

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 10511

TSVISHN TSEYLEM UN MEZUZE

Helena Szereszewska

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

העלענא שערעשעווסקא
צווישן צלם און מזוזה

די רשימה פון דערשיגענע בענד — צום סוף פון בוך.

העלנא שערע שווסקא

אויטאָריזירטע איבערזעצונג
פון פוילישן כתב־יד:
דיאַנאַ בלומענפעלד

אַרויסגעגעבן דורכן
צענטראַל־פאַרבאַנד פון פּוילישע יידן אין אַרנענמינע
בוּענאַס איירעס, 1959 — תשי"ט

דעם אַנדענק פֿון
מיין מאַן.

א י נ ה א ל ט

9	פון דער רעדאקציע
11	ערשטע טייל: שרעק
73	צווייטע טייל: פריינטשאפט
141	דריטע טייל: אויפשטאנד
175	פערטע טייל: די וואַנדערונג אין אַן אומבאַקאַנטער ריכטונג
211	פינפטע טייל: אין דייטשישן טראַנזיט־לאַגער
231	זעקסטע טייל: רייכסבאַנלאַגער ספינדלערפעלד — בערלין־קעפּעניק
355	זיבעטע טייל: דער וועג צוריק

דאָס דאָזיקע בוך איז אַ זייער ביימראַנג און דער געשיכטע פון דעם חורבן פון ירושן לעבן אין פוילן.

עס שפּיגלט אָפּ נאָך אַן אַפּשניט פון דעם טראַגישן קאַמף, וואָס יודן האָבן געפירט פאַר זייער לעבן אין די יאָרן פון דער נאַ- אישער אָקופאַציע. און הגם עס איז שוין וועגן דעם דאָזיקן קאַמף אזוי פיל געשריבן געוואָרן און עס זענען שוין דערשינען פיל ביי כער, דאָנט זיך אונדז אָבער דאָך, אַז די אויטאָרן אַנטפלעקט פאַר אונדז נאָר אַ נייע וועלט, וועגן וועלכער מיר האָבן זייער אַ סך גע- הערט דערציילן, אָבער וועלכע איז זעלטן ווען געשילדערט געוואָרן אויף אזא פשוטן און בולטן אופן. דאָס איז דאָס לעבן פון יודן אויף דער אַרישער זייט אין אַ קלויסטער־סביבה.

פרוי העלענאַ שערטשעווסקאַ גיט אונדז אין אירע זכרונות אַ גענויע שילדערונג פון דעם לעבן און קאַמף אין דער דאָזיקער סביבה.

אַלזוי פון אַן אָנגעזעענער יודישער משפּחה, ביי פּיאָטריקאָוו טריבונאַלסקי, וואָס אין סאַמע האַרץ פון קאַנגרעס־פוילן, האָט זי זיך אָבער אויסגעלעבט אין משך פון דעם גרעסטן טייל פון איר לעבן אין אַן אַסימילירטער סביבה.

איר מאַן, אינזש. סטאַניסלאָוו שערטשעווסקי, וואָס האָט פאַרנו- מוען נאָר אַן אָנגעזעענעם פּלאַץ אין דער פּוילישער הייוון־אינדוס- טריע, איז געווען טעטיק אין יודישע און נישט־יודישע פּילאַני- טראַפּישע און עקאָנאָמישע אינסטיטוציעס, ווייט פון פּראָבלעמען פון דעם יודישן נאַציאָנאַלן לעבן.

דאָך אָבער האָט דער וואַקסנדיקער עקאָנאָמישער אַנטוויקעל- טיום אין פּוילן געצווונגען אים, פונקט ווי פיל פון זיינע גלייכע יודישע מיטברודער, אַז ווידמען מער אויפמערקזאַמקייט דעם קאַמף פאַר יודישער רעכט אין פּוילן.

אַ שפּילטער, נאַשיידענער און זייער האַרציקער מענטש, וואָס

איז דערצויגן געוואָרן אין דער פּוילישער קולטור, איז אינזש. שטי
 רעשעווסקי צריינגעצויגן געוואָרן אין דעם אַקטיוון יידישן מאַסן
 לעבן און ווען אין דייטשלאַנד איז אויפגעקומען דער הימלעריום
 און יידן אין פּוילן האָבן דערקלערט אַ קאָמף אויך פאַר יידישע
 רעכט אין דייטשלאַנד, זעען מיר שוין דעם אינזש. סטאַניסלאָוו שטי
 רעשעווסקי אין די ערשטע רייען פון די אַקטיווע מיטקעמפער.

ווען די נאַציס האָבן פאַרנומען וואַרשע איז אינזש. שערע
 שוועסקי געווען איינער פון די אַנטינדיקע עסקנים פון דער רעי
 טונגאַקציע פאַר די יידן אין געטאָ. ער האָט אָנגעפירט מיט דער
 פּינאַלציעלער פּאָליטיק פון דעם וואַרשעווער ייִדנראַט, צו וועמענס
 אָנגעהערדיקייט די נאַצישע אַקופאַציעמאַכט האָט צווישגעצווונג
 גען אויף פיל יידישע עסקנים.

בעת דעם געטאָ־אויפשאַנד אין אַפריל 1943 איז ער דערשאָסן
 געוואָרן דורך די דייטשן צוזאַמען מיט פיל אַנדערע מיטגלידער פון
 דעם ייִדנראַט.

די פרוי און זייערע קינדער איז געלונגען זיך אויסצובאַהאַלטן
 אויף דער אַרישער זייט אַדאַנק זייער „גוטן אויסזען“ און ריינקייט
 פון דער פּוילישער אויסשפּראַך.

דאָס לעבן אין דער דאָזיקער צייט און זייער רעמונג שילדערט
 פרוי שערעשעווסקא אין איר בוך, וואָס טראַגט דעם נאָמען „צווישן
 צלם און מזוהה“, וואָס מיר געבן איבער דעם יידישן לייענער אַלס
 דער 146טער באַנד פון דער ביכער־סעריע „דאָס פּוילישע ייִדנטום“
 און וואָס דערשיינט צום 20סטן יאָרטאָג נאָכן אויסברוך פון דער
 צווייטער וועלט־מלחמה.

פרוי העלענאַ שערעשעווסקאַ, וועלכע געהערט צו די ווייניק
 לעבנגעבליבענע עדות פון אונדזער טראַגישער עפּאָכע, וויינט זינט
 דעם יאָר 1949 אין מדינת ישראל צוזאַמען מיט אירע קינדער.
 די זכרונות זענען געשריבן אין דער פּוילישער שפּראַך און זע
 נען איבערגעזעצט געוואָרן אויף ייִדיש דורך דיאַנאַ בלומענפעלד.

די רעדאַקציע.

ערשטע טייל שרעק

אויסגעגעבן דורך דער פאראייניגטער
פאראייניגטער פארלאמענט

פון דער העלפט יוני 1943 ביז דעם 14טן אויגוסט 1944 האָב איך אויסבאַהאַלטן אינעם אַנשטאַלט פאַר פאַראַליטיקער און אומהיילבאַרע קראַנקע אין וואַרשע, מיט וועלכן עס האָבן אָנגעפירט נאָנעס — די פעליציאַנער שוועסטער.

דער אַנשטאַלט האָט זיך פּרִיזער געפּינען אויף דער גאַס פון 6טן אוי־גוסט (שוסטעגאַ שיערפּניאַ), אָבער די דייטשן האָבן די געביידע פאַר־וואַנדלט אין אַ שפּיטאַל און נאָך דער ליקווידאַציע פּונעם געטאָ האָבן זיי איבערגעגעבן די נאָנעס די געוועזענע היים פאַר ייִדישע סטודענטן אויף דער לעשנאַ גאַס (לעשנאַ עק זשעלאָנע).

איך האָב געהאַט אַ מעטריקע אויפן נאָמען פון אַליציאַ בערנאַצקאַ, געבוירן אין דעם זעלבן יאָר וואָס איך. די מעטריקע איז אַרויסגעגעבן געוואָרן דורך דער „הייליקע באַרבאַראַ קירך“ אין וואַרשע. מען האָט מיר אויך פאַרשאַפט אַ פּיקטיווע באַשטעטיקונג אַלס די פּרוי פון סטאַניסלאָוו מאַיעווסקי.

כ'האַב געוווינט נישט איינגעמאַלדן ביי מיין טאַכטער אויף דער לוואָוסקע גאַס — אָבער לאַנג האָב איך דאָרט נישט געקאַנט זיין.

איר באַלעבאַסטע — פּרוי יאַנינאַ בליזשינסקאַ — האָט מיט דער איינשטימונג פון איר גלח, פאַר וועלכן זי פלעגט זיך מתוודה זיין, מיר געהייסן זיך ווענדן אינעם אַנשטאַלט אויף לעשנאַ גאַס.

— צי זאָל איך זאָגן דעם גאַנצן אמת דער פאַרוואַלטערין פּונעם אַנשטאַלט?

— זאָל גאַט אויסהיטן! — האָט געזאָגט דער גלח — דעם אמת זאָל זי נישט זאָגן.

אויפן סמך פון מיין מעטריקע און חתונה־באַשטעטיקונג, האָט מען

מיך פארזארגט מיט אַ „קענקארטע“ — און אין דעם זעלבן טאָג, ווען איך האָב זי באַקומען, בין איך געפאָרן מיט מיין טאָכטער אויף לעשנאָ גאָס. — אפשר זענט איר אַ ייִדישע אָדער אַ געטויפטע? — האָט זיך גע־פרעגט אין דער קאָנצעלאַריע די שוועסטער־פאָרוואַלטערין. — זאָל גאָט אָפהיטן! — האָב איך פאַרלייקנט בלאַס ווערנדיק — כ'בין אַ גוטע קריסטין.

— איר זענט אַן אלמנה? וואָס איז געשען מיט אייער מאָן?
— מען האָט אים צוגענומען פון דער גאָס. ער האָט געהאַט ביי זיך נישט קיין לעגאַלע צייטונגען.
— ווען האָט דאָס פאַסירט?
— דעם אַכט און צוואַנציקסטן אַפּריל.
— זינט דעמאָלט איז די מוטער זייער שטאַרק נידערגעשלאָגן — האָט געזאָגט מיין טאָכטער — און זי וואָלט שטאַרק געוואָלט פאַרבלייבן אין אייער אַנשטאַלט ביזן סוף פון דער מלחמה.
— זי רופט מיך מוטער, אָבער זי איז מיין שנור. מיין איינציקער זון איז געפאַלן אין קריג און איבערגעלאָזט אַ ווייב און אַ קינד.
אַזוי האָב איך געזאָגט, ווייל אַזוי איז עס אָפּגערעדט געווען צווישן אונדז.

די שוועסטער־פאָרוואַלטערין האָט אונדז ביידע באַטראַכט מיט אַ פאַרשנדיקן בליק. זי האָט געעפנט די „קענקארטע“ און הויך געלייענט:
— אַליציאַ מאַיעווסקאַ פון דער היים ביערנאַצקאַ. אייגנטלעך נער מען מיר דאָ אָן פון 65 יאָר — איר זענט צו יונג פאַר אונדזער אַנשטאַלט... טיילמאָל אָבער מאַכן מיר אַן אויסנאַם.

כ'בין אַלזאָ אָנגענומען געוואָרן און כ'האָב איינגעצאָלט דעם באַ־טרעף, וואָס זי האָט פון מיר פאַרלאָנגט — פינף הונדערט זלאָטעס.
די „שוועסטער“ האָט זיך אויפגעהויבן פון שטול. זי איז געווען פון הויכן וווקס, אַ דיקע מיט אַ ברייטן גוטמוטיקן פנים, איבער פופציק יאָר אַלט. זי האָט געשטאַמט פון פּוילן. כ'האָב עס דערקענט לויט איר אויס־שפראַך. זי איז געווען אָנגעטאָן אין אַ לאַנגן ברוינעם נאָנע־מאַנטל, אַרומ־געגאַרטלט מיט אַ שנירל פאַטשערקעס מיט וועלכע די קאַטאַליקן ציילן די תפילות. אַ גרויסער צלם האָט געהאַנגען אויף איר ברוסט. דאָס פנים

איז געווען באצירט מיט א ווייסן, שטייפן לייוונט — אויפן קאפ האט זי געטראגן אן אזוי גערופענעם „שטערן“, פון וועלכן עס האט אראפגע- האנגען א שווארצער שלייער.

— איך וועל אייך ווייזן די קאפליצע — האט זי געזאגט.

די קאפליצע איז געווען דערלעכן, קעגנאיבער די טרעפ. א האלמן שטאק נידעריקער איז געשטאנען אויף א פיעדעסטאל די סטאטוע פון דער הייליקער מוטער אָנגעטאָן אין אַ בלויען מאַנטל מיט אַ גאַלדענער קרוין אויפן קאָפּ.

די נאָנע האָט געעפנט די טיר פון צימער, וווּ עס האָט זיך געפינען דער אַלטאַר. ביי דער טיר האָט זיך געפינען דער טויף־בעקן מיטן היי- ליקן וואַסער. זי האָט לייכט באַרירט דאָס וואַסער מיט אירע פינגער און האָט זיך איבערגעצלמט. איך האָב געטאָן דאָס זעלבע. דערנאָך איז זי גע- פאלן אויף די קניי און האָט זיך נידעריק פאַרנייגט, באַרינדיק מיט איר שטערן די פּאָדלאָגע. ווען זי האָט זיך אויפגעהויבן, האָט זי געזאָגט מיט שטאַלץ:

— דאָס איז אונדזער תפילה־אַרט.

און זי האָט געמעגט זיין שטאַלץ. דאָס איז געווען איר אַרבעט. דאָס פריערדיקע תפילה־אַרט פון די שוועסטער־פעליציאַנקעס איז פאַרבליבן אויף דער 6טער אויגוסט־גאַס — דאָס איצטיקע איז איבערגעבויט געוואָרן פונעם עס־צימער אין דער ייִדישער סטודענטן־היים.

די בענק, די בענקלעך אויף וועלכע מען קנייט, הייליקע סטאטוען און בילדער האָבן די נאָנעס געבראַכט מיט זיך.

דער אַלטאַר איז געווען פאַרפלייצט מיט בלומען און האָט געפינקלט מיט דער וויסקייט פונעם צודעק, וואָס איז געווען באַזוימט מיט ברייטע שפיצן. פון זיינע ביידע זייטן זענען געשטאָנען לאַרבער־ביימער און אַלע-אַנדערס. אין מיטן דער גרינקייט זענען געשטאָנען, אין דער נאַטירלעכער גרויס, די פיגורן פון יעזוס און הייליקן יוזעף — מיטן קינד אויף דער האַנט.

כ'האָב דעמאָלט איבערגעלעבט אַן אומגעוויינלעכן מאַמענט. כ'האָב נישט געוואָסען צי דאַרף איך קנייען און זאָגן די תפילה „געגריסט זיי, מאַריאַ“, צי נאָר קנייען און איבערצלמען זיך. כ'בין געשטאָנען לעבן דעם טויף־בעקן אַן אומזיכערע און נישט אַנטשלאָסענע.

האָב איך מיך נישט דעמאָסקירט שטייענדיק אין דעם פאַרהייליקטן

אַרט?

אפשר האָב איך מיך באַדאַרפט וואַרפן אויף די קני און אין דער שטילקייט פון דער הייליקייט אויסוויינען מיין צער און טרויער? כ'בין דאָך געווען נידערגעשלאָגן. ווי אזוי דאַרף זיך אויפפירן אַ נידערגעשלאָגן גענע פרוי? — און דערצו נאָך אַ גוטע קריסטין, אין אַ קריסטלעך תפילה-אַרט, וואָס איז פאַרפלייצט מיט בלומען — און דערצו לעבן אַ נאָנע, וואָס איז געפאַלן אויף די קני און אַ קלאַפּ געטאָן מיטן שטערן אָז דער פאַדלאַגע?

כ'האָב איר אַ קוש געטאָן אין האַנט און כ'בין אַראָפּ פון די טרעפּ. אויפן האַלבן שטאַק אויף אַ געפלאַכטענער סאַפקע איז געזעסן מיין טאַכ-טער. כ'האָב מיך צוגעזעצט לעבן איר.

עס האָט אָנגעהויבן צו קלינגען. פון די קאַרידאָרן, פון דעם העכערן שטאַק, פון דעם נידעריקן און פון אַלע זייטן זענען זיך צוזאַמענגעקומען די נאָנעס אין די ברוינע מאַנטלען און שוואַרצע שלייערס. יעדע האָט גע-האַט אַ צלם אויף דער ברוסט. יעדע איינע איז געגאַנגען מיט אַראָפּגע-לאָזטע אויגן און מיט די הענט פאַרשטעקט אין די לאַנגע אַראָפהענגענע דיקע אַרבל פונעם מאַנטל צום אַלטאַר צו גאָטעס-דינסט. אויך אַ סך אַל-טע פרויען זענען געגאַנגען — כמעט אַלע מיט קאַפעלושן אויפן קאַפּ, כאַטש זיי האָבן געוויינט אין דער זעלבער געביידע. עס זענען אויך גע-ווען אַ פאַר מענער.

כ'האָב באַמערקט אַ פעסט-געבויטע, גרויסע מויד מיט אַ פאַראַליי-זירטער האַנט, אַ גרויע פרוי אין אַ וועגעלע, וואָס אַ נאָנע האָט געשטופּט, אַ יונג מיידעלע מיט עקסטאַטישע אויגן, אַ קאַרליק — אַן אמתער קאַר-ליק מיט אויסגעשטאַרצטע אויגן, אַ קריכנדיקע פרוי מיט אַ שרעקלעך פנים און נאָך אַ יונג מיידל, פון אַ יאָר זעכצן, קראַנק אויף עפילעפּסיע, אונטערגעהאַלטן פון אַ נאָנע.

**

דער אַנשטאַלט פאַר פאַראַליטיקער און אומהיילבאַרע קראַנקע איז געגרינדעט געוואָרן דורכן גראַף סאַבאַנסקי. אין דער צייט פון מיין אויפהאַלטן זיך דאָרט האָט מיטן אַנשטאַלט אָנגעפירט די פאַרוואַלטערין, שוועסטער אַנגעלאַ; די הויפט-לייטערין.

שוועסטער באגומילאָ און 18 נאָנעס. דאָרט האָבן זיך געפינען 150 פרויען און 30 מענער. צוזאמען 180 נפשות. דער גלח האָט געוווינט אין דעם אַנשטאַלט, ווייל עס איז נישט פאַרביי אַ טאָג אָדער צוויי, אַז עמע" צער זאָל נישט שטאַרבן. עס האָבן דאָרט אויך געוווינט דער אַרגאַניסט און אַ צאָל פון דער דינערשאַפט.

די וועלכע האָבן זיך געקענט באַוועגן, פלעגן אליין אַראַפּקומען צום גאַטעסדינסט. אין געוויסע שעהן איז דער גלח געזעסן אין אַ קליין צימערל וווּ מען האָט זיך געקענט מתווּדה זיין פון זינד און אַראַפּריידן פונעם האַרצן. מען האָט אויך געקענט הערן דאָס שפּילן און זינגען פון דעם אַר-גאַניסט, וועלכער האָט פאַרמאַגט אַ שיינע, טיפע שטים.

דאָס רעשט איז באַשטאַנען פון פאַראַליזירטע, וואָס זענען געלעגן אין די בעטן, געפערלעך קראַנקע אָדער גוססדיקע.

צו וועלכער קאַטעגאָריע האָט געהערט די 80-יעריקע אַלטימשיקע, וועלכע האָט זיך נאָך גאַנץ לעבעדיק געהאַלטן אויף די פיס? — צו דער קאַטעגאָריע פון אומהיילבאַרקראַנקע. צו דער זעלבער קאַטעגאָריע האָבן אויך געהערט דאָס קראַנקע עפּילעפּטישע מיידל און די גרויע פרוי אין וועגעלע. די גרויסע מויד, וואָס האָט בעתן גאַטעסדינסט' געזונגען מיט אַ מעכטיקער שטים און האָט געהאַט אַ פאַרדרייטע האַנט, האָט געהערט צו דער קאַטעגאָריע פון פאַראַליטיקער. צו וועלכער קאַטעגאָריע האָט גע-הערט דער קאַרליק און דאָס יונגע מיידל מיט די עקסטאַטישע אויגן, וואָס האָבן געברענגט פון גאַטספאַרכטיקייט, וועלכע איז געפאַלן אין אַנמאַכט, אויסגעגאַנגען און געשטאַרבן פון דער העפּטיקער היציקייט — דאָס האָב איך נישט געוווּסט.

***

צומאַרגנס באַלד אינדערפרי האָט מיין טאַכטער פאַר מיר געבראַכט אַ רענצל מיט זאַכן. זי איז געפאַרן מיט אַ דראַזשקע און איך בין קורץ נאָך איר אַוועקגעפאַרן מיטן טראַמוויי.

אין דעם רענצל איז געווען אַ בילד פון גאַטס מוטער, געקויפט אין אַ געשעפט פון הייליקע זאַכן און אַ ניי געבעטבוך איינגעבונדן אין שוואַרצע טאַוולען מיט אַן אויסגעקריצטן צלם.

איך האָב געמאַכט אַ גרויסן טעות מיט דעם נייעם געבעטבוך, אַבער צום גליק האָט דער פעלער נישט געהאַט קיין שום פאַלגן. אַ פרוי אין

מיינע יארן האט באדארפט האבן אן אלט, פארוועלקט ביכל מיט אפגע-
בלייכטע בלעטער, אפילו מיט א ספעציפישן ריח. מען האט באדארפט
קויפן איז אן אַנטיקגעשעפט אן אלט געבעטן-בוך מיט א סך הייליקע
בילדער צווישן די בלעטלעך, וועגן וועלכן כ'וואַלט געקענט זאָגן, אַז דאָס
האַט געהערט צו מיין מוטער, אָדער אַפילו צו מיין באַבען.

אין דעם רענצל האב איך נאך געהאט 2 בראשורן פון רעליגיעזן
אינהאלט, וואָס ס'האַט מיר געשענקט פרוי בליזשינסקאָס גלח.
בליזשינסקאָ, אַ פרוי פון 65 יאָר, אן עמעריטירטע באַאַמטין, איז
געווען זייער שטרענג רעליגיעז, זי האט געהאַט אַ קולט פאַר יעזוסעס
האַרץ און פאַר דעם הייליקן אַנטאָן פון פאַדוואָ. אפשר טאַקע דערפאַר
האַט זי זיך אַזוי שטאַרק פאַרנומען מיט מיר — זי האט מסתמא גע-
טראַכט, אַז זייענדיק צווישן נאַנעס, אין אן אַטמאָספער פון פּרומקייט
און תפילות, וועל איך מיט דער צייט אַננעמען די קאַטוילישע רעליגיע.

**

די שוועסטער אַמאַרילליס האט מיך אַריינגעפירט אינעם צימער וווּ
איך האב באדארפט וווינען און האט מיר אַנגעוויזן מיין בעט.
זי האט געהייסן אַמאַרילליס און האט געטראָגן מיט שטאַלץ און
ווירדע איר פאַעטישן נאַמען. איר פנים איז געווען בלאַס און פאַרטראַכט.
ווען זי האט אויפגעהויבן די אויגן, האט מען געקענט זען, אַז זיי זענען
געווען פאַרוונקען אין ענינים נישט פון דער וועלט. פון דער שוועסטער
האַט עמאַנירט אַ טיפע שטילקייט און רו.

דאָס צימער איז געווען גרויס, מיט אַ ברייט פענצטער. די ווענט
זענען געווען ווייס געקאַלכט. אין די פיר ווינקלען פונעם צימער זענען
געשטאַנען פיר בעטן. ביי יעדן בעט — אַ נאַכט־שענקל אָדער אַ קליין
טישל מיט אַ שופלאַד און איין שטול.

אַחוץ די בעטן איז געשטאַנען אַ קאַמאַדע מיט פיר שופלאַדן און אויך
אַ קליידער־שאַנק. איבער דער קאַמאַדע איז געהאַנגען אַ בילד פון דער
הייליקער משפּחה.

נאָר איין בעט איז געווען פאַרנומען, אויף דער לינקער זייט ביים
פענצטער. דאָרט איז געלעגן אַ פרוי פון איבער פופציק יאָר, מסתמא אַ
קראַנקע.

— מיר וועלן היינט אויפשטיין, פרוי טרעפטע? — האָט געפרעגט

די נאַנע.

די קראַנקע האָט נישט געענטפערט. זי האָט נאָר געמאַכט אַ צייכן מיט דער האַנט, די נאַנע זאָל מיך נישט פאַרשטעלן. זי האָט זיך אייני-געקוקט אין מיר ווי אין עפעס אַ מאַדנע דערשיינונג, נישט אַראַפּלאַזנדיק פון מיר קיין אויגן. ווען די נאַנע איז אַרויס פונעם צימער, האָב איך אויפֿ-געפאַקט מיין רענצל. כ'האָב אַריינגעלייגט מיין וועש און פאַרשיידענע קלייניקייטן אין אַיינעם פון די שופּלאַדן פון דער קאַמאַדע, און דעם מאַנטל מיט די קליידער האָב איך אַריינגעהאַנגען אין דער שאַנק. כ'האָב באַמערקט אַ טשוואַק אין דער וואַנט איבער מיין בעט און כ'האָב דאָרט אויפּגעהאַנגען אַ הייליק בילדל. דורך דער גאַנצער צייט האָט די פרוי נישט אַראַפּגענומען פון מיר די אויגן.

כ'האָב געטראַכט מיט אַנגסט: צי האָב איך ווידער נישט געמאַכט קיין פעלער, וואָס איך האָב נישט גענומען פון דער פרוי בליזשינסקאַ אַ בילד וועלכן זי האָט מיר געוואַלט שענקען? דאָס איז געווען אַ גרויס בילד אין אַ גאַלדענער ראַם — עס איז אויף אים גאַרנישט געווען אַחוץ אַ רויט האַרץ, דורכגעלעכערט מיט פיילן.

— צי האָט איר געזען אונדזער טייערן אַלטאַר? — האָט פּלוצלינג געפרעגט די פרוי.

זי האָט געהאַט אַ דורכגעטריבן פנים און אירע אויגן האָבן כיטרע געפינקלט. ווער ווייסט וואָס זי האָט וועגן מיר געטראַכט... זי האָט מיך געפאַרשט ווי אַ דעטעקטיוו. און אפשר האָט זי זיך שוין אַנגעשטויסן, נאָר זי האַלט זיך נאָך אָפּ, כדי אין אַ וויילע אַרום מיר צו דערלאַנגען דעם קלאַפּ?

— יאָ, כ'בין שוין געווען אין דעם געבעט־צימער — האָב איך איר געענטפערט.

— ווען איר וועט גיין צו דער נאַכמיטיק־תּפילה, זאָגט פאַר מיר אָפּ דריי מאָל „הייליקע מאַריאַ“.

כ'האָב אַ שאַקל געטאָן מיטן קאַפּ און כ'האָב מיך ווייטער פאַרנו-מען מיט מיינע זאַכן. דאָס טעפעלע מיט פוטער און דעם לאַבן ברויט האָב איך אַריינגעלייגט אין שופּלאַד פונעם טישל און דאָס בעטגעוואַנט האָב איך אויסגעלייגט אויפן בעט.

איך האָב נישט געוויסט וואָס איך זאָל טאָן: אַראָפּגיין צי נישט אַראָפּגיין אין דעם תּפּילה־צימער? צי וועל איך ווידער נישט באַגיין עפּעס אַ פעלער? ניין כּוועל נישט אַראָפּגיין. כּוועל מיך צולייגן אויפן בעט. איך בין דאָך אין אַ נידערגעשלאָגענעם צושטאַנד, מעג איך זיין גלייכ־גילטיק צו אַלץ און צו אַלעמען...

פּונקט פּיר אַזייגער האָט זיך צעקלונגען דער גלאַק. כּהאַב געהערט טריט אין קאַרידאָר, אָבער כּבּין כּסדר געלעגן אויפן בעט און כּהאַב גע־פּילט ווי די פּרוי קעגנאייבער מיר נעמט נישט אַראָפּ איר בליק פּון מיר. פּלוצלינג האָט זיך געעפּנט די טיר און עס איז אַריינגעקומען זייער אַ הויכע און מאַגערע נאַנע. זעענדיק אַז איך ליג אויפן בעט, האָט זי אַ זאָג געטאָן:

— מען דאַרף אַראָפּגיין! מען דאַרף אַראָפּגיין צום גאַטעסדינסט, פּרוי מאַיעווסקאַ. איר וועט זען, אַז עס וועט אייך גלייך לייכטער ווערן אויפן האַרץ...

כּהאַב מיך אויפגעשטעלט, אַנגעטאָן מיין הוט, כּאָטש דאָס תּפּילה־צימער איז געווען אין דעם זעלבן הויז, מיט איין שטאָק נידעריקער. כּהאַב אַ זוך געטאָן מיין תּפּילה־ביכל און אַזוי דרייענדיק זיך אין מיין ווינקל, האָב איך דערהערט די זעלביקע שטים, וועלכע האָט גערעדט צו אַנדערע פּרויען וואָס זענען געווען ביי זיך אין די צימערן:

— מען דאַרף אַראָפּגיין! מען דאַרף אַראָפּגיין צום גאַטעסדינסט, עס וועט אייך גלייך לייכטער ווערן אויפן האַרצן...

מיטאַמאָל הער איך די שטים פּון בעט:
— טרעפּטע, מיין נאַמען איז טרעפּטע — האָט זי זיך פאַר מיר פאַרגעשטעלט.

— און מיין נאַמען איז מאַיעווסקאַ, אַליצאַ מאַיעווסקאַ — האָב איך געענטפּערט.

כּהאַב געוואַרט. ס'בלוט איז מיר אַפּגעפּלאָסן פּון פּנים און כּהאַב געוואַרט, אַז מסתּמא וועט זי אַ ליאַדע מינוט מיך אַ פּרעג טאָן:

— פּון וועלכע מאַיעווסקיס? צי פּון די, וואָס האָבן אַ פאַבריק פּון בלייפּערער, צי פּון דעם באַקאַנטן עראָזם מאַיעווסקי, ווייל איך קען די ביידע משפּחות...

אָבער זי האָט נישט געפּרעגט.

אויף די פייערלעכע תפילות פון דעם גאַנצן חודש יוני פלעגן אויך קומען אַ סך פרעמדע מענטשן פון דער גאַס. דערפאַר האָט קיינער נישט געלייגט קיין ספעציעלע אַכט אויף מיר. אַריינגייענדיק אין דעם געבעטן צימער האָב איך איינגעטונקען די פינגער אינעם הייליקן וואַסער, כ'האַב מיך איבערגעצלמט און זיך אַוועקגעזעצט אויפן ערשטן פרייען פלאַץ, וואָס ווייטער פונעם אַלטאַר.

אין דער רייע פאַר מיר איז געזעסן דער קאַרליק, פֿין הינטן — די מויד מיט דער אויסגעדרייטער האַנט. די עפילעפטקערין איז געזעסן אויף דער לעצטער באַנק און לעבן מיר איז געזעסן אַ דינסטמיידל, וועלכע כ'האַב געזען אין קאַרידאָר טראָגנדיק די בערשטן און עמערס.

עס זענען נישט געווען קיין סך נאַנעס. איך האָב איבערגעחזרט צו זאַמען מיט אַלע:

-- הייליקע מאַריאַ, בעט פאַר אונדז! — און צוזאַמען מיט אַלע האָב איר געזונגען לידער.

עס זענען געווען 4 רייען בענק. אין דער מיטלסטער ריי איז געזעסן אַן אַלטע פרוי אין אַ שוואַרצן מאַנטל מיט אַ שוואַרצן אַלטן פילצענעם הוט אויפן קאָפּ. זי האָט געהאַט אַ טעמיטישע נאַז און האָט אויסגעזען ווי אַ יידענעל פון פּאָלק. אַן איינגעבויענע, האָט זי געדערעמלט די גאַנצע צייט פונעם גאַטעסדינסט. זי האָט גלייך צוגעצויגן צו זיך מיין אויפמערקן זאַמקייט.

דער אַריינגאַנג צום צימער איז געווען פון דעם קאַרידאָר, וואָס האָט געהאַט ברייטע, געדרייטע טרעפּ פון מאַרמאָר. פֿון ביידע זייטן טרעפּ זענען געווען קאַרידאָרן, וואָס האָבן געפירט צו די דריי שטאַק. די צויער מערן פון די ערשטע צוויי זענען געווען פאַר די נאַנעס און פרויען; דער דריטער שטאַק איז געווען פאַר מענער.

נאָך דעם גאַטעסדינסט בין איך אַרויף אויפן צווייטן שטאַק און כ'האַב מיך פאַרקערעוועט צום פינצטערן קאַרידאָר. אין דער מיט פון דעם קאַרידאָר איז געווען אַ טיר מיט אַ צעבראַכענעם פילאַנג*. הינטער דער טיר האָב איך געוויינט.

* דער מיטלסטער טייל וואָס געפינט זיך אין דער ראַם פון טיר.

— געלויבט זאל זיין יעזוס קריסטוס — האָב איך געזאָגט עפענענען
דיק די טיר.

— אויף דור דורות, אמן — האָט געענטפערט פרוי טרעפטע.
זי האָט אויף מיר געקוקט מיט דורכגעטריבענע אויגן. כ'האָב גע-
עפנט דעם שופלאָד פון מיין טישל און ס'האַרץ האָט זיך מיר אָפגעשטעלט
פאַר שרעק; פון דעם לאַבן ברויט איז געבליבן נאָר אַ העלפט. דאָס טע-
פעלע מיט פוטער איז געווען כמעט ליידיק.
אַ שרעק האָט מיך באַהערשט צוליב מיין זכרון. צי האָב איך גע-
בראַכט נאָר אַ האַלב ברויט און אַביסעלע פוטער? פאַרוואָס האָב איך גע-
מיינט, אַז איך האָב געבראַכט אַ גאַנץ ברויט און אַ פול טעפל מיט פוטער?
מיט אַ קלאַפנדיק האַרץ האָב איך אַ זוך געטאָן אַ נאָדל מיט באַנוול
און אַ שערעלע און כ'האָב אָנגעהויבן נייען. די פרוי טרעפטע האָט זיך
די גאַנצע צייט נישט אָפגערופן מיט קיין וואָרט. איך האָב אויך געשוויגן.
זעקס אַזייגער איז אַריינגעקומען אַ נאָנע, אָנגעטאָן אין אַ פאַרטעך
און געבראַכט אויף אַ טאַץ די וועטשערע. אַ שיסל גערשטענע קאַשע,
ברויט מיט מאַרמעלאַד און טיי. זי האָט דאָס אַוועקגעשטעלט אויפן טיש
און ווען איך האָב עס אויפגעגעסן, האָב איך די ליידיקע כלים אַרויסגע-
טראָגן אין קאָרידאָר. כ'האָב אויך מיטגענומען די ליידיקע כלים פון פרוי
טרעפטע.

אַכט אַזייגער, כאַטש ס'איז נאָך געווען ליכטיק אין דרויסן, האָב
איך מיך אָנגעהויבן גרייטן צום שלאָף. כ'האָב גענומען מיין האַנטעך און
כ'בין אַרויס אין וואַש-צימער. דורך די אָפענע טירן האָב איך געזען אַנ-
דערע פרויען, וועלכע האָבן זיך אויך געגרייט צום שלאָף. גייענדיק צום
וואַש-צימער וואָס האָט זיך געפינען ביים עק פון קאָרידאָר לעבן דעם
אַריינגאַנג צו דער קיך — האָב איך באַמערקט די זעלבע אַלטע פרוי מיט
דעם טיפיש-יידישן אויסזען, וואָס האָט געדערעמלט די גאַנצע צייט פון
גאַטעסדינסט. זי האָט געטראָגן אַן אַלט לויז שוואַרץ קלייד, אירע גרויע
האַר זענען געווען פאַרקעמט אויף אַרויף און צונויפגענומען אין אַ קליי-
נעם גרעק. זי האָט געפירט ביי דער האַנט אַ הויכע בלינדע פרוי, וואָס
האָט געהאַט אַ העל פנים און האָט מיט אַ שמייכל עפעס דערציילט. זי
האָט די בלינדע געפירט פאַרזיכטיק, העפלעך און צערטלעך — ווי מען
פירט אַ קינד וואָס קען קוים גיין.

זי האָט געעפנט די טיר קעגנאיבער אונדז, האָט פּרזער אַרײַנגע-
פירט די בלינדע, דערנאָך איז זי אַליין אַרײַן און די טיר האָט זיך פאַר-
מאַכט הינטער זיי.

אַזוי האָבן זיך אין דער צײַט אין דעם ברייטן פינצטערן קאַרידאַר
טירן געעפנט און טירן פאַרמאַכט. אַלטע פּרויען זענען אָדער אַרויסגע-
גאַנגען פון זײערע צימערן, אָדער צוריקגעגאַנגען אין זײערע צימערן. עס
האַט נאָך פּולסירט אַ באַוועגונג, וואָס וועט אין אַ ווײלע אַרום איבער-
געריסן ווערן, די ליכט וועט אויסגעלאָשן ווערן, עס וועט נאָר בלייבן
ברענען איין קליין עלעקטריש לעמפל אויפן סופּיט ביים סאַמע עק פונעם
קאַרידאַר.

ווען כ'בין צוריקגעקומען אין צימער, איז די פּרוי טרעפטע געשטאַ-
נען אין בלויון העמד ביי איר בעט. דאָס פענצטער איז געווען ברייט צע-
עפנט. דורכן פענצטער האָט מען געקענט זען די חורבית פונעם געטאַ,
וואָס איז ביסלעכווייז אַרומגענומען געוואָרן מיט פינצטערניש. פון דער
גאַס האָבן זיך געטראָגן קלאַנגען: טריט פון דורכנייער, דאָס רוישן פון
די פּורן און דאָס קלאַפן פון די רעדער פון אַדורכפאַרנדיקן טראַמוויי.
פּלוצלינג זע איך ווי זי בייגט זיך אַראָפּ, שלעפט אַרויס פון אונטערן
בעט דעם נאַכט־טאַפּ און גיסט אים אויס אויף דער גאַס.

— פּרוי טרעפטע — זאָג איך צו איר אויסער זיך פון שרעק — אין
ערגעץ אין וואַרשע וועט איר נישט געפינען אַזויפיל דײַטשישע פּאַטרולן
ווי אויף אונדזער גאַס. זיי וועלן דאָ קומען און וועלן אויפרייסן אונדזער
הויז אין דער לופטן.

— איך פּיף אויף זיי, מאַדאַמעשי, אויף דײַנע דײַטשן, איך מאַך
מיך אויס אויף זיי, אָט וואָס! — האָט זי זיך אויסגעדריקט און איך האָב
נישט געווסט וואָס צו טאָן. צי אַרויסגיין אין קאַרידאַר, אַרײַנפירן אַ
נאָנע און איר דאָס אַלץ דערצײלן, צי זיצן שטיל אויפן אַרט און שווייגן.
פון צײַט צו צײַט האָב איך געהערט אין קאַרידאַר שטילע טריט.
מסתמא איז עס אַ נאָנע, וועלכע האָט געוואַכט איבער די שווער קראַנ-
קע, געגאַנגען אין דער קיך עפעס ברענגען פאַר זיי.

איך האָב אָנגעהויבן וואָס אַמאַל מער מורא צו האָבן פאַר דער פּרוי.
כ'האַב מיך געשטעלט אויף די קני לעבן מיין בעט, געזאַגט תפילה

און זיך געצלמט. די גאנצע צייט פון מיין בעטן האָב איך געפילט דעם בליק פון דער פרוי טרעפטע אויף זיך.

איך האָב נישט געוואוסט ווי לאַנג עס דאַרף דויערן די אַוונט-תפילה. צי איז גענוג נאָר אַפּצוזאָגן „פּאַטער אונדזערער, וואָס דו ביסט אין הימל“. כ'בין אַפילו נישט געווען זיכער צי דאַרף איך שעפטשען דאָס געבעט, צי בעטן שווייגנדיק.

כ'האָב מיך אויסגעטאַן, געלייגט אין בעט אַריין און זיך צוגעדעקט מיט דער קאַלדערע. עס האָט מיך פּלוצלינג אַרומגענומען אַן אומהיימלעכע שרעק פאַר דער פּרעמדקייט אַרום מיר... איינזאַם, עלנט אין דעם ים פון אַפּגעזונדערטקייט. צי וועל איך אימשטאַנד זיין צו באַקעמפן די מורא, צי וועל איך זיך באַהערשן און צוגעוויינען צו דער לופט, אַזאַ אַנדערע ווי די לופט פון מיינע לונגען?

**

ווען כ'בין אַזוי געלעגן אין דעם פּרעמדן בעט, מיט די בליקן צו דער ווייטער און קאַלטער וואַנט, צוזאַמען מיט דער פּרעמדער און שרעק לעכער פרוי לעבן דעם פענצטער — האָב איך אַנגעהויבן צו טראַכטן וועגן מיינע דריי טעכטער, וועלכע האָבן זיך געפינען אין דריי פאַרשיידענע געגנטן פון וואַרשע.

צוערשט בין איך מיט מיינע געדאַנקען אַוועק קיין זשאַליבאַזש; מיין יינגסטע טאָכטער, נינאַ, האָט דאַרט געווינט. זי איז אַלט געווען צוואַנציג ציק יאָר. לויט אירע קריסטלעכע פּאַפירן האָט זי געהייסן יאָדוויגאַ טאַ-קאַרסקאַ. זי האָט זיך אויסבאַהאַלטן ביי אַ משפּחה פון באַאַמטע מיטן נאָמען קאַשטש. נינאַ, דאָס הערלעך-שיינע מיידל מיט אַ קאַפּ פּרעכטיקע שוואַרצע האַר, וואָס האָט אויסגעזען גיכער ווי אַ מאַלאַישע אַדער אינדי-שע פרוי, האָט קיינמאַל נישט פאַרלאָזט איר וווינונג. איר אַריגינעלע שיינקייט וואַלט זיך צופיל געוואַרפן אין די אויגן. זי איז געווען געמאַלדן ווי אַ טריקאַטאַזש-אַרבעטאַרין.

זי איז אַרויס פון געטאָ צוזאַמען מיט מיין צווייטער טאָכטער אי-רענאַ — סוף יאָנאַר — צוויי טעג פאַר מיין פאַרלאָזן דעם געטאָ. דער נאָך האָבן מיר אין משך פון איין חודש געווינט צוזאַמען אין אַ קליין בוידעם-שטיבל. צום סוף זענען זיך אונדזערע וועגן פונאַנדערגעגאַנגען און איך האָב חדשים-לאַנג נישט געזען אירענאַ און נינאַ.

וועגן וואָס טראַכט נינאָ אין דעם יוני־אָווונט? אָן איינזאַמע — זי איז דאָך אויך איינע אַליין — אַ געשפּאַנטע, שטענדיק אויף דער וואַד אין אַ ים פון פרעמדקייט אַרום זיך.

וואָס טוט איצט אירענאָ און וועגן וואָס טראַכט זי איצט אויף דער ראַקאָויעצקע גאַס אין מאַקאַטאָוו?

אירענאָ איז אַ דינסטמייַדל „צו אַלעם“ ביי דער פרוי פון גענעראַל ליטווינאָוויטש. לויט אירע קריסטלעכע פּאַפירן הייסט זי אַניעלאַ גאַלאַ־גאַווסקאַ. סיי די פרוי קאַשטש, סיי פרוי ליטווינאָוויטש ווייסן אַז דאָס זענען ייִדישע מייַדלעך, אַבער קיינער אויסער זיי טאָר וועגן דעם נישט ווייסן. אירענאָ קאַכט, רוימט די שטובן און קויפּט־אייין פאַרן הויז. יעדן זונטיק גייט זי אין קאַשטשיאַל. זי איז בכיוון זייער אַרעם אָנגעטאַן — אין אַלטע און אַפּגעטראַגענע קליידער. ווען זי גייט אַרויס אויף דער גאַס, דעקט זי צו איר קאַפּ מיט אַ טיכל און נעמט מיט זיך מיט אַ גרויסן קויש איינצוקויפן. זי האָט אַפילו אַ פאַרערער — עפעס אַן עלטערער מאַן, אַ גלעזער פון באַרוף. ער קומט צו איר יעדן זונטיק נאָך מיטיק, פון וואָס פרוי ליטווינאָוויטש איז, צוליב די שכנים און דעם סטרוזש, זייער צופרידן.

איך האָב נישט געזען אירענאָ פונקט אַזוי לאַנג ווי נינאָן, און ידיעות וועגן זיי האָב איך דורך מיין עלטסטער טאַכטער, מאַרישאַ, וואָס באַזוכט זיי טיילמאַל. וועגן איר זאָגט מען, אַז זי האָט דעם אַזוי גערופענעם „גוטן אויסזען“.

מאַרישאַ וווינט אויף דער לוואָוסקאַ גאַס נומער 1. ביי דער פרוי בליזשינסקאַ, אַן עמעריטירטע באַאַמטין, וועלכע איז די מומע פון מאַ־רישאַס שול־חברטע.

זי וווינט דאָרט מיט איר זעקס־יאַריקן זונעלע. וועגן וועמען טראַכט איצט מאַרישאַ אויף דער לוואָוסקאַ גאַס? מסתמא וועגן מיר — זי ווייסט ווי שווער עס איז מיר. דער ערשטער טאַג אין אַזאַ פרעמדער סביבה — אין אַ הויז קעגנאָיבער דעם טויער וואָס פירט אין געטאַ...
**

צומאַרגנס בין איך אויפגעשטאַנען זייער פרי. די באַדינערין האָט אַריינגעבראַכט הייס וואַסער און אָנגעגאַסן אין שיסל, וואָס איך האָב גע־האַלטן אונטערן בעט. ווען איך האָב מיך געוואַשן, געקעמט און אָנגעטאַן,

האָב איך כסדר געפילט אויף זיך דעם שאַרפן בליק פון דער פרוי טרעפֿ־
טע. דערנאָך האָב איך אָפּגעזאָגט מיין תפילה, כ'האָב פאַרבעט מיין גע-
לעגער און געעפנט די טיר צום קאַרידאָר.

איך האָב דערזען אַן אומגעוויינלעך בילד:

אַ גאַנצע ריי עלטערע פרויען, וועלכע זענען געגאַנגען אין דער ריכ-
טונג פון אָפּטריט — יעדע איינע פון זיי האָט געהאַלטן אין איר האַנט
דעם נאַכט־טאָפּ. צום מערסטן אויסטערליש איז געווען, אַז קיין איינע פון
זיי האָט זיך נישט געפילט אין פאַרלעגנהייט, אָדער פאַרשעמט. זיי האָבן
געטראָגן די נאַכט־טעפּ מיט אַן ערנסטן פנים — פאַרויכטיק ווי זיי וואַלטן
געטראָגן וואַזאָנען מיט בלומען.

עס איז געווען אין דער סצענע עפעס אַזוינס, וואָס האָט דערמאַנט
די ווייטע קינדער־יאָרן, און נישט דאָס טראָגן דעם נאַכט־טאָפּ האָט עס
דערמאַנט, נאָר דער אופן ווי אַזוי זיי האָבן דאָס געטראָגן.

די פרוי טרעפטע איז נישט געווען צווישן זיי, ווייל זי האָט אויס-
געגאַסן איר נאַכט־טאָפּ דורכן פענצטער אויף דער גאַס.
די שוועסטער פראַספּעראַ האָט געבראַכט דעם פרישטיק; ברויט מיט
מאַרמעלאַד און קאַווע.

אַכט אַזייגער האָט גערופן דער גלאַק צו דער מאַרגן־תפילה. כ'האָב
אַנגעטאַן מיין הוט און דעם מאַנטל. דעם זעלבן שוואַרצן, קורצן מאַנטל,
וואָס האָט נאָך געהאַט אַ צייכן פונעם מגן־דוד באַנד, וואָס איז געווען צור-
גענייט צום אַרבל. איך האָב אין געטאָ אַזוי לאַנג געטראָגן דעם אַרעם־
באַנד, אַז אויף דער אַרישער זייט איז מיך נישט איינמאַל באַפאַלן אַ
שרעק, אַז איך האָב פאַרגעסן אים אַנצוטאָן. אַזוי בין איך שוין דערצו
געווען צוגעוויינט.

כ'האָב גענומען מיין ניי געבעט־בוך און כ'האָב מיך פאַרקערעוועט
צום אַרויסגאַנג, וועלנדיק זיין איינע פון די ערשטע צום גאַטעס־דינסט.
כ'האָב זיך אַוועקגעזעצט אויף אַ ווייטער באַנק, לעבן פענצטער, און
זיך צוגעקוקט צו די וואָס קומען אַן.

הינטער די בענק האָט זיך געפינען אַ קליין צימערל וואָס איז געווען
פאַרייניקט מיט דעם געבעט־זאַל מיט אַ האַלב־רונדער וואַנט, וווּ עס איז
געשטאַנען אַן אַרגל. דער אַרגאַניסט האָט זיך אַוועקגעזעצט לעבן זיין
אינסטרומענט און די נאַנעס האָבן זיך אַוועקגעשטעלט אין אַ האַלבן קרייז.

ביי דעם אַקאַמפּאַנימענט פון דעם אַרגל האָבן זיי אָנגעהויבן צו זינגען די פרימאַרגן-תפילה. דערנאָך האָט געזונגען דער אַרגאַניסט מיט זייער אַ שיינער און איידעלער שטים „זיי באַגריסט מוטער פון דעם דערלייזער“ און דערנאָך האָט זיך אָנגעהויבן די מעסע. אַן עלטערער, דיקער גלח, אָנ-געטאָן אין אַ מאַנטל באַצירט מיט גאָלד, האָט אָנגעפירט מיט דער תפילה, צוויי אַכטייעריקע ייִנגעלעך האָבן באַדינט און געקלונגען מיט גלעקלעך. די הויפט־שוועסטער באַגומילאַ האָט געהאַט אַ באַזונדערע באַנק אין דער ערשטער ריי, וואָס איז אייגנטלעך געווען אַ קני־באַנק, דאָס זעלבע אויך די פאַרוואַלטערין, שוועסטער אָנגעלאַ.

אין דער דריטער ריי האָבן איך באַמערקט אַ מיטליעריקע פרוי אָנ-געטאָן אין שוואַרצן מיט אַ גרויסן פילצענעם הוט אויפן קאָפּ. זי איז גע-זעסן מיט דער פלייצע צו מיר. זי האָט, שאַקלענדיק זיך כסדר, געדאַוונט מיט ברען פון אַ גרויסן געבעט־בוך. פון אָנהייב האָבן איך נישט געלייגט קיין שום אַכט אויף דעם, כ'בין צופיל געווען פאַרנומען מיט זיך.

כ'בין אויפגעשטאַנען ווען אַלע זענען אויפגעשטאַנען; כ'האָבן מיך איבערגעצולמט, ווען אַלע האָבן דאָס געטאָן; כ'האָבן געזונגען צוזאַמען מיט אַלע און כ'האָבן מיך שנעל אויסגעלערנט די איינפאַכע מעלאָדיעס פון די רעליגיעזע לידער.

צוערשט זענען צוגעטראָטן צום אַלטאַר די נאָנעס. נאָך זיי אַ סך פּערזאָנען. איין נאָנע האָט צוגעפירט דאָס עפילעפטישע מיידל. דרייענ-דיק מיט די אויגן איז זי מיט מי און מאַטערניש געגאַנגען. יעדער מוסקול פון איר פנים האָט געציטערט און זיך געקרימט ווען זי האָט שאַקלענדיק מיטן קאָפּ ענדלעך געקענט אַנידערקניען פאַר אַלטאַר.

די פרוי פון דער דריטער ריי, וועלכע האָט זיך אזוי געשאַקלט בעתן דאַווענען, האָט זיך אויך דערנענטערט צום אַלטאַר.

כ'האָבן געקוקט אויף די קינדער וואָס האָבן געקלונגען מיט די גלעק-לעך לעבן אַלטאַר און כ'האָבן געטראַכט וועגן דעם זון פון מיין עלטסטער טאָכטער מאַרישאַ.

זי האָט מיט אים געווינט אַ געוויסע צייט אין דער אוניווערסיטעט-היים אויף נאַווי־זיאָד גאַס, ביי איר געוועזענער לערערין, פרוי פאַניאַ-טאַוסקאָ, די פרוי פון אַן אוניווערסיטעט־פּראָפעסאָר. פון דער גאַס נאַווי־זיאָד ביז צו דער קירך פון דער הייליקער אָננאַ

אויף קראקאווער פארשטאט איז געווען נישט ווייט. צוזאמען מיטן זון פון דעם פראפעסאר קאמיעניעצקי, פלעגט מיין טאכטערס זון קומען אויפן הויף פון דער קירך. זיי האבן זיך צוגעקוקט צו דער ציג, וואס האט זיך געפאשעט אויפן גראז, צו די טויבן וואס האבן געווארקעט אויפן דאך. דער פראפעסאר פון טעאלאגישן פאקולטעט, קאזובסקי, איז געווען דער גלח פון דער קירך פון דער הייליקער אנגא, און ער האט געקענט די קינדער. ווען די מענטשן, וועלכע פלעגן דורכגיין דעם הויף, האבן אנגע- הויבן צו באטראכטן מיין טאכטערס זון מיט נייגער, האט דער גלח קא- זובסקי, וועלנדיק א סוף מאכן צו דעם געפערלעכן צוקוקן זיך, אריינגע- רופן דאס קינד אין דער קירך, אנגעטאן אים א ווייס העמדל און געגעבן א גלעקל אין דער האנט.

דער יונגער וויקאר, וועלכער האט אויך געקענט דאס קינד, האט א געוויסן טאג געפרעגט אין א פארלעגנהייט:

— דאס איז א יידיש יינגל און ער דינט צו דער הייליקער תפילה ביים אלטאר?

דער גלח קאזובסקי האט אים געענטפערט:

— ובכן, וואס? פאר גאט זענען אלע קינדער גלייך...

האלב ניין אזייגער האט זיך געענדיקט די ערשטע תפילה און עס האט זיך אנגעהויבן די צווייטע. א יונגער גלח וואס האט נישט געווינט אין דעם אנשטאלט, נאר איז ספעציעל געקומען פון דער שטאט, האט אנ- געפירט מיט דער צווייטער תפילה.

די גאר פרומע פרויען האבן געהערט ביידע תפילות. א סך זענען אויפגעשטאנען און ארויסגעגאנגען, אנדערע זענען געקומען נאר צום צווייטן געבעט. איך בין געזעסן אויף ביידע, ווייל איך בין נישט געווען זיכער צי עס וועט נישט מאכן קיין שלעכטן איינדרוק, ווען איך וועל הערן נאר איין תפילה...

כ'בין געווען הונגעריק, ווען כ'בין צוריקגעקומען אין מיין צימער, האב איך געעפנט דעם שופלאך פון מיין טישל און דאס בלוט איז מיר פארגליווערט געווארן. עס איז נישט געווען קיין ברעקל ברויט, קיין פיצל פוטער אין טעפל.

דעמאלט האב איך פארשטאנען, אז אין דער צייט וואס איך בין

געווען אין קירד, האָט די פרוי טרעפטע אויפגעגעסן מיין ברויט און פוטער.

כ'האָב נישט געזאָגט קיין וואָרט; כ'האָב נאָר אַ קוק געטאָן אויף איר. אירע ביידע הענט זענען געלעגן אויף דער קאָלדערע — אין איין האַנט האָט זי געהאַלטן דעם זייגער און אין דער צווייטער — די פּאַטאַ-גראַפיע פון אירע קינדער. זי האָט געהאַט אַן איראַנישן און דורכגעטריי-בענעם שמייכל אויפן פנים.

***

גראַד אין דעם מאַמענט האָט זיך געעפנט די טיר און עס איז אַרייַן געקומען די שוועסטער פּראַנצישקאַ מיט אַ נייעם גאַסט, וואָס האָט באַ-דאַרפט וווינען מיט אונדן. די נאַנע האָט איר געוויזן אַ בעט אין ווינקל, קעגנאָיבער דער פרוי טרעפטע און איז באַלד אַרויסגעגאַנגען. די ניי-אַנ-געקומענע איז געבליבן שטיין אין מיטן שטוב. דאָס איז געווען אַ יונגע פרוי פון אַ יאָר 35, מיטלווקסיק און דאַר. אירע האָר זענען געווען העל-בלאַנד און קורץ געשוירן. זי האָט געטראָגן אַ שוואַרצן באַנד אויף אַן אויג, אַ שוואַרצן הוט און אַ העלן מאַנטל. אין דער האַנט האָט זי גע-האַלטן אַ גרויס פעקל וואָס איז געווען איינגעוויקלט אין אַ צייטונג.

זי האָט זיך אַנגעהויבן גערוועזן צו דרייען אין איר ווינקל, וואַרפן-דיק כסדר אויף אונדז אירע בליקן. זי האָט אויפגעפאַקט ס'פעקל און אַראַפגענומען דעם מאַנטל. זי האָט געטראָגן אַ טונקל-בלוי קליידל אין ווייסע פינטעלעך מיט לאַנגע אַרבל, די שיד אויף הויכע אַפּצאַסן. זי איז געווען אַ יונגע פרוי, אַ באַוועגלעכע און איך האָב אין איר נישט געזען קיין שום ספּעציעלן פעלער. צו וועלכער, אַלזאָ, קאַטעגאָריע געהערט זי? — פּאַני — האָט זיך צו איר אַפּגערופן פון בעט פרוי טרעפטע —

צי קענט איר מיר באַרגן 5 זלאַטעס?

כ'האָב געזען, אַז זי איז געווען דערשטוינט; זי איז נאָר וואָס אַריין, נישט באַוויזן אַפילו אויסצוטאָן דעם הוט — און דאָ וויל מען שוין באַרגן ביי איר געלט.

— גערן — האָט זי געענטפערט. זי האָט געהאַט אַן אַנגענעמע שטים, פריש און קלינגענדיק.

זי האָט אַרויסגענומען פון דער קעשענע פונעם מאַנטל אַן אַלט ביי-טעלע און האָט העפלעך דערלאַנגט דער פרוי טרעפטע דאָס געלט.

— איז פרוי זאפיא לאזיעוויטש דא? — האט עמעצער געפרעגט הינטער דער טיר.

זי איז צוגעלאפן צו דער טיר קלאפנדיק מיט די אפצאסן. פארביי גייענדיק האט זי זיך פארגעשטעלט:

— מיין נאמען איז זאפיא לאזיעוויטש.

כ'האב געהערט א שושקעריי און א שטיל געשפרעך הינטער דער טיר. זי איז שנעל צוריקגעקומען, אבער שוין אן דעם באנד איבערן אויג. כ'האב נישט באמערקט קיין שום ספעציעלס אויפן אויג. ס'איז נישט געווען רויט און נישט געווען געשוואלן.

— מען האט מיר א קלאפ געטאן אין אויג אין דעם איבערפולטן טראמוויי — האט זי געזאגט צו דער פרוי טרעפטע — אבער כ'קאן דאך נישט כסדר גיין מיט א באנד.

איצט, ווען זי האט אַרונטערגענומען דעם באנד, האב איך באמערקט אז זי האט א לאנגע און האַרבאַטע נאָז. אין אַלגעמיין אַבער איז זי געװען אַ גאַנץ שײנע פּרוי.

זי האט גרענעצלאז אַנגעהויבן זאָרגן וועגן דער פרוי טרעפטע. זי האט איר אויפגעהויבן פון דער פאָדלאַגע דאָס טיכעלע צו דער נאָז; זי האט איר פאַרבעסערט די קישנס. די פרוי טרעפטע, שמייכלענדיק כײט־רע, האט זיך גערן געלאָזט באַדינען.

ווען די שוועסטער פראַספּעראַ, אַנגעטאָן אין אַ פאַרטעך אויף איר נאַנע־קלייד, האט אַריינגעבראַכט די טאַץ מיטן מיטיק, האט זיך פרוי טרעפטע אַפּגערוּפּן:

— איך האב פאַר דער שוועסטער אַ פיינעם בחור. כ'וועל אַנשרייבן צום פויפסט, וועט ער קומען און שטעלן אַ חופּה.

וואָס איז דאָס? צי האַב איך שלעכט געהערט? אַזוי רעדט מען צו אַ נאַנע? דאָס איז געווען אַ גרויסע באַליידיקונג. ס'גאַנצע בלוט האַט מיר אַ זעץ געטאָן. נישט ריידנדיק קיין וואָרט, מיט אַראַפּגעלאָזטע אויגן, איז די נאַנע אַרויס פון צימער. אַבער וואָס האַט זיך געטראַכט זאָפיאַ לאַזיעוויטש? זי האַט עס, וואַרשייגלעך, אַנגענומען ווי אַ גוטן וויץ, ווייל זי האַט געלאַכט צו דער פרוי טרעפטע, שאַקלענדיק מיטן קאַפּ מיט פאַר שטענדעניש.

נאָכן מיטיק; אַ גריץ און אַ פלייש־קניידל מיט קאַרטאַפּל, האַב איך

אוועקגעשטעלט מיין טעפל אין קארידאר און צוריקקומענדיק, האָב איך זיך אוועקגעלייגט אויף מיין געלעגער. כ'האָב אָנגעהויבן צו טראַכטן וועגן מיין ערנסטער לאַגע. איידער כ'בין אָנגעקומען אין דעם אָנשטאַלט, האָט מיר מיין טאַכטער אָנגעזאָגט: — „געדענק, דו ביסט נידערגעשלאָגן און דו ווינסט זייער אַ סך. וויין כסדר, וועט מען דיך צורורלאָזן און מען וועט דיר נישט שטעלן קיין שום פראַגן. און אפשר וועסטו מאַכן דעם אָנשטעל פון אַ קרעטין? אָדער פון אַ פאַנאַטיש־רעליגיעזער? אין אַזאַ פאַל וואַלסטו באַדאַרפט נעמען פון דער אָנשטאַלט־ביבליאָטעק ביכער וועגן די לעבנס־געשיכטעס פון די מאַרטירער. דו מוזסט אַליין דערפילן און אויסקלייבן זיך וואָס פאַראַ ראַל צו שפילן. מוזסט צוטרעפן וועלכע ראַל וועט דיר צום בעסטן באַשיצן.“

— פרוי לאַזיעוויטש, צי קענט איר אַרויסקומען אויף אַ וויילע? —
האָב איך ווידער דעהערט די זעלביקע שטים.

— איך גיי, פרוי מעק, — האָט זי געענטפערט.

צום נאַכמיטיק־געבעט האָט זי ווידער אָנגעטאָן דעם באַנד אויפן אויג און האָט זיך אוועקגעזעצט לעבן דער אַלטער פרוי, וועלכע האָט כסדר געדרעמלט בעת די תפילות. זי האָט געזונגען מיט התלהבות אין צוריקקומענדיק אין צימער, האָט זי געזאָגט דער פרוי טרעפטע, אַז זי האָט פאַר איר אויך געבעטן.

נאַכמיטיק איז געווען אַ שטיקעדיקע לופט און עס האָט אויסגעזען ווי פאַר אַ שטורעם. די וואַלקנס, געיאַגטע דורך די ווינטן, זענען געשווירן מען איבערן הימל. קורצע, פלוצימדיקע בליצן האָבן פון צייט צו צייט באַלויכטן די שוואַרצע וואַלקנס.

אין דעם שטורעמדיקן נאַכמיטיק איז געקומען צופאַרן די לעצטע איינוווינערין פון אונדזער צימער.

מען האָט פאַר איר באַשטימט דאָס בעט קעגנאיבער מיר, אין דעם צווייטן ווינקל, לעבן דער טיר.

דאָס איז געווען אַ פרוי פון אַ יאָר 77, אַ מאַגערע און אויסגעטרוקנ־טע, מיט אַן אַלט אָבער שיין פנים. זי האָט זיך געהאַלטן גלייך ווי אַ שטעקן. ווען זי האָט אויסגעטאָן איר הוט און מאַנטל, האָב איך געזען, אַז זי איז געווען דאָרפיש אָנגעטאָן, אין אַן אויסגעפאַסטן קאַמזוויל און

א ספודניצע. באַלד האָט זי אויך אַנגעטאַן אַ ברייטן באַלעבאַטישן פאַר-
טעך מיט שטרייפן.

איר טאַכטער האָט איר אַריינגעברענגט אַ קויש מיט זאַכן און אַ
בייטל אין וועלכן עס איז געווען עסנוואַרג. איך האָב געזען ווי זי האָט
אַריינגעשטעלט אין איר שופלאַד אַ טעפל מיט פּאַווידלע.

מיר האָבן זיך נייגעריק צוגעקוקט ווי זי האָט פּונאַנדערגעלייגט
אירע זאַכן אין דער קאַמאַדע און איר עסנוואַרג אין דעם נאַכט־טישל.
דאָס איז געווען אַ פשוטע דאַרפספּרוי.

— ווי הייסט איר? — האָט זי מיך געפרעגט.

איר מויל איז געווען אַן ציינער. איר גרויער קאַפּ — מיט אַ שרונט
אין דער מיט האָט דערמאַנט אַן אַלטע שניצעריי.

— מאַיעווסקאַ — האָב איך געענטפּערט.

— איך הייס קאַראַלינאַ שטוטשקאַ.

כאַטש עס איז נאָך געווען פּרי, האָט זי זיך געלייגט אין בעט אַריין
און זיך צוגעדעקט מיט דער פּערינע, וועלכע זי האָט מיטגעבראַכט.
זי האָט מיט אַ שטילן קול אַפּגעזאָגט די תּפילות — און איז אַנט־
שלאָפן געוואָרן.

מיר זענען אויך שנעל אַיינגעשלאָפן. הינטער דעם פאַרמאַכטן פענצ־
טער האָט דער שטורעם געבושעוועט און עס האָט גערעגנט ווי אַ וואַלקן
וואַלט אַרונטערגעפאַלן.

פּלוצלינג האָט אונדז איבערגעוועקט אַ שטאַרקער געשריי פון קאַ־
ראַלינאַ שטוטשקאַ:

— זאַל אונדז דער הייליקער גייסט באַשיצן. — און דערנאָך —

אין נאָמען פון פּאַטער און זון און הייליקן גייסט. אַמן!

כ'האַב מיך אַוועקגעזעצט אויפן בעט און ביים ליכט פון די בליצן
האַב איך דערזען ווי אַ נאַקעטע פּרוי קריכט איבערן צימער אויף אַלע
פיר. זי איז שנעל אַנטלאָפן פון דער זייט וווּ עס איז געווען קאַראַלינאַ
שטוטשקאַס בעט.

קאַראַלינאַ איז אַרויסגעשפרונגען פון איר בעט און איז אַרויסגעלאָפן
אויפן קאַרידאָר. זי האָט געטראָגן אַ קורץ נאַכטהעמד און, מיט אויפגע־
הויבענע הענט, האָט זי פון הינטן אויסגעזען ווי אַ צוועלף־יעריק מיידל.
— וואָס איז אייך געשען? — האָט געפרעגט די שוועסטער פּראַנ־

צישקא, וועלכע איז גראָד דורכגעגאנגען דורכן קאָרדאָר. זי האָט געד
האַלטן אין דער האַנט אַ שטיקל ליכט, ווייל עס איז געווען פינצטער. זי
האַט היינטיקע נאַכט געהאַט וואָך און איז געגאנגען פון דער קיך מיט
אַ פלאַש הייס וואַסער.

קאָראָלינאַ שטוטשקאַ איז געווען אַזוי איבערגעשראַקן, אַז זי האָט
נישט געקאָנט אַרויסבאַקומען קיין וואַרט פון איר מויל. זי האָט נאָר אַ
כאַפּ-געטאַן די שוועסטער פאַרן אַרבל און זי אַריינגעשלעפט אין אונז
דוער צימער.

אַזוי זענען זיי ביידע אַריין און געבליבן שטיין אין מיטן צימער —
די הויכע נאָנע מיטן ליכטל אין דער האַנט און די מאַגערע, שוואַכע קאָ-
ראָלינאַ, וואָס האָט זיך אַ טרייסלענדיקע אָן איר אָנגעהאַלטן.
אַ בליץ און אַ דונער. די שוועסטער פראַנצישקאַ האָט גלייך באַ-
מערקט די נאַקעטע פרוי טרעפטע, וועלכע איז געשטאַנען איינגעקאָר-
טשעט הינטער דער שטול, לעבן בעט.

— איר וועט דאָ גאַרנישט געווינען, — האָט זי געזאָגט צו איר מיט
אַ רוזק קול — גייט אַריין אין בעט.

קאָראָלינאַ שטוטשקאַ איז צוגעגאנגען צו איר נאַכט־טישל און געד
עפנט דעם שופלאַד.

— זי האָט מיר אויפגעגעסן דאָס גאַנצע טעפל מיט מאַרמעלאַדע —
האַט זי אַ געשריי געטאַן.

און זי האָט אָנגעהויבן צו וויינען ווי אַן אומבאַהאַלפן און באַעוולט
קינד.

**

אין דער סצענע איז געווען אַזויפיל גראַטעסק, אַז איך האָב מיך
געשטיקט פון געלעכטער, כ'האַב אין מיין לעבן אַזוי האַרציק נישט געד
לאַכט ווי יענע נאַכט. אַזוי האָט זיך מיר ווייניקסטנס אויסגעוויזן. זאָפּיאַ
לאַזיעוויטש איז געזעסן אויף איר בעט ענלעך צו אַ געשעפענסט.

צומאַרגנס האָט זי מיר דערציילט, אַז זי האָט די גאַנצע צייט מוראַ
געהאַט, אַז די פרוי טרעפטע וועט איר צעקלאַפן דעם קאַפּ מיטן שטול
אַדער מיטן זייגער, וועלכן זי האָט נישט אַרויסגעלאָזט פון איר האַנט
אַפילו ווען זי איז געקראַכן אויף אַלע פיר איבערן צימער.

— שלאפט רויק, — האָט געזאָגט די שוועסטער פראַנציסקאַ —
און זאָל זיין געלייבט יעזוס קריסטוס.
מיר האָבן זיך אויפגעוועקט זעקס אינדערפרי. און וואָס האָבן מיר
דערזען?

די פרוי טרעפּקע איז געזעסן אויף אַ טערקישן אופן אין בעט. זי
האָט געשניטן מיט אַ שער איר בעטגעוואַנט אויף קליינע פּיצלעך. אויף
דער פּאַדלאַגע איז געלעגן אַ גאַנצער שטויס פון אַפּגעשניטענע שטיקלעך.
זי האָט שוין צעשניטן דאָס ליילעך און די גרויסע ציך; איצט האָט זי
געשניטן דאָס קליינע ציכל.

זי האָט אויף אונדז נישט געלייגט קיין שום אַכט. ווען מיר זענען
געווען ביים פרימאָרגן-געבעט, האָט זי זיך אָנגעטאָן, גענומען מיט זיך
דעם זייגער און די פּאַטאַגראַפיע און האָט זיך אַרויסגעגעבעט פונעם אַנ-
שטאַלט. די שוועסטער פראַנציסקאַ האָט גלייך טעלעפּאָנירט צו דעם זון
און טאַכטער פון פרוי טרעפּטע און האָט זיי אַלץ דערציילט. איך האָב
דער שוועסטער פראַנציסקאַ אויך דערציילט וואָס פאַראַ שרעקלעכע זאַכן
עס האָט אַפּגעטאָן די פרוי טרעפּטע, אַז זי האָט אויסגעגאַסן דעם נאַכט-
טאַפּ דורכן פענצטער.

— נעמט אייך נישט איבער דערמיט, פרוי מאַיעווסקאַ, — האָט זי
געענטפערט, — מענער וועלכע באַקומען ווייכע געהירן מאַכן נאָך ערגערע
זאַכן דורכן פענצטער... דעמאָלט ווייסן מיר ווי אַזוי מיט זיי צו האַנדל-
לען. מיר לאָזן זיי מער נישט אַריין אין דער קירך.

ווען זי האָט גערעדט וועגן די ענינים, אַזעלכע פראַסט-מענטשלעכע,
איז זי מיר געווען אומגעהויער נאָענט. זי איז אין דעם מאַמענט מער
נישט געווען די צעדאָונטע, פאַרטיפּטע און פאַרוונקענע אין אַנדערע
וועלטן, נאָנע, זי איז געווען אַ פשוטע פרוי. פון דעם מאַמענט אָן האָב
איך אַנגעהויבן צו קוקן אויף די נאָנעס מיט גאַר אַנדערע אויגן. כ'האָב
געזוכט אין זיי דאָס אַלגעמיינ-מענטשלעכע — חסרונות און מעלות —
און איך האָב געוואַרט אויף ווערטער פשוטע, געוויינלעכע און טיילמאָל
אַפילו טריוויאַלע.

זי האָט אָנגעוויזן מיט דער האַנט אויף אַן אַלטיטשקו, וואָס איז גע-
זעסן אויף דער געפלאַכטענער סאַפּקע אין הויז. ער האָט געוויינט מיט
ביטערע טרערן.

— צו דער מאַמע, — האָט ער גערעדט — באַלעק וויל צו דער מאַמע.

— ער וויינט אַזוי גאַנצע טעג — האָט דערציילט די נאַנע — און זוכט זיין מוטער. ער איז צוריקגעגאַנגען צו זיינע קינדער־אַרן. זאָל גאָס אויסהיטן אַריינצולאָזן אַזאַ איינעם אין דער קירך.

נאַכמיטיק איז די פרוי טרעפטע צוריקגעקומען. אין איין האָנט האָט זי געהאַלטן דעם וועק־זייגער און אין דער צווייטער די פּאַטאַגראַפיע אין אַ ראַם. זי איז אַרויס פון אַ דראָזשקע און האָט זיך אַריינגעגליטשט צו ריק אין צימער אַריין. זי האָט כיטרע געשמייכלט פונקט ווי פריער.

דער דראָזשקאַזש האָט געוואַרט און געוואַרט אויף דער גאַס, אָבער זי איז נישט אַרויסגעגאַנגען כדי אים צו באַצאָלן. פיר שעה האָט ער זי אַרומגעפירט איבער די גאַסן פון דער פאַרשטאַט פון וואַרשע. ווען ער האָט ביי איר געפרעגט צי ער זאָל בלייבן שטיין, האָט זי אים געהייסן פאַרן ווייטער.

פּלוצלינג האָבן מיר דערהערט אַ גרויסן גערודער אויף די טרעפּ און דאָס קלאַפּן פון שווערע שטיוול — עס איז געקומען דער דראָזשקאַזש און שרייענדיק געמאַנט זיין געלט.

גראַד דעמאַלט זענען אַנגעקומען פרוי טרעפטעס קינדער. דער זון האָט באַצאָלט דעם דראָזשקאַזש, דערנאָך איז ער אַריין אין קאַנצעלאַריע און זיך דורכגעשמועסט מיט דער אַנפירערין. שפעטער האָבן זיי די מוֹ־טער צוגענומען פונעם אַנשטאַלט.

דאָס בעטל פון דער פרוי טרעפטע איז געבליבן ליידיק.

**

— צי ווילט איר, פרוי אַליציאַ, איך זאָל אייך מאַכן אַ פאַרטרעט, איך בין פון באַרוף אַ מאַלעריין — האָט איינמאַל געזאָגט צו מיר זאַסיאַ לאַזיעוויטש.

כ'האַב מסכים געווען.

זי האָט גענומען אַ ווייסן טאַוול און אַנגעהויבן מיט רויטן קרייד צו צייכענען די שטריכן פון מיין געזיכט. זי האָט אויפגעהויבן דאָס שטיקל קרייד צו די אויגן — געמאַסטן און דורכגעמאַסטן, געווינקען מיט אַן

אויג — און איך בין געזעסן אויף אַ שטול און געקוקט דורכן פענצטער אויף די חורבות פונעם געטאָ.

קאַראַלינאַ שטוטשקע האָט, זיצנדיק אויף אַ לענשטול, געשטריקט אַ סוועטער. אַלע אַלטיטשקע האָבן געהאַט ווייכע שטולן.

— פאַר מיין זון, פרוי מאַיעווסקאַ, פאַר מיין זון, יאַ, מיין ליבע פרוי מאַיעווסקאַ!

איך האָב זי גערופן קאַראַלינאַ, אָבער זי האָט מיך אַלעמאַל גערופן „פּרוי מאַיעווסקאַ“. צו זאַפּיאַ לאַזיעוויטש פּלעגט זי זאָגן: זאַפּיאַ, מיך האָט זי נישט געוואָלט רופן ביי מיין ערשטן נאָמען. איך האָב פאַרשטאַנען, אַז זי האָט מיך רעספּעקטירט.

— אַ, די אויגן! — האָט געזאָגט זאַפּיאַ לאַזיעוויטש — שפּאַנישע צי קרעאַלישע, ניין, גיכער מזרחדיקע... — און פּלוצלינג האָט זי אויפֿגעהערט צו מאַלן. איר האַנט אין וועלכער זי האָט געהאַלטן דאָס קרייד איז געבליבן הענגען אין דער לופטן — און איך האָב דערפּילט אַז זי האָט זיך אָנגעשטויסן...

יעדן טאָג האָט זאַפּיאַ לאַזיעוויטש שפּאַצירט איבער דער שטאָט. טיילמאַל פּלעגט זי אַפּילו צוויי מאַל אַראָפּגיין. אַמאַל האָט זי אָנגעטאַן דעם באַנד אויפֿן אויג און אַמאַל איז זי אַרויסגעגאַנגען אָן דעם באַנד. ווען איך האָב איינמאַל געזען ווי זי גרייט זיך אַרויסצוגיין אָן דעם שוואַרצן באַנד, האָב איך צו איר געזאָגט:

— אַ סך בעסער מיטן באַנד אויפֿן אויג, אַ סך זיכערער.

זי האָט אַ קוק געטאַן אויף מיר מיט אַ שמייכל. אין מיר איז דאָס בלוט פאַרגליווערט געוואָרן. דאָס זענען געווען זייער אומפאַרזיכטיקע ווערטער, וועלכע כ'האַב שוין נישט געקענט צוריקציען. אויב זאַפּיאַ לאַזיעוויטש האָט געהאַט אין באַצוג צו מיר אַ געוויסן חשד, האָב איך איר מיט די דאָזיקע ווערטער געגעבן אַ באַשטעטיקונג. כ'האַב אויסגעזאָגט מיין סוד, וועלכן איך האָב באַדאַרפט שטרענג אָפּהיטן.

דאָס זענען געווען צייטן ווען עס איז געווען געפּערלעך אַרויסצוגיין אין גאַס. די צייטן פון כאַפּענישן און בלאַקאַדעס פון הייזער. די דייטשישע פּאַטרוולן פּלעגן פאַרהאַלטן לויפּנדיקע טראַמווייען און אַרויסשלעפּן אַלע פאַרנדיקע; מענער, פרויען און יוגנטלעכע, פון צייט צו צייט האָבן

זיי בלאַקירט הייזער אונטערן אויסרייד אַז זיי זוכן יידן אַדער פּאַליטי־
שע פּאַרברעכער.

גלחים, וועלכע זענען געגאַנגען דורך דער גאַס, זענען געווען אין
גאַר אַ גרויסער געפּאַר. מען פּלעגט זיי אַרעסטירן — ספּעציעל די יונגע.
דערפּאַר טאַקע איז אונדזער יונגער גלח, וואָס פּלעגט קומען יעדן טאָג
כדי צו פירן דעם צווייטן גאַטעסדינסט, געגאַנגען ציוויל אַנגעטאָן אין אַ
געוויינלעכן מאַנטל און אַ היטל אויפן קאַפּ, און אויב ער האָט אַמאַל יאָ
געטראָגן זיין גלחישן מאַנטל, האָט ער עס געהאַט פּאַרשאַרצט אונטערן
אויבערמאַנטל. מערסטנטייל האָט ער זיך איבערגעטאָן אין זיין גלחישן
מאַנטל אין דעם קליינעם צימערל לעבן דעם קירך־צימער, וווּ מען פּלעגט
זיך מתווּדה זיין. דאָרט איז זיין גלחישער מאַנטל געהאַנגען אויף דער
וואַנט.

ער האָט געהאַט אַ שיינעם, געדיכטן קאַפּ האָר. צוליב זיכערקייט
האַט ער נישט געגאַלן זיין קאַפּ. הויך געוואַקסן און שטאַרק געבויט איז
ער מיט זיין פנים געווען ענלעך צו קאַשטשוסקאַ.

אין איינעם אַ סעפטעמבער־פּרימאַרגן, ווען די שוועסטער פּראַספּע־
ראַ, אַנגעטאָן אין אַ פּאַרטעד, האָט אונדז געבראַכט דעם פּרישטיק, האָב
איך מיך אָפּגערופן צו איר:

— דער יונגער גלח שטעלט איין זיין לעבן אין געפּאַר, קומענדיק צו
אונדז יעדן טאָג, צו דער צווייטער תּפילה. צי וואָלט נישט געקענט דער
אַלטער גלח, וואָס וווינט מיט אונדז אין אַנשטאַלט אויך אַנפירן מיט
דער צווייטער תּפילה? אויב עס מוזן זיין צוויי תּפילות, טאָ צו וואָס צוויי
גלחים און נישט איינער?

קאַראַלינאַ שטוטשקע, וועלכע האָט נישט געהאַט קיין איין צאָן אין
מויל, האָט געגעסן איר ברויט שניידנדיק עס אין פּיצלעך מיט אַ דאַרפישן
מעסער.

פּלוצלינג הער איך ווי זאָפיאַ לאַזיעוויטש, וועלכע האָט געקוקט דורכן
פענצטער, האָט זיך אָפּגערופן אין דער פּראַנצויזישער שפּראַך:
— "Ils ne font jamais deux fois la meme chose".

(זיי טוען קיינמאַל נישט דאָס זעלבע צוויי מאַל).

ס'בלוט האָט מיר אַ זעץ געטאָן, כ'האַב נישט געקענט כאַפן דעם
אַטעם. כ'האַב אַ בליק געטאָן אויף קאַראַלינאַ שטוטשקע. זי האָט לאַנגזאַם

ארומגעשניטן אַ שטיקל שוואַרץ ברויט. זי האָט נישט געקענט עסן די האַרטע זייט און פרוי זאָפּיאַ לאַזיעוויטש פּלעגט עס אויפּעסן.
— איך פיל נישט קיין עקל, פרוי אַליציאַ, זי איז אַ זויבערע — פּלעגט זי זאָגן.

— פרוי מאַיעווסקאַ, — האָט זיך אַנגערופן מיט אַ רויקער שטים קאַראַלינאַ שטוטשקע — איר האָט פאַרגעסן אַז עס איז דאָ נאָר איין טאָג אין יאָר, ווען דער זעלבער גלח פירט אַן מיט דריי הייליקע גאַטעסדינסטן נאָך אַנאַנד. אָבער אין אַ געוויינלעכן טאָג מעג ער נאָר איין מאָל אַנפירן ווייל עס מוז זיין אויף דעם ניכטערן מאָגן. ער נעמט דאָך אַן די תפילה, ווען ער פירט אַן מיטן הייליקן גאַטעסדינסט. טאָ ווי אַזוי וואָלט ער עס געקענט טאָן אַ צווייט מאָל?

— כ'האַב געמאַכט אַ שפּאַס — האָב איך געענטפּערט מיט אַ פאַר-לאַשענער שטים.

— יאָ, יאָ ליבע פרוי מאַיעווסקאַ — האָט פאַרענדיקט אירע ווער-טער קאַראַלינאַ שטוטשקע.

ווען אויף דעם אָרט פון קאַראַלינאַ וואָלט געזעסן אַ יינגערע פרוי, אַ מער שאַרפּזיניקע און נישט אַזאַ גוטמוטיקע, וואָלט זי גלייך אויסגע-נוצט מיינע אומוויסנדיקע ווערטער. זי וואָלט געקענט גלייך דערגיין מיין סוד, מיך שאַנטאַזשירן, צאַפן פון מיר געלט, דראַענדיק צו דערציילן די נאַנעס ווער איך בין. אָדער זי וואָלט גלייך געקענט גיין צו דער אַנפּיר רערין פונעם אַנשטאַלט, דערציילן וועגן איר חשד און איבערגעבן וואָרט ביי וואָרט וואָס איך האָב אַזוי אומפאַרויכטיק געזאָגט. מען וואָלט מיך גלייך גערופן אין דער קאַנצלעלאַריע.

— פרוי מאַיעווסקאַ, — וואָלט מען מיר געזאָגט — איר זענט אַ יידישע און איר האָט דאָס פאַר אונדז אויסבאַהאַלטן. אַזוי ווי דער סוד איז אַנטדעקט געוואָרן, קענען מיר אייך לענגער אין אונדזער אַנשטאַלט נישט האַלטן...

איך האָב אויפּגעהויבן מיינע אויגן און איך האָב באַטראַכט קאַראַ-לינאַ שטוטשקעס הענט. איך האָב געקוקט אויף אירע אַלטע פאַרהאַרעווע-טע הענט, אויף די פאַרהאַרטעוועטע פינגער, אויף די געלע נעגל, אויף יעדן אָדער פון די הענט אין וועלכע עס איז געלעגן מיין גורל. דערנאָך האָב איך אַ קוק געטאָן אויף איר קאַפּ, וואָס איז געווען איינגעבויגן איי-

בער די דראַטן; אויף איר פנים וואָס האָט אויסגעזען ווי אויסגעשניצט פון אַן אַלטן געלן האַלץ; אויף די אַראַפּגעלאָזענע וויעס, וועלכע האָבן צוגעדעקט אירע גלייכגילטיקע, אַפּגעבלייכטע אויגן...
כ'האָב מיך נישט געשראַקן פאַר קאַראַלינאַ שטוטשקע.

**
*

אין יענער צייט פלעג איך יעדן טאָג אַרויסגיין אויף דער גאַס. כ'האָב מיך אַרומגעדרייט אויף דער לעשנאַ גאַס. און כ'בין דווקא אַרויסגעגאַנגן גען מיט קאַראַלינאַ. כ'האָב געטראַגן אַ שוואַרץ קלייד מיט אַ שוואַרצן קורצן זשאַקעט. אויפן אַרבל איז נאָך געווען דער צייכן פון דעם אַמאַל צוגעגייטן אַרעמבאַנד מיטן מגן־דוד. אויפן קאַפּ האָב איך געטראַגן אַ הוט. איך האָב געהאַלטן קאַראַלינאַ אונטערן אַרעם און איך בין געגאַנגן גען איבער דער גאַס אויסבאַהאַלטנדיק זיך אינעם שאַטן פון איר אַרײַ שער אַלטקייט.

מיר פלעגן בלייבן שטיין פאַר די שויפענצטער פון די גאַלאַנטערײַע־געשעפטן. מיר האָבן זיך צוגעקוקט צו קראַנגס, הויזן־האַלטערס, קנעפֿ־לעד און צו אַ צוויי־דריי מענער־העמדער אין בלויע און גרויע שטרייפן.
— איידער איך האָב חתונה געהאַט פאַרן סטאַליער, בין איך געווען אַ נייטאַרין פון העמדער — האָט געזאָגט קאַראַלינאַ שטוטשקע.
טיילמאַל פלעגן מיר אַריבערגיין אויף דער צווייטער זייט גאַס און מיר זענען געגאַנגען לענגאויס דעם מויער הינטער וועלכן עס איז געווען דאָס פאַרברענטע געטאָ — דאָס גרויסע האַרץ, וואָס האָט אויפּגע־הערט צו קלאַפן.

**
*

און זאַפּיאַ לאַזיעוויטש? וועגן וואָס האָט זי געטראַכט ביי איר טישל, קוקנדיק דורכן פענצטער און קייענדיק די האַרטע שטיקלעך שוואַרץ ברויט, וואָס קאַראַלינאַ שטוטשקע האָט נישט געקענט עסן.
זי האָט שוין קיין שום צווייפל נישט געהאַט וועגן מיין אַפּשטאַם. זי האָט עס מיר נישט צוויידייטיק געגעבן צו פאַרשטיין. אָבער איך האָב אויך געוויסט אַז זי איז אַ ייִדישע — איך האָב מיך משער געווען באַלד דעם ערשטן טאָג ווען איך האָב זי געזען מיטן שוואַרצן באַנד, וואָס האָט צוגעדעקט אַ געזונט אויג און אַ טייל פון איר פנים.

צי האב איך מיך געדארפט שרעקן פאר זאפיא לאזיעוויטש?
 זי איז געווען איצט זייער נאענט באפריינדעט מיט אלע נאנעס און
 ספעציעל מיט דער אנפירנדיקער שוועסטער. אויף ווייסע בלעטלעך, די
 גרויס פון א געוויינלעך פאסטקארטל, האט זי פאר די גוטמוטיקע נאנעס
 געמאלן די הייליקע מוטער מיטן קינד, אדער בלויז די הייליקע מוטער,
 וואס גייט אין הימל אריין, ארומגערינגלט פון מלאכימלעך. יעדע נאנע
 האט געוואלט האבן אזא בילדל געמאלן דורך זאפיען.

אין די אויגן פון דער אנפירערין האט זי א סך געוואונען מיט
 דעם, וואס זי האט פריש איבערגעמאלן די סטאטוע פון דער הייליקער
 מוטער, וואס איז געשטאנען אויפן פאסטומענט אין הויז. דעם מאנטל
 האט זי באדעקט מיט בלויזער פארב, די קרוין אויפן קאפ און די שטערן
 — מיט גאלדענער פארב און דאס קלייד מיט א פרישער וויסקייט. זי
 האט דערביי געארבעט פון אינדערפרי ביז ביינאכט.

ווען איך בין דורכגעגאנגען דורך די טרעפ אין הויז, האב איך זי
 דארט געטראפן ביי דער ארבעט. זי האט אלעמאל געטראגן דאס זעלבע
 טונקל-בלויע קלייד מיט ווייסע פינטעלעך; כ'האב זי קיינמאל נישט גע-
 זען אין אן אנדער קלייד. די ערשטע פאר טעג האט זי געטראגן דעם באנד
 אויפן אויג. דערנאך האט זי אים ארונטערגעווארפן. וואס אמאל ווייטער
 איז זי געווען זיכערער ביי זיך.

זייער פיל פרעמדע מענטשן פלעגן קומען אין דעם קירכן-צימער,
 ספעציעל אויף טרויער-תפילות נאך פארשטארבענע קרובים. מען האט
 זיך געקענט יעדע רגע אנשטויסן אויף עמעצן, וועמען מען האט געקענט
 פון פאר דער מלחמה.

איינמאל, בעת אזא טרויער-תפילה, האב איך געטראפן די אנפירער-
 רין פון דער שול אין וועלכער עס האבן געלערנט מיינע טעכטער. כ'בין
 פארבייגעגאנגען גלייכגילטיק ווי כ'וואלט זי קיינמאל נישט געזען. וואס
 וואלט איך געטאן ווען זי זאל מיך אנרופן ביי מיין ריכטיקן נאמען, ווען
 זי וואלט מיך באגריסט? מען האט געמוזט זיך היטן אויף יעדן טריט
 און שריט.

אין יענער צייט האבן די יידן, וועלכע האבן געלעבט אויף ארישע
 פאפירן און געמוזט ארויסגיין אין גאס, געזוכט פארשיידענע אופנים צו
 מאסקירן זיך. כ'האב געהערט פון איינע, וועלכע פלעגט אלעמאל מיט-

נעמען א לאנגע איינגעוויקלטע ראַלקע פון צעראַטע. אַן אַנדערע האָט, פאַרנדיק מיט אַ דראָזשקע, געהאַלטן אַ גרויסן בוקעט בלומען. איינע פון מיינע קרובות, וועלכע האָט געהאַט אַ הונדערט־פּראָצענטיקן קריסטלעכן אויסזען, פלעגט זיך ספּעציעל אויפפאַלנדיק אַנטאָן. זי האָט געטראָגן זייער גרויסע אוירינגלעך און געפירט אַ קליין הינטל אויף דער קייט. אַן אַנדערע ווידער, האָט קיינמאַל נישט אויסגעטאַן דעם שוואַרצן שלייער.

דער שוואַרצער באַנד אויפן אויג איז טאַקע געווען אַזאַ מאַסקע פאַר זאַפּיאַ לאַזיעוויטש, כדי אַריינצופירן אין אַ טעות די אויגן פון די אַגענטן וואָס האָבן געלוערעט אויף ייִדן. אַ סך אַזעלכע פינצטערע טיפּן האָבן זיך אַרומגעדרייט איבער די גאַסן.

צי איז קאַראַלינאַ שטוטשקע נישט געווען אַזאַ מאַסקע פאַר מיר? פאַר קיין שום פרייז אויף דער וועלט וואָלט איך נישט אַרויס אין גאַס מיט זאַפּיאַ לאַזיעוויטש. אַדער מיט דער אַלטער פרוי וואָס האָט אַזוי ייִדיש אויסגעזען און וואָס האָט כסדר געדרעמלט בעתן גאַטעסדינסט.

זייער גערן וואָלט איך אַרויסגעאַנגען מיט דעם מיידל, וואָס האָט געהאַט אַ פאַראַליזירטע האַנט, אַדער מיט אַ נאַנע, אַדער מיט אַ גלח, אַדער אַפילו מיט איינע פון די געוויינלעכע באַדינערנס. אַזעלכע באַ־גלייטערנס וואָלטן ביי די שפּיאָנען נישט אויפגעוועקט קיין שום השד בנוגע מיין פּערזאָן. אַליין בין איך דעמאַלט נישט בכוח געווען אַרויסצו־גיין אין גאַס אַריין.

**

כ'האַב נאָך אַלץ נישט געפּינען פאַר מיר די פּאַסיקע ראַל אין דעם אַנשטאַלט און כ'בין נאָך כסדר געווען אַ פּערזאָן וואָס קען וועקן השד. איך האָב קיינמאַל פון קיינעם נישט באַקומען קיין בריוו און קיינער, אַחוץ מיין עלטסטע טאַכטער מאַרישאַ, האָט מיך נישט באַזוכט. זי האָט אויך געהייסן מאַיעווסקאַ. מאַריאַ־באַרבאַראַ מאַיעווסקאַ, געבוירן גראַבטשעוויס־קאַ. זי האָט געשפּילט די ראַל פון מיין שנוּר, די פרוי פון מיין איינציקן זון, וועלכער איז אומגעקומען בעת דער מלחמה.

— איר האָט אַ גוטע שנוּר, פרוי מאַיעווסקאַ, — האָט נישט איינ־מאַל צו מיר געזאָגט קאַראַלינאַ שטוטשקע, — יא, מיין ליבע פרוי מאַ־יעווסקאַ, נישט אַזוי ווי איך.

זי האָט געטראַכט וועגן איר שנור, וועלכע האָט זי זעלטן באַזוכט און האָט נישט געהאַט קיין צייט און קיין האַרץ פאַר איר.

ווען מיך וואָלטן באַזוכט מענטשן מיט אַ נישט צווייפּלהאַפּטן אויס-זען, וואָלט זיך מיין לאַגע אין דעם אַנשטאַלט פאַרפּעסטיקט. דאָס איז געווען זייער וויכטיק פאַר מיר. דערפאַר האָט מיין טאָכטער געבעטן איר באַלעבאַסטע, די פרוי בליזשינסקאַ, זי זאָל מיך אַמאָל באַזוכן.

און זי איז טאַקע געקומען צו מיר אַ געוויסן טאָג און מיר האָבן זיך אַוועקגעזעצט אין קאָרידאָר אויף דער אויסגעפּלאַכטענער סאַפּקע.

בליזשינסקאַ איז געווען אַ נידעריקע פרוי, אַ דיקלעכע, מיט שיטערע גרויע האַר אויפן קאָפּ. זי איז געווען זייער אַ נערוועזע. מען האָט גע-קענט זען, אַז זי פּילט זיך נישט גוט אין דער ראָל פון מיינער אַ קרובה, אָדער פּריינדין.

דאָס געשפרעך האָט זיך עפּעס נישט געקלעפּט. איין מאָל האָט זי מיך גערופן אַליציאַ און נאָך אַ וויילע — פרוי מאַיעווסקאַ. זי האָט זיך שנעל געזעגנט און איבערגעלאָזט איר שירעם, נאָך וועלכן זי איז דערנאָך צוריקגעקומען.

און דאָך האָבן מיך געזען אין איר געזעלשאַפּט נאָר די נאַגעס פּראַס-פּעראַ, פּראַנצישקאַ און אַמאַרילליס, וועלכע האָט אַזוי שיינ געטראָגן איר פּאַעטישן נאָמען. אַחוץ די דריי נאַגעס האָבן מיך געזען אין דער געזעל-שאַפּט פון פרוי בליזשינסקאַ עטלעכע איינוווינערניגס: די כמעט הונדערט-יעריקע פרוי שאַניאַווסקאַ, וועלכע פּלעגט זיך אַזוי שאַקלען בעת די תּפּיר-לות און די פאַרבייגייענדיקע מיט דער בלינדער נייעמיראַווסקאַ, וועלכע פּלעגט שלאָפּן בעת די תּפּילות.

דאָס איז געווען כמעט ווי גאַרנישט.

דערפאַר טאַקע האָט, אין אַ פאַר טעג אַרום, מיין טאָכטער מאַרישאַ, געבעטן דעם חבר פון מיין מאַן, אינזשעניער סטאַרק, אַן אַלטער הער מיט אַ פּריצישן אויסזען, מיט גרויע געדיכטע וואַנצעס, אַז ער זאָל מיך באַ-זוכן אינעם אַנשטאַלט.

ער איז טאַקע געקומען. ער איז אַריין אין צימער און מיך באַגריסט. מיר זענען אַרויס אין הויז אַריין און זיך אַוועקגעזעצט אויף דער גע-פּלאַכטענער סאַפּקע, וווּ עס פּלעגט זיצן דער וויינענדיקער אַלטיטשקער.

עס האָבן אונדז געזען זייער אַ סך מענטשן, ווייל די סאָפּקע איז געשטאַך נען נישט ווייט פון דעם אַריינגאַנג צו דער קירכע.

און נישט נאָר דאָס. ער איז אַריין אין דער קאַנצעלאַריע פון דער שוועסטער־אַנפירערין — ער האָט איר אַ קוש געטאָן אין האַנט, האָט זיך פאַר איר פאַרגעשטעלט און געבעטן מען זאָל ספּעציעל אַכטונג געבן אויף דער פּרוי אַליציאַ מאַיעווסקאַ, די פּרוי פון זיין חבר.

— איך האָב געאַרבעט צוזאַמען מיטן הער מאַיעווסקי — האָט ער געזאָגט — ער איז געווען אַן אינזשיניער אַזוי ווי איך, און זייער אַן אַנשטענדיקער מענטש.

ער איז געווען גערירט ווען ער האָט גערעדט די ווערטער. ער האָט דאָך געזאָגט דעם אמת — ער האָט נאָר געענדערט מיין מאַנס נאָמען.

דער וויזיט האָט געמאַכט אַ גרויסן רושם אינעם אַנשטאַלט און נאָך דעם וויזיט האָט מיין פּערזאָן שוין נישט געקענט וועקן קיין שום חשד.

**

ווען די טעג זענען געוואָרן קילער האָט זיך קאַראַלינאַ שטוטשקע אָנגעהויבן צו באַקלאַגן אַז עס ציט פון דער פּאָדלאָגע. זי האָט צוגערוקט איר שטול צום פּענצטער, ווייל ביים בעט איז איר געווען צו פינצטער; האָט זיך אויפגעשטעלט אויף דער שטול און זיך אַוועקגעזעצט אויפן פּענצטער. אַזוי פלעגט זי אָפּזיצן גאַנצע טעג. זי האָט אויסגעזען ווי אַ קוואַקע אויף אַ הינער־שטאַנג.

לעבן איר האָט זאָפּיאַ לאַזיעוויטש געמאַלן די הייליקע בילדער און אַביסל ווייטער בין איך געזעסן און פאַרריכט דעם שוואַרצן שלייער פון אַ נאַנע.

כ'האַב זיך נאָך אַלץ נישט געקענט אַקלימאַטיזירן אין דער פּרעמדער פאַר מיר סביבה און כ'האַב נאָך אַלץ נישט דערפילט וואָס פאַראַ ראַל איך דאַרף שפּילן אין דעם רעליגיעזן אַנשטאַלט.

אַ געוויסן טאַג האָב איך געזאָגט דער שוועסטער פּראַנצישקאַ, אַז איך וואַלט געוואַלט אַרבעטן; העלפן אין דער קיך, אָדער פאַרריכטן די וועש; אַז איך קען נישט אַזוי זיצן אַן באַשעפּטיקונג — עס מאַטערן מיך צופיל די דערינערונגען...

זי האָט מיר געבראַכט דעם גלחם וועש צו פאַרריכטן — און עטלע-

כע טעג נאך אַנאַנד האָב איך געצערעוועט און געלאַטעט וואַרעמע רעק־
לעך און די אונטעררוועש פון דעם גלח. דערנאָך בין איך אַוועק אין קיך
און כ'האָב געהאַלפן די נאַנעס צו קלייבן שוואַרצע קאַרשן, יאַגעדעס און
פאַמידאַרן. בעת דער אַרבעט האָבן זיי געזונגען רעליגיעזע לידער און איך
האָב מיטגעזונגען צוזאַמען מיט זיי.

ווען זאָפיאַ לאַזיעוויטש איז אויך אַריינגעקומען אין קיך כדי צו
העלפן די נאַנעס, האָב איך מיך צוריקגעצויגן פון דער אַרבעט. איך האָב
געזען דעם איבערגעטריבענעם אייפער פון זאָפיאַ און כ'האָב פאַרשטאַנען,
אַז דאָס קען אויך אַמאָל ברענגען שאַדן.

***

מיט דער פרוי אַננאַ ביאַלקאַווסקאַ האָב איך מיך באַקענט ווען זי
איז געזעסן אויף דעם באַסיין אין וואַש־צימער. דורכגייענדיק דורכן קאַ-
רידאַר האָב איך זי באַמערקט דורך דער אָפענער טיר. זי האָט מיר גע-
געבן צייכנס מיטן קאַפּ איך זאָל אַריינגיין. כ'בין צוגעגאַנגען בענטער.

— העלף מיר אַראַפּגיין פון דער שיסל — האָט זי געזאָגט.

דאָס איז געווען אַ הויכע, דיקע פרוי, יונגער פון מיר. זי האָט גע-
האַט שוואַרצע האָר, וועלכע זענען געווען גלאַט פאַרקעמט, צונויפגענו-
מען און פאַרפלאַכטן. זי האָט געהאַט רעגולערע שטריכן פונעם פנים,
שיינענדיקע ציין און אַ שמייכל פול מיט צויבער. זי האָט זיך געמוזט
אַנשפּאַרן אַן שטעקנס, ווייל זי האָט געהאַט קראַנקע פיס. גייענדיק האָט
זי זיך געשאַקלט פון איין זייט אויף דער צווייטער. זי האָט מיך געדוצט
פון דעם ערשטן מאַמענט־אַן.

— זאָג מיר, מיינ טייערע, ווער ווינט ביי דיר אין צימער?

— זאָפיאַ לאַזיעוויטש, קאַראַלינאַ שטוטשקע און איך.

— און ווער פאַרנעמט דאָס פערטע בעט?

— עס האָט געווינט פרוי טרעפטע, אָבער זי איז שוין נישטאַ.

— נו, וועל איך מיך אַריינציען צו אייך, ווייל ביי אונדז אין צימער

זענען דאָ בלויז אַלטע באַבעס.

צומאָרגנס האָט זי זיך אַריינגעצויגן און פאַרנומען פרוי טרעפטעס

בעט.

קעגנאיבער אונדזער צימער האָט געווינט די בלינדע פרוי נייעמ־

ראָווסקאָ, מיט דער אַלטער וועלכע פלעגט דרעמלען בעת די תפילות. זי האָט געהייסן מעכאַוואָ.

פון דעם טאָג, ווען אַננאָ ביאַלקאַווסקאַ האָט זיך אַריינגעצויגן אין אונדזער צימער, איז די פרוי מעכאַוואָ שוין מער צו אונדז נישט אַריינגעקומען. זי האָט שוין נישט געקלאַפט אין טיר, נישט געפרעגט, צי איז פרוי לאַזיעוויטש דאָ. פריער איז זי געווען ביי אונדז אַן אַפטער גאַסט. זי פלעגט זיך אַוועקזעצן אויפן בעט לעבן זאַפיען און פירן מיט איר לאַנג גע, שטילע שמועסן.

איינמאָל ווען זיי זענען אַזוי געזעסן לעבן זיך און שטיל געשמועסט, האָבן זיך באַמערקט, אַז זייערע נעזער זענען אינגאַנצן ענלעך צו זיך. זיי האָבן זיך לגמרי נישט געפילט אומבאַקוועם צוליב קאַראַלינאַ שטוטשקע אָדער צוליב מיר. איך בין אַפילו חושד געווען, אַז זאַפיעאָ לאַזיעוויטש האָט דערציילט דער פרוי מעכאַוואָ ווער איך בין. כ'האָב עס דערקענט פון די בליקן, וועלכע זי האָט צו מיר געוואָרפן — און כ'האָב מורא געהאַט, אַז זי וועט וועלן מאַכן פון מיר איר פאַרטרויאונג־פריינדין און וועט ווערן צו אינטיים מיט מיר.

אַבער זי האָט זיך מער נישט באַוווּן אין אונדזער צימער. זי האָט מורא געהאַט פאַר אַננאָ ביאַלקאַווסקאַ.

דאָס צימער לעבן נייעמיראַווסקאַ האָט פאַרנומען די פרוי, וועלכע האָט זיך אַזוי געשאַקלט בעת די תפילות. זי האָט געהייסן קאַוואַלסקאַ. מען האָט גערעדט וועגן איר, אַז זי איז אַ פאַרזעסענע מויד און ביז גאַר אַ פרומע. זי איז געאַנגען מיט אַ שטעקן און זי פלעגט דערציילן, אַז זי איז אַלט זיבעציק יאָר, כאַטש זי זעט נישט אויס אַזוי אַלט. זי האָט גע- האָט שוואַרצע האָר און שוואַרצע ברעמען — און האָט אויסגעזען העכסטנס אויף 55 יאָר.

איינמאָל האָט זי מיך פאַרבעטן צו זיך אין צימער. קיינמאָל אין מיין לעבן האָבן איך נישט געזען אַזאַ גרויסע צאַל פון הייליקע בילדער, צווישן אַנדערע זענען דאָרט געווען עטלעכע בילדער פון יעזוסעס האַרן, דורכגעשטאַכן מיט פיילן, און איבער עטלעכע בילדער האָבן אַפילו גע- ברענט בויםלילעמפלעך.

— איך בין אַן אַלטע פרייליך, פרוי מאַיעווסקאַ, — האָט זי צו מיר געזאָגט — און דערצו פאַנאַטיש רעליגיעז.

זי איז אויך געגאנגען מיט אַ שטעקן און זיך געקאטשעט אויף די פיס.

— ווער האָט זיך דאָס צו אייך אַריינגעצויגן?

— פרוי אַננאָ ביאַלקאָוסקאַ.

— כ'מוז מיך מיט איר באַקענען.

ווען איך האָב מיך פאַרקירעוועט צום אַרויסגאַנג, האָט זי מיר געזאָגט: — ווייסט איר ווער עס איז די פרוי, וואָס וווינט מיט מיר? — זי איז אַ טרעפערקע. אַלע אונדזערע באַקאַנטע קומען צו איר. נישט קוקנדיק אויף אַלץ, פרוי מאַיעווסקאַ, נישט קוקנדיק וואָס איך בין אזוי פרום, האָב איך ליב ווען זי זעצט זיך אַוועק פאַרויסצוזאָגן מיין צוקונפט. טראַץ אַלצדינג, טראַץ דעם וואָס זאַפּיאַ לאַזיעוויטש האָט זיכער חושד געווען מיין ייִדישקייט, האָב איך געטראַגן מיין סוד ווי אַ שוואַגן־גערנדיקע פרוי איר עמבריאַן. אין דעם קירד־צימער צי אין דעם פינצ־טערן קאַרידאַר, אָדער אין דעם העלן בנין — האָב איך דעם סוד געטראַגן און געוואַרעמט שטענדיק, אָן אויפהער — ווי אַ בעל־תשובה, ווי אַ שאַטן איז דער סוד מיר אומעטום נאָכגעגאַנגען. כ'האָב אים געפילט אין זיך סיי בייטאַג, סיי ביינאַכט. ער איז געווען דער אינהאַלט פון מיין גאַנצער עקזיסטענץ.

אַבער פון דער צייט־אָן, וואָס אַננאָ ביאַלקאָוסקאַ האָט זיך אַריינגעצויגן אין אונדזער צימער — האָב איך אויפגעהערט צו טראַכטן וועגן דער ראַל, וועלכע איך האָב באַדאַרפט שפילן. איך האָב אַוועקגעוואַרפן אַלע ראַלן ווי אומנייטיקע רעקוויזיטן... ווייל האָבנדיק אַננאָ ביאַלקאָוסקאַ קאָ אזוי נאַענט, אין דעם זעלבן צימער, וואָלט איך סיי־ווי אַרויס אַ פאַר־שפילטע.

דאָס איז געווען אַ קעגנערין פאַר וועלכער איך האָב געציטערט. קלוג, יונג, דורכדרינגלעך און דרייסט. זי האָט געהערט צו די סאַמע אַריסטאָקראַטישסטע משפּחות אין פּוילן. אין דעם צווייטן יאָר פון דער מלחמה איז זי אַוועקגעפירט געוואָרן אין דעם קאַנצענטראַציע־לאַגער אין ראַווענסבריק, וווּ זי האָט גערייניקט די אַפּטריטן. דאָרט איז זי פון קעלט און שרעקלעכער פייכטקייט קראַנק געוואָרן אויף די פיס. אַדאַנק איר פאַר־צווייגטער און איינפלוסרייכער משפּחה האָט זי זיך נאָך אַ געוויסער צייט אַרויסבאַקומען פון ראַווענסבריק און זי איז אַפּגעלעגן אַ גאַנץ יאָר אין

שפיטאָל פון רויטן קרייץ אין וואַרשע, נישט קענענדיק באַוועגן מיט די פיס. זי איז געקומען צו אונדז אין אַנשטאַלט גלייך פון שפיטאָל. זי האָט זיך געטרייסלט אויף די פיס, ווייל זי האָט שוין נישט געקענט גיין גלייך. אַ שטורעמדיקע, אַ טומלדיקע און אַ זעלבסט־זיכערע האָט זי צו אַלעמען גערעדט „פער דו“, אַפילו צו די נאַנעס. זי איז געווען אַ קאַל־ווינערין. אונדזער אַנשטאַלט האָט אַנגענומען נאָר רוימיש־קאַטוילישע פּערזאָנען, אָבער זי איז געווען אַן אויסנאַם. איבעריקנס איז זי, דאַכט זיך, געווען אַ קרובה פון דער גרעפּין סאַבאַנסקאַ, די גרינדערין פון אונדזער אַנשטאַלט.

זי איז געווען אַן „ענדעטשקע“ (די פּוילישע נאַציאָנאַל־דעמאָקראַטי־שע פּאַרטיי) מיט עקסטרעם־רעכטע אַנשויונגען. איך האָב מיך איבערגע־צייגט אין דעם באַלד דעם ערשטן אָוונט, ווען זי האָט אינעם געשפּרעך מיט זאַפּיאַ לאַזיעוויטש באַרירט פּאָליטישע טעמעס.

זאַפּיאַ לאַזיעוויטש האָט זיך יענעם אָוונט פּאַרגעשטעלט אַלס אַן אַנטיסעמיטקע, אָבער אַן אַנהענגערין פון פּילסודסקי.

איך האָב געפילט מיט מיין גאַנץ וועזן, אַז עס דראָט מיר דאָס גרעסטע געפאַר מצד אַנאַ ביאַלקאַווסקאַ. אויב זי וועט נאָר אַנהייבן זיך אויסצופּרעגן וועגן דער מאַיעוויטש־משפּחה, בין איך אַ פּאַרפּאַלענע. אויב איך וועל שפּילן די ראָל פון אַ פּאַנאַטיש־רעליגיעזער, וועט זי גלייך אַנט־דעקן די פּאַלשקייט. צי וואָלט די אומפּאַרזיכטיקע פּראַגע, וואָס כ׳האַב געשטעלט קאַראַלינאַן — די פּראַגע וואָס האָט מיך ענדגילטיק דעמאַס־קירט אין די אויגן פון זאַפּיאַ לאַזיעוויטש, אַזוי גלאַטיק אַנגעגאַנגען ווען איך שטעל זי אין דער אַנוועזנהייט פון אַנאַ ביאַלקאַווסקאַ?

צוליב דעם אַלעמען האָב איך אויפּגעהערט צו זיין אַזוי פּלייסיק. כ׳האַב אַ סוף געמאַכט צו די אַרבעטן אין קיך און אַ סוף געמאַכט צו דעם צערעווען דעם גלחם גאַטקעס. איך בין געגאַנגען נאָר צו איין פּרי־מאַרגן־תּפילה און נישט אַלעמאַל צו דער נאַכמיטיק־תּפילה. כ׳האַב אויפ־געהערט צו לייענען די לעבנס־געשיכטעס פון די קירכלעכע מאַרטירער און כ׳האַב גענומען פון דער אַנשטאַל־ביבליאָטעק צוויי ראַמאַנען; איינעם אין דער ענגלישער שפּראַך און דעם צווייטן אין דער פּראַנצויזישער שפּראַך.

איך דער ביבליאָטעק האָבן זיך געפּינען הונדערטער ביכער אין פּיל

שפראכן און פון פארשיידנארטיקן אינהאלט. א סך קאסטנס זענען גע-
שטאנען נישט אויסגעלאָדן. די אַלע ביכער זענען געקומען פון מתנות. א
סך פאַראַליטיקער האָבן מיט זיך מיטגעבראַכט נישט נאָר ביכער נאָר
אַפילו מעבל. זיי האָבן טיילמאָל געוווינט אין אַנשטאַלט עטלעכע און
אַפילו צענדליקער יאָר, ביז זייער טויט. נאָכן טויט האָט דער אַנשטאַלט
געירשנט אַלץ וואָס איז נאָך זיי פאַרבליבן.

מיט דער ביבליאָטעק האָט אָנגעפירט מאַריאַ סאַקאַלאָוסקאַ, אַ פּריי-
לין פון 58 יאָר. זי איז געווען איידל און גוט האַרציק. זי האָט געהערט
צו דער רעליגיעזער ברודערשאַפט פון די סאַדאַליסטן. זי האָט אַפילו גע-
האַט אַ ספּעציעלע אויסצייכענונג, וועלכע זי האָט מיר געווויזן. זי איז
געווען אַזוי פּרום, אַז זי פּלעגט פאַר דער מלחמה פאַרן יעדעס יאָר קיין
רוים. זי האָט געשטאַמט פון די ראַנד־געביטן.

די אויסערגעוויינלעך פּרוּמע פּריילין, וועלכע איך האָב נישט איינ-
מאַל געזען ווי זי איז געלעגן אָן אויסגעצויגענע פאַרן אַלטאַר, פּלעגט
מיר ביז איצט אַלעמאַל אויסקלייבן ביכער פון אַ רעליגיעזן אינהאַלט. זי
האַט זיך געמוזט שטאַרק ווונדערן ווען איך האָב אַליין געעפנט דעם קאַ-
טאַלאַג און כ'האַב געבעטן אַ בעלעטריסטיש בוך. זי האָט נישט געוואוסט,
אַז איך קען פּרעמדע שפּראַכן.

**

אַ פאַר טעג נאָך דעם ווי אַננאַ ביאַלקאַווסקאַ האָט זיך אַריינגעצויגן
צו אונדז אין צימער — האָט געפּלאַצט די באַמבע מיט זאַפּיאַ לאַזיער
וויטש.

מען האָט זי גלייך אַריינגערופן אין דער קאַנצעלאַריע.

— פּרוי לאַזיערוויטש — האָט געזאָגט די שוועסטער־פאַרוואַלטערין
— איר זענט אַ ייִדישקע און איר האָט דאָס פאַר אונדז אויסבאַהאַלטן.
אייערע פאַפּירן זענען אין אַרדענונג און קיינער האָט גאַרנישט וועגן דעם
געוואוסט. אָבער היות אייער סוד איז אַנטדעקט געוואָרן, קענען מיר אייך
לענגער אין אונדזער אַנשטאַלט נישט האַלטן.

— פּרוי מאַיעווסקאַ — האָט צו מיר געזאָגט אין קאַרידאָר פּרוי
קאַוואַלסקאַ, די וועלכע האָט זיך אַזוי געשאַקלט בעת די תּפּילות, —
זעצט זיך אַוועק מיט מיר אויף דער סאַפּקע... מען האָט דער לאַזיערוויטש
געמאַלדן, אַז מאַרגן מוז זי אַוועק פון דאַנען. עמעצער פון דער שטאַט

האָט געקלונגען און זי געמסרט. מען קען זי דאָ לענגער נישט האַלטן, אָבער מען פירט זי איבער קיין אַטוואַצק אין זייער קלענערער אַפטיילונג. די שוועסטער פראַנצישקאָ וועט מיט איר מיטפאָרן.

— פרוי מאַיעווסקאָ, — האָט געזאָגט מעכאָוואָ, די וועלכע האָט געדערמלט בעת די תפילות, — צי קענט איר אַריינקומען צו מיר אין צי-מער? די פרוי נייעמיראָווסקאָ, די בלינדע, איז איצט נישטאָ. ווייסט איר ווער עס האָט דאָס אָפגעטאָן? — איר טייער מאַנעלע. זי האָט געהאַט אַ קריסטלעכן מאָן; ער האָט דאָס געטאָן אויס נקמה. צי זענט איר זיך משער געווען, פרוי מאַיעווסקאָ, אַז זאָפּיאַ איז מיין טאָכטער?

כ'האָב נישט געוואָלט מער הערן. כ'האָב נישט געוואָלט. כ'האָב אַלע-מאָל געהאַט דאָס געפיל אַז מעכאָוואָ באַגערט נאָר איין זאָך: אַוועקצור זעצן זיך מיט מיר אין אַ פאַרטונקלט ווינקל און דערציילן מיר אירע סודות. און דערנאָך וואָלט זי מסתמא זיך געוואָלט באַקענען מיט מיינע סודות. דערפאַר האָב איך זי אַלעמאָל אויסגעמיטן.

אַננאָ ביאַלקאָווסקאָ איז דעם גאַנצן טאָג געלעגן אין בעט. דאָס ווע-טער איז געווען אַ שלעכטס; עס האָט געבלאָזן אַ ווינט און עס האָט גע-רעגנט. אין אַזעלכע טעג האָבן איר די פיס נאָך מער וויי געטאָן. זי האָט אַרויסגעשלעפט פון איר רענצל אַן אַלטן סוועטער און האָט גענומען אים אויפטרענען. עטלעכע קנוילן וואָל פון פאַרשיידענע קאָלירן זענען געלעגן לעבן איר.

— אַליציאַ, — האָט זי זיך געווענדט צו מיר — וואָס פאַראַ סקאַנ-דאַל! וואָס זאָסטו צו דעם, אַליציאַ? מיר איז זאָפּיאַ גלייך נישט געפעלן געוואָרן. אַזאַ שווינדלעריין. איך האָב גלייך געהאַט אַ פאַרדאַכט אַז זי איז אַ יידישע.

קאַראַלינאַ שטוטשקע האָט אין דעם ענין אינגאַנצן זיך נישט אַרויס-געזאָגט. ס'קען זיין, אַז די גאַנצע טראַגעדיע איז אַפילו נישט דערגאַנגען צו איר באַווסטזיין. זי איז שוין געלעגן אין בעט און האָט געשעפטשעט די תפילות. זי האָט פאַרענדיקט מיט „אַמן“ און דערנאָך שטיל צוגעגעבן: — יאָ, יאָ; ליבע פרוי מאַיעווסקאָ — און איז אַנטשלאָפן געוואָרן. די נאַכט איז שוין זאָפּיאַ נישט געשלאָפן אינעם אַנשטאַלט, אָבער זי איז געקומען צומאַרגנס אַכט אינדערפרי צו דער ערשטער תפילה. כ'האָב זי נאָך איין מאָל געזען ווען זי איז געשטאַנען אויפן האַלבן

שטאָק אין הויז. זי האָט געוואַרט אויף דער שוועסטער פראַנציסקאַ מיט וועלכער זי האָט געזאָלט אָפּפאַרן קיין אַטוואַצק.
זי האָט נישט געהאַט מיט זיך קיין רענצל, נאָך אַ פעקל איינגעוויקלט אין אַ צייטונג און אַרומגעבונדן מיט אַ שטריקל. זי האָט געטראָגן דעם שוואַרצן באַנד אויפן אויג.

**

צווישן די עלטערע פרויען, וואָס פלעגן אין די פרימאָרגנס טראָגן די נאַכט־טעפּ צום אָפּטריט, איז געווען איינע, וואָס האָט זיך אַלעמאַל מיט מיר העפלעך באַגריסט. די פאַר ווערטער, וואָס זי האָט צו מיר גערעדט, האָט זי אַרויסגעזאָגט אין אַ גוטער פוילישער שפראַך, אָבער איך האָב אין דעם געפילט אַן צווייפל אַן אויסלענדישן אַקצענט. זי האָט געוויינט אין אַ שמאָלן צימער ביים סוף פון אונדזער קאַרידאָר מיט דער 94־יער־קער שאַניאַוסקאַ.

איך בין אזוי געווען איינגעהערט אין זיך אַליין, אַזוי פאַרנומען מיטן אָפהיטן מיין סוד און דאָך, נישט קוקנדיק אויף דעם, פלעג איך אָפט באַ־גיין פעלערן.

איך בין קיינמאַל נישט געווען נייגעריק צו וויסן ווער עס זענען מיינע מיטווייניערנס. איך בין געווען צופרידן, אַז מען האָט זיך נישט צופיל אינטערעסירט מיט מיין פערזאָן און מען האָט מיך צורו געלאָזט.

איינמאַל האָט מיר געזאָגט קאַוואַלסקאַ:

— דאָס איז די פרינצעסין אוכטאַמסקאַ.

— באמת? אַן אמתע פרינצעסין?

— יא. אַן אמתע רוסישע פרינצעסין. זייער אַן אַנשטענדיקע פרוי.

איך האָב מיט איר קיינמאַל לאַנג נישט גערעדט. כ'פלעג מיך קורץ באַגריסן מיט איר, אָדער געזעגענען פאַר דעם אַנקומען פון דער נאַכט, אויב איך האָב זי צופעליק געטראָפן אין קאַרידאָר אין די אַוונט־שעהן.

**

זאַפּיאַ לאַזיעוויטש איז נאָך נישט אַנגעקומען קיין אַטוואַצק. זי איז נאָך געוויס געווען אונטערוועגנס — און שוין האָט איר בעט פאַרנומען אַן אַנדערע.

זי האָט געהייסן יוזעפינאַ גאַדאַמסקאַ און זי איז אַלט געווען 76

יאָר. דאָס איז געווען אַן אַלטע פרייליך, פון באַרוף אַ לערערין. פונקט ווי אַננאָ ביאַלקאָוסקאָ האָט זי אויך געהערט צו די אַריסטאָקראַטישסטע משפּחות אין פּוילן. זי האָט געהאַט אַ שיינעם געדיכטן קאַפּ גרויע האָר; אַ הויכע מיט אַביסל אַן איינגעהויקערטע פיגור איז זי געווען שטאַרק קורצזיכטיק.

זי האָט אויפּגעהאַנגען אַ קליין בילדל איבער איר בעט, גאָר אַ קליינטשיקס און דאָך איז זי געווען פּאַנאַטיש פּרום. אַ סך פּאַנאַטישער פון קאָוואַלסקאַ, הגם זי האָט געהאַט איבער איר בעט צענדליקער הייליקע בילדער און אַפילו בוימל-לעמפלעך. די פּאַנאַטישקייט האָט אַרומגערינגלט די גייע-געקומענע פּרוי יוזעפינאַ גאַדאַמסקאַ ווי אַן אַרעאַל. מען האָט געקענט זען אין אירע אויגן, מען האָט געקענט דערקענען אין איר גאַנג און באַוועגונגען, אַז איר גאַנץ וועזן, אַז אַלע אירע געדאַנקען זענען גע-ווען געווענדט צום הימל.

קאָוואַלסקאַ דאַקעגן, נישט קוקנדיק אויף דער גרויסער צאַל היילי-קע בילדער מיט וועלכע זי איז געווען אַרומגערינגלט, און דעם כסדרדיקן שאַקלען זיך ביים דאָווענען, איז געווען אַ וועלטלעכע און ערדישע פּרוי. און ווען זי וואַלט נישט דערמאַנט פון צייט צו צייט אַז זי איז אַזוי פּאַ-נאַטיש פּרום, וואַלט קיינער אין דעם נישט געגלייבט. זי פלעגט זיך מתווה זיין פאַר אונדזער אַלטן גלח אינעם אַנשטאַלט און זי פלעגט זיך באַטייליקן אין אַלע תּפילות. אין גאָס איז זי געגאַנגען אין דער געזעל-שאַפּט פון פּרוי שאַביאַווסקאַ, וועלכע האָט געענדיקט 94 יאָר, די זעלבע וואָס האָט געווינט מיט דער פּרינצעסין אוכטאַמסקאַ. אויף דער לעשנאַ גאָס איז געווען אַ קליין ווורשט-געשעפּט, וווּ מען האָט אויך געקענט קויפּן פּלייש. קאָוואַלסקאַ פלעגט קויפּן אַ ביפּשטיק און זי האָט אים גע-פּרעגלט אויף אַ מאַשינקע אין קאַרידאָר. זי האָט געפּרעגלט דעם ביפּשטיק מיט ציבעלעס, וואָס די נאַנעס האָבן עס זייער נישט ליב געהאַט. זיי האָבן נישט דערלויבט די איינווינעריןס צו קאָכן אויף מאַשינקעס, אַבער קאָ-וואַלסקאַ וואַלט געשטאַרבן ווען זי וואַלט נישט געהאַט איר ביפּשטיק מיט ציבעלע. אַזאַ נאַטור האָט זי געהאַט.

פּרוי יוזעפינאַ גאַדאַמסקאַ איז געווען אַ שוידערלעכע רעאַקציאָנע-רין און אַנטיסעמיטיקע. זי איז געווען מיין קעגנערין אַבער, וואָס אַן אמת, אויף אַ קלענערן שניט ווי ביאַלקאָוסקאַ. איך בין געווען צופּרידן וואָס

עס איז מיר געקומען דער געדאָנק איבערצורייסן מיט דער רעליגיעזער ליטעראַטור, ווייל אַ פרוי פון אַזאַ אינטעליגענץ און ערודיציע ווי יודע־פינאַ גאָדאָמסקאַ וואָלט מיך דעמאָסקירט אין אַ פאַר מינוט.

איך האָב מיך געלייגט אין בעט אַריין דעם אַוונט מיט טרערן אין די אויגן און מיט אַ שווער האַרץ, טראַכטנדיק וועגן זאַפּיאַ לאַזיעוויטשעס גורל. איך בין געווען זיכער, אַז אין אַ טאַג אָדער צוויי אַרום וועל איך אויך אַריינגערופן ווערן אין דער קאַנצעלאַריע און כ'וועל הערן די ווער־טער:

— פרוי מאַיעווסקאַ, איר זענט אַ ייִדישקע און איר האָט עס פאַר אונדז אויסבאַהאַלטן. אייער טוד איז אַנטדעקט געוואָרן... מיר קענען אייך לענגער אין אונדזער אַנשטאַלט נישט האַלטן...

**

איך האָב אין דער צייט אַזוי זיך גענומען צום האַרצן זאַפּיאַ לאַזיעוויטשעס ענין און כ'בין אַזוי זיכער געווען, אַז מיט מיר וועט קירצ־לעך אויך דאָס זעלבע געשען, אַז כ'בין אַרומגענומען געוואָרן מיט אַ שרעקלעכן אומרו.

איך האָב איצט געלייגט אַכט אויף געוויסע זאַכן און דערשיינונגען, וואָס פלעגן פריער פאַרבייגיין פאַר מיר אינגאַנצן אומבאַמערקט.

אונדזער טיר, ווי דערמאַנט, האָט נישט געהאַט קיין פּילאַנג, נאָר איז געווען באַדעקט מיט דיקטן. עס האָבן זיך געמערקט אויף דער טיר פאַרזשאַווערטע פלעקן און פונקט די זעלבע פלעקן האָט מען געקענט זען אין די פינצטערע ווינקלען פון צימער, וואָס מען האָט זעלטן גערייניקט. און פּלוצלינג איז מיר געקומען אויפן געדאַנק, אַז דאָס איז דאָך געווען פריער אַ ייִדיש הויז, וואָס האָט זיך געפינען אין דער ייִדישער געגנט, אַרומגערינגלט מיט די מויערן פון געטאַ, וואָס איז ערשט שפע־טער פאַרשמעלערט געוואָרן צו אַ קלענערן שטח...

די טירן זענען אויסגעזעצט געוואָרן מיט די קאַלבעס פון די דייטשי־שע ביקסן בעת דער לעצטער בלאַקאָדע, און די פאַרזשאַווערטע פלעקן — דאָס איז ייִדיש בלוט פון די וואָס מען האָט געשלעפט דורך די טירן, אָדער דערהרגעט אויפן אַרט...

גייענדיק איינמאַל דורכן פינצטערן קאַרידאָר, האָב איך אויפהייבן־

דיק די אויגן באַמערקט אַ שילדל איבער דער טיר פון מאַגאַזין, וווּ די נאַנעס האָבן געהאַלטן זעק מיט קאַשע און מעל, ווי אויך אַנדערע שפייזן. דאָס איז געווען אַ לענגלעך שילדל פון ווייסן קאַליר, וואָס איז מיט דער צייט געל געוואָרן. אויפן שילדל זענען געווען ייִדישע אותיות. איך האָב איבערגעלייענט דאָס וואָרט „קיך“. דאָס שילדל האָט מסתמא נאָך גע- האַנגען פון פאַר דער מלחמה — ווען אין דער געביידע איז געווען די היים פאַר ייִדישע סטודענטן. דאָ האָט זיך, הייסט עס, אַמאָל געפינען די קיך.

פון דעמאָלט אָן, ווען איך בין דורכגעגאַנגען דעם קאַרידאָר, פלעג איך אויפהייבן מיינע אויגן און קוקן אויף די ייִדישע אותיות. איינמאָל האָב איך, זייענדיק אין קיך, באַמערקט אויף דער פאַד- לאַגע צעוואָרפענע פאַרשריבענע פאַפירן. כ'האָב איין פאַפיר גענומען אין האַנט אַריין. דאָס זענען געווען פראַטאַקאָלן פון דער קאַנצעלאַריע: שיי- מאַן שטיינבערג. עס איז געווען דייטלעך קאַליגראַפירט: אַדוואָקאַט שימאַן שטיינבערג.

איך האָב געקענט דעם אַדוואָקאַט שטיינבערג. זיין פרוי איז געווען מיינע אַ ווייטע קרובה, פון וואָנען עס האָבן זיך דאָ גענומען די פאַפירן פון שטיינבערגס קאַנצעלאַריע, אין דער צייט ווען פאַרן קריג-אויסברוך האָט ער געווינט אויף דער קאַשיקאָווע גאַס און איז דאָרט שפּעטער אומ- געקומען, געטראַפן פון אַ דייטשישער קויל, אַדער שראַפּנעל — האָב איך מיר נישט געקענט דערקלערן.

— פון וואָנען האָבן זיך דאָ גענומען די פאַפירן? — האָב איך גע- פרעגט אַ נאַנע.

— אויפן בוידעם זענען פאַראַן גאַנצע פעק. איך האָב גענומען אַביסל, ווייל איך האָב באַדאַרפט האָבן פאַפיר צו מאַכן פייער.

— אפשר זענען דאָס פאַפירן פון ייִדן — האָט געזאָגט די שוועס- טער אַלפרעדאַ, — אין די ערשטע טעג, ווען מיר האָבן זיך דאָ איבער- געצויגן, האָבן זיך נאָך אַ סך ייִדן אויסבאהאַלטן אויף די בוידעמס. זיי פלעגן אַנטלויפן ווען זיי האָבן אונדז געזען. נאָך נישט לאַנג צוריק, ווען איך האָב אויפן בוידעם אַרונטערגענומען וועש פון די שנורן, האָב איך אַנגעטראַפן אויף איינעם. ער האָט אויסגעזען ווי אַ געשפּענסט. אין דער קירך, זיצנדיק לעבן קאַראַלינע שטוטשקע בעת דער פריי-

מאָרגן-תפילה, האָב איך געקוקט אויפן אַלטאַר אויסגעפּוצט מיט בלומען; דערנאָך אויף די קוסטעס און די גרינסן צווישן וועלכע עס איז געשטאַ-
נען די פיגור פון יעזוס און פון דעם הייליקן יוזעף. צי האָבן די יידן זיך
נישט אויסבאַהאַלטן פאַר די דייטשן אַט-אַ-דאָ, צווישן די גרינע קוס-
טעס? ווען זיי וואָלטן איצט געלעבט, וואָלט מען זיי גאַנץ זיכער דער-
הרגעט... זיי פאַרשטעקן זיך און באַהאַלטן זיך אויס פונקט ווי איך.

ווען דער אָרגאַניסט האָט מיט זיין הערלעך שיינער שטימע געזונ-
גען „אַווע מאַריאַ“, האָב איך אַ טיף גערירטע געביסן מיינע ליפן און די
טרערן האָבן זיך לאַנגזאַם געקייקלט איבער מיין פנים.

נאָך דער תפילה האָט קאַראָלינאַ שטוטשקע, זעענדיק מיין צושטאַנד,
נישט וויסנדיק ווי אַזוי זיך עס אויסצוטייטשן, און וועלנדיק מיך טרייסטן,
געזאָגט מיט אַ זיפן:

— יאַ, ליבע פרוי מאַיעווסקאַ, יאַ, יאַ...

אין דער ביבליאָטעק פון אונדזער אַנשטאַלט האָט די איידעלע פריי-
לין סאַקאַלאָווסקאַ, טוישנדיק מיר אַ בוך, אַנומלט געזאָגט צו מיר:

— ליבע פרוי מאַיעווסקאַ, איך ווייס אַז אייך דריקט עפעס אַ שווע-
רע מאַסע אויפן האַרצן. פון דער טיפעניש פון מיין נשמה ראט איך אייך:
גיט צום גלח זיך מתודה זיין... דאַס באַרויקט אַזוי! איך ווייס, אַז עס
זענען פאַראַן אַ סך מענטשן, וועלכע גייען נישט זיך מתודה זיין, ווייל
זיי האָבן געוויסע שטרויכלונגען, וועלכע זיי קענען נישט בייקומען.

דער דאָזיקער פרוי וואָלט איך מיט דער גאַנצער זיכערקייט גע-
קענט אַנפאַרטרויען מיין סוד, זייענדיק איבערצייגט, אַז זי וואָלט מיר
געהאַלפן און זי וואָלט מיך געשיצט ערלעך און מיט אַלע אירע כוחות.

עס זענען געווען מאַמענטן, אַז עס האָט מיך געצויגן זיך איר צו
פאַרטרויען — אָבער צו וואָס? צו ווען? אין איר העפטיקן אופן פון
תפילה-זאָגן האָב איך געזען, אַז זי אַליין האָט אויך אַ שטיין אויפן
האַרצן — דאַס איז נישט געווען קיין תפילה-זאָגן, נאָר אַ געבעט פאַר
אויסלייזונג. צו וואָס אַלזאַ צוגיסן נאָך אַ ביטערן טראָפן צו איר פולן
בעכער?

— איך קען מיך נישט באַהערשן — האָב איך שטיל געענטפערט.
איך בין צוריקגעגאַנגען אין מיין צימער. ביידע פרויען, אַנגאַ ביאַל-

קאָווסקאָ און יוזעפינאָ גאָדאָמסקאָ, וועלכע זענען געלעגן אין די בעטן, האָבן מיך אויפּמערקזאָם אָבסערווירט.

**

צײַ איז דאָס נישט געווען פאַר זײַ אויפּפאַלנדיק וואָס איך בין אַרויס־געגאַנגען אויף דער גאַס מיט קאַראַלינאַ שטוטשקע? ביידע זענען זײַ געווען קלוג און שאַרפּזיניק און זײַ האָבן גאַנץ געווײס נישט אײנמאַל וועגן מיר גערעדט. ליגנדיק לאַנגע שעהן אין די בעטן קעגנאַיבער זיך.

פאַרוואָס מיט קאַראַלינאַ און נישט מיט קײן אַנדערער? פאַרוואָס נישט מיט קאָוואַלסקאַ, מיט שאַניאַווסקאַ, מיט דער פּרינצעסין און אַפילו מיט דער טרעפּערקע? די אַלע פּרויען זענען אָן שום צווייפּל געשטאַנען אויף אַ סך אַ העכערער געזעלשאַפטלעכער מדרגה ווי די פּשוטע און פּראַסטע פּרוי פון פּאָלק. וואָס פאַראַ געמײנוואַמס האָט געבונדן אַליצײַאַ מאַיעווסקאַ מיט קאַראַלינאַ שטוטשקע?

ווי אַ היפּנאָטיזירטע דורך די שאַרפע בליקן פון מײנע צוויי שכנות האָבן איך מיך געפּילט ווי אַ פּויגל, וואָס קען זיך שוין מער נישט באַשיצן.

**

ווען די טעג האָבן אָנגעהויבן צו ווערן קילער און עס האָט ווירקלעך געצויגן פון דער פּאַדלאַגע, האָט קאַראַלינאַ שטוטשקע, פּונקט ווי אַמאַל, צוגערוקט איר לענשטול צום פענצטער, אַרויפּגעקראַכן אויף איר און זיך אַוועקגעזעצט אויף דעם אַנלען פון איר שטול. זי פּלעגט אַזוי אַפּזיצן פון אינדערפּרי ביז בײנאַכט. און ווען זי איז אַזוי געזעסן אויפּן רוקן פון דער לענשטול, אָנגעטאַן אין איר באַלעבאַטישן פאַרטעד — צווישן די צוויי אַריסטאָקראַטקעס וואָס האָבן פון איר געלאַכט און געשפּאַט — פּלעגט זי, די אײנפאַכע נשמה, זיפּצן פון צײט צו צײט און זאָגן:

— יאַ, יאַ, מײן ליבע פּרוי מאַיעווסקאַ...

און זײַ פּלעגן, דערשטוינטע, אויפהײבן די בליקן אײנע פון דעם געבעט־בוך, די צווייטע פון אונטער די ברילן, אויפּטרענענדיק דערביי דעם סוועטער. ווייל די זעלבע מאַיעווסקאַ, וואָס איז אין זײער באַגריף געשטאַנען אויף דער זעלבער הײך ווי זײַ, פּלעגט דאָך יעדן טאַג זיצן

אין דעם געבעט-צימער לעבן קארעלינא שטוטשקע, מיט איר אַרויסגיין און, האַלטנדיק זיך אונטערן אַרעם, שפּאַצירן אויף לעשנאָ גאַס. — יוזעפינא, איך וועל עס לענגער נישט אויסהאַלטן. איך וועל זי אַרויסוואַרפן פון דאַנען, די קאַרעלינא שטוטשקע — האָט געזאָגט אַננא ביאַלקאַווסקאַ.

— זי ווישט זיך אָפּ די נאָז מיט דער האַנט — האָט מיט פאַרביסע-נע ליפן געזאָגט יוזעפינא.

— איך קען נישט פאַרטראַגן דעם אופן פון איר תפילה-זאָגן.

אַרויסוואַרפן קאַרעלינע שטוטשקע? הייסן אַריבערטראַגן אין אַן אַנדער צימער — דאָס איז גאַרנישט, דאָס איז געווען אַ קלייניקייט.

פיר אַזייגער, ווען קאַרעלינא איז געווען אין קירכע-זאָל ביים גע-בעט, האָט אַ נאָנע אַריבערגעטראַגן אַלע אירע זאַכן צוזאַמען מיטן ליי-לעך, די קישנס און פּערינע אין אַן אַנדער צימער. זי האָט אויך נישט פאַר-געסן די שיסל און דעם נאַכט-טאַפּ. זי האָט אַפילו איבערגעטראַגן איר לענשטול, כדי קאַרעלינא זאָל זיך נישט פילן באַעוולט. קיינער האָט ביי איר נישט געפּרעגט קיין מיינונג. איבעריקנס, אין דעם אַנשטאַלט האָט שוין געהערשט אַזאַ אַרדענונג. די נאָנעס האָבן לויט זייער איינזען אַרי-בערגעטראַגן די איינוווינער פון איין צימער אין אַן אַנדערן.

דעם זעלבן אַוונט האָט אַננא ביאַלקאַווסקאַ געזאָגט:

— זי איז טרויעריק — דו הערסט פרוי יוזעפינא! זי איז טרויעריק.

אַז מען האָט איר צוגענומען די קאַרעלינא שטוטשקע. זי איז דאָך געווען פאַרלייזט, דו פאַרשטייסט? די נאָנע האָט געפּינען אין איר בעט איר זונס פאַרלייזיקטע שמאַטעס, וואָס ער האָט איר געבראַכט צו פאַריכטן. דו ווייסט נישט וואָס עס זענען לייז! דו האַסט נאָך גאַרנישט איבערגע-לעבט! לייז און טינף — דאָס איז געווען מיין ראַווענסבריק.

זי פלעגט זיך אַלעמאַל אויסדריקן ווילגאַר, אַנרופנדיק זאַכן ביים ריכטיקן נאָמען. אַזאַ נאַטור האָט זי געהאַט.

— שוועסטער, נעם צו דאָס פאַרשטינקענע שווענקעכץ און ברענג

מיר אַן אַנדער טעפּל קאווע פון דער קיך! — אַליציאַ, דו ווונדערסט זיך מסתמא אַז איך רייך אויף אַזאַ אופן, אָבער איך בין געווען אין ראַווענס-בריק און איך האָב יעדן טאָג גערייניקט די אָפּטריטן. דרעק איז געווען

א טאג-טעגלעכע זאך פאר מיר, און אזוי פשוט ווי לופט, ווי ברויט און זאלץ...

אזוי פלעגט זי זיך אויסדריקן אין קעגנווארט פון יוזעפינא און אפי-לו אין דער געזעלשאפט פון דער הויפט-נאָנע, שוועסטער באָגומילאָ, מיט וועלכער זי איז געווען זייער באַפריינדעט. קיינעם האָט דאָס איבעריקנס נישט שאַקירט. די צייטן זענען געווען שרעקלעכע. מיט אַ טאָג פריער האָבן די דייטשן אויפגעהאַנגען אויף אַ באַלקאָן פון לעשנאָ גאָס 17 יונג-גע גלחים. מען זאָל זיך גוט אַריבערבייגן דורכן פענצטער וואָלט מען געקענט זען דעם באַלקאָן מיט די געהאַנגענע. ריזיקע מחנות מענטשן זע-נען געשטאַנען אונטן אונטער דעם באַלקאָן...

אויף דער צווייטער זייט פון לעשנאָ גאָס, קעגנאיבער דעם עק פון זשעלאָזנע און דעם מויער, וואָס האָט אַרומגערינגלט דאָס געטאָ, איז גע-ווען אַן אויסגעהאַקטער טויער. כ'האַב אַמאָל געזען ווען ביים פאַריכטן דעם טויער האָט געאַרבעט אַ גרופע מענטשן אין געשטרייפטע קליידער. די נאָנעס האָבן געזאָגט, אַז דאָס זענען געווען גריכישע יידן.

אין דעם ים פון צעשטערונג זענען נאָך געשטאַנען איינצלנע גאַנצע, נישט באַרירטע הייזער, ווייט איינס פונעם צווייטן, מען האָט געשמועסט, אַז די געביידע, אין וועלכער עס האָט אין געטאָ אַמטירט די יידישע קהילה אויף דער דזשיקע גאָס — איז נישט געווען פאַרברענט. דאָרט האָט זיך כלומרשט איצט געפינען אַ גרויסער קאַנצענטראַציע-לאַגער. דורך דעם טויער אין געטאָ האָט געפירט דער וועג צום פאַוויאַק.

טיילמאָל האָב איך מיך אויפגעוועקט אינמיטן דער נאַכט, כ'האַב געהערט דעם טומל פון לאַסט-אויטאָס, וואָס זענען געפאַרן פון דער זשע-לאָזנע אין דער ריכטונג פון געטאָ.

מען האָט אויך געהערט דעם גערויש פון אויטאָמאָבילן, די אַרעס-טירטע האָבן אַלע צוזאַמען איבערגעהזרט איין און די זעלבע פראָזע, אפשר זייערע נעמען?... זיי האָבן אפשר געוואָלט אַז די מענטשן, וועלכע זענען ציטערדיקע געשטאַנען הינטער די פענצטער, זאָלן וויסן וועמען מען פירט אַרויס די נאַכט?...

איך פלעג אויך אויפשטיין פון בעט, צוגיין צום פענצטער און אַרויס-קוקן דורך אַ שפּאַרע, איך בין אזוי געשטאַנען אין נאַכטהעמד, ציטערנ-דיק פון טויטשרעק.

— וואס ריידן זיי, אליציא? — האט געפרעגט שטילערהייט אַנאַ

ביאַלקאָוסקאַ.

— איך קען נישט אונטערשיידן קיין ווערטער.

זי פלעגט אויך אויפשטיין פון בעט און, אַנשפאַרנדיק זיך אויף אַ שטעקן, האָט זי זיך דערנענטערט צו מיר. און ווען דער לעצטער לאַסט־ אויטאָ איז פאַרבייגעפאַרן, האָט זי אַ זיפּץ געטאַן:

— זיי וועלן שוין קיינמאַל נישט צוריקקומען...

אין חודש יולי, אין די ערשטע טעג פון מיין זיין אין דעם אַנשטאַלט, האָב איך שטייענדיק אַזוי אַמאַל ביים פענצטער דערוען, ווי אַ פאַר לאַסט־ אויטאָס זענען אַריינגעפאַרן אין דעם געטאַטויער. די אויטאָס זענען פול געווען מיט מענער און פרויען, מערסטנטייל יונגע מענטשן ווי אויך אַ פאַר קינדער. אַלע זענען זיי געווען פיין אַנגעטאַן — אַ טייל פרויען מיט קאַפּעלושן אויף די קעפּ. לעבן זיי זענען געשטאַנען טייערע לעדערנע רענצ־ לעך. עס זענען אַנגעפאַרן אַן ערך 8 אויטאָמאָבילן. אַלע זענען זיי פאַר־ פאַרן אין געטאַ אַריין.

— ווער זענען די מענטשן אין די לאַסט־אויטאָס? — האָב איך מיך

געפרעגט ביי אַ נאַנע.

— דאָס זענען יידן — האָט זי געענטפערט.

דערנאָך האָב איך מיך דערוואַסט, אַז דאָס זענען געווען יידן פון

„האַטעל פּאַלסקי אויף דער לאַנגע־גאַס...“

נישט ווייט פון מויער איז צווישן די חורבות געשטאַנען איין הויז

— כמעט נישט באַרירט. אין דעם הויז האָט זיך געפינען אַ דייטשער אַמט.

דורך אַ לאַנגער צייט פלעגט דאָרט יעדן פרימאָרגן, אַרום 7 אינדערפרי,

אַהינקומען אַ ייִדישע אַרבעטער־גרופּע פון דעם וואַרשעווער געטאַ. יונגע

פרויען און מענער, צוזאַמען אַן ערך פון 12 מענטשן. איין פרוי פלעגט

אַפילו מיטברענגען מיט זיך אַ קליין מיידעלע.

איך האָב זיי אָבסערווירט דורכן פענצטער ווען זיי האָבן דאָרט גע־

אַרבעט אַרום דעם הויז. אייניקע האָבן געטראָגן קוילן, אַנדערע האָבן גע־

גראָבן, די פרויען האָבן מסתמא גערוימט. ביינאַכט פלעגט מען זיי צוריק־

פירן אין די טיפענישן פונעם געטאַ.

שפעטער איז שוין די גרופּע מער נישט געקומען. איך האָב זיי שוין

מער קיינמאַל נישט געזען.

אין די ערשטע טעג פון מיין זיין אין דעם אַנשטאַלט, ווען כ'בין אַזוי איינמאַל געשטאַנען ביים פענצטער און אַרויסגעקוקט — איז אַריין אין צימער די שוועסטער פראַנצישקאַ.

זי האָט זיך אַוועקגעשטעלט לעבן מיר — די אומגעוויינלעך הויכע נאַנע.

— כ'האַב געהערט — האָט זי געזאָגט — אַז די דייטשן האָבן אויפֿ־געקאַפּעט אַ בונקער אין געטאָ און האָבן דאָרט געפינען אַ מיידעלע פון אַ יאָר 14. זיי האָבן זיך נישט געקענט אַפּווינדערן, אַז זי האָט נאָך גע־לעבט. זיי האָבן זי אַרויסגעשלעפט פון בונקער און — דערשאָסן.

יעדן זונטיק האָב איך געהערט ווי אונדזער גלח האָט געפרעדיקט. אַפט פלעגט ער זיין פּרעדיקן פאַרבינדן מיט די געשעענישן, וועלכע האָבן זיך נישט לאַנג צוריק אַזוי טראַגיש אַפּגעשפּילט. ער האָט גערעדט וועגן דער אויסראַטונג פון די יידן.

— אַלצדינג וואָס עס איז געשען מיט די יידן — האָט ער געזאָגט — איז דאָס אַ שטראַף פאַר די שווערע זינד וועלכע זיי זענען באַגאַנגען. דאָס איז גאָטס שטראַף, די דייטשן זענען נאָר דאָס ווערקצייג פאַר דער שטראַף, וואָס גאָט האָט אויף זיי געשיקט. די גערעכטיקייט האָט געמוזט זיגן.

ווי שטאַרק האָב איך געליטן ווען איך בין אַזוי געזעסן לעבן קאַראַ־לינאַ שטוטשקע און זיך צוגעהערט צו דער דרשה. איך האָב מורא געהאַט פאַרן גלח, ווייל האַבנדיק אַזעלכע אַנשווינגען, וואָלט ער מיר קיין האַנט נישט אויסגעשטרעקט ווען ער וואָלט געוויסט אַז איך בין אַ ייִדישע. און ווער ווייסט צי ער איז מיך אַמאָל נישט חושד? כ'האַב מיך קיינמאַל פאַר אים נישט מתוודה געווען און כ'בין קיינמאַל נישט צוגעטראָטן צום אַל־טאַר, ווען ער איז דאָרט. אפשר שפּיאַנירט ער מיך און איך ווייס נישט וועגן דעם?...

ער האָט לגמרי נישט אויסגעזען צו זיין אַזאַ אַנטיסעמיט. ער איז געווען אַ דיקער מאַן מיט אַ גוטמוטיק פנים און האָט ליב געהאַט צו לאַכן. ער האָט געהאַט דערביי פּריצישע מאַנירן. איינמאַל בין איך מיט אים גע־אָנגען דורכן קאַרידאָר — כ'האַב באַדאַרפט אַריינגיין אין דער קאַנצע־לאַריע. ער האָט מיר אַפּגעגעבן דאַמען־ערע און זיך שאַרמאַנט פאַרנייגט.

כ'ווייס נישט צי ער האָט געווסט וואָס איך האָב געטאָן דעם ערשטן זוג-טיק פון יעדן חודש. מיט גרויס פּערזענלעכער אָנשטרענגונג און מוט, פלעג איך איבערלאָזן מיין פּרישטיק אומבאַרירט און גאַנץ פּרי אַרויסגיין פון אָנשטאַלט איינע אַליין, האַלטנדיק אונטער דער האַנט מיין געבעט-בוך.

— כ'גיי צו מיין גלח זיך מתוודה זיין — פלעג איך זאָגן צו דער נאָנע — כ'וועל צוריקקומען אין אַ שעה אַדער צוויי... און כ'בין געגאַנגען אין דער קירך פון הייליקן קאַרל באַראַמעווש אויף דער כלאַדנע גאַס. כ'בין געזעסן אויף אַ באַנק, געטראַכט וועגן מייע טעכטער — און נאָך אַ געוויסער צייט בין איך צוריקגעגאַנגען אינעם אָנשטאַלט.

כ'האָב נישט געמוזט זיך מתוודה זיין פאַר דעם גלח פון אונדזער אָנשטאַלט. כ'האָב געהאַט אַ רעכט צו האָבן אַן אייגענעם גלח אין שטאָט, פאַר וועלכן איך בין מיך כלומרשט מתוודה.

עס האָט אַמאָל געטראַפּן, אַז ווען כ'בין געקומען אין דער קירך, איז דאָרט קיין לעבעדיקע נשמה נישט געווען. עס איז שוין געווען נאָך דער תפילה און קיינער איז נישט פאַרבליבן. איך האָב מיך אַוועקגעזעצט אויף אַ נידעריקער לאַנגער באַנק, לעבן דעם צימערל פאַר די, וועלכע קומען זיך מתוודה זיין. כ'האָב נישט באַמערקט אַז דאָס איז טאַקע די באַנק פאַר די יעניקע וועלכע ווילן זיך מתוודה זיין.

פלוצלינג האָט איך אַ ציטער געטאָן און אויסגעדרייט מיין קאָפּ. עמעצער האָט אויף מיר געקוקט. אין דעם צימערל איז געזעסן דער גלח און האָט געוואָרט איך זאָל זיך דערנענטערן. אפשר איז ער אַפילו געווען אומגעדולדיק וואָס ער פאַרלירט צייט אומזיסט. פאַרפאַלגט פון זיין בליק בין איך צוגעגאַנגען צום אַלטאַר און כ'האָב אַנידערגעקניט. כ'האָב פאַר-לייגט די הענט און אָנגעשפאַרט דעם קאָפּ אַן אַ גרויסן מעשענעם לייכ-טער, וואָס איז געשטאַנען לעבן מיר. פאַר מיר איז געווען דער הילצער-נער צלם מיט קריסטוסעס פיגור.

איך האָב געקניט פאַר דעם אַלטאַר, אונטערן גרויסן צלם איינע אַליין אין דער קירך, פּילנדיק כסדר אויף מייע אַקסלען די פּרעגנדיקע בליקן פון דעם גלח.

ער האָט מיט דער גאַנצער זיכערקייט געווסט ווער איך בין. אין

יענע שוידערלעכע צייטן האט זייער אַפט פאסירט, אַז אַ יידישע פרוי, אַדער אַ יידישער מאַן איז, האַבנדיק אַפילו גוטע אַרישע פאַפירן, געבליבן אַן אַ דאָך איבערן קאַפּ. עפעס אַ שאַנטאַזשיסט האַט זיי געקענט פאַר-פאַלגן, אַדער אַ באַלעבאַסטע האַט זיי נישט געוואַלט לענגער האַלטן ביי זיך אין שטוב. אויב זיי האַבן געהאַט גענוג געלט, האַבן זיי געקענט זיך אַריינציען אין אַן אַנדער, פון פּרײַער צוגעגרייטער פאַר זיי דירה, פאַרויס-זענדיק אַזעלכע פאַלן. אַבער ווען זיי האַבן נישט געהאַט קיין אַנדערע צוגעגרייטע דירה, אַדער פּרײַנט וואָס וואַלטן געוואַלט זיי צונעמען אויף אַ נאַכט אַדער אַ פאַר נעכט, האַבן זיי אַרומגעבלאַנקעט איבער די גאַסן און גענעכטיקט הויפטזעכלעך אין אַ קירך, וואָס איז געווען אַמזיכערסטן...

נאָך אַ געוויסער צייט האַב איך מיך אויפגעהויבן פון קניען און, באַ-גלייט פון דעם גלחם בליקן, האַב איך מיך פאַרקירעוועט צום אַרויסגאַנג. די אַפּצאַסן פון מיינע אַפּגעטראַגענע שיך האַבן הויך געקלאַפט אַז דער שטיינערנער פאַדלאַגע און דער עכאַ פון דעם קלאַפן האַט זיך עטלעכע מאַל אַפּגעהילכט.

אין גרויס שרעק בין איך געגאַנגען דורך דער כלאַדנע גאַס. עס האַט זיך מיר אויסגעוויזן, אַז יעדער מאַן וואָס איז מיר געקומען אַנטקעגן, איז אַ שפּיאַן, אַדער אַ שאַנטאַזשיסט, וועלכער וועט מיך גלייך אַפּפירן אין דער פאַליציי.

עס איז נישט געווען לעבן מיר קאַראַלינאַ שטוטשקע, מיט וועלכער איך האַב מיך געפילט זיכער און פריי פון געפאַר.

אויף דער זשעלאַזנע לעבן לעשנאַ האַט זיך געפינען אַ שפּייזגע-וועבל.

— דאַרט איז דאָ אַ טעלעפּאָן, פרוי מאַיעווסקאַ — האַט מיר אַמאַל געזאָגט, מיט אַ לייכטן שמייכל, פרוי מעכאַוואַ, צוואַרפנדיק אַ באַטייטנ-דיקן בליק...

כ'האַב מיך קוים דערשלאַגן צום אַריינגאַנג פון אונדזער אַנשטאַלט, מיט דעם קרייץ וואָס הענגט איבערן טויער.

**

— הער, פרוי יוזעפינאַ, — האַט געזאָגט אַננאַ ביאַלקאַווסקאַ —

איך ווייס שוין ווער עס וועט זיין אויף קארעלינא שטוטשקעס פלאץ. דאס איז די פרינצעסין אוכטאמסקא!

יוועפינא גאדאמסקא איז געווען אזוי קורצזיכטיק, אז דאס געבעט בוך האט זי געמוזט האלטן ביי די סאמע אויגן. זי איז פשוט געלעגן מיטן קאפ אויפן געבעט-בוך. זי האט נאָר אַ צי געטאָן מיט די אַקסלען און ווייטער געדאוונט.

דעם זעלבן אָוונט איז די פרינצעסין אוכטאמסקא שוין געווען ביי אונדז אין צימער. אַ נאָנע האָט איר נאָכגעטראָגן אירע צוויי רענצלעך, בעטגעוואָנט און אַ לענשטול. זי איז צוריקגעגאַנגען און געבראַכט נאָך די שיסל און דעם נאַכט־טאַפּ. דערנאָך האָט זי אַריינגערוקט אַ קליין שוואַרץ שענקל, וואָס האָט געהאַט בלויז שופלאָדן. מען האָט זי אַריי בערגעצויגן, פונקט ווי קארעלינא שטוטשע, נישט אַנפּרעגנדיק זיך ביי איר אינגאַנצן. איידער זי האָט באַוויזן צו באַגרייפן וואָס און ווען, זענען שוין אַלע אירע זאַכן געווען ביי אונדז אין צימער.

די נאָנע האָט אַרונטערגעשטעלט אונטערן בעט די רענצלעך, די שיסל און דעם נאַכט־טאַפּ. זי האָט פאַרבעט דאָס בעט און אויפן נאַכט־שענקל אַוועקגעשטעלט אַ וואָזן מיט בלומען. לעבן דעם בעט האָט זי אַוועק־געשטעלט די לענשטול. און אזוי האָט די פרינצעסין אוכטאמסקא זיך געפונען צוזאַמען מיט אונדז.

די נאָנע האָט געזאָגט:

— זאָל זיין געלויבט — און גלייך געוואָלט פאַרלאָזן דאָס צימער. אָבער זי האָט זיך באַלד צוריקגעקערט, געעפנט דעם שופלאָד פון דער קאַמאַדע, אַרויסגענומען דאָס רענצל פון אונטערן בעט און איבערגעלייגט דער פרינצעסינס זאַכן פון דעם רענצל אין דער קאַמאַדע. די גאַנצע פּראָצעדור האָט געדויערט אַ פאַר מינוט.

אַננא ביאַלקאווסקא און יוועפינא גאדאמסקא האָבן ליגנדיק אין זייערע בעטן, מיט גרויס נייגעריקייט זיך צוגעקוקט צו דעם אַלעם. איינע פון הינטער די ברילן, האַלטנדיק דעם סוועטער; די צווייטע פון הינטער דעם געבעט־בוך. די פרינצעסין איז געווען צעטומלט און אירע באַקן האָבן געפלאַמט... מיר האָבן אַלע דריי געזען איר אַרעמקייט: איר אַפּגעקראַצטע שיסל און דעם בלויזען נאַכט־טאַפּ, באַדעקט מיט ווייסע פינטעלעך.

— מיין ליבע פרוי אליציא — האָט זי צו מיר געזאָגט — שטעלט מיר אַרויף דאָס קליינע רענצל אויפן שענקל, איך בעט אייך!
 איך האָב גענומען דאָס קליינע לעדערנע רענצל און כ'האָב מיך אַזש איינגעבויגן אונטערן דער לאַסט. וואָס איז דאָס? זענען דאָרט געווען שטיי-נער? וואָס האָט דאָרט געקענט זיין? אָבער נישט זאָגנדיק קיין וואָרט האָב איך עס אַוועקגעשטעלט אויפן שענקל לעבן דעם לייכטער.
 אַ קליין בילדל אין אַ לענגלעכער ראַם — די שוואַרצע טשענסטאַ-כאַווער „מאַסקע-באַסקע“ — האָט די פּרינצעסין אַליין אויפגעהאַנגען אויפן טשוואַק, אויף וועלכן עס איז פּריער געהאַנגען קאַראַלינאַ שטור-טשקעס בילד: יעזוסעס האַרץ דורכגעשטאַכן מיט פּיילן. דעם דיקן פּראַג-צויזישן שוואַרץ-אייגעבונדענעם געבעט-בוך האָט זי אַוועקגעלייגט אויפן נאַכט-שענקל. זי האָט תּפּילה געזאָגט אין פּראַנצויזישער שפּראַך.

**

זי איז געווען אַן אמתע הויך וויל-געבוירענע פּרינצעסין, אַ רוסישע „קניאַגיניאַ“. נאָכן אויסברוך פון דער אַקטאַבער-רעוואַלוציע איז יאָר 1917 — איז זי אַנטלאָפּן פון רוסלאַנד קיין פּוילן. זי האָט געהערט צו די ווייסגוואַרדייער און זי האָט געלעבט אין פּוילן ווי אַן עמיגראַנטין — 25 יאָר.

איר מאַן איז געלעגן אין דעם אַנשטאַלט, אַ פּאַראַליזירטער צוועלף יאָר. ער איז געשטאַרבן מיט 8 יאָר צוריק. היות מען האָט אין דעם אַב-שטאַלט אַנגענומען נאָר רוימיש-קאַטוילישע, האָבן די פּרינצעסין און איר מאַן אַנגענומען דעם קאַטוילישן גלויבן.

פון דער צייט זינט דער פּרינץ אוכטאַמסקי איז געשטאַרבן, איז די פּרינצעסין געווען אויף קעסט ביי די נאַנעס. מען האָט זי באַהאַנדלט פּונקט אַזוי ווי די אַנדערע פענסיאַניסטן, בנוגע וווינונג און באַשפּייזונג נישט בעסער און נישט ערגער. אָבער צוליב איר הויכן טיטול, האָט זי גענאָסן פון געוויסע ספּעציעלע פּריווילעגיעס: זי האָט געהאַט אַן אייגן בענקל אין דעם געבעט-צימער, אויף וועלכן קיינער חוץ איר איז נישט געזעסן, לעבן דער פּאַרוואַלטערין פּונעם אַנשטאַלט, שוועסטער אַנגעלאַ.

די פּרינצעסין איז אַלט געווען אַ יאָר 74. אַ נידעריקע און אַ דיק-לעכע, האָט זי געטראָגן אויף די אויגן אַ צוויקער אויף אַ זיידן שנירל,

וועלכן זי האָט כסדר פאַרלייגט און אַרונטערגענומען, דאָווענענדיק אין דער קירך פון איר פּראָנצויזישן געבעט־בוך, סיי זומער, סיי ווינטער האָט זי געטראָגן דעם זעלבן שוואַרצן פּילצענעם קאָפעלוש מיט אַ שוואַרצער וואָל וואָס האָט איר פאַרדעקט אַ האַלבן שטערן.

מיט איר קורצער און דיקלעכער פיגור איז זי גיכער ענלעך געווען צו אַן אַלטער ייִדישער פרוי. איך וואָלט קיינמאָל אין לעבן נישט געוואָגט אַרויסצוגיין מיט איר אויף דער גאַס.

אַנא ביאַלקאָווסקאַ האָט ליב געהאַט די פּרינצעסין און אפשר נישט בלויז צוליב סנאָביזם. זי האָט געהאַט מער ווי הונדערט פרויען אויסצור־קלייבן אויפן אָרט פון קאַראַלינאַ שטוטשקע — און דאָך האָט זי אויסגע־קליבן די פּרינצעסין. יוזעפינאַ גאַדאַמסקאַ האָט געהאַט לגבי דער פּרינ־צעסין אַ געפיל פון פאַראַכטונג און זי גערופן „מאַסקיעווקע“.

— איך ווייס נישט וווּ זי דרייט זיך אַרום, די „מאַסקיעווקע“ —

האַט זי געזאָגט.

זי האָט זי נישט געקענט פאַרטראָגן צוליב טיף־אינגעוואַרצלטע סי־בות: דאָס איז געווען דער היסטאָרישער האָס פון אַ פּאַלאַק צו אַ רוס. אָבער זי האָט צו אַנאָ ביאַלקאָווסקאַ קיינמאָל נישט גערעדט וועגן דער אַנטיפּאַטיע — זי האָט געוויסט, אַז מען קען זי פאַרטרייבן פון דעם ציי־מער, וווּ זי האָט זיך אַזוי גלענצענדיק געפילט.

צו דער פּרינצעסין אוכטאַמסקאַ פלעגן אָפט קומען באַזוכער: לאַנדס־לייט, ווייסגוואַרדייער, פּונקט אַזעלכע עמיגראַנטן ווי זי. זיי האָבן מערסט־טייל געווינט אין דער פאַרשטאַט פון וואַרשע, אין פּראָגע, וווּ זיי האָבן געהאַט די רוסיש־אַרטאָדאָקסישע צערקווע און אַ פּאַפּ. זיי פלעגן איר ברענגען אין אַ שאַכטל קוכנס, ווורשט, פּוטער, אַדער קעז. זיי זענען מיט איר געזעסן אויף דער געפּלאַכטענער סאַפקע אין הויז און גערעדט צווישן זיך רוסיש.

זי פלעגט קומען נאָר צו איין גאַטעסדינסט. קיינמאָל נישט געזעסן אויף אַ נאַכמיטיק־געבעט. זי האָט זיך מתווה געווען נאָר ערב די גרויסע יום־טובים. אַריינגייענדיק אין דער קירך, האָט זי זיך אַלעמאָל טיף פאַרנייגט פאַר דעם אַלטאַר. זי האָט קיינמאָל נישט געקניט, ווייל זי האָט געליטן פון אַרטערעזיום. און מען האָט עס פון איר נישט פאַרלאַנגט, ווייל עס האָבן געטראָפּן פּאַלן, ווען די אַלטיטישקע האָבן זיך נישט גע־

קענט אויפהייבן פון די קני און מען האט זיי געמוזט, קניענדיקע, אריינ-
טראגן אין די בעטן אריין, דערפאר האבן די שווער ארטרעטיש-קראנקע
געהאט דאס רעכט נישט צו קניען.

איינמאל אין אונט, ווען מיר זענען אלע פיר שוין געלעגן אין די
בעטן, האבן אנא ביאלקאוסקא און יוזעפינא גאדאמסקא אנגעהויבן צו
פירן אן אנטיסעמיטישע דיסקוסיע.

— פאלשע, פאראזיטן, מיט שנאה צו אלץ און צו אלעמען, קיינמאל
נישט געווען קיין פאטריאטן פון דער ערד, וועלכע זיי באוויינען... —
האט געזאגט יוזעפינא.

— פארוואס? — האט מיט א רויקער שטים זיך אפגערופן די פרינ-
צעסין, — איך האב געהאט אין פעטערבורג א יידישע פריינדין, וויפל זון
און צויבער האט די פרוי באזיצט, וואס פאר א ברייטע און נאבעלע וועלט-
אנשויונג האט זי געהאט.

זי איז אנטשוויגן געווארן, טראכטנדיק פון די ווייטע צייטן, ווען זי
האט אין איר פאלאץ, אנגעטאן אין א קלייד מיט א שלעפ, אויפגענומען
געסט. א באדינער מיט ווייסע הענטשקעס, ווייסע זאקן און לאקירטע שיד,
האט אריינגעטראגן א טאץ טיי אין טעפעלעך פון אלטן זאקסישן פאר-
צעלאן...

— עקלדיקע עגאָסטן, די יידן, — האט געזאגט אנא ביאלקאוסקא
— זיי וואלטן זיך געלאזט אויפהענגען פאר א גראשן.

— אָבער ניין, — האט מיט א רויקער שטים געענטפערט די פרינ-
צעסין, — הערט וואָס עס האט איינמאל פאָסירט מיט מיר און מיין מאָן
אין רוסלאַנד. מיר זענען געפארן קיין קרים דורך קישעניעוו. אין קישע-
ניעוו זענען מיר אַראָפּ פון דער באַן כדי זיך דורכצושפּאַצירן אויפן וואָק-
זאַל. ווען מיר זענען צוריקגעקומען אין אונדזער וואַגאַן, האָבן מיר פעסט-
געשטעלט, אַז מען האָט אונדז פּולשטענדיק באַגנבעט. מיר האָבן נישט
געהאַט ביי זיך נישט קיין געלט, נישט די רייזע-בילעטן. אַלץ איז געווען
אין די רענצלעך, וועלכע מען האָט צוגעגנבעט. מיר האָבן אַפילו נישט
געהאַט אונדזערע דאָקומענטן. די באַן האָט גערירט פון אַרט און מיר זע-
נען טרויעריקע געבליבן אויפן וואַקזאַל. מיר האָבן קיינעם נישט געקענט
אין קישעניעוו און קיינער האָט דאָרט אונדז נישט געקענט. מיר האָבן
אָבער געמוזט ערגעצווו שאַפן געלט, כדי צו קענען ווייטער פאַרן. דעמאָלט

האָט אַ גאַר פּרעמדער מאַן, וואָס איז דאָרט, פּונקט ווי אַ סך אַנדערע מענטשן, געשטאַנען לעבן אונדז און געהערט די געשיכטע — אַרויסגע- נומען זיין געלט־בייטל און אונדז געבעטן מיר זאָלן נעמען וויפל מיר דאַרפן. דאָס איז געווען אַ ייד, אַן אַדוואָקאַט פּון פעטערבורג. ער האָט אונדז נישט געקענט; ער האָט אונדז געזען דאָס ערשטע מאָל.

אַזאָ געשיכטע האָט דערציילט די פּרינצעסין אוכטאַמסקאַ. דאָס, וואָס זי האָט זיך געשטעלט ווי אַ פּאַרטיידיקערין פּון יידן, האָט גאַרנישט געשעדיקט איר גוטן נאַמען און נישט אָפּגעשוואַכט דעם צוטרוי, וואָס די נאַנעס האָבן צו איר געהאַט. אָבער איך? צי וואָלט איך געקענט דער- ציילן אַזאָ געשיכטע?

אין יענע מוראדיקע צייטן, ווען אויך די פּוילישע באַפעלקערונג האָט געליטן (נישט אויף אַזאָ גרויזאַמען אופן ווי די יידן, אָבער זיי זע- נען געווען שרעקלעך פּאַרפּאַלגט) — האָט מען כמעט אומעטום געהאַסט יידן, זאָפּיאַ לאַזיעוויטש האָט ספּעציעל אַנגעטאָן די מאַסקע פּון אַן אַנ- טיסעמיט, גלייבנדיק אַז אויף אַזאָ אופן וועט זי זיך גיכער ראַטעווען. ווען איך האָב נישט געקענט די יידן פּאַרטיידיקן, האָב איך געשוויגן. ווען איך וואָלט אָפּן פּאַרטיידיקט די יידן, וואָלט איך גלייך אַרויסגערופן אַ חשד... אָבער צי האָט מען מיך גלייכצייטיק נישט חושד געווען, אָפּילו ווען איך האָב געשוויגן?

וויפל נעצן האָבן געלויערט אויף מיר יעדן איבערגעלעבטן טאַג! ווי פּאַרויכטיק און אויפּמערקזאַם איך האָב געמוזט זיין מיט יעדן וואָרט און יעדער טאַט, דערצו נאָך איצט, ווען איך בין געווען דער ציל־ברעט פּאַר די צוויי דורכגעטריבענע און דערפּאַרענע פּרויען ביים פענצטער.

גלייכצייטיק האָב איך מיט אַ ציטער געטראַכט וועגן מיינע דריי טעכטער. צי איז רויק דורך דער היינטיקער טאַג? צי געפּינען זיי זיך נישט, חלילה, אין עפעס אַ געפּאַר.

דעמאָלט טאַקע איז אויפּגעשווומען די געשיכטע מיט זאָוואַדזקאַ, וואָס האָט מיך טיף אויפּגעטרייסלט — און די געשיכטע מיט דער אַל- טער פּרוי, וואָס האָט נישט געוואָלט שטאַרבן.

**

— אַליציאַ! — האָט געזאָגט אַננאַ ביאַלקאַווסקאַ אַריינקומענדיק

אין צימער — האלט מיך צו, ווייל דער שלאק וועט מיך טרעפן! כ'האב מיך באקענט מיט דער קאוואלסקא. וויסטו, ווי זי האט זיך פאר מיר פארגעשטעלט? „איך בין אן אלטע פריילין און פאנאטיש רעליגיעז“. ווי מוז זיין גערירט „אויפן קאסטן“ — דאס איז געווען דער באליבטסטער אויסדרוק פון אננא ביאלקאווסקא.

זי אט ווייטער דערציילט, אז זי איז געזעסן אויף דער געפלאכטענער סאפקע אין קארידאר אנטקעגן דעם צימער ווו עס האבן געווינט קא-וואלסקא און די טרעפערקע. דערזענדיק מיך איז קאוואלסקא ארויסגע-קומען אנטפארנדיק זיך אויפן שטעקן און צוהינקענדיק ווי געוויינלעך.

— עס איז מיר זייער אנגענעם מיט אייך זיך צו באקענען. מיין נא-מען איז קאוואלסקא...

זי האט זיך אנגעהויבן צו דרייען, שמייכלען און פארנייגן — ווי זי וואלט זיך געפינען אין א סאלאן. מען האט געקענט באלד זען, אז זי איז געווען שטאלץ מיט דער באקאנטשאפט.

זי האט איר נאך דערציילט וועגן א געוויסן קאראל און מאלאגאשיא, וואס באזוכן זי פון צייט צו צייט. דאס זענען די קינדער פון אירער א פריינדין, וועלכער זי האט מיט א געוויסער צייט צוריק געטאן א סך טובות און איצט צאלט איר יענע אפ מיט דאנקבארקייט. קאראל איז אלט דרייסיק יאר — מאלאגאשיא צוויי און צוואנציק.

— אפשר ווילט איר זיך באקענען מיט מאלאגאשיא? קאראל האט א פינף-יאריקן זונעלע אין סקאלימאוו און ער באזוכט אים אפט; זייער א ליב און קלוג קינד. און איך בין אן אלטע פריילין. כ'בין אלט זיבעציק יאר. אלע זאגן אז איך זע נישט אויס אויף מיינע יארן, אבער איך בין ווירקלעך אזוי אלט. יא, טייערע פרוי ביאלקאווסקא. איך קען אייך גלייך ווייזן מיין קענקארטע און איר קענט אויסרעכענען לויט דער דאטע ווען איך בין געבוירן געווארן. איך האב געענדיקט אין אקטאבער זיבעציק יאר. כ'פריי מיך זייער, וואס איך האב מיך מיט אייך באקענט. ווען איר האט א פרייע מינוט, קענען מיר כאפן א שמועס אויף דער סאפקע. אדער אויף אן אנדערער — אזוי האט זי געפלאפלט.

— און איצט, פרוי יוזעפינא, — האט ווייטער געזאגט אננא ביאל-קאווסקא, — האלט זיך ביים בעט מיט ביידע הענט, ווייל אין א רגע

ארום וועט דיר א שלאק טרעפן, ווען דו וועסט הערן וואס איך וועל דיר זאגן.

— עס האט געפלאצט א באמבע: זאוואדוקא איז א יידישע. דער גאנצער אנטשאלט רעדט וועגן דעם.

זאוואדוקא א יידישע? ס'בלוט איז מיר אנטרינען געווארן. כ'וואלט שוין גיכער געגלייבט, אז דער גלח איז א ייד. כ'האב מיך אוועקגעזעצט לעבן טישל, אויסגעדרייט מיט דער פלייצע, זיי זאלן נישט זען די בלאס-קייט פון מיין פנים. מיט ציטערנדיקע הענט האב איך געעפנט א בוך און געמאכט דעם אנטשעל אז איך לייען...

אבער שנעל האט מיך עפעס אונטערגעהויבן פון דער שטול: צי פאראט איך מיך נישט אין די אויגן פון די צוויי פרויען דערמיט וואס איך רעאגיר נישט הויך, הערנדיק אזא אויסערגעוויינלעכע ידיעה?

ווייל, אויב זאוואדוקא איז אריינגעפאלן, איז ווי אזוי קען זיך אפ-היטן מאיעווסקא, וואס האלט אין איין באגליין פעלערן, וועלכע איז אומ-באהאלפן, נישט פארויכטיק און קען זיך נישט ארויסדרייען פון קיין פאר-פלאנטערטער לאגע?

כ'בין ארויס פון צימער, אוועקגעזעצט זיך אויף א סאפקע אין דעם סאמע פינצטערן ווינקל פון קארידאר — און מיט א ציטערנדיק הארץ האב איך אין איינזאמקייט נאכגעטראכט וועגן דער אויסערגעוויינלעכער געשעעניש.

**

מאריא זאוואדוקא איז געווען די פאנאטישסטע איינווינערין אין אונדזער אנטשאלט. זי איז נישט געווען סתם פרום. זי האט איבערגע-טריבן אין איר פרומקייט. זי האט אליין אויף אייגענער האנט ארגאניזירט א געזעלשאפט, וואס האט געהאט פאר אן אויפגאבע צו זארגן וועגן קריס-טוסעס ווונדן.

צו דער געזעלשאפט האט געהערט די בלינדע פרוי נייעמיראווסקא, וואס האט געוויינט מיט מעכאווא; די אלטיטשקע שאניאווסקא; פרוי גאז-דאווסקא פון פויזן, וועלכע פלעגט נאר רעדן וועגן ביסקופן; קאוואלסקא און איר מיטווינערין די טרעפערקע; נאך איין בלינדע פרוי און די יונגע פרייליך שימאנסקא מיט איר פריינדין — פרוי גראבסקא.

זיי האָבן מיך אויך געוואָלט אַרײַנציען אין דער געזעלשאַפט, אָבער איך האָב אויף אַ העפלעכן אופן אָפּגעזאָגט.

היות פרוי יוזעפינאַ און מאַריאַ סאַקאַלאָוסקאַ זענען נישט געווען קיין מיטגלידערײַנס, האָב איך אויך געקענט, אָן צו וועקן יעדן חשד, נישט געהערן צו זייער געזעלשאַפט.

מאַריאַ זאוואַדקאַ איז אַלט געווען פּופּציק יאָר. איר פיגור און איר פנים האָבן אויסגעזען זייער פּראָסט. זי האָט געהאַט געדיכטע און גע־קרייזלטע גרויע האָר. איר אויסזען איז געווען פשוט, הונדערט פּראָצענט טיק אַריש און גערעדט האָט זי מיט אַ דיקער שטימע. זי איז געווען דער־ביי ענערגיש, פּריינטלעך און אויסערגעוויינלעך דינסטפּאַרטיק.

זי האָט אָפּגעהיט די קריסטלעכע מצוות. דאָס איז זי טאַקע, צוואַג־מען נישט מאַריאַ סאַקאַלאָוסקאַ, אַרומגעגאַנגען יעדן טאָג איבער אַלע ציי־מערן אויף אַלע דריי שטאַק, אַפילו אין דער מענער־אַפּטיילונג, און דער־נאָך געגאַנגען איינקויפּן פאַר די שווער־קראַנקע און פאַר אַזעלכע וואָס האָבן נישט געטאַרט אַרויסגיין אין גאַס.

קיינער האָט אַזוי אייפּעריק נישט געדאַונט ווי זי. יעדן טאָג איז זי צוגעטראַטן צו דער תּפילה, פּונקט אַזוי ווי די נאַנעס. ביי אַ געווי־סער שטעלע, בעת דער תּפילה, פּלעגט זיך דער גלח אַזוי ווי אויפהייבן אויף די שפּיץ־פינגער צום הימל. צווישן אַלע אַנוועזנדיקע פּלעגט נאָר זי אַליין אויך אויפשטיין און אין רעליגיעזער התלהבות אויפהייבן זיך אויף די שפּיץ־פינגער, פּונקט אַזוי ווי דער גלח האָט עס געטאַן.

זי האָט געהאַט אַ באַזונדער צימער; זי און מאַריאַ סאַקאַלאָוסקאַ קיינער אַ חוץ זיי ביידן, האָט נישט געהאַט אַזאַ פּריווילעגיע.

איר צימער האָט זיך געפינען לעבן דער קאַנצלאַריע — אַ פאַר טריט פון דעם קירכ־זאַל.

נישט איינמאַל פּלעגט זי מיך פאַרבעטן צו זיך. דאָס איז געווען אַ געבילדעטע פּרוי — זי האָט געקענט פּראַנצויזיש און אויך איטאַליעניש. איך פּלעג איר זינגען פּראַנצויזישע באַלאַדן, וועלכע האָבן זי גערירט ביז צו טרערן.

אויב קאַוואַלסקאַ האָט געהאַט אַ גאַלעריע פון הייליקע בילדער, האָט מאַריאַ זאוואַדקאַ געהאַט אַ מוזעום.

לענגאויס דער גאַנצער וואַנט, ביים אַרײַנגאַנג זענען געשטאַנען

טישן, פארייניקטע און צוגעדעקטע מיט ווייסע טישטעכער, וואָס האָבן אימיטירט אַן אַלטאַר. אויף די טישן — אומציייליקע גרעסערע און קלע- נערע סטאַטוען פון הייליקע; אַ גרויסע צאָל צלמים און פאַרשיידענע רע- ליגיעזע הפצים, צענדליקער געבעט־ביכער און אַנדערע ביכער פון אַ רע- ליגיעזן אינהאַלט.

אויף אַלע ווענט אַרום און אַרום האָבן געהאַנגען בילדער, לעבן בעט איז געשטאַנען אַ קני־בענקעלע. אין דעם צימער האָט געהערשט אַ קירכ- לעכע אַטמאָספער.

דערפאַר האָט אַזוי מאַדנע נישט האַרמאַניזירט מיט דער סביבה די גומענע פּלאַש אויף וואַסער, וואָס איז געהאַנגען אויף אַ טשוואַק לעבן דעם שפּאַנישן ווענטל, אונטער וועלכן עס איז געשטאַנען אויף אַ בענקל אַ שיסל צום וואַשן זיך. זי האָט געליטן פון רעוואַטיוזם.

דעם זעלבן טאַג, באַלד נאַכן גאַטעסדינסט, ווען זאַוואַדזקאַ איז אַרומגעגאַנגען איבער די צימערן פון די שווער קראַנקע פּרויען, האָט זי אַנגעטראָפּן אויף איינער, וואָס איז נאָר־וואָס אַנגעקומען אין דעם אַב- שטאַלט.

די ניי־געקומענע האָט זיך צוגעקוקט צו מאַריאַ זאַוואַדזקאַ און אַב- געהויבן צו שרייען:

— איך קען זי! זי איז אַ זשידווקע! זי קומט פון אַ יידישער היים!
איך האָב ביי זיי געוואַשן וועש און איך קען גוט די „פּאַנישאַ“.
זאַוואַדזקאַ איז אַ טויט־בלאַסע אַנטלאַפּן פון צימער, אויסגעזוכט די הויפּט־שוועסטער באַגומילאַ — און געפּאַלן צו אירע פּיס.

אַ פאַרחלשטע, אין גרעסטן אַנגסט, שטיקנדיק זיך פון געוויין, האָט זי אַלץ דערציילט.

דעמאָלט איז די שוועסטער באַגומילאַ מיט אַ צעפּראַלטן נאַנע- אונפּאַרם, קלינגענדיק מיטן צלם און מיטן קייטל, אַריין מיט אַ ווילדן כעס אין דעם צימער פון דער ניי־אַנגעקומענער:

— הער, דרדו... — זי האָט געוואַלט זאַגן כּאַלערע! אַבער האָט זי דען געקענט אַזוי זאַגן? — אויסוורף! געמיינ און נידעריק שטיק. אויב דו וועסט נאָך אַ פאַרע לאַזן... אויב דו וועסט נאָך אַ פּיפּס געבן וועגן זאַוואַדזקאַ, וועסטו פּגרון און פאַרפּוילט ווערן און וועסט באַשטראַפּט ווערן, אַז דאָס גיהנום וועט דיך איינשלינגען! און וועסט נישט געפּינען קיין

אויסלייזונג נישט אויף דער און נישט אויף יענער וועלט. און דו שטייסט דאך שוין סיי-ווי ביים ראַנד פון טויט, דו שלאַנג!
 אזוי האָט זי צו איר גערעדט אין שרעקלעכן צאָרן, נישט לייגנדיק קיין אַכט אויף די פאַראַליטיקער, וואָס זענען געלעגן האַלב-לעבעדיקע פון שרעק.

דערנאָך האָבן אַלע נאַנעס זיך באַמיט דעם גאַנצן ענין צו פאַרטושן. — דאָס איז אַ ליגן — האָבן זיי געטענהט אויף רעכטס און אויף לינקס — עס האָט זיך איר פאַרדרייט דער קאַפּ, דער אַלטער פיקולסקאַ. זי רעדט פון וועג. זי איז אַהערגעקומען זייער אַ קראַנקע און וועט שנעל אַוועק צום הער יעזוס.

— אַליציאַ — האָט געזאָגט אַננאַ ביאַלקאַווסקאַ — האָסט גער- הערט? די נאַנעס זאָגן, אַז דער אַלטער כאַלערע פיקולסקאַ האָט זיך אין מוח איבערגעדרייט. אַבער וויפל שרעק האָט די זאַוואַדקאַ איבערגעלעבט... שטעל דיר פאַר, אויב דאָס וואַלט געווען אמת...

די אַלטע פיקולסקאַ איז ווירקלעך שנעל „אַוועק צום הער יעזוס“. דער גלח האָט איר געגעבן די לעצטע סאַקראַמענטן און איר מוחל געווען די זינד. זי איז געשטאַרבן אין מיטן דער נאַכט.

עס איז נישט פאַרביי אַ טאָג אַדער אַ נאַכט, אַז מיר זאָלן נישט הערן דאָס קלינגען פון גלעקל — דאָס איז דער גלח געגאַנגען צו שטאַרבנדיקע, האַלטנדיק אין די הענט די הייליקע זאַלבן.

אויב איך האָב אים געטראָפן אויף מיין וועג, פלעג איך קניען און זיך צלמען. אויב עס האָט אים געטראָפן די פרינצעסין אוכטאַמסקאַ — האָט זי זיך בלויז טיף פאַרנייגט. דאָס זעלביקע קאַוואַלסקאַ. זאַוואַדקאַ פלעג פאַלן אויף ביידע קני. מעכאַוואַ פלעג שנעל אַנטלויפן פון וועג — און אַפילו אַננאַ ביאַלקאַווסקאַ האָט זיך געצלמט און פרום אונטערגעבייגן דעם קאַפּ.

דער גלח פלעגט באַזוכן די געפערלעך קראַנקע, וועלכע זענען כסדר אַפּגעשטאַרבן, אַבער אויף זייער אַרט זענען צוגעקומען פון שטאָט און דער אַרומיקער געגנט — נייע.

טיילמאָל האָט מען געבראַכט אַזעלכע שווער-קראַנקע, אַז זיי זענען גלייך געשטאַרבן. אַ געוויסער פרינץ מירסקי איז געשטאַרבן אויפן אַכטן טאָג פון זיין קומען אין אַנשטאַלט. דער מינהג אין אַנשטאַלט איז געווען

נישט צו רופן קיין דאָקטאָר צו אַ שווער־קראַנקן — מען האָט בלויז גערופן דעם גלח. און די קראַנקע פלעגן שטאַרבן — האָבן געמוזט שטאַרבן — רעזיגנירטע, מאַכנדיק שלום מיט גאָט, אין רו און מנוחה. אָבער איינע האָט זיך צעבונטעוועט.

— אַ דאָקטאָר! — האָט זי געשריגן — רופט אַ דאָקטאָר! — האָט מען געהערט אירע געשרייען פון דערווייטנס. די גאַנצע זענען געווען צעטומלט און דערשטוינט. — זי דאַרף זיך פרייען אַז זי גייט צום הער יעזוס — האָבן זיי גע־זאָגט.

און איך האָב מיר געטראַכט, הערנדיק דאָס געשריי פון דער פרוי: וואָס וואָלט געווען מיט מיר, ווען איך וואָלט קראַנק געוואָרן? צי וואָלט איך נישט, פונקט ווי זי, גערופן מען זאָל ברענגען אַ דאָקטאָר? וואָלטן מיר געקלעקט כוחות צו שפילן ביון סוף מיין ראָל — די ראָל פון אַ גאָטפאַרכ־טיקע קריסטין?

און אפשר — און אפשר איז די בונטאַרין געווען אַ ייִדישע? איך האָב געקענט די געשיכטע פון אונדזערס אַ קרובה, אַן אַלטיטש־קע, וואָס עס האָט אַ פוילישע פרוי, איר זונס אַ פריינדיק, איינגעאַרדנט אין אַ דאַרף ביי אירס אַ משפחה, אויסבאַהאַלטנד זי דאַרט פון די דייטשן, ווען די אַלטע איז שווער קראַנק געוואָרן, האָט מען צו איר גערופן אַ גלח. זי איז געווען אין אַ גוססדיקן צושטאַנד, און ווען זי האָט געקענט אַביכל כאַפן דעם אַטעם — האָט זי אויסגערופֿן:

— שמע ישראל!...

ער האָט איר געגעבן די לעצטע זאָלן. זי איז געשטאַרבן און ער האָט איר פאַרמאַכט די אויגן... ער איז אַרויס פון צימער זייער טיף באַאיינדרוקט. — עס ווייזט זיך מיר אויס, — האָט ער געזאָגט, — אַז די קריסטין איז נישט אינגאַנצן קאַטויליש.

אונטערן איינדרוק פון דער אומגליקלעכער צעבונטעוועטער פרוי, האָב איך מיך אין אַ געוויסן מאַמענט איינגעבראַכן. כ'בין אַוועקגעפאַלן אויפן בעט און איינגעגראָבן מיין פנים אינעם קישן.

— אַליציאַ, מיין ליבע אַליציאַ! וואָס איז איר? פאַרוואָס וויינט זי? — האָט די פרינצעסין געפרעגט אומבאַהאַלפן.

— אליציא, ווי שעמסטו זיך נישט — האָט גערעדט אָנאָ ביאָל-
 קאווסקאָ — פאַרוואָס וויינסטו? ענינים פּריוואַטע צי אַלגעמיינע? אויב
 אַלגעמיינע, ווייסטו דאָך אַז אַלץ איז גאַרנישט ווערט...
 — פּרוי אליציאָ, ווי מעג מען, ווי מעג מען אַזוי... עס זעט דאָך אויס
 ווי אַן שום סיבה, ווי קען מען אַזוי? — האָט געזאָגט פּרוי יוזעפינאַ.
 כ'האָב מיך ענדלעך באַרויקט.

כ'האָב אויסגעגלייכט מיין קלייד, וואָס איך האָב ליגנדיק געהאַט צע-
 קנייטשט, כ'בין דורכגעגאַנגען דעם פינצטערן קאַרידאָר, דערנאָך דאָס הע-
 לע הויז. כ'בין אַראָפּ אַ שטאַק נידעריקער, פאַרבייגעגאַנגען די טיר פון
 דער קירך און כ'בין שטיין געבליבן פאַר אַ נידעריקע קליינע טיר, וואָס
 האָט געפירט צו דעם חדרל וווּ עס זענען געווען די הייליקע חפצים און
 כלים פון דער קירך.

ביי דער טיר אויף דער פּוטרינע איז געהאַנגען אַ פאַרגעסענע מזוזה.
 כ'בין שטיין געבליבן פאַר דער טיר און כ'האָב מיך אָנגעלענט. די
 מזוזה איז געווען איבער מיין קאָפּ ווי אַן אויסרוף-צייכן.

אַמאָל זענען אין דער דריישטאַקיקער יידישער געביידע זיכער געווען
 צענדליקער מזוזות. מען האָט זיי אַרונטערגענומען, ווען מען האָט געמאַלן
 די צימערן און די קאַרידאָרן. די איינע מזוזה האָט מען פאַרגעסן. זי איז
 געל געוואָרן פּונקט ווי די פּוטרינע, דערפאַר האָט זי זיך נישט אָנגעזען.

אפשר אין די צייטן פון געטאָ, אָדער אפשר נאָך פּרעזער, אין די צייטן
 ווען דאָ איז געווען די יידישע סטודענטן-היים, האָט זיך הינטער דער טיר
 געפונען דער גאַרדעראָב-צימער, אָדער אַ מאַגאַזין. דאָס צימערל איז געווען
 לעבן דער קירך און איז געווען מיט איר פאַרייניקט מיט אַן אויסגעהאַק-
 טער וואַנט, געבויט אין אַ האַלב רונדן בויגן.

איצט איז דאָ געווען דאָס צימערל פאַר די קאַטוילישע הייליקע חפצים.
 פון דאָרט איז דער גלח אַרויסגעקומען אָנגעטאָן אין זיין גלחישן מאַנטל
 באַפּוצט מיט גאָלד.

דאָרט איז געשטאַנען דער אַרגל אויף וועלכן עס האָט געשפּילט
 דער אַרגאַניסט פאַר די זינגענדיקע נאָנעס:

„דו ביסט אַביגאיל — וואָס דו וואַרעמסט דודן...“

דאָרט איז געשטאַנען אַ קנייבענקל.

דאָ האָבן זיך די נאָנעס מתוודה געווען און די מויד מיט דער פאַ-

ראליזירטער האַנט האַט מיט אַ טיפער שטים שטיל דערציילט וועגן אירע זינד.

דאָ פלעגן קומען פרוי יוזעפינאַ, די בלינדע נייעמיראַווסקאַ, קאַראַליי-נאַ שטוטשקע און די פאַנאַטישע קאַוואַלסקאַ.

דאָ פלעגט קניען דאָס קאַרליק-מיידל, דאָ פלעגט דאָס עקזאַלטירטע מיידל אַריינפאַלן אין פאַנאַטישן עקסטאַז. דאָ פלעגט אַריינקריכן דאָס פאַרזעעניש מיט איר שרעקלעך פנים.

און די קראַנקע אויף עפילעפסיע, דרייענדיק מיט די אויגן און שאַק-לענדיק מיטן קאַפּ, דאָ האַט זי אויסגעצויגן אירע אויסגעדאַרטע הענט, נישט קענענדיק אַרויסריידן קיין וואַרט. און דאָס איז געווען איר ווידוי.

אין דעם חדר איז געשטאַנען אַ שראַנק וווּ עס האַט געהאַנגען דעם גלחס מאַנטל; און אַ קאַמאַדע אין וועלכער עס זענען געלעגן טישטעכער באַזוימטע מיט שפיצן פאַרן אַלטאַר און דעם הייליקן טיש. עס זענען אויך געשטאַנען עטלעכע בענק, וואָס האָבן שוין נישט געהאַט קיין פלאַץ אין דעם קירכן-צימער.

אויף דער וואַנט איז געהאַנגען אַ הילצערנער צלם וואָס איז פאַר-שוואַרצט געוואָרן פון אַלטקייט.

וויפל מאָל דער גלח אָדער די נאַנע האָבן געעפנט די טיר צו דעם צימער, האַט די מזוזה געקוקט אויפן צלם, און דער צלם — אויף דער מזוזה.

און אַזוי זענען אַנטקעגן זיך געהאַנגען, אין רו און מנוחה, די צוויי סימבאָלן: די מזוזה און דער צלם. דער צלם און די מזוזה.

צווייטע טייל פריינטשאפט

אלע נאָנעס אין אונדזער אַנשטאַלט — די הויפט־שוועסטער און די פאַרוואַלטערין אַריינגערעכנט — האָבן געטראָגן אומגעוויינלעכע נעמען וואָס מען טרעפט נישט אין טאַגטעגלעכן לעבן. דאָס זענען געווען נעמען, וועלכע זיי האָבן אָנגענומען ווען זיי זענען אַריין אין קלויסטער. כמעט אלע אָן אויסנאַם האָבן זיי געשטאַמט פון פּוילישער אומגעגנט, פון רייכערע דאָרפישע משפּחות, וועלכע עס האָט אימפּאַנירט צו האָבן אַ טאַכטער פאַר אַ נאָנע.

ווען זיי זענען אַריינגעקומען אין דער קירך — אלע אָנגעטאָן אין די זעלביקע קליידער — מיט אַראָפּגעלאָזענע אויגן, האַלטנדיק די הענט אין די ברייטע אַראָפּפּאַלנדיקע אַרבל פון זייערע נאָנע־קליידער, פלעגן זיי פאַלן אויף די קני פאַרן אַלטאַר און באַרירן מיטן שטערן די פּאַדלאַגע. אין די ערשטע טעג פון מיין זיין דאָרט האָב איך נישט געקענט אונטער־שיידן איינע פון דער אַנדערער, אַזוי ענלעך האָבן זיי אויסגעזען. אין מיין באַגריף זענען דאָס נישט געווען קיין פרויען, נייערט געשטאַלטן. נאָך אַ געוויסער צייט האָט זיך דער אונטערשייד צווישן זיי אָנגע־הויבן פּרעציזירן. כ'האָב זיי שוין געקענט ביי זייערע נעמען און כ'האָב געוויסט דאָס אַרט, וועלכן עס האָט פאַרנומען יעדע פון זיי אין דעם גרויסן מעכאַניזם, וואָס עס האָט מיט זיך פאַרגעשטעלט אונדזער אַזיל. אַ סך שפּעטער דאַקעגן האָב איך מיך באַקענט מיט די הויפט־שטריכן פון זייערע כאַראַקטערן. די נעפּלדיקע געשטאַלטן האָבן זיך לאַנגזאַם פאַר־וואַנדלט אין געוויינלעכע פרויען מיט זייערע מעלות און חסרונות. די פּראַטעקטאָרין פון די איינוווינער־ניס אין אונדזער קאַרידאָר איז געווען די שוועסטער אַמאַריליס.

פּריער האָט די פּונקציע געהערט צו דער שוועסטער פּראַנצישאַק, אָבער פון דער צייט אָן וואָס די שוועסטער פּראַנצישאַק איז אַוועקגעפּאַרן

קיינ אטוואַצק, באַגלייטנדיק זאָפּיאַ לאַזיעוויטש, האָט די פליכטן איבער־גענומען די שוועסטער אַמאַרילליס.

אין די אַוונטן פלעגט זי אַרומגיין איבער אַלע צימערן האַלטנדיק צוויי גרויסע טשייניקעס, פון וועלכע זי האָט יעדער איינוווינערין אַנגע־גאַסן אַ הייסע פּלאַש וואַסער. די פּלעשער מיטן הייסן וואַסער האָבן מיר אַריינגעלייגט צופּונס פון די בעטן כדי זיי אַנצוואַרעמען. די צימערן האָבן געהאַט צענטראַלע באַהייצונג, וואָס האָט אַבער כמעט קיינמאַל נישט פּונקציאָנירט. מיר זענען געפרוירן געוואָרן און געהאַט געשוואַלענע פינגער פון קעלט.

— אַמאַריללקאַ — האָט געזאָגט אַננאַ ביאַלקאַווסקאַ — גיס מיר אָן הייסע וואַסער אין דער פּלאַש. אויב דער קאַרעק וועט ווידער אויס־סיסן און מיין בעט וועט פאַרגאַסן ווערן, וועט עס זיין דיין שולד.

אַזוי פלעגט זי צו איר ריידן. זי האָט איר גערופן „אַמאַריללקאַ“, ווייל אַננאַ ביאַלקאַווסקאַ האָט זיך אויף אַלץ געקענט דערלויבן.

— און איצט זאָג מיר, ליבינקע, ווי אַזוי האַסטו געהייסן ווען דו ביסט נאָך געווען אין דער היים. וולאַדיאַ, צי מעטשיאַ, צי מאַריניאַ?

די נאַנע האָט געשוויגן. זי האָט שוין געקענט אַננאַ ביאַלקאַווסקאַ און זי האָט זיך נישט ערנסט באַצויגן נישט צו אירע רייד און נישט צו אירע פּראַגן, וואָס האָבן זי אָפט געשטעלט אין פאַרלעגנהייט. זי האָט בלויז געזאָגט:

— געלויבט זאָל זיין... — און פאַרלאַזט דאָס צימער.

עס איז כמעט קיינמאַל נישט פאַרביי קיין נאַכט עס זאָל זיך עמעצן גישט אויסגיסן אין בעט די פּלאַש. די קאַרקעס זענען נישט געווען גוט צוגעפאַסט — אַדער צו גרויס, אַדער צו קליין. דעם לעצטן אַוונט האָט עס געטראָפן די פּרינצעסין. מאַרגן וועט עס טרעפן די פּרוי יוזעפינאַ. און דאָס איז געווען אַ גרונט צום לאַכן, אַזאַ מין אַרט פון אונטערהאַלטונג. די פּרויען פון די אַנדערע קאַרידאָרן זענען אונדז מקנא געווען מיט דער שוועסטער אַמאַרילליס.

— אַזאַ ערנסטע און אַזאַ רויקע.

ספּעציעל די פּרויען פון קאַרידאָר ווו עס האָבן געווינט זאַוואַדקאַ און סאַקאַלאַווסקאַ. זייער פּראַטעקטאָרין איז געווען די שוועסטער גער־מאַנאַ. אַ קליין־געוואַקסענע, טרוקענע, אַסקעטישע נאַנע און דערצו אַן

אויסערגעוויינלעך פרומע. זי איז געווען זייער באפריינדט מיט מאַריאַ זאַוואַדוקאַ, וועלכע האָט גייסטיק אַנטשפּראַכן דעם פּאַנאַטיזם פּון דער נאַנע.

האַבנדיק אַזאַ באַשיצערין, האָבן די פּרויען וועלכע האָבן דאָרט גע-ווינט, געמוזט זייער אָפּהיטן דאָס גיין צו די תּפילות און איבערהויפּט געמוזט שטרענג אָפּהיטן אַלע רעליגיעזע פּאַרשריפטן.

די שוועסטער גערמאַנאַ האָט געקענט זייער שיין וואַשן און פרעסן. צו איר האָט אויך טאַקע געהערט די פּאַרוואַלטונג און פּאַרוואַרגונג פּון דער אַלטאַרוועש. דאַקעגן צו דער שוועסטער אַמאַרילליס האָט געהערט די פּונקציע פּון באַפּוזן דעם אַלטאַר מיט בלומען.

דעם אַלטאַר האָט מען דעקאַרירט אָפּהענגיק פּון דער צייט אין יאָר, אָדער אָפּהענגיק פּון די יום־טובים. טיילמאַל האָט מען באַדעקט דעם אַל-טאַר נאָר מיט ווייסע בלומען, טיילמאַל — נאָר מיט רויטע. איינמאַל מיט איריס־פּלאַנצן, איינמאַל ווידער מיט רויזן אָדער ליליעס.

קינער איז נישט געווען אַזוי צוגעפּאַסט צו דער אַרבעט ווי די שוועסטער, וואָס האָט געטראָגן דעם פּאַעטישן נאָמען — אַמאַרילליס.

ביי די גאָר שווער־קראַנקע האָבן געאַרבעט די נאַנעס ראַפּאַעלאַ און בענעדיקטאַ. די שוועסטער בענעדיקטאַ האָט אויך געהאַט די קוואַליפיקאַ-ציעס פּון אַ פעלטשערקע. זי האָט געקענט מאַכן אַן איינשפּריצונג, שטעלן באַנקעס און אַפילו שטעלן פּיאַווקעס. די שוועסטער ראַפּאַעלאַ איז געווען די שענסטע צווישן די נאַנעס: הויך, מיט אַ שלאַנקער פיגור און אַן איידל פנים, האָט זי דערמאָנט פּרויען פּון די רענעסאַנס־צייטן.

די קיך האָבן געפירט די באַריידעוודיקע שוועסטער גענציאַנאַ און די פּריילעכע שוועסטער אַלפּרעדאַ. ווען מ'וואַלט צוגעמאַכט די אויגן, ווי זשע לייכט וואַלט מען זיך געקענט פּאַרשטעלן די שוועסטער אַלפּרע-דאַ — אַ שוואַרצאויגיקע, קליינע, דיקלעכע און אַ לאַכנדיקע — מיט די גראַבליעס אין די הענט, וואַרפּנדיק די סנאַפּעס אויף דעם וואַגן. אָדער אַ ויצנדיקע מיט אַ פּאַרשאַרצט קליידל אויף אַ בענקעלע, מעלקנדיק די קו, אָדער אַרומיאַגנדיק זיך נאָך די הינער איבערן הויף.

וואָס האָט געצוונגען אַזאַ פּריילעך דאַרפיש מיידל אַריינצוטערען אין אַ קלויסטער און זיך אונטערוואַרפן די שטרענגע געזעצן? — כ'האַב נישט געקענט אויף דעם געפּינען קיין ענטפּער.

אין די ערשטע צייטן פון מיינ זיין אין דעם אַנשטאַלט, אין דער צייט ווען איך בין געווען אַזאַ פלייסיקע און כ'האַב געאַרבעט אין דער קיך, זענען געוויינלעך געזעסן לעבן דעם קאַסטן פון קאַרשן אַדער יאַג' דעס צוויי אַדער דריי נאַנעס. אויב עס איז געזעסן די שוועסטער אַלפרע' דא, האָט זי ליבערשט געוואָלט פירן אַ געוויינלעכן שמועס, ווי צו זינגען רעליגיעזע לידער. זי פלעגט ביים לאַכן ווייזן אירע פּרעכטיקע ציין.

— ווען מיר האָבן געוויינט אויף דער שוסטעגאַ שיערפּניאַ גאַס — האָט זי דערציילט — און עס איז אונדז אויסגעקומען דורכצוגיין דעם פּאַליטעכניקום-פּלאַץ, פלעגן די יינגלעך אויף אונדז אַנווייזן מיט די פינגער. און ווייסט איר ווי זיי האָבן אונדז גערופּן? — „אַ, עס גייען די שוואַרצע וואַראַנעס!" — זי פלעגט זיך קאַטשען פון געלעכטער, אַזאַ פּריילעכע איז געווען די שוועסטער אַלפרעדאַ.

די שוועסטער פּלאַרינאַ האָט געהאַט דעם אַמט פון עקאַנאָמיסטין. צו איר האָבן געהערט די פונקציעס פון פּאַרוואַרגן, באַהייצן און פּאַריכטן אין דעם גאַנצן אַנשטאַלט. זי איז געווען אַ נאַנע-אינושעניער. אויב די ליכט איז קאַליע געוואָרן, האָט זי צוגעשטעלט אַ לייטער, פּאַרקאַטשעט די אַרבל, אַרויסגעדייט די קאַרקעס — און אַזוי לאַנג מאַניפּולירט, ביז זי האָט פּאַריכט דאָס ליכט.

כ'האַב זי אַ סך מאַל געטראָפּן ביי אַזאַ אַרבעט. אַ פּאַרוואַנקענע אין אַן אַנדער וועלט, איז זי פּלוצלינג מענטשלעך געוואָרן; געכאַפט אַ האַמער, טשוועקעס און אַ צוואַנג און צוואַמענגעקלאַפט, אויפגעקלאַפט; קאַלך האָט זיך געשאַטן און זי האָט געקלאַפט מיט אַ האַמער, שטייענדיק אויפן לייטער.

איינמאָל האָט זיך אָפּגערופּן אַנאַ ביאַלקאָווסקאַ:
— פּרוי יוזעפינאַ, איך וואָלט אַלץ אַוועקגעגעבן כדי צו זען וואָס פּאַראַ אונטערוועש זיי טראַגן...

אויף דעם האָט זיך אָפּגערופּן די פּרינצעסין:
— גייט און גיט אַ קוק ווען זיי טיילן די וועש; זיי וואַשן פאַר אונדז און זיי וואַשן פאַר זיך. אפשר וועט אייך געלונגען צו שטיילן אייער גייער געריקייט.

— ניין, פּרינצעסין, זיי זענען שעמעוודיקע, איך קען זיי. קודם-כל באַהאַלטן זיי זייער אונטערוועש. אַז קיינער זאָל עס נישט זען.

איינמאל האָט פּאַסירט, אַז אונדזערס אַ לעמפל האָט זיך אויסגע-
ברענט. עס איז געוואָרן פינצטער, חושך מצרים. די פענצטער זענען גע-
ווען פּאַרשטעלט. אונדזערע ראַלעטן זענען געווען פון דיק, שוואַרץ פּאַ-
פיר, וואָס מיר האָבן אין די אַוונטן אַרונטערגעלאָזט.
אַנאַ ביאַלקאַווסקאַ איז אַרויס אין קאַרידאָר און אַנגעהויבן צו
שרייען:

— העי, וויקטשאַ! מיכאַלינקאַ! — האָט זי גערופן די דינסטמיידלעך
— איז דאָרט דאָ די שוועסטער פּלאָרינאַ? לויפט נאָך איר ווי אַמשנעלסטן!
די שוועסטער פּלאָרינאַ איז גראַד צוריקגעקומען פון דעם קעלער וווּ
עס שטייען די מאַשינען. די צענטראַל-באַהייצונג האָט געהערט צו איר;
אויב עס איז געווען אַביסל קאַקס, איז איר פליכט געווען אַריינצוואַרפן
עס אין אויוון אַריין.

זי האָט אַוועקגעשטעלט דעם טיש אינמיטן צימער, איז אַרויף אויף
אַ בענקל, אויפגעהויבן די הענט, אַרויסגעדרייט דאָס אויסגעברענטע לעמפל
און אַריינגעדרייט אַ ניס.

עס איז פּלוצלינג ליכטיק געוואָרן און זי איז נאָך געבליבן מיט
אירע אויפגעהויבענע הענט. ווען זי איז אַזוי געשטאַנען, האָבן מיר באַ-
מערקט, אַז זי טראַגט לאַנגע, כמעט ביז צו די ביינדלעך, ווייסע, וואַרעמע
אונטערהויזן. מען האָט זיי אַרויסגעזען פון אונטער איר נאָנעקלייד.
אַנאַ ביאַלקאַווסקאַ האָט גאַנצע דריי טעג נישט אויפגעהערט צו
לאַכן. איך האָב אויך געלאַכט און די פּרינצעסין — אויך. אַפילו פרוי
יוזעפינאַ האָט געלאַכט אויף איר שטייגער: באַהאַלטנדיק איר קאַפּ אין
די אַקסלען און זשמורענדיק אירע קורצזיכטיקע אויגן. קיינער האָט וועגן
דעם נישט געוואוסט, ווייל עס איז נישט דערגאַנגען ווייטער. דאָס איז
געווען דער סוד פון אונדזער צימער.

**

די הויפּט־קוואַרטיר פון די פעליציאַנער נאַנעס האָט זיך געפונען אין
קראַקע. דאָרט האָט געווינט די גענעראַל־דירעקטאָרין; די הויפּט־שוועס-
טער פון אַלע פעליציאַנער נאַנעס פונעם לאַנד. פון צייט צו צייט איז
געפאָרן צו איר אונדזער פאַרוואַלטערין, די שוועסטער אַנגעלאַ.
אָפט פּלעגט אונדז פאַרלאָזן איין נאַנע און אויף איר אַרט זענען

שפעטער געקומען איינע אדער אפילו צוויי, פון קראַקע אָדער פון אַנדערע טיילן פון לאַנד. דאָס אַלץ פלעגט פאַרקומען אויפן באַפעל פון דער הויפט־שוועסטער אין קראַקע.

איינמאָל האָט זיך ביי אונדז באַוווּזן די שוועסטער פאַבריציאַ. פון אָנהייב האָט זי געאַרבעט און צוגעהאַלפן דער שוועסטער פראַספּעראַ. דערנאָך האָט זי אינגאַנצן אויפגעהערט צו אַרבעטן. זי איז געווען נאָך אַ שווערער אַפּעראַציע, וועגן וועלכער זי האָט נישט גערן גערעדט. זי איז אַרומגעגאַנגען איבער די קאַרידאָרן, אָן אַ באַשטימטער באַשעפטיקונג, זי פלעגט אויך אַרײַנקומען אין אונדזער צימער און לאַנג שמועסן וועגן נישט וויכטיקע ענינים. דערנאָך האָט מען זי אַפּגעפירט אין שפיטאַל, פון וואָנען זי איז שוין קיינמאָל נישט צוריקגעקומען.

דאָס זעלבע איז אויך געווען מיט דער שוועסטער פראַספּעראַ. זי איז געווען אַ יונגע נאָנע, נאָך אַפילו קיין 25 יאָר אַלט. פון גידעריקן וווקס, אַ שטילע און אַ פאַרטראַכטע, מיט בלויע אויגן און פּרעכטיק שײַנע ראָזע באַקן.

— וואָס פאַראַ שיינע שוועסטער מיר האָבן — האָבן געזאָגט די פרויען פון אונדזער קאַרידאָר — זי האָט אַ פנים ווי אַ פּרישער עפל. אָבער אירע שיינע, ראָזע באַקן האָבן זיך אַרויסגעוווּזן צו זיין פאַלש. אין אַ געוויסן טאָג איז זי אַוועק אין שפיטאַל און שוין מער קיינמאָל נישט געקומען צוריק. זי האָט געהאַט טובערקולאָז פון די געדערעם.

— אַליציאַ, — האָט געזאָגט אַננאַ ביאַלקאָווסקאַ — דאַרפסט וויסן אַז זיי אַלע שטאַרבן פון טובערקולאָז, כאָטש זיי דערנערן זיך בעסער פון אונדז. האָבן אָן אייגענע קיך, אָבער זייער אַרט לעבן... די הויפט־נאָנע, שוועסטער באַגומילאַ, איז אויך קראַנק אויף די לונגען. און דאָס איז אַ גרויסער שאַד, ווייל זי איז דער איינציקער מענטש דאָ מיט וועלכן מען קען ריידן.

אַננאַ ביאַלקאָווסקאַ האָט זיך טאַקע אַמערסטן באַפריינדט מיט דער הויפט־שוועסטער באַגומילאַ. כ׳האָב זיי אַפט געזען ווי זיי האָבן שפאַַ צירט איבערן קאַרידאָר און לעבהאַפטיק געשמעסט. די שוועסטער באַגומילאַ איז געווען זייער אַ טיכטיקע און ענערגישע. פון הויכן וווקס, כמעט ווי די שוועסטער פראַנצישקאַ, וואָס איז אויפן באַפעל פון דער קראַ-

קעווער הויפט־שוועסטער, אוועקגעפארן קיין אטוואצק כדי אַנצופירן מיט דער דארטיקער אָפטיילונג.

— זי איז אַן אויסערגעוויינלעך פיינער מענטש — האָט וועגן איר גערעדט אַנאָ ביאלקאווסקאָ.

און די געוויינלעכע באַדינערינס?

וויקטשאַ און מיכאלינקאָ זענען געווען אַלטע פשוטע דאָרפישע מיידן, וועלכע האָבן געדינט ביי די נאַנעס אַ יאָר דרייסיק, אויסער זיי זענען דאָרט נאָך געווען דריי יונגע מיידלעך פון דער שטאָט, וועלכע מען האָט גענומען צו הילף: אירקאָ, וולאָדקאָ און מייעטשאַ. אירקאָ איז געווען אַ לאַמע.

אין די אַוונטן פלעגט אין דער קירך אַריינקומען דער אַרגל־שפילער, וועלכער איז געווען אַ יונגער מענטש — נישט קיין הויכער, אַ דיקלע־כער, מיט ברילן.

פון דער קירך האָבן זיך געטראָגן הילכיקע געלעכטערס ביז אין דער שפעטער נאַכט. צווישן די שטימען פון אירקאָ, וולאָדקאָ און מייעטשאַ, האָט זיך טיילמאָל אַפילו געהערט די שטים פון דער פריילעכער שוועס־טער אַלפרעדאָ.

די הילכיקע געלעכטערס און שפאַסן האָבן געשטערט דעם שלאָף פון די עלטערע פרויען, וועלכע זענען שוין לאַנג געלעגן אין די בעטן, אָבער זיי האָבן זיך קיינמאָל נישט פאַרקלאָגט; אַזוי האָבן זיי געלעכצט צו הערן אַביסל געלעכטער אין דער דאָזיקער אַטמאָספער.

זיי וואָלטן קיינמאָל אין לעבן זיך נישט געטוישט מיט די אַנדערע אַלטע פרויען פון דעם נידעריקערן שטאָק, מיט וועלכן עס האָט אַנגעפירט די שוועסטער גערמאַנאָ.

זיי האָט קיינער נישט געשטערט צו שלאָפן. זיי האָבן דאָרט גע־קענט גלעזן אין רעליגיעזן אייפער וויפל ס'האַרץ האָט געגלוסט, אונטער דעם וואַכנדיקן אויג פון דער נאַנע. אַזוי האָט טאַקע אויך געטאָן די אַל־טיטשקע סעמיטיש־אויסזענדיקע קאַשינסקאָ, וואָס האָט דאָרט געוואוינט. וויפל מאָל כ'בין דורכגעאַנגען דורך זייער קאַרידאָר, האָב איך גע־וואָרפן אַ בליק אין איר ווינקל. קאַשינסקאָס בעט איז געשטאַנען ביי דער סאַמע טיר. זי פלעגט דאָרט ליגן פון אינדערפרי ביז ביינאַכט, האַלטנ־

דיק די פאטשערקעס אין דער האַנט און ציילנדיק די תפילות — מיט אירע אויגן געווענדט צום הימל.

כ'האָב קיינמאָל נישט געהערט זי זאָל ריידן וועגן געוויינלעכע זאַכן; זי האָט אויך קיינמאָל נישט געשמייכלט. זי איז געווען אזוי אַלט, אַז זי האָט שוין נישט געקענט אַליין גיין. אין די ערשטע טעג פון מיין זיין דאָרט, איז זי נאָך געקומען צו די תפילות אַנשפאַרנדיק זיך אַן שוועסטער גערמאַנאַס אַרעם. זי פלעגט מאַכן אַן אומגעוויינלעכן איינדרוק, די גרייז־גרויע אַלטע פרוי מיט דעם אולטראַ־סעמיטישן אויסזען — וועלכע פלעגט צוטערעטן צום אַלטאַר צלמענדיק זיך.

שפעטער איז זי שוין מער נישט געקומען אין דער קירך. זי פלעגט שוין כסדר ליגן אין בעט. אין אַ צייט אַרום האָט אַן אַנדערע פרוי פאַר־נומען איר געלעגער.

**

איינמאָל איז בעת דעם גאַטעסדינסט אַריינגעקומען אַ פרוי, וועלכע איך האָב דאָרט געזען צום ערשטן מאַל. זי איז אַריין אַביסל אומגעשיקט. די תפילה האָט זיך שוין געהאַט אַנגעהויבן. זי איז געקומען אַן אַ הוט און אַן אַ מאַנטל — אין אַן עלעגאַנט לילאַ וואָלן קלייד. זי האָט געקענט אַלט זיין אַ יאָר 65. איר קאַפּ איז געווען זייער פיין פאַרקעמט, איר פנים האָט געהאַט רעגולערע שטריכן און זי האָט באַזיצט אַ שיינע פיגור. זי איז געווען אַ דאַמע אין יעדער הינזיכט.

מען האָט געקענט זען, אַז זי איז שרעקלעך צעטומלט. זי האָט נישט געוויסט צי דאָרף זי זיך אַוועקזעצן אָדער קניען. זי האָט באַמערקט, אַז כמעט אַלע פרויען האָבן געטראָגן קאַפּעלען אויף די קעפּ און זי איז גע־ווען אין בלויון קאַפּ. זי האָט אויך נישט געהאַט מיט זיך קיין געבעט־בוך. ענדלעך האָט זי געפונען עפעס אַ פּלאַץ און זי האָט זיך אַוועקגעזעצט. אויף איר פנים האָבן זיך באַוויזן רויטע פלעקן פון אומרו.

זי האָט געהייסן מאַקאָוסקאַ און טאַקע דעם זעלבן טאַג איז זי גע־קומען צופאָרן אין אונדזער אַנשטאַלט. מען האָט איר באַשטימט אַ פּלאַץ אין איינעם פון די צימערן אונטער דער אויפזיכט פון דער שוועסטער גערמאַנאַ.

גלייך פון דעם ערשטן מאַמענט אַן האָב איך דערקענט אַז זי איז אַ ייִדישע. איך האָב מיך גלייך אַנגעשטויסן נישט צוליב די שטריכן פון

איר פנים, ווייל זיי זענען געווען אינגאנצן נארמאל, נאָר צוליב איר אויפפירן זיך.

מיט דער צייט האָט זי זיך שוין מיט גאַרנישט אונטערגעשיידט פון אַנדערע. זי האָט זיך שוין מער נישט פאַרשפּעטיקט; זי פלעגט שוין קור מען מיט אַ מאַנטל און אַ הוט אויפן קאַפּ, האַלטנדיק אין דער האַנט אַ געבעט־בוך. זי איז אויפגעשטאַנען צוגלייך מיט אַנדערע אין די מאַמענטן ווען מען האָט באַדאַרפט אויפשטיין און זי האָט זיך אויך אויסגעלערנט צו זינגען רעליגיעזע לידער.

אַז ענין איבער וועלכן איך האָב זייער אַ סך געטראַכט האָט דעמאָלט כּסדר געצויגן מיין אויפמערקזאַמקייט. איך האָב שוין געווסט אַז איך בין נישט געווען די איינציקע ייִדישע פּרוי אינעם אַנשטאַלט. ווי אַזוי אַבער האָבן זיך אַריינבאַקומען אין דעם אַנשטאַלט מאַקאַווסקאַ, די אַלטע קאַשינסקאַ, מעכאַוואַ און קאַוואַלסקאַ?

מאַקאַווסקאַ האָט זיך געקענט אַריינקריגן אין דעם אַנשטאַלט פּונקט אַזוי ווי איך. ביידע האָבן מיר געהאַט אַ „גוטן אויסזען“ פון פנים און אונדזערע קענקאַרטעס און מעלדונג־פאַפּירן זענען געווען אין אַרדענונג. די שוועסטער־פאַרוואַלטערין האָט נישט געמוזט דערקענען, ווער מיר זען נען אין דער ווירקלעכקייט. אַבער די סעמיטישע פּנימער פון קאַשינסקאַ און מעכאַוואַ האָבן אַזש געשריגן צום הימל. צי האָט די שוועסטער־פאַר־וואַלטערין זעענדיק זייערע פּנימער געשטעלט די זעלבע סאַקראַמענטאַלע פּראַגע:

— צי זענט איר אַ ייִדישע, אַדער אַ געשמדטע? — אַט דאָס איז עס טאַקע: אַ געשמדטע?

אין דעם ערשטן יאָר פון דער מלחמה האָט אַ גרויסע צאָל ייִדן אָנגענומען דעם קאַטוילישן גלויבן. נישט נאָר אַסימילירטע ייִדן, נאָר אויך פשוטע, געוויינלעכע בירגער און אַרבעטער, וועלכע האָבן אַפט אַפילו גערעדט אַ שלעכטן פּויליש. די ייִדישע קהילה האָט פון צייט צו צייט אַרויסגעגעבן אַ לאַנגע רשימה פון מענטשן, וועלכע זענען פון איר אַרויס־געטראָטן — און מיר פלעגן געפינען אין די רשימות נעמען פון גוטע באַ־קאַנטע און אַפילו קרובים.

מען האָט נאָך דעמאָלט נישט געווסט, אַז די דייטשן וועלן רודפן

די יידישע ראסע און אז אַזאַ צי אַן אַנדערע רעליגיע וועט פאַר זיי נישט האָבן קיין שום באַדייטונג.
ווען דאָס איז נאָך אַ געוויסער צייט באַקאַנט געוואָרן — זענען אַ סך פון די געשמדטע צוריק אַריינגעטרעטן אין דער יידישער קהילה.
איז טאַקע גאַנץ מעגלעך, אַז די דאָזיקע פרויען זענען געווען געשמד-טע — און די גלחים וועלכע האָבן זיי געטויפט אין יענער צייט, האָבן זיי אַריינגעגעבן אין דעם אַנשטאַלט.
עס איז אויך מעגלעך, אַז די משפחות פון די פרויען האָבן געגעבן אַ געוויסע גרויסע סומע געלט לטובת דעם אַנשטאַלט.

* * *

עס איז געווען אין מיטן דעצעמבער 1943.
אין די צימערן און אין די קאַרידאָרן איז געווען שרעקלעך קאַלט. די שוועסטער פלאָרינאַ האָט נישט באַקומען קיין קאַס און די רערן פון צענטראַל-באַהייצונג האָבן נישט געוואַרעמט. וועגן זאַפּיאַ לאַזיעוויטש האָבן שוין אַלע פאַרגעסן; זאַוואַדזקאַס ענין איז אויך שטיל געוואָרן. דורכגייענדיק איינמאַל דורכן קאַרידאָר האָבן איר אַנגעטראָפּן אויף מעכאַוואַ. זי האָט זיך צו מיר אָפּגערופּן:
— פרוי מאַיעווסקאַ, צי קענט איר אויף אַ וויילע אַריינקומען צו מיר אין צימער? פרוי ניעמיראַווסקאַ איז ביי דער קאַוואַלסקאַ.
צי האָבן איר געקענט אָפּזאָגן? שוין בלויז דאָס אַקצענטירן, אַז ניע-מיראַווסקאַ וועט נישט זיין אין דעם צימער, האָט געזאָגט עדות, אַז זי האָט נישט פאַרגעסן ווער איר בין און זי וויל מיר עפעס פאַרטרויען. אפשר וועגן איר טאַכטער זאַפּיאַ לאַזיעוויטש און אפשר עפעס וועגן זיך אַליין. איר האָבן נישט געהאַט קיין סך צוטרוי צו דער פרוי, ווייל זי איז געווען אַלט און האָט שוין נישט געקענט זיך קאַנטראַלירן אין אירע געפילן און ווערטער; דערפאַר האָבן איר שטענדיק מיך באַמיט זי אויסצומיידן.
— איר בעט אייך, פרוי מאַיעווסקאַ, — האָט זי געזאָגט, פאַרמאַכט-דיק נאָך מיר די טיר — איר האָבן דאָ אַ קליינע לעדערנע וואַליזע — לייגט עס אַוועק ביי אייך אונטערן בעט.

עס פלעגט טרעפן, אַז ווען איר בין געגאַנגען מיט קאַראַלינע שטור-טשקע דורך דער לעשנאַ גאַס, האָבן איר פון דערווייטנס געזען מעכאַוואַ.

וואס איז אונדז אנטקעגנגעגאנגען. דעמאלט האָב איך געשטעלט שנע־ לערע טריט און נעמענדיק שטאַרקער אונטערן אַרעם קאַראַלינאַ שטוטשקע, האָב איך מיך גיך פאַרקערעוועט אין אַ זייטיק געסל, כדי אויסצומיידן די באַגעגעניש.

איך האָב דאָס נישט געטאָן צוליב אַנטיפאַטיע צו דער מעכאַוואָ; דאָס איז נאָר געווען אַן אונטערבאווסטזיניקע רעאַקציע פון פאַרזיכטי־ קייט. צוויי ייִדן האָבן נישט געטאַרט זיין צוזאַמען, ווייל די סעמיטישע אייגנשאַפטן, וואָס דרעמלען אין יעדן פון אונדז, האָבן זיך אומדערוואַרט נאָך מער פאַרשטאַרקט צוליב דער נאָענטקייט. דאָס איז געווען אַ באַ־ קאַנטע אַלגעמיינע טעאָריע אין יענע צייטן.

אַבער צי האָב איך געקענט נישט נעמען דאָס רענצל? כ׳האָב עס צוגענומען אַן אַ וואָרט און כ׳בין אַרויס פון צימער.

דערנאָך ווען איך האָב עס אַרונטערגערוקט אונטער מיין בעט, האָב איך אַ טראַכט געטאָן: אום גאַטעס ווילן פאַרוואָס האָט זי מיר געגעבן צו היטן דאָס רענצל?

זי האָט געוווינט מיט אַ בלינדע און נאָר זיי ביידע זענען געווען אין צימער. צי האָט די בלינדע געוויסט, אַז מעכאַוואָ האָט אַ וואַלזקע אונ־ טערן בעט?

און אפשר האָט זי מורא געהאַט פאַר דער נאַנע, אָדער פאַר דער באַדינערין וואָס האָט גערוימט? אָבער דאָס רענצל איז דאָך געווען פאַר־ מאַכט מיט אַ שליסל. מיר האָט זי עס איבערגעגעבן אויך פאַרשלאָסן; אין אונדזער אַנשטאַלט זענען די דייטשן קיינמאַל נישט געקומען. איז פאַרוואָס?

איך האָב מיר עס אויסגעטייטשט, אַז די אַלטע ייִדישע פרוי, וואָס איז אַזוי געווען צוגעווינט אַוועקצוגעבן אויף רעכטס און לינקס אירע זאַכן אין זיכערערע הענט ווי אירע אייגענע — האָט שוין פאַרלוירן איר קלאַרן שכל.

זי האָט פאַרגעסן אַז אין אַנשטאַלט זענען אירע זאַכן באַשיצט. און אפשר האָט זי געמיינט, אַז זי איז מער פאַרדעכטיקט ווי איך בין? אַז מיינע אַקציעס שטייען העכער? אַז וועגן מיר ווייסט קיינער נישט, אַחוץ איר — אין דער צייט וואָס וועגן איר רעדט מען שוין אפשר?...

**

— און דו, אליציא, פארוואס זאגסטו „כ'גיי צום פענצטער“, אנט-
שטאָט „כ'גיי צו צום פענצטער“? צי ווייסטו נישט אַז נאָר י'דן ריידן
אַזוי? יא, מיין טייערע!

פון וואָנען קען איך וויסן אַז אַננאָ ביאלקאָוסקאָ האָט זיך שוין נישט
אַנגעשטויסן? גאָט אין הימל! ווי אַזוי האָב איך געקענט מאַכן אַזאַ טעות?
כ'האָב געזאָגט „כ'גיי צום פענצטער“ אַנשטאָט „כ'גיי צו צום פענצטער“.

עס זענען ווירקלעך געווען ספעציפישע אויסדרוקן וועלכע נאָר י'דן
האָבן באַנוצט אין דער פּוילישער שפּראַך. די פּיפּיקע פּאָלאַקן האָבן
אַדאָקט דעם גלייך דערקענט אַ י'ד.

נאָך יענער באַמערקונג בין איך זייער געפּאָלן ביי זיך. דערצו נאָך
מעכאָואָס לעדערנע וואַליזקע אונטער מיין בעט, וואָס איז געווען אין אַזאַ
בולטן קאָנטראַסט צו מיין אַפּגעניצטער געוויינלעכער פיברענער וואַ-
ליזע... .

— כ'וועל דיר עפעס דערציילן, פרוי יוזעפינאָ, און דו הער זיך אויך
צו, אליציא. איר ווייסט דאָך שוין אַז איך בין געלעגן איבער אַ יאָר צייט
אין שפּיטאָל פון רוטן קרייץ. ווען כ'בין דאָרט געלעגן, איז אין אַ גע-
וויסן טאָג אַריינגעפּאָלן אַ יידישע פרוי מיט אַ גרויס געשריי אין אונ-
דזער זאַל, וווּ עס זענען געווען פּערצן בעטן און אויף זיי זענען געלעגן
פּערצן פרויען. עפעס אַ בחורל האָט זי פּאַרמסרט פאַר דער דייטשישער
זשאַנדאַרמערע. אַנשטאָט זיך צו פּאַרשטעקן אין עפעס אַ גרוב — האָט
זי אַנגעהויבן אַרומצולויפן צווישן די בעטן ווי אַן איבערגעשראַקענע הונ.
צום סוף האָט זי זיך איינגעקאַרטשעט לעבן עפעס אַ בעט און אינגאַנצן
געציטערט. אַבער אַלע האָבן זי געזען. און טאַקע באַלד זענען אַנגעקומען
די דייטשן און האָבן זי צוגענומען.

זי האָט דערציילט די מעשה פּראַסט און פשוט, אַן שום קאָמענטאַרן.
זי האָט נישט פּאַרדאָמט דאָס בחורל און נישט געהאַט קיין מיטלייד פאַר
דער פּאַרפּאָלגטער יידישער פרוי. און טאַקע דערפאַר האָט די דערציילונג
אַנגעוואַרפן אויף מיר אַ שרעק. זי האָט אַזוי לייכט געקענט אַריבערגיין
צום טאַג-אַרדענונג איבער דער טראַגעדיע, וואָס האָט זיך אַפּגעשפּילט
אין איר אַנוועזנהייט, די דאָזיקע יידישע פרוי איז דאָך דערנאָך דורך די

דייטשן דערשאַסן געוואָרן, אָבער איר טויט איז פאַר אַננאָ ביאַלקאָווסקאַ נישט געווען וויכטיק.

אַ דערשיטערטע האָב איך געטראַכט: זי ווייסט שוין מסתמא וועגן מיר און דערפאַר טאַקע האָט זי דערציילט די געשיכטע: „הער זיך אַניך צו, אַליציאַ“.

פון דער צווייטער זייט אָבער האָט דאָך ביאַלקאָווסקאַ געהאַט אומ- באַוועגלעכע פיס. צי האָט זי געקענט העלפן דער געיאָגטער פרוי? אַלץ איז פאַרגעקומען אַזוי שנעל — צי האָט זי די גערודפטע ייִדישע פרוי געקענט אויסבאַהאַלטן אונטער איר קאַלדרע?

אָבער איך האָב נישט געטראַכט וועגן איר הילף, איך האָב דאָס אַפילו נישט פאַרלאָנגט פון איר. איך האָב נאָר געוואָלט זי זאל רחמנות האָבן אויף דער פרוי; דאָס איינע האָב איך געוואָלט. דערווייל איז אין אירע רייד נישט געווען קיין שפור פון רחמנות.

דערפאַר האָב איך מיך יענע נאַכט געלייגט אין בעט אַריין מיט אַ ביטער געפיל. און קוקנדיק אַזוי אויף די ווייסע און קאַלטע ווענט, האָב איך געצווייפלט צי אַפילו אין דעם אַנשטאַלט וועל איך געווינען דעם קאַמף פאַר מיין לעבן. און ווען איך האָב אַזוי געקוקט אַ פאַרזאָרגטע אויף די ווענט קעגנאיבער מיר, האָב איך אַ טראַכט געטאָן וועגן מיינע דריי טעכטער, וועלכע האָבן זיך געפונען אין דריי פאַרשיידענע געגנטן פון וואַרשע.

צי איז נינאָ געזונט ביי די הערשאַפט קאַשטש אין זשאַליבאָזש? יאָ, נינאָ איז געזונט, אָבער וואָס פאַראַ שוידערלעכע איבערלעבונג האָט זי גישט לאַנג צוריק דורכגעמאַכט! עס איז געווען אַ בלאַקאָדע אין זייער הויז; די דייטשן האָבן געזוכט ייִדן — און מען האָט אַפילו צוגענומען פון אַ וווינונג קעגנאיבער איר עפעס אַן עלטערן מענטשן.

שנעל, בליץ־שנעל האָט די פרוי קאַשטש אַראַפּגערירט פון נינאָן די קליידער, אַריינגעלייגט זי אין בעט אַריין און צוגעדעקט מיט דער קאַל- דרע. אַרומגעוויקלט איר קאָפּ מיט אַ האַנטעך און אויפן נאַכט־טישיל אַוועק- געשטעלט עפעס אַ פלעשל מיט מעדיצין און אַ טערמאַמעטער, און שוין זענען די דייטשן אַריין.

— קראַנק, קראַנק! — האָט זי געזאָגט — קראַנק! טיפּוס!

דעמאלט האָבן זיך די דייטשן צוריקגעצויגן און זענען אַרויס פון ציי-
מער. זיי האָבן מורא געהאַט פאַר קראַנקייטן.

ווען איז דאָס געווען? ווען איז דאָס געשען? אפשר האָט דאָס פאַר-
סירט גראַד אין אַזאַ טאָג און אין אַזאַ מאָמענט. ווען איך האָב געלאַכט...
צי איז אירענאַ, וואָס וווינט אין מאַקאַטאַוו, געזונט? — יא, אירענאַ
איז געזונט און זי איז אינדערפרי, ווי געוויינלעך, אַרויסגעגאַנגען מיט
איר קיישל איינצוקויפן. זי איז אַרויס ווי תמיד מיטן קויש אין דער האַנט
און מיט אַ גרין וואָלן טיכל אויפן קאַפּ. און ווען זי איז אַזוי געשטאַנען
און איינגעקויפט קרויט און בוראַקעס, האָט איינע פון די קונדן אַ גע-
שריי געטאַן:

— קוקט מענטשן, דאָס מיידל איז אַ יידישע!

און גלייך האָבן אַלע זיך אָנגעהויבן צוצוקוקן. און גלייך האָבן מענטשן
זיך אָנגעהויבן צו פאַרזאַמלען אַרום דעם מיידל מיטן קיישל אין דער
האַנט, אַרום דעם דערשראַקענעם מיידל, מיין טאַכטער, וועלכער איך
האָב מיט גאַרנישט געקענט העלפן אין דער שוידערלעכער שעה.

דעמאלט האָט אַן אַנדערע פרוי, פונקט אַזאַ פרעמדע ווי די ערשטע,
וואָס איז דאַרט אויך געשטאַנען און געקויפט גרינס, זיך אָפּגערופן:

— וואָס רעדט זי? איך קען דאָס מיידל שוין אַ סך יאָרן, אַפילו אירע
עלטערן קען איד.

און באַלד זענען זיך די מענטשן פונאַנדערגעגאַנגען; באַלד האָט זי
זיך אויסגעדרייט און אַוועקגעגאַנגען. און די פרוי האָט געזאַגט צו דעם
מיידל, וואָס איז געשטאַנען אַ פאַרלוירענע:

— האָב נישט קיין פאַרדרוס, קינד. אַלץ וועט נאָך גוט זיין.

אירענאַ האָט זי געזען דאָס ערשטע מאָל אין איר לעבן...

און פאַרוואָס? פאַרוואָס איז יענע מיטגעריסן געוואָרן מיט דעם אימ-
פולס פון איר האַרץ? זי האָט זיך דאָך אָנגעשטויסן אַז אירענאַ איז אַ
יידיש קינד, פונקט ווי די ערשטע. און דאָך האָט זי איר געראַטעוועט
און נישט געלאָזט זי אומברענגען.

וועלכן טאָג איז דאָס געשען? און אין וועלכער שעה?

און איצט — מאַרישיאַ.

סיי מאַרישיאַ, סיי איר קינד זענען איצט נישטאַ אין וואַרשע. זיי

זענען אין סולעוועק ביי א דייטשקע, א פאלקס־דייטשקע, א געוויסע פרוי מושאל.

די פרוי מושאל האָט געהאַט אַ מאַן — אַ ייד און צוויי דערוואַקסע־נע קינדער: אַ זון און אַ טאָכטער. איר מאַן איז אומגעבראַכט געוואָרן אין געטאָ. די קינדער האָבן געהאַט אַרישע פּאַפּירן: מיטשיסלאָוו און מאַ־רילאָ רושיצקי. און געמאַכט האָבן זיי דעם אַנשטעל אַז זיי זענען פרוי מושאַס שוועסטערנקינדער.

אונדזער אַ קרוב, אַ סטודענט לעאָן איז געווען מאַרילאַס חתן. מאַרילקאַ האָט געוויינט אין סולעוועק, אין אַ קליינער געדונגענער ווילע, וווּ זי האָט אויסבאַהאַלטן איר חתן. זי איז געווען זייער אַ שיינ, שוואַרץ־האַריק מיידל.

איר מוטער, פרוי מושאַל, האָט געהאַט אַ דירה אויף דער מאַרשאַל־קאַווסקאַ גאַס און אַ געשעפט פון קיך־געשיר אויף דער גראַניטשאַנאַ גאַס. איר זון האָט געאַרבעט אין געשעפט. ער האָט אויסגעזען ווי אַן אַריער.

איר דירה אויף דער מאַרשאַלקאַווסקאַ גאַס איז געווען אַ גרויסע און צוויי צימערן זענען געווען רעקוויזירט.

אין איינעם האָט געוויינט אַ דייטשקע נאַטאַליאַ און אין צווייטן — צוויי ייִדישע געשטאַפּאַ־מיטאַרבעטאַרינס.

אין דער דירה האָבן זיך געפונען אונדזערע זאַכן, וועלכע מיר האָבן אַרויסגעראַטעוועט פון געטאָ.

פון דער לואוואַוסקאַ גאַס צו דער מאַרשאַלקאַווסקאַ איז געווען איין שפּרונג. פלעגט טאַקע מאַרישיאַ דאַרט אַריינגיין כדי צו נעמען אַ קישן אָדער אַ קאַלדרע, וועלכע זי האָט אַוועקגעטראָגן פאַר די שוועסטער. איינמאַל האָט איר געעפנט די טיר די פרוי מושאַל.

— עס איז געשען אַ גרויס אומגליק — האָט זי צו איר שטיל גע־זאָגט. — לעאָן איז אַרויס פון דער ווילע, האָט אַנגעטראָפּן אויף אַ דיי־טשישן פאַטרוול און מען האָט אים דערשאַסן. ער לעבט נישט. מאַרילקאַ גייט אַראָפּ פון זינען. פאַר מיט מיר צו איר און טרייסט זי.

מאַרישאַ אַז דעם זעלבן טאָג אַפּגעפאַרן מיטנעמענדיק מיט זיך איר ייִנגעלע.

צי איז מאַרילקאַ אימשטאַנד געווען צו וווינען אַליין אין דער ווילע נאָכן אומקום פון איר חתן לעאָן? — ניין, זי איז נישט אימשטאַנד געווען.

— מארישא, פארלאז ווארשע און ווין צוזאמען מיט מארילקא. זי האט דיך ליב. צאל פאר דיין דירה אויף דער לוואוסקא גאס. דאס וועט זיין דיין פארזיכערונג אין פאל פון א געפאר.

און אזוי ארום האט שוין מארישא געווינט אין סולעיוועק זינט אַק טאָבער, און איצט איז געווען העלפט דעצעמבער און עס האָבן זיך דער-גענטערט די וויינאַכטן. איך האָב קיין אַנונג נישט געהאַט ווי אזוי מען דאַרף זיך אויפפירן בעת אַזאַ פייערלעכן יום-טוב. כ'האָב מורא געהאַט, אַז כ'וועל באַגיין געוויסע אומפאַרזיכטיקייטן, וועלכע וואַלטן מיך גע-קענט פאַראַטן. נאָך מער האָט דערפאַר מורא געהאַט מאַרישאַ און זי האָט טאַקע באַשלאָסן מיך אַוועקצונעמען אויף דעם יום-טוב קיין סולעיוועק.

**

— אַך-אַך! — האָט פּלוצלינג אַ געשריי געטאָן די פּרינצעסין אויב טאַמסקאַ — עס האָט זיך מיר אויסגעגאַסן די פּלאַש מיט וואַסער! דער קאַרעק איז אַרויסגעשפּרונגען. מיין ליבע אַליצאַ, העלפט מיר אין מיין אומגליק, איך בעט אייך!

זי איז אַרויס פון בעט און זי איז געשטאַנען אומבאַהאַלפן אין איר לאַנגן פּלאַנעלענעם נאַכטהעמד. איך האָב אַרויסגענומען פון איר שופּלאַד אַ ליילעך און איך האָב איר געהאַלפן איבערציען איר בעט.

— איך ווייס נישט ווי אזוי דאָס האָט פאַסירט — האָט זי געזאַגט טרויעריק — איך קען נישט פאַרשטיין ווי אזוי עס האָט זיך פאַרנעצט מיין איינציקע פאַר שוואַרצע טריקאַטן.

— דער קאַלאַריפּער איז היינט וואַרעם — האָב איך געזאַגט — הענגט עס אויף, וועט עס ביז אינדערפרי טרוקן ווערן.

זי האָט איר אונטערוועש פאַרזיכטיק אויפגעהאַנגען אויף דעם קאַד-לאַריפּער — כ'האָב געזען ווי זי האָט עס אויסגעגלייכט מיט דער האַנט. דערנאָך האָט זי פאַרלייגט אין פירן איר נאַסן ליילעך און זי האָט אים אויך אויפגעהאַנגען דערלעכן. ווען זי איז צוריקגעגאַנגען צום בעט, האָט זי פאַרבעסערט די פאַפּירלעך מיט וועלכע זי האָט פאַרדרייט די לאַקן אויפן קאַפּ, פאַרלאַשן דאָס ליכטל און זיך אַריינגעלייגט אין בעט אַריין. איך האָב צו איר שטיל גערעדט, כדי נישט אויפצוועקן פרוי יוזע-

פינאַ און אַננאַ ביאַלקאַווסקאַ:

— און אייער קראַנקער פענכער, וועגן וועלכן איך האָב אַזוי פיל מאָל געהערט? צי וואָלטן אייערע פריינט פון פראַגע נישט בעסער גע- קויפט פאַר דער פרינצעסין אַביסל וואַרעמע אונטערוועש אַנשטאַט קוכן? איך האָב מיט איר גערעדט פראַנצויזיש און איך האָב זי גערופן „פרינצעסין“ און זי האָט זיך צו מיר געווענדט: „מאַ שער אַליס“.

— מאַ שער אַליס — האָט זי מיר אויך אַזוי שטיל געענטפערט — כ'וואָלט זיי נישט געקענט וועגן דעם זאַגן. גלייבט מיר, איך וואָלט בשום אופן נישט געקענט זיי וועגן דעם זאַגן.

נישט איינמאָל האָב איך וועגן איר געטראַכט: די דאָזיקע פרוי, אַזאַ שטילע, רויקע און אַזאַ צוריקגעהאַלטענע — יאַ, טאַקע אַ צוריקגעהאַל- טענע און נישט קיין רעזיגנירטע... אַ העפלעכע און אַ פריינטלעכע; אַן פאַדערונגען, אַן אַ ברעקל סנאַביזם. זי האָט אַנגענומען דעם קאַטוילישן גלויבן מיט אַ פולן באַוויסטזיין, כדי צו פאַרויכערן אַ דאָך איבערן קאַפּ איר פאַראַלזירטן מאַן. זי האָט אויסגעפירט די רעליגיעזע פליכטן מיט ווירדע — נישט פאַר זיך, נאָר פאַר די נאַנעס, וועלכע האָבן איר געגעבן שוין. און זי האָט נישט פאַרמאַגט אין זיך קיין שום פאַנאַטיזם.

ווי איז, אום גאַטעס ווילן, אַהינגעקומען איר גרויסע פריזשיקייט? אין וועלכן קעמערל פון איר אַרגאַניזם האָט עס נאָך תשובה געטאַן? דאָס וואָס זי האָט גערן גערעדט און תפילה געזאַגט אין פראַנצויזיש, האָט נאָך גאַרנישט געמיינט. די פראַנצויזישע שפראַך איז געווען איר נאַטירלעכע, צווייטע שפראַך, וועלכע זי האָט פון אירע קינדער־יאָרן אַן באַהערשט פונקט אַזוי גוט ווי רוסיש.

די נאַכט האָב איך זי פאַרשטאַנען: „גלייבט מיר, מאַ שער אַליס, איך וואָלט זיי קיינמאָל נישט געקענט וועגן דעם זאַגן“.

צומאַרגנס אינדערפרי, ווען איך האָב געעפנט מיינע אויגן, האָב איך דערהערט די שטים פון יוזעפינאַ:

— וואָס זע איך? די שוואַרצע טריקאַטן פון דער פרינצעסין הענגען שוין ווידער אויף די קאַלאַריפערן. איז די מאַסקוויטקע דאָ? ניין, זי איז נישטאַ איצט. איך דערקלער אייך, פרוי אַננאַ, אַז איך קען נישט פאַר- טראַגן...

זי האָט איבערגעריסן אין דער מיטן, זי האָט נישט געקענט פאַרענ- דיקן די פראַזע. זי האָט געהאַסט די פרינצעסין.

— גענוג! גענוג! — האָט אַ געשריי געטאָן אָננאַ ביאַלקאָווסקאַ —
 דאָס זענען נישט קיין קריסטלעכע געפילן!
 איך באַמערקט פון דער ווייטנס, אַז יוזעפינאַ איז פון כעס רויט
 געוואָרן און טרוקענע פלעקן זענען איר אַרויס אויפן פנים, פונקט אַזוי ווי
 ביי דער מאַקאָווסקאַ.
 דעם פרימאַרגן האָט זי אַ סך לענגער געקעמט מיט אַ באַרשט אירע
 שיינע גרויע האָר און זי האָט נישט אַרויסגעוויזן קיין חשק צו רייזן. זי
 איז לאַנגזאַם דורכגעאַנגען דעם צימער, באַהאַלטנדיק איר קאַפּ אין די
 איינגעהויקערטע אַקסלען.
 צוערשט איז זי אַרויס אין פינצטערן קאַרידאָר, דערנאָך אין הויז, ביז
 זי איז שטיין געבליבן פאַר דער טיר וואָס פירט צו דער זאַקריסטיע. דאָ
 וועט זי צוואַרטן אויפן גלח, ווייל זי איז געקומען זיך מתוודה זיין נאָך
 איר היינטיקן אויסברויך.
 וואַרטנדיק, האָט זי זיך אָנגעשפּאַרט אַן דער ראַם פון דער טיר —
 די מזוזה האָט געהאַנגען איבער איר קאַפּ ווי אַן אויסרוף־צייכן.

**

אין ערגעץ אין דער וועלט זענען נישט געווען אַזוי פיל פליי ווי ביי
 אונדז אין אַנשטאַלט. אונדזערע ליילעכער, ציכלעך און נאַכטהעמדער זע-
 נען פשוט געווען באַדעקט מיט זיי. אַמיינסטן האָבן זיי זיך געפונען אין
 דעם קירכע־צימער. די נאָנעס וועלכע פלעגן פאַלן אַלע וויילע אויף די קני,
 האָבן געהאַט פול פליי אין זייערע לאַנגע, וואַלענע נאָנע־קליידער.
 ווהיזן עס איז געפאַלן דער בליק, האָט מען געקענט זען פרויען וואָס
 קראַצן זיך. אינמיטן פון זינגען די רעליגיעזע לידער, האָבן זיי זיך גע-
 כאַפט פלוצלינג פאַר אַ קני, אָדער זיי האָבן זיך געקראַצט אין די לענדן.
 דאָס איז געווען אַן אמתע פלאַג.

— ווייסטו וואָס איך וועל דיר זאָגן, אַליציאַ. — האָט זיך אַפּגערופן
 אָננאַ ביאַלקאָווסקאַ, כאַפּנדיק אַ פלוי אויף דער קאַלדרע — עס ווייזט
 מיר טיילווייז אויס, אַז סאַקאַלאָווסקאַ... אַז דער נאָמען סאַקאַלאָווסקאַ
 איז נישט איר ריכטיקער נאָמען. דאָס מוז עפעס זיין אַ גרעפּין פון די
 מזרח־געביתן. וואָס זאָגסטו דערויף?
 איך האָב גאַרנישט געענטפערט דערויף. דאָס געשפרעך איז נישט

געווען אנגענעם פֿאַר מיר. איך האָב מיך געפילט ווי איך וואָלט געגאַנגען גען אויף אַ גליטשיקן ברעט.

— אויב דו מיינסט, אַליציאַ, אַז די פֿרוי גראַבסקאַ — די פֿריינדין פֿון דער בלינדער פֿריילין שימאַנסקאַ — הייסט אויף אַן אמת גראַבסקאַ. האָסטו אויך אַ טעות. מען האָט מיר געזאָגט, אַז איר מאַן איז אַ פֿול־קאַווינק און געפינט זיך גאַר אין רומעניע. צוליב זיכערקייט־טעמים האָט זי געענדערט אירע פֿאַפֿירן.

— מיינער אַ קוזין האָט אַ קאַנספּיראַטיוון נאַמען פֿון דעם טאַג־אַן, וואָס דער קריג איז אויסגעבראַכן — האָט זיך אָפּגערופן פֿרוי יוזעפינאַ. — כִּ׳האַב דיך געפֿאַקט, שוואַרצע כִּאַלערע — האָט אויסגערופן אַננאַ ביאַלקאַווסקאַ. זי האָט געעפנט ס׳פענצטער און זי האָט אַרויסגע־וואַרפֿן די פֿלוי אויף דער גאַס. — און איך זאָג אייך — האָט זי ווייטער געטענהט — אַז כמעט אַ העלפט פֿון די איינוווינער אין אונדזער אַנג־שטאַלט, האָט נישט קיין ריכטיקע פֿאַפֿירן.

אַלזאָ, דאָס איז עס — האָב איך מיר אַ טראַכט געטאָן. אַט דאָס איז די סיבה פֿאַרוואָס מען האָט מיך קיינמאַל נישט געפֿרעגט פֿון וועלכע מאַיעווסקיס איך שטאַם. דאָס איז געווען אַ שטילער אָפּמאַך. צום גליק, האָבן נישט נאָר ייִדן, נאָר אויך פֿאַליאַקן געענדערט זייערע נעמען און האָבן געלעבט מיט פֿאַלשע פֿאַפֿירן.

די נעמען זענען געווען ס׳רוב געוויינלעכע, זאַוואַדזקאַ, מאַיעווסקאַ, יאַבלאַנסקאַ, קאַשינסקאַ, מאַלינאַווסקאַ. צענדליקער טויזנטער אַזעלכע נעמען זענען געווען אין פֿוילן און דאָס איז טאַקע געווען דאָס גוטע.

אַבער פֿאַרוואָס האָט זיך גראַד דעם פֿרימאַרגן אַננאַ ביאַלקאַווסקאַ אַנגעכאַפט אַן דער טעמע? עס האָט זיך מיר אויסגעוויזן, אַז זי קוקט אויף מיר מיט אַ ספּעציעלן בליק. נעכטן האָט זי דערציילט וועגן אַ געיאָגטער ייִדישער פֿרוי, איצט דערציילט זי וועגן פֿאַרשטעלטע נעמען... ווער קען גאַראַנטירן, אַז זי וועט נישט זאָגן מאַרגן: „אַליציאַ, איך האָב דיך גע־פֿאַקט און דערקענט; אַנו דעק אויף די קאַרטן. זאָג ווי דו הייסט אויף אַן אמת און ווער דו ביסט, ווייל דו ווייסט וואָס איך קען טאָן.“

און אפשר האָט זי גערעדט וועגן דעם כדי מיך צו באַרויקן? אפשר האָט זי נישט געוואָלט, אַז איך בין אַ ייִדישע, אַבער זי האָט חושד געווען, אַז פֿונקט ווי גראַבסקאַ, האָב איך צוליב אַ געוויסער סיבה געענדערט

מיין נאָמען? זי האָט אפשר געוואָלט איך זאָל זיין רויק און זיכער, אַז קיינער וועט מיך וועגן גאַרנישט פּרעגן, ווייל עס זענען פאַראַן אַ סך אַזעלכע ווי איך אין אַנשטאַלט.

**

טראַץ אַלעמען, נישט קוקנדיק אויף איר אַביסל ברוטאַלן אופן פון באַנעמען זיך, נישט קוקנדיק וואָס זי איז געווען אַזוי אומגעצוימט און קאָמפּראַמיסלאָז, אַפילו טראַץ אירע ראַדיקאַלע אַנשויונגען — האָט מיין האַרץ געצויגן צו אַנאַ ביאַלקאַווסקאַ צוליב אַ טיף־איינגעוואַרצלטער סיבה: זי האָט געהאַט 3 טעכטער, פונקט אַזוי ווי איד.

די עלטסטע, עוואַ, 24 יאָר אַלט, איז געווען אַ פּרעכטיק מיידל, גער זונט ווי אַ ריב, מיט טאַטאַרישע שטריכן פון פנים. פונקט ווי די מוטער, איז זי געווען ענערגיש, לעבעדיק און פול מיט אונטערנעמונג־גייסט. זי האָט געאַרבעט אויף די טראַמווייען ווי אַ קאַנדוקטאָר. זי האָט אָנגעהויבן איר אַרבעט 5 אַזיגער אינדערפרי. האָט געטראָגן אַ מונדיר און אַ היטל פון אַ טראַמוויי־אַנגעשטעלטע.

טיילמאַל פלעגט זי אַריינפאַלן צו אונדז.

— איך האָב שמוציקע הענט — האָט זי געזאָגט.

— טאָ נעם און וואַש עפעס — האָט איר געענטפערט אַנאַ ביאַל־קאַווסקאַ — וואַש איבער אַ פאַר זאַקן, אַדער אַ בלוזקע, וועסטו גלייך האָבן ריינע הענט.

— וווּ זאָל איך עס אויפהענגען? — האָט געפרעגט עוואַ.

— וווּ עס זאָל נישט זיין. הענג עס אויף וווּ דו ווילסט. לייג עס

אַרויף אויפן קאַלאַריפער.

זי האָט זיך אַ דריי געטאַן איבערן צימער און איז אַוועק. זי האָט קיינמאַל נישט געהאַט קיין צייט.

— צי ווייסטו, אַליציאַ, וואָס זי האָט מיר געזאָגט? — אַז אירס אַ קאַלעגע, אויך אַ טראַמוויי־אַרבעטער ווייסט וווּ עס באַהאַלט זיך אויס אַ ייד און ער וויל זי נעמען פאַר אַ שותפּטע. זיי קענען פאַרדינען אַ סך געלט... און איך בין אויף איר אַרויף; אַ כאַלערע זאָל עס נעמען, אַוועק פון אַזאַ שותפות! עס דאַרף דיך עקלען אַזאַ געלט! זאָג דאָך, אַליציאַ, וואָס איז איר איינגעפאַלן!

די צווייטע טאַכטער האָט געהייסן יאַאַשיאַ, און איז אַלט געווען

ניינצן יאר. דאָס איז געווען אַ נאַוו, אומאַנטשלאַסן מיידל און אַביסל אַנעמיש. עס האָבן איר געפעלט זעקס פּאָדערשטע ציין, אָבער זי האָט שוין געהאַט אַריינגעשטעלט קינסטלעכע.

— צי האָסטו אַן אַנונג, אַליציאַ, ווי אַזוי דאָס האָט פּאַסירט? ביים סאַמע אַנהייב פון דער מלחמה, בעתן באַמבאַרדין האָבן מיר זיך אויס- באַהאַלטן אין אַ שוין-גרוב. עמעצער איז דורכגעגאַנגען מיט אַן אייזער- נעם שטאַנג. דאָס איז געווען שרעקלעך... אַזאַ יונג קינד. יאַאַשיאַ האָט נישט געאַרבעט און געוווינט ביי אַ מומע.

די דריטע — סטעפּציאַ — איז אַלט געווען 17 יאַר און זי איז גע- ווען אַ קעלנערקע אין אַ קליינעם קאַפּע-הויז אויף דער ווספּולנאַ גאַס. צוויי טעג פאַר וויינאַכט איז געקומען צו פאַרן מיין טאַכטער מאַרי- שיאַ, כדי מיד מיטצונעמען קיין סולעיווועק.

— וואָס פאַראַ גוטע שונור דו האָסט, אַליציאַ, — האָט געזאָגט אַננאַ ביאַלקאַווסקאַ — מיד האָט קיינער נישט פאַרבעטן צו זיך אויף יום-טובּ. כ'האַב מיד געזעגנט מיט די איינווינערניס פון מיין צימער. כ'בין אויך אַריין אין דעם צימער פון מעכאַוואַ און נייעמיראַווסקאַ.

— פרוי מאַיעווסקאַ — האָט געזאָגט מעכאַוואַ — איר פאַרט קיין סולעיווועק? מיר האָבן דאָרט אַ ווילע.

זי וואַלט גערן מיט מיר גערעדט אויף דער טעמע און אויך וועגן אַנדערע ענינים, אָבער איך האָב נישט געהאַט קיין צייט און אין צימער האָט זיך געפונען די פרוי נייעמיראַווסקאַ. איך האָב מיד אויך געזעגנט מיט דער שוועסטער אַמאַרילליס און מיט קאַוואַלסקאַ, וועלכע איז גראַד דורכגעגאַנגען דורכן קאַרידאָר.

דער אַרויספאַר קיין סולעיווועק איז נישט געווען אַזאַ גליקלעכער איינפאַל. ער האָט אָבער נישט געבראַכט קיין שום שלעכטע פּאַלגן. סולעיווועק איז געווען איבערגעפּולט מיט יידן, וואָס האָבן זיך דאָרט אויסבאַהאַלטן. איבעריקנס — נישט נאָר סולעיווועק, נאָר אויך אַנדערע דערבייאיקע ערטער ווי: לעשנאַ פּאָדקאַוואַ, שווידער, כיליצע, סקאַלימאַוו אַדער מילאַנווועק, אומעטום אין די געגנטן האָבן זיך אויסבאַהאַלטן אונ- דזערע באַקאַנטע.

די ווילע אין סולעיווועק, וועלכע די פרוי מושאַל האָט געדונגען פאַר

איר טאכטער מאַרילקא, איז געווען גענוג ווייט פון דער סטאַציע. אויפן וועג זענען מיר פאַרבייגעגאַנגען צענדליקער הייזער, אַ סך פון זיי נישט באַוויינטע, ווייל עס איז געווען ווינטער. מיר האָט זיך אויסגעוויזן, אַז אין יעדן פון די הייזער זענען אויסבאַהאַלטן יידן...

איך האָב געקוקט אויף די פאַרמאַכטע טירן, אויף די פאַרמאַכטע לאַדנס איבער די פענצטער; געזען אַ פוסטקייט און אַ שטילקייט און איך האָב געטראַכט: צי איז נישט די פוסטקייט און שטילקייט נאָר אוי-סערלעך? — אפשר האָט אין עפעס אַ קליין צימערל, אַדער אין אַ קעלער, אַדער אין אַ פאַרמאַסקירטן בוידעם עמעצער געוויינט און געליטן?...

די דירה וווּ מאַרילקא האָט געוויינט איז געווען אויפן פאַרטער, האָט געהאַט עטלעכע צימערן און אַ קליין גערטנדל. צו אַ שפייזגעוועלבל איז געווען זייער ווייט. מאַרילקא האָט אַלץ איינגעקויפט — זי פלעגט מיט-נעמען מיט זיך אַ שליטן, וועלכן זי האָט געשילעפט אויף אַ שטריק; און אויף דעם שליטן האָט זי געברענגט אַלע זאַכן וואָס זי האָט איינגעקויפט.

מאַרילקא איז געווען זייער אַ שיין מיידל מיט שוואַרצע אויגן און שוואַרצע האָר. דערפאַר האָט זי טאַקע מורא געהאַט צו וווינען אין וואַר-שע, דאָ איז זי אַנגעגאַנגען אַלס אַ פאַלקס-דייטשקע.

זי האָט געהאַט צוויי באַקאַנטע דייטשן, אַפיצירן, וועלכע פלעגן זי באַזוכן. איינער האָט געהייסן שמידט און דער צווייטער — האַרטוויג. פון די געשפרעכען, וועלכע זיי האָבן געפירט מיט מאַרילקא, האָבן זיי זיך אַפילו אַנגעשטויסן, אַז זי האָט געהאַט אַ יידישן חתן, וועלכן זי האָט פאַרלוירן אין טראַגישע אומשטענדן. זי האָט זיי פאַרגעשטעלט מיין טאָכטער ווי אירס אַ פריינדין.

די ווייטן פון די צוויי דייטשן זענען געווען ווי אַ שילד הינטער וועלכן עס האָט זיך באַשיצט אַ צוויידייטיקע געזעלשאַפט, וואָס פלעגט זיך אַפּשטעלן אין דער ווילע. דאָרט האָבן גענעכטיקט יידישע פרויען, וועלכע האָבן פאַרלוירן דעם דאָך איבערן קאַפּ און נאָך נישט געהאַט גע-פונען קיין נייעם. אַ באַלאַגערטער און אַ גערודפטער האָט געקענט זיך דאָרטן אויסבאַהאַלטן און אַפרוען.

דאָס אויסזען פון די מענטשן, וועלכע האָבן זיך געפינען אין דעם קויז וואָס פלעגט באַזוכט ווערן דורך די דייטשן, האָט אָבער נישט גע-

טאַרט וועקן קיין שום צווייפל. אַזאַ הויז האָט אויסגעוויזן צו זיין אַ זיי-
כערער אַרט.

צו וויינאַכט איז אויך געקומען צופאָרן די פרוי מושאַל מיט אירס
אַ פריינט, הער יוזעף. ער האָט אויך געאַרבעט אין איר געשעפט פון קינד-
געשיר אויף דער גראַניטשנאַ גאַס.

הער יוזעף, אַ יינגערער פון דער פרוי מושאַל, איז געווען אַ לעגיאַד-
נער בעת דעם ערשטן וועלט־קריג און ער האָט געהאַט אַ קולט פאַרן מאַר-
שאַל פילסודסקי. זיין באַליבטע באַשעפטיקונג איז געווען אויסצולייגן
קאַרטן — דערביי פלעגט ער אויך זינגען לעגיאַנערישע לידער.

ער איז געווען אַ ייד, אָבער ער האָט קיינמאַל נישט גערעדט וועגן
זיין אָפּשטאַם.

די פרוי מושאַל איז געווען אַ דיקע, פאַר דער צייט גרוי־געוואָרענע
פרוי, פון אומגעפער פופציק יאָר. זי האָט געהאַט אַ העל פנים און רעגור-
לערע שטריכן. זי איז געווען אַ שווייגנדיקע און אַ צוריקגעהאַלטענע. איי-
רע אייגענע קינדער זענען אָנגעגאַנגען ווי אירע שוועסטער־קינדער און זי
האַט געשפילט די ראַל פון אַן אַלטער פרייליך.

אַ סך יידן האָבן געהאַט איר צו פאַרדאַנקען זייערע לעבנס און אייגנ-
טום. זי האָט געפירט אַ טאַפלטע שפיל; ווי אַ פאַלקס־דייטשקע, וואָס איז
געבוירן אין בערלין, האָט זי אויפגענומען אין איר ווילע אין סולעיוועק
דייטשישע אָפיצירן; און אין איר היים אויף דער מאַרשאַלקאַווסקאַ גאַס
האַט זי אַלעמאַל אויסבאַהאַלטן יידן. אין געשעפט אויף גראַניטשנאַ, איז
זי געווען אַ פאַרמיטלערין פון דירות — זי האָט אויך געהאַלפן מיט
עצות און געלט.

איצט, אין די לעצטע טעג פון דעצעמבער, האָט זיך אין אַ קעלער
פון איר הויז אויסבאַהאַלטן אַ ייד, וועלכן עס איז געלונגען צו אַנטלויפן
פון אַ בונקער אין געטאַ. דאָס איז געווען אַן אויסערגעוויינלעכע געשיכטע.
דער מענטש האָט געהאַט, צוליב זיין אויסבאַהאַלטן זיך דורך אַ סך
חדשים אונטער דער ערד, אינגאַנצן אַ געל פנים און עס האָט זיך פון
אים געטראָגן אַ ספעציפישער פאַרפּוילטער ריח. עס איז אוממעגלעך
געווען צו שטיין נאָענט לעבן אים.

פרוי מושאַל און איר זון מיעטשיסלאָוו, וועלכער איז געווען אַ ניי-

דעריקער, בלאַנדער מאַן, ענלעך צו זיין מוטער — האָבן די גאַנצע וואָך געווינט אויף דער מאַרשאַלקאָוסקאַ גאַס און יעדן זונטיק פלעגן זיי אַרויסקומען קיין סולעיווועק, אַלעמאַל מיטן הער יוזעף.

טיילמאַל פלעגן זיי אויך מיטברענגען יוזעפּס פינף-יעריק טעכטערל, וואָס האָט געווינט ביי אַ פּוילישער משפּחה אויף דער פּיענקנאַ גאַס. דעמאַלט האָט מיין טאַכטערס זונעלע געהאַט מיט וועמען זיך צו שפּילן און ער איז געווען דערמיט גליקלעך.

מיעטשיסלאָוו איז אַלט געווען 24 יאָר. זיין כּלה איז אויך געקומען צופּאַרן צו וויינאַכט. זי האָט געווינט אויף אַרישע פּאַפּירן ביי אַ שנייד-דערין, ביי וועלכער זי האָט געאַרבעט ווי אַ דינסט, העלפּנדיק גלייכציי-טיק ביי דער שניידעריי. אויף אַזאַ אופן האָט זי פּאַרדינט פּאַר זיך אויפן לעבן. איר באַלעבאַסטע האָט נישט געוואָסט, אַז זי איז אַ ייִדישע.

עס איז אויך געקומען צופּאַרן נאַטאַליאַ, אַ דייטשקע פּאַר וועלכער מיין טאַכטער האָט זייער מורא געהאַט. זי האָט אין וואַרשע פּאַרנומען אַ צימער ביי דער פּרוי מושאַל און עס האָט נישט געפּאַסט זי נישט צו פּאַרבעטן.

אין דער צייט האָבן ביידע ייִדישע געשטאַפּאַ-מיטאַרבעטאַרינס שוין נישט געווינט אין איר דירה.

ווער זענען געווען יענע צוויי מיידלעך? דאָס זענען געווען יונגע און שיינע ייִדישע מיידלעך, פּאַרמשפּטע צום טויט, וועמען די דייטשן האָבן געשאַנקען דאָס לעבן אונטער איין באַדינג: אַז זיי וועלן זיין ביי די דייטשן אויף דינסט, אַז זיי וועלן מסרן און דעקאַנספּירירן די אויסבאַ-האַלטענע ייִדן אויף אַרישע פּאַפּירן. זיי האָבן דערפּאַר באַקומען פּון די דייטשן געלט און זיי האָבן זיך עלעגאַנט אַנגעטאַן.

די צוויי דייטשישע אַפיצירן — שמידט און האַרטוויג — זענען אויך פּאַרבעטן געוואָרן צו וויינאַכט.

מאַרילקאַ האָט צוזאַמענגעשטעלט צוויי טישן און זיי איבערגעדעקט מיט ווייסע טישטעכער. צוזאַמען מיט מאַרישאַ האָט זי אַלץ צוגעגרייט און עס איז געווען זייער פּריילעך. מען האָט זיך געטיילט מיטן הייליקן אַלטאַר-ברויט און מען האָט געזונגען וויינאַכט-לידער.

**

פרוי מושאל איז געזעסן אויבן־אָן און מיט אַ שמיכל אויפן פנים
האַט זי מיט אירע קלוגע אויגן געקוקט אויף אַלעמען.
נאָך דער וועטשערע האַט פאַן יוזעף, דרייענדיק זיינע געדיכטע וואַגן־
צעס גערייצט זיך און געשפּאַסט מיט מאַרילקאַן. מיעטשיסלאָוו האַט זיך
געוויצלט מיט זיין כלה. די צוויי אַפיצירן זענען געזעסן שטייף און ערנסט
— איינער אויף דער רעכטער זייט און דער אַנדערער אויף דער לינקער
זייט פון נאַטאַליאַ. נאַטאַליאַ איז געווען די קעניגין פון אַוונט.
זי איז געווען אַנגעטאָן אין אַ באַשיידן שוואַרץ קלייד מיט לאַנגע
אַרבל, צוזאַמענגענומען ביים האַלדז מיט אַ ווייסער קאַמיע. אירע האָר
זענען געווען גלאַט פאַרקעמט און ציוניפּגענומען פון הינטן. אירע האָר
זענען געווען ווי בראַנדז. זי האַט געהאַט ברוינע האָר, ברוינע אויגן און
אַ ווייס אַלאַבאַסטער פנים.

אין אירע לאַנגע, גראַציעזע פינגער מיט די געפּלעגטע נעגל, האַט
זי דעליקאַט געהאַלטן אַ גלעזל מיט וויין. זי האַט גערעדט לייכט און מיט
אַ סך חן. איר דייטש ריידן איז געווען פאַרוורפּלאַן און מיט אַ גלענצנדיקן
אַקצענט. זי האַט געמאַכט אַן איינדרוק פון אַ זייער דיסטינגירטער פּער־
זאָן מיט גוטע מאַנירן. זי איז געווען צוריקגעהאַלטן און זי האַט נישט
קאַקעטירט.

אין דעם זייער באַשיידן מעבלירטן צימער מיט נאַקעטע ווענט און
אַ נידעריקן באַלקן — האַט זי אויסגעזען פּרעכטיק.
ווי שטאַרק האָב איך באַדויערט, וואָס איך האָב פאַרלאָזט וואַרשע,
ווען איך בין אַזוי געזעסן ביי דעם יום־טובדיק־געדעקטן טיש — קעגנ־
איבער די דייטשישע אַפיצירן און דער פּרעכטיק שיינער פּרוי, פאַר וועלי
כער איך האָב אַזוי מורא געהאַט...

לעבן מיר איז געזעסן מיין טאַכטער מיט איר יונגעלע. אַלע דריי
האַבן מיר געשאַפן איין פאַמיליע־גרופּע. נאַטאַליאַ האַט געקוקט אויף
אונדז. אין אירע אויגן איז נישט געווען קיין שום שנאה, אָבער עס איז
געווען אַ נייגעריקייט, פאַר וועלכער איך האָב אַמשטאַרקסטן מורא געהאַט.
זי וועט זי זיך נישט טיילן מיט אירע באַאַבאַכטונגען מיט איר שכן
האַרטוויג? ווער קען עס גאַראַנטירן, אַז אין אַ וויילע אַרום וועט זי נישט
איבערבייגן איר קאַפּ אין זיין זייט און אים זאָגן:

— איך בעט אייך איר זאלט זיך צוקוקן צו דער פרוי. וועמען דער-
מאָנט זי אייך?

און ער וועט פאַרלייגן דעם מאָנאַקל אויפן אויג און וועט אַ קוק
טאָן אויף מיר מיט אויפּמערקזאַמקייט.

— איר זענט גערעכט — וועט ער זאָגן — דאָס איז אַ ייִדישע פרוי.
וואָס טוט זי אין אונדזער געזעלשאַפט?

צוואָס בין איך דאָ אַהערגעקומען, אום גאַטעס ווילן! איך שטעל
אויס אויף געפאַר מיין טאַכטער מיט איר קינד, און אויך, אין אַ געווי-
סער מאַס, די פרוי מושאַל.

ווער איז געווען די נאַטאַליאַ פאַר וועלכער איך האָב אַזוי געציטערט?
ערשט אין אַ פאַר טעג אַרום, נאָך איר אַוועקפאַרן, האָט מען מיר
דערציילט איר געשיכטע.

זי האָט געשטאַמט פון מינסק-מאַזאַוויצעק, אַ קליין שטעטל לעבן
וואַרשע, פון אַן אַרעמער ייִדישער משפּחה. זי איז אַלט געווען 24 יאָר
און זי איז געווען פאַרהייראַט.

נאָכן אומקום פון אירע עלטערן און איר מאַן, איז איר געלונגען פון
דאָרט צו אַנטלויפן און אַריינקריגן זיך אין וואַרשעווער געטאָ. פון דאָרט
איז זי אַריבער אויף דער אַרישער זייט, וווּ זי האָט זיך אַרומגעשלעפט און
געהונגערט.

עס איז איר געלונגען צו באַקומען אַ פאַר סוועטערס, וועלכע זי האָט
פאַרקויפט לעבן די האַליעס.

דאָרט האָט זי געצויגן די אויפּמערקזאַמקייט פון אַ דייטשישן פּליצער,
וועלכער האָט זי מיט זיך מיטגענומען. ער האָט איר אויסגעאַרבעט אַריי-
שע פאַפירן און דערנאָך האָט ער איר געדונגען אַ צימער אויף דער מאַר-
שאַלקאַווסקאַ גאַס נומער 81, טאַקע ביי דער פרוי מושאַל.

דאָס איז געווען אַ געשיכטע ווי אין „פיגמאַליאָן“. דאָס מיידל האָט
געקענט ריידן נאָר ייִדיש און פּויליש. עס איז אַפילו נישט געווען זיכער
צי זי האָט געענדיקט אַן עלעמענטאַר-שולע. נאָך אַ קורצער צייט האָט זי
גלענצנדיק באַהערשט די דייטשישע שפּראַך. זי האָט געזונגען מיט אַ
קלינגענדיקער שטים לידער און אַריעס, וועלכע זי האָט זיך אויסגעלערנט
פון גראַמאַפּאָן-פּלאַטעס. זי האָט זיך געקעמט און אַנגעטאַן ווי אַ טיפּישע
דייטשקע. זי איז געווען גלענצנדיק געבויט; שטאַרק און הויך. אַזעל-

כע ארט פרויען האָט מען טיילמאָל געטראָפֿן צווישן ייִדן. זי האָט געקענט זיין נאָר: אָדער אַ ייִדישע אָדער אַ דייטשישע פרוי. אין קיין שום פּאַל האָט זי נישט געקענט אַנגיין פאַר אַ פּוילישע פרוי.

אין דער צייט ווען איך האָב מיך מיט איר באַקענט, איז זי געווען די אַנפירערין פון אַ דייטשישער פּאַבריק, וואָס איז צוגענומען געוואָרן ביי ייִדן. אין די באַנען איז זי געזעסן אין די דייטשישע אָפּטיילונגען.

זי איז נישט אַרויס אָפּילו אויף אַ סעקונדע פון איר נייער ראַל, הגם אין דעם הויז האָט מען פון איר אַלץ געווסט — האָט זי זיך קיינמאָל נישט צוריקגעקערט צו איר פאַרגאַנגענהייט.

מען האָט אויך געשמועסט, אַז זי איז דעם פּלעזערס כּלה. ער האָט צוגעזאָגט מיט איר חתונה צו האָבן און ער האָט וועגן דעם געשריבן צו זיין משפּחה. מען האָט אָפּילו דערציילט, אַז ער האָט זיי געשריבן וועגן איר אָפּשטאַם און טראָץ דעם האָט זיך זיין משפּחה נישט קעגנגעשטעלט. דאָס איז געווען אַן אומגעוויינלעכער וויינאַכט-אָוונט. ווי עס האָט זיך שפּעטער אַרויסגעוויזן איה, אַחוץ די צוויי דייטשישע אָפיצירן און פרוי מושאַל, די גאַנצע געזעלשאַפּט באַשטאַנען פון בלוז ייִדן.

**

איך בין צוריקגעפּאַרן אין אַנשטאַלט מיט אַ געפּיל פון פּאַרלייכטע-רונג און דאָס דאָזיקע געפּיל האָט מיך ממש דערשטוינט. איך האָב מיר עס אויסגעטייטשט דערמיט, וואָס צו וווינען אין סולעיוועק איז, לויט מיין מיינונג, געווען געפּערלעכער ווי דאָס זיין אין אַנשטאַלט.

כאָטש די געזעלשאַפּט פון די צוויי דייטשישע אָפיצירן, מיט וועלכע עס האָט זיך פּאַרבונדן די פרוי מושאַל, האָט אַרומגערינגלט די ווילע מיט אַ געוויסער שוץ, האָב איך מיך דאָרט שלעכט געפּילט. איך בין קיינמאָל נישט אַרויס ווייטער ווי אין גערטנדל. איינמאָל האָב איך, שפּאַצירנדיק דורך דעם פּאַרשנייטן וועג, באַמערקט הינטערן פּלויט עפעס אַ מאַן, וואָס האָט זיך אויפּמערקזאַם צו מיר צוגעקוקט. און איך האָב שוין שפּעטער אויפּגעהערט צו שפּאַצירן אָפּילו אין גערטנדל. איך האָב מורא געהאַט צו זיין אין סולעיוועק.

ווען כ'בין צוריקגעקומען אין אַנשטאַלט, ווי נאָר כ'האָב געעפּנט די טיר צו אונדזער צימער, האָב איך געהאַט דאָס געפּיל, אַז איך בין צו-

ריקגעקומען אהיים. ווייל, צי איז דאָס נישט געווען מיין היים איצט?
כ'בין שטיין געבליבן אויפן שוועל און כ'האָב פרייער אָפגעאַטעמט.

— אַליציאַ! — האָט אַ רוף געטאָן אַננאָ ביאַלקאָוסקאַ. זי האָט
גאַרנישט מער געזאָגט, נאָר זי האָט זיך אַראָפגעבויען און אַרויסגעשלעפט
איר רענצל פון אונטערן בעט; זי האָט זיך איינגעגראָבן אין אים און
אַרויסגעצויגן צוויי מענער-העמדער: איינס אין שטרייפן, דאָס צווייטע
אין קעסטלעך.

— קוק זיך צו — האָט זי געזאָגט — איך האָב עס באַקומען ווי אַ
פרעזענט פון דער שוועסטער באַגומילאַ. איך וועל פון דעם זיך אויפ-
נייען אַ נאַכטהעמד; וואָס זאָגסטו, אַליציאַ?

זי האָט עס גענייט צוויי טעג. ווען זי האָט עס פאַרענדיקט נייען,
האָט זי אָנגעטאָן דאָס העמד און שפאַצירט איבערן צימער. דאָס העמד
האָט געהאַט פון הינטן שטרייפן און פון פאַרנט קעסטלעך. אָבער דאָס
האָט איר גאַרנישט געשטערט.

— דאָס איז נאָך עפעס אַ פאַרשטאַרבנעם — האָט זי געזאָגט.
אין דער צייט האָט זי שוין אָנגעהויבן אַראָפצוגיין אויף דער גאַס,
אַלעמאַל אָנגעשפאַרט אויף אַ שטעקן. און ווען זי האָט זיך בעסער גע-
פילט, האָט זי אָפילו באַזוכט די מומע, ביי וועלכער עס האָט געוויינט
איר טאַכטער יאַאַשיאַ.

איינמאַל איז זי אַוועק זייער פרי און זיך נישט באַוויזן דעם גאַנצן
טאָג.

— וואָס איז געשען מיט דער פרוי אַננאָ? — האָט יעדע וויילע גע-
פרעגט די פרינצעסין. זי האָט זיך אומרויק געדרייט אין איר ווינקל,
אַרויסגעקוקט אין קאַרידאָר; איינמאַל איז זי אָפילו אַראָפ פון די טרעפ און
איז אַ לאַנגע צייט געזעסן אויף דער געפלאַכטענער סאַפקע, אויף וועל-
כער עס איז געוויינלעך געזעסן דער וויינענדיקער אַלטיטשקער. אָבער
דער פראַסט האָט איר דורכגענומען און זי איז צוריקגעקומען אין צימער
אַריין.

— פרוי אַננאָ הוילעט מסתמא ערגעץ-ווו — האָט געזאָגט יוזעפינאַ.
אָבער איך האָב דערפילט אין איר שטים אַן אומרויקייט. דער טאָג
איז געקומען צום סוף. עס איז געווען גרוי און נעפלדיק — און זי איז

אלץ געזעסן לעבן פענצטער אַריבערגעבויגן נידעריק איבער איר געבעט-
בוך.

עס איז שוין געווען נאך זעקס אין אַוונט, ווען אַננא ביאלקאָוסקא
איז ענדלעך צוריקגעקומען.

זי האָט זיך שווער אַוועקגעזעצט אויפן בעט, נישט אַראָפּגעמענדיק
אַפילו דעם מאַנטל. זי איז געווען זייער מיד און מאַדנע געענדערט אויפן
פנים.

— ווייסט וואָס עס האָט פּאַסירט, פרוי יוזעפינאַ? די דייטשן האָבן
נעכטן בעת אַ גאַסן-געיעג געכאַפּט יאַאַשיאַן און זי אַוועקגעפירט אין
פּאַוויאַק אַריין. כ'קום צו דער מומע און זי איז נישטאַ. וווּ איז יאַאַשיאַ?
— יאַאַשיאַ איז נישטאַ. צי קענסטו זיך פּאַרשטעלן, פּרינצעסין, וואָס
איך האָב אַפּגעאַרבעט? איך האָב באַוועגט אַלע ספּרוזשינעס, אַלע! אַלע!
און יאַאַשיאַ איז דאָ, זי איז שוין דאָ צוריק. זי איז געזעסן אין פּאַוויאַק אַ
טאַג מיט אַ נאַכט... אַבער איך בין אַפּגעקומען מיט שרעק!

יעדעס מאָל, ווען איך האָב געטראַכט וועגן אַננא ביאלקאָוסקאס
טעכטער, האָב איך מיך נישט געקענט צוריקהאַלטן פון דעם געפיל פון
אייפּערזוכט. דאָס איז נישט געווען קיין געוויינלעכע אייפּערזוכט, דאָס
איז גיכער געווען אַ ביטער געפיל פון באַדויערן, אַז אירע טעכטער קר-
מען צו איר, אַז זי קען אָנהאַלטן אַ קאַנטאַקט מיט זיי, אַז זי האָט פּאַר-
בונדן איר לעבן מיט זייערס, און אַז זיי מוזן זיך נישט פּאַרשטעקן, ווי מיי-
נע קינדער...

איצט האָב איך געזען פאַר זיך אַ צעבראַכענע מאַמע, וועלכע האָט
שיעור נישט פּאַרלוירן איר קינד, ווייל דאָס צוריקקערן זיך פון יאַאַשיאַ
איז געווען ממש ווי אַ נס.

אין דעם מאַמענט איז דאָס שוין נישט געווען די אַלמעכטיקע אַננא
ביאלקאָוסקא. זי האָט איצט געמאַכט דעם איינדרוק פון אַ סך אַ שוואַך-
כערע פון יעדער איינער פון אונדז.

כ'בין צו איר צוגעאַנגען, כ'האַב אויפּגעקנעפּלט איר ברוינעם מאַנטל,
כ'האַב אים פון איר אַראָפּגענומען און אַריינגעהאַנגען אין דער שאַנק
אַריין. דאָס איז געווען אַלץ וואָס איך האָב געטאַן כדי זי צו טרייסטן.

**

צומאָרגנס זענען צום אַנשטאַלט פאַרפאַרן גרויסע וועגענער מיט אַנטיק־מעבל, בילדער און קאַסטנס מיט אַלטן פאַרצעלאַן. דאָס זענען געווען די זאַכן פון דער גרעפֿין סאַבאַנסקאַ, די גרינדערין פון אונדזער אַנשטאַלט. זי האָט דאָס אַלץ אַרויסגענומען פון איר גוט, ווייל זי האָט מורא געהאַט, אַז עס וועט אַריינפאַלן אין דייטשישע הענט. זי האָט זיך געטראַכט, אַז ביי אונדז וועלן די זאַכן זיין זיכערער.

מען האָט דעם ווערטפולן אוצר אַוועקגעשטעלט אויף די בוידעמס. מיט אַנווייזונגען וווּ און וואָס, האָט זיך פאַרנומען דער פאַרוואַלטער פון דעם אַנשטאַלט, אַן אַלטער אַריסטאָקראַט, וועלכער האָט ביי אונדז גע־וווינט.

דורך לאַנגע שעהן האָט מען געהערט דאָס קלאַפֿן פון שווערע שטיולן פון די מענער, וואָס האָבן אַרויפגעטראָגן דאָס מעבל און די קאַסטנס, זייערע אויסרופן און אויסגעשרייען. דערנאָך איז אַלץ אַנטשוויגן געוואָרן. אין עטלעכע טעג אַרום איז געקומען צו פאַרן די גרעפֿין סאַבאַנסקאַ. דאָס איז געווען אַ הויכע און מאַגערע פרוי פון איבער זעכציק יאָר. צו דער תפילה אין דער קירך האָבן זי אַריינגעפירט, אַפגעבנדיק איר כבוד, די הויפט־שוועסטער און די שוועסטער־פאַרוואַלטערין. זי האָט זיך אַוועק געזעצט לעבן דער פרינצעסין אוכטאַמסקאַ. איך האָב אויף איר געקוקט פון דערווייטנס. אַנאַ ביאַלקאַווסקאַ איז דעם טאָג אויך געקומען צום גאַטעסדינסט.

**

— הער מיך אויס, אַליציאַ, — האָט צו מיר געזאָגט אַנאַ ביאַל־קאַווסקאַ, שמייכלענדיק חנעוודיק אויף איר אייגנאַרטיקן אופן — איך האָב אַ באַקאַנטן, מאַריאַן. ער איז אַלט 36 יאָר, שיין און עלעגאַנט. ער וויל חתונה האָבן מיט יאַאַשיאַ, דו קענסט זי דאָך, אַליציאַ — זי איז אַן אמת קעלבל. און פאַרוואָס וויל דער מאַריאַן, פונקט איצט, אין אַזעלכע שרעקלעכע צייטן, חתונה האָבן און דאָס דווקאַ מיט יאַאַשיאַ? — ווייל עס איז אים עפעס איינגעפאַלן אין קאַפּ אַריין: ער וויל האָבן אַ קינד. קאַנסטו דאָס פאַרשטיין? און ווער וואַלט עס אין אַזעלכע צייטן געוואַלט איינגיין אויף דעם? — טאַקע יאַאַשיאַ, וועלכע איז אַ שטילע און אַ גע־

לאסענע... און כ'וועל דיר נאך עפעס פארטרויען; ער איז א פראנקיסט — ער האט אין זיך יידיש בלוט. דערביי איז ער א פראקטיצירנדיקער — ער איז א זעלאנט, ווי זאוואדוקא און ער איז באפריינדעט מיטן בייסקופ. צי באווייזט דאס נישט אויך, אז ער האט אין זיך יידיש בלוט? וועסט אים נאך היינט זען, ווייל ער קומט צו מיר אהער.

זי האט זיך אויפגעשטעלט און איז דורכגעגאנגען דעם צימער און א שטעקן. זי האט זיך געוואלט איבערצייגן צי זי וועט קענען גיין און דעם שטעקן. דערנאך האט זי זיך ווידער אוועקגעזעצט און אנגעהויבן אויפצו-וויקלען די וואל פון א קניול.

— עס איז דא נאך א זאך, וואס מען דארף נעמען אין באטראכט — האט זי ווייטער געזאגט — איך בין און א גראשן געלט און ער איז א זעלבסטשטענדיקער מענטש. יאזשיא קען נישט שווער ארבעטן, אפילו לייכט אויך נישט... יאזשיא דארף האבן עמעצן, וואס זאל אויף איר אכ-טונג געבן, זי איז אזוי אנעמיש און פויל. נישט לאנג צוריק איז זי געווען מיט דער מומע ביי א דאקטאר. ער האט איר געהייסן עסן יעדן טאג זעקס ציבעלעס. זי וועט שטינקען מיט ציבעלע ווי א ייד...

זי האט אויפגעהויבן דאס קלייד, ארונטערגערוקט דעם זאק, געכאפט א פלוי, זי ארויסגעווארפן דורכן פענצטער — נישט איבעררייסנדיק אויף א מאמענט דאס ריידן.

— איך דערצייל דיר וועגן מיינע פארבארגענע דאגות און דו — גארנישט. אפילו דער פרינצעסין וואלט איך וועגן דעם נישט דערציילט און דו — גארנישט, גארנישט, גארנישט.

פינף אזויגער פארנאכט איז געקומען מאריאן.

— דאס איז פרוי אליציא מאיעווסקא — האט זי מיך פאר אים פארגעשטעלט.

ער האט זיך פארנייגט און מיר א קוש געטאן אין האנט. דאס איז געווען א הערלעך-שיינער מאן מיט עלעגאנטע מאנירן. דערביי האט ער געהאט א גרויסארטיקן קאפ.

נאך א וויילע בין איך ארויס פון צימער און איך האב זיי איבער-געלאזט אליין.

— ער וויל גלייך חתונה האבן — האט צו מיר געזאגט ביינאכט אונא ביאלקאווסקא. — ער האט נישט קיין צייט אויף צערעמאניעס. ער

באלאנגט צו דער פארטיי, אליציא, — האָט זי צוגעגעבן מיט אַ שטילן קול.

קיינער איז נישט געווען אין צימער, אָבער זי האָט מיר דאָס גע- זאָגט גאַר שטיל.

פלוצלינג האָט זיך אָן אַ קלאַפּ געעפנט די טיר און עס האָט אַרייַן געבליקט אין צימער אַריין די שוועסטער באַגומילאַ. זי האָט אַ ווונק גע- טאָן צו אַננאַ ביאַלקאָוסקאַ, וועלכע איז גלייך צו איר אַרויסגעגאַנגען אין קאַרידאָר.

עס זענען נישט פאַרביי קיין צען מינוט און זי איז שוין געווען צו- ריק. זי האָט זיך געקאַטשעט גייענדיק, ווייל זי האָט זיך נישט אָנגעלענט אויף אַ שטעקן — דעם שטעקן האָט זי געהאַלטן פאַרקערט — ווי אַ סצעפטער.

— איך וויל, אליציא! — האָט זי גערופן לאַכנדיק — איך וויל, אליציא!

כ'בין בלאַס געוואָרן. ס'בלוט איז מיר אַנטרינען געוואָרן. צוגעווינט צו שלעכטע קאַרטן, האָב איך נישט דערוואַרט קיין שום גוטס.

* * *

אויפן דריטן שטאַק פון אונדזער אַנשטאַלט, גראַד איבער דעם קירכין צימער, זענען געווען צוויי קליינע צימערלעך. אין איינעם האָט געווינט אַ פרוי, וואָס איז געווען קראַנק אויף אַן אונטערהויטיקע פאַרלייזונג. דאָס איז געווען אַזאַ אַריענטאַלישע קראַנקייט, וועלכע מען האָט ביי אונדז נישט געקענט היילן.

זי איז געווען אונטער דער אויפזיכט פון די שוועסטער שוין צען יאָר צייט. אין דעם צימערל האָט מען זי געבראַכט פון דער שוסטעגאַשיער- פּניאַ גאַס, וווּ עס איז פּרזיער געהאַט געווען אונדזער אַנשטאַלט. זי האָט קיינמאַל נישט פאַרלאָזט איר צימער און קיינער אַחוץ די נאַנעס האָט נישט געזען איר פנים.

און פלוצלינג האָט איר משפּחה צוגענומען די פרוי צו זיך און איר צימער איז געבליבן שטיין לידיק. די הויפט-שוועסטער באַגומילאַ, וועל- כע איז געווען זייער באַפריינדעט מיט אַננאַ ביאַלקאָוסקאַ, האָט איר גלייך געלאָזט וועגן דעם וויסן.

— עס איז דא א צימער — האָט זי געזאָגט — אַ פרייער צימער
 אויפן דריטן שטאָק, מיט אַ קליינעם קאַרידאָר, אין וועלכן עס שטייט אַ
 שאַנק און אַ בענקל מיט דער שיסל. אָבער אַליין קענט איר דאָרט נישט
 וווינען, איר מוזט זיך אויסקלייבן עמעצן.
 ביאַלקאָוסקאַ איז גלייך געגאַנגען אַנקוקן דאָס צימער. זי האָט גע-
 עפנט די שאַנק און אַריינגעקוקט אינעווייניק; געעפנט דאָס פענצטער,
 אויסגעפרוווט מיט דער האַנט די ספרושינעס פונעם לענשטול, וואָס איז
 געשטאַנען לעבן דער וואַנט. אַלץ איז איר געפעלן געוואָרן.
 — וועמען קלויבט איר אויס פאַר אַ שכנטע? — האָט געפרעגט די
 שוועסטער באַגומילאַ.
 — אַליציאַ מאַיעווסקאַ — האָט ביאַלקאָוסקאַ געענטפערט.

**

אויפן קאַרידאָר האָב איך געטראָפן די מעכאַוואַ און כ'האַב איר גע-
 זאָגט שטיל:
 — איך צי מיך איבער; וואָס וועט זיין מיטן רענצל?
 זי האָט זיך דערשראַקן; זי האָט געמיינט, אַז איך פאַרלאָז דעם אַב-
 שטאַלם.
 — איך צי מיך אַריבער אויפן דריטן שטאָק. אפשר אייך אָפגעבן
 דאָס רענצל?
 — ניין, פרוי מאַיעווסקאַ, איך בעט אייך, זאָל עס נאָך זיין ביי אייך.
 איך האָב מיטגענומען מעכאַוואַס רענצל און כ'האַב עס אַוועקגע-
 שטעלט אויף דער שאַנק אין פינצטערן קאַרידאָר.
 אַלץ איז געשען בליץ־שנעל. וויקציאַ, די באַדינערין, האָט צוגערוימט
 דאָס צימערל און אין פופצן מינוט אַרום זענען מיר שוין געווען אַרי-
 בערגעצויגן.
 — אַליציאַ — האָט געזאָגט אַנאַ ביאַלקאָוסקאַ — איך בין אַנט-
 ציקט מיט אונדזער צימער. דו ווייסט דאָך, אַז די נאַנעס דערלויבן נישט
 צו קאָכן אויף מאַשינקעס, און זיי זענען גערעכט, ווייל עפעס אַן אַלטע
 באַבע וואַלט נאָך געקענט אונטערצינדן דאָס הויז — אָבער ווער וועט
 אונדז קאַנטראַלירן? מיר וועלן זיך אויסקאַמבינירן אַן עלעקטריש איי-
 וועלע און מיר וועלן קאָכן און פּרעגלען וואָס מיר וועלן נאָר וועלן. איך

פיל מיך אזוי, ווי כ'וואלט געווען ראבינזאן קרוואָ. אָבער דו בענקסט שוין מסתמא נאָך דער פרינצעסין און נאָך יוזעפינאָן, איך קען דיך!

זי איז אַריין אין קיך און האָט געזאָגט צו דער שוועסטער גענציאָנאָ:
— שוועסטער, גיב נאָר אַ זוך אין דיין מיסטקאָסטן. איך דאַרף האָבן עפעס אַן אַלט עלעקטריש אייוועלע נאָך אַ פאַרשטאַרבנעם. און — אַ פּאַן. אַ געוויינלעכע פּאַן, וואָס מען פּרעגלט אויף איר.

אַ טריומפּירנדיקע האָט זי געבראַכט די ביידע זאַכן. זי האָט גלייך אַריינגעהאַקט אַ טשוואַק אין דער וואַנט פון קאַרידאָר און אויפגעהאַנגן גען די פּאַן. דאָס אייוועלע האָט זי אַוועקגעשטעלט אויפן טישל צווישן די בעטן. די בעטן זענען געשטאַנען לעבן דער וואַנט; איר בעט ביים פענצטער און מיין בעט ביי דער טיר.

דערנאָך האָט זי זיך אַוועקגעזעצט, ווי קיינמאַל גאַרנישט, אויף דער לענשטול פון דער פרוי וואָס האָט געהאַט לייז אונטער דער הויט. זי האָט אַ קוק געטאָן אויף מיר און געזאָגט מיט אַ שמייכל:

— אַ, ווי איך קען דיך, אַליציאַ. איך גיב מיין קאַפּ, אַז דו וועסט זיך קיינמאַל נישט אַוועקזעצן אויף דער שטול. דו מאיסט זיך און איך פיל מיך ווי איך וואָלט געזעסן אויפן טראָן. ווייל אין ראַווענסבריק בין איך געזעסן אויף דרעק — דערפאַר איז עס אזוי.

זי האָט אַרויסגענומען פון טאַש אַ שטיקל גריכישן טיול, אפשר אַ מעטער די לענג, פון אַמאַראַנט־קאַליר, און זי האָט עס אויסגעשפּרייט אויף אירע קני.

— דאָס האָב איך אויך באַקומען פון דער שוועסטער גענציאָנאָ — האָט זי געזאָגט — עפעס אַ צעדרייטע אַלטע האָט גענומען און אָפּגע־פאַרבט אַזאַ שיינעם טיול אויף אַזאַ משונהדיקן קאַליר. וואָס וואָלט מען געקענט פון דעם אויפנייען, אַליציאַ?

— ווען נישט דער אַמאַראַנט־דויטער קאַליר, וואָלט איך געקענט צושניידן ביוסט־האַלטערס פאַר יאַאַשיאַ. איך האָב אָפּילו אין מיין רענצל אַ פאַרם צו קאַפּירן.

— אַ, שנייד צו, איך בעט דיך — האָט זי אויסגערופן — זאַל עס יאַאַשיאַ האָבן צו איר אויסשטייער. זי וועט דאָך מער גאַרנישט האָבן. איך האָב אויסגעשפּרייט דעם טיול אויפן טיש און צוגעשניטן לויט

דעם פאָרם, פיר ביוסט־האַלטערס. צומאָרגנס האָט אַננאַ ביאַלקאַווסקאַ זיך געבאַרגט ביי איר באַקאַנטע אַ האַנט־ניימאַשין.

— דאָס לייגט זיך זייער גוט צונויף! — האָט זי אויסגערוּפּן אַן

אַנטציקטע, צונויפּנייענדיק די טיילן — ווי פעיק דו ביסט, אַליציאַ!

דאָס גאַנצע איבערזיען זיך, דער גאַנצער פּראָצעס, אַזאַ פּלוצימדי־

קער, אַזאַ אומדערוואַרטטער — האָט געמאַכט אויף מיר אַ גרויסן אייב־

דרוק. איך בין געווען איבעראַשט. עס האָט מיך נישט געוונדערט, וואָס

מען האָט מיך אַריבערגעצויגן, נישט פּרעגנדיק זיך ביי מיר. כ'האַב גע־

וויסט אַז דאָס איז שוין אַזאַ מינהג אין זעם אַנשטאַלט. צי האָט מען דען

געפּרעגט אַ דעה ביי קאַראַלינאַ שטוטשקע און אַפילו ביי דער פּרינצעסין

אוכטאַמסקאַ?

אַבער פאַרוואָס האָט אַננאַ ביאַלקאַווסקאַ מיך אויסגעקליבן און נישט

קיין אַנדערע? פאַרוואָס נישט די רויקע און פאַרנעמע פּרינצעסין, וועלכע

זי האָט אויפּריכטיק ליב געהאַט?

וואָס שייך יוזעפינאַ, האָט זי נישט געהאַט אין דעם פּאַל קיין שום

שאַנסן. אַננאַ ביאַלקאַווסקאַ האָט פיינט געהאַט פּאַנאַטיש־רעליגיעזע

מענטשן. דאָס, וואָס זי האָט מיך גראַד אויסגעקליבן, האָב איך מיר פאַר־

טייטשט דערמיט, וואָס איך בין געווען יינגער פון אַנדערע.

זי האָט פיינט געהאַט נישט נאָר פּאַנאַטיש־רעליגיעזע, זי האָט אויך

נישט ליב געהאַט קיין אַלטע מענטשן. די פּרויען פון אונדזער קאַרידאָר

האַט זי גערופּן „אַלטע באַבעס“ און די פּרויען פון אַנדערע קאַרידאָרן —

„אַלטע כאַלערעס“. אין איר באַגריף איז יעדע אַלטע פּרוי געווען דורכ־

געטריבן און כּיטערע; פול מיט איבערגעשפיצטקייט און בייזקייט, וואָס זי

האַט אַנגעזאַמלט דורכן לאַנגן לעבן — און נאָך פאַרשטאַרקט צוליב די

ליידן אויף די עלטערע יאָרן. די כאַראַקטער־שטריכן האָבן זיי באַהאַלטן

הינטער דעם צעקנייטשטן שטערן און אפשר נאָך טיפּער — הינטער די

אויסגעלאַשענע אויגן.

זי האָט געעצהט צו היטן זיך פאַר די אַלטע כאַלערעס. דער בעסטער

באווייז איז, ווי אַזוי די אַלטע פּאַקולסקאַ האָט שיעור נישט אומגעבראַכט

די זעלאַנטין זאוואַדזקאַ...

אַפילו פאַר ווירדיקע עלטערע פּרויען האָט זי אויך נישט געהאַט

קיין ברעקל רעספּעקט. זי פלעגט זאָגן, אַז זיי זענען „צעדרייטע“, אַז יע־

דע פון זיי האָט אַן „איבערגעדרייטן מוח“. דער בעסטער באַווייז איז, אַז אַן אַלטע נעמט און פאַרבט אויף אַמאַראַנט-קאָליר אַזאַ פּרעכטיק שטיק טיול און דערפאַר וועט די אַרעמע יאָאָשיאַ האָבן אַזעלכע אויסטערלישע ביסט-האַלטערס צום אויסשטייער.

נישט קוקנדיק אויף אַלע אומשטענדן, האָב איך מיך געפילט ווי אַ שולדיקע לגבי דער פּרינצעסין און יוזעפינאַ.

ווען איך בין אַריין אין דעם צימער נאָך עפעס אַ קלייניקייט, איז יוזעפינאַ געלעגן אַן אויסגעדרייטע מיט איר פנים צו דער וואַנט, זי האָט אַפילו נישט געוואָלט אַ קוק טאָן אויף מיר, איך האָב געוואוסט, אַז זי ליידט.

דאָס צעשיידן זיך מיט דער פּרינצעסין האָט מיר פאַרשאַפט אַ ספּע-ציעלן עגמת-נפש. עס וועלן מיר שטאַרק פעלן די שטילע שמועסן, וועלכע מיר האָבן געפירט, ליגנדיק אין די בעטן קעגנאיבער זיך, דעמאָלט ווען יענע צוויי זענען שוין געשלאָפן. זי איז געווען אין דעם זעלבן עלטער וואָס מיין מוטער, וועלכע איך האָב אין געטאָ פאַרלוירן. און זי האָט גע-האַט מוט צו פאַרטיידיקן יידן אין יענעם נישט פאַרגעסלעכן אַוונט. נישט איינמאָל האָט זיך מיר געגלוסט אַנצונעמען אין מיינע ביידע הענט איר צעווייטיקטן קאָפּ און איר אַריינשעפטשען אין אויער מיין סוד, וועלכן איך האָב אַזוי שטרענג אָפּגעהיט פאַר דער גאַנצער וועלט.

**

אין יאָאָשיאַס חתונה-טאָג איז אַננאַ ביאַלקאָוסקאַ אויפגעשטאַנען אַ סך פּריער ווי געוויינלעך. האָט זיך אַנגעטאָן, פיין צוגעקעמט און אָפּ-געפרעגלט צום פּרישטיק צוויי דיך-צעשניטענע ציבעלעס.

— ווייסט, אַליציאַ, — האָט זי געזאָגט צו מיר — זינט דער דאָך-טאָר האָט באַפוילן יאָאָשיאַן צו עסן זעקס ציבעלעס אַ טאָג, הער איך נישט אויף צו טראַכטן וועגן ציבעלעס. איך האָב נישט פאַר דיר קיין סודות; כ'האָב געקויפט די ציבעלעס אין געוועלבל. מיר האָבן צוויי טירן; צוויי טירן טיילן אונדז אָפּ פון קאַרידאָר — מעגן מיר גאַנץ דרייסט פּרעגלען ציבעלעס.

זי איז געשטאַנען לעבן דעם עלעקטרישן אייוועלע, צוהאַלטנדיק די פאַן מיט איין האַנט און אין דער צווייטער האַנט האָט זי געהאַלטן אַ הילצערנעם לעפל צו מישן די ציבעלעס.

געטריבן פון אן אימפולס, פון וועלכן איך האָב מיר נישט געקענט אָפגעבן קיין חשבון, בין איך צוגעגאַנגען נאָענט צו איר און איך האָב אַרױפגעלייגט מיין האַנט אויף איר אַקסל.
— איך ווינטש יאָאָשיאַן גליק, ווי אַן אייגענער טאַכטער — האָב איך געזאָגט.

זי האָט אויסגעדרייט דעם קאַפּ; איך האָב געזען אַז זי איז געווען טיף גערירט. מיר זענען אַזוי געשטאַנען דורך אַ וויילע נאָענט לעבן זיך. איך האָב געזען פון איר שמייכל, פון דעם אָפּן ווי זי האָט געקוקט אויף מיר, אַז זי איז צופרידן פון מיין ברכה.

— הער, אַליציאַ, רוף מיך ביי מיין ערשטן נאָמען, רוף מיך נונאָ, יעדער רופט מיך אַזוי, איך בעט דיך!

כ'האָב געשוויגן. כ'האָב מורא געהאַט פאַר דער אינטימקייט. טראָץ אַלעמען, איז זי געווען אַ געפערלעכע פרוי. כ'האָב מיר געטראַכט; און ווען איך וואָלט דיר אָנפאַרטויט אַז איך בין אַ ייִדישע — וואָס וואָלסטו דעמאָלט געזאָגט?

אין דעם מאָמענט איז זי געווען פריינטלעך געשטימט צו מיר. אָבער ווען זי וואָלט געוויסט מיין סוד, ווי אַזוי וואָלט זי דעמאָלט רעאַגירט? זי האָט געוואָרט. זעענדיק אַז איך שווייג, האָט זי פאַרשטאַנען, אַז איך גיי נישט איין, אַז מיין האַרציקע רעאַקציע וועט זיך נישט איבער-חזרן, אַז איך וועל מיך ווידער צוריקציען צו מייע געדאַנקען, צו וועלכע זי וועט נישט האָבן קיין שום צוטריט.

**

שפעט אין אַוונט, ווען מיר זענען שוין געלעגן אין די בעטן, האָט אָנבאָ ביאַלקאָוסקאַ גערן געשמועסט. אין מיר האָט זי געהאַט אַ גוטע צוהערערין, ווייל איך האָב זיך מיט איר קיינמאָל נישט געשפּאַרט.

אַפט האָט זי פאַרטשעפעט ייִדישע טעמעס און איך האָב דעמאָלט נישט געוויסט צי האָט זי גערעדט דערפאַר, ווייל זי האָט געהאַט אַ חשד, אָדער פאַרקערט, אַז זי האָט אין באַצוג צו מיר קיין שום חשד נישט גע-האַט.

איינמאָל האָט זי זיך גאַר ברייט פונאַנדערגערעדט וועגן אַ סך

אריסטאקראטישע, גרעפישע משפחות אין פוילן, וועמענס בלוט איז גע-
ווען געמישט מיט יידיש. זי האָט אַפילו אויסגערעכנט זייערע נעמען.
— דו האָסט קיין אַנונג נישט וויפל גרעפישע משפחות זענען גע-
מישט מיט יידן...

זי האָט אַ וויילע געשוויגן, דערנאָך האָט זי פלוצלינג אַנגעהויבן צו
ריידן וועגן מיר:

— איך טראַכט וועגן דעם, אַליציאַ, אַז דו וואָלסט בשום אופן נישט
געקענט זיין קיין יידישע. דו ביסט נישט קיין פראַקטישע, דו האָסט נישט
קיין לעבנס-כּיטרעקייט; יעדער קען דאָך מיט דיר טאָן, וואָס ער וויל!
אַ, יידישע פרויען זענען נישט אַזעלכע...

און זי איז ווידער אַנטשוויגן געוואָרן. אפשר האָט זי געוואָרט אויף
מיינס אַ וואָרט, אויף עפעס אַ ווידערשפרוך? היות זי האָט געזאָגט: „דו
וואָלסט נישט געקענט זיין קיין יידישע“, האָט זי וואַרשיינלעך וועגן דעם
געטראַכט. עס זענען געוויס געווען מאַמענטן, ווען זי איז מיך חושד גע-
ווען, אַז איך בין יאָ אַ יידישע און זי האָט געזוכט אין מיר יענע כאַראַק-
טעריסטישע יידישע שטריכן. זי האָט זיי נישט געפונען, האָט זי אַלזאָ
איר טעאָריע אַבולירט.

„דו וואָלסט נישט געקענט זיין“... — איז דען נישט געווען קיין
פראַגע אין די ווערטער, אַז איך זאָל פראַטעסטירן? קיין סיבה איך זאָל
אַפאַנירן?

זי האָט מסתמא געוואָלט דערהערן: וואָס? איך — אַ יידישע? וואָס
איז אייך איינגעפאַלן? אַבער איך האָב געהאַט אַ צונויפגעדריקטן האַלדו
און כ'האַב מיך נישט אַפגערופן מיט קיין איין וואָרט.

— אַליציאַ! ווייסטו וואָס עס טוען אונדזערע פאַרטיזאָנער, די „יענד-
רושעס“ אונדזערע, ווייסטו וואָס זיי טוען? ווען עס געלינגט זיי צו כאַפן
אַן אַפטיילונג פון יידן, און זיי האַבן אַמאָל געכאַפט פיר הונדערט יידן
אין די שטייך-ברוכן ביי בוסק, גיבן זיי איבער די יידן צו די דייטשן. עס
גייט אַרויס אַ „יענדרוש“ פון וואָלד — אַ דייטשישער אַפיציר קומט אַנט-
קעגן און די אַפטיילונג מיט די יידן ווערט איבערגעגעבן צו די דייטשן.
דער דייטשישער אַפיציר סאַלוטירט — „יענדרוש“ סאַלוטירט און גייט
צוריק אין וואָלד אַריין...

ווי כיטרע, ווי דורכגעטריבן זי נעמט זיך צו מיר, האָב איך גע־
טראַכט.

כ'האָב נישט געזאָגט צי די „יענדרושעס“ האַנדלען גוט אָדער שלעכט.
עס האָט מיך געשטיקט אין האַלדז און קיין שום וואָרט האָט נישט גע־
קענט דורך מיין האַלדז דורכגיין. איך האָב מיך דערמאָנט וועגן זאָפּיאַ
לאַזיעוויטש, וואָס פאַראַ דרייַסטקייט האָט די פרוי געהאַט. זי וואַלט
מיט דער גאַנצער זיכערקייט געזאָגט, זייענדיק אויף מיין אָרט: „גוט
אַזוי, איך קען נאָר באַגריסן אַזאַ טאַט“.

— אַליציאַ, מען זאָגט אַז הונדערט טויזנט יידן באַהאַלטן זיך אויס
בלויז אין וואַרשע. ווען די מלחמה וועט זיך ענדיקן, וועלן זיי אַרויסקריכן
פון די באַהעלטענישן און וועלן אויסשעכטן אַלע פּאַלאַקן.
כ'שמייכל אין דער פינצטער מיט אַ געפיל פון מיטלייד. ווען די
ווערטער וואַלטן געזאָגט וויקטשיאַ אָדער מיכאַלינקאַ, די דינסטמיידלעך
פון אונדזער אַנשטאַלט, וואַלט מען דאָס נאָך געקענט פאַרשטיין, אָבער
אַננאַ ביאַלקאַווסקאַ! — דאָס איז דאָך אוממעגלעך צו פאַרשטיין...
און דאָך האָט זי אַזוי גערעדט און אַליציאַ מאַיעווסקאַ האָט גע־
הערט די ווערטער און זיי אויפגענומען מיט שווייגן.

**

צומאָרגנס נאָך דעם שמועס, ווען איך בין צוריקגעקומען פון דעם
גאַטעסדינסט צו אונדז אין צימער, האָב איך דערזען עפעס אַ פרעמדע
פּרוי. דאָס איז געווען אַ מאַגערע בלאַנדע פרוי פון אַ יאָר דרייַסיק. זי
האַט געהאַט אַ פאַרווייניג פנים.

זי איז געזעסן אויף דער לענשטול, וווּ עס פלעגט זיצן די קראַנקע
פּרוי מיט דער אונטערהויטיקער פאַרלייזונג. אַננאַ ביאַלקאַווסקאַ איז גע־
זעסן אויף אַ שטול לעבן איר.

— דאָס איז פּריילין לעוואַנדאַווסקאַ — האָט זי פאַרגעשטעלט פאַר
מיר און צו איר: — דאָס איז פרוי מאַיעווסקאַ.
ווען פּריילין לעוואַנדאַווסקאַ האָט זיך געזענגט און איז אַוועקגע־
גאַנגען, האָט צו מיר געזאָגט אַננאַ ביאַלקאַווסקאַ:

— צי ווייסטו נישט וועגן עפעס אַ דירה פאַר מאַרישיאַ לאַנדאַוו?
דאָס איז איר לערערין. מען האָט דערהרגעט מאַרישאַס עלטערן אין עפעס

א פֿאַרשטאַט, ווען זי אַליין איז געווען אין וואַרשע. זי האָט וועגן גאַרנישט געוויסט. ווען זי איז צוריקגעקומען צו זיי, האָט מען איר וועגן דעם דער־ ציילט. זי איז ווידער געפֿאַרן קיין וואַרשע און איז אַוועק צו דער פֿריילין לעוואַנדאָוסקאַ. איך קען די מאַרישיאַ, דאָס איז אַזאַ פֿיין קינד, זי איז אַלט צוואַנציק יאָר. מען מוז דורכױס געפֿינען פֿאַר איר אַ דירה.

טרערן זענען געפֿלאָסן איבער איר פֿנים; זי האָט זיי אַפֿגעווישט מיט דער האַנט.

— איך ווייס נישט וועגן קיין שום פֿרייער דירה — האָב איך גע־

זאַגט.

כ'בין בלאָס געוואָרן. כ'בין געשטאַנען פֿאַר איר אין מאַנטל מיטן הוט, אָן אויפֿגעטרייסלטע, נישט וויסנדיק צוליב וואָס מער: צי פֿון אירע טרערן, צי פֿון איר דערציילונג.

— זען דיך אַוועק, אַליציאַ. פֿאַרוואָס ביסטו אַזוי בלאָס געוואָרן? איך קען דאָס מיידל און אירע עלטערן האָב איך אויך געקענט. איך גיי שוין. איך מוז איר שאַפֿן אַ דירה, אַפֿילו פֿון אונטער דער ערד.

זי האָט זיך אַ דריי געטאַן איבערן צימער, אַנגעטאַן דעם מאַנטל, אַרומגעוויקלט איר האַלדזן מיט אַ פֿאַטשיילע, אַנגעשפֿאַרט זיך אויפֿן שטעקן און איז אַוועק.

אין עטלעכע שעה אַרום איז זי צוריקגעקומען:

— איך האָב געפֿונען! — האָט זי אויסגערופן אַ צעשטראַלטע —

און כ'האָב שוין צו וויסן געגעבן דער לעוואַנדאָוסקאַ.

זי האָט זיך אַוועקגעזעצט און זיך פֿאַרטראַכט.

— דו דאַרפֿסט וויסן — האָט זי געזאַגט נאָך אַ וויילע — אַז פֿריי־

לין לעוואַנדאָוסקאַ איז אַ פֿראַנקיסטין, פֿונקט ווי מאַריאַן. זי האָט אין זיך ייִדיש בלוט. אפשר דערפֿאַר האָט זי זיך אַזוי שטאַרק גענומען צום האַרץ דעם ענין מיט מאַרישיאַ לאַנדאַן.

אַבער דו — האָט איך געטראַכט — דו האָסט נישט קיין ייִדיש בלוט

און דאָך ביסטו מיט קראַנקע פֿיס אַרומגעלאָפֿן אַזוי פֿיל שעהן איבער דער שטאַט, כדי צו געפֿינען אַ צימער פֿאַר דעם מיידל...

זי איז אַרויפֿגעגאַנגען און אַראָפֿגעגאַנגען פֿון טרעפֿ, קלאַפֿנדיק מיטן שטעקן און שטעלנדיק פֿאַרויכטיק די טריט אויף דער גליטשיקער גאַס.

און דאָס אַלץ צוליב אַ ייִדיש קינד, אַ קינד פֿון ייִדן, וועלכע זי האָט אַזוי געהאַט און פֿאַראַכטעט.

און איך האָב מיר נאָך עפעס געטראַכט, אַרומגעכאַפט מיט פֿלוצימ־דיקע געפילן: ווער ווייסט? אפשר וואָלט זי מיט מיר אויך אַזוי געהאַנדלט? פֿון דעם טאָג אָן האָב איך אויפֿגעהערט מורא צו האָבן פֿאַר אַנאַ ביאַלקאַווסקאַ.

**
*

די ערשטע וואָס איז געקומען צו אונדז מיט אַ באַזוך איז געווען די פֿרינצעסין אוכטאַמסקאַ.

כאַטש זי האָט געוווינט מיט איין שטאַק נידעריקער, איז זי געקומען אַנגעטאָן אין אַ הוט. אין דעם זעלביקן פֿילצענעם הוט וואָס זי האָט גע־וויינלעך געטראָגן, מיט אַ שוואַרצער קורצער וואַלקע, וואָס האָט צוגע־דעקט אַ העלפט פֿון איר פֿנים.

אַנאַ ביאַלקאַווסקאַ האָט זי אויפֿגענומען בכבודיק, צעשפֿרייטנדיק ברייט די הענט און קאַטשענדיק זיך אויף די פֿיס — האָט זי זי אַוועק־געזעצט אויפֿן לענשטול.

מיר האָבן שוין צען טעג געוווינט אין אונדזער נייעם צימער און איך האָב נאָך אַלץ נישט געקענט זיך אַרויסשלאָגן פֿון געדאַנק די פֿריער־דיקע איינוווינערין. כִּ׳האָב נאָך אַלץ געקוקט מיט אומצוטרוי אויף די ווענט, אויף דער פֿאַדלאַגע, אויף יעדן שטיקל מעבל, אַפֿילו אויף די שויבן פֿון פענצטער, אויף דעם לענשטול האָט איך מיך קיינמאַל נישט אַוועק־געזעצט — און איצט ווען די פֿרינצעסין האָט זיך אויף אים אַוועקגע־זעצט, האָב איך געהאַט געוויסן־ביסן, עפעס אַן אומאַנגענעם געפֿיל, אַז מיר האָבן אַפֿגעטאָן אַ בייזוויליקן שפּאַס.

— אַליציאַ, זע נאָר זע, די פֿרינצעסין איז צו אונדז געקומען. דאָס איז זייער שיין פֿון איר זייט. איצט וועלן מיר דערוואַרטן ווייטערדיקע באַזוכן; פֿרייליך סאַקאַלאַווסקאַ, פֿרוי זאַוואַדזקאַ, פֿרוי יוזעפינאַ...

— איך ווילן שוין נישט מיט פֿרוי יוזעפינאַ — האָט געזאָגט די פֿרינצעסין — מען האָט מיך שוין היינט אַריבערגעטראָגן ערגעץ אַנדערש. — ווהיין? מיט וועמען וווינט די פֿרינצעסין?

— איך ווילן מיט דער פֿרוי מאַקאַווסקאַ און מיט נאָך צוויי פֿרויען. צוזאַמען זענען מיר פֿיר. אין קאַרידאָר פֿון דער שוועסטער גערמאַנאַ.

זיצנדיק אזוי לעבן דער פרינצעסין און קוקנדיק אויף איר, האָב איך גלייכצייטיק געטראַכט: צי גיט זיך אַננאָ ביאַלקאָוסקאַ אָפּ אַ חשבון פון דער קריוודע וואָס זי איז באַגאַנגען לגבי דער פרינצעסין און פרוי יוזע־פינאַ?

זי האָט צעשטערט די האַרמאַניע, וואָס האָט געהערשט אין יענעם צימער און עס איז קיין שום צווייפל נישט געווען, אַז די ביידע פרויען זענען באַעוולהט געוואָרן.

איך האָב נישט געקענט די, וועלכע מען האָט גענומען אויף אונ־דזער אַרט, מעגלעך אַז דאָס זענען געווען אומבאַקאַנטע פרויען פון דער שטאַט. איך האָב פאַרשטאַנען, אַז די נאַנעס האָבן וואַרשיינלעך דערפילט די אַנטיפאַטיע פון דער פרוי יוזעפינאַ צו דער פרינצעסין, דערפאַר האָבן זיי זי אַריבערגעפירט צו דער עלעגאַנטער מאַקאָוסקאַ. זיי האָבן געמיינט, אַז דאָס וועט זיין די געהעריקע געזעלשאַפט פאַר דער פרינצעסין.

יוזעפינאַ האָט פאַרלוירן אַננאָ ביאַלקאָוסקאַ, פאַר וועלכער זי האָט, וואָס אַן אמת, מורא געהאַט — אָבער ביידע האָבן זיי געשטאַמט פון דעם זעלביקן שיכט, ביידע האָבן זיי געהאַט די זעלביקע פאַליטישע אַנשווי־אונגען און, מ'זאָל אזוי אַ גוטן זוך טאָן, האָבן זיי געהאַט די זעלבע קרו־ביים. זי האָט אויך פאַרלוירן מיד, מאַיעווסקאַ, לגבי וועלכער זי האָט גע־האַט פריינטלעכע געפילן. מען האָט געקענט דערקענען אין אירע אויגן, אַז זי איז אַן איינזאַמע און הונגעריקע נשמה, וואָס גאַרט נאָך אַביסל וואַרעמקייט, ווי אַ דורשטיקער באַגערט וואָסער.

און די פרינצעסין אוכטאַמסקאַ?

— אָבער דערפאַר וועט די פרינצעסין האָבן צוויי טריט צו דער פריילין סאַקאַלאָווסקאַ, וועלכע וווינט אין דעם זעלביקן קאַרידאָר! דאָס איז אַזאַ ווונדערבאַרע פרוי — האָט געזאָגט אַננאָ ביאַלקאָווסקאַ כדי זי צו טרייסטן.

זי האָט אַ שמיכל געטאָן, הערנדיק די ווערטער.

— אַליס! — האָט זי געזאָגט און אויסגעשטרעקט צו מיר די האַנט, וואָס זי האָט גלייך צוריקגעצויגן. זי איז געווען קאַרג אַרויסצווייזן אירע עמאַציעס. זי איז געווען אַזאַ געזעצטער מענטש ווי אַ גוט אַנגעשטעלטער פּרעציער מעכאַניזם. און אזוי האָט זי געוואַלט בלייבן ביזן סוף.

אָבער זיצנדיק לעבן איר, נאָענט פון אירע קני, און קוקנדיק אויף

די קנייטשן אונטער אירע אויגן און אויף איר האנט, וואָס זי האָט צוריק-געצויגן, האָב איך אַ טראַכט געטאָן, אַז אפשר טאַקע אין דעם מאַמענט האָט זי שיעור נישט פאַרלוירן איר גלייכגעוויכט.

נאָך דער פּרינצעסין איז צו אונדז געקומען מאַריאַ זאַוואַדזקאַ. פּונקט ווי פּריער די פּרינצעסין, האָט אַננאַ ביאַלקאַווסקאַ זי אַוועקגעזעצט אויף דעם לענשטול פון דער קראַנקער, וואָס האָט דאָ פּריער געווינט.

זאַוואַדזקאַ האָט געטראָגן אַ הוט אויפן קאַפּ און אין דער האַנט האָט זי געהאַלטן אַ גרויסן בייטל, ווייל נאָך דעם וויזיט ביי אונדז, האָט זי זיך געקליבן צו גיין אין שטאַט כדי אײנצוקויפן פאַרשיידענע קלייני-קייטן פאַר די שווער־קראַנקע. זי האָט נאָך כּסדר אָפּגעהיט די קריסטלעך־כע פּליכטן, דער אינצידענט מיט פּיקולסקאַ איז פאַרגעסן געוואָרן. זי האָט זיך געפילט פּריי, זי האָט געלאַכט און ווייל זי האָט שלעכט געהערט אויף אײן אויער, האָט זי גערעדט זייער הויך. נאָך איר אַוועקגיין האָט זיך אָפּגערופן אַננאַ ביאַלקאַווסקאַ:

— אויב דו וועסט פּרעגן ביי מיר אַ מיינונג, אַליציאַ, וועל איך דיר זאָגן, אַז אַזעלכע פרומע פּרויען זענען אין מיינע אויגן זייער פאַרדעכ־טיק, די נאָנעס האָבן זיי פּיינט, ווייל זיי קריכן אַריין אין זייער געביט, אין דער טעריטאָריע פון זייער הערשאַפט. די נאָנעס האָבן פּיינט ווען עמעצער איז פרומער פון זיי. אַלץ דאַרף האָבן אַ גרענעץ און מען דאַרף נישט איבערטרייבן...

נאָך דער זאַוואַדזקאַ איז געקומען קאַוואַלסקאַ און לאַוורינדיק אין אונדזער ענגן צימערל צווישן דעם בענקל און טישל, האָט זי פּונקט אַזוי ווי אַלע אונדזערע געסט, ענדלעך געאַנקערט אויפן פאַראַרעמטן לענשטול. — איר האָט אַן אנגענעם צימערל — האָט זי געזאָגט אַריינקומענ־

דיק.

ביאַלקאַווסקאַ ענטפּערט איר:

— איר האָט זיך אויך נישט אויף וואָס צו באַקלאַגן, פּרוי קאַוואַלס־קאַ, איר מיט דער טרעפּערקע זענט אין אייער צימער אין צווייען.

— יאָ, אָבער דאָס איז נישט דאָס זעלבע, ווייל מיר האָבן בלויז אַ צימער און דאָס אין אַן אָפּאַרטאַמענט. אינטערעסאַנט וואָס עס וואַלטן געזאָגט קאַראַל און מאַלאַגאַשיאַ, ווען זיי וואַלטן געזען די ווינונג.

אַננאַ ביאַלקאַווסקאַ האָט שוין געקענט קאַראַל און מאַלאַגאַשיאַ. קאַ־

דאָל איז געווען אַ הויכער און שיינער מאַן. מאַלאַגאַשיאַ, נישט קיין הויכע, מיט אַ רונדיק פנים. זי איז געווען אַ שייניקע די מאַלאַגאַשיאַ. ביידע האָבן זיי געזאָרגט פאַר דער קאָוואַלסקאַ מיט אויסערגעוויינלעכער איבערגע-געבנקייט. ווען זי איז קראַנק געוואָרן אויף גריפע, זענען זיי יעדן טאַג געקומען און האָבן זיך שטאַרק באַאומרויקט צוליב איר געזונט. זי איז געלעגן אונטער איר גאַלעריע פון בילדער אין אַ ווייסע יאַקע און זיי זע-נען געזעסן טרויעריק.

זיי האָבן איר געקושט די הענט, געגלעט דעם קאַפּ. קאַראַל פלעגט אַ געוויסע צייט קומען אפילו צוויי מאַל אַ טאַג. ער איז געווען אַ גרוי-סער און שטאַרקער מאַן און ער האָט איינגעשטעלט זיין לעבן, ווייל עס איז נישט פאַרביי קיין טאַג די דייטשן זאָלן נישט כאַפן אויף די גאַסן. דאָס אַלץ האָט געקענט זיך אויסווייזן מאַדנע פאַר דער טרעפערקע, וועלכע האָט געוויינט מיט קאָוואַלסקאַ, ווייל זי האָט געוויסט, אַז דאָס זענען די קינדער פון קאָוואַלסקאַס פריינדין. קאָוואַלסקאַ האָט אַמאָל גע-טאַן אַ סך טובות דער פריינדין און די קינדער האָבן איר איצט אַפגע-דינט. די דאָנקבאַרקייט איז אַבער איבערגעגאַנגען אַלע גרענעצן.

ביאַלקאָווסקאַ פלעגט אין יענער צייט אַפט אַריינקומען צו קאָוואַלס-קאַ און זעענדיק די ביידע קינדער ווי זיי זיצן אַזוי נאָענט לעבן זיך און ווי האַרציק זיי זענען פאַרטרויערט — איז איר איינגעפאַלן זיי אויסצו-שדכנען, און זי האָט שוין אפילו דערפון גערעדט מיט קאָוואַלסקאַ.

ווען קאָוואַלסקאַ האָט זיך געזעגנט און איז אַרויס, האָט ביאַלקאָווסקאַ זי באַגלייט ביז צו די טרעפּ און דערנאָך ביז צו איר צימער, ווייל זיי האָבן געהאַט נאָך עפעס צו ריידן. צוריקקומענדיק האָט זי זיך אַנגערופן בזה הלשון:

— די קאָוואַלסקאַ קומט עפעס אויס צו זיין פאַרדעכטיק אין מיינע אויגן. זי רעדט פויליש מיט אַ מאַדנעם אַקצענט. אַלץ איז ביי איר „זיס“: קאַראַלס קינד, אונדזער צימער און מאַקאָווסקאַס לילאַ קלייד. ווען מיר זענען אַראָפּ פון די טרעפּ האָט זי מיר דערציילט, אַז פאַר דער מלחמה פלעגט זי פאַרן יעדן יאָר קיין קאַרלסבאַד. ווער איז געפאַרן פאַר דער מלחמה קיין קאַרלסבאַד? — רייכע יידן. קאָוואַלסקאַ איז אַ יידישע, איך זאָג עס דיר. קאַראַל און מאַלאַגאַשיאַ זענען אירע קינדער. איצט גיב איך

מיר אפ א חשובן, אז מאַלגאַשיאַ איז אינגאַנצן ענלעך צו דער קאַוואַלסקאַ.
און איך האָב זי געוואַלט חתונה מאַכן מיט קאַראָלן.
איך האָב געהערט אירע ווערטער און געשמייכלט אין זיך. כ'האַב גע-
טראַכט וועגן די צייטן ווען מיר האָבן געווינט אַלע פיר צוואַמען. נישט
איינמאַל האָט פאַסירט, אַז איך בין נישט געווען אין צימער, דעמאָלט האָט
זי גאַנץ זיכער אַריינגעטענהט אין יוועפינאַ און אין דער פרינצעסין אויף
אַזאַ אופן:

— פרוי יוועפינאַ און דו, פרינצעסין, אויב איר וועט פרעגן מיין
מיינונג, וועל איך אייך זאָגן אַז די אַליציאַ איז פאַר מיר אַ רעטעניש;
זי נעמט קיינמאַל נישט קיין אַנטייל אין אונדזערע געשפרעכן אויף יידי-
שע טעמעס. עס האָט נאָך קיינמאַל נישט פאַסירט, אַז זי זאָל זאָגן איר
מיינונג וועגן עפעס. און פון דער צווייטער זייט, קען איך אין איר נישט
געפינען קיין איין כאַראַקטעריסטישן יידישן שטריך... ווער איז זי אַלזאַ,
אום גאַטעס ווילן?

היינט האָבן מיך שוין אירע ווערטער נישט איבערראַשט. זיי זענען
פון מיר אַראַפגעשווומען ווי רעגנוואַסער. איך האָב שוין אינגאַנצן פאַר
איר נישט מורא געהאַט. אויב זי האָט מיך אַפילו פאַרדעכטיקט — בין
איך געווען הונדערט פראַצענט זיכער, אַז זי וועט מיר קיינמאַל אַפן נישט
שטעלן די פראַגע צי איך בין אַ יידישע. זי איז געווען צו גוט דערצויגן.
זי זאָל מיך פרעגן אויף אַזאַ אופן.

**

אין חודש אַפּריל, פאַר די יום־טובים, איז צו מיר געקומען צופאָרן
מאַרישאַ. זי האָט מיך געפרעגט צי איך וויל ווידער פאַרן קיין סולעיוו
וועק, אָבער איך האָב אַפגעזאָגט.

אין איר וווינונג אויף דער מאַרשאַלאַקאָוסקאַ גאַס איז מאַרישאַ גע-
קומען איין אַדער צוויי מאָל אַ וואָך, זי האָט געוואַלט, אַז דער סטרוזש
זאָל וויסן, אַז זי וווינט נאָך דאָרט, אַז זי האָט זיך נישט אינגאַנצן אַרויס-
געצויגן, אַז זי איז מיט איר קינד אַוועקגעפאַרן אויף אַ געוויסע צייט
אויף פרישע לופט. טיילמאַל איז זי אַפילו ספעציעל אַריינגעגאַנגען צום
סטרוזש און געפרעגט זיך וועגן עפעס אַ קליינ־קייט.

— איך וועל נישט פאַרן צו דיר — האָב איך געזאָגט — איך פיל

מיך דא זיכערער ווי אין סולעיוועק. איך קען נישט פארגעסן דעם מאן וואָס האָט זיך צו מיר אַזוי אויפּמערקזאַם צוגעקוקט, ווען איך האָב שפּאַ-צירט איבערן גערטנדל.

— אָבער וואָס וועט זיין, אויב דו וועסט מאַכן אַ טעות אין די יום-טובדיקע צערעמאָניעס בעת די גאַטעסדינסטן? יעדער קאַטאָליק טרעט צו פאַר פאַסכע זיך מתווה זיין.

— כ'וועל ווידער גיין אין דער קירך אויף דער כלאַדנאַ גאַס און כ'וועל דאָרט זיצן אַ שעה אָדער צוויי...

איך בין ווירקלעך אין אַ פאַר טעג אַרום דאָרט אַהינגעגאַנגען. אין אַ שוואַרצן קאַסטיום מיט אַ שוואַרצן הוט, מיט אַ געבעט'בוך אין דער האַנט, האָב איך ביי קיינעם נישט געוועקט קיין חשד. און דאָך האָט מיין האַרץ אַזוי אומרויק אין מיר געקלאַפּט... כ'האָב געוואַרפן מיינע בליקן אויף רעכטס און אויף לינקס ווען איך בין געגאַנגען דורך דער זשעלאַזנאַ גאַס. פון דער אַגראַדאָוואַ איז מיר אַנטקעגנגעקומען אַ דייטשישער פאַט'רול, וועלכער האָט געפירט צוויי יונגע מענטשן, אַ מאַן און אַ פרוי. זיי זענען געגאַנגען רויק, אַרומגערינגלטע מיט דייטשן. עס איז פאַר מיר קיין שום ספק נישט געווען, אַז דאָס זענען געווען יידן.

איך האָב אויף זיי געקוקט מיט אַ פאַרקלעמט האַרץ. זיי זענען שוין פאַרבייגעגאַנגען און זענען אַריין אין דער זשעלאַזנאַ. געוויס אין דער ריכטונג פון אַלייע שוכאַ.

ווען איך האָב אַזוי געקוקט אויף די צוויי אומגליקלעכע מענטשן, איז לעבן מיר פאַרבייגעגאַנגען אַ שכן פון דעם הויז, וווּ איך האָב גע'ווינט פאַר דער מלחמה. ער איז געווען פאַרהייראַט מיט אַ קריסטין. דאָס איז געווען זיין צווייטע פרוי.

ער האָט מיך דערקענט. ער האָט מיר נאַכגעקוקט. אין אַ מאַמענט ווען איך האָב אויך נישט ווילנדיק זיך אויסגעדרייט צו אים, האָבן זיך אונדזערע אויגן באַגעגנט. הגם ער איז געווען אַ געשמדטער ייד, איז ער געווען אין דער זעלביקער געפאַר וואָס איך: אויף דער אַרישער זייט, אויף אַרישע פאַפירן.

אויפן עק פון זשעלאַזנאַ און כלאַדנאַ בין איך אויף אַ וויילע שטיין געבליבן; נאָר אויף איין וויילע, כדי אַפּצואַטעמען און דערנאָך גיין וויי-טער.

אויף דעם פלאץ איז אין די צייטן פון געטא אריבערגעווארפן גע-
ווארן א בריק דורך דער כלאדנא גאס. אומציייליקע מחנות מענטשן זע-
נען דא דורכגעגאנגען. אונטן איז געווען די ארישע זייט פון דער כלאדנא
גאס; אויבן מחנות יידן, וואס זענען געגאנגען דורך דער בריק.

כ'האב פלוצלינג א טראכט געטאן: צי קען נישט מיין בלאסקייט
מיד פארראטן? די כלאדנא גאס איז פול מיט אגענטן — זיי קענען נאך
באמערקן דעם פרויען-געשפענסט, די פרוי פון יענער זייט בריק...

אזוי בין איך געגאנגען יענעם פרימארגן צו דער קירך פון הייליקן
קאראל פארעמעוש... איך האב זייער מורא געהאט.

אבער, בין איך דען אליין געווען אין אזא לאגע? אלע יידן אויף דער
ארישער זייט האבן מורא געהאט צו גיין איבער די גאסן.

אפילו די וועלכע האבן געהאט א הונדערט-פראצענטיקן גוטן אויס-
זען, אפילו די קרובה מיינע, די בלאנדע, וואס האט געטראגן גרויסע אוי-
רינגלעך און געהאלטן אויף א שטריקל א קליין הינטעלע, אפילו זי אויך.
זי האט זיך אין דעם מודה געווען, ווען מען האט מיט איר גערעדט אונ-
טער פיר אויגן.

אפילו מארישא, מיין עלטסטע טאכטער, וועלכע האט לאוורירט
צווישן אירענא, נינא און מיר, אין א שטרויען היטעלע אויף איר בלאנדן
קאפ, אפילו זי האט מורא געהאט צו גיין איבער די גאסן.

אבער די מורא האט מען נישט געטארט ארויסווייזן פאר דער וועלט.
מען האט עס געמוזט אויסבאהאלטן אין די טיפסטע טיפענישן פון דער
נשמה. דאס פנים האט נישט געטארט זיין פארזארגט; דער גאנג האט
באדארפט זיין א לייכטער און עלאסטישער. די אויגן אויסגערוטע. אזוי
האט מען באדארפט גיין איבער די גאסן, כדי נישט אנטדעקט צו ווערן.

טיילמאל האט מען געזען אנטקעגנגיין דעם בעסטן פריינט, אדער א
קרוב, וועלכן מען האט שוין לאנג נישט געזען, אפילו א ברודער צי אן
אייגענע שוועסטער. צוליב פארזיכטיקייט האט מען געמוזט גלייכגילטיק
פארבייגיין, נישט מודה זיין זיך אין דער באקאנטשאפט מיט דער קלענפ-
טער באוועגונג, מיט א שמייכל צי אפילו מיט א פינטל פון אויגן...

ווייל אויף דער ארישער זייט, האט אומעטום און אלעמאל געלויערט
א געפאר.

**

נאך עטלעכע וואכן האבן זיך אָנגעהויבן די מאַי־תפילות, צו וועל־
כע איך בין פון צייט צו צייט געגאַנגען. יעדעס מאל האב איך דאָרט גע־
זען אונדזערע שכנים פון דריטן שטאָק, דאָס פאַרפאַלק בינדער.

זיי האָבן געווינט אין פונקט אַזאַ קליין צימערל מיט אַ קאַרידאָרל
ווי אַנאַ ביאַלקאָוסקא און איך. די בינדער איז געווען אַ שיינע, אַ די־
קע פרוי פון אַ יאָר פופציק. זי פלעגט אַראָפּגיין אין דער קירכע אָנגעטאָן
אין אַ שוואַרצן ברייטן שטרויענעם הוט אויפן קאַפּ, און זי פלעגט זיך
זעצן אויף אַ באַנק לעבן דער טיר. הינטער איר איז געזעסן פרוי גראַבסקאַ,
די פריינדין פון דער בלינדער פרייליךן שימאַנסקאַ.

אַמשטאַרקסטן האָט מען געהערט דאָס זינגען פון באַשיאַן, דאָס מיידל
מיט דער פאַראַליזירטער האַנט. נאָך איר, דאָס זינגען פון דער פרוי בינ־
דער — אונדזער שכנה. איר מאַן איז געזעסן אויף דער לעצטער באַנק
לעבן פענצטער, צוזאַמען די צוויי צי דריי מענער, וועלכע די נאַנעס האָבן
דערלויבט צו קומען אין דער קירכע, ווייל זיי האָבן נאָך נישט באַמערקט
קיין שום פאַרדעכטיקטס.

ער האָט נישט געהאַט קיין געבעט־בוך, ער האָט נישט געדאוונט
און נישט געזונגען. מען האָט געזאָגט, אַז ער איז שווער קראַנק אויפן
האַרץ. איך האָב קיינמאַל נישט געהערט זיין שטים, דערפאַר האָט שוין
זיין פרויס שטים הויך געקלונגען איבער דעם געבעט־צימער. בינדער האָט
געהאַט איין שיקלדיק אויג; ער איז געווען אַ דיקלעכער מאַן פון מיטעלן
וואָקס; זיין פנים האָט אויסגעדריקט ליידן. נאַכלעסיק אָנגעטאָן און מיט
אַ סעמיטישן פנים, האָט ער קיינמאַל נישט גערעדט קיין וואָרט.

די פרוי בינדער דאַקעגן איז געווען ענלעך צו אַ רויו. אַ שטראַלנ־
דיקע מיט אַ שמייכל האָט זי גערעדט אַ גלענצנדיקן פויליש, פלעגט אַרויס־
גיין אין גאַס, כדי צו דערליידיקן פאַרשיידענע ענינים. זי האָט גערן גע־
רעדט מיט אַנדערע פרויען, פשוטער אָנגעטאָן און פראַסטערע פון איר.
מען האָט וועגן זיי גערעדט, אַז דער מאַן איז שווער קראַנק אויפן
האַרץ און די פרוי מוז אים פלעגן. דערפאַר האָט מען זיי אָנגענומען אין
דעם אָנשטאַלט און מען האָט זיי געגעבן אַ באַזונדער צימער. בינדער האָט
קיינמאַל נישט געעפנט ס'מויל, אפילו אין דער קאַנצעלאַריע ביי דער

שוועסטער־פארוואלטערין אין טאג פון זייער אַנקום אין אַנשטאַלט. די פרוי האָט גערעדט פאַר אים.

ווען די שוועסטער־פארוואלטערין האָט געשטעלט די שטענדיקע פראַגע, צי זיי זענען נישט קיין יידן? צי זיי זענען נישט קיין געשמדטע? — איז בינדער בלאַס געוואָרן... און די פרוי בינדער האָט געענטפערט: — זאָל גאָט אויסהיטן, מיר זענען קאַטאָליקן!

און אַזוי אַרום זענען זיי אויפגענומען געוואָרן און זיי האָבן באַ־צאָלט דעם סכום, וואָס מען האָט פון זיי פאַרלאַנגט: טויזנט זלאָטעס.

איך האָב פאַרדעכטיקט, אַז בינדער איז אַ ייד, אָבער וואָס שייך זיין פרוי, האָב איך נישט געהאַט די זיכערקייט. עס האָט מיך געוווּנדערט, אַז זיי האָבן אויסגעקליבן פאַר זייער „קענקאַרטע“ אַ נאָמען וואָס קלינגט נישט אינגאַנצן פּויליש. דאָס האָט אָבער געקענט געשען דערפאַר, וואָס זיי זענען געבליבן ביי זייערע אייגענע נעמען. אין אַלגעמיין אָבער האָב איך אין יענער צייט נישט געלייגט צופיל אַכט אויף דעם פאַרפאַלק.

איך האָב מיך באַפריינדעט מיט דער גרויער פרוי אידזשיקאָוואַ פון דער שוועסטער גערמאַנאַס קאַרידאָר. פרוי אידזשיקאָוואַ פלעגט אַרייַן־פאַרן אין דעם קירכ־צימער אויף אַ וועגעלע, וועלכעס ס'האַט געשטופט די שטרענגע נאָנע.

זי האָט געוווּנט לעבן דער פּריילין סאַקאַלאָווסקאַ. אַן איידעלע און פאַעטישע פון דער נאַטור, איז זי געווען אין איין צימער מיט אַן אַרדי־נערער און פּראָסטער פרוי מיטן נאָמען קאַטשאַראָווסקאַ. זי האָט זייער געליטן צוליב דער נישט פאַסיקער געזעלשאַפט; אָבער זי האָט נישט גע־וואַגט וועגן דעם צו ריידן צו דער נאָנע, ווייל אַן אומחן צו אַ שכן איז נישט געווען קיין קריסטלעך געפיל. האָט זי אַלזאָ געליטן שווייגנדיק.

זי האָט געהאַט אַן איינציקן זון אין טערקיי. ער האָט זיך אַהינבאַ־קומען נאָך דעם ווי די פּוילישע אַרמיי איז צעשמעטערט געוואָרן. זי האָט נאָר געוווּסט, אַז ער געפינט זיך אין טערקיי, אָבער זי האָט נישט געהאַט פון אים קיין שום ידיעות.

יעדן טאָג דריי אַזייגער נאַכמיטאַג, אַלעמאַל אין דער זעלבער שעה, האָט זי געעפנט דאָס פענצטער. זי פלעגט זיך אויפהייבן אויף דעם ווע־געלע און אויסציען די הענט.

— אַ, זון מיינער! — האָט זי גערופן אין אירע געדאַנקען — אַ, זון

מיינער אין דעם ווייטן טערקיי. איך בענטש יעדן קלאַפּ פון דיין האַרץ, יעדן ציטער פון דיינע ברעמען און יעדן טריט דיינעם! און ער הערט מיך, פרוי מאַיעווסקאַ, — פלעגט זי צו מיר זאָגן, שאַקלענדיק מיט איר קאַפּ — דריי אַזייגער עפנט ער זיין פענצטער, בייגט זיך אַריבער און הערט זיך איין צו מיין שטים, און ווען ער בענקט זייער שטאַרק נאָך מיר, קען ער אונטערשיידן מיין יעדעס וואָרט...

דערווייל איז איר מיטווינערין, פרוי קאַטשאַראָווסקאַ, געזעסן אויף איר בעט און שטיל געזאָגט תפילות. זי האָט געהערט יעדעס וואָרט פון דער פרוי אידזשיקאָוואַ און זי האָט איראַניש געשמייכלט. זי האָט זי געהאַסט מיטן קלאַסן־האַס און זי האָט עס איר אויף פאַרשיידענע אופנים אַרויסגעוויזן. זי האָט נישט אויפגעהויבן קיין שום זאַך, ווען אידזשיקאָוואַ האָט עפעס אַראָפּגעלאָזט אויף דער ערד, כאַטש זי האָט געוויסט, אַז יעדע קען עס אַליין נישט אויפהייבן. זי האָט נישט אַרויסגענומען אין קאַר־רידאַר אַריין דער קראַנקערס טעפלעך צוזאַמען מיט אירע אייגענע, נאָכן עסן; זי האָט איר קיינמאַל נישט געהאַלפן אַריבערגיין פון בעט אין וועגלע אַריין.

צי האָט די שוועסטער גערמאַנאַ געוויסט וועגן דעם? אפשר האָט זי יאָ געוויסט, אָבער אין איר אַסקעטישער פאַרביסנקייט האָט זי באַטראַכט קאַטשאַראָווסקאַ ווי אַן אומגליק פון גאַט און זי האָט געוואָלט, אַז די ביידע פרויען זאָלן בייקומען און באַזיגן אין זיך דעם קעגנזייטיקן האָס אין נאָמען פון פרינציפּ: „האַב ליב דיין שכן ווי זיך אַליין“.

ווען איך בין אַרויסגעגאַנגען פון דער פרוי אידזשיקאָוואַ, האָב איך דורך דער אָפענער טיר אַריינגעקוקט אין דעם צימער, אין וועלכן עס האָט אַמאַל געווינט פרוי קאַשינסקאַ, די אַלטע פרוי מיטן סעמיטישן אויסזען, וועלכע פלעגט פון אינדערפרי ביו ביינאַכט, אַ פאַרזונקענע אין געבעט, ציילן די תפילות. די אַלטיטשקע איז שוין דאָרט מער נישט געווען.

אויף איר בעט — אַ נסים! — האָב איך דערזען אַ ליגנדיקע אַ סך אַ יינגערע, אָבער מיט דער גאַנצער זיכערקייט — אַ יידישע פרוי, כ'האַב זי קיינמאַל נישט געטראָפן אין דעם קירכן־צימער. זי האָט זיך וואָר־שיינלעך געמאַכט קראַנק, ווייל זי האָט נאָך נישט געוויסט ווי אַזוי מען דאַרף זיך אויפפירן בעת אַ געבעט אין דער קירכע. איך האָב מיך שפע־

טער דערוויסט, אַז זי הייסט קאַזובסקאַ און האָט אַ יונגע טאַכטער, וואָס באַזוכט זי.

איינמאָל האָב איך געטראָפֿן דאָס מיידל; זי איז געזעסן אויף דער געפלאַכטענער סאָפקע לעבן דעם אַריינגאַנג אין דער קירך. זי איז נישט אַלט געווען מער ווי צוואַנציק יאָר.

כ'האָב מיך אַוועקגעזעצט לעבן איר. זי האָט געטראָגן אַ קלייד פון ציגל־קאַליר, מיט אוירינגלעך אין די אויערן. זי האָט געהאַט אַ קיילעכ־דיק, קינדיש און טרויעריק פנים; די האָר — געקרייזלטע.

דאָס קינד קומט צו אָפט אַהער, האָב איך מיר געטראַכט, זיצנדיק לעבן איר. מסתמא האָט זי אַ שלעכטע וווינונג אויב זי רייסט זיך אַזוי אָפט אַרויס פון דער היים און קומט דאָ אַהער, צו דער מוטער. ווי שטאַרק זי שטעלט זיך אויס אויף אַ געפאַר און דערביי האָט זי גאַרנישט אַזאַ גוטן אויסזען.

זי איז געווען אין מיין טאַכטער נינאַס יאָרן, צו וועלכער איך האָב שרעקלעך געבענקט.

כ'האָב געקוקט אויף אירע הענט, וועלכע זענען געווען פאַרפלאַכטן אַרום אירע קני, זי האָט געטראָגן אַ דין גאַלדן רינגל אויף איר פינגער. כ'האָב געקוקט אויף די בלויע אַדערן פון אירע הענט. כ'האָב נישט גע־קענט פון איר אַוועקגיין, כ'האָב נישט געהאַט קיין כוח פון איר אַוועק־צוגיין...

אין דעם קאַרידאָר פון דער שוועסטער גערמאַנאַ האָט איצט אויך געווינט די פרינצעסין אוכטאַמסקאַ. כ'בין אַ געוויסן טאַג אַריין צו איר. זי איז געזעסן אויפן בעט און לעבן איר איז אויף אַ שטול געשטאַ־נען אַ קליין רענצל, וואָס איך האָב אַמאָל אויף איר בקשה אַוועקגעשטעלט אויף דעם שענקל. איך האָב מיך לעבן איר אַוועקגעזעצט און אַריינגע־קוקט אין דער וואַלזע. עס זענען דאָרט געלעגן שרייב־מכשירים; צוויי טינטערס אויף אַ שווערן שטענדער פון גרינעם מאַלאַכטי, אַ פרעסער צו־צוהאַלטן פאַפירן, צוויי לייכטער און אַ שאַכטל אויף פאַפיראַסן. אויף יעדער זאָך איז געווען אויסגעקריצט אַ קרוין פון דער קעניגלעכער משפּחה. זי האָט מיר יעדע זאָך דערלאַנגט, איינס נאָכן אַנדערן, און ווען איך האָב מיט אויפּמערקזאַמקייט און פּיעטעט אַלץ איבערגעקוקט, האָט זי

יעדע זאך באזונדער איינגעוויקלט אין זייד־פאפיר און פארזיכטיק צוריק־געלייגט אין דער וואַליזע.

— שער אַליס, צי קענט איר אַוועקשטעלן די וואַליזע אויפן שענקל? איך בעט אייך!

כ'האַב גענומען די וואַליזע, זי איז געווען זייער אַ שווערע, און כ'האַב זי אַוועקגעשטעלט אויפן שענקל לעבן דעם לייכטער מיטן ליכטל. — מערסי — האָט געזאָגט די פרינצעסין.

היות עס איז געווען אַ רעגנדיקער טאָג, האָט איר מיטווינערין, פרוי מאַקאווסקאַ, געטראָגן איר וואָלן לילאַ קלייד, וואָס איז געווען אין אַ שיינעם קאַנטראַסט צו אירע גרויע האָר.

— איר האָט אַ זיס קליידל, — האָט צו איר איינמאַל אין קאַרידאָר געזאָגט פרוי קאָוואַלסקאַ. מיט דער איינציקער, אויסערלעך אַזוי אומשול־דיק־לינגענדיקער פראַזע, האָט קאָוואַלסקאַ אויפגעדעקט אירע קאָרטן. דער אויסדרוק „זיס“ אין שייכות מיט קינדער אָדער זאָכן — איז קיינמאַל נישט באַנוצט געוואָרן דורך די פּאָליאַקן. הערנדיק די עטלעכע ווערטער האָט מאַקאווסקאַ נישט געהאַט קיין שום צווייפל, אַז קאָוואַלסקאַ איז אַ ייִדישע. זי האָט געהיימנישפּול אַ שמייכל געטאָן ..

אין יענע טעג פלעגט צו אונדז אָפט קומען יאַאַשיאַ. זי איז געווען מיד און בלאַס. זי האָט זיך אויך באַקלאָגט אויף איבלדיקייט און קאָפּ־ווייטיק און זי האָט כסדר געוואָלט זיין לעבן דער מוטער.

— האָב איך דיר נישט געזאָגט, אַליציאַ? דאָס איז אַ כאַלערע, דער מאַריאַן. אין אַזאַ שרעקלעכע צייט, ווען אויף אַלע גאַסן הענגען באַקאַנט־מאַכונגען מיט די נעמען פון דערשאַסענע... גראַד אין אַזאַ צייט... דאָס איז דאָס ייִדישע בלוט... — זי האָט רחמנות געהאַט אויף יאַאַשיאַ, נאָך אַזאַ קינדישע און אומבאַהאַלפענע...

טיילמאַל איז יאַאַשיאַ געקומען, ווען ביאַלקאווסקאַ איז נישט געווען אין צימער, זי איז מעגלעך געווען ביי דער קאָוואַלסקאַ און אפשר גאָר זיצנדיק אין קאַרידאָר האָט זי געפירט אַ שטילן שמועס מיט דער הויפט־שוועסטער באַגומילאַ. און אפשר איז זי געגאַנגען אין איינעם פון די גע־וועבלעך, כדי צו פאַרקויפן אירע צוקער־אויסאַרבעטונגען?

אין דער צייט האָט זי געמאַכט פאַרשיידענע צוקערלעך אין אונדזער צימער און דערנאָך עס פאַרקויפט אין שטאָט.

זי האָט ערגעצווו זיך פאַרשאַפּט אַ מאַשין צו מאַלן פּלייט און אַ גרויסע פּאַן. זי האָט געקויפּט צוקער, קאַרטאָפּל, פּאַרשיידענע איילן און געשמאַקע צוגאַבן. זי האָט אין דער פּאַן געמאַכט אַ מאַסע פּון קאַרטאָפּל און צוקער; דורכגעמאַלן דורך דער מאַשין, צעטיילט אויף שטיקלעך און צוגעגעבן געשמאַק און קאַליר. דערנאָך האָט זי דאָס געדרייט אין קליינע קייקלעך און אַרומגעוויקלט מיט ביבלע־פּאַפּיר. איך האָב איר געהאַלפּן ביי דער אַרבעט.

אַבער נאָך עטלעכע טעג זענען די צוקערלעך קאַליע געוואָרן און זיי האָבן געפּלאַצט. האָט זי אַלזאָ, אַוועקגעשטעלט די קאַרטאָפּל און אָנגע־הויבן זיי אויסצואַרבעטן פּון באַבעס.

— אַליציאַ, דאָס איז אַ גלענצנדיקער רעצעפּט פאַר מאַכן צוקער־לעך. אַבער איך קען אים דיר נישט געבן, ווייל דאָס איז אַ פּראַפעסיאָ־נעלער סוד.

אין אונדזערע קרייזן האָט זי פאַרקויפּט די צוקערלעך צו דעם אַדמי־ניסטראַטאָר פּונעם אַנשטאַלט. דאָס איז געווען אַן עלעגאַנטער מאַן פּון די אַמאַליקע צייטן, דאָכט זיך אַפּילו אַ קרוב פּון דער גרעפּין סאַבאַנסקאַ, די גרינדערין פּונעם אַנשטאַלט. ער האָט זייער געלויבט די צוקערלעך.

יאַאַשיאַ איז געזעסן אויף דעם לענשטול — און געוואָרט אויף איר מוטער.

איך האָב געקוקט אויף יאַאַשיאַ, אויף אירע אונטערגעהאַקטע אויגן און בלאַסע באַקן.

— איר שטעלט אייך אויס אויף אַ געפּאַר, קומענדיק צו אונדז אַזוי אַפּט — האָב איך געזאָגט.

— אַבער איך מוז איצט זיין מיט מיין מוטער — האָט זי געענטפּערט. ווען איך האָב אַזוי געקוקט אויף דער טאַכטער פּון אָננאַ ביאַל־קאַווסקאַ, ווי שטאַרק האָב איך געבענקט נאָך מיינע טעכטער, וועלכע האָבן געווינט אין פּאַרשיידענע געגנטן פּון וואַרשע.

אין די צייטן בין איך שוין טיילמאַל צו זיי געפּאַרן. כ'האַב מיך אָנגענומען מיט מוט און כ'האַב זיי באַזוכט.

— ביי וועלכער שוועסטער־טאַכטער ביסטו היינט געווען, אַליציאַ? — האָט געפרעגט אָננאַ ביאַלקאַווסקאַ נאָך מיין צוריקקומען — ביי יאָד־זשיאַ צי אַניעלקאַ?

איך האָב איר דערציילט מיט אַ סך ליבע וועגן מיינע טייערע שוועס-
טערן־טעכטער, וועלכע זענען געבליבן אַן טאַטע־מאַמע און האָבן געהאַט
נאָר מיך איינע אויף דער גאַנצער וועלט.

— ווי שטאַרק דו האָסט זיי ליב, די טעכטער פון דיינע שוועסטערס
— האָט געזאָגט ביאַלקאַווסקאַ — דו רעדסט וועגן זיי מיט אַזויפיל האַרץ!
דעמאָלט האָב איך איבערגעריסן דעם שמועס אין דער מיט. צי האָב
איך מיך נישט פאַרראַטן? צי האָט זי, אַזאַ קלוגע, נישט פאַרשטאַנען, אַז
עפעס איז אין דעם פאַראַן, וואָס די שווייגנדיקע אַליציאַ איז פלוצלינג
פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ שטורמישן שטראָם? ...

כ'בין אַנטשווייגן געוואָרן. כ'האָב מער נישט געוואָלט וועגן זיי דער-
ציילן.

— און פאַרוואָס קומען זיי צו דיר קיינמאַל נישט? — האָט זי וויי-
טער געפרעגט.

זי האָט געהאַלטן אויף אירע קני אַ לאַקשנברעט, וואָס זי האָט גע-
באַרגט אין דער קיך, זי האָט געדרייט די קייקעלעך פון דער צוקער־מאַסע,
באַפאַרבט אויף ראַזאַ־קאַליר און זי האָט זיי אויסגעלייגט אויף דעם ברעט.
— זיי דרייען זיך גענוג אַרום אויף די גאַסן פון זייער געגנט —
האָב איך געענטפערט — כ'וויל נישט זיי זאָלן דאָ אַהערקומען.

זי האָט פאַרשטאַנען און אַ שאַקל־געטאַן מיטן קאַפּ. זי האָט אויך
נישט געוואָלט, אַז יאַאַשיאַ זאָל צו אונדז אַזוי אַפט קומען.

— זי קומט צו מיר, ווייל זי ווייסט אַז איך קען צו איר נישט פאַרן
מיט מיינע קראַנקע פיס... אָבער איך וועל פאַרן קיין בוסק און איך וועל
מיך אויסהיילן. אין יולי וועל איך פאַרן; מאַריאַן וועט מיר געבן ס'געלט.
פלוצלינג האָט זיך די טיר געעפנט און עס איז אַריינגעקומען אַ נאַנע.
— עס איז געשען אַן אומגליק — האָט זי געזאָגט — אַ לאַסט־אויי-
טאַ האָט איבערגעפאַרן צום טויט די פרוי גראַבסקאַ און פריילין שיי-
מאַנסקאַ אויף דער ביעלאַנסקאַ גאַס.

ביאַלקאַווסקאַ האָט אַוועקגעשטעלט דאָס לאַקשנברעט אויפן בעט,
זי האָט זיך אויפגעשטעלט און איז אַרויס פון צימער. ווען זי איז צוריק-
געקומען האָט זי געזאָגט:

— זעסטו? ווייל וואָס פאַראַ פאַר איז דאָס געווען? איינע אַן אַלטע,

די צווייטע אַ בלינדע... און דאָך האָבן זיי זיך געדרייט אויף דער טומל-דיקסטער גאַס. זיי האָבן געוואַלט אַריבערגיין אויף דער צווייטער זייט... דורך צוויי טעג האָט דער גאַנצער אַנשטאַלט גערעדט וועגן פרוי גראַבסקאַ און פרייליך שימאַנסקאַ. מען האָט דורכגעפירט אַ טרויער-תפילה און דערנאָך האָט מען מער נישט גערעדט וועגן דעם פאַרפאַל. אין דעם אַנשטאַלט איז טויט געווען אַ געוויינלעכער ענין, אַ פשוטע טאַג-טעגלעכע דערשיינונג מיט וועלכער מען האָט שלום געמאַכט און אויף וועלכער מען האָט אָפט געוואַרט מיט אומגעדולד און מיט בענקשאַפט.

***

אַ געוויסן טאַג, אין חודש מאַי, בין איך געקומען אין דער וווינונג פון די הערשאַפט קאַשטש אויפן זשאַליבאַזש. איך האָב נישט געזען מיין טאַכטער נינאַ זינט פערצן חדשים. כ'האָב זי געטראָפן אין אַ פאַרטעך מיט אַ בעזעם אין דער האַנט, ווייל זי איז געווען פאַרנומען מיט צו-רוימען די וווינונג. כ'האָב פלוצלינג אַ טראַכט געטאַן; נינאַ האָט זיך זייער געענדערט. כ'האָב מיך צו איר צוגעקוקט פון דער נאַענט — זי האָט געהאַט געפאַרבט די האַר אויף אַ טונקל-געלן קאָליר.

— נו, און וואָס, ניגעלע — האָט איך געפרעגט קוים כאַפנדיק דעם אַטעם — נו און וואָס?

זי האָט זיך אַנגעהויבן צו דרייען איבערן צימער. זי האָט אַ כאַפ געטאַן דעם עמער, די באַרשט, די שטוב־טיכער — און זיי אַריינגעטראָגן אין קיך אַריין.

— איך רויס צו די וווינונג, ווייל צוליב מיר קען מען נישט צונע-מען קיין דינסטמיידל.

זי האָט מיך אַריינגעפירט צו זיך אין צימערל.

כ'האָב געקוקט אויף די ווענט, אויפן סופיט, אויף יעדן שטיקל מעבל און כ'האָב געטראַכט: דאָ איז זי געווען איינע אַליין בעת דער באַמבאַר-דירונג, אין פינצטערניש, אין אַ ליידיקער דירה. זי איז קיינמאַל נישט אַרונטערגעגאַנגען אין קעלער, ווייל זי האָט מורא געהאַט פאַר פרעמדע מענטשן...

— ליבינקע מיינע — האָב איך געזאָגט — וואָס פאַר אַ גליק איז דאָס פאַר מיר, אַז איך זע דיך!

— אך, מאמעלע, כ'האב מיר געפארבט די האָר. כ'מיינ אַז אַזוי וועט זיין בעסער.

— מיט וועמען ביסטו געווען? ווער איז מיט דיר געגאַנגען?

— פרוי עמיליאַ.

ווער איז געווען די פרוי עמיליאַ?

זי איז געווען אַן אלמנה נאָך אַ באַאַמטן און זי האָט געהאַט צוויי קינדער: אַ 19-יעריקע טאַכטער און אַ 17-יעריקן זון.

אין איר דריי-צימערדיקער וווינונג אויף זשאַליבאָזש האָט זי אויס-באַהאַלטן יידן. נישט איינעם, נאָר דריי — און טיילמאַל פיר. זי איז געווען פאַר זיי נישט נאָר די באַלעבאַסטע, נאָר אויך אַן עצה-געבערין, פאַרזאָרגערין און טרייסטערין.

זי האָט נישט געהאַלטן די יידן צוליב געלט ווי פיל אַנדערע האָבן דאָס געטאָן. זי האָט נאָר געוואָלט האָבן צו עסן פאַר זיך און פאַר אירע קינדער. זי האָט דאָך נישט געקענט אַרבעטן; זי האָט געמוזט היטן די יידן, אַנהאַלטן אַ קאַנטאַקט מיט זייערע משפחות, דערליידיקן דאָקור-מענטן און איינקויפן פאַר אַלע. יעדן אויגנבליק האָט געקענט געשען עפעס אומדערוואַרטט: אַן אַבלאַוע, אַדער אַ בלאַקאַדע פון הויז, צי אַ שאַנ-טאָזש פון וועלכן מען האָט זיך געמוזט ראַטעווען. די איינוווינער פון דער פרוי עמיליאַ האָבן זיך נישט געדרייט איבער די גאַסן, זיי זענען געווען גאַנצע טעג און נעכט אינדערהיים.

נינאַ האָט געווינט ביי דער פרוי עמיליאַ איין חודש. היות אַחוץ איר האָבן זיך דאָרט אויסבאַהאַלטן נאָך דריי מענטשן, האָבן מיר באַ-שלאָסן, אַז מען דאַרף זי איינאַרדענען ערגעצווו אַנדערש. זי איז אַריי-בערגעגאַנגען צו דער משפחה קאַשטש, קרובים פון דער פרוי פון גענעראַל ליטווינאַוויטש, אירענאַס באַלעבאַסטע.

נאָך נינאַס אַרויסציען זיך, האָט די פרוי עמיליאַ ווייטער פאַר איר געזאָרגט און זי באַזוכט. אַפט פלעגט אויך קומען צו נינאַן פרוי עמיליאַ שיינע טאַכטער.

טאַקע דאָס וואָס מען האָט נינאַן באַזוכט, האָט אין יענער צייט גע-האַט אַ גאָר גרויסע באַדייטונג. קריסטן, וועלכע האָבן באַזוכט די יידן, האָבן געהויבן זייערע שאַנסן פון דורכלעבן און געשטאַרקט זייער פאַזי-ציע קודם-כל אין די אויגן פונעם סטרוזש און פון די אַנדערע לאַקאַטאָרן.

פרוי עמיליא האט געהאט א יונג, שיין פנים און אינגאנצן גרויע האר. עס האט זי ארומגערינגלט א סוד, וועגן וועלכן עס האבן אפילו נישט געווסט אירע קינדער.

זי האט געשטאמט פון א חסידישער משפחה פון א קליין שטעטל אין די מזרח־ראנדגעביטן. ווען זי איז אלט געווען 16 יאר, האט זי זיך פארליבט אין א קריסט, אוועקגעפארן מיט אים קיין ווארשע, זיך גע- שמדט און מיט אים חתונה געהאט.

עס האט דעריבער געקענט זיין, אז איר באציאונג צו יידן איז געווען ווי אן אויסקויף פון די זינד, וועלכע זי איז באגאנגען, ווען זי איז נאך געווען גאר יונג. דאס איז געווען דער פרייז, וועלכן זי האט איצט גע- צאלט פאר איר מאמעס טרערן, פאר איר טאטנס קלאגן פאר דער שאנ- דע, וואס זי האט פארלאזט די משפחה.

איינמאל אין א גרויער שעה, ווען זי איז געווען ביי נינאן, אין א מאמענט פון אן אינטימען שמועס, האט זי דאס אלץ דערציילט נינאן.

**

זונטיק בין איך געפארן אויף דער ראקאוועצקא גאס צו מיין טאכ- טער אירענא.

כ'האב מיך אפילו נישט געקענט באגריסן מיט איר, ווייל זי האט געהאט ביי זיך אין קיך א פריינדין — די וועשערין.

— א, פרוי מאיעווסקא, — האט זי צו מיר געזאגט — פרוי ליטווי- נאוויטש איז נאך נישט צוריקגעקומען. אבער ביטע, ווארט צו אביסל.

דערנאך, ווען די פריינדין איז אוועק, האב איך מיך אוועקגעזעצט אין קיך און מיר האבן געשמועסט צווישן זיך בעת אירענא האט געקאכט דאס מיטיק.

אין די אונטן פלעגט זיך ביי דער פרוי ליטווינאוויטש פארזאמלען א געזעלשאפט וואס האט געשפילט אין קארטן. אירענא האט איצט גע- הייסן אנעלקא. זי האט דערלאנגט די געסט טיי, סאנדוויטשעס און טייל- מאל אפילו בראנפן. מען האט איר געגעבן טרינקגעלט. די הערן האבן אין איר קעגנווארט גערעדט וועגן איר פראנצויזיש — און נאך זייער אוועק- גיין האט זי מיט פרוי ליטווינאוויטש געלאכט אין קיך פון די זאפטיקע ווערטער. עס איז דארט אפילו געווען איין עלטערער מאן, וואס האט זיך

דערלויבט טיילמאל א קניפ צו טאן אניעלקאן, ווען זי איז פארבייגעגאנגן גען מיט דער טאץ.

— אניעלקא איז אן אמתע דארפישע מויד — האט ער געזאגט טוישנדיק די קארטן.

אין די צייטן זענען די יידישע מיידלעך, וועלכע האבן זיך אויסבאָהאלטן אויף אַרישע פּאַפּירן, געווען די בעסטע דינסטמיידלעך, זיי האָבן געהאַט אַלע מעלות: ערלעכע, אַרבעטזאַמע און מאַראַלישע. ביי זיי האָט זיך עס דאָך געהאַנדלט וועגן זייער לעבן. אַ וווינונג איז געווען די ערשטע גאַראַנטיע פון אויסדויער. דערפאַר האָבן זיי געטאַן אַלץ וואָס זיי האָבן געקענט, כדי צו באַפּרידיקן זייערע ברויטגעבער. אָבער טאַקע דערפאַר האָט אויף יעדער גוטער דינסט געקענט פאַלן אַ חשד.

פּרוי ליטווינאַוויטש, וואָס איז געווען קלוג און דערפאַרן, וועלנדיק שאַפן די זיכערסטע באַדינגונגען פאַר דעם מיידל, וואָס האָט זיך ביי איר אויסבאַהאַלטן, פּלעגט בכיוון אויסטראַכטן אויף איר בילבולים, דערצייילן דיק די שכנות:

— זי האָט מיר צוגעגנבעט צען זלאַטעס, וועלכע כ׳האַב אַוועקגע-לייגט אויפן טישל אונטערן לייכטער און איך בין חושד, אַז זי האָט מיר אויך צוגעגנבעט אַ נאַכטהעמד.

— עס קומט צו איר צוגיין עפעס אַ גלעזער, וואָס וויל מיט איר חתונה האָבן. עס איז מיר אַ שאַד פאַר אַזאַ...

— די מויד איז אַ שליאַך! פּול שפּינוועכס הענגט אַראָפּ איבער די ווינקלען און די גלעזער ווישט זי אָפּ מיט אַ שמוציקער שמאַטע. איך האַלט זי נאָר דערפאַר, ווייל זי איז אַ פּריילעכע.

אפּשר דערפאַר האָט זיך אירענאַ געשאַפן אַ געוויסע פּאַזיציע אין דעם הויז. דער סטרוזש, וואָס איז געזעסן אין טויער האָט צו איר פּריינט-לעך געשמייכלט און ער פּלעגט איר אַפּילו, פון צייט צו צייט, פאַרבּעטן אויף אַ גלעזל בראַנפּן.

— און ווייסט איר וואָס נאָך? — האָט די פּרוי ליטווינאַוויטש שטיל גערעדט אויף די טרעפּ — דאָס מיידל איז דאָך אויפן קאַפּ געפאַלן. זי האָט געהייסן שרייבן אין דער „קענקאַרטע“, אַז זי איז פון באַרוף אַ קראַנקשוועסטער. זי — און אַ קראַנקשוועסטער!... זי איז אַמאַל געווען

א דינסטמיידל אין א שפיטאל און לעמבערג, ווו זי פלעגט אַרויסטראַגן די נאַכט־טעפּ...

אירענאַ האָט ווירקלעך געענדיקט די שול פאַר קראַנקשוועסטערס, דערפאַר האָט זי אויפגעגעבן איר אמתן באַרוף אין דער „קענקאַרטע“.

— פרוי מאַיעווסקאַ, — האָט צו מיר געזאָגט אירענאַ, קושנדיק מיין האַנט ביים געזעגענען זיך — איך האָב אייך פאַר דעם וויזיט. קומט נאַכאַמאַל אַריין, ווען איר וועט האָבן פרייע צייט.

אירענאַ האָט נישט געקענט צו מיר ריידן ווי צו איר מוטער, ווייל אַחוץ איר זענען נאָך געווען עטלעכע פערזאָן אין דער היים פון פרוי ליטווינאַוויטש, וועלכע האָבן נישט געטאַרט וויסן וואָס עס האָט מיך מיט איר געבונדן.

**

אין דער העלפט פון יוני איז אין סולעויוועק שווער קראַנק געוואָרן דאָס יינגעלע פון מיין עלטסטער טאָכטער.

— איך מוז מיר אומקערן צוריק קיין וואַרשע — האָט זי געזאָגט, — ווייל איך קען נישט קיין שום דאַקטאָר אין סולעויוועק, צו וועלכן איך זאָל האָבן צוטרוי.

זי האָט אים גענומען אויף איר האַנט און אַוועקגעטראַגן אויפן וואַק־זאָל. אין וואַרשע איז זי אַריינגעשטיגן אין אַ דראַזשקע און זי האָט זיך געהייסן פירן אויף דער לעוואַנדאַווסקאַ גאַס צו איר וווינונג.

פרוי בליזשינסקאַ האָט איר געעפנט די טיר.

— וואָס איז געשען? — האָט זי געפרעגט.

— ס'קינד איז קראַנק געוואָרן, כ'האַב מיט אים געמוזט קומען צו פאַרן.

זי האָט אים אויסגעטאַן און אַריינגעלייגט אין בעט אַריין. דערנאָך האָט מען באַדאַרפט קלינגען נאָך אַ דאַקטאָר. אָבער צו וועלכן? יעדער איינער וועט ביים אונטערזוכן גלייך דערקענען, אַז דאָס איז אַ יידיש קינד...

אַ גוטער פריינט פון אונדזערע קרובים האָט איר רעקאָמענדירט דעם דאַקטאָר שימאַנסקי. זי האָט צו אים גלייך געקלונגען פון עפעס אַ גע־שעפט, ווו עס האָט זיך געפונען אַ טעלעפאָן.

ער איז געקומען דעם זעלבן טאָג. ער האָט באַטראַכט דאָס קינד — אַבער ביי דער פּראָצעדור האָט ער נישט אַוועקגעשאַרט די קאַלדרע.
— דאָס איז שקאַרלאַטין; מען דאַרף דאָס יינגל נעמען אין שפיטאַל.
— דאָס איז אוממעגלעך, דאָקטאָר, ווייל דאָס איז אַ יידיש קינד.
— אויב אַזוי — האָט דער דאָקטאָר געזאָגט — וועלן מיר אים מוזן היילן אין דער היים.

פרוי בליזשינסקא האָט זיך אַבער גוואַלדיק איבערגעשראַקן פאַר דער שלאַפקייט — זי האָט מורא געהאַט אַז זי וועט זיך אַנשטעקן.
דער דאָקטאָר האָט איר געגעבן ספּעציעלע פאַרהיטונג־פּילן, באַ־ מיט זיך זי צו באַרויקן און ער האָט זיך מיט איר פאַרנומען מער, ווי מיט דעם קראַנקן קינד. ער איז געקומען אַ סך מאַל, ווייל דאָס איז געווען אַ שקאַרלאַטין מיט קאַמפּליקאַציעס. מאַרישיאַ האָט אים זייער ווייניק גע־ צאָלט פאַר זיינע וויזיטן, אַבער ער האָט מער נישט פאַרלאַנגט.
דעמאָלט פלעג איך צו זיי קומען יעדן טאָג, אין דער זעלבער צייט. איך האָב מיך אַריינגעזעצט אין טראַמוויי אויף דער זשעלאַזנאַ גאַס און כ'בין אויסגעשטיגן אויף דעם פּלאַץ פון פּאָליטעכניקום. דערנאָך האָב איך מיך פאַרקערעוועט אויף דער לואָווסקאַ גאַס און כ'בין אַריין אין טויער נומער איינס. דער סטרווש האָט געהאַט צוויי זין, פאַר וועלכע איך האָב מורא געהאַט...

מיט אַן אויפגעהויבענעם קאַפּ און זיכערע טריט בין איך דורכגעגאַנגען דורכן הויף. צי האָט עס זיי נישט געוונדערט, וואָס איך פלעג דאָרט קומען יעדן טאָג?

אין דער דירה האָבן זיך געפילט מעדיקאַמענטן און פּראָפּילאַקטישע מיטלען, מיט וועלכע די פרוי בליזשינסקא האָט זיך באַמיט צו פאַרהיטן פון דער פאַרשפּרייטונג פון דער קראַנקייט. איך בין געזעסן אין אַ צווייטן צימער און די טיר פונעם קראַנקן קינדס צימער איז געווען ברייט אָפּן. אין דער צייט פלעגט מאַרישיאַ אַראַפּגיין כּדי צו דערליידיקן אירע ענינים. איך האָב אים דערציילט וועגן אונדזער אַנשטאַלט, וווּ איך האָב מיך געפונען, כּדי אים אַביסל צו פאַרוויילן.

— אויפן דאָך געפינט זיך אַ טעראַסע — האָב איך אים דערציילט — אויף דער טעראַסע זענען דאָ הינער און קאַטשקעס. דאָרט שטייט אויך

א באַנק אויף וועלכער עס זיצן די נאַנעס און קוקן זיך צו. אויפן בוידעם
זענען פאַראַן שמאַלע טרעפּ וואָס פירן צו דער טעראַסע.

— כ'וואַלט געוואַלט זען די הינער און די קאַטשקעס — האָט גע-
זאָגט דאָס קראַנקע ייִנגעלע.

טיילמאַל האָב איך אים געזונגען רעליגיעזע לידער, אָבער דאָס האָט
אים געלאַנגווייליקט.

— וואָס זעט מען פון דער טעראַסע? — האָט ער געפרעגט.

— גאַנץ וואַרשע — האָט איך געענטפערט.

— כ'וואַלט געוואַלט פון דאָרט זען גאַנץ וואַרשע... — האָט ער
געזאָגט.

כ'האָב געקוקט אויף אים פון דערווייטנס און כ'האָב געטראַכט: ווי
בלאָס ער איז און וואָס פאַראַ אונטערגעהאַקטע אויגן ער האָט!

און נאָך האָב איך געטראַכט: איינזאַם קינד, אויב ער וועט איבער-
לעבן די מלחמה — ווי אזוי וועלן זיך די קינדער־אַרן אַפּרופּן אויף זיין
לעבן?...

— נו, און וואָס אַליציאַ, דו גייסט שוין ווידער צו מאַרישיאַ? —
האָט געפרעגט אַננאַ ביאַלקאָווסקאַ — יעדן טאָג גייסטו צו איר?

זי האָט געוואוסט, אַז מאַרישיאַ וווינט שוין נישט אין סולעוויועק, אַז
זי איז צוריקגעקומען מיט איר קראַנקע ייִנגעלע און זי איז ביי זיך אין דער
וווינונג.

אָבער איך האָב איר נישט געזאָגט, אַז דאָס קינד איז קראַנק אויף
שקאַרלאַטין, ווייל איך האָב עס איר נישט געטאָרט זאָגן.

— יאַ! — האָב איך געענטפערט — יעדן טאָג גיי איך צו איר.

— און איך פאַר די טעג אַוועק קיין בוסק און דו וועסט בלייבן אַליין.

אין אָונט, ווען זי האָט זיך געוואַשן אין פינצטערן קאַרידאַר, האָט
זי אַוועקגעשטעלט דאָס אַנגעצונדענע ליכטל, נישט ווי געוויינלעך אויף
דעם שענקל, נאָר אויף מעכאַוואָס לעדערנער וואַליזע. דאָס איז געווען
אַ קליין שטיקל ליכט, וואָס האָט זיך שנעל אויסגעברענט און איבערגע-
לאָזט אויף דעם לעדער אַ טונקעלן פּלעק.

צומאָרגנס האָב איך ביים אַריינגיין אין דער קירכע געטראַפּן מע-
כאַוואָ.

— פרוי מאיעווסקא, — האָט זי געזאָגט — היינט נעם איך אָפּ די וואַליזע.

— גוט, איך וועל זי אייך ברענגען.

— ניין, קאַראַלינאַ שטוטשקע וועט זיצן אויף דער סאָפקע לעבן דער טיר; גיט איר די וואַליזע.

איך האָב מיר געטראַכט: ווי ווייט האָט זיך די פרוי צוגעווינט צו קאַנספּיראַציע! איך האָב דאָך אַליין געקענט איר אַריינטראַגן די וואַליזע צו יעדער צייט. איך האָב שוין דעמאָלט פאַר קיינעם נישט מורא געהאַט. און ווען אַננאַ ביאַלקאַווסקאַ וואַלט אַפּילו געזען, אַז איך טראַג אַרויס דאָס רענצל און וואַלט געפרעגט צו וועמען עס באַלאַנגט, אַפּילו דעמאָלט וואַלט איך געקענט זאָגן אַן מורא:

— דאָס איז מעכאַוואַס רענצל און איך טראַג עס איר טאַקע אָפּ.

ווייל ביאַלקאַווסקאַ האָט שוין דעמאָלט געהאַט געווסט, אַז מעכאַ- וואַ איז אַ ייִדישע, און עס וואַלט זיך איר אויסגעוויזן לעכערלעך אַזאַ האַנדלונג פון איר זייט.

— די נאַנעס ווייסן גאַנץ גוט, אַז מעכאַוואַ איז אַ ייִדישע — האָט זי מיר איינמאַל געזאָגט. — זאָל זי נאָר שטיל און רוֹיִק זיצן. איבעריקנס, דאָס איז אַן אנשטענדיקע פרוי און זי פאַרנעמט זיך מיט דער בלינדער נייעמיראַווסקאַ.

איך האָב געטאָן ווי מעכאַוואַ האָט מיך געבעטן. אין דעם מאָמענט ווען איך האָב געזען קאַראַלינאַ שטוטשקע לעבן דער טיר, האָב איך איר איבערגעגעבן די וואַליזע.

פאַרוואָס האָט מעכאַוואַ צו דער מיסיע אויסגעקליבן קאַראַלינאַ? ווייל זי האָט געווסט, אַז קאַראַלינאַ שטוטשקע וועט, אין איר פּשטות, זיך אינגאַנצן נישט אינטערעסירן מיט דעם ענין.

אַ לאַנגע צייט נאָכדעם, האָב איך ביי יעדער באַגעגעניש מיט מע- כאַוואַ, געהערט פון איר פּאָלגנדיקע ווערטער:

— פרוי מאיעווסקא, ווי אזוי האָט מען געקענט אַזוי רוֹיִנירן די וואַליזע? אויף דער לעדער איז דאָ אַ טונקעלער פּלעק, וועלכן מען קען נישט אַרויסנעמען.

צי האָב איך איר דען געקענט זאָגן, אַז דאָס האָט געטאָן אַננאַ ביאַל-

קאָווסקאַ? איך האָב אָנגענומען דעם פאַרווירף מיט אַ געפיל ווי איך אליין וואַלט באַגאַנגען עפעס אַ שלעכטע טאַט.

אין יענער צייט האָב איך מיר אָפּגעגעבן אַ חשובן, אַז די נאַנעס ווייסן פון די אויסבאַהאַלטענע יידן ביי זיי אין אַנשטאַלט.

איך האָב מיך דערין איבערצייגט ווען אין אַ געוויסן פרימאַרג אין צו דער תפילה אין דעם געבעט־צימער אַריינגעקומען אַ הויכע און מאַ גערע פרוי מיט ספּעציעל־כאַראַקטעריסטישע סעמיטישע שטריכן.

זי האָט זיך אַוועקגעזעצט אויף אַ באַנק און זי איז געווען אַזוי אי־בערגערשאַקן, אַז זי האָט זיך אָפּילו נישט איבערגעצלמט נישט ביים אַריינג־קומען און נישט בעת די תפילות.

דערנאָך האָב איך זי עטלעכע מאָל געזען אין דעם קאַרידאָר פון דער שוועסטער גערמאַנאַ. זי איז געווען פאַרכמורעט און שווייגנדיק. איך האָב נישט געקענט איר נאַמען.

אפשר האָט זי גערעדט פויליש מיט פעלערן, דערפאַר האָט זי בע־סער געוואַלט שווייגן. זי האָט זיכער געשטאַמט פון דער פאַלקס־מאַסע. מען האָט עס געקענט דערקענען פון אירע באַוועגונגען און פון איר אויפ־פירן זיך.

דערפאַר בין איך אין דעם פאַל געווען זיכער, אַז מען האָט די פרוי אָנגענומען אין אַנשטאַלט, וויסנדיק ווער זי איז.

און זאָפּיאַ לאַזיעוויטש, פאַרוואָס האָט מען אַרויסגעשיקט זאָפּיאַ לאַזיעוויטש?

ווייל עמעצער האָט טעלעפּאָנירט פון שטאַט און קיינער האָט נישט געטאַרט וויסן, אַז די נאַנעס באַהאַלטן אויס יידן.

— זיי ווייסן אויך, אַז מאַקאַווסקאַ איז אַ ייִדישע — האָט צו מיר אַ געוויסן טאַג געזאָגט אַננאַ ביאַלקאַווסקאַ. דערנאָך האָט זי אַ וויילע געשוויגן און דאָן צוגעגעבן: — איך קען זי נישט פאַרטראַגן, די מאַ־קאַווסקאַ.

עס האָט מיך געווינדערט, פאַרוואָס זי האָט אַלעמאַל, ווען נאָר זי האָט גערעדט וועגן דער מאַקאַווסקאַ, געמוזט צוגעבן: — איך קען זי נישט פאַרטראַגן.

פאַרוואָס? — די מאַקאַווסקאַ האָט געמוזט האַבן אין זיך עפעס אַזוינס וואָס האָט זי אויפּגערעגט. איך האָב מיר אויסגעטייטשט, אַז דער

אומחן, וואס זי האט געווארפן אויף מאַקאווסקא איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס מאַקאווסקא איז געווען פֿיין אַנגעטאָן, האָט געפֿלעגט אירע נעגל און זיך באַמיט צו זיין אַלעמאַל שײן פֿאַרקעמט. ביאַלקאווסקא, דאַקעגן, איז געווען באַשײדן אַנגעטאָן, מיט גלאַט צוגעקעמטע האָר און האָט איבערהויפֿט נישט געלייגט קיין שום אַכט אויף איר אויסזען.

**

אין יולי האָט זיך אַנגעהויבן דער צוריקמאַרש פֿון דעם דײַטשישן מיליטער. מען האָט אָפֿילו געשמועסט, אַז עס דאַרף אויסברעכן אָן אויפֿ־שטאַנד.

ביאַלקאווסקא מיט דער הויפֿט־שוועסטער באַגומילאַ האָבן שוין לאַנג וועגן דעם זיך געשושקעט אין קאַרידאַר.

— אַלציאַ, זי איז אַ פֿיפֿיקע, די שוועסטער באַגומילאַ, אָבער דער־צײל וועגן דעם קײנעם נישט! זאָל דיך גאַט אויסהײטן!

וועגן די ענינים האָט מען גערעדט בסוד־סודות און דאָך האָב איך געוויסט, אַז מאַריאַן, דער נײַעם אײדעם פֿון ביאַלקאווסקא, געהערט צו דער אונטערערדישער אָרגאַניזאַציע פֿונקט ווי דער 17־יעריקער שילער, דער זון פֿון פֿרוי עמיליאַ, אויך דער גלעזער, מײן טאַכטער אירענאַס פֿאַרערער.

מען האָט דערצײלט, אַז אַלע קעלערס פֿון די הײזער זענען מיט זיך פֿאַרײניקט דורך אונטערערדישע קאַרידאַרן. מען האָט געקענט דורכגיין פֿון אײן עק שטאָט ביז דעם צווייטן, נישט אַרױסשטעלנדיק דעם קאַפֿ אינדרויסן. פֿון אַ לאַנגער צײט האָט מען געזאַמלט געווער און מאַביל־זירט זעלנער, דאַקטוירים און סאַניטאַרן. אָבער קײנער האָט נישט גע־וויסט ווען דער אויפֿשטאַנד וועט אויסברעכן. די אַטמאָספֿער איז געווען אַן אַנגעשטרענגטע. מען האָט געוואַרט.

היות די קלאַנגען וועגן די צוגרייטונגען צום אויפֿשטאַנד זענען דורך פֿאַרשײדענע שפּיאַנען דערגאַנגען צו די דײַטשן, האָט אַנגעהויבן צו הערשן אַ שרעקלעכער טעראַר. עס איז נישט פֿאַרביי קיין אײן טאַג אָן מאַסן־עקזעקוציעס.

אין די צײַטן פֿלעג איך שטײן ביים פענצטער און זיך צוקוקן צו

דעם צוריקציענדיקן זיך מאַטאַריזירטן מיליטער. די לעשנאַ גאַס איז גע-
ווען איינע פון די אַרטעריעס פון צוריקמאַרש.

נאָך דעם מיליטער האָבן זיך געצויגן וועגענער און וועגעלעך איינ-
געשפּאַנטע אין פּערד. דאָס זענען געווען געוויינלעכע פּויערישע וועגע-
נער און אויף זיי זענען געזעסן פּרויען און קינדער; פון הינטן זענען גע-
ווען צוגעבונדן קי און פּערד. אַ טייל פּרויען זענען געגאַנגען צופּוס דער-
לעבן, בכדי צו פּאַרלייכטערן די פּערד, און זיי האָבן זיך מיט די הענט
אַנגעהאַלטן ביי די וועגענער.

כ'האָב אויך געזען אויף די וועגענער חזירים, גענוד, זעק מיט מעל
אַדער מיט ווייץ און טיילמאַל אַפילו מעבל.

אויף די וועגענער האָט זיך געפונען די באַפעלקערונג פון גאַנצע דער-
פּער און אפּשר אַפילו פון גאַנצע געגנטן. טאָג און נאַכט אָן אויפהער
האָבן זיי זיך אַזוי געצויגן דורך דער לעשנאַ גאַס.

איינמאַל, אַרום פיר אַזייגער פּאַרטאָג, האָט מיך אויפגעוועקט אַ
טופּען מיט די פּיס. אין דעם ערשטן אויגנבליק האָב איך געמיינט, אַז
דאָס מאַרשירט מיליטער אונטער די פּענצטער. כ'בין אַראָפּ פון בעט און
כ'האָב פּאַרזיכטיק אַוועקגערוקט דעם שוואַרצן פּאַרהאַנג. עס האָט שוין
געטאַגט.

כ'האָב אַביסל אַרויסגעבויגן דעם קאַפּ און איך האָב דערזען אַ שוין
דערלעך בילד:

טויזנטער מענטשן אַנגעטאַן אין געשטרייפטע קליידער זענען אַרויס-
געגאַנגען פון דעם אַפענעם טויער, וואָס האָט געפירט צום געטאָ. ווי אַ
שטראָם זענען זיי אַראָפּגעשווומען פון דער זשעלאַזנאַ גאַס צו דער כלאַד-
נאַ. זיי זענען געגאַנגען אין גלייכע רייען, צו אַכט אין יעדער ריי.

כ'האָב צווישן זיי אויך געזען אַ יינגעלע פון אַ יאָר צען, אין אַ גע-
שטרייפטן אנצוג.

איינער האָט פּאַרלירן אַ טעפל, וואָס איז מיט אַ טומל אַראָפּגע-
פּאַלן אויפן אַספּאַלט פון דער גאַס. ער האָט אים נישט אויפגעהויבן; ער
איז געגאַנגען ווייטער.

די מחנה איז באַשטאַנען געוויס פון עטלעכע טויזנט מענטשן. נאָך
זיי זענען געפּאַרן אַ פּאַר וועגענער איינגעשפּאַנטע אין פּערד און אויף די
וועגענער זענען געלעגן וואַליזעס און אַנדערע זאַכן.

דאָס איז געווען אַן עוואָקוירטער קאָנצענטראַציע-לאַגער, וועגן וועלכן עס זענען געגאַנגען קלאַנגען, אַז ער געפינט זיך אויף דער אַמאָליקער דזשיקע גאַס — אין דער געביידע וווּ עס האָט אין געטאָ אַמטירט די ייִדישע קהילה.

קעגנאיבער אונדזער אַנשטאַלט, אויף דער צווייטער זייט פון לעשנאָ גאַס הינטער די מויערן פון געטאָ, איז געשטאַנען אַ נישט־צעשטערטע געביידע.

פאַר דער מלחמה איז דאָרט געווען אַ שולע. איצט, האָט מען גע- שמועסט, געפינט זיך דאָרט אַ דייטשישער שטאַב. די געביידע האָט אויס- געזען ווי אַ פעסטונג.

דורך אַ גאַנצע ריי טעג האָבן לאַסט־אויטאָס אַרויסגעפירט קאַסטנס און מעבל פון דער געביידע. אין אַ דערבייאַקן הויז האָט זיך וואַרשיינ- לעך געפינען עפעס אַ פּאַבריק, ווייל אין געוויסע שעהן האָט מען געקענט זען אין די פענצטער אַ סך פרויען און מיידלעך. זיי האָבן זיך צוגעקוקט צו דער עוואָקואַציע, געלאַכט, געפאַטשט מיט די הענט און געזונגען פאַ- טריאַטישע לידער. איין אַפיציר האָט זיי געדראָט מיט אַ רעוואָלווער.

**

איך האָב איצט געווינט אַליין, ווייל ביאַלקאָווסקאַ איז אַוועקגע- פאַרן קיין בוסק זיך היילן. איינמאַל בין איך אַרויס פון אַנשטאַלט, כדי צו פאַרן צו מאַרישיאַ. די טראַמוויי־סטאַציע איז געווען אויף דער זשע- לאַזנאַ גאַס לעבן כלאַדנאַ.

ווען כ'בין אַזוי געשטאַנען אויף דער סטאַציע און כ'האָב געוואַרט אויפן טראַמוויי, האָב איך באַמערקט אויפן עק גאַס די ניאַניע פון מיין יונגסטער טאָכטער נינאַ, וואָס איז געשטאַנען אויסגעדרייט צו מיר מיט דער פלייצע. איך האָב די ניאַניע גלייך דערקענט און כ'האָב מיך מורא- דיק איבערגעשראַקן פאַר דער פרוי. כ'האָב מיך צוריקגעצויגן צו דער כלאַדנאַ גאַס און כ'בין געבליבן שטיין פאַר אַ שויפענצטער פון אַ גע- שעפט. נאָך פופצן מינוט בין איך צוריקגעגאַנגען צו דער סטאַציע. זי איז שוין דאָרט נישט געווען.

ביי מאַרישיאַ אין דער ווינונג האָב איך געטראַפן די פרוי עמיליאַ.

— גרוסן פון ניגא, — האָט זי געזאָגט — איך בין נעכטן ביי איר געווען.

פרוי עמיליאָ האָט געטראַגן אַ זומער-קלייד אין שטרייפן. אירע גרויע האָר מיטן יונגן פנים האָבן געשאַפן אַ קאָלירפולן קאָנטראַסט צום טונ-קעלן ראַנד פון דעם שטרויענעם הוט.

זי איז געקומען מיט אַזאַ ענין: אויב מאַרישיאַ וואָלט זיך גענייטיקט אין אַן איבעריקער דירה, וואָלט זי עס געקענט דערליידיקן אין זשאַלי-באַזש.

מאַרישיאַ האָט אַ צייט באַטראַכט אַט דעם פאַרשלאַג. איר זונעלע איז געזעסן אין צווייטן צימער לעבן שרייבטיש און האָט געצייכנט. ער איז שוין איצט געווען אַ רעקאָנוואַלעסצענט; אַ בלייכער מיט אונטער-געהאַקטע אויגן.

— פרוי עמיליאָ, — האָט זי געזאָגט — גראַד איצט, אין די לעצטע טעג האָט מען אָנגעהויבן צו שמועסן אין אונדזער הויז, אַז איך בין אַ יידישע. איך האָב מורא דאָ צו פאַרבלייבן; איך מוז ענדערן די דירה. — ווי לאַנג וועט געדויערן דער אויפשטאַנד?

— אַלע מיינען, אַז צוויי וואָכן. די רוסן זענען הינטער וואַרשע. כ'וואָלט געוואָלט זיין דורך דער צייט מיט מיין מוטער. זי האָט זיך צו מיר געווענדט:

— דו מוזסט בעטן די פאַרוואַלטערין, זי זאָל דערלויבן מיר מיטן קינד וווינען מיט דיר בעתן אויפשטאַנד.

איך האָב אַ ציטער געטאָן ווען איך האָב דערהערט, אַז מען איז זי חושד אין דעם הויז. איך האָב געוואוסט וואָס פאַראַ שרעקלעכע רעזולטאַטן דאָס קען ברענגען.

דעם זעלבן טאָג, ווי נאָר איך בין צוריקגעקומען אין אַנשטאַלט, בין איך אַריין אין דער קאַנצעלאַריע און מיט טרערן אין די אויגן, האָב איך געבעטן די שוועסטער-פאַרוואַלטערין זי זאָל דערלויבן מיין שוור מיטן קינד צו וווינען מיט מיר צוזאַמען אין דער צייט פון אויפשטאַנד.

— מיר ווילן נישט אין אַזאַ צייט זיך צעשיידן — האָב איך גע-זאָגט — מיר ווילן זיין צוזאַמען.

זי האָט דערלויבט. פונקט ווי יעדער איינער, האָט זי אויך געטראַכט, אַז דער אויפשטאַנד וועט נישט דויערן לענגער ווי צוויי וואָכן.

אינטערעסאנט איז געווען דער אלגעמיינער גלויבן אין א צוויי-וואַ-
כיקן טערמין. מענטשן האָבן זיך אַפילו אָפּגערעדט, אַז זיי וועלן זיך
טרעפן אויף דעם אָדער יענעם אָרט אין צוויי וואָכן אַרום.
— אָבער זי וועט זיך מוזן אַליין פאַרזאָרגן מיט עסן — האָט גע-
זאָגט די פאַרוואַלטערין.

צומאָרגנס בין איך ווידער געפאַרן צו מאַרישיאַ און כ'האַב איר מיט-
געטיילט דעם רעזולטאַט פון דעם געשפרעך.
— דאָס גאַנצע הויז רעדט שוין דערפון אַז איך בין אַ ייִדישע —
האַט זי געזאָגט — כ'האַב שרעקלעך מורא דאָ צו וווינען. די פרוי בלי-
זשינסקאַ דערציילט מיר וועגן די אַלע קלאַנגען.

דעם 30סטן יולי פאַרמיטאַג איז זי מיטן קינד געקומען צו פאַרן מיט
אַ דראַזשקע אויף דער לעשנאַ גאַס, אין אונדזער אַנשטאַלט. זי האָט מיט-
געבראַכט מיט זיך אַ רענצל און אַ קיישל, אין וועלכן זי האָט געהאַט שפייז.
זי האָט זיך איינגעאַרדנט אין דעם ווינקל פון אַנאַ ביאַלקאַווסקאַ
און זי האָט גלייך אָפּגעקאַכט אויף דער עלעקטרישער מאַשינקע אַ זופ
פאַר זיך מיטן קינד.

— ווען וועט זיך אָנהייבן דער אויפשטאַנד? — האָב איך געפרעגט.
— אין די נאַענטסטע טעג — האָט זי געענטפערט — עס האָט מיר
וועגן דעם געזאָגט עמעצער, וואָס האָט קאַנטאַקטן מיט דער אונטערער-
דישער אָרגאַניזאַציע.

**
**

דעם ערשטן אויגוסט, זעקס אַזייגער אינדערפרי איז די אַכציק-יע-
ריקע פרוי וויטקאַווסקאַ, פון דער שוועסטער גערמאַנאַס קאַרידאַר, אַרויס
ווי געוויינלעך כדי צו היטן עמעצנס וווינונג.
נאַכמיטאַג זענען די שוועסטער-פאַרוואַלטערין און די שוועסטער
פלאַרינאַ אַרויס אין מאַרק אַריין, כדי דאָרט איינצוקויפן. זיי האָבן מיט
זיך מיטגענומען דעם באַדינער וואַלענטי, וועלכער האָט געשטופט אַ
האַנט-וועגעלע.

דריי אַזייגער איז געפאַלן דער ערשטער שאַס.

דריטע טייל אויפשטאנד

דריי אזייגער נאכמיטאג איז געפאלן דער ערשטער שאס אין דער געגנט פון אונדזער אַנשטאַלט.

די אַלטיטשקע וויטקאָווסקאַ, וועלכע איז אַרויס אין שטאַט זעקס אינדערפרי, האָט שוין נישט באַוווּן זיך אומצוקערן. זי איז געוואָרן אַפֿ-געשניטן פון אונדז. דערפאַר האָט זי שוין געמוזט פאַרבלייבן אין דער דירה, וואָס זי האָט געהיט. ווען זי וואָלט ריזיקירט און געפרוּווט דורכ־גיין די גאַסן וווּ מען האָט געקעמפט, וואָלט זי דערשאָסן געוואָרן.

דאָס זעלבע איז געשען מיט דער שוועסטער-פאַרוואַלטערין, שוועס־טער פּלאַרינאַ און דעם באַדינער וואַלענטי. זיי זענען שוין אויך נישט צוריקגעקומען אין דעם אַנשטאַלט אַריין און זיי זענען אויך אָפּגעשניטן געוואָרן פון אונדז. מעגלעך, אָז זיי האָבן זיך באַהאַלטן אין דער נאַענ־טער קירך, אָדער אין אַן אַנדערן קלויסטער, וועלכער האָט זיך געפונען אין אַ געגנט, וואָס דער אויפשטאַנד האָט עס נאָך נישט געהאַט אַרומ־גענומען.

אויפן שטח פון גרויס־וואַרשע איז אונדזער אַנשטאַלט געווען ווי אַ קליין אינדזל. אין אַנדערע געגנטן האָט נאָך אפשר דאָס לעבן פּולסירט, אָבער אויף אונדזער אינדזל איז עס גענצלעך אָפּגעשטאַרבן. די גאַסן זע־נען געוואָרן פּוסט און יעדע באַוועגונג האָט זיך אָפּגעשטעלט.

מען האָט געהערט דאָס פייפן פון קוילן, דאָס רוישן פון עראַפּלאַנען און עס האָבן זיך פון דערווייטנס געהערט באַמבען־אויפרייסן.

אונדזער פענצטער האָט זיך געפונען אַנטקעגן דעם אַמאָליקן געטאָ, אַנטקעגן דעם הויז וווּ עס האָט זיך מכלומרשט געפונען אַ דייטשישער שטאַב. די דייטשן האָבן אַוועקגעשטעלט אויפן דאָך פון דעם הויז אַ מאַ־שין־געווער און האָבן געשאָסן אין די פענצטער פון אונדזער אַנשטאַלט. ווען עס איז אַריינגעפאַלן די ערשטע קויל אין אונדזער צימער, זע־

נען מיר — מאַרישאַ, איר זונעלע און איך — אַרויסגעלאָפֿן אין קאַ-
רידאַר.

— לאַמיר זיך דאָ אַוועקזעצן, לעבן דער וואַנט. מיר וועלן מיט דער
שאַנק פאַרשטעלן די טיר און איבערלאָזן אַ שמאַלן דורכגאַנג...
מיר זענען פאַרזיכטיק אַריין אין קאַרידאַרל און פאַרוקט די טיר
מיט דער שאַנק. אָבער די קוילן האָבן דורכגעלעכערט די שאַנק און
זענען געפּלויגן דורכן קאַרידאַר צום הויכן פענצטער.
ווען מיר זענען אַזוי געשטאַנען, נישט וויסנדיק וווּ זיך אויסצובאַ-
האַלטן פון די קוילן, איז פון הינטן צו אונדז אַרויפגעלאָפֿן דורך די טרעפּ
דער פאַרוואַלטער.

— עס איז אַ געפאַר דאָ צו זיין — האָט ער געזאָגט.
מיר זענען מיט אים אַרויפגעגאַנגען אויף עפעס אַ בוידעמל, וואָס
איז געווען איבערפּולט מיט אומנייטיקע מעבל, קאַסטנס און פאַרשיידענע
צעבראַכענע שטולן. אין ווינקל איז געשטאַנען אַ שטענדער מיט אַ טאַוול,
אויף וועלכן עמעצער האָט אָנגעהויבן צו מאַלן אַ בילד. אַלץ איז באַדעקט
געווען מיט שטויב און שפינוועכס.

דאָס בוידעמל האָט געהאַט אַן אויסגעבויגענעם הילצערנעם דאַך און
דאָס קליינע, שמאַלע פענצטערל איז אַרויסגעגאַנגען אויפן הויף. די ליכט-
שטראַלן זענען געפאַלן דורכן פענצטערל און באַלויכטן דעם שטויב. אַ
רייזיקער שיכט פון שטויב האָט זיך אויפגעהויבן ווען מיר זענען דאַרט
אַריין.

און טאַקע דערפאַר, וואָס דאַרט איז געווען אַזוי ענג און דאָס פענצ-
טערל איז געווען אַזוי קליין, און עס האָט געהערשט אַ ביהשמשות, און
אפשר צוליבן שטויב, וואָס האָט געטאַנצט אין דעם שאַרפן שמאַלן ליכט-
טיקן שטראַל, האָט מען געקענט האָבן די אילוזיע פון זיכערקייט. אונט-
דזערע שטאַרקלאַפּנדיקע הערצער האָבן זיך לאַנגזאַם באַרויקט. דאָס
דאָזיקע שוין-ווינקל איז געווען אונדזער ערשטע סטאַציע, אין וועלכער
מיר האָבן געקעמפט פאַר אונדזער לעבן אין יענע געפּערלעכע טעג.

דער גלח איז געזעסן אויף אַ לענשטול און ער האָט געשמועסט מיט
אַ פרעמדן הויכן מאַן, וואָס איז געשטאַנען לעבן דעם שטענדער אויף
וועלכן עס האָט זיך געפונען די נאַרוואַס אָנגעהויבענע מאַלעריי. ריידינ-
דיק מיטן גלח, האָט ער געקוקט אויפן בילד אַריבערבייגנדיק דעם קאַפּ.

דער אויפשטאַנד האָט אים געטראָפּן אויף אונדזער גאַס און ער איז אַפֿ־געריסן געוואָרן פון זיין משפּחה. הערנדיק דאָס קלאָפּן פון מאַשין־געווער איז ער אַריין אין אונדזער אַנשטאַלט. ער האָט נישט געוויסט ווען און ווי אַזוי ער וועט אימשטאַנד זיין אַוועקצוגיין פון דאַנען, כדי זיך צו פאַרייניקן מיט זיין משפּחה.

דערזעענדיק אונדז אַריינקומען, האָט דער גלח זיך אַ ריר געטאָן פון זיין אָרט. ער האָט פונאַנדערגעשפּרייט זיינע הענט ווי אַ באַלעבאַס וואָס נעמט אויף געסט. מיר האָבן זיך אַוועקגעזעצט אויף אַ קאַסטן. דער אַד־מיניסטראַטאָר האָט זיך אַוועקגעזעצט אויף אַ שטול לעבן גלח און זיי האָבן גלייך זיך אַריינגעטאָן אין אַ פּאַליטישן שמועס.

— עס וועט געוויס לאַנג נישט דויערן — האָבן זיי געזאָגט — די רוסן שטייען הינטער וואַרשע.

— און די הונדערט טויזנט מענטשן, וואָס די דייטשן האָבן פאַר־לאַנגט צו מאַכן אַקאַפּעס? אַ טראַכט צו טאָן: הונדערט טויזנט מענטשן! זיי וועלן די מענטשן נישט קריגן...

דערנאָך זענען זיי אַנטשוויגן געוואָרן און האָבן זיך צוגעהערט צו דעם וואַקסנדיקן אַליאַרם אין דרויסן: צו די אויפרייסנדיקע גראַנאַטן, פייפנדיקע קוילן און צו דעם קלאַנג פון צעקנאַקטע שוויבן, וואָס זענען מיט אַ גערויש געפאַלן אויפן אַספּאַלט.

דער גלח האָט אויסגעצויגן זיין האַנט און צוגעטוליעט צו זיך אונ־דזער יינגעלע. ער האָט אים אַרומגענומען און געהאַלטן לעבן זיך. זיין האַנט האָט ער אַוועקגעלייגט אויפן קינדס בלאַנד קעפל — עס האָט זיך אויסגעוויזן, אַז ער וויל נאָך יעדן שטאַרקן קראַך באַרויקן זיין אייגן קלאַפנדיק האַרץ אין דער נאַענטקייט פון דעם שווייגנדיקן קינד. און אפשר האָט ער געטראַכט, אַז דאָס קינד האָט מורא, און עס וועט זיך פילן רו־י־קער לעבן אים, ווי לעבן זיין איבערגעשראַקענער מוטער?

ער האָט זיך מיט קיין וואַרט נישט אַפּגערופּן. און ער האָט דאָך גע־קענט זאָגן: זאָג אַפֿ אַ תפילה, אַדער: צי דאַוונסטו פלייסיק יעדן טאַג? — ער האָט גאַרנישט געזאָגט.

אפשר אונטערן איינדרוק פון דער געפערלעכער שיסעריי האָט זיך אין אים דערוועקט אַ פּאַטער־אינסטינקט? אפשר איז ער נישט געווען קיין גלח אין דעם אויגנבליק, נאָר אַ פּאַטער, וואָס ער איז עס קיינמאַל נישט

געווען און איצט האָט ער געזעטיקט זיין האַרץ און זיינע אויגן מיט דער
איידעלער שיינקייט פון דעם קינד?

זיצנדיק נאָענט האָב איך מיך שטאַרק דערמיט געוונדערט. זעענדיק
ווי האַרציק ער טוליעט צו זיך דאָס קינד, האָב איך געטראַכט וועגן זיין
פרעדיקן, וואָס כ'האָב געהערט אַזויפיל מאָל. כ'האָב מיך צוגעהערט צו
זיין פרעדיקן מיט אַ ציטער אין מיין האַרץ...

— אַלץ וואָס איז געשען מיט די יידן, איז אַ שטראַף, איז אַן אויס-
לייזונג פאַר זייערע עבירות... די דייטשן זענען נאָר געווען אַ ווערקצייג
פון דער שטראַף...

און דאָ איצט נעמט ער אַרום דאָס יידישע קינד.

כ'בין אויך שטאַרק באַזאָרגט געווען וועגן מיין טעכטער — איי-
רענאָ און נינאָ, און אין מיין געדאַנקען האָב איך מיך מיט זיי געזענגט,
ווייל איך האָב נישט געוואָסט צי איך וועל זיי נאָך אַמאָל ווען עס איז
זען...

דערנאָך האָב איך געטראַכט: וווּ איז מאַריאַן אין דער קריטישער
שעה? אויף וואָס פאַראַ פונקט שטייט ער און אויף וועלכער גאַס? דער
מענטש איז מיר געווען נאָענט און איך האָב מיך געשראַקן וועגן אים. ער
איז געווען ווי אַ מיטגליד פון מיין משפּחה. עס האָט מיך מיט אים פאַר-
רייניקט דער בונד פון בלוט.

כ'האָב אויך געטראַכט פון פרוי עמיליאַס זון, וועלכער איז אַלט
געווען 17 יאָר און האָט זיך נאָך געלערנט אין דער שולע. ער איז אויך
ערגעץ געשטאַנען אויף אַ פּאַזיציע לעבן אַ מאַשין-געווער, אָדער מיט אַ
גראַנאַט אין דער צונויפגעדריקטער האַנט האָט ער געוואָרט ביי אַ ווינקל
פון גאַס.

און וועגן דעם גלעזער — אַן עלטערן מענטשן, וועלכער פלעגט קור-
מען אין דער קיך צו מיין טאַכטער אירענאָ.

אויף וועלכער גאַס שטייט ער איצטער מיט דער ביקס?

**

ווען די ערשטע קוילן האָבן אָנגעהויבן אַריינצופאַלן דורך די פענצ-
טער אין די פּראָנט-צימערן, האָבן די פרויען, וועלכע זענען דאָרט געווען,

אנגעהויבן צו שרייען. זיי זענען מיט אַ טומל אַרויס אין קאַרידאַר, רופן דיק די נאַנעס ווי קינדער רופן אַ מאַמע.

איצט, ווען די שוועסטער-פאַרוואַלטערין איז נישט צוריקגעקומען, האָט די הויפט-שוועסטער באַגומילאַ איבערגענומען די פאַרוואַלטונג פון דעם אַנשטאַלט.

רויק און מיט ווירדע האָט זי איבערגענומען די לייטונג אין אירע הענט. אַנגעהויבן האָט זי דערמיט, וואָס זי האָט געהייסן אַלע בעטן פון די פּראַנט-צימערן אַריבערטראַגן אין די קאַרידאַרן. און היות עס איז גע-וואָרן ענג, ווייל די בעטן האָט מען אַוועקגעשטעלט איינס לעבן צווייטן אין צוויי רייען — און די נאַנע האָט נישט געוואַלט, אַז די פרויען זאָלן זיך אַרומדרייען און זיך אויפּרעגן, האָט זי זיי אַלע געהייסן זיך אַוועק לייגן אין די בעטן. זענען אַלזאָ אַלע — סיי די קראַנקע, סיי די געזונטע געלעגן — און די נאַנעס האָבן זיך געדרייט צווישן זיי אין דעם שמאַלן דורכגאַנג צווישן די בעטן.

דערנאָך, פאַרויסזעענדיק ערגערע סכנות, האָט זי גלייך אַנגעהויבן צו מאַכן צוגרייטונגען כדי אַריבערצוטראַגן די שווער-קראַנקע — און עס האָבן זיך געפונען כמעט הונדערט שווער-קראַנקע פרויען און מענער — אין די גרויסע קעלערן, צו וועלכע מען האָט געדאַרפט אַריינגיין דורכן הויף.

— אַ בעט לעבן אַ בעט; פרויען אין איין אָפּטיילונג, מענער אין דער צווייטער! — אַזאָ באַפעל האָט זי אַרויסגעגעבן.

אין די זעלבע קעלערן האָט זי אויך געהייסן אַריבערטראַגן דעם אַל-טאַר פון דעם קירכן-צימער. מען האָט אויך אויפּגעהאַנגען עטלעכע ביל-דער אויף דער וואַנט איבער דעם אַלטאַר.

ביינאַכט, ווען עס איז שוין געווען פינצטער און די שיסעריי איז שטיל געוואָרן, זענען מיר אַראָפּ פון בוידעם.

כ'האַב מיך אַריינגעליטשט אין אונדזער צימער און כ'האַב צוגענו-מען דאָס אַלומיניום-טעפל, וואָס איז געשטאַנען אויפן עלעקטרישן איי-וועלע. טאַפּנדיק אין דער פינצטער האָב איך אויך געפונען דעם בייטל מיט צוקער, וועלכן כ'האַב צוגענומען. דערנאָך בין איך אַראָפּ נידעריקער, און גייענדיק צווישן די בעטן בין איך אַוועק אין דער ריכטונג פון דער קיך. נאָך מיר זענען געגאַנגען מאַרישיאַ מיטן קינד. אין אַ געוויסן מאָ-

מענט האב איך אָנגעטרעפן אויף מאַריאַ סאַקאַלאָווסקאַ, וועלכע האָט צוֹ-
זאַמען מיט די נאָנעס געאַרבעט ביים אַריבערפירן די קראַנקע.
— דאָס איז דאָס ייִנגעלע? — האָט זי געפרעגט. — ווי הייסטו
ייִנגעלע?

— מאַציעק מאַיעווסקי — האָט ער געענטפערט.
זי האָט אים אַ גלעט געטאַן איבער דעם העלן קאַפּ.
— ער זעט אויס ווי אַ קליינער לאַרד — האָט זי צו מיר שטילער־
הייט געזאָגט.

— פרוי מאַיעווסקאַ! — האָט מיר אַ רוף געטאַן קאָוואַלסקאַ, וועלכע
איז געלעגן אין בעט און געגעסן זופּ פון אַ טעפל. צוויי נאַפט־לאַמפּן
האַבן באַלויכטן דעם קאַרידאָר. לעבן קאָוואַלסקאַס בעט איז געשטאַנען
אַ נאַכט־שענקל און אויף אים — אַ צלם באַהאַנגען מיט פאַטשערקעס.
דער צלם האָט געלאַנגט אין דער האַלב־טונקלייט פון דער שווערער
לופט, וואָס איז געווען איבערגעפולט מיט די אַטעמס פון די ליגנדיקע
פרויען און מיט דער פאַרע פון דער הייסער זופּ.

— זעצט אייך אַוועק אַ וויילע אויף מיין בעט — האָט געזאָגט קאַ־
וואַלסקאַ. — דאָס איז דאָס ייִנגעלע? איר זענט צוזאַמען, און קאַראַל מיט
מאַלאַגאַשיאַן זענען נישטאַ מיט מיר און איך ווייס נישט וואָס עס טוט
זיך מיט זיי...

— פרוי קאָוואַלסקאַ, — האָב איך צו איר געזאָגט — איך האָב נאָך
צוויי שוועסטער־טעכטער, וועלכע איך האָב ליב ווי זיי וואַלטן געווען מיין
נע אייגענע קינדער. און איך ווייס אויך נישט וואָס מיט זיי טוט זיך.
זי האָט מיך גענומען פאַר דער האַנט.

— וואָס פאַראַ שאַד, וואָס אַננאַ ביאַלקאָווסקאַ איז נישט מיט אונדז.
זי וואַלט אונדז אַלעמען צוגעגעבן מוט.

איצט, טאַקע אין די קריטישע מאַמענטן, ווי שטאַרק האָב איך באַ־
דויערט וואָס ביאַלקאָווסקאַ איז אַוועקגעפאַרן קיין בוסק זיך צו היילן די
פיס. אָבער אויב זי וואַלט נישט אַוועקגעפאַרן וואַלטן דען מיין טאַכטער
מאַרישיאַ מיט איר זונעלע מאַציעק געקענט זיין מיט מיר?

קעגנאַיבער קאָוואַלסקאַ איז געלעגן פרוי יוזעפינאַ מיטן געבעט־בוך
ביי די אויגן, ווייטער אין דער ריי איז געשטאַנען דאָס בעט מיט קאַראַ־
לינאַ שטוטשקע.

— פרוי מאיעווסקא! — האט מיך א רוף געטאָן קאַראַלינאַ.
ווען איך בין צו איר צוגעגאַנגען, האָט זי שוין געהאַט פאַרגעסן, אָז
זי האָט מיך גערופֿן. זי האָט געשעפֿטשעט אַ תפילה, אָבער אירע אָפּגע-
בלאַקעוועטע אויגן האָבן געקוקט אויף מיר. איר פנים, ווי אויסגעשניצט
פון געלן אַלטן האַלץ, איז געווען געווענדט צו מיר. כ'האַב געוואָרט, אפשר
וועט זי עפעס זאָגן. זי איז אין משך פון איין טאָג קלענער און איינגע-
קאַרטשעטער געוואָרן.

— וואָס טוט זיך מיט אונדזער זאַפּיאָ? — האָט געפרעגט מעכאַוואַ.
זי איז אַ פאַרזאָרגטע געזעסן אויפן בעט פון דער בלינדער נייעמיראַווסקא
און האָט געהאַלטן די האַנט צווישן אירע ביידע הענט.
כ'האַב זיך נישט געוואָלט לענגער פאַרהאַלטן. דורך דער גאַנצער
צייט האָב איך געטראַכט וועגן דעם וווּ מיר וועלן זיך אַהינטאָן די נאַכט.
מיר האָבן נישט געקענט אַרויסרוקן די בעטן פון אונדזערע צימערן, ווייל
גלייך אין דרויסן זענען געווען די טרעפּ.

אין דער קיך האָב איך געזאָגט צו דער שוועסטער גענציאַנאַ:

— איך בעט אייך אַביסל זופּ פאַר מיין שנור מיט איר קינד; זי
האָט נישט געקענט היינט קאָכן, ווייל מען האָט אַריינגעשאָסן אין אונ-
דזערע צימערן.

מיין ביטע איז געווען קעגן דעם אָפּמאַך מיט דער פאַרוואַלטערין; זי
האָט דערלויבט מיין טאַכטער מיט איר קינד צו פאַרבלייבן אין אַנשטאַלט
אונטערן באַדינג אַז זיי וועלן זיך אַליין באַשפּייזן. אָבער צי דען האָבן
מיר געקענט פון פאַרויס וויסן, אַז מען וועט אין אונדזער צימער אַרייב-
שיסן? דאָס איז געווען אַ העכערע קראַפּט.

און דאָך האָב איך מיט אַ פאַרקלעמטן קול געבעטן די זופּ. איך האָב
דערלאַנגט דאָס טעפל מיט אַ זשעסט פון אַן אַרעמער פרוי וואָס בעט אַ
נדבה.

— איך בעט אייך אַביסל זופּ פאַר מיין שנור מיטן קינד — האָב
איך געזאָגט מיט אַראַפּגעלאַזטע אויגן.

זי האָט אַנגענומען אַ קאָדלעפל מיט זופּ פון דעם קעסל און אַנגע-
גאַסן אין דעם טעפל. זי האָט מיר אויך געגעבן צוויי שטיקלעך ברויט.
דערנאָך האָב איך געזאָגט: „גאָט זאָל אייך באַצאָלן“ און נישט „אַ

שיינעם דאָנק". נישט ווילנדיק איז מיר דורך די ליפן דורך דער דאָנק פון אַ בעטנדיקער פרוי.

— גאַט זאָל אייך באַצאָלן — האָב איך געזאָגט.
וויקציאַ און מיכאַלינקאַ — די צוויי דינסטמיידלעך — האָבן גע-
וואָשן די טעפלעך.
— פרוי מאַיעווסקאַ, וווּ וועט איר איצט וווינען? — האָבן זיי גע-
פרעגט.

כ'בין געשטאַנען מיטן טעפל זופּ אין דער אויסגעצויגענער האַנט.
— כ'ווייס נישט — האָב איך געענטפערט.
זיי האָבן זיך אָנגעקוקט און וויקציאַ האָט זיך אָפּגערופּן:
— מיר וועלן אייך אָפּגעבן אונדזער צימער און מיר וועלן גיין ער-
געץ אַנדערש.
— אַך, וויקציאַ... — כ'האָב נישט געקענט מער ריידן. כ'האָב נישט
געפונען קיין ווערטער, כדי איר צו דאָנקען.

**
*

האַלטנדיק אין דער האַנט אַן אָנגעצונדן שטיקל ליכטל, האָט אונדז
וויקציאַ אַריינגעפירט אין איר צימער. דאָס צימער איז געווען אויפן ערשטן
שטאַק. אָן אַ זייט פון דעם געדרייטן קאַרידאָר האָט אַ טיר געפירט צו די
קלענערע צימערלעך, וווּ עס האָט געווינט די דינערשאַפט.
מיר האָבן נאָר אַראָפּגעצויגן די שייך און נישט אויסטוענדיק זיך,
אין די קליידער, האָבן מיר זיך אַריינגעלייגט אין די בעטן, וואָס זענען
געווען פול מיט פליי און מיר זענען גלייך אַנטשלאָפּן געוואָרן.

צומאָרגנס אינדערפרי איז מאַרישיאַ אויף אַלע פיר אַריינגעקראָכן
דורך די טרעפּ אין אונדזער צימער אַריין און זי האָט אַרויסגעצויגן פון
אונטערן בעט די וואַליזע. זי האָט עס צוגענומען קריכנדיק אויף דער ערד
און איז צוריקגעקומען אויף דעם זעלבן אופן, קריכנדיק אויף אַלע פיר
איבער די טרעפּ, וואָס זענען געווען באַדעקט מיט שטיקלעך גלאַז פון די
אויסגעהאַקטע שויבן.

אין מיטן טאַג האָט זיך ווידער אָנגעהויבן די שיסעריי. מיר האָבן
געזען דורך אַ פענצטער, אַז אַ סך מענטשן לויפן דורכן הויף צו די קע-
לערס, זענען מיר אויך אַראָפּגעלאָפּן.

אונדזער הויז, אַ גרויסער פאַרמאַכטער בלאַק, איז באַשטאַנען פון אַ פּאַדערשטער, זייטיקער און הינטערשטער געביידע. דער הויף איז געווען אויסגעלייגט מיט לענגלעכע געלע ציגל; אין מיטן הויף, אַן אויסגעמוי־ערטער קרייז און אין דעם קרייז — גרויע ערד, אויף וועלכער עס האָבן געזאַלט וואַקסן בלומען. איצט האָט מען נאָר ווי נישט איז געזען אַביסל גראַז אויסגעטריקנט פון דער זון. אין דעם אַרומגעמויערטן קרייז זענען אויף צוויי נידעריקע קברים געשטאַנען צוויי צלמים. צוויי פרויען פון אונז דער אַנשטאַלט, וועלכע זענען געשטאַרבן אינמיטן דער נאַכט, זענען פאַרטאַג דאָ באַערדיקט געוואָרן.

באַהאַלטנדיק די קעפּ אין די אַקסלען זענען מיר שנעל דורכגעלאָפּן דעם הויף און זיך באַהאַלטן ביי דעם אַריינגאַנג צו דער זייטיקער געביידע. אַ געוויסע צייט זענען מיר געזעסן אויף דער ערד אין הויז, דערנאָך זענען מיר מיידע אַריינגעגאַנגען אין אַ פאַרטער־ווינונג, אין וועלכער די טיר איז געשטאַנען אָפּן.

דאָרט האָט געוויינט אַ יונג פאַרפאַלק און מערערע פרעמדע מענטשן האָבן זיך אַרומגעדרייט איבער דער ווינונג. מיר האָבן זיך אַוועקגעזעצט און קיינער האָט אויף אונדז נישט געלייגט קיין אַכט.

דורך דער אָפּענער טיר פון דעם צווייטן צימער האָט זיך געזען אַ ברייט געלעגער באַדעקט מיט אַ צודעק. אַ סך פאַרשיידענע קאַלירטע קי־שעלדך זענען אויף אים געלעגן; צווישן זיי, אַ גרויסער פלושענער בער. אַ קליין קעצל איז אַרומגעלאָפּן איבער דער ווינונג און האָט טרויע־ריק געמיאַוקעט. אין אַ געוויסן מאַמענט איז עס אַרויפגעשפרונגען אויפן געלעגער און זיך צוגעטוליעט צו דעם פלושענעם בער. אויף דעם פּאָן פון דער טראַגדיע, וואָס די שטאַט האָט איבערגעלעבט, האָט דאָס קליינע באַשעפּעניש דורכגעמאַכט זיין אייגענע טראַגדיע. עס האָט פאַרלוירן זיין מוטער־קאַפּ און לעכצנדיק נאָך אַביסל וואַרעמקייט, האָט דאָס פאַר־לוייענע און איבערגעשראַקענע קעצעלע געזוכט שוין, פאַרטיידיקונג און טרייסט ביי דעם פלושענעם שפּילעכל.

די נאַענטסטע נאַכט ווי אויך פיל ווייטערדיקע טעג און נעכט האָבן מיר פאַרבראַכט אין קעלער.

מיר זענען פון דאָרט אַרויסגעגאַנגען אין די צימערן פון וויקציאָ און מיכאַלינקאַ און צוריקגעגאַנגען אין קעלער אַריין.

מען איז דאָרט אַראָפּ דורך אַ פּאַר טרעפלעך. עס זענען דאָרט גע-
שטאַנען קאָסטנס און בענקלעך און אַפילו אַן אַלטע לענשטול; לעבן דער
וואַנט — אַ טיש באַדעקט מיט פּאַרשיידענע אַלטע, אומנייטיקע זאַכן.
אויף דער פּאָדלאַגע זענען געלעגן קאַלדרעס און דעקן. אין דער סאַמע הויך
האַט זיך געפונען אַ קליין, לאַנג פענצטערל.

פון דעם קעלער האָט געפירט אַ טיר צו אַן אַנדערן קעלער. אין ביי-
דע קעלערן האָבן זיך אויסבאַהאַלטן די איינוווינער פון דעם הויז, אַ סך
פרעמדע מענטשן, וואָס זענען אָפּגעשניטן געוואָרן פון זייערע היימען און
אַ פּאַר מענטשן פון אונדזער אַנשטאַלט.

פון איין וואַנט זענען אַרויסגענומען געוואָרן די ציגל און עס האָט
אַרויסגעטונקלט אַ גרויסער, פינצטערער לאַך. דאָס איז געווען אַ גרוב,
וואָס האָט פאַרייניקט מיט די קעלערן פון אַנדערע הייזער.

פון דער הייל איז אַ געוויסע נאַכט אַרויסגעקומען אַן אָפטיילונג פון
אויפשטענדלעך, וואָס האָט זיך איינקוואַרטירט אין אונדזער הויז.

**

מיר האָבן שוין געוואָסט, אַז די דייטשן וואַרפן אַראָפּ פון די אייראָ-
פלאַנען צינד-באַמבעס און צינדן סיסטעמאַטיש אונטער די הייזער,
איינס נאָכן צווייטן. אָבער מען האָט געגלייבט, אַז די רוסן וועלן קומען,
ווייל זיי זענען דאָך געווען אַזוי נאָענט לעבן וואַרשע.

די נאַכט האָבן מיר אויסגעלייגט אויפן טיש דעם מאַנטל און דאָס
קינד איז געשלאָפן אויפן מאַנטל. איך און מאַרישיאַ זענען געזעסן לעבן
אים. לעבן אונדז זענען געזעסן די בענדערס, דער מאַן און פרוי, וואָס זע-
נען געווען אונדזערע שכנים.

אויף די לענשטולן זענען געזעסן דער גלח און דער אַדמיניסטראַ-
טאָר און אויף דער ערד זענען געלעגן עטלעכע צענדליק מענטשן.

דער גלח האָט געהאַלטן אַ רעדע. ער האָט באַרויקט און צוגעגעבן
מוט. ריינדניק וועגן יידן האָט ער ווידער קרעפטיק אַרויסגעזאָגט זיינע
אַנטיסעמיטישע אַנשויונגען.

— האָט גלויבן אין גאָט, מיינע קינדער, פוילן וועט צוריק אויפ-
שטיין, נאָר געדענקט, איר זאָלט זי שיצן קעגן יידישן גיפּט, ווייל אומע-
טום געפינט זיך דער שעדלעכער גיפּט, אין דער קונסט, פּאַעזיע, ליטע-

ראטור... און די מאדערנע טענץ, צום ביישפיל טאנגא, איז דאס נישט קיין יידישע דערפינדונג? צי איז דאס נישט קיין סם, וועלכער טריפט אריין לאנגזאם אבער אומברחמנותדיק אין די נשמות און צעשפרייט פאר- דארבונג צווישן אונדזער יוגנט?...

צי זענען מיר און די בענדערס, וואס זענען געזעסן לעבן אונדז, נישט געווען א פארבארגענע קהילה אין דעם ים פון פרעמדקייט? מאראנען, אין דעם קאמף פארן לעבן, האבן מיר געמוזט שווייגנדיק צושטימען צו די דאזיקע ווערטער.

די נאכט האבן די בענדערס זיך אָנגעשטויסן, אַז מיר זענען יידן. און מיר האבן דערלויבט זיי זאָלן אַזוי גלייבן; מיר האבן נישט אָפּגעווענדט אונדזערע אויגן. אונדזערע אויגן האבן נישט אָפּגעשטויסן זייערע פרעגנ- דיקע בליקן.

— מיר זענען פון לאַדזש — האָט שטיל געזאָגט די פרוי בענדער. מיר האבן אַ שאַקל געטאָן מיטן קאָפּ. צוועלף ביינאכט איז אַריינגעקומען אַ נאָנע מיט אַ טעפל זופּ אין איין האַנט און טעפעלעך מיטן קאָדלעפל אין דער צווייטער.

צוערשט האָט זי דערלאָנגט די זופּ דעם גלח און דעם אַדמיניסטראַט- טאָר, דערנאָך אונדז און די בענדערס; די רעשט האָט זי פּונאַדערגע- טיילט צווישן די פרעמדע.

מיר האבן אויפגעוועקט דאָס קינד, ווייל מיר האבן געוואָלט ער זאָל עסן עפעס וואַרעמס. ער האָט זיך אַוועקגעזעצט אויפן טיש און לאַנג גע- ווישט די פאַרשלאָפענע אויגן.

צוזאַמען מיט דער נאָנע האָט זיך מיטגעשלעפט אַן אַלטיטשקע פון אונדזער אַנשטאַלט. זי האָט שוין מסתמא געהאַט ווייכע געהירן, ווייל זי האָט מיטגעבראַכט אַ בייטל מיט עטלעכע צענדליק ליידיקע פּלעשלעך. זי האָט זיך אָנגעהויבן צו דרייען איבערן קעלער, קלאַפּנדיק מיט די ליי- דיקע פּלעשלעך. ענדלעך האָט זי זיך אַוועקגעזעצט לעבן דער הייל, אַרומ- גענומען מיט אירע הענט דעם בייטל און אים צוגעטוליעט צו זיך. זי האָט אָפּגעהיט איר אוצר, ווען מען וואָלט געפרוּווט צונעמען ביי איר די פּלעשער, וואָלט זי זיך מסתמא געפילט אומגליקלעך, ווי עמעצער, ביי וועמען מען האָט צוגענומען זיין פאַרמעגן און ער איז געבליבן אַן אַנשפּאַר.

אין איין מאַמענט האָט דער ווינט אַ שטאַרקן פּלאַטער געטאָן און ס'פּענצטערל האָט זיך אַ טרייסל געטאָן צוליב אַ נאָענטן אויפרייס. עס האָט זיך אַ שיט געטאָן אויף אונדז שטויב און קאַלך. אונדזער ייִנגעלע איז אַראָפּגעשפרונגען פון טיש און האָט אָנגעהויבן אָפּצוטרייסלען פון זיך דעם שטויב און די שטיקלעך קאַלך. דער גלח האָט צו אים אויסגעצויגן זיין האָנט. — האָסט זיך דערשראַקן, מאַציעק? — און ער האָט אים צוגעצויגן צו זיך.

— האָסט מורא?

ניין. ער האָט איצט נישט מורא געהאַט. דאָס איז געווען אַ מוטיק קינד. ער האָט זיך נאָר געשראַקן ווען ער האָט געווינט מיט זיין מוטער אויף דער לווּוּוסקאַ גאַס, צי אויפן נאָוויִזיאַזד, ווען די מוטער איז אַוועק פון שטוב און האָט אים איבערגעלאָזט אַליין...

ער האָט געוויסט וואָס דאָס הייסט אַ „כאַפּעריי“. דאָס וואָרט האָט ער אַזויפיל מאל געהערט, און ער האָט געוויסט, אַז זיין מוטער קען אַמאָל נישט צוריקקומען. דורך דער גאַנצער צייט, ווען די מוטער איז אַוועק, איז ער געשטאַנען לעבן דער טיר אין קאַרידאָר. ער האָט געוויסט, אַז זיין לעבן איז פאַרבונדן מיט איר לעבן...

— עך, מאַציעק, מאַציעק — האָט דער גלח געקרעכצט.

ער האָט געהאַלטן דעם קינדס קעפל אין זיינע ביידע הענט און שמייכלענדיק גוטמוטיק, האָט ער אים אַריבערגעבויגן צו זיך. דאָס ייִנגל, אָנגעלענט אָן דעם גלח'ס קני, האָט זיך צוגעקוקט צו די שפינען, וועלכע האָבן זיך געוויגט אין די שפינגעוועבן אונטער דעם נידעריקן באַלקן. ער איז געווען מיד, דאָס איז שוין נישט געווען די ערשטע נאַכט, וואָס ער האָט פאַרבראַכט אין אַ קעלער.

און איך האָב געטראַכט קוקנדיק אויף זיי: צי ווייסט דער גלח, צי ווייסט ער נישט? איז ער גאַרנישט חושד?...

ער וווינט אין אַנשטאַלט און אַלע נאַנעס זענען זיך פאַר אים מתודה. אָבער זיין זונטיקדיק פּרעדיקן? „מען טאָר זיך נישט אַנטקעגנשטעלן גאַסט אורטייל...“ צי האָבן נישט די ווערטער באַדייט, אַז מען טאָר נישט ראַ־טעווען ייִדן?

ער האָט געווינט אין אַנשטאַלט — צי איז דאָס מעגלעך, אַז ער

האַט נישט געוואוסט, אַז דאָרט באַהאַלטן זיך אויס ייִדישע פֿרויען און מעגֿ-
לעך — אויך מענער? עס זענען דאָך געווען דרייסיק מענער אין דעם אַגֿ-
שטאַלט, האָבן דאָך צווישן זיי אויך געקענט זיין ייִדן.

און אויב ער האָט יאָ געוואוסט, טאָ פֿאַרוואָס האָט ער אויף אַזאַ אופן
געפֿרעדיקט? פֿאַרוואָס האָט ער געוואָרפֿן אַ מורא אויף די מענטשן, וועלֿ-
כע זענען אין זייערע געדאַנקען נאָך אַזוי פֿאַרבונדן געווען מיט די שרעקֿ-
לעכע איבערלעבונגען אין געטאָ, פֿונקט ווי אַ נייִגֿעבוירן באַשעפֿעניש
איז פֿאַרבונדן מיט דער מוטער. פֿאַרוואָס האָט ער אַזוי גערעדט, אויב ער
האַט געוואוסט?

איך האָב געזען אין מיינע געדאַנקען די קניענדיקע שוועסטער באַ-
גומילאָ ביים מתווה זיין זיך, ווי זי האָט געשעפֿטשעט: „עס איז מייִן
קריסטלעכער חוב צו ראַטעווען ייִדן“... זי האָט זיכער אַזוי גערעדט. אַגֿ-
דערע — אפשר נישט, אָבער זי — מיט דער גאַנצער זיכערקייט.

האַט ער אַלזאָ געוואוסט צי נישט געוואוסט?

— ער, מאַציעק — האָט ער איצט ווייך גערעדט — עך, מאַציעק,

מאַציעק!...

איין האַנט האָט ער לייכט אַוועקגעלייגט אויפֿן קינדס קעפל. דאָס
איז געווען אַ בענטשנדיקער זשעסט. זיין האַנט האָט ווייך און צאַרט באַ-
רירט דעם קינדס האָר. ער האָט נישט געפֿרעגט, ווי עס האָבן געוויינלעך
געטאָן די גלחים: „צי ביסטו אַ געהאַרכזאַם קינד? צי האַסטו ליב יעזוסֿ-
קריסטוס?“ צוגעטוליעט צו זיך, האָבן זיי זיך צוגעהערט צו דער שיֿ-
סעריי און צו דעם שוידער פֿון די אויפֿרייסנדיקע הייזער, וואָס האָבן אַ
פֿלי געטאָן אין דער לופֿטן און האָבן אַ טרייסל געטאָן ביי יעדן קלעֿ-
נערן אויפֿרייס.

דעמאָלט טאַקע, טאַקע דעמאָלט האָבן מיר דערהערט אַ טופֿען מיט
די פֿיס, ערגעץ־ווייט אונטער דער ערד, און פֿלוצלינג האָט זיך פֿון דער
פינצטערער הייל באַוויון אַן אָפֿטיילונג פֿון די אויפשטענדלער.

די אַלטיטשקע מיט די פֿלעשלעך, וועלכע איז געזעסן לעבן דער הייל,
האַט אַ געשריי געטאָן און זיי, דורכגייענדיק מיט שנעלע טריט דעם קעֿ-
לער, זענען פֿאַרשווונדן הינטער דער אָפֿענער טיר.

זיי זענען געווען עטלעכע צענדליק אין צאָל. אייניקע האָבן געהאַלטן
ביקסן, אַנדערע — רעוואָלווערן, און ווידער אַנדערע — די אַזוי גערֿו־

פענע „מאלאטאוו“-פלעשלעך. זיי האבן אויך געטראגן א מאשין-געווער; ביי די רימענס האבן זיי געהאט גראנאטן. דאס זענען געווען זייער יונגע מענטשן און איך האב צווישן זיי דערקענט א ייד, מסתמא אן ארבעטער, וואס האט אויסגעזען שטארק און קרעפטיק.

זיי זענען דורכגעגאנגען איינער נאכן אנדערן. אראפגעבויענע דורך דער הייל, האבן זיי אויסגעגלייכט זייערע פלייצעס אין דעם קעלער. דערנאך זענען דורכגעגאנגען די סאניטארן, יונגע מיידלעך, אפשר 16-ייעריקע. זיי האבן געהאלטן א טראג-בעטל. און ביים סאמע סוף איז געגאנגען דער פארבינדלער, א צען-יעריק יונגל.

איז דאס א פילם? — האב איך געטראכט. — זענען מיר אין א טעאטער? אפשר זענען מיר אין א טעאטער-זאל און פאר אונדזערע אויגן איז א בינע... דאס אונטערערדישע מיליטער איז פארבייגעגאנגען. עס האט זיך באוויזן פון אונטער דער ערד און עס איז פארשווונדן אין דער מינצטערניש פון דער נאכט. א קורצע וויילע האבן מיר נאך געהערט דאס טופען פון די פיס — דערנאך איז אלץ אנטשוויגן געווארן.

פארטאג האט א נאנע אונדז געבראכט א קרוג מיט קאווע און גע-
זאגט:

— אין טויער און ביי יעדן אריינגאנג שטייען עטלעכע אדער עטלעכע צענדליק... מען זאגט, אז זיי וועלן היינט באלאגערן דאס הויז, וואס שטייט קעגנאיבער. „מיר וועלן די פעסטונג באזיגן“, זאגן זיי.

דערנאך זענען מיר ארויס פון דעם קעלער און זיך אוועקגעזעצט אויף די טרעפלעך. מידע און נישט אויסגעשלאפענע, ציטערנדיקע פון קעלט האבן מיר געקוקט ארויף אויף דעם טונקל-גרויען רויך פון די שריפות...

עטלעכע אויפשטענדלער זענען געשטאנען אדער געזעסן לעבן אונדז. זיי האבן געמאכט דעם איינדרוק פון לייכטזיניקע קינדער. זיי האבן איי-נער ביים אנדערן איבערגעקוקט די ביקסן; צוגעבונדן און אויפגעבונדן די גראנאטן, וועלכע זיי האבן געהאט באפעסטיקט ביי די רימענס.

פלוצלינג האבן מיר איבעראשטע, דערהערט פון א פארטער-וויינינג דעם קלאנג פון א קלאויר און דערנאך א כאראל געזאנג.

מען האט געזונגען „ווארשאוויאנקא“ און דערנאך דאס אזוי פאפולערע אין יענער צייט ליד, וועגן „א הארץ אין דעם רוקזאק“:

„דאָס ליד, דאָס האַרציקע
זינג איך פאַר דיר, מיין טייעריגקע;
דאָס איינציקע לידעלע
זינג איך פאַר דיר, מיין מיידעלע“.

„און ער האָט ווייטער מאַרשירט.“

מיר האָבן זיך צוגעהערט צו דעם הויכן שפילן און זינגען מיט אַ
ציטערדיק האַרץ.

אויף דער צווייטער זייט גאָס, הינטער די מויערן פון אַמאָליקן גע-
טאָ, האָט געוואַכט אַ דייטשישער אַמט. אויב די אויפשטענדלער האָבן
פלאַנירט אין אַ פאַר שעה אַרום צו באַפאַלן די באַפעסטיקטע געביידע,
האָבן זיי דאָך מיט זייער אויפפירונג זיך אַליין פאַראַטן.

די דייטשן וועלן איצט זיין פאַרזיכטיק און אפשר אַפילו אַראַפברענ-
גען אַ גרעסערע מיליטער־אַפטיילונג.

אַכט אַזייער זענען מיר געגאַנגען צום גאַטעסדינסט אין קעלער
אויף דער צווייטער זייט פון הויף. דאָרט האָט מען געהאַט אַריבערגע-
טראָגן דעם אַלטאַר, די בענק און דעם קאַנפעסיאָנאַל. מערערע אויפשטענד-
לער זענען געקומען זיך מתודה זיין פאַרן אַרויסטרעטן אין קאַמף.

דאָס איז געווען אַ שוץ־גרוב. דער אַלטאַר האָט זיך געפונען אין אַ
שוץ־גרוב, און דערנעבן, אין אַ ברייטן טונקעלן קעלער, זענען אין די
בעטן געלעגן ביי אַ הונדערט קראַנקע.

דורך דער אַפענער טיר פון דעם גרויסן שוץ־קעלער איז אַריינגע-
קומען דער קאַרליק און זי האָט זיך געשטעלט אויף די קני, אויף דער
בעטאַנענער ערד לעבן אַלטאַר. נאָך איר זענען אַריין דאָס מיידל מיט
דער פאַראַליזירטער האַנט און דאָס מיידל מיטן עקסטאַטישן פנים און
ביידע האָבן זיי אויך אַנידערגעקניט לעבן אַלטאַר. דערנאָך האָט זיך
אַריינגעשלעפט די פרוי — דאָס פאַרזעעניש — און האָט זיך אויך אַוועק-
געשטעלט לעבן יענע מיידלעך. צום סוף איז אַריינגעקומען אַ נאָנע, וואָס
האָט אונטערגעהאַלטן די קראַנקע אויף עפילעפסיע. דער קאַפּ האָט זיך
ביי איר געטרייסלט און זי האָט אויף אַ מאַדנעם אופן געשטעלט די פיס.
יעדער מוסקול אין איר פנים האָט געציטערט, ווען זי האָט דרייענדיק

מיט די אויגן און פאכנדיק מיט די הענט זיך ענדלעך אָוועקגעזעצט, צלמענדיק זיך מיט דער נישט געהאַרכזאַמער האַנט.

די אויפשטענדלעך האַבן, זיצנדיק אויף די בענק, זיך צוגעקוקט צו אַט דעם מענטשלעכן אַפּפּאַל. זיי האַבן געזען די מורא אויף זייערע פּני-מער, דאָס ציטערן פון זייערע קערפּערס ביי יעדן שאַס, זיי האַבן געזען זייערע איבערגעשראַקענע אויגן, וועלכע האַבן געקוקט דורכן פענצטערל אין הימל אַריין, וווּ עס זענען געשווומען די קנולען פון טונקעלן רויך. דאָס איז געווען אַ פּאַטעטיש בילד, די שרעקלעכע מורא פאַרן טויט פון די באַשעפענישן, וועלכע זענען געווען אַזוי באַשטראַפט דורכן גורל...

מיר האַבן זיך דורך איין נאַכט אויך אויסבאַהאַלטן אין דעם שוין גרוב צוזאַמען מיט די אַלע פּרויען, לעבן די שווער-קראַנקע. אַבער מיר האַבן בעסער געוואַלט זיין אין דעם קעלער, וווּ דער גלח איז געווען. ער אַליין האָט אויך בעסער געוואַלט זיין אין דעם צווייטן קעלער. בטבע איז ער געווען אַ האַרציקער מענטש. ער האָט ליב געהאַט דאָס טאַג-טעגלעכע לעבן און אַ געוויינלעכן, נישט-געצווונגענעם געשפּרעך.

זענען מיר טאַקע גלייך נאָך דער תּפּילה אַראַפּגעגאַנגען אין יענעם קעלער און נאָך אַ וויילע איז אויך געקומען דער גלח און דער אַדמיניס-טראַטאַר פונעם אַנשטאַלט.

**

— ווער איז דער באַר-קאַמאַראַווסקי, — האָט געפּרעגט דער גלח.

— כ'האַב ביז איצט פון אים נישט געהערט.

— איך האָב אויך וועגן אים קיינמאַל נישט געהערט — האָט גע-

זאָגט דער אַדמיניסטראַטאַר — אַבער ער מוז האַבן אַ קאַפּ אויף די פּליי-צעס, אויב ער פירט אָן מיט דעם אויפשטאַנד.

דערווייל איז פון דער הייל אַרויסגעקומען נאָך איין אַפּטיילונג, וואָס

האַט זיך פאַרייניקט מיט דער ערשטער גרופּע.

צוועלף אַזייערע האַבן די אויפשטענדלעך געעפנט דאָס טויער און

אַנגעהויבן די אַטאַקע. זיי האַבן גענומען מיט זיך לייטערס, וועלכע זיי

האַבן צוגעשטעלט צו דער מויער פון אַמאַליקן געטאַ. אַבער זיי זענען צו-

ריקגעשטויסן געוואָרן. זיי האַבן זיך צוריקגעצויגן איבערלאַזנדיק אַפּן

דאָס טויער, און זיי האַבן לעבן דעם אַפענעם טויער אַנגעהויבן צו בויען

באַריקאַדן אין הויף.

זיי האָבן אין דעם אַריינגעוואָרפן וואָס נאָר זיי האָבן געהאַט אונז
טער דער האַנט: פעסלעך, קאַסטנס, בענק, זיי האָבן געבראַכט פון די
ווייניגער שרענק, שטולן, טישן און סאַפּעס. די דייטשן האָבן אַריינגע-
שאָסן אין דעם אָפּענעם טויער, דערהרגעט איינעם און פאַרוונדעט עט-
לעכע. די באַריקאָדע איז געווען שלעכט אויפגעבויט, זי איז זיך שנעל
צעפאלן פון אַלע זייטן.

עמעצער האָט באַמערקט:

— פאַרוואָס האָבן זיי נישט אויפגעבויט די באַריקאָדע פאַר דער
אַטאַקע? ווען דאָס טויער איז נאָך געווען פאַרמאַכט? פאַרוואָס האָבן זיי
נישט פאַרויסגעזען די מעגלעכקייט פון צוריקקערן? איצט קענען יעדן מאָ-
מענט אָנקומען די דייטשן און אַלעמען אויסהרגענען.

זיי האָבן גלייך אויסגעגראָבן אויפן הויף אַ גרוב — לעבן די קברים
פון די צוויי אַלטיטשקע פון אונדזער אַנשטאַלט — און זיי האָבן באַגראָבן
דעם דערהרגעטן קאַמפּס־חבר. קיינער האָט נישט געהאַט קיין צייט אַוועק-
צושטעלן אַ צלם.

מיר זענען געזעסן אין דעם קעלער, ווען מען האָט געבראַכט אויף
אַ טראַג־בעטל אַ פאַרוונדעטן, וועלכער האָט שרעקלעך געשריגן. דער
שפיטאַל האָט זיך געפונען אויף דער אַגראַדאַוואַ גאַס לעבן דער ביאַלאַ
גאַס. מען האָט אים באַדאַרפט איבערטראַגן אין שפיטאַל־אַריין דורך
צענדליקער היילן און קעלערס. די עפענונג דורך וועלכער מען האָט גע-
בראַכט דאָס ליידיקע טראַג־בעטל איז איצט געווען צו ענג פאַרן בעטל
מיטן פאַרוונדעטן. מען האָט באַדאַרפט די הייל פאַרברייטערן.

אַלע האָבן זיך געוואָרפן צו דער אַרבעט: איינער מיט אַ האַמער, אַ
צווייטער מיט אַ לאַפּעטע, אַ דריטער האָט צעהאַקט די ציגל מיט אַ שטיין
און דאָס טראַג־בעטל מיטן פאַרוונדעטן איז ענדלעך אַדורכגעגאַנגען.

די אַטאַקע איז נישט געלונגען. די אויפשטענדלער האָבן זיך צוריק-
געצויגן מיט פאַרלוסטן. זיי האָבן איבערגעלאָזט דעם טויער ברייט גע-
עפנט און די דייטשן האָבן אין אים אַריינגעשאָסן פון מאַשינ־געווער.

די נאַנע, וועלכע האָט עטלעכע שעה שפעטער געבראַכט אַ טעפל זופ, איז
נישט געקומען דורכן הויף. זי איז דורכגעגאַנגען דורך די ווייניגער
פון דער דיאַגנאַלער געביידע. און זי האָט אונדז דערציילט:

— מען זאָגט, אַז עס ברענען די דערבייאַיקע הייזער. איינער איז

ארויף אויפן דאך און האָט צוגעלייגט די האַנט צו דער מויער פון אַ דער-
בייאיקן הויז — די וואַנט איז געווען הייס. אין פרוי מאַקאָווסקאַס צימער
שטייט אויפן פענצטער אַ מאַשין-געווער.

און דאָך איז געווען גאָר אַנדערש אויף אַנדערע פונקטן פון דער
שטאָט. אויף דער כלאַדנאַ גאַס האָבן ס.ס.לייט, וואָס זענען געווען אַרומ-
גערינגלט דורך די אויפשטענדלער, אויפגעריסן אַ געביידע צוזאַמען מיט
זיך אַליין אין דער לופטן. מיר האָבן געהערט דעם אויפרייס.

די נאַכט האָבן מיר, זיצנדיק אין דעם קעלער, זיך מער געשראַקן ווי
די פּרױערדיקע נאַכט, ווייל עס האָבן אויף אונדז געלויערט זייער אַ סך
געפאַרן. דאָס שיסעריי פון מאַשין-געווער און גראַנאַטן; די צעשטער-
באַמבעס און די צינדבאַמבעס געוואַרפענע פון די נידעריק-פליענדיקע
אייראַפלאַנען; די ברענענדיקע הייזער אַרום און אַרום; די דייטשן, וועלכע
וועלן מסתמא אויסשיסן אַלע איינוווינער פון אונדזער געביידע, ווייל דאָ
האַבן זיך געפונען די אויפשטענדלער; און צו דעם אַלעם נאָך איין שרעק:
„אייער שוור איז זייער ענלעך צו אייך... דאָס איז אזוי מאַדנע“ — האָט
געזאָגט אַ פרוי אין אונדזער קעלער, מיט וועלכער מיר האָבן צופעליק
פאַרבונדן אַן אומשולדיקן געשפרעך. דאָס איז געווען אַ צוגאַב צו דער
שרעק, פונקט ווי עס וואַלט פאַר אונדז נישט גענוג געווען אַלע אַנדערע
זאַרגן.

די נאַכט האָט מאַרישיאַ, וואָס איז געווען זייער מיד און אויסגע-
שעפט, זיך אַוועקגעלייגט אויפן טיש לעבן איר זונעלע און זי איז איינ-
געשלאָפן. זיי זענען ביידע געשלאָפן נישט קוקנדיק אויף די שיסערייען
און אויפרייסן. כ״בין געזעסן לעבן זיי און כ״האַב געטראַכט וועגן מיי-
נע צוויי אַנדערע טעכטער.

מאַקאַטאַו און זשאַליבאַזש. פון איין עק ביזן צווייטן זענען מיינע
געדאַנקען געלאָפן מיט דער שנעלקייט פון אַ שאַס. ווו זענען זיי אין דעם
מאַמענט מיינע טעכטער: אירענאַ און נינאַ? אין וואָס פאַראַ קעלער באַ-
האַלטן זיי זיך אויס?

פאַרטאַג, ווען דורכן פענצטערל האָט זיך אַריינבאַקומען דער פריי-
מאַרגנדיקער קאַלטער נעפל, האָב איך מיט פאַרשלאָפענע אויגן זיך אַרומ-
געקוקט. עפעס אַ פרעמדער מאַן, וועלכן מיר האָבן נישט געקענט, האָט

זיך אויפגעהויבן פון דער פאָדלאַגע, גענומען זיין צודעק און צוגעדעקט די שלאָפנדיקע מאַרישיאַ...
**

דער פאַרבינדלער, דאָס קליינע צעניעריקע יינגל, האָט זיך כסדר געדרייט איבער אונדזער קעלער. איינמאָל איז ער פאַרשווינדן אין דער הייל, אַ צווייט מאל איז ער אַרויס פון דער הייל. האָט געבראַכט אינס-טרוקציעס. ער איז געווען אַביסל העכער פון מאַרישיאַס זון.

— גיב נאָר אַ קוק, מאַציעק, אויף דעם זעלנער — האָט געזאָגט דער גלח. ער האָט אויסגעצויגן די האַנט און געוויזן אויף אים מיטן פינגער. אַלע האָבן זיך אויפּמערקזאַם צוגעקוקט צום יינגל. אין וואָס פאַראַ געפאַר האָט ער זיך געשטעלט. כדי דורכצוגיין פון דעם קעלער פון איין הויז אין אַ קעלער פון אַ צווייטן הויז, האָט ער טיילמאל געמוזט דורכ-לויפן דורך דער גאַס, ווייל נישט אומעטום זענען די קעלערס געווען פאַר-בונדן. און דווקא איז אַזאַ קליין יינגל אימשטאַנד געווען דאָס צו טאָן שנעלער און בעסער ווי אַ דערוואַקסענער מענטש.

— לאַמיר דורך אים שיקן אַ בריוו אויף דער אַגראַדאַוואַ גאַס — האָב איך געזאָגט צו מאַרישיאַ — שרייב אָן אַ קאַרטל.

— וועסטו זיין אויף דער אַגראַדאַוואַ גאַס — האָבן מיר אים גע-פרעגט — צי קענסטו זיך אַהינבאַקומען אויף דער אַגראַדאַוואַ נומער 60? — איך וועל דאַרט זיין — האָט דאָס יינגל געענטפערט — און איך

קען מיטנעמען דעם בריוו.

אויף דער אַגראַדאַוואַ גאַס האָט געווינט מאַרישיאַס געוועזענער לע-רער. ער און זיין ווייב זענען געווען זייער באַפריינדעט מיט אונדז.

דאָס יינגל איז פאַרשווינדן אין דער פינצטערקייט פון דער הייל און נאָך אַ פאַר שעה האָט ער אונדז געבראַכט אַן ענטפער.

— ביי אונדז ברענען די הייזער אַרום און אַרום — האָבן זיי גע-שריבן.

אַנגעלענט אָן דעם גלחס קני, מיטן קאַפּ אויף דעם גלחס אַקסל, האָט מאַרישיאַס זון אָן אַנטציקטער געקוקט אויפן פאַרבינדלער. איז ער נישט געווען קיין העלד? כ'האָב מיר אַ טראַכט געטאָן: פון דער גאַנצער גרופע אויפשטענדלער, וועט די איינע געשטאַלט פאַרבלייבן אין זיין זכרון אויף אייביק.

אין דער נאכט האָבן די אויפשטענדלעך פּאַרלאָזט אונדזער הויז. איינער איז נאָכן אַנדערן אַריין אין דער הייל, דורך וועלכער זיי זענען געקומען — און שוין זענען זיי פאַרשווונדן. זיי האָבן איבערגעלאָזט דעם פרישן קבר אויפן הויף און מערערע דערהרגעטע חברים הינטערן מויער פון דעם אַמאָליקן געטאָ.

זיי האָבן מיט שנעלע טריט דורכמאַרשירט דעם קעלער און אונדז האָט זיך ווידעראַמאָל אויסגעוויזן, אַז מיר זיצן אין אַ טעאָטער און קוקן אויף דער בינע. צוערשט זענען געגאַנגען די זעלנער — דער ייד איז נע-ווען צווישן זיי — דערנאָך די יונגע מיידלעך-סאַניטאַרן און ביים סוף — דער יונגער פאַרביןדלער.

דאָס הויז איז איצט פאַרבליבן אַן אויפשטענדלער. דאָס טויער צו דער גאַס איז געשטאַנען אָפן און די דייטשן האָבן זיך געפונען קעגנאיבער אויף דער צווייטער זייט גאַס...

***

נישט קוקנדיק אויף די כסדרדיקע שיסערייען און אויפרייסן, וועלכע האָבן זיך צו אונדז געטראָגן פון דער שטאָט, האָט זיך אויסגעדאַכט, אַז די לופט איז דורכגעדרונגען מיט אַ געפערלעכער און שוידערלעכער שטילקייט.

מיר האָבן דערוואַרט יעדע רגע אַ קאַטאַסטראָפּע, די מוראדיקע נקמה פון די דייטשן.

דער גלח האָט געזאָגט:

— זיי וועלן קיינעם נישט שענקען דאָס לעבן. דאָס איז זיכער.

און דער אַדמיניסטראַטאָר:

— זיכער ווי אַמן אין אַ תפילה.

בינדער, וועלכער איז געזעסן לעבן אונדז, האָט זיך צעוויינט אויפן קול. די נערוון האָבן שוין נישט געקענט אויסהאַלטן די שפּאַנונג. זיינע אַרעמס האָבן זיך אַ טרייסל געטאָן; ער האָט אַרויסגענומען אַ טיכל פון טאַש און פאַרשטעלט זיין פנים.

— נו, נו, באַרויך זיך — האָט געזאָגט זיין פרוי. זי האָט זיך דער-שראַקן פאַר זיין האַרץ. ער — אַלעמאַל אַזאַ שטילער און שווייגנדיקער, קיינער האָט קיינמאַל אַפילו זיין שטים נישט געהערט, האָט זיך פלוצלינג צוזאַמענגעבראַכן. דאָס איז געווען שרעקלעך.

פון די שכנותדיקע קעלערס זענען אלע אריבער צו אונדז. עס איז גע-
וואָרן ענג און שטיקעדיק. אין אַנבליק פון דער לויערנדיקער געפאַר, האָבן
אַלע געוואָלט זיין נאָענט פונעם גלח. קיינער האָט נישט געגלייבט אין אַ
רעטונג; יעדער האָט זיך צוגעהערט... נאָך אַ מאַמענט און אויפן הויף
וועט זיך דערהערן דאָס קלאַפן פון די געקאוועטע דייטשישע שטייול; נאָך
אַ מאַמענט און זיי וועלן אַרונטערגיין אין קעלער; נאָך אַ מאַמענט און
אַלע הערצער וועלן פלאַצן אין דעם קראַך פון דער שיסעריי.

די נאַכט איז קיינער נישט געשלאָפן מיט אַ צודעק. אַ גרופע פרויען
האָבן הויך תפילה געזאָגט; אַ וויינענדיקע מוטער האָט צוגעדריקט צו
אירע ברוסטן אַ זויג-קינד; דאָס יונגע פאַרפאַלק האָט זיך געטוליעט; די
אַלטיטשקע מיט די פלעשלעך, וועלכע פלעגט אַלעמאַל אַזוי רויק זיין
לעבן דער הייל, איז איצט נערוועז אַרומגעגאַנגען איבערן קעלער, נישט
קענענדיק זיך געפינען קיין אַרט.

פאַרטאָג איז געקומען די נאַנע.

— שוועסטער! שוועסטער! — האָט זיך אויפגעהויבן דער גלח —
נו, און וואָס הערט זיך, שוועסטער? צי זענען די דייטשן אַריין? זענען זיי
שוין דאָ?

— עס איז קיינער נישטאָ — האָט זי געענטפערט — דאָס טויער
איז אָפן.

זי איז געווען ווייס ווי די וואַנט, מיט אַראַפגעלאָזטע אויגן. עס האָט
אויסגעזען ווי זי וואָלט געשלאָפן. איז זי געשטאַנען לעבן דער טיר און
האָט קוים גערירט מיט די ליפן. זי האָט אויסגעזען ווי אַ געשפענסט. דער
גלאַנצנדיקער צלם אויף איר טונקעלן אונטערן האָט זיך געוויגט ווי אַ
ווייזער פון אַ זייגער.

זי האָט מיט זיך מיטגעבראַכט דעם אומרו און שרעק פון די שווער-
קראַנקע, וועלכע זענען געווען אויסבאַהאַלטן אין דעם צווייטן שוין-גרוב
און פון די יעניקע אין קאַרידאָר, וועלכע זענען קיינמאַל נישט אַראַפ אין
שוין-גרוב. זי האָט געבראַכט מיט זיך דעם פחד פון דעם קאַרליק און פון
דער קריכנדיקער פרוי-פאַרזעעניש און פון דעם מיידל, וואָס איז געווען
קראַנק אויף עפילעפסיע.

***

דאָס טויער איז געווען ברייט אָפן, די אויפשטענדלער זענען מער

נישט געווען, טראץ דעם זענען די דייטשן נישט געקומען. די זון איז פאר-
גאנגען, דער אונט איז אנגעקומען און זיי האבן זיך נישט באוויזן.
קיינער האט נישט געשאסן אין די פענצטער אדער אין דעם אפע-
נעם טויער.

אבער עס האט זיך געפילט זייער אנוועזנהייט. מען האט געהאט
דעם איינדרוק, אז עמעצנס אויגן פאלגן אונדז נאך אן אויפהער. זיי האבן
זיך אויסבאהאלטן אין זייער פעסטונג און געלויערט און געווארט.
אפשר האבן זיי נישט געהאט קיין צוטרוי, אפשר האבן זיי געמיינט,
אז עס איז א שפיצל, אפשר האבן זיי געמיינט, אז אין הויז באהאלטן
זיך אויס עטלעכע טויזנט אויפשטענדלער וועלכע וועלן מיט פארגרעסער-
טע כוחות מאכן אויף זיי נאכאמאל אן אנפאל?

די מענטשן, וועלכע האבן זיך אויסבאהאלטן אין די קעלערס, האבן
אנגעהויבן איינער נאכן צווייטן ארויסגיין אויפן הויף. כאטש זיי האבן
נישט געהאט קיין צוטרוי צו דער שטילקייט, האבן זיי, זעענדיק די גייענ-
דיקע אהין און צוריק, נאכמער זיך אנגענומען מיט מוט. צוויי צי דריי
דרייטערע קינדער האבן אפילו זיך אנגעהויבן צו יאגן ארום די קברים.
אין אונט איז די אלטיטשקע, וועלכע איז כסדר געזעסן אין קעלער,
קלאפנדיק מיט די ליידיקע פלעשער, אוועקגעקראכן דורכן הויף אין דעם
צווייטן שוץ-קעלער. די איינוויינער פון די זייטיקע געביידעס האבן זיך
אויך אנגענומען מיט מוט און האבן אנגעהויבן ביסלעכווייז צוריקצוגיין
אין זייערע דירות. מיר זענען אויך ארויס פון קעלער און נאך אונדז די
בענדערס. באהאלטנדיק די קעפ אין די אקסלען, נישט זיכער צי אין א
מינוט ארום וועט אונדז נישט טרעפן א קויל, האבן מיר זיך דורכן אריינ-
גאנג פון הויף אריינבאקומען אין דעם צימער פון וויקציא און מיכאלינקא.
דער הויף איז געווען באדעקט מיט אש און סאזשע, וואס דער ווינט
האט געבראכט אין אונדזער זייט. מיר האבן געוויסט, אז דאס שכנותדיקע
הויז אויף דער זשעלאזנא גאס ברענט, אויך דאס דערבייאיקע הויז אויף
לעשאנא. נאך אונדזער הויז, וואס איז געשטאנען אויפן סאמע עק איז נאך
געווען אומבארירט אין דעם ים פון פלאמען.

— מיר זענען דא אין דעם צימערל זייער נאענט פון אייך — האט
געזאגט די פרוי בינדער.

מיר האבן ארונטערגענומען די שיד און אנגעטוענערהייט האבן מיר

זיך געלייגט אין די בעטן אריין. די בעטן זענען געווען שרעקלעך שמוציק. די פליי זענען געשפרונגען איבער די קישנס, און די וואנצן זענען געקראכן איבער די ווענט; אבער מיר האבן געלעכצט נאך שלאף ווי א דורשטיקער נאך וואסער.

פארטאג האט אונדז אויפגעוועקט דאס קלאפן פון פערדישע קאפּי-טעס אויף די ציגל, מיט וועלכע עס איז געווען אויסגעלייגט דער הויף. אין דערווארטונג פון דעם ערגסטן האבן מיר זיך מיט קלאפנדיקע הערצער א ווארף געטאן צו די פענצטער. דער הויף איז געווען איבער-פולט מיט פערד און אויף זיי — ווערמאכט-סאלדאטן. דאס זענען געווען זעלנער, עלטערע מענטשן, פאטערס פון משפחות.

אייניקע זענען געזעסן אויף די פערד, אנדערע זענען ארומגעגאנגען איבערן הויף און אריינגעקוקט אין יעדן אריינגאנג פון דער געביידע. צווישן זיי האבן זיך ארומגעדרייט די נאנעס, וועלכע האבן גערעדט דייטש. זיי האבן געשטאמט פון דער פויזנער געגנט און זיי האבן געקענט דייטש פונקט אזוי גוט ווי פויליש.

מען האט געקענט זען אז זיי האבן מורא, אבער זיי האבן זיך בא-מיט, מ'זאל דאס נישט באמערקן. זיי האבן זיך אויך באמיט צו זיין פריי אין געשפרעך און אין האלטונג, וואס איז שווער אנגעקומען, ווייל זיי האבן נישט געווסט וואס פארא ווענדונג עס קען אננעמען דער וויזיט. מען האט געקענט דערווארטן די ערגסטע רעזולטאטן.

אבער די הויכע געשטאלט פון דער שוועסטער באגומילא און די שיינקייט פון דער שוועסטער ראפאעלא האבן, ווייזט אויס, געמאכט אן איינדרוק אויפן קאמענדאנט פון דער אפטיילונג. ער איז געווען זייער העפלעך.

דערנאך זענען די זעלנער ארויפגעשפרונגען אויף זייערע פערד און מיט א גרויסן טומל זענען זיי ארומגעפארן ארום דעם מויערל, ווי עס זע-נען געווען די קברים, און זענען פארשוונדן געווארן הינטער דעם טויער. אלע איינוויינער פון די געביידעס האבן פרייער אפגעאטעמט. אין אלגעמיין איז דאס געווען א גוטמוטיקער וויזיט. טאקע די זעלבע דייטשי-שע זעלנער, אבער אזוי ווי זיי וואלטן געווען אויסגעקנאטן פון גאר אן אנדער ליים. אייניקע פון זיי — די וואס זענען אראפגעגאנגען אין

קעלער אריין און געפונען דאָרט דעם קירכן־ווינקל, האָבן אַנידערגעקניט פאַרן אַלטאַר און פרום תפילה געטאַן.

צי וועט זיך מיט דעם ענדיקן? זיי זענען אַוועקגעפאַרן, אָבער צי וועלן זיי נישט צוריקקומען? צי וועט מען ענדלעך קענען אָפּעסן אַביסל זופ אָן מורא, אָן שרעק? נאָך צוויי וואָכן זענען אַוועק אין שפּאַ־נונג, פון האָפּענונגען אַז די רוסן וועלן קומען, און אַנטוישונגען אַז עס גייט נישט אַזוי ווי מען האָט זיך געריכט; אַז די הילף אויף וועלכער מען האָט מיט אַזאַ זיכערקייט געוואָרט, האָט פאַרפירט, נאָך צוויי וואָכן, לאַנג גע ווי די אייביקייט, צי האָט שוין נישט באַדאַרפט אַנקומען דער מאַ־מענט פון פאַרלייכטערונג?

ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, איז דאָס נאָר געווען אַן אויסשפיר־אַקציע פון אַ פאַדערשטער אָפטיילונג, וואָס איז געקומען אויף דעם שונאס טעריטאָריע כדי אויסצופאַרשן צי די אויפשטענדלעך האָבן מיט דער גאַנ־צער זיכערקייט פאַרלאָזט די געביידעס. זיי האָבן דאָס איבערגעגעבן זייער קאַמענדאַנט. דער וועג איז געווען פריי און עס האָט זיי גאַרנישט גע־דראַט.

נאָך אַ געוויסער צייט האָבן מיר דערהערט אַ פייף אויפן הויף, דאָס כאַראַקטעריסטישע פייפן פון די ס.ס.־לייט, אַזוי גוט באַקאַנט סיי דער ייִדישער באַפעלקערונג אין דעם געוועזענעם געטאַ, סיי דער פוילישער באַפעלקערונג.

די ס.ס.־לייט זענען געקומען, אין שטיוול און מיט גומענע פייטשעס, מיט אַן אָפטיילונג פון דער זשאַנדאַרמעריע. זיי האָבן אַנגעהויבן צו רופן אַלע פרוואַטע איינוווינער פון דעם הויז און אַלע פרעמדע מענטשן, וועל־כע האָבן זיך דאָ אויסבאַהאַלטן זינט דעם טאַג פונעם אויסברוך פון דעם אויפשטאַנד.

עס האָט זיך צונויפגעזאַמלט אַ גרופע פון עטלעכע צענדליק מענטשן, מען האָט צו זיי צוגעטיילט די שטאַרק באַוואָפנטע זשאַנדאַרמען און מען האָט זיי באַפוילן אַרויסצומאַרשירן דורכן טויער צו דער לעשנאַ גאַס, וואָס האָט געברענגט.

דאָס איז געווען די ערשטע סעלעקציע.

נאָך אַ וויילע האָט זיך ווידער דערהערט אַ פייף, איצט האָבן זיי צו־אַמענגערופן אַלע נאַנעס, דעם גלח, דעם אַרגאַניסט, די דיגעראַפּט און

די אַלע פּערזאָנען, וועלכע געהערן נישט צו דעם אַנשטאַלט, אָבער זענען געקומען איז טאָג פונעם אויסברוך פון דעם אויפשטאַנד אין דעם הויז אַריין.

מען האָט זיי געגעבן אַ האַלבע שעה צייט צו זיין גרייט. צו דער קאַטעגאָריע וואָלטן אויך געהערט קאַראַל און מאַלאַגאַשיאַ, ווען זיי וואָלטן גראַד דעמאָלט געקומען באַזוכן די פרוי קאַוואַלסקאַ. צו דער קאַטעגאָריע האָט געהערט די טאַכטער פון דער אַלטיטשקער שאַניאַווסקאַ, וועלכע איז גראַד געקומען באַזוכן איר מוטער און זי האָט שוין דאָ געמוזט בלייבן. צו דער קאַטעגאָריע האָבן אויך געהערט מיין טאַכטער מאַרישיאַ מיט איר זונעלע.

איך בין געווען אויסער זיך פון צער, אַז איך וועל מיך מוזן מיט זיי שיידן. איך האָב אָנגעהויבן צו זוכן די שוועסטער באַגומילאַ און איך האָב זי געפונען אין דעם גרויסן קעלער, וווּ עס זענען געשטאַנען די בעטן מיט די שווער־קראַנקע.

דאָרט איז געווען אַ שרעקלעך שטיקנדיקע לופט און — כאַטש עס איז געווען די פרימאַרגן־שעה, האָט דאָרט געברענט אַ נאַפּט־לאַמפּ. דורך די שמאַלע און קליינע פענצטערלעך האָט זיך דאָס טאַג־ליכט מיט שווע־ריקייט אַריינבאַקומען.

איך האָב אין דעם האַלב־טונקעלן קעלער געזען די געשטאַלטן פון די נאַנעס, וועלכע האָבן זיך דאָרט אַרומגעשלייכט. איך האָב לויטן וווקס דערקענט די שוועסטער באַגומילאַ און איך בין געפאַלן צו אירע פיס: — שוועסטער! — האָב איך געבעטן מיט טרערן אין די אויגן — צי קען מען נישט ראַטעווען מיין שנור און זי אַנטאָן אין אַן אונדזער און דאָס קינד אויסבאַהאַלטן צווישן די שווער־קראַנקע?

כ׳האָב אָנגעוויזן אויף די קראַנקע, וואָס זענען געלעגן איינע לעבן דער אַנדערער, און פּלוצלינג האָט זיך איינע פון זיי אויפגעזעצט אויפן בעט. דאָס איז געווען די ייִדישע פרוי, וואָס איז ערשט נישט לאַנג צוריק אָנגעקומען אין אונדזער אַנשטאַלט, די זעלבע וועלכע האָט זיך אַזוי אומ־געשיקט באַנומען בעת דער תפילה און האָט אַלעמאַל געשוויגן, ווייל זי האָט גערעדט אַ שלעכטן פּויליש.

מיין האַנט האָט זיך פאַרהאַלטן און אָנגעוויזן אויף דער פרוי. ביי

איר, טאקע לעבן איר האָב איך געגאָרט אויסצובאָהאַלטן אונדזער קינד.
— ניין! — האָט טרוקן געענטפערט די שוועסטער באַגומילאַ.

זי, וועלכע איז אַלעמאַל געווען אַזוי העפלעך, וועלכע האָט אַלעמאַל
געהאַט פאַר מיר אַ שמייכל, האָט מיך איצט אַוועקגעשטופט פון זיך.

— ניין! — האָט זי געזאָגט נאָכאַמאַל. — איר קענט בלייבן, ווייל
איר וווינט ביי אונדז, אָבער אייער שנור איז יונג, זאָל זי גיין צו זיי
אַרבעטן.

אַ, גאַט! — האָב איך אַ טראַכט געטאָן, זייענדיק ביים ראַנד פון
פאַרצווייפלונג — איך וועל אַוועקפאַלן און שטאַרבן דאָ ביי אירע פיס,
דעמאַלט וועט זי דאָך זיי דאָ מוזן איבערלאָזן.

— אפשר קען איך קריגן עפעס אַ פאַפיר, עפעס אַ צייגעניש, אָז זי
אַרבעט אין דער קיך...

זי האָט אויפגעהויבן איר שטים:

— איך וועל נישט געבן קיין שום צייגעניש! זאָל זי גיין, זי געהערט
נישט צו אונדז! דאָ איז נישטאָ קיין פלאַץ פאַר איר!

— גייט צוזאַמען מיט אייער שנור. — האָט מיט אַ רויקער שטים
געזאָגט די שוועסטער ראַפאַעלאַ.

מיר האָט זיך אויסגעוויזן, אָז איך הער איר שטים פון דער ווייט. אַ
דערשטיקטע פון דער טונקלקייט און דושנעקייט פון דעם קעלער, צע-
שמעטערט פון די ווערטער בין איך אַ וויילע געשטאַנען שטום, דערנאָך
איז שטיל געוואָרן אַרום מיר... איך בין געלאָפן אין דעם צימער פון וויק-
ציאַ און מיכאַלינקאַ, וווּ עס האָבן זיך געפונען מיין טאַכטער מאַרישיאַ
מיטן זון.

— די שוועסטער באַגומילאַ האָט נישט דערלויבט אייך אויסצובאָ-
האַלטן דאָ. איך גיי מיט אייך, כ'וועל מיך נאָר געזעגענען.

כ'בין געגאַנגען צום קאַרידאָר פון דער שוועסטער אַמאַרייליס, וווּ
איך האָב אַמאַל געווינט. כ'בין געגאַנגען דורך דעם שמאַלן דורכגאַנג
צווישן די בעטן, אויף וועלכע עס זענען געלעגן די פרויען — אַלע איצט
שוידערלעך בלאַס און פאַרוויסט.

— איך גיי — האָב איך זיי געזאָגט — איך גיי מיט מיין שנור. איך
פאַרלאָז דעם אַנשטאַלט. כ'בין נאָר געקומען זיך געזעגענען מיט אייך.

איך האב געוויינט. כ'האב זיי געקושט די הענט... די פרוי יוזעפינא, די בלינדע נייעמיראָווסקא, קאַראָלינא שטוטשקע.

— יא, יא, מיין ליבע פרוי מאַיעווסקא — האט געזאָגט קאַראָלינא, זי האט געקוקט אויף מיר מיט אירע אויסגעלאָשענע אויגן און זי האט געשאַקלט מיטן קאָפּ. כ'בין גישט געווען זיכער צי זי האט באַנומען, אַז אונדזערע וועגן צעגליען זיך.

— פרוי אליציא! — האט געזאָגט פרוי יוזעפינא — זאָל איך גאָט פירן, מען דאַרף נישט... מען דאַרף נישט... — האט זי כסדר אָפּגעריסן אירע הענט פון מיינע ליפן, זי איז געווען טיף גערירט.

— ווער איז געקומען? וואָס האט פאַסירט? — האט געפרעגט די בלינדע פרוי נייעמיראָווסקא.

— דאָס איז פרוי מאַיעווסקא. זי גייט אַוועק מיט איר שונר — האט איר פאַרטייטשט מעכאַוואַ — איר האט נישט געהערט דאָס פייפן? די דייטשן זענען אויפן הויף; די ס.ס.לייט...

כ'האב מיך געזעגנט מיט דער יאַמערנדיקער קאַוואַלסקא, מיט דער אַלטער שאַניאַווסקא, מיט דער טרעפערקע, כאַטש איך האב מיט איר אַפּי-לו קיין פאַר ווערטער נישט אויסגעטוישט בעת מיינ זיין אין אַנשטאַלט. כ'האב געוואָרפן אַ בליק אויפן טאַוול, וווּ עס איז געווען געשריבן „די קיך“ איבער דער טיר פון מאַגאַזין, אויף די יידישע אותיות פון דעם בלעכל, אויף וועלכן איך האב געקוקט אַזויפיל מאַל...

דערנאָך בין איך געלאָפן צו דער שוועסטער גערמאַנאַס קאַרידאַר, וווּ עס האט געוויינט די פרינצעסין אוכטאַמסקא. דער קאַרידאַר איז גע-ווען פאַרוואָרפן מיט שטיקלעך גלאַז.

זי איז געלעגן אין בעט, און ווי שטאַרק האט זי זיך געענדערט. לעבן איר — מאַקאַווסקא, אינגאַנצן נישט ענלעך צו דער אַמאָליקער מאַקאַווסקא, וואָס האט אַזוי געזאָרגט פאַר איר אויסערלעכקייט. ווייטער — קאַזובאַווסקא, אַ יידישע צו וועלכער עס פלעגט קומען איר יונגע טאַכטער אַנגעטאַן אין אַ קלייד פון ציגל-קאַליר. די קאַזובאַווסקא וואָס האט געהאַט אַזאַ יידיש פנים, אַן אויסגעדאַרטע און איבערגעשראַקענע, האט זי איצט געהאַט נאָך אַ מער סעמיטישן אויסזען.

כ'בין צוגעפאַלן צו דער פרינצעסין.

— איך גיי — האָב איך צו איר געזאָגט — איך גיי מיט מיין שנור;
איך פאַרלאָז דעם אַנשטאַלט.

איך האָב אָנגענומען איר קאַפּ מיט מיינע ביידע הענט — אַזוי ווי
איך האָב עס מיר נישט איינמאַל פאַרגעשטעלט — כ'האָב אָנגענומען
מיט ביידע הענט איר צעווייטיקטן קאַפּ. צי זאָל איך איר זאָגן? איצט,
ווען איך ווייס, אַז איך וועל זי שוין מער קיינמאַל נישט זען. צי זאָל איך
איר זאָגן ווער איך בין?

פון דער פרינצעסינס בעט ביז צו דעם בעט פון איזשיקאָוסקאַ איז
געווען נאָר דריי טריט. איר פנים אַרומגערינגלט מיט די גרויע האָר, האָט
איצט אויסגעזען ווייסער פון דעם קישן אויף וועלכן זי איז געלעגן. קושנ-
דיק אירע הענט, האָב איך זיי געפּרעגט:

— איר האָט מורא?

— איך האָב מורא נאָר פאַר דעם פּחד — האָט זי געענטפּערט —
און דעם שונא וועל איך קיינמאַל צו זיך נישט צולאָזן.

אַזוי האָט זי געזאָגט, אָבער איך האָב איר נישט געגלייבט. אַלע
האַבן מורא געהאַט. אַלע אָן אויסנאַם. אַלטע און קראַנקע, און די וועלכע
דער גורל האָט אַזוי געקרויודעט, די אַלע קאַליקעס. אַלע האָבן געציטערט
פאַרן לעבן, געקעמפט פאַרן לעבן ביזן לעצטן אַטעמציג.

דערנאָך בין איך אַראָפּגעלאָפּן דורך די טרעפּ אויפן ערשטן שטאַק,
דורך דעם קנאַקנדיקן גלאַז אונטער די פיס, און כ'בין שטיין געבליבן
פאַר דער קליינער טיר לעבן דעם קירכע-צימער. די העכערע טייל פון
דער טיר איז געווען צעשמעטערט און אויסגעהאַקט פון אַ גראַנאַט.

מען האָט געזען דורך דער עפּענונג דעם פאַרניכטעטן אַלטאַר. אויף
דער וואַנט לעבן פענצטער איז געהאַנגען דער צלם, אַ נישט באַרירטער.
אויף דער פּוטריןע פון דער טיר איז געהאַנגען די געלע מזוזה, אַ
נישט באַרירטע. און אַזוי זענען געהאַנגען אַנטקעגן זיך דער צלם און די
מזוזה. די מזוזה און דער צלם...

**

עס איז געבליבן אַ קורצע צייט. אָבער צי קען איך אַוועקגיין נישט
געזעגענענדיק זיך מיט מאַריאַ סאַקאַלאָוסקאַ און זאַוואַדזקאַ? איך האָב
געוויסט ווי זיי זענען; איך בין אַראָפּגעלאָפּן אין דער קאַפּליצע, וואָס

האָט זיך געפינען אין קעלער. דאָרט האָבן זיי ביידע געקניט פאַרן אַל־טאַר — פאַרוונקענע אין תפילות.

— איך גיי מיט מיין שנור — האָב איך צו זיי געזאָגט. איך וויל זיך מיט אייך געזעגענען, און זאָל אייך גאָט האָבן אונטער זיין שוין. אַזוי האָב איך געזאָגט, ווייל איך בין געווען אין אַ תפילה־אַרט.

זיי האָבן זיך אָפּגעריסן פון זייער תפילה־זאָגן און זיי האָבן אויף מיר געקוקט ווי זיי וואָלטן געקומען פון אַן אַנדערער וועלט. לאַנגזאַם, לאַנגזאַם זענען זיי צוריק אַראָפּ פון די הימלען אויף דער ערד. דאָס איז גישט געווען קיין פּלאַץ אויף פּראָגן און ענטפּערס, אויף דערשטוינענע אויסשרייען און אַפילו גישט אויף געזעגענונג־קושן. איך האָב נאָר אַוועק־געלייגט מיינע הענט אויף זייערע אַקסלען און כ׳האָב מיט מיין בליק באַגעגנט זייערע ברייט־צעפּנטע אויגן...

און איצט צו די בינדערס, צו אונדזערע חברים פונעם קעלער. ווען איך בין צו זיי געלאָפּן אויף די טרעפּ, האָט אָנגעהויבן צו רעגענען און מיר האָבן גישט געהאַט קיין שירעם. דאָס קינד איז נאָך אַ קראַנקייט, האָב איך געטראַכט, נאָך אַ שווערער שקאַרלאַטין און איצט וועט ער נאָס ווערן אויפן רעגן. איין גאָט ווייסט ווי לאַנג מיר וועלן אַזוי מוזן גיין צופּוס...

די בינדערס זענען געזעסן אין אַ קליין צימערל, צונויפּגעקאַרטשע־טע נאָענט לעבן זיך, ווי צוויי שוואַרצע פייגל.

— איך גיי מיט מיין שנור — האָב איך צו זיי געזאָגט — און כ׳בין באַזאָרגט, ווייל עס רעגנט און מיר האָבן גישט קיין שירעם. דער קליין־נער איז נאָך אַ שווערער קראַנקייט און ס׳איז אומבאַוויסט וואָס פאַר אַ וועג עס וואָרט אויף אונדו.

איך וועל אייך געבן אַ שירעם — האָט געזאָגט בינדער. ער איז געווען זייער גערירט, ווען ער האָט אים מיר דערלאַנגט — דאָ דאַרף איך אים גישט — האָט ער צוגעגעבן.

ס׳ערשטע מאָל האָב איך געהערט זיין שטים. אין דעם קעלער האָט ער קינמאָל מיט קיין וואָרט זיך גישט אָפּגערופּן.

ענדלעך בין איך צוריקגעקומען אין דעם צימער און אָנגעהויבן זיך צו פאַקן. מאַרישיאַ האָט זיך אָפּגערופּן:

— נעם נישט קיין סך זאכן. יעדע זאך וועגט און עס וועט זיין צו שווער... איך גיי שוין.

כ'האב אַוועקגעשטעלט דעם שירעם אין אַ ווינקל און כ'האב אַנגעד-
הויבן צו פאַקן אין אַ האַנט־בייטל אַביסל זאַכן: אַביסל ברויט און אַ ביי-
טעלע מיט צוקער. אַנשטאַט אַ צודעק האַב איך גענומען מיין ווינטער-
מאַנטל אויף דער האַנט.

כ'האב ווידער דערהערט דעם פייף און כ'האב מיך אַנגעהויבן נער-
ווען צו דרייען איבערן צימער. כ'האב אויסגעצויגן די האַנט כדי צו עפע-
נען די טיר, אָבער זי האַט זיך אַליין געעפנט, ווייל פּלוצלינג איז אַריין
גלייך אויף מיר די גרעפּין סאַבאַנסקאַ, די גרינדערין פון אונדזער אַנ-
שטאַלט, און נאָך איר — דער אַדמיניסטראַטאָר. נישט ריינדנדיק קיין
וואָרט, אין אַ שרעקלעכער געאיילעניש, האָבן זיי, נישט אויסטוענדיק
זיך, זיך אַוועקגעלייגט אויף וויקציאַ און מיכאַלינקאַס בעטן, וואָס זענען
געווען איבערפּולט מיט פּליי.

זיי האָבן זיך צוגעדעקט מיט די קאַלדרעס הויך, איבערן האַלדז און
ערשט איצט האָבן זיי פון אונטער די קאַלדרעס אַראַפּגעוואָרפּן די שיך
אויף דער פּאָדלאַגע. איך האָב פאַרשטאַנען, אַז זיי מאַכן דעם אַנשטעל
פון קראַנקע, כדי צו קענען פאַרבלייבן אין אַנשטאַלט.

איך בין געווען אַזוי איבעראַשט, אַז איך האָב פאַרגעסן מיטצונעמען
דעם שירעם, וואָס איז געבליבן שטיין אין ווינקל.

ווען כ'בין אַראַפּגעגאַנגען פון די טרעפּ, האָב איך מיך דערמאַנט
וועגן בינדערס שירעם. איך האָב מיך שוין נישט געקענט צוריק אומקערן
— מאַרישיאַ איז שוין אַראַפּגעגאַנגען און עס איז שוין נישט פאַרבליבן
קיין צייט, און דער שירעם איז מיר געווען אַזוי נייטיק, ווי דאָס לעבן...
אַ דייטשישער זעלנער איז געגאַנגען אַרויף אויף די טרעפּ פון וועל-
כע איך בין אַראַפּ. גלייכצייטיק האָב איך דערהערט דאָס פייפּן אויפן הויף.
איך זאָג צום זעלנער:

— דער שירעם!

— כ'האָב צו אים גערעדט פּויליש און ער האַט מיך געפרעגט אויך
אויף פּויליש, מיט אַ שלעזישן אַקצענט:

— וואָס זאַגט איר, פּאַני?

— איך האָב איבערגעלאָזט אַ שירעם אין ווינקל פון דעם צווייטן צימער, דאָ אין קאַרידאָר.
— איך וועל אים אַ זוך טאָן און אייך ברענגען — האָט ער גע-
ענטפערט.

**

דער הויף, אויסגעלייגט מיט געלע ציגל, אין דער מיט אַ פאַרמויער-
טער צוים און איבערווייניק גרויע ערד, אויף וועלכער עס האָט באַדאַרפט
וואַקסן גראַז אָדער אַפילו — בלומען. איצט זענען דאָרט געווען קברים.
זעקס צלמים אויף זעקס בערגלעך. קברים פון אַלטימשקע פון אונדזער
אַנשטאַלט און דער זעקסטער איז געווען דער קבר פון אַן אויפשטענדלער.
זעכצן נאַנעס, דער גלח, דער אַרגאַניסט און די דינערשאַפט זענען
געווען אויסגעשטעלט אין אַ ריי אויפן הויף. לעבן זיי איז געשטאַנען מאַר-
רישיאַ מיטן זונעלע, די טאַכטער פון פרוי שאַניאַווסקאַ און דריי פרעמ-
דע מענער, וועלכע איך האָב געקענט פון קעלער. זיי זענען גישט אַרויס
אויפן ערשטן רוף. זיי האָבן זיך פריער געהאַט אויסבאַהאַלטן. אָבער זיי
האָבן זיך איבערגעשראַקן, אַז די דייטשן וועלן אָנהייבן דורכצוזוכן די
קעלערס און זיי וועלן דערשאַסן ווערן, אויב מען וועט זיי געפונען. דער-
פאַר זענען זיי איצט אַליין אַרויס.

איך האָב מיך אָנגעהויבן צו געזעגענען מיטן גלח און די נאַנעס.
איך האָב זיי אין האַרציקע ווערטער געדאַנקט פאַר דער שוץ און פאַר די
אַלע גוטסקייטן וואָס זיי האָבן פאַר מיר געטאָן בעת מיין זיין אין דעם
אַנשטאַלט.

דאָס יינגעלע איז געשטאַנען ווי אַ פאַרלוירענער לעבן דעם גלח און
די נאַנעס. ער איז בלאַס געוואָרן און האָט אַ ציטער געטאָן ווען דער גלח
האַט אַוועקגעלייגט זיינע ביידע הענט אויף זיין קעפל. דער גלח האָט אים
געבענטשט צום אומבאַקאַנטן וועג.

דער גלח האָט אויפגעהויבן זיינע אויגן צו די גרויסע קרייזן פון
דעם געדיכטן רויך, צו דעם גרויען רויך מיט די רויטע פלעמעלעך, וועל-
כע האָבן זיך כסדר געהויבן צום הימל. דערנאָך האָט ער זיינע אויגן צו-
געמאַכט און תפילה געזאַגט אין זיך. איך האָב געוויסט אַז ער ווענדט זיך
צו דער גאַנצער הימלישער מאַכט — צו גאָט, צו אַלע הייליקע און מלאכים

און בעט ביי זיי גנאָד פאַר דעם קינד. ער האָט אים איבערגעצלמט דריי מאָל, האָט זיך אַראָפּגעבויגן און אים אַ קוש געטאָן מיט צאַרטקייט.

עס האָט זיך מיר פּלוצלינג דערמאָנט דער ביבלישער יצחק, וועלכן מען האָט אָפּגענאַרט. צי האָבן מיר נישט אָפּגענאַרט דעם גלח? צי איז אין דעם פּאַל אונדזער קינד נישט געווען ווי יעקב אבינו, וועלכער האָט אָנגענומען דאָס בענטשן וואָס איז נישט געווען פאַר אים באַשטימט? און פּונקט ווי יעקב, וועט ער דאָס טראָגן מיט זיך דורכן לעבן...

— שנעל! שנעל! — האָט גערופן דער דייטש.

איך האָב אָנגעהויבן זיך אַרומצוקוקן צי עס גייט נישט דער זעלבער מיט בינדערס שירעם. איך האָב געוואָלט אָפּציען די רגע... מאַרישאַ האָט אָנגענומען איר קינד ביי דער האַנט און זיי זענען ביידע שנעל געגאַנגען צום טויער. דער דייטש האָט מיר אַ זעץ געטאָן מיט דער פייטש איבער מיין פלייצע און ער האָט מיך מיט דער פּויסט אַ שטופּ געטאָן אין זייער זייט.

מיר זענען געווען זיבן מענטשן אין דער גרופּע; דריי — פון קעלער, די טאַכטער פון דער פּרוי שאַניאַווסקאַ און מיר דריי. היות עס איז געווען אַזאַ קליינע גרופּע, האָט מען אונדז צוגעטיילט נאָר איין זעלנער, וואָס זאָל אונדז באַגלייטן, אַ זעלנער אין די עלטערע יאָרן מיט אַ ביקס.

מיר זענען דורכגעגאַנגען דורכן טויער, קלאַפּנדיק מיט די שיד. דאָס קלאַפּן האָט זיך מיט אַ הויכן עכאַ אָפּגעשלאָגן אין די געלע ווענט פון הויף, וואָס זענען געווען דורכגעלעכערט פון די קוילן.

דערנאָך זענען מיר אַרויס אויף דער לעשנאַ גאַס, וואָס איז געווען איינגעהילט אין אַ ים פון פּלאַמען.

דאָס איז געשען דעם 14טן אויגוסט 1944, עלף אַזייגער פאַרמיטיק.

**

אין די ערשטע טעג פון מאי 1945, צוריקקערנדיק זיך פון לאַגער, ווען מיר האָבן זיך פאַרהאַלטן אין קראַקע — האָבן איך געטראָפּן אויף דער גאַס אַ נאָנע, וואָס האָט געטראָגן דעם אונפאַרם פון די פעליציאַנער־שוועסטער. כּיבין צוגעגאַנגען צו איר:

— שוועסטער, וואָס איז געשען מיט אייערע נאָנעס אין וואַרשע?

זייער אַנשטאַלט האָט זיך געפונען אויף דער לעשנאַ גאַס. איך האָב אַ
געוויסע צייט ביי זיי געוויינט.

זי האָט געענטפערט:

— די נאַנעס און דעם גלח האָט מען דערלויבט צו פאַרן קיין קראַקע.

די דינערשאַפט האָט מען אַרויסגעשיקט קיין דייטשלאַנד.

— און די קראַנקע? — האָט איך אַ רוף געטאָן. — הונדערט און

פופציק אַלטע און קראַנקע מענטשן?

— מען האָט זיי אַלע אויסגעשאַסן און דאָס הויז האָט מען אונטער-

געצונדן. דאָס הויז איז פאַרברענט געוואָרן מיט די אַלע קראַנקע.

— אַ גאַט! — האָב איך אַ טראַכט געטאָן — איז ווער-זשע האָט

זיך געראַטעוועט? אַננאָ ביאַלקאָוסקאָ וואָס איז געפאַרן קיין בוסק היילן

אירע פיס; די אַלטיטשקע וויטקאָוסקאָ, וועלכע איז פאַרטאָג אַרויס כדי

צו היטן אַ דירה; און איך — אַליציאַ מאַיעווסקאָ...

— ווען איז דאָס געשען, שוועסטער?

— דאָס איז געשען דעם 14טן אויגוסט, 12 אַזייגער בייטאָג.

פערטע טייל

די וואַנדערונג אין אַן אומבאַקאַנטער ריכטונג

מיר גייען דורך דער לעשנאַ גאַס איבערן אַספּאַלט, וואָס איז אינ-
גאַנצן ווייך פון דער היץ. פון ביידע זייטן גאַס ברענען הייזער, אַרומגע-
נומענע מיט שטילקייט. מען זעט נישט קיין פרויען וואָס זאָלן לויפן, קיין
מענער מיט עמערס וואָסער און מ'זעט אויך נישט קיין וויינענדיקע, אי-
בערגעשראַקענע קינדער.

מען זעט קיינעם נישט. די פענצטער שפייען אַרויס פייער מיט רויך,
די פאַרברענטע ווענט צעפאַלן זיך ווייך און דעמאַלט קען מען זען די
אינערלעכע טייל פון אַ דירה: אַ בילד, אַ געלע קאַמאַד, אַ וואַש-צימער,
אַ האַנטעך... קיין מענטשן זעט מען אינגאַנצן נישט. די הייזער ברענען
אין איינזאַמקייט.

אַזוי גייען מיר אין דער מיט פון דער טראַגישער גאַס אין אַן אומ-
דערטרעגלעכער היץ. די דריי מענער, וועלכע מיר קענען פון קעלער, די
יונגע פרוי, וואָס איז געקומען באַזוכן איר מוטער אינעם אַנשטאַלט און
האַט נישט געהאַט דאָס רעכט דאָרט צו פאַרבלייבן און מיר דריי: מיין
טאַכטער מאַרישאַ, איר זיבניאַריקער זון און איך.

פאַר די טויערן פון די הייזער ליגן מתים, פאַרשוואַרצטע און פאַר-
טרוקנטע. טיילמאַל לויפט דורך דער גאַס אַ ווילד-געוואַרענע קאַץ, וואָס
פאַרשווינדט צווישן די חורבות. טיילמאַל ווען מיר הייבן אויף אונדזערע
אויגן, זעען מיר אַ פאַרבלאַנדזשעטן פויגל אין די געדיכטע קרייזן פון
געדיכטן רויך.

אַחוץ דעם טראַסק פון געשפאַלטענע מויערן און דעם גערויש פון
זיך קרישלענדיקע ציגל, ווערט מיט גאַרנישט נישט געשטערט די שטיל-
קייט פון דער נאַכמיטאַג-שעה פון יענעם אויגוסט-טאָג.

דער דייטשישער זעלנער, וואָס באַגלייט אונדז, שלעפט גלייכגילטיק זיינע פיס. ער איז קורץ און דיק, אָן קיין שום אויסדרוק אויף זיין פנים. אָן עלטערער מאַן, אַ רעזערוויסט, טראַגט ער די ביקס אויפן אַקסל, ווי ער וואַלט געטראַגן אַ לאַפעטע, אַ גראַבלע. דאָס איז נישט קיין זעלנער, אַ פּויער פון דאַרף, וועלכן מען האָט אַוועקגעריסן פון פעלד. קיינער האָט פאַר אים נישט קיין מורא.

ווען מיר זענען פאַרבייגעגאַנגען לעבן שפיטאַל אויף דער פּלאַצקאַ-גאַס, האָט זיך טאַקע דערפאַר איינער פון אונדזער גרופע אָנגערופן:

— ווען מען זאָל אַזוי אַ שפרונג טאָן און זיך באַהאַלטן אין דעם שפיטאַל, וואַלט דער זעלנער אַפילו נישט געשאָסן.
ער האָט זיך אָפגעשטעלט און געמאַכט אַ באַוועגונג ווי ער וואַלט געוואַלט אַנטלויפן, און דערנאָך האָט ער געוואָרפן אַ זייטיקן בליק אויפן זעלנער.

עס האָט געוואַלדיק געצויגן און געלאָקט אַ שפרונג צו טאָן און זיך באַהאַלטן אין שפיטאַל.

פון דער גאַס זעט מען אַ טירל און אַ נידעריקן אייזערנעם פאַרקאַן. ווייטער איז אַ גערטנדל, אַ טראַטואַר און באַלד אַ גרויסע טיר. נישט קיין טויער, נאָר אַ פאַרמאַכטע טיר.

די ריזיקע איז נישט קיין גרויסע, כאַטש עס איז נישט באַוויסט צו ביים אַנרירן די קליאַמקע, וועט זיך די טיר עפענען. אָבער, אויב זי וואַלט זיך יאָ געעפנט, וואַלט מען זיך געקענט דאַרט אויסבאַהאַלטן און פאַר-בלייבן. דער זעלנער וואַלט נישט נאָכגעלאָפן נאָכן אַנטלויפנדיקן, וויסנ-דיק אַז די איבערגעבליבענע וועלן זיך צעלויפן אויסבאַהאַלטן צווישן די חורבות.

אָבער קיינער האָט נישט געהאַט דעם מוט דאָס צו טאָן.
מיר גייען ווייטער מיט אַ צעווייטיקטן האַרץ צוליב דער פאַרפאַלע-נער געלעגנהייט.

וויפּל מאַל איז מען אין יענע צייטן געווען גרייט אַוועקצוגעבן אַ האַלב לעבן כדי צו דערגרייכן דעם אָנגעמערקטן ציל. דערנאָך האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דאָס וואַלט געווען אַ שריט, פאַר וועלכן מען וואַלט טאָ-קע געקענט באַצאָלן מיטן לעבן.

דער שפיטאַל אויף דער פּלאַצקאַ-גאַס איז געוואָרן „ליקווידירט“ צו-

זאַמען מיט די קראַנקע, קראַנקשוועסטערס און דאָקטוירים אין אַ גאַר
קורצער צייט אַרום — אפשר טאַקע דעם זעלבן טאַג...

**

איך טראָג אַ טיכל אויפן קאַפּ און אַ שוואַרצן קורצן זשאַקעט. טאָ-
קע דעם זעלביקן, וואָס האָט נאָך די צייכנס פון דעם אַרעמבאַנד מיטן
מגן-דוד, וואָס כ'האַב געטראָגן אין געטאַ.

מאַרישיאַ טראָגט אויך אַ טיכל אויפן קאַפּ. אונטערן מאַנטל טראָגט
זי אַ פאַרטעך; מיר זעען אויס פשוט, ווי געוויינלעכע פרויען, יעדנפאַלס
מיינען מיר, אַז מיר זעען אַזוי אויס.

און דאָס קינד? בלאָס און נישט דערנערט. שוויגנדיק און געדול-
דיק וואַנדערט ער מיט אונדז טריט נאָך טריט. ער הוסט אָפּ פון דער
שטיקעניש פונעם בייסנדיקן רויך פונקט ווי מיר — און ער זעט די פאַר-
קוילטע מתים פאַר די טויערן און פאַרבלאַנדזשעטע פייגל, וואָס פלעזען
אויפן טונקעלן פאַן פונעם הימל.

פלוצלינג באַווייזט זיך פאַר אונדז דאָס ביידל פון אַ וואַכפאַסטן.
אינעווייניק זענען פאַראַן אַ סך דייטשן, און אפשר אוקראַינער, קיינער
ווייסט עס נישט.

זיי פאַרהאַלטן אונדז:

— האַלט!

— האַלט! — זאָגט איינער און פאַרהייבט די האַנט אין דער הייך.

צי ווילן זיי אונדז צוריקפירן? צי אַרעסטירן? און אפשר גאַר דער-

הרגענען?...

פאַרן ביידל זעען מיר אַ קליינע גרופע פון זעקס מענטשן. מיר דער-
נענטערן זיך און צוזאַמען מיט זיי שטייען מיר אויפן אַרט, ציען אויס
די העלדזער, וואָס וועלן זיי אונדז זאָגן?

אַבער זיי ריידן נישט. זיי לאָזן דורך איינעם נאָכן צווייטן דורכן
שמאַלן דורכגאַנג — צוערשט די מענער. זיי רעווידירן מיט געשיקטע
פינגער און נעמען צו ביי יעדן איינעם די זייגערלעך.

דערנאָך די פרויען. מען נעמט צו ביי יעדער פרוי די רינגלעך און
בראַשקעס. אַ, ביי איינער האָבן זיי צוגענומען דאָס גאַנצע געלט, מיטן
גאַנצן צירונג וואָס זי האָט געהאַט מיט זיך.

מיר באַמײַען זיך אומבאַמערקט אַראָפּצוצײַען אונדזערע רינגלעך פון די פינגער און באַהאַלטן זיי אין דער קעשענע. מיר גייען דורך, די לעצטע. בלאַסע, אין טױטשרעק טראָגן מיר אונדזערע פעקלעך.

דאָס קינד שלעפט זיך נאָך אונדז נאָך. ער האַלט זיך צו ביי זיין מאַמעס מאַנטל פון הינטן, ווייל דער דורכגאַנג לעבן דעם וואַכביידל איז אַ שמאַלער. מאַרישיאַ מיטן טיכל אויפן קאַפּ און געקעסטלטן פאַרטעד וואָס קוקט אַרויס פון אונטערן מאַנטל — וואָס קען שוין אַזאַ איינע האָבן ביי זיך?

די מוטער גייט נאָך זיי מיטן קאַפּטיכל פאַרבינדן אונטער דער גאַמבע אין אַ שליף. זי האַט אַפילו נישט קיין רינגל אויפן פינגער. פשוט טע, גרויע פרויען. אַזוי מיינען מיר, זעען מיר אויס. מיר שיידן זיך נישט אונטער סיי מיטן אויסזען, סיי מיט די קליידער פון טויזנטער אַנדערע. אַן עלטערע פרוי גייט מיט איר טאַכטער מיטן קינד ביי דער האַנט.

אַזוי גייען מיר אַריבער אויף דער צווייטער זייט. מען האַט ביי אונדז קיין שום זאַך נישט צוגענומען.

די זון הייבט זיך וואָס אַמאַל העכער. די ברענענדיקע שטאַט שטייט שוין ווייט הינטער אונדז!

קילאַמעטער־לאַנגע גאַסן זענען. שוין הינטער אונדז און מיר גייען אַלין, גייען, גייען...

מיר געפֿינען זיך איצט אויף דער פאַרשטאַט. די הייזער זענען דאָ מערסטנס הילצערנע, אַרומגעצאַמטע. הינטערן צוים זעען זיך פרוכטן־גערטנדלעך. דער וועג איז אַ שלעכטער, פול מיט זאַמדן.

אויפן סאַמע ראַנד פון דער שטאַט שטייט אַ קירך מיט אַ הויכן קירכנטורעם. די זון שטראַלט אַפּ פונעם פאַרגילדעטן צלם אויפן טורעם און פון די שױבן־פענצטער פון די רױט־ציגלנע מויערן. דאָס איז די קירך פון הייליקן סטאַניסלאָוו קאַסטקאַ; דער זאַמלפונקט פון אונדזער וואַג־דערונג.

אַרום דער קירך און איבערווייניק אין דער געביידע געפֿינען זיך גאַנג־צע מחנות מענטשן. זיי זיצן אויף די בענק, אויף דער פּאַדלאַגע, אויף די טרעפּ פונעם אַלטאַר. אייניקע האָבן קלומעקלעך, טייל — פעקלעך מיט זיך. אַנדערע האָבן גאַרנישט. מוטערס מיט זויגקינדער, אַלטע לייט, קינד־דער, יונגע מענטשן. פון פאַרשיידענע שיכטן, בעטלער, דאַמען מיט קאַ־

פעלושן, פרויען מיט טיכלעך אויף די קעפ, טייל מיט בלויוע קעפ; אר-
בעטער, סוחרים, גוט-געקליידטע מענער און אפגעריסענע, קבצנים.
מיר זעצן זיך אַוועק אויף אַ טרעפל פון אַלטאַר לעבן דעם אַרויס-
גאַנג, אונטערן גרויסן צלם מיטן אויסגעשפּרייטן קריסטוס וואָס הענגט
אַראָפּ מיט אַן איבערגעבויגן ליידנדיק פנים. זיינע פיס גרייכן ביז אונ-
דזערע פלייצעס.

מיר זיצן אַזוי אונטערן צלם אַרומגענומען מיט די הענט אונדזערע
קני. לעבן אונדז געפינען זיך אונדזערע פעקלעך. מיר לאָזן נישט אַראָפּ
קיין אויג פון זיי. דאָס ביסל זאַכן און די אַלטע בייטלען זענען ווי אַ טייל
פון אונדז אַליין, אַ דערגענונג צו אונדזערע פּערזאָנען.

מיר זענען אַזוי געזעסן פאַרקוקט אינעם פאַרשידנאַרטיקן המון, וואָס
האַט זיך געוויגט פאַר אונדזערע מידע אויגן. עפעס אַ פּרעמדע פרוי האָט
זיך דערנענטערט און זיך אויך אַוועקגעזעצט אויף די טרעפּ פונעם אַלטאַר.
— פון וואָנען זענען די מענטשן? — פּרעגן מיר — פון וועלכע
גאַסן?

— פון פאַרשיידענע — ענטפּערט זי. — איך בין פון דער גדאַנסקאַ-
גאַס. די דייטשן האָבן פאַרברענט אונדזערע הייזער און מיר זיצן דאָ פון
אינדערפרי.

אַזוי שמועסן מיר זיך אויס מיט דער פרוי. זי איז שוין נישט קיין
יונגע. אירע האָר זענען גרוילעך, אונטער די אויגן האָט זי אַ נעץ פון
קנייטשן. זי האָט שוין זייער אַ סך געליטן אין איר לעבן. צוויי קינדער
זענען איר געשטאַרבן און דער מאַן איז איר ערגעצוווּ געוואָרן פאַרפאַלן.
אַבער זי האָט געהאַט, צום גליק, אַן אייגענע דירה אויף דער גדאַנסקאַ-
גאַס און האָט אַפילו איין צימער פאַרדונגען.

— און איצט, מעדאַמעשי, האָט מען אַלץ פאַרברענט.
זי דערציילט אונדז וועגן אירע צרות. מיר הערן זי אויס גוטמוטיק.
מיר ווייזן איר אַרויס אונדזער מיטגעפיל און מיר שטימען צו.
פאַקטיש טוליען מיר זיך צו דער פרוי, ווייל, אין איר שאַטן פילן מיר
זיך אַביסל באַשיצט, לעבן איר הייבן מיר אַן זיך צו פילן זעלבסט-
זיכערער.

אַבער גאַר שנעל פאַרלירן מיר די זיכערקייט און ס'כאַפט אונדז
אַרום אַ שרעק. אין דער קירך קומען אַריין צוויי דייטשישע אַפיצירן.

זיי בלייבן שטיין, קוקן זיך ארום, ווי זיי וואָלטן עמעצן געזוכט — דערנאָך גייען זיי ווייטער און אָט דערנענטערן זיי זיך צו אונדז.

די צוויי עלעגאַנט געקליידטע אָפיצירן קלינגען מיט די שפּאַרן, איינער פון זיי טראָגט אַ פעלערינע וואָס איז אונטערגענייט מיט אַ בלוט־רויטן טוך.

זיי קוקן אויף אונדז. ריידן עפעס שטיל איינער צום צווייטן. מאַרי־שיאַ דרייט אַוועק דעם קאַפּ.

איינער זאָגט:

— פאַרוואָס ווילסטו נישט קוקן אויף מיר? בין איך דען אַזוי שרעקלעך?

און דער צווייטער, אין דער פעלערינע, האָט צוגעגעבן:

— אין אייך פליסט גאַנץ זיכער אונגאַריש בלוט. מען זעט עס אין

אייערע אויגן. צי שטאַמט איר פון אונגאַרן?

פון אונגאַרן? גאָט אין הימל, ער האָט שוין עפעס דערקענט אין די

אויגן. אויב זיי, די דרייטן האָבן דערקענט אונדזער אַנדערשקייט, ווי שווער וועט עס זיין זיך אָפצוהיטן און אָפנאַרן די וואַכזאַמקייט פון די פּאַלאַקן...

— יאַ, זאָג איך — מיין באַבע איז געווען פון אונגאַרן.

— אין האָב באַלד אַזוי געטראַכט — ווייזט ער אויף מיר מיטן

פינגער — קום מיט אונדז, קום...

מאַרישיאַ רייסט זיך אויף פון די טרעפּ:

— די מוטער וועט נישט גיין, איך וועל גיין.

זיי גייען צום אַרויסגאַנג. זי גייט זיי נאָך. זיי פירן מיט זיך עטלעכע

צענדליק מענטשן; אַ פּאַר אַרבעטער, אַן אַלטע פּרוי, אַ הענדלערקע און אַ מאַן אין אַ מונדיר פון אַ באַן־אַרבעטער.

פון אָנהייב האָבן מיר רוזיק געוואָרט. כ'האַב אַרויסגענומען אַ שטיקל ברויט און אַ שטיקל צוקער פאַרן קינד. אַבער ווען עס איז אַריבער אַ שעה־צייט און מאַרישיאַ איז נאָך אַלץ נישט צוריקגעקומען. איז מיין זאָרג געוואַקסן מיט יעדער רגע.

— היט אָפּ די זאַכן — זאָג איך צום קינד און איך לויף אַרויס

פאַר דער קירך.

אַבער אַ מאַמענט שפּעטער כאַפט מיך אַרום אַ שרעקלעכע מורא.

איך שטעל זיך פאַר, אַז איך קען אים פאַרלירן, אַז מען קען אים אינצווישן אַוועקפירן. איך גיי צוריק אַריין, איך נעם מיט זיך די זאַכן מיטן קינד און אַזוי שפּאַנען מיר, ווי פאַרלוירענע, אַרום דער קירך. איך פרעג ביי פרעמדע:

— צי ווייסט איר נישט, וואָס איז געשען מיט די מענטשן וואָס די אַפיצירן האָבן צוגענומען?

אַבער קיינער ווייסט נישט. אייניקע זאָגן:

— מעגלעך, אַז די פרויען האָט מען צוגענומען צו דער אַרבעט אין דער בעקעריי אָדער אין דער קירך. אַנדערע זאָגן:

— אפשר האָט מען זיי גענומען צו רוימען אָדער צו גראָבן איי גאַרטן...

אַנדערע ווידער רייזן גאַרנישט. זיי גיבן נאָר אַ מאַך מיט דער האַנט: — אויב מען האָט זיי צוגענומען, וועלן זיי שוין מסתמא נישט צו ריקקומען.

דער פּלאַץ אַרום דער קירך איז געווען צעגראָבן. אויסגעקאַפּעטע ערד, טיפע זאַמדן. מיט אַ צעבראַכן האַרץ קריך איך איבער די זאַמדן און שלעפּ מיט זיך דאָס קינד.

דאָס איז נישט קיין זאַמד — אַ ים אַ גאַנצער. און דער המון מענטשן, דורך וועלכן איך שטופּ זיך דורך — דאָס איז פרעמדקייט. און אַלץ צו זאַמען — אַ ים מיט פרעמדקייט, אין וועלכן מיר וועלן באַלד פאַרזונקען ווערן אַן שום רעטונג.

דער פּלאַץ איז געווען אַרומגעצוימט מיט שטעכיקע דראַטן. איך זע אַ טירל און פאַרן איינגאַנג — אַ זעלנער מיט אַ ביקס. ער שטייט אויף וואַך און היט דעם אַריינגאַנג. ער איז איינער אַליין. קיינער איז נישט אַ לעבן אים.

טאַפּטשענדיק אינעם זאַמד און זיך אומקוקנדיק יעדע ווייל אויפן קינד, דערנענטער איך זיך צום זעלנער. ווען איך בין שוין לעבן אים, שטעל איך אַוועק די פעקלעך אויף דער ערד. איצט האָב איך פרייערע הענט און איך קען אויפשפּילען די בלוזקע און אַרויסנעמען די באַהאַל-טענע בראַש.

איך רוף זיך אַן צום זעלנער:

— עס זענען געקומען אפיצירן און האָבן צוגענומען מענטשן פון דער קירך. צווישן זיי איז געווען מיין טאָכטער. זי איז ביז איצט נישט צוריקגעקומען. איך גיב אייך די גאָלדענע בראַש און דערוויסט איך וואָס איז געשען מיט מיין טאָכטער. זי הייסט מאַריאַ מאַיעווסקאַ.

איך שטיי פאַר אים מיט אַן אויסגעצניגענער האַנט. אויף מיין האַנט ליגט מיין מוטערס בראַש אויסגעזעצט מיט רובינען, מיט אַ דין קייטעלע. — אַ בראַש? — זאָגט ער — איר ווילט מיר געבן אַ בראַש? איך בין קיין פאַרשאַלטענער ס.ס.מאַן. זיי נעמען צירונג. איך האָב אין דער היים אַ ווייב מיט פינף קינדער, נאָך וועלכע איך בענק. איך דאַרף נישט האָבן אייער בראַש. ווי נאָר מען וועט מיך באַפרייען פון דער וואָך, וועל איך זיך פּרעגן וואָס עס איז מיט זיי געשען, אפשר וועל איך זיך עפעס דערוויסן. איך ענטפער אים:

— איך וועל אויף אייך וואַרטן אין דער קירך לעבן דעם אַלטאַר ביים אַריינגאַנג. איר וועט מיך דאַרט געפינען. געדענקט איר, ווי זי הייסט?

— מאַריאַ — זאָגט ער — מאַריאַ...

מיר קערן זיך אום צוריק אין דער קירך און מיר זעצן זיך ווידער אויף די טרעפּלעך אונטערן גרויסן צלם. דער זייגער שלאָגט אויס דריי. עס ווייזט זיך מיר אויס, אַז עפעס האָט זיך געענדערט אַרום אונדז. עס איז שוין נישטאַ מער די פּוילע פאַרשלאָפענע אַטמאָספּער וואָס האָט גע- הערשט פריער. מענטשן שטיין אויף, גייען אַרום, פאַקן איבער די זאַכן, פאַרפעסטיקן די רוקזעק... עס זעט אויס, ווי מען וואַלט אין אַ ווייל אַרום געדאַרפט ערגעץ גיין... גיין? און וואָס וועט זיין, אויב מאַרישיאַ וועט נישט באַווייזן צוריקצוקומען און מיר ביידע וועלן זיין געצווונגען אַרויס- צומאַרשירן. דעמאָלט וועלן מיר זיך פאַרלירן און קיינמאַל מער נישט געפינען.

עס נעמט מיך ווידער אַרום אַ מוראדיקע זאַרג. וואָס זאַל איך טאָן? צי וואַרטן אויפן זעלנער, צי אויסזוכן עפעס אַ פאַרבאַרגן ווינקל אין דער קירך און זיך דאַרט אויסבאַהאַלטן?...

ווען איך זיך אַזוי אַ דערשלאָגענע, נישט וויסנדיק וואָס צו טאָן, באַמערק איך פּלוצלינג — אַ דערשטוינטע — אַ גאַנצע יידישע משפּחה,

וואָס איז געזעסן נישט ווייט פון אונדז ביי אַ וואַנט. אַ פּאַטער, אַ מר-טער און אַ זון פון אַ יאָר צען.

מיין איבערראַשונג האָט נישט קיין גרענעץ, ווייל די משפּחה איז ייִדיש גישט נאָר לויטן אויסזען, נאָר אויך מיט די זשעסטן, באַוועגונגען און אַפילו מיט דער קליידונג. מען האָט זיי מסתמא אַרויסגעשלעפט פון עפעס אַ הויז, צוזאַמען מיט אַלע איינוווינער. אפשר מיט זייערע באַלע-באַטימ, ביי וועלכע זיי האָבן זיך אויסבאַהאַלטן. דערנאָך האָט מען דאָס הויז זיכער אונטערגעצונדן.

קוקנדיק אויף זיי, טראַכט איך: זיי זענען אַרויס גאַנץ, און וויפל זענען איבערהויפט נישט אַרויס. זיי האָבן אַוודאי געמיינט אַז דאָס איז אַ בלאַקאַדע, און נישט אַראָפּ אונטן ווען די דייטשן האָבן געפּייפט... זיי האָבן, ווייזט אויס, מורא געהאַט צוליב זייער אויסזען און זיך אויסבאַ-האַלטן אין די שענק, באַהעלטענישן, צי קעלערס. דערנאָך האָבן די דייטשן אונטערגעצונדן דאָס הויז. און וואָס איז געשען מיט יענע, וואָס זענען דאָרט געבליבן?

אַבער די אַט-אַדאָ — די דאָ...

דער פּאַטער באַוואַקסן, אַנגעטאַן אין אַ גרויער קאַפּאַטע מיט צוויי קנעפלעך ביים גאַרטל פון הינטן. אַזעלכע קאַפּאַטעס האָבן געטראָגן נאָר די פרומע. די מוטער מיט אַ זיידן טיכל אויפן קאַפּ — אַ ברייט פנים, קיילעכדיקע און פאַרווידערטע אויגן. ווי אַזוי האָט זי זיך נישט באַ-דאַרפט צו ווונדערן?

אַזא המון מיט מענטשן אַרום און אַרום — און זיי האָבן זיך מסתמא אויסבאַהאַלטן אין אַ קעלער, אַדער אין אַ קליין חדרל, די טיר פאַר-שטעלט מיט אַ שאַנק, וואָס האָט געהאַט טאַפּלטע טירן, אַבער וועגן דעם האָט קיין שום פרעמדער נישט געוואוסט... און דאָס ייִנגל? — שוואַרצע האָר און שוואַרצע אויגן.

איך קוק אויף זיי און איך טראַכט: צי האָבן זיי קענקאַרטעס? בכלל דאַקומענטן? וואַרשיינלעך האָבן זיי נישט קיין שום פּאַפּירן און ריידן נאָך דערצו אַ שלעכטן פּויליש.

ביי די קירך-טירן באַווייזן זיך די זשאַנדאַרמען. מענטשן שטעלן זיך אויף, הייבן זיך אָן צו קערעווען צום אַרויסגאַנג. די ייִדישע משפּחה הייבט זיך אויף פון דער פּאַדלאַגע און נעמט זיך אומגעשיקט צונויפּזאַמ-

לען די זאכן. דורך אַ מאַמענט נעמט מיך דורך אַ שרעק, דער פּאָטער מיטן זון זאָלן נישט אַמאָל אַנטאָן די היטלען אויף די קעפּ. עס אַנטשטייט אַ גרויסער טומל אין דער קירד — אַלע זענען אויף די פּיס; מען באַוועגט זיך, מען דרייט זיך, מען רופט און מען ליאַרעמט...

איך קוק אַ פּאַרזאָרגטע אויפן קינד. ער איז בלאַס און שטום אין זיין אומרה, אָבער ער וויינט נישט. דאָס קען איך גיכער נישט איינהאַלטן מיינע זיפּצן, מיינע טרערן און קלאַגן.

— פּאַני — זאָגט צו מיר דורכגייענדיק איינע אַ פּרעמדע פּרוי — אויב איר האָט מיט זיך פּראַוויאַנט, טאָ לאַזט אים בעסער איבער, ווייל די דייטשן נעמען אים צו.

פּראַוויאַנט? אָביסל צוקער און אַ פּאַר שטיקלעך ברויט. דאָס איז אונדזער פּראַוויאַנט.

מיר זיצן נאָך אַלץ, כאַטש יענע גייען שוין אַרויס. אַ העלפט מענטשן איז שוין אַרויסגעגאַנגען. די זעלבער און זשאַנדאַרמען יאָגן און שטופן כסדר. שוין נישט לאַנג און זיי וועלן אונדז נעמען — וואָס וועט דעמאָלט זיין?

ווי איך וואָרט אַזוי און קוק אויס דעם זעלבער, וואָס האָט זיך גע- זאָלט דערוויסן — דערזע איך די אַנקומענדיקע מאַרישיאַ...

— באַרויק זיך — זאָגט זי — איך בין דאָך דאָ. — וווּ ביסטו געווען? פּאַרוואָס אַזוי לאַנג? ווען ס'וואָלט געדויערט נאָך אָביסל, וואָלט איך שוין אַוועק מיטן קינד און דו וואָלסט אונדז שוין נישט געפונען.

— יאָ, — זאָגט זי — דערפּאַר טאַקע האָב איך אַזוי מורא געהאַט... זי דערציילט אַז זי איז געווען אין דער קאַנצעלאַריע — זי מיט נאָך אַכט מענטשן. יעדער האָט — איינער נאָכן צווייטן — געמוזט דערציילן וואָס ער ווייסט פון אויפשטאַנד. דערפּאַר האָבן זיי אומיסטן אויסגעקליבן מענטשן פון פּאַרשיידענע שיכטן, און דאָס האָט אַזוי לאַנג געדויערט. — וועגן וואָס האָבן זיי געפּרעגט?

— וועגן די אויפשטענדלעך. איך האָב געמאַכט דעם אַנשטעל פון אַן אידיאַט. — „האַסטו געזען די אויפשטענדלעך?“ — כ'האַב געזען איינעם; — „וווּ האָסטו אים געזען?“ — אויפן הויף; — „וואָס האָט ער געטראָגן?“ — אַן עמער האָט ער געטראָגן; — „און פון וואָנען ווייסטו

אז דאס איז געווען אן אויפשטענדלער? — ווייל מענטשן האבן אזוי געזאגט; — און דא האב איך מיך געכאפט פארן קאפ: פון וואס וועל איך איצט לעבן? עס איז פארברענט געווארן מיין ניי-מאשין.

איך דערצייל איר וועגן דעם זעלנער לעבן דעם טירל. אז ער האט מיר צוגעזאגט זי אויפצוזוכן.

— האט ער דך נישט גערופן? האסט נישט געהערט עמעצער זאל רופן — מאריא?

זי האט נישט געהערט. איבערויקנס, דארט זענען געווען טויזנטער מענטשן. ווי אזוי האט זי געקענט דערהערן?

— טראכט שוין נישט וועגן דעם. מיר דאכט זיך, אז שוין נישט לאנג וועט קומען די ריי אויף אונדז און מען וועט אונדז ארויסיאגן פון דער קירך.

איך דערצייל איר נאך, אז עפעס א פרוי האט מיר געראטן, כ'זאל איבערלאזן דעם פראוויאנט, ווייל די דייטשן נעמען אים סיי ווי אזוועק.

— גלייב נישט, ס'איז א ליגן. וויפל האבן מיר אינגאנצן צו עסן? מיר האבן דאך גארנישט.

איך ווייז איר מיט די אויגן אויף דער יידישער משפחה; זיי רירן זיך שוין פון ארט. דער ערשטער גייט דער פאטער, נאך אים די מוטער מיטן זון.

צי זענען דא, צווישן דעם טויזנט-קעפיקן המון, נישטא די פאלאקן ביי וועמען די יידישע משפחה האט זיך אויסבאהאלטן? ס'קען זיין, אז זיי זענען דארט יא דא, נאענט אפילו, אבער זיי ווילן נישט אז מ'זאל באמערקן אז זיי בינדט עפעס מיט די יידן. אבער די דינינקע פעדעם פון בונד, דער פלוג, וואס שוועבט פון זיי, גיט אפשר טאקע צו דער יידי-שער משפחה דאס געפיל פון זיכערקייט און מוט.

איצט קומט די ריי אויף אונדז. מיר רירן זיך פון ארט. מיר לאזן זיך אין וועג אריין צוזאמען מיטן גאנצן המון.
— שנעל! שנעל! — רופן די דייטשן.

מיר גייען ארויס פון דער קירך, דערנאך גייען מיר דורכן פלאץ, דורכן טירל און מיר מארשירן מיט די דארפישע וועגן איבער די פעלדער. דאס קינד גייט מיט אונדז טריט ביי טריט — רויק און שווייגעדיק. ענדלעך קומען מיר צו א באן-ליניע. קיין באן איז נישטא. זעצן מיר

זיך אויס אויף די בעטאָנענע פּלאַטן און מיר וואַרטן; אַלע זעצן זיך אויס — מיִדע, פּאַרמאַטערטע. די סטאַציע איז איבערגעפּולט מיט מענטשן. מיר קוקן זיך אַרום וווּ מיר געפינען זיך דאָ. מיר דערזען אַ קאַז-ליקע, אַ מענטש אָן פּיס — וואָס איז געקראַכן, געפּויזעט, זיך גערירט. די דייטשן האָבן אים אַרויסגעוואָרפּן צוזאַמען מיט אַנדערע איידער זיי האָבן אונטערגעצינדן דאָס הויז ביים פּאַרברענען וואַרשע.

ס'איז שווער צו פּאַרשטיין ווי אַזוי ער האָט דורכגעמאַכט דעם לאַנגן און שווערן וועג פּון וואַרשע ביז אַהער. איז ער די גאַנצע צייט געקראַכן? מיר קוקן זיך ווייטער אַרום און מיר דערזען אַ בעטלער. אָן אַלטן בעטלער, אפשר פּון אַ יאָר אַכציק. ער שטייט לעבן אייזערנעם סלופּ און בעטלט. אַפּילו דאָ, פּון געוויינהייט מסתמא, אַפּילו דאָ אין דעם צוואַ-מענגעשלעפּטן המון פּון צעבראַכענע און דערנידעריקטע מענטשן, ציט ער אויס אַ האַנט און מורמלט עפעס מיט די ליפּן וואָס דעקן צו זיין מויל אָן ציינער.

און אפשר זאָגט ער אַ תּפּילה?

אויף די בעטאָנענע פּלאַטן זיצט די ייִדישע משפּחה. די מוטער האַלט אַ קויש און זיי עסן רויק אַרויס פּונעם קויש. דער פּאָטער טראַגט אויפּן קאָפּ אַ שוואַרצן פּילצענעם קאַפעלוש און דאָס ייִנגל — אַ היטל, טיף אַראַפּגעצויגן, ביז צו די אויערן. זיי זענען אַזוי נאַוו, אַז זיי עסן מיט פּאַרדעקטע קעפּ. זיי שיידן זיך אונטער אַזוי שטאַרק פּון אַלע אַז מיר דערוואַרטן יעדע מינוט די קאַטאַסטראַפּע. איינער קען אַ געשריי טאָן אַז דאָס זענען יידן; עמעצער קען זיי אַנווייזן צו די דייטשן — אַפּילו די דייטשן אַליין קענען יעדן אויגנבליק זיי דערקענען און צונעמען...

אַבער ווי עס ווייזט אויס, לייגט קיינער נישט קיין אַכט אויף זיי. איך טראַכט: ווי איז דאָס מעגלעך? צי זענען זיי נישט? צי באַמערקן זיי נישט? איך קען נישט פּון זיי אַפּרייסן די אויגן. מיינע געדאַנקען וויקלען זיך אַרום זיי. איך קוק אויף זיי און איך באַטראַכט זייער טרויעריק לעבן אויף דער אַרישער זייט.

אפשר האָבן זיי זיך אויסבאַהאַלטן אין אַן אַלט הויז אין פּאַרשטאַט, אין אַ קיך פּון אַ פּאַרטעריהויז, וואָס האָט געפּירט אין אַ קעלער. מען האָט געעפּנט אַ טירל אין דער פּאַדלאַגע — אַזאַ פּירעקיק דעקל — און אונטן האָבן אַראַפּגעפּירט טרעפּלעך...

און אפשר גאר האבן זיי זיך אויסבאהאלטן אויפן בוידעם? עס זענען געווען קיכן וואָס האָבן געהאַט אַ טירל אין סופּיט צו אַ בוידעמל. און אפשר דאָרט טאַקע, ווערנדיק פאַרפרוירן אין ווינטער און דערשטיקט פון היץ אין זומער, האָבן זיי פאַרבראַכט לאַנגע, פיינלעכע טעג און נעכט... ווען איך זיך אַזוי און טראַכט וועגן דעם, קומט אַן די באַן וואָס פאַרהאַלט זיך אויף דער סטאַציע. אַלע לאַזן זיך צום וואַגאַן. די קאַליקע — עמעצער האָט אים דערלאַנגט אַ האַנט, אַ צווייטער האָט אים אַנגענווּ מען אונטער די אַרעמס — האָט זיך אַוועקגעזעצט צווישן די בענק. דער אַלטער בעטלער מיט דער אויסגעשטרעקטער האַנט, איז מיטגעריסן געװאָרן מיטן המון. ער קוקט באַוווּסטלאַז דורך די שויבן פון וואַגאַן און פינטלט מיט די האַלב־בלינדע אויגן.

די באַן גיט אַ פייף און נעמט רירן פון אַרט. קיינער ווייסט נישט וווּהיך, וווּהיך? זי בלייבט שטיין אויף יעדער קלענסטער סטאַציע. זי פאַרט לאַנגזאַם. אייניקע שפּרינגען אַרויס פון וואַגאַן. מיר האָבן געזען ווי אייַן נער איז אַרויסגעשפּרונגען אין אורסינווו און קיינער האָט אויף אים נישט געשאַסן.

— מען שפּרינגט פון די וואַגאַנען — זאָג איך — לאַמיר אויך שפּרינגען.

— דאָס זענען איינצלנע מענטשן — זאָגט מאַרישיאַ — און מיר זענען דריי.

טראַץ דעם האָבן מיר אַ שטאַרקן באַגער אַרויסצושפּרינגען. די באַן גייט לאַנגזאַם — אַזוי לאַנגזאַם, אַז מען וואַלט געקענט שווערן, אַז דער מאַשיניסט פירט אומיסטן אַזוי, כדי צו פאַרלייכטערן די פאַרנדיקע צו אַנטלויפן.

אויף די קליינע פּראַווינץ־סטאַציעס שטייען מחנות מענטשן וואָס קוקן זיך צו מיט מיטלייד צו די באַנען וואָס פירן אַרויס די באַפעלקערונג פון וואַרשע. די, וועלכע שפּרינגען אַרויס, קענען זיכער לייכט זיך אויס־באַהאַלטן צווישן די מענטשן, וואָס ווייזן אַרויס אַזוי פיל פאַרשטענדע־ניש און מיטגעפיל.

מיר וואַרפן פון דער זייט אַ בליק אויפן קינד. מיר ווייסן, אַז ער וועט נישט וועלן שפּרינגען פון וואַגאַן. ער פאַסט זיך גיכער צו צו דער שווערער לאַגע ווי אַ דערוואַקסענער. ער איז רויק און באַהערשט. ער

קוקט ארויס דורכן פענצטער. זעט פעלדער, ביימער און אנטלויפנדיקע הייזער. ער האָט דאָס שוין לאַנג נישט געזען.

***

פרושקאָוו. די באַן איז געבליבן שטיין. מיר זענען אַרויס און זיך צונויפגעמישט מיט טויזנטער אַנדערע.

דאָס איז געווען אַ גרויסער לאַגער פאַר דער באַפעלקערונג פון וואַר-שע. דאָ איז פאַרגעקומען די סעלעקציע. פון דאַנען האָט מען אַוועקגע-פירט קיין דייטשלאַנד די יעניקע וואָס זענען געווען פעיק צו דער אַר-בעט. אַ סך פון זיי זענען שוין געזעסן אין פרושקאָוו דריי צי פיר טעג און אַפילו לענגער. זיי זענען געשלאָפן אויף די בעטאַנענע פאַדלאַגעס — אין ענגשאַפט און שמוץ. אַבער עס זענען אויך געווען אַזעלכע, וואָס האָבן זיך אויסגעקויפט און אַנטלאָפן פונעם לאַגער.

אין אַ געוויסן מאַמענט האָב איך באַמערקט, אַז עפעס אַ מיידל האָט געגעבן דעם זשאַנדאַרם אַ רינג. ער האָט אים אַריינגערוקט אין טאַש אַריין, זיך אויסגעדרייט און — זי איז געגאַנגען נאָך אים. ער האָט זי געוויס אַרויסגעפירט פונעם לאַגער.

— זעסט? טיילמאַל געלינגט עס...

— אַבער איך האָב נאָך נישט די דרייסטקייט — האָט געזאָגט מאַר-רישיאַ — אפשר שפעטער, נאָך אַ צוויי, דריי שעה...

מיר האָבן זיך אַבער נישט פאַרהאַלטן אין פרושקאָוו אַפילו נישט קיין צוויי שעה. מיר זענען גראַד אַנגעקומען צו אַ סעלעקציע. מען האָט אַפגעטיילט געוויסע אויף רעכטס, די אַנדערע — אויף לינקס. די פון דער רעכטער זייט האָבן באַדאַרפט פאַרן קיין דייטשלאַנד. די עלטערע מענטשן האָט מען פאַרהאַלטן און זיי אַוועקגעשיקט אין די דערפער און אין קליי-נע שטעטלעך.

איך האָב שרעקלעך מורא געהאַט פאַר דער סעלעקציע. איך האָב געציטערט פאַר דעם, ווייל מען האָט אונדז געקענט פונאַנדערטיילן.

צוערשט איז דורכגעאַנגען מאַרישיאַ. זי האָט געהאַלטן ס'קינד ביי דער האַנט. זי איז געווען יונג און אויסגעזען געזונט. עס איז נישט גע-ווען קיין שום צווייפל, אַז מען וועט זי נעמען צו אַרבעט.

מיט אַ ציטעריק האַרץ בין איך נאָך איר נאַכגעאַנגען מיט שנעלע

און ענערגישע טריט. כ'בין קיינמאל אין מיין לעבן אזוי נישט געגאנגען. דאס איז געווען א געקינצלטער גאנג, דיקטירט דורך שרעק און פארצווייפֿלונג. דער דייטש האָט אַ מאַך געטאָן מיט זיין בייטש און אַנגעוויזן די רעכטע זייט. איך האָב געטויגט צו אַרבעט.

איידער מיר האָבן זיך אַרומגעקוקט און באַוויזן צו קומען צום באַ-ווסטזיין, אַז מען צעטיילט אונדז נישט, האָט מען שוין אונטערגעשטעלט די באַן און אונדז אַנגעלאָדן אין די פּי־וואַגאָנען.

דער טראַנספּאָרט האָט געהאַט פּופּצההונדערט מענטשן. יעדער איי-נער האָט געקריגן אויפן וועג אַ לאַבן ברויט. מיט אונדז איז פּונקט אזוי געשען, אַז מיר זענען אַריין אין לעצטן וואַגאָן. לעבן דער הינטערשטער וואַנט האָבן מיר פּונאַנדערגעשפּרייט דעם מאַנטל. ס'איז געווען אזוי ענג, אַז מען האָט מיט גרויס שוועריקייט זיך קוים געקענט אַ ריר טאָן. מיר זענען געזעסן אויף אונדזער ברויט...

ווען דער צוג האָט זיך אַ טרייסל געטאָן, גערירט פּון אַרט און אַנ-געהויבן צו פּאַרן אין דער אומבאקאנטער ריכטונג — האָבן זיך אַלע אינעם איבערגעפּולטן וואַגאָן איבערגעצלמט. מיר האָבן זיך איבערגעצלמט און מאַרישאַס יינגעלע אויך.

און יענע? די יידישע משפּחה — צי האָבן זיי געדענקט, אַז מען דאַרף זיך איבערצלמען?

איך האָב געזען ווי זיי זענען אַרויפגעקראַכן אין וואַגאָן. צוערשט האָט זיך אַרויפגעדראַפּעט דער פּאַטער און ער האָט דערלאַנגט די האַנט דער פּרוי. זי האָט זיך נישט געקענט קיין עצה געבן — מענטשן האָבן זי אַרויפגעשטופּט פּון אונטן; ענדלעך האָבן זיי ביידע אַרויפגעצויגן זייער זון. ווער איז געפּאַרן אין זייער וואַגאָן? אומעטום איז געווען אַזאַ גע-מיש ווי ביי אונדז. מענטשן פּון דער גדאַנסקאַ און כּרוביעשאַווסקאַ גאַס, אייגנטימער פּון געוועלבלעך, הענדלערקעס, הויזסטרוזשעס, גנבים און פּראַסטיטוטקעס...

די טירן פּון אונדזער וואַגאָן זענען געווען ברייט צעעפּנט. אייניקע זענען געזעסן אין די טירן מיט די פּיס אַרונטערגעהאַנגען אין דרויסן. עטלעכע קינדער האָבן זיך דורכגעריסן דורכן המון, זיך צוואַמענגעקליבן און געקוקט אויף דער אַנטלויפּנדיקער לאַנדשאַפּט. די זון איז אונטער-געגאַנגען און עס איז לאַנגזאַם געוואָרן פינצטער.

איך בין געווען אינגאנצן זיכער, און דער פרומער ייד האט אין דעם מאמענט געדאוונט מנחה-מעריב אין זיינע געדאנקען. און כ'האב געצויגן טערט פון שרעק צי ער שאקלט זיך נישט ביים שעפטשען אין זיך די תפילה. עס איז פאר מיר געווען א פיינלעך רעטעניש וואס איך האב נישט געקענט אויפלעזן. אין א געוויסן מאמענט האב איך אפילו א טראכט געטאן: אפשר געבן זיך די יידן גארנישט אפ קיין חשבון אין וואסער סכנה זיי געפינען זיך? און אין זייער אומבאגראענעצטער נאזו-קייט בלייבן זיי נאטירלעך אזוי ווי זיי זענען. אפשר וועקט טאקע זייער נאטירלעכקייט — אין די הערצער פון די אומגליקלעכע און פארשפאט-טענע וואס רינגלען זיי ארום — א טיף פארבארגן געפיל פון רחמנות וואס באפעלט זיי צו שווייגן?

צווישן די קינדער, וואס זענען פארזאמלט ביי דער אפענער טיר פון וואגאן, געפינט זיך אויך מארישיאס זונעלע; די העלע האר פארדעקן אים די אויערן און דעם שטערן. ער זעט אויס ווי א פאזש — ווי א קליינער פאזש פון מיטלאלטער. אויפן פאן פונעם שמוציקן פיוואגן לעבן אנדערע קינדער מיט איינפאכע שטריכן פון פנים — איז זיין פאעטישע שיינקייט, וואס ציט די אויפמערקזאמקייט, פונקט אזוי געפערלעך, ווי דאס שאקלען זיך פונעם ייד וואס דאוונט אין זיך.

א פרוי וואס זיצט לעבן אונדז קוקט אויף אים מיט א ספעציעלן בליק. איר קאפ איז ארומגעבונדן מיט א האנטעך. זי איז אנגעטאן אין א כאלאט געמאכט פון אן אונטערשלאק פון א מאנטל און טראגט אלטע, אפגעטראג-גענע שטעקשיך. זי האלט אויף אירע קני איר פיראריקן זון וואס איז קראנק אויף מאזלען. כאטש דער טאג איז א הייסער, איז דאס קינד אג-געטאן אין ווארעמע סוועטערס, קאמזוילס און מאנטלען. עס וויינט און רעדט פון היץ.

אירע צוויי טעכטער — מיעטשא און דאנושא — זיצן אין דער אפע-נער טיר פון וואגאן. דאנושא איז א שלאנקע, א שיינ בלאנד מיידל מיט א קינדיש פנימל.

— דאנקא! — רופט די מוטער פון וואגאן — נעץ איין א טיכל אין וואסער און וויש אפ דעם שווייס פונעם קינדס שטערן ווייל ער וועט דיר אוועקשטארבן...

— דאס איז איר אומגעזעצלעך קינד, מיינע ליבע מענטשן. אבער זי

זארגט זיך דען וועגן דעם? דאָס קינד רופט מיר „מאַמאַ“ און אויף איר קוקט זיך עס אַפילו נישט אום. דאָס איז נישט קיין מאַמע — דאָס איז אַ צויג.

זי הייבט אויף די שטים און צערעדט זיך שוין נישט בלויז צו די, וואָס זיצן נישט ווייט פון איר, נאָר אירע רייד דערגייען איצט צום גאַנצן וואַגאַן, אַפילו צו די אין דער טיפעניש פון וואַגאַן.

— איר דאַרפט וויסן דערפון, מיינע מענטשן, אַז איך געהער צו די יעניקע וואָס האָבן ליב צו שפּאַרן. אַלע קליידער און שוּכוואַרג האָבן איך אַריינגעפאַקט אין וואַליזעס און אַראַפּגעטראָגן אין קעלער אַריין, איך בין אַרומגעגאַנגען איבער דער וווינונג אין אַ פּאַדשעווקע פון אַן אַלטן מאַנטל און אין אַפּגעטראָגענע שטעקשיך גוט פאַרן מיסטקאַסטן. און אַזוי האָבן מיר די דייטשן געכאַפּט. גיט אויף מיר אַ קוק. איך ברענג נאָר חרפה מיינע קינדער — דער אַרעמער מיעטשאַ און דער צויג.

אַלע קוקן אויף איר. זי איז טאַקע אויסטערליש אַנגעטאַן ווי אין אַ וואַנדער־וועג צו דער אומבאקאנטקייט.

נאָכן איבערכאַפן דעם אַטעם, רעדט זי ווייטער:

— פאַרן אַוועקפאַרן האָט די צויג מיר געשלאָגן מיט אַ וואַלגער־האַלין. איך האָב מיר געמוזט אַרומבינדן מיט אַ האַנטעך די ביילן, דערפאַר זע איך אויס ווי אַ טערק. דער אַרעמער בענקאַרט, איז קראַנק אויף מאַזלען, צוליב דעם איז ער אַזוי אַרומגעוויקלט... אַדער ער וועט שטאַרבן, אַדער ער וועט זיך אַרויסדראַפען און בלייבן לעבן.

זי בייגט זיך אַריבער צום קינד און קושט עס מיט אומבאַגרענעצטער צאַרטקייט.

— ווען נישט איך און די אַרעמע מיעטשאַ, וואַלט שוין דאָס עופּהלע לאַנג נישט געלעבט. מיר וואַלטן דעם לעצטן טראָפּן בלוט פאַר אים אַוועק־געגעבן; מיר שטעלן זיך אויפן קאַפּ כדי אים צו פאַרוויילן. אַביער מיע־טשאַ האָט גאַט געקריוודעט מיטן אויסזען... איינער האָט ער געגעבן צו־פיל, דער צווייטער — צו ווייניק, וואָס טוט די אַרעמע מיעטשאַ? זי איז נייטאַרין און צעשטעכט זיך די פינגער. וואָס טוט דאַנקאַ? — זי טאַנצט אין אַ באַלעט. און אפשר מיינט איר, מענטשן, אַז דער ממזר איז פונעם דירעקטאָר פון באַלעט? — גייט שוין גייט, פון אַן איינגעדאַרטן סטור־דענט, וואָס וויינט קעגנאיבער און איז אַרעם ווי אַ קלויסטער־מויז.

אלע קוקן איצט אויף דאנקא, אויף איר הערלעך פנים, וואָס איז פאַרקוקט אין דער אַרומיקער לאַנדשאַפּט. זי רעאַגירט נישט אויף דער מוטערס ווערטער, אַפילו נישט מיט קיין פינטל פון איר אויג. זי איז ווייט און גלייכגילטיק, ווי ס'וואַלט נישט געווען קיין רייד וועגן איר, נאָר וועגן עפעס אַ פּרעמד מיידל, וואָס ס'אינטערעסירט נישט קיינעם.

אויף דער באַנק קעגנאיבער דער אָפענער טיר זיצט עפעס אַ פּרוי, וואָס זעט אויס ווי די פאַרקערפּערונג פון יאוש. זי איז די פּרוי פון אַ פּראַקוראַר און זי פאַרט מיט איר דינסט אין דער אומבאַקאַנטקייט. די דינסט — אין אַ שוואַרץ קלייד, אַ שוואַרצן הוט, מיט גלאַט־פאַרקעמטע האָר — זיצט טאַקע לעבן איר.

די פּרוי האָט איבערגעלאָזט אין דער ברענענדיקער היים אַ בלינדע צוועלף־יאָריקע טאַכטער. די דייטשן האָבן זי נישט געלאָזט מיטנעמען און דאָס הויז איז פאַרברענט געוואָרן צוזאַמען מיטן בלינדן קינד.

— צי קענט איר זיך עס פאַרשטעלן? — זאָגט די דינסט צו אַ שכנטע פון דער רעכטער זייט — די הינטישע זין האָבן אַרויסגעריסן פון אונדז אונדזער פּריילין, זי איבערגעלאָזט אין שטוב און אונטערגעצונדן דאָס הויז...

אין אַ וויילע אַרום דערוויסט זיך דער וואַגאַן וועגן דער טראַגישער געשיכטע. יעדער קוקט איצט אויפן טרויעריקן פנים פון דער אומגליק־לעכער מוטער. אירע גלעזערנע פאַרלאַשענע אויגן זענען פאַרקוקט אינעם רויטן אָפּגלאַנץ פון דער אונטערגייענדיקער זון...

— איז ווהין, אַלזאָ, פאַרן מיר?

עפעס אַ פאַרכמורעטער מאַן מיט אַן אויסגעשמירט פנים פון סאַזשע זאָגט, אַז מען פירט אונדז קיין אַשוויענטשים. דאָרט וועט מען אונדז וואַר־שיינלעך אויסשעכטן.

— זיי וועלן מיט אונדז טאָן — זאָגט ער — דאָס זעלביקע וואָס מיט

די יידן.

דער מאַן וואָס זיצט אויף די הוילע ברעטער לעבן אונדז און לענט זיך אָן אַן דער זעלביקער הוידענדיקער וואַנט פון לויפנדיקן וואַגאַן, איז איינער פון די דריי, וועלכע מיר קענען פונעם קעלער אויף דער לעשנאַ־גאַס. ער איז אַלט ביי פּערציק יאָר, אין פּרושקאָוו האָט ער געפינען זיין

פּופּצן-יאַריקע שוועסטערן-טאַכטער וועלכע פאַרט איצט צוזאַמען מיט אונדז.

— מען פירט אונדז — זאָגט ער — אָדער אין אַ קאַנצענטראַציע-לאַגער, אָדער אין אַן אַרבעטער-לאַגער. אָבער אויב מען פירט אונדז אין אַן אַרבעטער-לאַגער, איז צו וואָס דאַרפן זיי אַזויפיל קינדער? און טאַקע אַזוי, וואָס דאַרפן די דייטשן אַזויפיל קינדער? ... קיינער קוקט שוין נישט אויף קיינעם, נאָר יעדער טראַכט זיך: ס'איז אַזוי שווער צו קריגן עסן. ווי לאַנג וועלן די דייטשן וועלן געבן עסן אונדזערע קינדער? מען שווייגט לאַנג. אַלע זענען איינגעהערט אינעם מוראדיקן קלאַפּן פון די הערצער...

פלוצלינג בלייבט דער צוג שטיין.

דער אָונט איז אַ וואַרעמער און אַ שטילער. פון די שטערן אויפן הימל און דעם ווייסן שייך פון דער לבנה איז ליכטיק ווי בייטאָג. אַביסל ווייטער פון דער באַן-ליניע איז אַ פעלד. הינטערן פעלד — אַ וועלדל. די באַן-שוין שפּרינגען אַראָפּ פון דער באַן און לויפנדיק לענגאויס די וואַ-גאַנצן רופן זיי, מען זאָל אַרונטערגיין ווער עס דאַרף. מענטשן גייען אַראָפּ, באַהאַלטן זיך הינטער די סנאַפעס. אַ סך באַהאַלטן זיך אינגאַנצן נישט. מיר שפּרינגען אויך אַראָפּ פון די וואַגאָנען.

עס איז אַזוי ליכטיק, אַז איך זע דייטלעך ווי אייניקע, לויפנדיק פון איין סנאַפּ צום צווייטן, אַנטלויפן אין וועלדל אַריין. קיינער שיסט נישט אויף זיי.

עס נעמט אונדז ווידער אַרום, פונקט ווי אויף דער פּלאַצקאַ-גאַס, אַ געוואַלטיקער באַגער צו אַנטלויפן. — לאַמיר אַנטלויפן — זאָג איך — דאָס איז נאָך די פּוילישע ערד. מיר וועלן זיך אויסבאַהאַלטן הינטער די סנאַפעס און דערנאָך וועלן מיר אַנטלויפן אין ווילדל. מיר וועלן שוין געפּינען אַ כאַטע וווּ מיר וועלן קענען איבערנעכטיקן.

מיר שטייען צווישן די רעלסן הינטערן לעצטן וואַגאָן. ווען דער צוג וואַלט זיך פּלוצלינג צוריקגעצויגן, וואַלט ער אונדז געקאַנט דערהרגענען. מיר זענען גרייט איבערצולאָזן און פאַרלירן אַלץ וואָס מיר האָבן אין וואַגאָן: די מאַנטלען, דאָס עסן — אַלץ. ווייל אפשר פירט מען אונדז טאַקע קיין אַשווענטשים כדי אונדז אויסצומאַרדן?

פלוצלינג באַווייזט זיך פאַר אונדז דער באַן-שוין מיט אַ ביקס. איך

רייס אַראָפּ פון זיך די בראַש און איך לייג זי אַוועק אויף זיין אויסגע-
צויגענער האַנט. איך קען נישט ריידן פון אויפרעגונג. איך הייב אויף די
צווייטע האַנט און מיט אַ רונדיקן זשעסט ווייז איך אים אָן אויפן פעלד
און וועלדל וואָס טונקלען זיך נישט ווייט.

ער דראַט מיט דער ביקס.

— ליאַס! — רעוועט ער — ליאַס אונד שנעלל!

דאָס קינד הייבט אָן צו וויינען; — לאַמיר נישט אַנטלויפן — בעט
ער זיך. ער ציטערט אויפן גאַנצן לייב. ער האָט מורא פאַרן אַנטלויפן.

מיר גייען צוריק אין וואַגאַן.

עס פאַלט צו די נאַכט. די ערשטע נאַכט אינעם זיך טרייסלענדיקן
וואַגאַן. עס איז אַזוי ענג, אַז מיר זיצן מיט אונטערגעבויגענע פיס אַנגע-
שפאַרט איינער אָן צווייטן.

צי קאָן מען שלאָפן מיט איינגעבויגענע פיס? מיר שלאָפן טאַקע
נישט, נאָר מיר כאַפן אַ דרעמל. יעדע וויילע וועקן מיר זיך און מיר
טראַכטן; צו וואָס דאַרפן די דייטשן האָבן אַזוי פיל קינדער?

מיר טראַכטן פאַרזאָרגטע; ווער ווייסט? אפשר וועלן זיי די קינדער
אַפטיילן פון די מאַמעס און טאַטעס?...

מיר האָבן מורא וועגן דעם צו רעדן. מיר האָבן אַפילו מורא וועגן
דעם צו טראַכטן.

מיר זענען שיון לאַנג אַריבערגעפאַרן די גרענעץ. די פעלדער, די
וועלדער, דערפער און שטעטלעך — דאָס איז דייטשלאַנד... וואָס איז
אונדז פאַרבליבן פון אונדזער היים? פון אונדזער אמתער היים, וווּ מיר
האָבן געשאַפן אַ פאַמיליע? — עס איז אונדז גאַרנישט געבליבן אַ חוץ
די עטלעכע שמאַטעס און אונדזערע בייטלען.
מיר שלאָפן נישט — מיר דרעמלען.

... אויב מיר וועלן אויסציען די פיס, וועלן מיר אַנטרעפן אויפן קינד
וואָס איז קראַנק אויף מאַזלען, אַדער אויף דער פרוי מיטן אַרומגעבונדע-
נעם האַנטעך אויפן קאַפּ, וואָס שלאָפט לעבן אים אָן איינגעקאָרטשעטע.
מיר טאַרן זיך נישט פאַרטשעפען מיט דער פרוי. מיר מוזן זיין זייער
פאַרזיכטיק מיט איר. זי האָט אַזאַ פרימיטיווע און אומבאַהערשטע נאַטור.
זי ווייסט נישט פון קיין צוימען; זי רעדט וואָס עס קומט איר אויף דער
צונג.

מיר האָבן דאָך אַלע געהערט ווי אַזוי זי האָט אין עטלעכע פּראָזן אויפגעדעקט איר נשמה, אירע ליידן, אירע אַנטווישונגען, איר אימפּולסיוון טעמפּעראַמענט. זי איז אַ געפּערלעכע שכנטע און מיר האָבן מורא אַנצור הייבן מיט דער פּרוי.

זי וואָלט פּלוצלינג געקענט עפעס זאָגן וועגן אונדז. וועגן אונדז אָדער אונדזער קינד. שוין כאַפּן מיר אויף פּון צייט צו צייט אירע בייזע בליקן, וואָס זענען געווענדט צו אונדז: — „אינטעליגענטקעס“ — רעדט זי דורך די צייִן...

אויב מיר וועלן ציען אויף זיך די אויפּמערקזאַמקייט, זענען מיר פּאַרלירענע. מיר מוזן זיין גרוי, מיר מוזן זיך צעשמעלצן אינעם המון. דער לעצטער וואַגאַן, וווּ מיר געפינען זיך, טרייסלט זיך צום שטאַרקסטן. מיר לענען זיך אָן ביי דער וואַנט און טרייסלען זיך מיט. עס טאַגט שוין. די זון שטייט שוין אויף.

דאָס קינד, וואָס איז קראַנק אויף מאַזלען, דערלעדיקט זיך אין אַ פּושקע פּון קאַנסערוון. די פּושקע וואַנדערט פּון האַנט צו האַנט כדי עס זאָל צום סוף דורך מעצנס הענט אויסגעגאַסן ווערן דורך דער אָפענער טיר.

— פּאַני — זאָגן אַנדערע — צי וועט איר באַרגן די פּושקע פּאַר אונדזערע קינדער?

— פּאַרוואָס נישט? — ענטפּערט זי — וואָס איז עס, אַ פּושקע פּון גאַלד?

און אַזוי דערלעדיקן זיך אין דער פּושקע אַלע קינדער און נאָך זיי — די דערוואַקסענע.

ערשט דאָן, ווען די זון איז שוין אויפגעשטאַנען און די באַן פּאַר- האַלט זיך אויף אַ זייטיקן וועג — שפּרינגען אַראָפּ די מענטשן מיט אַ זיפּץ פּון דערלייכטערונג. מען דאַרף גיין אין די קוסטעס זיך צו דערלע- דיקן, אַ טרינק טאַן אַביסל וואַסער און אפשר זיך אַפּילו אַביסל אַרומ- וואַשן ביי אַ ברונעם...

צוזאַמען מיט אַלע, שטייען מיר אויך אויף פּון דער פּאַדלאַגע און מיט אויפגעשוואַלענע פּיס קערעווען מיר זיך צום אַרויסגאַנג.

— וואַלדעק — זאָגט די פּרוי מיטן האַנטעך אויפן קאַפּ — מיינ אַרעם קינדעלע, וואָס וואָלט פּון דיר געוואָרן, ווען דו וואַלסט נישט גע-

האַט קיין באַבע, וואָס האָט דיך ליב מער ווי דאָס לעבן? — כ'וועל דיך אַרויסטראַגן אויף דער לופט, וועסטו זיך אויפפרישן.

זי נעמט דאָס קינד אויף אירע הענט און שפּרינגט אַראָפּ פון וואַגאַן. מיר שפּרינגען אויך אַראָפּ נאָך זיי.

מענטשן זוכן אויס ציגל און פּלאַטשיקע שטיינדלעך און מאַכן פאַר זיך פּרימיטיווע אייוועלעך. זיי לייגן אונטער צווייגן, ווילדן גראַז, צינדן אַז אַ פייער און שוין טראַגט זיך אַ גרויער רויך צום הימל. זיי קאַכן קאַווע צי זופּ. אייניקע קאַכן אין טעפלעך, אַנדערע אין פּושקעס פון קאַנסערוון.

אַך, ווי אונדז גלוסט זיך צו טרינקען עפעס וואַרעמס. מיר גייען אַרום און זוכן צווישן די רעלסן אַ פּושקע, אַבער ליידער געפינען מיר נישט. און אפשר צוגיין צו די, וועלכע קאַכן, און בעטן אַביסל קאַווע פאַרן קינד, וואָס איז אַזוי בלאַס און מיד...

מיר האָבן אַבער מורא. בעסער זיך נישט צו וואַרפּן אין די אויגן. אַזוי שטייען מיר אויף די רעלסן און קוקן אויף די רויטע פייער-צונגען וואָס קריכן אַרויס פון צווישן די שטיינער און אויף די מענטשן וואָס זיצן אַרום דעם פייער און וואַרעמען זייערע קאַלטע הענט.

צוויי דייטשישע באַן-אַרבעטער שטייען נישט ווייט און קוקן אויף אונדזער צוג. מיר גייען צו זיי צו.

— צי ווייסט איר נישט — פּרעגן מיר — צי ווייסט איר נישט ווהיזן מען פירט אונדז?
ניין, זיי ווייסן נישט.

— אייניקע זאָגן — פּרוּוו איך ווייטער — אַז מען וועט אונדז אַפּ-טיילן פון די קינדער. מיר האָבן דערפאַר מורא. צי ווייסט איר נישט עפעס דערפון?

— אַך, וואָס רעדסטו, דאָס קען דאָך נישט זיין! זיי רויקן. מיר האָבן פון אַזעלכע זאַכן נישט געהערט — זאָגן זיי אויפּערעטע.

איינער פון זיי טראַגט אַ בייטל אויפּגעהאַנגען איבערן אַקסל. ער נעמט אַרויס פון בייטל זיין פּרישטיק, וואָס איז איינגעוויקלט אין אַ פאַ-פּיר. ער וויקלט עס אויף פאַרזיכטיק, אַז ער זאָל אַ קרישקע נישט פאַר-לירן און ער דערלאַנגט אונדזער קינד אַ פענעצל ברויט מיט מאַרמעלאַד. ער האַלט דאָס שטיקל ברויט אין זיין פאַרהאַרעוועטער האַנט וואָס איז

געל פון די שמירעכצן. און אַ קליין, דין, קינדיש הענטל נעמט פון אים דאָס ברויט...

דערנאָך גייען מיר צוריק אין וואַגאַן און מיר פאַרן ווייטער. מיר פאַרן אַ גאַנצן טאָג. פאַרנאַכט בלייבן מיר ווידער שטיין אויף אַ בלינדער באַן-ליניע. מיר געפינען זיך אין עפעס אַ זומער-פלאַץ. מיר ווייסן נישט ווי עס הייסט און מיר זעען נישט קיין שום איינוווינער, ביי וועלכן מען וואַלט געקענט זיך איבערפרעגן. די קליינע הייזקעס, באַהאַלטענע אין גאַרטנס, שטייען ליידיק מיט פאַרמאַכטע טירן און פענצטער. די שטעגן זענען באַוואַקסן מיט גראַזן.

מיר גייען לענגאויס דעם צוג מיטן וועג וואָס איז באַדעקט מיט שטיינדעלעך און אונדזער מאַטשעק לויפט אַרום מיט אַ פאַר קינדער.

מיר טראַכטן און רעדן נאָך אַלץ פונעם באַך-שוצמאַן, וואָס האָט צו אונדז געזאָגט: "ליאַס אונד שנעלל!" און האָט נישט גענומען די בראַש. דער אומגלויבלעכער פאַל הערט אונדז נישט אויף צו ווונדערן. ער האָט דאָך געקענט צונעמען ביי אונדז די בראַש און דערנאָך אַרייניאַגן אין וואַגאַן...

ווען מאַרישיאַ און איך רעדן אַזוי דערפון, הערן מיר פלוצלינג, אַן עפעס אַ מיידעלע רופט: — "זשיד! זשיד!" (ייד, ייד!).

עס נעמט אונדז אַרום אַ טויט-שרעק. וואָס רעדט זי? האָט מאַטשעק געהערט די ווערטער, צי האָט ער נישט געהערט? אויב ער האָט יאָ געהערט, ווי אַזוי וועט ער רעאַגירן?

מיר גייען דורך די רעלסן און מיר נעמען אים אָן פאַר דער האַנט: — קום שוין צוריק אין אונדזער וואַגאַן — זאָגן מיר.

ער גייט מיט אונדז אָן אַ ווידערשטאַנד. מיר ווייסן נישט צי דאָס מיידל שפּיאַנירט אונדז נאָך... אונדזער וואַגאַן איז ווייט, ביים סוף. דער לעצטער וואַגאַן פון דער באַן.

דער וואַגאַן איז ליידיק, אַלע זענען אַרויס כדי צו כאַפן אַביסל פּריי-שע לופט, אויסצוציען די פּיס, טרינקען און אָננעמען אין די פלאַשן פּריש וואַסער פון ברונעם...

אַלע — חוץ דער פּרוי פון פּראַקוראַר. זי זיצט כסדר אויפן זעלביקן אַרט — אין דער זעלביקער פּאַזיציע. און פונקט ווי פּריער, זענען אירע גלעזערנע, פּאַרלאַשענע אויגן פאַרקוקט אין הימל.

נאך עטלעכע טעג פון דער וואַנדערונג אין אַן אומבאַקאַנטער ריכטונג; נאך פיל סטאַציעס אויף בלינדע באַן-ליניעס, פעלדער, אַדער שטעט פון אומבאַקאַנטע נעמען — האָט זיך אַנגערופן איינער פון די זיצנדיקע ביי דער אָפּענער טיר:

— מענטשן, ווייסט איר וואָס איך וועל אייך זאָגן? — מיר זענען שוין דאָ איינמאַל געווען. איך דערקען די פעלדער און די רויטע קירך הינטייערן וועלדל. מיר פאַרן צוריק, איך שווער ביי גאָט און ביי אַלע הייליקע. אַז מיר פאַרן צוריקוועגס...

עס נעמט אונדז אַרום אַן אומרו. אַלע גיבן זיך אַ וואַרף צו דער אָפּענער טיר פון וואַגאַן. עס הערן זיך שטימען: — איך דערקען אויך די וועגן. מיר זענען שוין געפאַרן דורך דאָנען. וואָס קאָן דאָס זיין, אום גאָטס ווילן?

— מיר קרייזן אַרום — זאָגט איינער — דאָס איז אַ געשפּענסט-צוג. מיר זענען שוין לאַנג פאַרבייגעפאַרן ערפורט; צוויי מאַל זענען מיר שוין געווען אין קאַרלסרוהע. מיר זענען שוין פאַרביי — דאַרמשטאַדט און מיר פאַרהאַלטן זיך אויף אַ זייטנוועג פון דרעזדען. מענטשן שפּרינגען ווידער אַראָפּ פון וואַגאַן.

— וואַלדעק — זאָגט די פּרוי מיטן האַנטעך אויפן קאַפּ — וואַלדעק, לויף נישט אַזוי שנעל, ווייל דו וועסט פאַרשוויצט ווערן. וואַלדעק איז שוין איצט געזונט און ווען די באַן שטייט לויפט ער אַרום צוזאַמען מיט אַנדערע קינדער.

אויף דער סטאַציע איז דאָ אַ פאַמפע. אויב מען האָט געדולד צו וואַרטן אין דער ריי קען מען זיך אָפּילו אַרומוואַשן.

וואָש איך מיך אַלזאָ און איך קעם מיך ביי דער פאַמפע. איך לייג אַוועק די בלוזע און דאָס קעמל אויפן שטיין. איך לויף אין געאיייל צוריק אין וואַגאַן, ווייל מיר ווייזט זיך אויס, אַז מען האָט מיך גערופן. און ווען דער צוג רירט פון אַרט, זע איך, אַז איך האָב פאַרגעסן מיין קעמל, וואָס איז געבליבן ליגן אויפן שטיין.

דאָס איז געווען אַן אַנדענק-קעמל. ס'האָט געהערט צו מיין מוטער. אַך, — טראַכט איך טרויעריק — צי איז דאָס נישט קיין שלעכטער סימן? איך זיפּץ און שלינג די טרערן. מיין אומרו איז אומבאַגרענעצט. צי איז נישט דער צוג אַ בייזער גייסט, געלאָזן אין גאַנג דורך שדים און

רוחות? טרייבט אַן אַ ציל דורך אומבאַקאַנטע וועגן אין אַן אומבאַקאַנטער ריכטונג?

פאַראַן אַבער נאָך אַ סיבה פון מיין אומרו: איך האָב אויפגעהערט צו גלייבן אין אונדזער „גוטן אויסזען“. אויב אַ קליין מיידעלע האָט זיך אַנגעשטויסן אויפן אמת — איז וואָס טראַכטן אַנדערע? איצט גייען מיר שוין נישט ווייט אַוועק פון אונדזער וואַגאַן אויף די סטאַציעס, כדי זיך נישט צו וואַרפן אין פרעמדע אויגן. מיר מיינען, אַז אונדזערע מיטפאַרער האָבן זיך שוין צו אונדז צוגעוויינט. מיר זעצן זיך נאָענט אויפן גראַז — צום בעסטן אין שאַטן פון די ביימער — און באַ-טראַכטן שטיל די געפאַר, פון וועלכער עס איז אונדז געלונגען זיך אַרויס-צובאַקומען. ווי אַזוי האָט דאָס געקענט פאַסירן? פון וואָס האָט זיך דאָס מיידל אַנגעשטויסן?

מיר קומען צום באַשלוס, אַז אפשר זענען אונדז אַ סך מענטשן חושד, אַבער זיי זאָגן גאַרנישט...

די כסדרדיקע שמועסן אויף די דאָזיקע טעמעס און דאָס גלייבן אין שלעכטע סימנים רופט אַרויס ביי אונדז טרויער און נידערגעשלאַנגקייט. מיר דערוואַרטן נישט קיין שום גוטס פונעם גורל — און מיטן לויף פון דער צייט ווערט פאַרלאַשן אין אונדזערע הערצער די האַפּענונג אויף אויסדויער...

***

נאָך אַ געוויסער צייט בלייבן מיר ווידער שטיין נישט ווייט פון אַ גרויסער סטאַציע מיט אַן אומבאַקאַנטן נאָמען. עס איז צוועלף אַזיגער בייטאָג. אַפילו דער דאָך פון וואַגאַן באַשיצט אונדז נישט פון דער ברע-נענדיקער זון.

צווישן די רעלסן גייען דורך באַן-אַרבעטער, איטאַליענער. זיי טראַגן אַ קעסל מיט זופ — מיטיק פאַר זיך און פאַר די איבעריקע אַרבעטער. זיי פאַרהאַלטן זיך. זיי זעען אונדזערע מיידע, הונגעריקע פנימער, די אונ-טערגעהאַקטע אויגן ביי אונדזער קינד. „אַ פאַרקאַ מיסעריאַ!“ — זאָגן זיי און גיבן אונדז אַוועק זייער זופ. דאָס איז אונדזער ערשטע זופ נאָך אַזוי פיל טעג.

אַ צווייט מאַל עסן מיר זופ אויף דער סטאַציע האָף, אין בייערן. מיר קומען אַן קיין האָף צומאַרגנס און דאָס מאַל פאַרהאַלטן מיר זיך אויף

דער סאמע סטאציע. דייטשקעס פון הילף-קאמיטעט שטייען אין ווייסע פארטעכער לעבן די קעסלען און זיי טיילן די זופ אין פערגאמין-טעפלעך, א געדיכטע אַרבעס-זופ.

— אַך! — זיפצן זיי מיט מיטלייד — אַך, אַרעמע מענטשן, מיר ווייסן, אַז איר זענט אַנטלאָפן פאַר די באַלשעוויקעס!

מיר קוקן פאַרווונדערטע אויף זיי: הייסט עס, אַז אַזוי קלינגט די אַפיציעלע ווערסיע פון אונדזער רייזע. מיר זענען אַנטלאָפן פון די באַל-שעוויקעס. מיר האָבן זיך פרייוויליק געמאַלדן צו דער דייטשישער מאַכט און געבעטן מען זאָל אונדז עוואַקוירן. מיר קומען פון אייגענעם, נישט באַצווינגטן ווילן. קיינער האָט נישט פאַרברענט אונדזערע הייזער.

איצט, אויף דער סטאציע האָף, באַוועגט זיך יעדער איינער פון אונדז פריי איבער דער פלאַטפאָרמע. מיר זעען שוין נישט קיין באַנשוץ. דאָס איז שוין נישט פוילן און ס'וואַלט שוין נישט געהאַט קיין זין צו אַנט-לויפן. אַ פרעמד לאַנד און פרעמדע מענטשן. איצט האַלטן מיר זיך ביי דער באַן, וואָס איז די לעצטע פאַרבינדונג אין דער קייט, וואָס בינדט אונדז מיטן לאַנד, אין וועלכן עס זענען געווען אונדזערע היימען...

איך גיי מיר איצט פריי איבער דער ברייטער פלאַטפאָרמע. אַנטקעגן מיר גייט אַן אַפיציר, וואָס האַלט אויף אַ קייט אַ רייזיקן וואַלף-הונט: — „זוך דען יוד!“ — שרייט ער פלוצלינג. ער לאַזט אים אָפּ פון דער קייט און דער בילנדיקער הונט וואַרפט זיך מיט גרויסע שפרונגען פאַרויס.

נאָך אין געטאָ האָב איך געהערט פון הינט, וואָס ווערן ספעציעל דרעסירט אויסצושפירן יידן. זיי האָבן כלומרשט דערקענט אַ יוד לויטן ריח. איך האָב קיינמאַל נישט געגלייבט אין די קלאַנגען.

איצט, ווען איך בין שטיין געבליבן אויג-אויף-אויג מיט דער ווירק-לעכקייט, האָב איך מיך שוידערלעך דערשראָקן. אין אַ ווייל אַרום וועט דער הונט מיך צערייסן. צוריקגיין און אַנטלויפן? מיין לויפן וואַלט דאָך מיך אַבער פאַראַטן.

גיי איך אַלזאָ ווייטער מיט אַ בלאַס פנים, אַבער מיט אַ זיכערן און עלאַסטישן טראַט, ווי עמעצער וואָס איילט זיך צו דער אַרבעט. דער הונט לויפט פאַרביי מיר מיט אַן אויסגעשטרעקטער צונג. איך פיל זיין הייסן אַטעם.

אַ ווייל שפעטער קער איך זיך צוריק צו אונדזער וואַגאָן און דערצייל

מאַרישיאַ וועגן מיין איבערלעבונג. — „וואָס זאַגסטו?“ — וואַנדערט זי זיך. זי וויל זען דעם הונט. זי גייט צו צו דער טיר און זוכט אים. דער הונט איז שוין אָבער נישטאָ.

פּלוצלינג הערן מיר אַ שרעקלעכן געשריי. אַ געשריי פון אַ קינד, וואָס ס'צערייסט די נשמה:

— מאַמע! מאַמע!...

מיר גיבן זיך ווידער אַ וואָרף צו דער טיר און מיר זעען דאָס ייִדישע ייִנגעלע מיט די גרויסע אויערן. דאָס ייִנגל פון וואָרשע, וואָס האָט פאַר-לירן די אַרענטאַציע, איז פאַרבלאַנדזשעט געוואָרן. ער האָט פאַרלוירן דעם וואָגאַן, וווּ עס איז געזעסן זיין מוטער.

ער רופט נישט „מאַמאַ“, נאָר אויף ייִדיש — „מאַמע“! ער לויפט פאַרויס, דערנאָך צוריק. ער איז טויט־ווייס, נאָך אַ געוויסער צייט, אפשר נאָך אַ פּערטל שעה, זעען מיר אים, ווי ער גייט דורך מיט זיין פּאַטער, לעבן אונדזער וואָגאַן. דאָס קינד וויינט. די טרערן רינען איבער זיין פנים. דער פּאַטער דערקלערט אים עפעס זשעסטיקולירנדיק מיט דער האַנט און באַמיט זיך אים צו באַרויקן.

ווען ער איז אַזוי געגאַנגען איבער דער פּלאַטפּאָרמע — אין האַרץ פון פיינטלעכן דייטשישן לאַנד — איז דער ספּעציעל־דּרעסירטער הונט צו דערקענען ייִדן, ווי אַ קויל דורכגעלאָפּן לעבן אים. און ער — אַראָפּגע-בויגן איבערן קינד — האָט עס גאַרנישט באַמערקט און האָט ווייטער גע-רעדט צו זיין קינד...

אין צוויי טעג אַרום איז דער געשפּענסט־צוג, אַרומקרייזנדיק דייטש-לאַנד, ווידער געקומען צו פאַרן קיין האַף. מיר באַקומען אויף דער זעלבער סטאַציע צום צווייטן מאָל זופּ אין פּערגאַמין־טעפּלעך פון די פרויען פון הילף־קאַמיטעט.

מיר הערן ווידער אַמאָל די זעלבע ווערטער:

— מיר ווייסן, אַז איר זענט אַנטלאָפּן פון די באַלשעוויקעס. אַך, אַרעמע מענטשן.

פון האַף פאַרט די באַן קיין מינכען און פון מינכען אויף צפון — קיין האַנאווער. פון האַנאווער פאַרקירעווען מיר זיך צום דרום — און אויפן פינפטן טאָג פון דער רייזע בלייבן מיר שטיין אין ליניץ.

דא וועלן מיר בלייבן א גאנצן טאג. דא וועלן מיר זיך קענען אויס-
באדן.

פון דעם פלאץ ווו די באן איז געבליבן שטיין ביז צו דער באד —
איז געווען זייער ווייט, מיר זענען געגאנגען אין לאנגע רייען דורך די
גאסן פון דער שטאט. די באפעלקערונג האט געקוקט אויף אונדז מיט
נייגעריקייט.

די גאסן געדרייטע, ריינע. די הייזקעס באדעקט מיט רויטע דעכער.
א געפלעגטער גארטן האט ארומגערינגלט יעדעס הויז. ווי גערן וואלטן
מיר פארבליבן אין דער שטאט.

— צי וואלטן מיר געקענט בלייבן ביי אייך? — פרעגן מיר די דורכ-
גייענדיקע דייטשקעס — קענען מיר באקומען אַרבעט?

— ניין — האבן זיי געענטפערט — ליידער האבן מיר נישט פאר-
אייך קיין אַרבעט.

אין דער צייט האבן מיר נאך נישט געוויסט, אז מיר זענען דאס
אייגנטום פונעם דייטשישן רייך. מיר האבן נישט געטאָרט זיך דערוויי-
טערן פונעם טראַנספארט און זיך איינגארדענען אויף דער אייגענער האַנט,
דאָס וואָלט געהייסן דעזערציע.

אין אַ שייטערן סאַסנע-וועלדל איז געשטאַנען אַ רייזקער באַראַק. אין
דעם באַראַק איז געווען אַ באַד. עס האָבן זיך דאָרט געקענט באַדן גלייכ-
צייטיק אַ טויזנט מענטשן. ספּעציעלע אויוונס האָבן דעזינפּעקטירט די
קליידער. די סאַניטאַרן האָבן נאַכקאַנטראָלירט די ריינקייט. די פאַרליי-
זיקטע האָט מען געגאַלן די קעפּ. אַ סך פרויען זענען אַרויסגעקומען פון
דאָרט מיט אַפּגעגאַלטע קעפּ.

מענטשן זענען געזעסן הינטער די סאַסנעס און געוואָרט אויף זייער
ריי. אייניקע האָבן געוואָרט, אַנדערע זענען שוין אפּשר געווען נאָך דער
באָד. עס איז נישט געווען קיין שום ספּעציעלע קאַנטראָל אָדער צוואַנג.

מיר האָבן דעמאָלט נישט געוויסט, אז פיל פון די, וואָס זענען גע-
זעסן אונטער די סאַסנעס, זענען איבערהויפּט זיך נישט געגאַנגען באַדן.
די פאַרזיכטיקע האָבן געראַטעוועט זייערע זאַכן און טייל מאָל אַפילו זייער
לעבן. עס האָבן דאָך אויך געקענט זיין צווישן זיי — יידן.

מיר זענען אַריין דורך די ברייט-געעפּנטע טירן פון דער געביידע,

ווי פייגל אין אן אָנגעשטעלטער נעץ. צי האָבן מיר דען געקענט פאָרויס־
זען וואָס עס האָט זיך איבערווייניק געטאָן?

מיר האָבן זיך ליידער נישט געקענט באַרימען, אַז אונדזער שריט איז
געווען פאָרויכטיק און באַרעכנט. די וועלכע זענען געבליבן זיצן ביי די
סאָסנעס זענען געווען קליגער און פאָרויכטיקער פון אונדז. מיר האָבן גע־
האַט מיט זיך אַ געמלט קינד. מיר האָבן פריער באַדאַרפט זיך גוט אַרומ־
קוקן און אויספרעגן. אפשר וואָלט זיך געפונען עמעצער, וואָס וואָלט אונדז
געזאָגט, אַז דאָס איז נישט קיין צוואַנג־באַד.

מיר זענען אַריין דורך דער אָפענער טיר פון באַראַק צו דער אָפטיי־
לונג פאַר פרויען. באַלד ביים אַריינגאַנג האָבן מיר זיך געפונען אין אַ
געדיכטער מאַסע פון נאַקעטע קערפערס. צווישן דער קאַמפאַקטער טויזנט־
קעפיקער מחנה פרויען זענען אַרומגעאַנגען מונדירטע וועכטער.

מיר זענען געבליבן שטיין אומאַנטשלאָסן און דערשראַקן. די וועכ־
טער האָבן אונדז באַפילן זיך אויסצוטאָן און אין איין רגע זענען אונדזערע
קליידער פאַרפאַלן געוואָרן אין די דעזינפּעקציע־קאַמערן.

מיר האָבן נאָך מיט זיך געהאַט אונדזערע האַנט־בייטלען מיט זאַכן.
מיר האָבן פאַרוואָרפן האַנטעכער אויף די אַקסלען און זיך פאַרקערעוועט
צו דער ריזיקער האַלע, וווּ עס זענען געווען די שפּריץ־בעדער. מאַרישיאַ
מיטן קינד אויף דער האַנט, איך נאָך איר מיט די בייטלען און זייף, אויף
איין מאַמענט, אויף איין קורצן מאַמענט, האָב איך אַוועקגעלייגט דאָס
שטיקל זייף אויף דער באַריערע און עס איז אין זעלבן אויגנבליק פאַר־
שוונדן געוואָרן. און שוין זענען מיר געבליבן אַן זייף.

— סטאַפּ! — האָט געשריי געטאָן דער וועכטער און פאַרקערע־
וועט דעם נאַקעטן המון מיט פרויען צו דער קאַמיסיע, וואָס האָט קאַנט־
ראַלירט די ריינקייט פון די קעפּ.

איך האָב מיר געשטעלט אין דער ריי און נאָך מיר — מאַרישיאַ
מיטן נאַקעטן יינגעלע אויף דער האַנט. זי האָט אים געדריקט צו זיך און
געוואָלט אים אַזוי האַלטן דורך דער גאַנצער צייט.

איך בין דורכגעאַנגען די ערשטע. — „סטאַפּ!“ — האָבן די וועכטער
געזאָגט צו מאַרישיאַ — אַזוי קאן מען נישט גיין. לאַז אַראַפּ דאָס קינד
אויף דער פּאָדלאַגע — זאָל יעדער איינער גיין באַזונדער.“ זי האָט אים
אַראַפּגעלאָזט און דאָס האַרץ איז ביי איר אָפּגעשטאַרבן.

ער איז געגאנגען אליין — ווי שוצלאז אין זיין נאקעטקייט — אויף דער גרענעץ פון לעבן און טויט.

דורכצוגיין די קורצע שטרעקע — איז דאס נישט געווען קיין איי-ביקייט פאר אונדזערע צאפלענדיקע הערצער?

דער מאַמענט, ווען ער איז געשטאַנען אַ פאַרציטערטער אליין פאַר די אויגן פון די גראַבע דייטשישע וועכטער און הונדערטער נאקעטע פרויען — צי איז דאס געווען אַ רגע בלויז, צי אַן אייביקייט!

וועגן וואָס האָט ער דעמאָלט געטראַכט? ער האָט דאָך געהאַט דאָס באַוויסטזיין פון געפאַר — צי האָט ער זיך נישט געזעגנט מיטן לעבן?

צי איז עס נישט געווען מאַדנע און אומפאַרשטענדלעך? — ער איז דורכגעגאַנגען רויק, קיין שום שטים האָט זיך נישט אויפגעהויבן קעגן אים. קיינער האָט אויף אים נישט אָנגעוויזן.

צי האָבן זיי נישט געזען? צי האָבן זיי זיך נישט אָנגעשטויסן? — אַך, זיי האָבן מסתמא געזען און געוויסט, נאָר עס האָבן זיך אפשר אין זייערע הערצער אַ ריר געטאָן געוויסע טיף־פאַרבאָרגענע געפילן, וואָס האָבן זיי געהייסן שווייגן...

מאַרישאַ האָט אים ווידער גענומען אויף דער האַנט און מיר זענען אַריינגעגאַנגען אין דער גרויסער האַלע מיטן רינענדיקן וואַסער פון סופיט. וואָס איז דאָס געווען? — האָב איך וויינענדיק געשעפטשעט אין איר אויער — וואָס איז דאָס געווען? זאָג... דאָס קינד האָט דאָך מיט נסים אויסגעמיטן דעם טויט...

די וועכטער האָבן זיך געדרייט אַרום די פרויען און קיינער האָט זיך פאַר זיי נישט געשעמט. זיי זענען געווען ווי אַ באַשטאַנדטייל פון דער באַד־פראַצעדור, פונקט ווי די קראַנען, די רערן און קאַנאַלן וווּ ס'וואַסער איז אָפגעפלאָסן.

אין אַ דערבייאַיקער האַלע זענען געלעגן אונדזערע האַנט־פעקלעך. ווען מיר האָבן זיך אויסגעטאָן האָב איך אינעם טערמאַס אַריינגערוקט די בראַנדזע־אַלעטקע, וואָס איך האָב געהאַט באַהאַלטן ביי זיך. דורך דער גאַנצער צער צייט פון באַדן זיך האָט מיך געפייניקט דער געדאַנק, צי עמעצער וועט ביי אונדז נישט צונעמען דעם טערמאַס.

— לאַמיר זיך גיין אַנטאָן — האָב איך געזאָגט — איין גאַט ווייסט צי מיר וועלן געפינען אונדזערע פעקלעך.

מיר זענען אַריין אין דער צווייטער האַלע. אין צווישנצייט האָט מען דאָרט אַוועקגעלייגט די קליידער נאָכן דעזינפּעקטירן. מיר האָבן געהאַט אונדזערע נומערן. אָבער ווער האָט דען דערויף געלייגט אַכט?
 אַ באַרג מיט קליידער, שיך, וועש און מאַנטלען איז געלעגן אויף דער פּאַדלאַגע. נאָקעטע פּרויען זענען אַרומגעלאָפּן אַרום דעם אַנגעוואַל-גער. זיי האָבן אָפּגעוואָרפּן אַן אַ זייט נישט זייערע זאַכן. געזוכט און גע-טרעטן דערויף, זיך אויפּגערעגט און געקריגט.

אונדזערע שיך זענען פּאַרלירן געגאַנגען. מיר האָבן געפונען נאָר איין פּאַנטאַפּל. אַלע אונדזערע זאַכן מיט די האַנט-בייטלען האָבן מיר מער נישט געקענט געפינען. איך בין געלאָפּן פון עק ביז עק איבער דער גרויסער האַלע, זוכנדיק דעם טערמאַס מיט דער בראַנדזאַלעטקע אינעוויי-ניק, נאָר אין ערגעץ האָב איך עס שוין נישט געפינען.

כ'בין צוגעגאַנגען צו אַ וועכטער:

— עס זענען פּאַרפּאַלן געוואָרן אַלע אונדזערע זאַכן און שיך. איך האָב געהאַט אַ טערמאַס און אין דעם טערמאַס — אַ גאַלדענע בראַנדזאַ-לעטקע.

— וואָס? עס איז פּאַרלירן געגאַנגען אַ בראַנדזאַלעטקע? וואָס פּאַר

אַ קאָליר איז געווען דער טערמאַס?

— אַ בלויער.

דער וועכטער איז געווען ביז גאָר אויפּגערעגט.

— יאָהאַן! קאַספּער! איינע גאַלדענע קעטטע, הער גאָט!

זיי האָבן זיך אַ וואָרף געטאַן צום באַרג פּונאַנדערגעשפּרייטע זאַכן. אַ טערמאַס מיט אַ גאַלדענער בראַנדזאַלעט האָט נישט געטאַרט פּאַרלירן ווערן אויף דער דייטשישער ערד. זיי זענען געווען אַזוי אויפּגערייצט ווי עס וואַלט זיי געגאַנגען אין לעבן. פּלוצלינג האָבן זיך אין זיי דערוועקט טיף-איינגעוואַרצלטע מידות פּונעם דייטשישן פּאַלק; סיסטעמאַטישקייט. ליבע פּאַר אַרדענונג און מעטאָדישקייט.

עס האָט זיך אונדז אויסגעוויזן אַז מיר געפינען זיך אין אַ גיהנום. נאָקעטע, פּאַרזאָרגטע פּרויען זענען געלאָפּן הין און צוריק און האָבן גע-ליאַרעמט, אין דער צייט ווען אַנדערע, אַנגעטווענע — אַנגעלאָדן מיט גרויסע פּעקלעך — האָבן פּאַרלאָזט די באַד.

צי איז די פּרוי, וואָס האָט געטראָגן אַ האַנטעך אויפּן קאַפּ אַרויס-

געגאנגען אָנגעטאָן אין איר כאַלאַט פון דעם לילאַ-אונטערשלאַק? וואָר-
שיינלעך — ניין. זי האָט נישט אויסגעזען צו זיין קיין צו-געוויסנהאַפ-
טיקער מענטש. איצט זענען די יעניקע, וואָס האָבן עפעס געהאַט, געבליבן
ביי גאַרנישט און די וואָס האָבן פריער גאַרנישט געהאַט, זענען איצט רייך
געוואָרן אויפן חשבון פונעם צווייטן...

אונדזער יינגעלע האָט אָנגעהויבן שרעקלעך צו וויינען. ער איז גע-
שטאַנען אויף דער שוועל און די טיר האָט זיך פלוצלינג פאַרמאַכט. אַ
גרויסער בייל האָט זיך גלייך באַוויזן אויף זיין שטערן... און מיר האָבן
נאָך אַלץ פיבערהאַפט אַרומגעזוכט אונדזערע שיד.

— עס איז דאָ! — האָט אַ געשריי געטאָן איינער פון די וועכטער
— עס איז דאָ אַ בייטל מיט אַ בלויען טערמאַס.

זיי האָבן אונדז דערלאָנגט דעם בייטל, וואָס איז געווען האַלב ליי-
דיק, אַ ביסל עסן איז נאָך פאַרבליבן אויף דער סאַמע דנאָ. עס איז שוין
נישט געווען קיין וועש און נישט קיין האַנטעך.

— איז די בראַנדזאָלעט דאָ? — האָבן געפרעגט די וועכטערס. אַלע
דריי האָבן זיך גרופירט אַרום אונדז.

כ'האַב גענומען דעם טערמאַס און אים איבערגעדרייט. דאָס וואָסער
האָט זיך אויסגעגאַסן און די בראַנדזאָלעט איז אַרויסגעפאַלן.

זיי האָבן אָפגעזיפצט מיט אַ דערלייכטערונג און זיך צעלאַכט: —
„עפעס אַזוינס האָט בשום-אופן נישט געקענט פאַרלוירן ווערן“ — האָבן
זיי געזאָגט.

דער טערמאַס האָט זיך אַלזאָ אָפגעפינען און צום סוף, ווען מיר האָבן
שוין געהאַט פאַרלוירן די האַפענונג, האָט זיך אויך געפינען מאַרישיאַס
צווייטער פאַנטאַפּל, מיינע און דעם קינדס שיד. מיר האָבן אויך געפינען
אונדזערע מאַנטלען און קליידער. פאַרפאַלן איז געוואָרן אַ גרויסער טייל
פון פראַוויאַנט, דעם יינגלס סוועטער, מאַרישיאַס וועש און איר איינצי-
קער האַנטעך.

— מיט וואָס וועסטו זיך אָפּווישן? — האָב איך זי טרויעריק גע-
פרעגט — דאָ ליגט אַ שטיקל צודעק.

— אָבער דאָס איז נישט מיין.

— איז וואָס אויב ס'איז נישט דיין?

— איך מיאוס זיך עס צו נעמען.

כ'האַב אויפגעוויבן דאָס שטיקל צודעק, אָבער כ"האַב עס גלייך צו-
ריקגעוואָרפֿן. אויסגעמוטשעטע און אויסגעמאַטערטע זענען מיר ענדלעך
אַרויס פֿון דעם באַראַק. לעבן דעם אַריינגאַנג, אויף אַ שטויס שמאַטעס,
איז געזעסן דאָס ייִדישע ייִנגעלע און האָט געוויינט. אפשר האָט ער ווידער
פֿאַרלוירן זיינע עלטערן?

מיר האָבן זיך אַוועקגעזעצט אונטער אַ סאַסנע-בוים און געקוקט אויף
אים. מיר האָבן געזען ווי פֿון דער טיר איז אַרויסגעקומען זיין מוטער און
דערנאָך פֿון אַן אַנדערער טיר — זיין פֿאַטער. ער איז געווען אַן אַ קאַפֿע-
לוש. זיי האָבן איצט געהאַט נאָר איין פעקל מיט זיך.

האַבן זיי זיך אַלזאָ געפינען און אַלע דריי האָבן זיך אַוועקגע-
זעצט אונטער אַ בוים. איך האָב נישט געקענט אַפֿרייסן מיינע אויגן פֿון
זיי. צי איז דאָס נישט געווען אויסטערליש. אַזוי פֿיל מאָל האָבן מיר זיך
בעת דער וואַנדערונג געטראָפֿן מיט דער ייִדישער משפּחה!

איך האָב געטראַכט, אַז אויף עפעס אַן עטאַפּ וועט זיך צום סוף אַפֿ-
רייסן דער נישט זעבאַרער פֿאָדעם וואָס פֿאַרבינדט אונדז. און מיר וועלן
קיינמאָל זיך נישט קענען דערוויסן וועגן זייער גורל.

***

ווען מיר האָבן זיך אומגעקערט צו אונדזער צוג, איז די זון שוין
געהאַט אונטערגעגאַנגען. אין אונדזער אַפֿוועזנקייט האָט מען ריין גע-
מאַכט די וואַגאַנען און זיי דעזינפֿעקטירט. מען האָט אויך צוגעטשעפּעט
מערערע וואַגאַנען.

מיר האָבן איצט געהאַט פֿאַר שכנים פרעמדע מענטשן. מיר האָבן
זיי געזען צום ערשטן מאָל. פֿיל פֿון אונדזערע מיטפֿאַרער זענען איבער-
געגאַנגען ערגעץ אַנדערש.

די פֿרוי מיטן האַנטעך אויפֿן קאַפּ, אירע טעכטער און קליין אייניקל
זענען שוין מיט אונדז נישט געווען. עס איז אויך מער נישט געווען מיט
אונדז די טרויעריקע פֿרוי פֿון פֿראַקוראַר מיט איר דינסט. אָבער פֿונקט
ווי פֿריער איז לעבן אונדז געזעסן דער מאַן, וואָס מיר האָבן געקענט
פֿון דעם קעלער אויף דער לעשאַנאַ-גאַס און זיין פֿופּצן-יאַריקע שוועסטער-
טאַכטער.

ווידער האָבן מיר זיך געפֿלאַגט אַ גאַנצע נאַכט איבער אומבאַקאַנטע

שטחים. דורך דער אָפענער טיר זענען פאַרבייגעלאָפֿן פעלדער, וועלדער, וועכטער-ביידלעך, קירכן, הייזקעס מיט רויטע דעכער און איינזאַמע, דאָ און דאָרט פּונאַנדערגעשפּרייטע ביימער.

פאַרטאָג זענען מיר פאַרפאַרן אויף אַ זייטנוועג פון אַן אומבאַקאַנ-טער סטאַציע. מיר זענען ארויסגעשפּרונגען פון וואַגאַן אין דעם געלן טרו-קענעם טיפֿן זאַמד אַריין.

מענטשן האָבן גלייך אָנגעהויבן צו זאַמלען שטיקלעך האַלץ און טרו-קענע שטענגלעך. זיי האָבן געמאַכט קליינע אויוונס פון ציגל און שטיי-נער און צוגעשטעלט צו קאַכן. דערנאָך האָבן זיי אויסגעלאָשן דאָס פּייער און אַ גרויסער דינער שטרייך פון רויך האַט זיך געצויגן פונעם אַש אַרויס.

אַ סך האָבן אַראָפּגעצויגן די שיד און אַרומגעגאַנגען באַרוועס. אַ באַרוועסע איז אויך אַרומגעגאַנגען דאָס פּופּצינאַריקע מיידל פון אונדזער וואַגאַן. טאַפּטשענדיק אין דעם זאַמד האַט זי אַרויפּגעטראָטן אויפֿן אַש פון אַ פאַרלאָשן פּייער. זי האַט זיך אָפּגעברענט אַ פּוס אויף אַ שרעקלעכן אופן. מען האַט זי אַריינגעטראָגן אין וואַגאַן כמעט אַ באַוווסטלאָזע.

אויף דער וויסטער סטאַציע האָבן עטלעכע מענטשן פון אונדזער טראַנספּאָרט זיך דערנענטערט צום לאַקאַמאַטיוו און איינער פון זיי, וואָס האַט געקענט רעדן דייטש, האַט געפּרעגט דעם מאַשיניסט:

— מיר זענען, זאָגט מען, אין די געגנטן פון בערלין — האַט ער געזאָגט — פאַרוואָס האָבן מיר געקרייזט אַרום און אַרום דעם לאַנד אַזוי לאַנג? מיר זענען געפאַרן פינף טעג און זעקס נעכט.
— ווייל קיין שום קאַנצענטראַציע-לאַגער — האַט דער מאַשיניסט געענטפּערט — האַט אייך נישט געוואַלט אַריינלאָזן. אומעטום איז אי-בערפּולט.

— אַזוי? — איז ער דערשטוינט געוואָרן.

— אַזוי, אַזוי — האַט געזאָגט דער מאַשיניסט — מיר זענען גע-פאַרן פון איין קאַצעט אין אַנדערן.

— און וואָס וועט איצט זיין?

דער מאַשיניסט האַט אַ צי-געטאַן מיט די אַקסלען. ער האַט נישט געוויסט.

די נייעס, וואָס איז איבערגעגאַנגען פון מויל צו מויל, האַט אין אַ פאַר מינוט אַרום דערגרייכט דעם גאַנצן טראַנספּאָרט. אַבער עס איז נישט

פאַרבליבן קיין צייט אויף צו וואַנדערן זיך אַדער קאַמענטירן, ווייל די באַן־וועכטערס האָבן געהייסן צוזאַמענעמען די פעקלעך פון די וואַגאַנען. דער לאַקאַמאַטיוו האָט אַרויסגעלאָזט אַ שאַרפן פייף. דער ליידיקער צוג האָט זיך אַ טרייסל געטאַן און איז אַוועקגעפאַרן.

מיר זענען געשטאַנען אויף די זאַמדיקע בערגלעך און מיר האָבן גע־קוקט אויפן אַפּפּאַרנדיקן צוג, וואָס איז געווען אַזוי ווי דער לעצטער פּאַ־דעם, וואָס האָט אונדז געבונדן מיט דער היים. מיר האָבן אַלע געקוקט אין איין ריכטונג און געהאַט דעם איינדרוק, אַז די ערד צעשפּאַלט זיך אונ־טער די פּיס.

נאָך אַ געוויסער צייט זענען נאָך אונדז געקומען צופּאַרן עטלעכע צענדליק לאַסט־אויטאָס. מען האָט אונדז צוגענומען אין אַ טראַנזיט־לאַ־גער. אין דאָזיקן טראַנזיט־לאַגער האָבן מיר זיך פאַרהאַלטן דריי וואַכן צייט.

פינפטע טייל

אין דייטשישן טראַנזײַט-לאַגער

א ברייטער, זאמדיקער, פלאַכער שטח נישט ווייט פון א שיטערן סאַסנע-וועלדל. אויפן דאָזיקן שטח שטייען מערערע הילצערנע באַראַקן, באַשמירטע מיט שוואַרצער גלאַנציקער סמאַלע. דאָ און דאָרט — הינטער די ווענט, אַדער אויף די נידעריקע בערג-לעך — זעט מען אַביסל גראַז. קיין ביימער און קוסטעס זעט מען אינעם גאַנצן נישט.

אין מיטן — אַ גרויסער זאמדיקער פלאַץ און אַרום דעם פלאַץ שטייען די באַראַקן.

אַ געדיכטער שטעכלדראַט רינגלט אַרום דעם לאַגער. אויף איין זייט איז פאַראַן אַ טירל און פון דאָרט ציט זיך אַ וועג. אַראַפּצו פירט דער וועג צו אַ דייטשישן דאָרף און אַרויף — אין אַן אומבאַקאַנטער געגנט.

דאָס טירל צום וועג שטייט אָפּן. ווער עס וויל קען אַרויס און אַראַפּ-גיין צום דאָרף. אויפן בערגל שטייט אַ ווינטמיל און מען קאַן זען די אַרומקרייזנדיקע פּליגלען. עס שאַפּן זיך פאַרלעך.

אויב די פרוי האָט דעם חן פון יוגנט און זי רעדט נישט קיין סך, נאָר הערט זיך גוטמוטיק צו — דעמאַלט פאַרגעסט דער מאַן וועגן זיין ווייב, וואָס ער האָט איבערגעלאָזט אין דער היים.

דאָס טירל איז אָפּן — ווער עס וויל קען אַרויסגיין. מענטשן גייען אַרויס, קומען צוריק. קיינער אַנטלויפט נישט.

די זופּ, וואָס מען גיט אין טראַנזײַט-לאַגער, איז פעט און געדיכט — געקאַכט אויף פלייש פון די פּושקעס. יעדער איינער באַקומט אַ ברוינע עמאַלירטע שיסל מיט צוויי הענטלעך און אַ צינערנעם לעפל. אין דער זעלבער שיסל קאַן מען זיך וואַשן און אַפילו עפעס אויסוואַשן. יעדער

איינער באַקומט אַ האַלבן ליטער זופ אין דער ברוינער שיסל און שוואַרצע קאָווע אין אַ ברוין טעפל.

אַ געוויסער מאַדעסיקי, אַ יונגער מענטש פון דער כרוביעשאַווסקאַ-גאַס — אַ דאַרער, אַ שווייגנדיקער, וואָס פלעגט גיין שטיל און געלאַסן — האָט צוליב דער נאַרהאַפטיקער זופ זיך רעגיסטרירט אין צוויי באַ-ראַקן: אין איינעם — ווי מאַדעסיקי און אין צווייטן — ווי שיטשינסקי, און ער וועט קריגן צוויי פאַרציעס זופ.

ווער וועט איצט דערוועגן צו אַנטלויפן? קיינער אַנטלויפט נישט, כאַטש די צוקונפט איז אַזוי אומבאַקאַנט.

לעבן דעם אַריינגאַנג, אויף דער וואַנט פון באַראַק, איז צוגעקלאַפט אַ פאַסט־קעסטל. צי מעג מען אַנשרייבן אַ בריוו און אים אַריינזאָרפן אין פאַסט־קעסטל? צי נעמט מען אַרויס בריוו?

דער דייטש, וואָס פירט אַן מיטן לאַגער, צעלאַכט זיך:

— איר קענט שרייבן בריוו. שרייבט וויפל איר ווילט!

קיינער האָט נישט קיין שרייב־פאַפּיר, נישט קיין קאַנווערט, נישט קיין דייטשישע פאַסטמאַרקעס. מיר האָבן צוויי קאַרטלעך נאָך פון פוילן. צוויי קאַרטלעך אַן מאַרקעס, זייער אַלטע, מיט אַן אויפשריפט אויף פויליש: „קאַרטקאַ פאַסטשאַוואַ“. מיר האָבן אויך אַ בלייפּעדער, אין באַראַק שטייט אַ טיש, ביי וועלכן מען קען זיך אַוועקזעצן. מיר ווילן אַנשרייבן אַ בריוו. מיר ווילן אַז עמעצער זאָל וועגן אונדז וויסן.

מיר קענען אַבער נישט שרייבן צו פריינט אין ברענענדיקן וואַרשע, מען מוז אַרויסשיקן דעם בריוו ערגעץ אַנדערש. אַלזאָ וויהיין?

מיר האָבן אין גענף אַ ווייטע קרובה. זי הייסט לוציאַ הערש, איר מאַן איז אַן אוניווערסיטעט־פּראָפּעסאָר. אַבער מיר טאָרן נישט אַדרעסירן קיין בריוו מיט אַזאַ נאָמען. „הערש“ קלינגט ייִדיש. מיר מוזן זיין פאַר־זיכטיק און אַפּגעהיט.

קודם־כּל: פאַרויכטיק, אויסזען ווי אַלע, באַוועגן זיך ווי אַלע, נישט אונטערשיידן זיך פונעם גרויען המח נישט מיטן אַרט באַנעמען זיך, אַדער קליידונג. צי שרייבן זיי בריוו קיין גענף? — און דאָך באַשליסן מיר יאָ צו שרייבן...

לוציאַ הערש האָט אַ טאַכטער יאַאַנאַ, וואָס האָט געענדיקט פּילאַ-זאָפּיע און איז די שילערין פון פּראָפּעסאָר אַלטראַמאַרע. מיט אַזאַ קרייז־

וועג ווילן מיר אַרויסשיקן אַ ידיעה. מיר אַדרעסירן: פּראָפּעסאָר אַלטראַ-
מאַרע, פאַר יאַאַנאַ, אוניווערסיטעט אין גענף — שווייץ.

איך שרייב אין קאַרטל: טייערע פּריילין יאַאַנאַ, צי געדענקט איר
מיד נאָך? נאָך אזוי פיל יאָרן, מיין מאַן סטאַניסלאָוו פלעגט אייך אַלע
מאַל דערמאָנען. איך בין דאָ צוזאַמען מיט מאַרישאַ און איר זונעלע
מאַציעק און מיר שיקן אייך איבער די האַרציקסטע גרוסן. — אַליציאַ
מאַיעווסקאַ.

מאַרישאַ שרייבט אין צווייטן קאַרטל: ליבע פּריילין יאַאַנאַ. איך
בין דאָ מיט דער מוטער און מיין זון מאַציעק. פון די שוועסטערס האָבן
מיר נישט קיין שום ידיעות. גריסט פאַר אונדז די גאַנצע משפּחה. —
מאַריאַ מאַיעווסקאַ.

מיר האָבן נישט געהאַט קיין פּאַסטמאַרקעס. אָבער אויב אונדזערע
קאַרטלעך וואַלטן יאָ דערגאַנגען צו יאַאַנאַס הענט, וואַלט זי זיי איבער-
געגעבן איר מוטער. און די מוטער וואַלט זיך שוין אָנגעשטויסן ווער עס
איז אויסבאַהאַלטן אונטער די קאַנספּיראַטיווע געמען.

אַזוי האָבן מיר געטראַכט, כאַטש מיר האָבן נישט געהאַט קיין שום
האַפענונגען. דאָך האָבן מיר אַריינגעוואַרפן די קאַרטלעך אינעם פּאַסט-
קעסטל מיטן אויפּשריפט: „רייכס דויטשע פּאַסט“.

מיר זענען דערביי געווען שטאַרק עמאַציאָנירט. מיר האָבן דאָך
אַרויסגעשיקט אַ ידיעה וועגן זיך אין דער ברייטער וועלט אַריין. מיר האָבן
אויך געמיינט, אַז אפשר וועט עמעצער פון אונדזער משפּחה, וואָס איז
פאַרבליבן אין פּוילן, געלונגען אַנצושרייבן צו לוציאַ הערש און אפשר
וועט דער צייכן פון לעבן דערגרייכן צו אירענאַ און נינאַ, וועגן וועמען
מיר האָבן גאַרנישט געוואוסט.

אין איינעם פון די באַראַקן אינעם ריזיקן טראַנזיט־לאַגע האָבן גע-
וווינט אוקראַינער. אונטער זייערע פענצטער האָבן זיך געטרונקט אין דער
זון זייער שיינע אויסגעהאַפטענע האַנטעכער.

מאַרישאַס האַנטעך איז פאַרפאַלן געוואָרן אין דער באַד פון לינץ.
איצט האָבן מיר געטראַכט אויף וואָס פאַראַ אופן מיר קענען קריגן פון די
אוקראַינישע פרויען אַ שטיקל לייונט.

איך האָב נאָך געהאַט אין מיין בייטל אַ בלוי האַלדו־טיכל מיט אויס-

געמאלענע רויזן. דאָס איז געווען אַן אַנדענק. מיר האָבן שוין אַבער עפעס אַנדערש נישט געהאַט צו טוישן.

איך בין געגאַנגען צום באַראַק פון די אוקראַינער און כ'האַב גע-
פרעגט די ערשטע בעסטע פרוי. איך האָב איר געגעבן דאָס טיכל און כ'בין
צוריקגעקומען מיט אַ לאַנגן לייווטענעם האַנטעך.

***

ווען מיר זענען אַנגעקומען אינעם טראַנזיט־לאַגער, האָבן מיר אַלע
געמוזט אונטערשרייבן אַ דעקלאַראַציע, אַז מיר זענען פון אייגענעם ווילן
אַנטלאָפן פאַר די באַלשעוויקעס. דאָס האָט מען פון אונדז געפאַדערט
און יעדער איינער האָט עס אונטערגעשריבן. מאַדעיסקי האָט אַפילו אונט-
טערגעשריבן צוויי מאַל. איינמאָל אין אונדזער באַראַק ווי יאָן מאַדעיסקי
און אַ צווייט מאַל אינעם קעגנאיבערדיקן באַראַק ווי — מיצעטשיסלאָוו
שיטשינסקי.

ביז שפעט ביינאַכט האָבן מענטשן זיך געבראַכן דעם קאַפּ צו וואָס
מען האָט געפאַדערט די אונטערשריפטן. און כאַטש זיי האָבן לאַנג אַרומ-
גערעדט דעם ענין, זענען זיי נישט געקומען צו קיין שום אויספיר. דערנאָך
האָבן זיי אַרונטערגעדרייט די ליכט און זיך געלייגט שלאָפן אויף די
שטאַקיקע בעטלעך — אויף מאַטראַצן אַנגעפילטע מיט פאַפיר. עס זענען
גישט געווען גענוג בעטן פאַר אַלעמען און אויף פיל בעטן זענען געשלאָפן
צוויי מענטשן.

מאָרישיאַ איז געשלאָפן אויפן אונטערשטן בעט מיט מאַציעק און
איבער איר, אויף דער אייבערשטער טייל — אַן עלטערער מענטש אין אַ
מונדיר פון אַ באַן־אַרבעטער. איך בין געלעגן קעגנאיבער אויף אַ בעט
מיטן מיידל פון דער כרוביעשאַווסקאַ־גאַס און איבער אונדז, אויפן איי-
בערשטן בעטל, איז געלעגן מאַדעיסקי.

דאָס מיידל האָט געהייסן העלענאַ. זי איז געווען אַ הויכע, אַ מאַ-
גערע מיט שוואַרצע האָר.

— צי שטער איך אייך נישט, פרוי מאַיעווסקאַ, צי איז אייך באַ-
קוועם? — זי האָט זיך באַמיט צו פאַרנעמען וואָס ווייניקער פּלאַץ אויף
דער פריטשע און זיך צוגעקוועטשט צו דער וואַנט. זי איז געשלאָפן אזוי
שטיל און רויק, אַז איך האָב קוים געהערט איר אַטעמען.

— ניין, טייער קינד, דו שטערסט מיר נישט — האָב איך איר נישט איינמאַל געוואָלט זאָגן. עס האָט מיך געוונדערט פון וואַנען עס געמט זיך אין מיין האַרץ אזוי פיל צאַרטקייט פאַרן פרעמדן מיידל, וואָס איך האָב וועגן איר גאַרנישט געוואוסט.

מאָדעסיקי, וואָס איז געווען אַ שווייגנדיקער און רויקער דורכן טאָג, האָט זיך ביינאַכט כסדר געדרייט אויף זיין געלעגער. ער פלעגט אונדז באַשיטן מיט אַ רעגן פון פאַפירענעם אָפּפאַל. ער האָט אויך געשריגן פון שלאָף און דערנאָך האָט ער געסאַפּעט, ווי עס וואָלט אים געיאָגט אַ באַג־דע הינט.

— דאָס איז אַ באַקאַנטער גנב פון דער כּרוביעשאַווסקאַ-גאַס — האָט צו מיר געזאָגט שטילערהייט העלענאַ. זי האָט עס געזאָגט שטיל אויפן אויער, כדי מאדעסיקי זאָל נישט הערן.

— ווייסטו וואָס עס האָט מיר געזאָגט העלענאַ? — אַז מאדעסיקי איז אַ באַקאַנטער גנב אויף דער כּרוביעשאַווסקאַ. ער גייט טאַקע אזוי מאָדנע אַז מען הערט נישט זיינע טריט. ער באַווייזט זיך פּלוצלינג און מיט אַמאָל ווערט ער פאַרשווינדן. ווער ווייסט, אפשר איז דאָס אַ קאַסע־ברעכער?

איך האָב אָנגעהויבן מורא צו האָבן פאַר אונדזערע זאַכן. פאַר די זאַכן, וואָס זענען אונדז פאַרבליבן נאָך דער באַד אין לינין: פאַר מאַציעקס פּאַלטן מיטן פּלושענעם קראָגן, פאַר אונדזערע מאַנטלען און אַפילו פאַר אונדזערע שיד, וואָס מיר פלעגן אויסטאָן ווען מיר האָבן זיך געלייגט שלאָפן. וואָס וועט זיין אויב מאָדעסיקי וועט אַ געוויסע נאַכט אונדז צו־גנבענען די שיד און וועט פאַרשווינדן?...

אויב אַ פרוי האָט מורא פאַר איינזאַמקייט און פאַר דער דורכנעמעג־דיקער קעלט אין די פאַרטאַג־שעהן און אַ מאַן האָט צוויי שטאַרקע אַרעמס און פאַרשטענדעניש פאַר איר אומצופרידנקייט און ערגערניש — איז וואָס דאַרף מען מער?

דער אינזשיניער זאַוואַדזקי איז צוגענומען געוואָרן פון זיין ביוראָ צוזאַמען מיט דער באַאַמטן מאַרטאַ. זיין ווייב איז געבליבן אין דער היים און זי איז אפשר איצט געפאַרן מיט אַן אַנדערן טראַנספּאָרט.

קוויאַטקאָווסקי האָט מען צוגענומען אַליין, ווייל זיין ווייב מיט די קינדער זענען געווען אין דאַרף. און וועראַניקאַ טשיכאַצקאַ האָט געהאַט

איר מאן מיטן קינד אין ברוינאָוו. אָבער זי האָט מען צוגענומען פון וואַרשע, ווהיין זי איז געקומען באַזוכן אירע קרובים.

אַזעלכע פרויען און מענער, וואָס זענען אָפגעשניטן געוואָרן פון זייער רע משפחות זענען אין טראַנזיט־לאַגער געווען זייער אַ סך. זיי האָבן נישט געוויסט וואָס עס וועט זיי ברענגען דער מאַרגנדיקער טאָג און צי זיי וועלן נאָך ווען עס איז אַמאָל זען זייערע ווייבער אָדער מענער.

מען האָט נישט איינמאָל געזען קוואַטקאָווסקין, וואָס איז געווען אַ פאַרכמורעטער מענטש, מיט וועראַניקאַ טשיכאַצקאַ זיצנדיק צוזאַמען לעבן דער ווינטמיל. און דעם אינזשיניער זאַוואַדקי מיט מאַרטאַ, גייענ־דיקע אויפן וועג אַרויף. דווקא דאָ — אויפן זוניקן פלאַץ — האָבן זיך געשאַפן פאַרלעך.

זיי האָבן זיך צוגעזאַגט טריישאַפט און הילף אין אַ נויט, און אַז זיי וועלן זיך געמיינזאַם טרייסטן און דערמוטיקן אַזוי לאַנג ווי זיי וועלן פאַר־בלייבן אויף דער דייטשישער ערד. ווייטער האָבן שוין די צוזאַגן נישט געגרייכט. ווייל דאָס זענען געווען בלויז צוזאַגן, נישט קיין שבועות און זיי האָבן געהאַט גרענעצן — דיקטירט פון זייער געוויסן.

אָבער וואָס האָט געקענט געמיינזאַם בינדן אַ גרוינער, אַ מאַן פון אַ יאָר זעכציק, מיט דער צוואַנציק־יאָריקער מאַריאַ מיכאַלסקאַ? ער — אַ דאַרער, נישט קיין הויכער, אָבער אַ שטאַרקער מוסקולירטער מאַן מיט אַ מאַלפּע־פנים; זי — אַ געזונטע, הויך און שטאַרק און פול מיט לעבן. זי איז געווען צוזאַמען מיט איר מוטער, נאָך אַ יונגע פרוי, אָבער שרעק־לעך דיק, זיי האָבן געשטאַמט פון גוטבאַזיצערס.

מוטער צי נישט מוטער — דאָ אין דעם פאַרגעסענעם ווינקל, אַנט־קעגן אַן אומבאַקאַנטן מאַרגן, האָט אַ מוטער גאַרנישט געהאַט וואָס צו זאָגן. די מאַמעס זענען נישט געווען זיכער מיט זייערע קינדער און די קינדער — מיט זייערע מאַמעס. זיכער איז נאָר געווען דער איצטיקער מאַמענט. יעדע נאָכט, וואָס איז אַנגעקומען, האָט געדראַט מיט צעשיידונג. קיינער איז נישט געווען זיכער צי וועט ער פּלוצלינג נישט דערהערן דעם פּיף, צי ער וועט נישט ווערן אַרויסגעפירט אין דער אומבאַקאַנטער פינצ־טערקייט פון דאָזיקן פיינטלעכן לאַנד...

יעדן טאָג אין דער זעלבער שעה האָט מען געקענט באַגעגענען דעם

גרוזינער מיט דער יונגער מאַריאַ, ווי זיי זענען געזעסן ביים ראַנד פון וועלדל אויף אַ קליין בערגל לעבן דעם וועג.

ער איז געווען זאָרגפעליק אַנגעטאָן. ער האָט געטראָגן אַ צוויקער אויף אַ שוואַרץ בענדל און געהאַט דעם אויסזען פון אַן אינטעליגענטן מענטש. פּויליש האָט ער גערעדט מיט אַ רוסישן אַקצענט.

זי — אַ ברייט־היפּטיקע, אַנגעטאָן אין אַ קלייד פון קאַלירפולע בלו־מען — האָט שווייגנדיק זיך צוגעהערט צו זיינע צוואַנגן. און ביים צורעדן אָט דער דאָרפישער שיינקייט איז אים בייהילפיק געווען די פּאָעטישקייט פונעם אַפּגעזונדערטן אָרט, די פּאַרנאַכטיקע שטילקייט, די לילאַ־פּלאַנצן, דער אַראַמאַט פון טימיאַן און דער רויטער אַפּגלאַנץ פון דער פּאַרגליענ־דיקער זון.

ער פלעגט מיט זיך ברענגען פלעשלעך שוואַרצן ביר, וואָס מען האָט געקאָנט קויפן אין לאַגער און ברויט מיט חזיר־שמאַלץ, איינגעוויקלט אין פּאַפיר און געקויפט אויף „לינקס“.

אין אַלגעמיין האָט געהערשט הונגער אין טראַנזיט־לאַגער. מיר פלעגן באַקומען נאָר איין זופ אויף אַ מעת־לעת, הויך דעם אינדערפרי און ביי נאַכט טרוקן ברויט מיט שוואַרצער קאַווע. דער גרוזין האָט מסתמא גע־האַט געלט.

יעדן טאָג, בעתן זון־אונטערגאַנג, פלעגן מיר אויך אַרויסגיין אויפן וועג. מיר האָבן דאָרט געזען פּראַנצויזישע קריגס־געפּאַנגענע, וואָס האָבן געאַרבעט ביי די דערבייאַיקע פויערים. זיי האָבן געהאַט אַפּגעטראָגענע מאַנטלען מיט אַ דרייעקיקן צייכן מיט אַ בוכשטאַב אויף די פלייצעס.

לעבן אונדז איז געשטאַנען אַ פּלאַש מיט ביר. מיר האָבן זיך פאַר־זאָרגט מיט אַ פאַר מאַרק און יעדן טאָג געקויפט ביר, ווייל מען האָט געזאָגט, אַז דאָס איז נאַרהאַפטיק. מען האָט דעם ביר אויסגעכאַפט שטייענדיק אין לאַנגע רייען.

פון דער ווייטנס האָבן מיר געזען ווי דער גרוזין איז געזעסן מיט מאַריאַ און מיר האָבן געשמועסט וועגן דעם מאַדנעם פּאַרל.

— ווי מיינסטו, פאַרוואָס? אַזאַ יינגע מויד...

— ער האָט געלט און זי איז אפשר הונגעריק...

פון אַנהייב זענען זיי צוריקגעגאַנגען אין לאַגער, האַלטנדיק זיך ביי די הענט. דערנאָך האָבן זיי זיך געהאַלטן אונטערן אָרעם. איצט האָט זי

גערעדט א סך און לעבעדיק און ער האָט זיך שווייגנדיק צוגעהערט. אַזוי האָבן זיך מיט דער צייט זייערע ראָלן געענדערט.

איז אַלגעמיינ האָבן מיר אָבער נישט געשאַנקען קיין סך צייט דעם גרויזנער, נישט וועראַניקאַ טשיכאַצקאַ, אָדער זאַוואַדוקי מיט מאַרטאַ. זייערע ענינים, זייערע פּראַבלעמען זענען פאַרבייגעגאַנגען לעבן אונדז. מיר האָבן נאָר אַריינגעקוקט אינעם לעבן פון די דאָזיקע מענטשן נישט ווילנדיק און צופעליק. מיר האָבן זיך אין יענער צייט געראַנגלט מיט אונדזערע אייגענע דאגות.

איינמאָל אין אַ גרויער שעה זענען מיר אַלע דריי געזעסן אויף מאַ-רישאַס געלעגער. דאָס קינד האָט געדרעמלט אַנגעשפּאַרט אָן איר אַרעם. איך האָב געקוקט אויף די אַראַפּגעלאָזענע וויעס, אויף זיינע בלאַסע באַקן, אויף די בלויע אָדערן פון זיינע צונויפגעפלאַכטענע הענט. און דערביי געטראַכט: וועט ער איבערלעבן? וועט ער איבערלעבן די מלחמה? און אויב ער וועט איבערלעבן און אויסוואַקסן, טאָ מיט וואָס וועט ער זיך אַפּשלאַגן די הונגערדיקע און געפערלעכע קינדער־אַרן?

מיר האָבן שטיל גערעדט וועגן אירענאַ און נינאַ, וועלכע מיר האָבן איבערגעלאָזט אין ברענענדיקן וואַרשע. איך האָב כסדר געהאַט געוויסן ביסן, אַז מיר טראַכטן וועגן זיי צו ווייניק. מיר זענען אַזוי אַרומגערינגלט מיט פאַרשיידענע געפאַרן — אַז מיר האָבן פאַרגעסן וועגן זיי צו טראַכטן. און ווען איד האָב מיך אַזוי באַקלאַגט, האָב איך אין אַ געוויסן מאַמענט אויפגעהויבן מיינע אויגן. מאַדעסקי איז נישט געשלאַפּן. ער האָט זיך אַרויסגעבויגן און נישט אַפּגעריסן פון אונדז קיין אויג. וועגן וואָס האָט ער געטראַכט? צי האָט ער זיך אין וואָס אַנגעשטויסן, דער סודותפולער מענטש, וואָס האָט געקוקט אויף אונדז פון זיין הויכן געלעגער?...

מיר האָבן זיך עטלעכע טעג צוליב דעם געזאַרגט. שנעל אָבער זענען געקומען אַנדערע זאַרגן, וואָס האָבן פאַרלאָשן און פאַרווישט די פּריער־דיקע. אונדזער לעבן איז אין יענע טעג איבערפולט געווען מיט פאַרשיידענע שוועריקייטן, וועלכע מען האָט געמוזט בייקומען.

איז אונדזער באַראַק האָט זיך געפינען אַ זעקסיאַריק יינגל מיטן נאָמען לעשעק, וואָס פלעגט זיך טייל מאַל שפּילן מיט מאַציעקן.

— לעשעק טראַגט מיין סוועטער — האָט איין מאַל געזאַגט אונדזער

קליינער.

כ'בין אַרויס פון באַראַק און כ'האַב מיך איבערצייגט אַז דאָס איז געווען אמת.

— וואָס זאָלן מיר טאָן? לעשעקס מוטער האָט מסתמא אין לינץ ביי אונדז צוגענומען דעם סוועטער. מיר האָבן אַזוי ווייניק קליידער. זאָל איך איר זאָגן?

— זאָל גאָט אויסהיטן! מיר טאָרן גאַרנישט זאָגן. זי וועט סייווי זיך נישט מודה זיין און וועט דעם סוועטער נישט אָפגעבן. און מיר וועלן אומבנייטיק ציען אויף זיך די אויפמערקזאַמקייט.

דורך עטלעכע טעג האָבן מיר מיט בענקשאַפט געקוקט אויף דעם סוועטער. דערנאָך האָבן מיר אויפגעהערט פון דעם צו טראַכטן. מיר האָבן איצט געטראַכט וועגן גאַר אַן אַנדערער זאַך — וועגן דעם, אַז מיר זאָלן גיין צו די פויערים אויף פערמאַנענטער אַרבעט.

אויף צייטווייליקער אַרבעט — צו פאַרזייען און רייניקן פעלדער — האָט די פאַרוואַלטונג פון לאַגער דערלויבט צו גיין נאָר צו די דערבייִ־איקע פויערים. און עס זענען געווען אַ סך וויליקע. וואָס אַן אמת, האָבן זיי פאַר דער אַרבעט נישט געקריגן קיין געלט — אָבער מען האָט זיי געגעבן גוט צו עסן און זיי האָבן נאָך געוויינלעך מיטגעבראַכט מיט זיך קאַרטאָפּל און פאַמידאָרן. און וואָס ס'איז געווען דאָס וויכטיקסטע: זייער רע פאַרציעס זופּ זענען צוגעפאַלן צו דער משפּחה.

זיי פלעגן אַרויסגיין זעקס אינדערפרי און צוריקקומען זייער מידע מיטן זון־אונטערגאַנג. זיי זענען גראַד צוריקגעקומען אין דער שעה, ווען אויפן בערגל, הינטער אונדזער באַראַק, האָט זיך צוזאַמענגעקליבן די יוגנט מיט אַ יונגן גלח בראש און האָבן לאַנג אין דער נאַכט אַריין געזונגען רעליגיעזע לידער.

דער גלח האָט געהאַט פּראָסטע שטריכן אויפן פנים. ער האָט גע־טראָגן זיין לאַנגן גלחישן מאַנטל, אויף אים אַ קורץ רעקל און אויפן קאַפּ אַ געוויינלעכן היטל. ער האָט אויסגעזען האַלב־גלחיש, האַלב־וועלטלעך. עס זענען מסתמא אין לינץ פאַרפאַלן געוואָרן זיין קאַפעלוש און מאַנטל. ווען ער וואַלט נאָך פאַרלוירן זיין גלחישן מאַנטל, וואַלט ער אויסגעזען ווי אַ פויער — אַ נידעריקער און אַ דיקלעכער מיט שטאַרקע אַרבעט־הענט. עס האָט מיך געוונדערט, וואָס ער האָט צוליב געפאַר נישט אַראַפגעוואָרפן פון זיך זיין גלחישן מאַנטל.

איך האָב געקענט די רעליגיעזע לידער פונקט אזוי גוט ווי זיי. איך האָב זיך זיי אויסגעלערנט ביי די נאָנעס אין אַנשטאַלט. ווען די מעלאַ-דיעס און ווערטער זענען אַריינגעפאַלן דורך די אָפענע פענצטער אינעם באַראַק, האָבן די זיצנדיקע עלטערע פרויען דאָרט אָנגעהויבן מיט אַ בענ-קענדיקער שטים מיטצוזינגען, טראַכטנדיק וועגן זייער פאַרשיקונג און וועגן זייערע פאַרברענטע היימען אין ווייטן וואַרשע.

„מיטן רויך פון שריפות,

מיטן שטויב פון ברידער-בלוט —

צו דיר, אַ גאַט, הייבן מיר אונדזער שטים...”

דאָס ליד האָט מען צום מערסטן געזונגען, ווייל אין דעם איז געווען אַן אַנאַלאָגיע — עס איז געווען אין דעם אמת און ווירקלעכקייט. מען האָט עס געזונגען מיט געפיל און טרערן — דערמאָנענדיק זיך די וואַלקנס שוואַרצן רויך און די ווייך-פאַלנדיקע פאַרברענטע ווענט...

קיין פאַטריאַטישע לידער האָט מען נישט געזונגען. די דייטשן האָבן געקענט מיינען, אַז די יונגע זענען אויפשטענדלעך און אויפשטענדלעך האָבן זיי פאַרשיקט אין שטראַפלאַגערן.

מיר דאָקעגן זענען געווען די ציווילע באַפעלקערונג פון וואַרשע, וואָס איז פרייוויליק אַוועקגעפאַרן קיין דייטשלאַנד.

**

אין אַ געוויסן טאָג, אַ זייגער זעקס אינדערפרי, איז מאַרישיאַ גע-גאַנגען צוזאַמען מיט אַנדערע צו דער אַרבעט אויף אַ פעלד. דורכן גאַנצן טאָג האָט זי, מיט קליינע איבערייסן, אַרויסגעריסן די אומנייטיקע קרויט-גראַזן. די דינע פלאַנצן האָט זי אַרויסגעריסן לייכט, אָן אַנשטרענגונג. אַבער זי האָט אויך געטראָפן טיף-איינגעוואַרצלטע דיקע קוסטעס, מיט וועלכע זי האָט זיך נישט געקענט געבן קיין עצה.

לעבן איר אין דער ריי האָט געאַרבעט אַ יונגער מענטש, מיטן נאָ-מען זשולקאווסקי און ער טאַקע האָט פאַר איר אַרויסגעריסן די אַלע דיקע פלאַנצן.

אויף פרישטיק האָט זי באַקומען ברויט מיט לעבער-וורשט, אַ גע-דיכטע זופ אויף מיטיק און אַן אַוונט-מאַלצייט. זי האָט נישט געברענגט

מיט זיך קיין קאַרטאָפֿל און פֿאַמידאַרן. זי האָט געאַרבעט נאָר פֿאַרן עסן, אָבער איך און מאַציעק האָבן דעם טאָג געהאַט טאַפֿלטע זופֿן. אויף אַזאַ אָפֿן איז די איינציקע פֿאַזיטיווע זייט פֿון דעם שווערן טאָג געווען — אונדזערע זופֿן און מאַרישיאַס באַקאַנטשאַפֿט מיט סטאַ-ניסלאָוו זשולקאַווסקי.

אויפֿן פעלד, וווּ זיי האָבן געאַרבעט, איז געקומען דער גוטבאַזיצער, דער אייגנטימער פֿון דעם מאַיאַנטעק, אָנגעטאַן אין שטילפֿן, אַ לעדערן רעקל מיט אַ טיראַלישן הוט אויפֿן קאַפֿ.

צוויי פֿרויען זענען צוגעגאַנגען צו אים און געפֿרעגט:

— צי וואָלט איר אונדז געוואָלט צונעמען צו אַ פֿערמאַנענטער אַר-בעט? מיר וואָלטן געקענט אַרבעטן אין פעלד אָדער אין קיך...

— ניין, — האָט ער געעפֿנטפֿערט, — איך קאָן דאָס נישט טאָן.

איר געהערט צו דער רייכס-באַן?

צו דער רייכס-באַן? מיר געהערן צו דער רייכס-באַן. דאָס איז אַזוי

ווי מיר וואָלטן געווען שקלאַפֿן פֿון דער רייכס-באַן.

אין אַוונט האָט שוין דער גאַנצער לאַגער וועגן דעם געוויסט און

איינער האָט געזאָגט צום צווייטן: — מיר געהערן צו דער רייכס-באַן.

דאָס איז געווען מאַדנע און אומפֿאַרשטענדלעך. און ווען אין אַ גע-

וויסן אַוונט האָט זיך אָנגעהויבן אַ רעגיסטראַציע — האָט דאָך עפֿעס באַ-

דאַרפט ליכטיקער ווערן אין אונדזערע געדאַנקען... אין אַלגעמיין אָבער

האָט קיינער נישט פֿאַרשטאַנען וואָס פֿאַראַ שייכות דאָס האָט מיט דער

רייכס-באַן.

צוויי דייטשן אין מונדירן און אַן איבערזעצער זענען געגאַנגען פֿון

איינ באַראַק צום צווייטן און האָבן פֿאַרשריבן נעמען, צונעמען און פֿראַ-

פעסיעס.

ווער עס האָט געהאַט אַ „קענקאַרטע“, האָט זי געוויזן. אָבער אַ סך

האָבן נישט געהאַט קיין שום דאַקומענטן, ספֿעציעל די פֿרויען. מען האָט

זיי געכאַפֿט פֿלוצלינג, אַרויסגעוואָרפֿן פֿון די דירות און דער דאַקומענט

איז געבליבן אין שאַנק.

די דייטשן האָבן זיך נישט אַריינגעלאָזט אין קיין שום שמועס. זיי

האָבן געזאָגט נאָר דריי ווערטער: באַרוף, ערשטער נאַמען, צווייטער נאָ-

מען און פֿאַרטיק. יא, זיי האָבן נאָך געזאָגט „פֿערטיג“ און מער גאַרנישט.

א סך מענער האבן געטראגן מונדירן פון באַן־אַנגעשטעלטע, אפילו ווען זיי האבן נישט געהאַט קיין דאַקומענטן. קוויאַטקאָווסקי האָט געזאָגט, אַז ער איז אַ באַן־באַאַמטער. זאַוואַדזקי האָט אָנגעגעבן זיין פּראָפּעסיע: אינזשיניער־מעכאַניקער.

אַלע האָבן אין יענע צייטן געוואָסט, אַז די דייטשן האָבן צילבאַוואָסט פאַרניכטעט די אינטעליגענץ: אינזשיניערן, דאַקטוירים און אַדוואָקאַטן. מיר האָבן זיך געוונדערט, ווען זאַוואַדזקי האָט זיך מודה געווען אין זיין אמתן באַרוף.

ווען מען האָט געפּרעגט דעם גרוזינער וועגן זיין פּראָפּעסיע, האָט ער זיך אַ ווייל צוריקגעהאַלטן. דערנאָך האָט ער געזאָגט: אַ גלעזער. מיר האָבן באַמערקט זיין פאַרהאַקן זיך. ער איז געווען מער פאַר־זיכטיק ווי זאַוואַדזקי און ער האָט זיך פאַרקאַנספּירירט.

דערנאָך האָט זיך צום טיש דערנענטערט דער גלח. איך האָב אים קוים דערקענט. ער האָט שוין נישט געטראָגן דעם גלחישן מאַנטל. ווען מען האָט אים געפּרעגט וועגן זיין באַרוף, האָט ער געענטפּערט: פעלד־אַרבעטער.

העלענאַ, מיט וועלכער איך בין געשלאָפּן אין איין בעט, האָט זיך פאַרשריבן ווי אַ טריקאַטאַזש־אַרבעטערין. מאַרישיאַ און איך האָבן אויפ־געגעבן אונדזער באַרוף ווי שניידערינס. „פּערטיג“ — האָט געזאָגט דער דייטש. מאַדעיסקי איז געווען דער לעצטער. עס האָט זיך אים נישט גע־גלוסט צוצוגיין צום טיש. העלענאַ האָט אַ פינטל געגעבן צו מיר מיט אַן אויג.

פון דער שטילקייט, וואָס האָט געהערשט, האָב איך מיך אָנגעשטויסן אַז דער גאַנצער באַראַק האָט געוואָסט וועגן מאַדעיסקיס „פּראָפּעסיע“.

— באַרוף? — האָט געפּרעגט דער דייטש.

— אַ שוּסטער — האָט געענטפּערט מאַדעיסקי — אַ שוּסטער.

צום ערשטן מאל האָבן מיר געהערט זיין שטים. אַלע האָבן אויף אים געקוקט. ער האָט זיך גערוועזן אַ דריי געטאַן אויפן אָרט, האָט אַ הוסט געטאַן — און איז צוריקגעגאַנגען אויף זיין געלעגער. ער איז אַרויפגע־שפּונגען בליק־שנעל, מיט אַן אויסערגעוויינלעכער געשיקטקייט. אַ רעגן פון פאַפּיר־שטויב האָט זיך אַ שאַט געטאַן אויפן נידעריקערן געלעגער.

עס האט זיך אזוי געמאכט, אז איך פלעג אפט טרעפן אין דעם לאַ-
גער באַרבארא גורסקא, א פרוי פון עטלעכע-אינדרייסיק, א שיינע פרוי
מיט א בלאס פנים.

כ'האב זי געטראפן אין באַראק ווען מען האט געטיילט זופ, אין דער
ריי נאך ביר און — אין אַפּטריט.

אך, די לאטריין... די ווערעם, וועלכע זענען געקראכן אויף די ווענט.
זי האט מיר איינמאל געזאגט, אז זי האט א צעניעריק טעכטערל אין
סקאַלימאָוו.

— איך האב געהאט א געשעפט פון קליידער אין וואַרשע, אָבער מיין
טעכטערל איז געווען אין סקאַלימאָוו.

אן אַנדערש מאל האט זי מיר פאַרטרויט, אז די דייטשן האָבן זי
צוגענומען גלייך פון בעט: — איך האב זיך נישט באַוויזן אַנצוטאָן... וועט
איר דאָס גלייבן? איך האב אַרויפגעוואָרפן אויף מיין העמד אַ קליידל און
איך האב נישט באַוויזן אַנצוטאָן קיין אונטערוועש. א נס, וואָס דאָס איז
געווען אין אויגוסט, ווען עס איז וואַרעם.

איך האב זי זעלטן געזען אַליין. ווען זי איז געזעסן הינטערן באַראַק
אויפן גראַז, זענען לעבן איר געזעסן צוויי צי דריי מענער. זי האט מסתמא
פאַרמאָגט אין זיך אַ געוויסן רייץ. עס האט פון איר עמאַנירט אַ קראַפט,
וואָס האט געווירקט אויף די מענער אויף אַ ספּעציעלן אופן. און אַ מאַדנע
זאָך: זי איז נישט געווען קיין צו לעבעדיקע, נישט קאַקעטירט און נישט
געפּלירטעוועט. זי האט גיכער געמאַכט דעם איינדרוק פון אַ צוריקגעצוי-
גענער, אַ מיידער און אַפילו אַ פאַרשלאָפענער.

זי האט אויסגעזען ווי אַ פּערזאָן פון אַן אינטעליגענטער סביבה. זי
איז געווען אַ מיטלווויסקיקע און אַ שלאַנקע, מיט אַן אַנגענעמער שטימ;
זי האט נישט געקענט קיין איין וואָרט דייטש.

אפט פלעגט צו איר קומען צופאָרן אַ פּרעמדער דייטש (ווי האט זי
זיך געקענט מיט אים באַקענען?) אַ דייטש מיט אַ בייטל. מען האט זיך
אַנגעשטויסן אַז ער האט איר געבראַכט חזיר-פּעטס, ווורשט און אַפילו
פוטער. ער איז געווען אַנגעטאָן אין אַפּגעטראָגענע צוויילע קליידער. ווי
זי האט געמאַכט די באַקאַנטשאַפט — איז שווער געווען צו פאַרשטיין.

זי האט געהערט צו די טיפן שפּאַרזאָמע, אויסגערעכנטע פּרויען, וואָס

באָמיען זיך מיט אַלע כוחות צו געווינען צוריק אַלץ וואָס זיי האָבן פאַר-
 לירן. היות מען האָט זי פון וואַרשע צוגענומען כמעט אַ נאַקעטע, האָט
 זי זיך באַמיט פאַר יעדן פרייז וואָס שנעלער זיך צוריק צו באַקליידן.
 זי האָט זיך, צום ביישפּיל, פאַרשאַפט אַ ליילעך אין בלויע מיט וויי-
 סע קראַטן און זיך געמאַכט דערפון אַ בלוזקע. עס איז מעגלעך, אַז אויך
 דאָס ליילעך האָט זי באַקומען פונעם דייטש.
 איין טאָג האָב איך זי געטראָפּן אין לאַטרין. אַך, די לאַגער-לאַטרין
 מיט די נאַסע, פּוילנדיקע פּאַדלאַגעס...

— איך וועל אייך פאַרטרייען אַ סוד — האָט זי צו מיר געזאָגט —
 מען וועט אויסקלייבן אַ קליינע גרופּע פון אַ הונדערט מענטשן און אַוועק-
 שיקן... איך ווייס נאָך נישט ווהיין. די רעשט, פּרויען, קינדער און מענער
 אַז שום פּראַפעסיע, וועט מען אַוועקשיקן קיין האַמבורג. עס וועט קומען
 אַ „ספעציעלער“ און וועט אַוועקנעמען די הונדערט מענטשן.

איך בין צוריקגעקומען אין באַראַק אַן אַטעם.
 — ווייסטו וואָס איך האָב מיך נאַרוואָס דערוואַסט? — אַז מען וועט
 אַפּטיילן הונדערט מענטשן מיט פּראַפעסיעס און די רעשט וועט אַוועק-
 פאַרן קיין האַמבורג אויף פאַרניכטונג.

— אויף פאַרניכטונג? פאַרוואָס אויף פאַרניכטונג?

— ווייל דאָרט וועלן זיי אומקומען אונטער די באַמבעס.

— ווער האָט עס דיר געזאָגט?

— גורסקאַ האָט מיר וועגן דעם געזאָגט. עס וועט קומען אַ ספּע-
 ציעלער דייטש און וועט צונעמען די גרופּע פון הונדערט מענטשן.

— איך האָב ווירקלעך געזען אויפן פּלאַץ עפעס אַ פּרעמדן מונ-
 דירטן דייטש. אפשר איז עס ער?

עס האָט אונדז אַרומגעכאַפט אַן אומרו. מיר האָבן געזען ווי מענטשן
 שושקען זיך שטיל אין די ווינקלעך. דער „ספעציעלער“ האָט זיך באַוויזן
 און איז ווידער אַוועקגעפאַרן. ער האָט געטראָגן אַ היטל מיט אַ גאַלדע-
 נעם גאַלאַן און זיינע אַרבל זענען אויסגענייט מיט אַ גאַלדן שנירל.

מיר האָבן אויפגעהערט אַרויסצוגיין צום וועג און זיך כסדר געבראַכן
 דעם קאַפּ וואָס צו טאָן כדי זיך אַריינצובאַקומען אין דער גרופּע פון די
 הונדערט מענטשן און נישט צו פאַרן קיין האַמבורג.

מיר האָבן באַמערקט, אַז דער גרוזינער מיט מאַריאַ האָבן אויך אַפּ-

געשטעלט זייערע שפּאַצירן. קוויאַטקאָווסקי מיט וועראַניקא און זאָוואַדזקי מיט מאַרטאָ זענען אויך נישט אַרויסגעגאַנגען גאַנצע טעג פון באַראַק. אין דער לופט איז געהאַנגען אַ מאַדנע שפּאַנונג. עפעס האָט זיך בלייב־שום ספּק געטאָן הינטער אונדזערע פּלייצעס. עפעס האָט געזאָלט אינגיכן געשען. אויסערלעך האָט אויסגעזען, ווי דאָס לעבן וואָלט געפּלאַסן פּונקט ווי פּריער, אָבער אין דער ווירקלעכקייט איז עס געווען אַנדערש. מען האָט נישט פאַרשפּרייט די ידיעה — אפשר האָט מען נישט געוואָלט אַרויסרופן קיין אומצופּרידנקייט און אָפּילו — פּאַניק. ווען נישט מיין צופּעליקע באַקאַנטשאַפט מיט גורסקאָ און די צופּעליקע באַגעגעניש מיט איר, וואָלטן מיר זיך דערוויסט דערפון געוויס נאָך דער געשעעניש.

טיילמאַל האָב איך מיר געטראַכט: וואָס האָט געצווונגען גורסקאָ צום אויפּריכטיקן געשפּרעך — לאַיאַליטעט? זי האָט מיך געקענט אַזוי קורץ — אפשר דערפאַר, וואָס איך האָב נישט־ווילנדיק דערמאַנט, אַז איך בין דאָ מיט אַ טאַכטער און איר קינד? וואָלט דאָס דעצידירט? זי האָט גאַנץ זיכער געהערט צו דער אויסגעקליבענער גרופּע. איר האַרץ האָט רויק גע־שלאָגן...

דערפאַר האָבן אונדזערע הערצער אַלאַרמירנדיק געקלאַפט:

— איך וועל מיט אים רעדן — האָב איך געזאָגט — איך וועל אים בעטן, ער זאָל אונדז מיטנעמען.

— עס וועט גאַרנישט העלפּן. דער ענין איז אַ געחתמעטער.

עס האָט מיך געווינדערט וואָס מאַרישיאַ איז איצט געווען אַזוי ווי גלייכגילטיק. איך האָב מיר דאָס נישט געקענט אויסטייטשן.

מען האָט נישט געזען דעם „ספּעציעלן“ דורך אַ גאַנצן טאַג. ער איז ערשט געקומען אַרום עלף אַזייגער ביינאַכט.

איך האָב אויף אים געוואַרט ביז עלף ביינאַכט אויפן פּלאַץ. ווען איך האָב אים אין דער פינצטער באַמערקט בין איך אים נאָכגעגאַנגען.

ער איז געגאַנגען פון דעם טירל אין דער ריכטונג פון די באַראַקן. ער האָט נישט געהערט מיינע טריט און ער האָט אַ ציטער געטאָן, ווען איך האָב אַנגעהויבן צו רעדן.

— הער לאַגער־פּירער, איך בעט אייך העפלעך איר זאָלט פאַרשרייבן אין אייער רשימה מיך מיט מיינ טאַכטער. מיר זענען שניידערניס.

— ווי הייסט איר?

— מאיעווסקא.

ער האָט אַ וויילע געטראַכט. — ניין, — האָט ער געזאָגט — די רשימה איז שוין געשלאָסן.

ער האָט אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט, ווי ער וואָלט געוואָלט זאָגן: דאָס געשפרעך איז פאַרענדיקט.

— נו, זעסטו? פאַרפאַלן. מיר וועלן פאַרן קיין האַמבורג.

— מען דאַרף גיין — האָב איך געזאָגט — אין דעם הויפט־באַראַק און זיך אַרומקוקן.

כאָטש עס איז שוין געווען האַלבע נאַכט, איז קיינער אין דעם הויפט־באַראַק נאָך נישט געשלאָפן. דאָס ליכט האָט געברענגט און מענטשן האָבן זיך אַרומגעדרייט, ווי עס וואָלט געווען טאָג.

— דאָרט ביים פענצטער זיצט זשולקאווסקי — האָב איך געזאָגט — דער, מיט וועלכן דו האָסט געאַרבעט אין פעלד.

— כ'וועל מיט אים רעדן.

זי איז געגאַנגען און איז שנעל צוריקגעקומען.

— ווייסטו וואָס זשולקאווסקי האָט מיר געזאָגט? מען דאַרף אים עפעס אַריינרוקן אין דער האַנט, וועט ער אונדז מיטנעמען.

עפעס אַריינרוקן אין דער האַנט דעם „ספעציעלן“? הייסט עס, אַז זשולקאווסקי האָט אים עפעס געגעבן, דער גרוזינער, גורסקא און קוויאַט־קאווסקי אויך...

— אויב אַזוי — האָב איך געזאָגט — וועל איך אים געבן די בראַנד־דזאַלעט. איך וועל אויף אים וואַרטן אויפן פלאַץ אַזוי לאַנג, ביז ער וועט אַרויס פון באַראַק.

איך האָב אויף אים געוואַרט ביז דריי אַזייער פאַרטאָג. כ'בין גע־שטאַנען אין דער פינצטער מיט איינגעקוקטע אויגן אין דעם הויפט־באַ־ראַק. עס האָט זיך דאָרט כסדר געלויכטן — איך האָב געזען דורך די שוואַרצע ראַלעטן, וווּ דאָס ליכט האָט זיך דורכגעשלאָגן.

ער האָט נישט געהערט מיינע טריט און ער האָט ווידער אַ ציטער געטאָן ווען איך האָב אָנגעהויבן צו רעדן:

— זייט נישט ביז אויף מיר. איך בין מאיעווסקא. איך האָב פריער

מיט אייך גערעדט אויפן זעלבן אַרט. מיר וואָלטן זייער געוואָלט מיטפאַרן מיט דער גרופע. מיר זענען שניידערינס, איך און מייין טאַכטער. איך האָב

אַ קלייניקייט, אַ בראַנדזאָלעט. איך וואָלט זי אייך געוואָלט געבן צום אַנדענק.

— אַך, — האָט ער נאַכלעסיק געזאָגט און אַ מאַך געטאָן מיט זיין האַנט — דאָס איז אינגאַנצן איבעריק. אָבער אויב עס איז אייך אַזוי געלעגן, וועל איך נעמען די קלייניקייט „אַלס געדעכניסס“. מיר פאַרן אַרויס מיט אַ לאַסט־וואָגן זעקס אינדערפרי, אין דריי שעה אַרום. וועט איר זיין פאַרטיק? קומט צו פריער נאָך ווי זעקס, וועל איך אייך אַרייַן־שטעלן אין דער רשימה.

זעקס אינדערפרי איז צוגעקומען אַ לאַסט־אויטאָ. דער דייטש איז דעם היטל מיטן גאַלדענעם גאַלאַן איז געשטאַנען דערלעבן און האָט אַרויס־געלייענט די נעמען פון אַ בויגן פאַפיר. מענטשן האָבן זיך איינער נאָכן אַנדערן דערנענטערט און זיך אַרויפגעדראַפּעט אויפן וואָגן.

איך האָב געזען אויפן לאַסט־אויטאָ גורסקאַ, זשולקאַווסקי, קוויאַט־קאַווסקי מיט וועראַביקאַ, זאַוואַדזקי מיט מאַרטאַ און מאַדעיסקי. מען האָט אויך אויסגערופן דעם גרוזינער און מאַריאַ מיכאַלסקאַ. איצט האָט ער אויסגערופן: „מיכאַלסקאַ עסטעראַ!“

דאָס איז געווען מאַריאַס מוטער. אָבער וואָס פאַראַ נאָמען האָט זי געטראָגן? איך האָב אַזש אַ ציטער געטאָן, ווען איך האָב עס דערהערט. איז זי אַ ייִדישע?

איך האָב אויף איר נייגעריק אַ בליק געטאָן. איר פנים איז געווען אינגאַנצן רויק און פאַר איר נאָמען האָט זי געענטפערט מיט אַ הונדערט־פראַצענטיקן אַרישן אויסזען.

זי איז געווען אויסערגעוויינלעך דיק. דער גרוזינער מיט דער יונגער מאַריאַ האָבן זי מיט גרויס שוועריקייט אַרויפגעשלעפּט אויפן וואָגן.

מיר זענען געווען אויפן לעצטן אַרט אין דער רשימה.

— מאַיעווסקאַ אַליציאַ. מאַיעווסקאַ מאַריאַ און קינד!

מיר זענען געשטאַנען אומבאַהאַלפן. ווי אַזוי וועלן מיר דאָ אַרויפ־קריכן? עס איז געווען אוממעגלעך זיך אַרויפצודראַפן אָן הילף.

דעמאַלט איז מאַדעיסקי אַראַפגעשפרונגען פון וואָגן. אין איין אויגן־בליק, מיט אַן אויסערגעוויינלעכער געשיקטקייט, איידער מיר האָבן נאָך באַוויזן זיך אומצוקוקן, איז ער שוין געשטאַנען לעבן אוינדן.

איך האָב מיך אָנגעלענט אין זיין אַרעם. ער האָט מיר געהאַלפן

אַרויפשרינגען אויפן ראָד, פונעם ראָד העכער — און דאָרט האָב איך
שוין אָנגעכאַפט די אויסגעצויגענע הענט...

דערנאָך, ווען ער האָט גענומען אויף זיינע הענט מאַציעקן און אים
פאַרזיכטיק, אָבער נישט געשיקט געהאַלטן, ווי אַ מענטש, וואָס איז נישט
צוגעוויינט צו טראָגן קיין קינד אויף דער האַנט — בין איך זיכער געווען
אַז ער וואָלט אונדז אין קיין שום פּאַל נישט געטאָן קיין שלעכטס. איך
האָב מיך געשעמט, וואָס מיר האָבן אַזוי אָפּגעהיט פון אים אונדזערע
מאַנטלען און שיד...

דער לאַסט־אויטאָ האָט גערירט פון אַרט. דעם גאַנצן וועג האָב איך
געטראַכט וועגן מאַדעסיקין. ער איז געזעסן פאַר אונדז און איך האָב אויף
אים געקוקט. ער האָט קיין איין וואָרט נישט אַרויסגערעדט.

העלענאַ, מיט וועלכער איך בין געשלאָפן אויף איין געלעגער, האָט
מיר נישט איינמאַל דערציילט וועגן זיין פאַרגאַנגענהייט: וויפל מאָל ער
איז געזעסן אין דער תּפּיסה און ווי אַזוי ער איז פון דאָרט אַנטלאָפן; וואָס
פאַראַ שונאים ער האָט געהאַט און וואָס פאַראַ פּריינט.
— ער איז געווען אַ קאַסע־ברעכער — האָט זי מיר שטילערהייט
דערציילט אויפן אויער.

— וווּהין פאַרן מיר? — האָב איך געפרעגט ביי גורסקאַ.

— דאַכט זיך קיין וואַנזעלע — האָט זי געענטפערט.

— קיין וואַנזעלע? — וואַנזעלע איז געווען אַ זומערפלאַץ נישט ווייט

פון בערלין, מיט די הערלעכסטע ווילעס און גערטנער אַרום אַן אַזיערע.

מיר האָבן געגלייבט, אַז מיר פאַרן קיין וואַנזעלע.

מיר האָבן נאָך דעמאָלט נישט געוואוסט, אַז דער דייטש, וואָס האָט

אונדז קאַנוואָרט האָט געמאַכט אַ שפּאַס. מיר זענען געפאַרן אין אַ גאַנץ
אַנדערער ריכטונג.

דער לאַסט־אויטאָ האָט אונדז צוגעפירט צו אַ באַך־סטאַציע. דערנאָך

זענען מיר געפאַרן מיט אַן עלעקטרישער באַן און פּלוצלינג האָבן מיר זיך
געפינען אין אַ ים פון חורבן — אין אַ ריזיקער טויטער שטאָט.

— וווּ זענען מיר? — האָט מען פון אומעטום געשריגן. קיינער האָט

נישט געוואוסט. נאָך אַ געוויסער צייט האָט איינער דעם צווייטן געגעבן
דעם ענטפער: — אין בערלין.

אַלזאָ קיין בערלין, נישט קיין וואַנזעלע.

עס האָט אויסגעזען, אַז עס וועט זיין אוממעגלעך צו לעבן אין אַזאַ שטאָט.

די טויזנטער באַמבאַרדירטע הייזער פון ביידע זייטן פון דער באַה, האָבן אויסגעזען אַזוי שרעקלעך, אַז די פרויען זענען בלאַס געוואָרן און האָבן געבראַכן די הענט. די פאַרכמורעטע מענער האָבן געשוויגן. עס איז געוואָרן שטיל אינעם לאַסט-אויטאָ...

מיר זענען פאַרפאַרן אינעם לאַגער ספינדלערספעלד, אויף די פערי-פעריעס פון בערלין, אין דער פאַרשטאָט קעפעניק. רייכסבאַן-לאַגער, אַדער געמיינשאַפֿט-לאַגער ספינדלערפעלד, בערלין-קעפעניק, גרונאַוער-שטראַסע 210. אַזוי האָט אויסגעזען אונדזער אַמטלעכער אַדרעס.

זעקסטע טייל

רייכסבאנלאגער ספינדלערפעלד - בערלין-קעפעניק

דאס איז נישט געווען קיין גרויסער לאגער. דאָרט איז געשטאַנען נאָר איין באַראַק. געבויט פון דיקטן. דערלעבן זענען געווען רויגען נאָך אַ באַמ- באַרדירטן און פולשטענדיק פאַרברענטן באַראַק פון איטאַליענישע אַרבעטער. אַרום און אַרום — נישט פאַראַקערטע פעלדער. פון איין זייט אַ וואַל איבער וועלכן עס האָט זיך געצויגן אַ באַן-ליניע. אויף אַ שטרעקע פון עטלעכע צענדליק טריט ווייטער איז געפלאַסן אַ קאַנאַל.

אַ גאַנצן טאָג זענען איבערן קאַנאַל געשווומען באַרקעס און שיפלעך. טייל מאַל איז אויך דורכגעפאַרן אַ שיף מיט אַ רויכערנדיקן קוימען. אויף דער שיף האָט זיך געפינען דער קאַפיטאַן מיט דער גאַנצער משפּחה. מיט ווייב און קינדער, מיטן הונט און מיט דער קאַץ, מיט דער וועש, וואָס האָט זיך געטרוקנט אויף דער זון. זיי זענען באַגלייט געוואָרן פון בענ- קענדיקע אויגן וואָס האָבן אַרויסגעקוקט פון די באַראַק־פענצטער.

ווען מיר האָבן זיך מיט אונדזער דייטשישן באַגלייטער, וואָס איז געגאַנגען פאַרויס, דערנענטערט צום באַראַק, האָבן זיך אַ מאָן מיט אַ פרוי וואָס זענען געזעסן אויף אַ הילצערנער באַנק, שנעל אויפגעשטעלט און באַטראַכט אונדז מיט אַ שמייכל.

דאָס איז געווען דער לאַגער־פירער שמידט און די לאַגער־קעכין — פראָו גערטרודע לונד.

אַ לאַנגער קאַרידאָר האָט צעטיילט דעם באַראַק אויף צוויי זייטן. אויף רעכטס איז געווען די קיך, דער פראָוויאַנט־מאַגאַזין, וואַשצימער. די לאַטריין און צוויי וווינצימערן. אויף דער צווייטער זייט איז געווען די קאַנצעלאַריע. אַן אַפגעטיילטע קראַנקשטוב, דער באַקליידונג־מאַגאַזין, אַ

צימערל פאר דער קעכין און דריי ווינצימערן. אין יעדן צימער זענען געשטאנען צוויי גארנדיקע בעטן און אן אייזערן אייוועלע.

דער שמייכל פון לאַגער־פירער שמידט איז נישט געווען געווענדט צו אונדז, נאָר צום דייטשישן קאָנוואַיענט וואָס האָט געטראָגן אַ היטל מיט אַ גאַלדענעם גאַלאָן.

זיי האָבן זיך געדריקט די הענט מיט אַ סך וואַרעמקייט. שמידט האָט דערלאָנגט די לינקע האַנט, ווייל זיין רעכטע איז געווען פאַראַליזירט. דערנאָך זענען זיי ביידע אַריין אין באַראַק, אין שמידטס צימער. זיי האָבן פאַרמאַכט הינטער זיך די טיר. נאָך דער קאָנפערענץ אונטער פיר אויגן זענען זיי ווידער אַרויס פאַרן באַראַק.

— הייל היטלער! — האָט געזאָגט דער קאָנוואַיענט, אַ שאַקל־געטאַן מיטן קאַפּ אין אונדזער זייט און געגאַנגען פאַרויס צו דער גרונאַר־גאַס. ער האָט אויסגעפירט זיין מיסיע.

די גרויסע צימערן זענען פאַר פאַרפעלקער, די קליינע פאַר איינזאַַ מע פרויען. עס זענען פאַראַן זעקס איינזאַמע פרויען. דריי צווייגאַרנדיקע בעטן שטייען אין אַ ריי איינס לעבן צווייטן.

דריי בעטן און דריי שמאַלע שענקלעך פון נישט געהובלטן האַלץ. יעדעס שענקל איז פאַר צוויי מענטשן.

אויף יעדן געלעגער — דריי גרויסע צודעקן. קיין ליילעכער זענען נישטאַ. די מאַטראַצן אָנגעפילט מיט שטרוי. די קישנס — אויך מיט שטרוי. איין צודעק ליגט אויפן מאַטראַץ אָנשטאַט אַ ליילעך און צוויי — צוצודעקן זיך. דאָס אייזערנע אייוועלע איז לעבן דער טיר.

דאָס ערשטע געלעגער לעבן אַריינגאַנג האָבן פאַרנומען זאַפּיאַ צענט־קעוויטש און לוציאַ ווישינעווסקאַ. זאַפּיאַ אונטן, ווייל זי איז עלטער און לוציאַ, אַ יונגע, האָט געקענט שלאָפן אויבן. אויפן צווייטן בעט — אונטן אַנקאַ וויטריך, אויבן — באַרבאַראַ גורסקאַ. כאַטש עלטער פון אַנקאַ האָט זי בעסער געוואַלט שלאָפן אויבן.

דאָס דריטע געלעגער, לעבן פענצטער, איז געווען פאַר אונדז. איך — אונטן און מאַרישיאַ מיט מאַציעקן — אויבן.

— עהעפּאַרען היער! — האָט אויסגערופן דער לאַגער־פירער שמידט — יעדער מיט זיין געזעצלעך ווייב! „יעדער מיט זיינער לעגאַלען פּראָג.“ ער האָט געלאַכט מיט אַ נישט־אויפּריכטיקן געלעכטער. גייענדיק, האָט

ער געפאכעט מיטן שטעקעלע און א קליין, געל הינטל האט זיך געדרייט ביי זיינע פיס.

שמידט איז געווען פון מיטעלן ווקס, א מאגערער און גערוועזער. זיינע פליענדיקע אויגן זענען געווען הינטער גלעזער; די הויט פון זיין פנים איז געווען גרוי ווי ערד, די באקן איינגעפאלענע און ער האט געהאט א לאנגע נאז. זיינע באוועגונגען זענען געווען שנעלע און אומרויקע. ער האט געטראגן א מונדיר פון דייטשישע באן־אנגעשטעלטע — טונקל־בלוי באזוימט מיט רויט.

צווישן די פארפעלקער אין דעם צימער זענען אויך געווען קוויאט־קאווסקי מיט וועראניקא, איבזשיניער זאוואדזקי מיט מארטא און די על־טערן מיט לעשעק, וואס האט געטראגן אונדזער יינגעלעס סוועטער. עס האט זיך דארט אויך איינגעארדנט די אלטע זשערלינסקא מיט איר זון, דעם באן־אנגעשטעלטן.

דער גרוזינער מיט דער יונגער מאריא האבן באקומען א באזונדער צימערל, צו וועלכן מען איז אריינגעגאנגען פון פראנט. אויף דער ספּע־ציעלער פריוילעגיע האט פון אנהייב קיינער נישט געלייגט קיין אַכט.

מיר האבן געהאט אין אונדזער גרופע אַכט קינדער, צוויי שוואַנגער־דיקע פרויען און עטלעכע עלטערע מענטשן. אין אונדזער טראַנספּאַרט האט מען נישט צעטיילט קיין משפחות. מיר זענען געקומען „פון אונדזער אייגענעם ווילן“ — דערפאר האבן מיר גענאָסן ספּעציעלע פריוילעגיעס, ווען אַלע האבן זיך שוין איינגעארדנט האט דער לאַגער־פירער שמידט געהאַלטן אַ רעדע.

ווען ער האט גערעדט האט ער זיך געדרייט, געכאַפט זיך פאַרן קראַגן, אונטערגעשפּאַרט זיך אויפן שטעקן, אַדער אַוועקגעיאַגט דאָס הינטל וואָס האט געלעקט זיינע שטיוול.

— דאָס איז אַ באַנלאַגער — האט ער גערעדט — אַ רייכס־באַנלאַגער. איר וועט אַרבעטן פאַר דער באַן. אייניקע אויפן באַנהאַף, אַנדערע אויף די רעלסן און נאָך אַנדערע אויף די לאַקאַמאַטיוון. אַ טייל פרויען וועט רייניקן די וואַגאָנען און די שניידערינס וועלן גייען מונדירן פאַר די באַן־אנגעשטעלטע. איינער פון אייך וועט אַרבעטן אין קיך ביי די קעסלען און עטלעכע פרויען וועלן העלפן דער קעכין, דער פרוי לונד.

ער האט באַשטימט אַרבעט פאַר יעדן, לוציאַנא, פון אונדזער צימער,

וועראַנגיקא און מאַרטא וועלן גיין רייניקן די וואַנגענען; זאָפּיאַ, אַנקא און באַרבאַרא גורסקא וועלן גייען מונדירן אויפן וואַרשאַווער באַנהאַף. דער גרוזינער מיט דער יונגער מאַריאַ וועלן פאַרן אויף דער סטאַציע טיר-גאַרטען און וועלן אַריינשטעלן גלאַז אין די פינצטער. די פּאַלקסדייטשקע לאַטטא וועט זיין די איבערזעצערין און וועט בלייבן אין באַראַק כדי צו העלפן דעם לאַגער-פירער. די מוטער פון דער יונגער מאַריאַ, פרוי מי-כאַלסקאַ, וועט העלפן דער קעכין און די מאַיעווסקאַס? ביידע מאַיעווס-קאַס וועלן אויך גיין אין דער קיך אַריין. אַ חוץ זיי, נאָך צוויי, די וויי-בער פון די באַן-אַנגעשטעלטע: נאַטאַליאַ און וואַצלאַוואַ. נאַטאַליאַ איז אַ שוואַנגערנדיקע.

זיי נעמען זיך גלייך צום שיילן קאַרטאַפּל. יאַהאַן צינדט אונטער דעם קעסל. די קעכין, פרוי לונד, לויפט אַרום איבער דער קיך און שרייט: — יאַהאַן! יאַהאַן!

יאַהאַן, אַ יונג אַ ריז, האָט אַ געשטופלט פנים און אַ קאַטאַראַקט אויפן רעכטן אויג. ער זעט אויס ווי אַ גולן. ער איז צוגענומען געוואָרן פון דער כּרוביעשאַווסקאַ-אַס צוזאַמען מיט זיין פּופּציאַריקער טאַכטער. — יאַהאַן! — רופט פרוי לונד — שנעל! שנעל!

— איך הייס קאַנסטאַנטי — קריצט ער מיט די ציין — וווּ איז די פאַרשאַלטענע איבערזעצערין? זאַל זי עס איר פאַרטייטשן.

נאָך שמידטן לויפט נאָך דאָס הינטל סטרופי און נאָך דער קעכין — דאָס קעצל מיטצי. באַלד רופט דער גאַנצער באַראַק: סטרופי! מיטצי! יעדער וואַלט גערן געגלעט דאָס הינטל און יעדער האָט אַ ליבלעכן זשעסט פאַר דער גרויער קאַץ.

אין דעם קליידער-מאַגאַזין רעזידירט — ריינהאַלד. ער איז אַ הוי-כער און אַ מאַגערער. אַנגעטאַן אין ציוויל. ער רעדט פּויליש מיט אַ מאַ-זורישן אַקצענט, דערפאַר קריגט ער גלייך דעם צונאַמען „מאַזור“.

צוזאַמען מיט די דעקן טיילט ער אַלעמען צו אַן עמאַלירטע שיסל מיט צוויי הענטלעך און אַ ברוין טעפל. די שיסל איז אויף זופ און דאָס טעפל — אויף קאווע. אויך צוויי צינערנע לעפל, אַ גרויסן און אַ קליינעם. אין דער קיך איז פאַראַן אַ פענצטערל, דורך וועלכן מען דערלאַנגט די זופ. יעדער גייט נאָכאַנאַנד צו צום פענצטערל און שטעלט אַוועק זיין

שיסל אויף דער מעטאלענער פלאטע. די קעכין גיסט אָן די זופ אין דער שיסל מיטן האַלב-ליטערדיקן קאַכלעפל פון אַ ריזיקן קעסל.
מען טיילט אויך אויס ברויט, אַביסל מאַרמעלאַדע און מאַרגאַרין. אין אַוונט שטעלט מען אַוועק אין קאַרידאָר לעבן דער קיכטיר אַ קעסל מיט קאַווע געמאַכט פון געברענטע אייכל-ניס. מען קען טרינקען וויפל מען וויל, ווייל קאַווע טיילט מען נישט אויס.

אין קאַרידאָר ברענט עלעקטריש ליכט. די לעמפלעך זענען אַרומגע-וויקלט מיט בלוי פאַפיר. ביז שפעט ביינאַכט דרייען זיך אַרום אין דעם קאַרידאָר מענער און פרויען. אַלע זענען אויפגעלעבט און אויפגערעגט. ווי אַזוי וועט עס זיין ביי דער אַרבעט? וועט מען זיי גוט באַהאַנדלען? וועלן זיי נישט זיין הונגעריק?

אַלע פענצטער אין באַראַק זענען גענוי און גוט פאַרטונקלט. אַ שוץ-גרוב איז אויפן פעלד, נישט ווייט — אפשר אַ הונדערט טריט; אַ לאַנגער מאַסקירטער טיפער גרוב. עס איז דאָרט אַפילו דאָ אַ סופיט פון ברע-טער, אונטערגעשפאַרט פון סלופעס און ביים סופיט ברענט טונקל אַן עלעקטריש לעמפל.

לאַנגזאַם, לאַנגזאַם פאַלט צו די שטילקייט אין באַראַק.

— מען דאַרף אונדז וועקן האַלב נאָך פיר פאַרטאַג — זאַגט איינער צום צווייטן.

— ווער וועט אונדז וועקן, שמידט?

— ניין, עמעץ אַנדערש.

***

אין צימער זענען מיר געווען זעקס פרויען און מאַרישיאַס זון איז געווען דער זיבעטער. לוצינאַ, וואָס האָט געווינט מיט אונדז אין זעלבן צימער, איז געווען אַ שיין בלאַנד מיידל אומגעפער פון אַ יאָר צוואַנציק. אַ גוטמוטיקע און אַ רויקע. אַ פוילע פון דער נאַטור, האָט זי געזוכט שוין און פריינטשאַפט.

זאַפּיאַ, מיט וועלכער זי האָט זיך באַקענט אין וואַגאַן, וואַלט גע-קענט זיין איר מוטער. האָט טאַקע לוצינאַ געהאַט פאַר איר די זעלבע געפילן, וואָס פאַר איר מוטער, וואָס זי האָט איבערגעלאָזט אין דער קליינער דירה אין וואַרשע - פּראַגע. און זאַפּיאַ ווידער — אַפּגעריסן פון איר איינציקער, שוין חתונה-געהאַטער טאַכטער — האָט אַרומגערינגלט

לוצינאן מיט א מוטערלעכער ווארעמקייט. א צופאל האט זיי פארייניקט און זיי האבן באשלאסן זיך צו האלטן צוזאמען. די לאנגזאמע און גוט-מוטיקע לוצינא האט זיך טאקע גענייטיקט אין אזא קלוגער און זעלבסט-זיכערער פריינדין.

— לוצינא, וואס טראכט זיך לוצינא?... אזוי זיך ארומצודרייען? לוצינא וועט מיר נאך פאלן אויף מיין קאפ. די ברעטער וועלן נישט אויס-האלטן און לוצינא וועט מיך צודריקן צום טויט...

אזוי האט זי געברומט אראפגעמענדיק די ברילן און באהאלטנדיק זיי פארזיכטיק אין שיידל. זי איז געווען קורצזיכטיק און איר פנים האט שוין גוט אנגעוויזן די עלטער. איר פיגור איז געווען דיקלעך און זי האט געהאט א פאר שטארקע און קרעפטיקע פיס.

— לוצינא ווייסט? — בעת דער סעלעקציע אין פרושקאוו האבן די דייטשן גארנישט געקוקט אויף מיר, נאר זיי האבן געקוקט אויף מיינע פיס, ווי מען קוקט אויף א פערד, צי ער האט שטארקע קנעכל'געלענקן; — „די מיט דיזן פיסן — די קאן נאך ארבייטן פיר דויטשלאַנד“.

זי האט גערעדט פויליש מיט א מזרח-אקצענט. ווען זי האט גע-שמייכלט, האט זי געוויזן לאנגע, געלע ציין און אירע כיטרע דורכגעטרי-בענע בליקן האט זי געווארפן פון אונטער די ברילן אָפּער:

— לוצינא, וואס פארא שאַד וואס מיר וועלן נישט ארבעטן צוזא-מען, הא, לוצינא?... —

— פאניושו — האט געזאגט אַנקא פון אונטערשטן בעטל צו גורס-קא, וואס איז געלעגן אויבן — איך בעט אייך זייער, דרייט זיך נישט אזוי, ווייל עס פאלט אויף מיר דער שטויב פון מאַטראַץ.

אַנקא האט געהייסן וויטריך און מען האט זי צוגענומען פון דער כרוביעשאַווסקא-גאַס.

— צי דאָרף נישט גיכער מאַדעסיקי טראַגן דעם נאָמען? — האט מיך שטיל געפרעגט מאַרישיאַ.

אַנקא איז געווען קורץ און דיק און איר קאפ איז געווען באהאלטן אין די אַקסלען. זי האט געהאט לאנגע הענט און א געשטופלט פנים, ווייסע און שטארקע ציין, שוואַרצע האַר און מאַנגאלישע שטריכן פון פנים. אָבער זי האט געהאט א הערלעכן און באַצויבערנדיקן שמייכל, וואס האט געענדערט איר פנים נישט צום דערקענען.

זי פלעגט אַרױפּשפּרינגען אויפן בעטל מיט דער געשיקטייט פון אַ מאַלפּע און זיך אײַנקאַרטשען. אַזױ אַרום האָט זי געגעסן איר זופּ, זיצנ־דיק אײַנגעקאַרטשעט אויפן בעט האָט זי געמאַכט אַרדענונג אין אירע זאַכן און געשלאַפּן איז זי — נאַקעטערהײט. אַזאַ איז געווען אַנקאַ.

דער רינשטאַק איז געווען איר פּאַטער און די מעלינע — איר מן־טער. זי פלעגט זיך אויסדריקן זייער גראַב. זי האָט נישט געוויסט וואָס אַזױנס איז בושה אַדער געוויסנהאַפּטיקייט. באַלד פון אַנהײב האָט זי אונדז געזאָגט:

— איך פלעג קומען אין אַ רעסטאָראַן אויף דער קלאַדנאַ־גאַס. מען האָט דאָרט געטרונקען שנאַפּס און פּאַרביסן מיט ברויט און הערינג. איך בין געגאַנגען מיט די דײַטשן און כ׳האַב געהאַט אַ סך זאַכן. זי האָט געהאַט באַרבאַראַ גורסקאַ פון דעם ערשטן אויגנבליק אָן. דער האָס האָט זיך אויסגעשײלט אין די קרומע לאַבירינטן פון איר אונ־טערבאַוווסטזײן; אין די געהײמסטע ווינקעלעך פון איר אורשפּרינגלע־כער נאַטור.

— פּאַנישו, צו אַלדע שוואַרצע יאָר, דריי זיך נישט, ווייל דו שיטסט אויף מיר דעם שטויב. און אויב דו וועסט עס ווידער טאָן, וועל איך דיר דײַן קאַפּ צעשפּאַלטן, זשידאָויצאַ! (ײַדישקע!).

אַזױ האָט זי געזאָגט און אונדז איז דאָס בלוט פאַרגליווערט געוואָרן. „דו, ײַדישקע“? ווי אַזױ האָט זי דאָס געמײנט?

צי האָט זי דאָס געזאָגט אין אַ פּאַרעם פון גרינגשעצונג, אַדער באַ־לײַדיקונג — ווייל צו זײַן אַ ײַד איז דאָך אַזױ ווי צו זײַן מחוץ דעם געזעץ, מחוץ למחנה... אַדער אפשר האָט זי דערפילט אין איר אַ ײַדישע פּרוי.

מיר האָבן אַ קוק געטאָן אויף גורסקאַ. זי איז געלעגן אויף דער פּלײַ־צע מיטן פנים געווענדט צום סופּיט. זי האָט געקוקט אויפן טונקעלן קרייז אויפן סופּיט — אויפן באַוועגלעכן שאַטן פונעם עלעקטרישן לעמפל וואָס איז געהאַנגען אויף אַ שנירל.

זי האָט זיך נישט אָפּגערופּן, נישט געבײזערט, בלױז נעגירט. די ווערטער פון דעם מיידל זענען אַראַפּגעשווומען פון איר, ווי וואַסער; ווי זיי וואַלטן נישט צו איר געווען געווענדט.

א געמיינזאמע שאַנק, א געמיינזאם בעט — וואָס פאַראַ געפער-
לעכע שכנות. צי וואָלט נישט באַרבאַראַ גורסקאָ גיכער געוואָלט אוועק-
פאַרן קיין האַמבורג, ווען זי וואָלט געוויסט וואָס ס'וואַרט אויף איר דאָ?
אַנקאָ האָט זיך אוועקגעלייגט נאַקעט אויף איר געלעגער, צוגעדעקט
זיך ביז העלפט, זיך איינגעקאַרטשעט און גלייך אַנטשלאָפן געוואָרן.

ביינאַכט, ווען זי איז אַרויס פאַרן באַראַק צו דערלעדיקן זיך, האָב
איר דערהערט ווי גורסקאָ האָט איר צוגעוואָרפן: — סאַבאַקאַ! — און
דערנאָך ווידער אַמאַל: — סאַבאַקאַ! (הונט).

די נעכט זענען געווען וואַרעמע, האָבן מיר אונטערגעלייגט צוויי דע-
קעס און זיך צוגעדעקט מיט דער דריטער. ס'קינד איז געשלאָפן אויפן
אייבערשטן געלעגער און מאַרישיאַ האָט געדערעמלט דערלעבן.

עמעצער האָט פאַרלאָשן ס'ליכט: — קאַפע נישט, קאַפע נישט —
האָט שטיל געזאָגט מאַרישיאַ, מאַציעק איז אומרויך געשלאָפן און האָט
זי געוועקט. ווער ווייסט וואָס עס האָט זיך אים געחלומט — אפשר איז
ער פון עמעצן אַנטלאָפן אויפן געלעגער. טייל מאַל האָט ער געוויינט, זיך
אוועקגעזעצט און אַ פאַרווינדערטער זיך אַרומגעקוקט...

ער איז געשלאָפן מיט זיין מוטער. כ'צווייפל צי ער וואָלט דעמאַלט
געקענט שלאָפן אַליין. דורכן טאָג איז ער געווען זייער אַ באַהערשטער
און געזעצטער, אָבער אין דער נאַכט האָט זיך זיין נאַטור געבונטעוועט
אַנטקעגן דער טרויעריקער ווירקלעכקייט וואָס איז געווען איבער זיינע
כוחות.

אַ זייגער האַלב פינף פאַרטאָג, ווען מיר אַלע זענען פאַרזונקען גע-
ווען אין אַ טיפן שלאָף, האָט זיך פלוצלינג אַנגעצונדן די ליכט און עס
איז אַריינגעקומען דער וועכטער.

— אַאָפּשטעען! — האָט ער אַ געשריי געטאָן מיט אַ דונערנדיקער
שטים, אזוי האָט מען מסתמא געוועקט די זעלנער אין די קאַזאַרמעס.

זיין נאָמען איז געווען — האַפּמאַן. ער איז געווען אַ מאַגערער און
זייער אַ הויכער בלאַנדער מאַן מיט אַ לאַנג און שמאַל פנים. ער האָט
געטראָגן ברילן און געהאַט טרויעריקע, מידע און גלייכגילטיקע אויגן.
ער האָט פאַרלוירן זיין לינקע האַנט אונטער סטאַלינגראַד און ער האָט
געהאַט אַ פּראָטעזע מיט אַ שוואַרצער הענטשקע.

ער איז געווען אזוי הויך, אַז עס האָט זיך געקענט דאַכטן אַז ער גייט

אויף שטאלצן. ער האָט גאַנץ דייטלעך געזען די פרויען, וואָס זענען גע-
לעגן אויף די אייבערשטע בעטן — מאַרישיאַ, לוצינאַ און באַרבאַראַ.
פלוצלינג איז ער געוואָרן ווי פאַרכישופט פון דער סודותפולער
קראַפט, וואָס האָט עמאַנירט פון באַרבאַראַ גורסקאַ. ער האָט זיך דער-
נענטערט צו איר געלעגער און ער איז אַ שווייגנדיקער שטיין געבליבן
לעבן איר. אַ לענגערע ווייל איז ער אַזוי געשטאַנען... זי, דערפילנדיק אַ
מאָן, האָט לאַנגזאַם אָפּגעדעקט איר קאַפּ — און אַ קוק געטאָן אויף אים...

**

אינדערפרי, ווען איך בין דורכגעגאַנגען דעם קאַרידאָר, האָב איך
אַריינגעקוקט דורך די אָפּענע טירן אין די צימערן. זיי זענען געווען ליי-
דיק — קיינער איז דאָרט נישט געווען.
ליידיק? קוויאַטקאָוסקי איז דאָך געלעגן אויף זיין פריטשע אין דעם
שוואַרצן אַנצוג אָן שיד. געלעגן און גערויכערט אַ פאַפיראַס. זשולקאָוסקי
איז געזעסן לעבן פענצטער און האָט אָנגעדרייט זיין זייגערל. די צוויי
מענער זענען נישט געגאַנגען צו דער אַרבעט. די צוויי האָבן בעסער גע-
וואָלט נישט אַרבעטן.

צומאָרגנס האָב איך זיי געזען אויף די זעלבע פלעצער. ווען כ'האָב
מיד פאַרקערעוועט אין דער קיך אַריין, האָב איך דערזען שמידטן. ער
איז אַריינגעפאלן אין דעם צימער און דאָס הינטל סטרופי נאָך אים.
ער איז גלייכגילטיק פאַרביי לעבן קוויאַטקאָוסקי און שטיין גע-
בליבן פאַר זשולקאָוסקי.

— דו פערפלוקטער ליאַ אוז בוב! — האָט ער אַ רעווע געטאָן און
האָט אים דערלאָנגט מיטן גאַנצן כוח אַ פאַטש אין פנים — צור אַרבייט,
צור אַרבייט, פערשטאַנדען?

זשולקאָוסקי האָט פאַרשטאַנען און פון דעם טאַג אָן איז ער שוין
אַלעמאַל געגאַנגען צו דער אַרבעט און קוויאַטקאָוסקי איז ווייטער גע-
לעגן אויף דער פריטשע אין זיין שוואַרצן אַנצוג אָן שיד. געלעגן און גע-
רויכערט פאַפיראַסן.

מען האָט געשמועסט, אַז קוויאַטקאָוסקי איז קראַנק אויף די אויגן,
דערפאַר איז ער באַפרייט געוואָרן פון אַרבעט. אַזוי האָט מען געשמועסט.
— מאַדנע זאַכן פאַסירן אין אונדזער באַראַק — האָב איך געזאַגט

צו מאַרישיאַ. — דער גרוזינער און די יונגע מאַריאַ האָבן אַ צימער נאָר פאַר זיך; דאָרטן וואָלטן געקענט זיין נאָך פיר מענטשן, און די רעשט גע- פינט זיך אין אַ שרעקלעכער ענגשאַפט. שמידט האָט געפאַטשט זשול- קאָוסקין און איז פאַרביי גלייכגילטיק לעבן קוויאַטקאָוסקין. קיינער גלייבט נישט אין זיינע קראַנקע אויגן.

אין דער קיך האָבן זיך אויך אָפגעשפילט מאַדנע זאַכן. נאָך צוויי וואָכן האָט שמידט זיך נאָך אַליץ געוויצלט מיט נאַטאַליאַ און זאַוואַדזקי, נאָר פאַרבייגייענדיק לעבן מיר און מאַרישיאַ, האָט ער גרויזאַם געקנייטשט מיט די ברעמען און אַוועקגעדרייט זיין קאַפּ.

די קעכין, פרוי לונד, איז אויך נישט געווען אַזוי צוגעלאָזן צו אונדז ווי פריער.

זי האָט געזאָגט, אַז איך שייל צו לאַנגזאַם די קאַרטאַפּל — און ווען מאַרישיאַ האָט זיך איינמאַל, וואַשנדיק ס'געפעס פאַרשניטן אַ פינגער, האָט זי געזאָגט, אַז זי טויג נישט פאַר דער קיך. מיר האָבן געפילט אין דער לופט עפעס נישט אַרויסגערעדטס און אומפאַרמיידלעכס.

די אַרבעט אין קיך האָט געהאַט אירע מעלות און מיר האָבן זי גע- וואָלט ווייטער אָנהאַלטן. מיר זענען געווען צוזאַמען מיט אונדזער מאַ- ציעק און אין פּאַל פון אַן אַנגריף האָבן מיר געקענט אויף אים אַכטונג געבן. האָבן מיר טאַקע זיך גענומען צום האַרצן די באַמערקונגען פון דער פרוי לונד און זייענדיק צוגעוויינט צו שלעכטע קאַרטן — האָבן מיר נישט דערוואַרט קיין שום גוטס פונעם גורל.

פרוי לונד, אַ הויכע בלאַנדע, נאָענט צו די פופציק, אַ שטאַרקבאַרע- דעוודיקע און אַ טויבע אויף איין אויער, האָט ליב געהאַט צו דערציילן פאַרשיידענע מעשות.

זי איז געווען אַן אלמנה נאָך אַ דאַקטער און זי האָט געהאַט אַ זין אין מיליטער, וואָס איז געשטאַרבן אין בערלין פון אַ לונגען-אנטצינדונג. — איצט האָב איך שוין קיין נאָענטן מענטשן נישט — דאַרפט איר וויסן. קיין דירה האָב איך אויך נישט, ווייל מיין הויז איז באַמבאַרדירט געוואָרן. איך בין אַן אויסגעבאַמבעטע, און איר מעגט אויך וויסן, אַז פאַר דער מלחמה האָב איך אַ סך יאָרן געאַרבעט אַלס אַ דינסט — אַלס שטי- צע — ביי אַ געוויסער רייכער יידישער משפּחה אין בערלין...

פארוואס דערציילט זי דאס? — האב איך א טראכט געטאן — און צי קוקט זי נישט אויף אונדז ווען זי רעדט וועגן דעם?

— און ווען מען האט זיי ארויסגעווארפן פון דער דירה, האב איך שרעקלעך געוויינט, ווייל איך בין צו זיי געווען זייער צוגעבונדן...

נישט נאטאליא און נישט וואצלאווא האבן זיך אנגערופן מיט א ווארט. זיי האבן נישט געוואלט בארירן די טעמע אין אונדזער קעגנווארט. אזוי האט זיך אונדז אויסגעוויזן. די דערציילונג פון דער פרוי לונד, אויס גערעכנט אויף א געוויסן עפעקט, איז געווארן איבערגעריסן און ס'איז געבליבן אזוי ווי הענגען אין דער לופטן. עס איז נאר פארבליבן נאך דעם דאס קלאפן פון אונדזערע הערצער... גארנישט מער.

זי האט געהייסן, אז נאטאליא זאל אנרייבן קארטאפל אויפן ריב־אייזן, ווייל שמידט האט ליב געהאט קארטאפל־לאטקעס; — אונד די פראו אליס וועט גיין מיט מיר אין מאגאזין און וועט מיר העלפן וועגן מאר־גארין.

שמידט און די קעכין האבן צו אלע יונגע פרויען גערעדט לויטן ערשטן נאמען. „מאריא, נאטאליא, וואצלאווא“ — פלעגן זיי זאגן. מיך האבן זיי גערופן „פראו אליס“.

אין מאגאזין האט זי אויף דער וואג אוועקגעלייגט א צען־גראם־גע־וויכט מיט דער מארגארין און אזוי ארום האט זי פאקטיש אפגעוויגן זיבעציק גראם אנטשטאט אכטיק; — צען גראם מאכט כמעט גארנישט אויס און איך האב ביי הונדערט פארציעס צוויי קילאגראם מארגארין פאר זיך — אזוי האט זי מיר געזאגט.

איך האב מיך אנגעשטויסן אז די וועכטער — צוויי זענען זיי גע־ווען; איינער האט נישט געהאט קיין רעכטע האנט, דער צווייטער — קיין לינקע. אויך די וועכטערס האבן אהיימגענומען א טייל פון אונדזערע פאר־ציעס.

מיט דער גאנצער זיכערקייט האט גענומען שמידט וואס ער האט נאר געוואלט אין זיין לעדערנעם פארטפעל, מיט וועלכן ער האט זיך קיינ־מאל נישט צעשיידט.

אלע דריי זענען געווען באווייבטע און שמידטס און האפמאנס פרויען האבן געשוואנגערט.

פאר שמידטן האט מען יעדן פרימארגן געקאכט אויף פרישטיק האַ-

בער־קאשע מיט מילך. די וועכטערס האָבן אויך געגעסן די קאשע אין דער קיך. מיר האָבן זייער געוואָלט, אַז אויך מאַציעק זאָל כאַטש איינמאַל אַ טאָג עסן אַזאַ נאַרהאַפטיקע שפּייז.

יעדעס קינד אין אונדזער לאַגער האָט עלף אַזייגער געקריגן אַ טע־פעלע מילך. קיינמאַל נישט קיין איי, פלייש אָדער פּרוכטן. מיר האָבן אַוועקגעגעבן מאַציעקן פון אונדזערע פּאַרציעס די דיגע שטיקלעך ווורשט און דעם גרעסטן טייל פון אונדזער מאַרגאַרין און מאַרמעלאַד.

אַבער דאָס אַלץ איז געווען נישט גענוג. מיר האָבן געליטן פון דעם וואָס ער איז שלעכט דערנערט. מיר האָבן זיך נישט געקענט געבן קיין עצה. מיר האָבן נאָך דעמאַלט נישט געהאַט קיין שום קאַנטאַקטן. כּדי צו קויפּן פּראַוויאַנט אויף לינקס.

דאָס איינציקע האָב איך נאָר געטאַן. איך האָב נאָך געהאַט אַן אַנ־דענק־בראַש פון שוואַרצן אַגאַט־שטיין אין אַ מעטאַלענער ראָם, זייער פיין אויסגעאַרבעט. איך האָב די בראַש אַוועקגעגעבן דער קעכין — „אַלס גע־דעכניסס“ — זי זאָל געבן אַ שיסעלע זופּ יעדן פּרימאַרגן פון דעם לאַגער־פּירער שמידטס טעפל.

באַלד איז די שווערע אַטמאָספּער אין קיך געוואָרן לייכטער. זי האָט שוין נישט געזאָגט, אַז איך שייל לאַנגזאַם די קאַרטאַפּל און אַז מאַרישיאַ איז נישט פעיק צו דער אַרבעט אין קיך.

— פּראַו אַליס, איך האָב געזען, אַז דו האָסט היינט אַרויסגענומען פון טאַש אַ שאַכטל אויף פּודער — אַן אמתע צאַצקע.

זי האָט געהאַלטן אויף אירע קני די קאַץ און איר געגעבן עסן פון אַ שיין פּאַרצעלאַן־שיסעלע מיט גאַלד באַזוימט און אין דער מיט מיט אַן אויסגעמאַלענער רויז.

— דאָס איז ראַזענטאַל־אויסאַרבעטונג, האָב איך געזאָגט. און זי האָט געענטפּערט, גייענדיק נאָך אירע געדאַנקען: — אויב איר וועט זוכן דאָס שאַכטל אויף פּודער, וועט איר עס געפינען ביי מיר.

איך האָב איר נישט געוואָלט געבן דאָס שאַכטל אויף פּודער.

***

נאָך דריי וואָכן האָט מען אַנקאַ אַרויסגעוואָרפּן פון דער אַרבעט. זי

האַט צוגענייט קנעפלעך צו די מונדירן אין דער שניידער־פאַבריק אויפן וואַרשאַווער באַנהאַף.

מען האָט זי געשיקט צו שטראַף־אַרבעט. זי האָט איצט געאַרבעט ביים אַפּרייניקן די באַמבאַרדירטע געביטן. דאָרט האָט זי זיך געטראָפּן מיט די דייטשן און זי האָט געהאַט פאַר זיך גרויסע מעגלעכקייטן.

אין יענע שווערע צייטן פלעגט זי מיטברענגען מיט זיך זעמעלעך פון ווייסן מעל. איינמאָל האָט זי געברענגט אַ האַלבן קילאָגראַם מאַננע־קאַשע אין אַ לייזונטן בייטל. און איינמאָל — אַפילו אַ שטיק שטאַרקן זייד פון אַ פאַראַשוט.

— וואָס קען איך פון דעם אויפנייען, פרוי מאַיעווסקאַ? — האָט זי געפרעגט, פרייענדיק זיך מיטן שטיקל זייד, ווי אַ קינד.
— אַ בלוזע, אַ שיינע בלוזע — האָב איך איר געזאָגט — אויב איר וועט עס קענען צושניידן.

איך האָב איר געבראַכט אַ שערל. זי האָט צוגעשניטן זיצנדיק איינ־געקאַרטשעט אויפן בעט און שפּרינגענדיק פון איין אָרט אויף אַ צווייטן. זי האָט מיר אַוועקגעשאַנקען אַ שטיקל סחורה אויף אַ טיכעלע צו דער נאַז. זי פלעגט אַהיימברענגען פון שטאַט אַלצדינג, וואָס זי האָט נאָר גע־קענט באַקומען. איינמאָל אַ ביוסט־האַלטער, אַ צווייט מאָל אַ העמד, אַדער אונטעררוועש.

ווען זי האָט געברענגט זעמעלעך, פלעגט זי מאַציעקן געבן איינס. איינגעקאַרטשעט אויפן בענקל, ווייל מיר האָבן נישט געהאַט קיין שטולן, נאָר הויכע דאַרפישע בענקלעך — אַזוי, איינגעקאַרטשעטערהייט, האָט זי אויסגעצויגן די האַנט און אַריינגעלייגט אַ זעמל אין זיין הענטל.

— אַט האַסטו, עס! — האָט זי געזאָגט — דאָס איז אַ זעמל פון אמתער ווייסער מעל.

ווען זי האָט פאַר זיך געקאַכט אַ געדיכטע זופ פון מאַננע־קאַשע, האָט זי אים אויך געגעבן אַ ביסל אויף אַ שיסעלע. זי האָט דערביי חניפהדיק געשמייכלט אויף איר שטייגער און אירע שיפע מאַנגאָלישע אויגן האָבן אויסגעזען אין דעם שמייכל ווי צוויי שפאַרעס.

זי האָט אים צוגעצויגן צו זיך, אַרומגענומען, געגלעט איבער די האַר, צוגעדריקט זיין קאַפּ צו איר ברוסט און הייס געקושט זיינע בלאַסע באַקן.
— פרייליך אַנקאַ — האָט איינמאָל געזאָגט מאַרישיאַ — איר זענט

דאך אן אינטעליגענט מיידל און איר ווייסט מסתמא, אַז מען טאָר נישט קושן קיין קינדער.

זי איז פלוצלינג רויט געוואָרן. זי האָט זיך באַליידיקט. זי האָט גע-שוויגן אַ לאַנגע ווייל, דערנאָך האָט זי קאַפּריזונע אויפגעהויבן איר קאַפּ און זי האָט געזאָגט צו מאַציעקן, קוקנדיק אויף מאַרישיאַ:
„דו, מיין שיינער ייִדישער פּרינץ“...

די פינף שרעקלעכע ווערטער.

מאַרישיאַ איז בלאַס געוואָרן. זי האָט, אַ צערודערטע, אַ קוק געטאָן אויף מאַציעקן, נישט וויסנדיק ווי אַזוי ער וועט דערויף רעאַגירן; דער-נאָך אויף אַנקאַ, וואַרטנדיק צי זי וועט נישט זאָגן נאָך עפעס אַנדערש... זי האָט נישט געזאָגט מער. שווייגנדיק האָט זי אויפגעגעסן איר זופּ און דערנאָך איז זי אַרויס אין וואַשצימער אַפּוואַשן די שיסל.

מיר זענען געווען צעשמעטערט. וואָס האָבן געקענט באַטייטן אַנקאַס ווערטער? צי האָט זי זיך אַנגעשטויסן? צי וועט זי נישט וועלן אויסנוצן איר חשד?

אַלץ איז געווען אַפהענגיק ווי ווייט זי האָט זיך געפילט באַליידיקט צוליב מאַרישיאַס ווערטער. עס איז נישט געווען קיין שום צווייפל. אַז דאָס לעבן פון אונדז דריי איז איצט געלעגן אין די הענט פון דעם מיידל. און דאָך איז ביז איצט צווישן אונדז מיט איר נישט געווען קיין שום צוזאַמענשטויס. פונקט פאַרקערט. זי האָט גיכער זיך געלאַשטעט צו אונדז. מיט גורסקאַ איז זי געווען צעקריגט. לוצינאַ און זאַפּיאַ האָט זי אינגאַריט, ווייל זייער באַצונג צו איר איז געווען פול מיט פאַראַכטונג. נאָר מיר אַליין האָבן איר אַרויסגעוויזן פּריינטשאַפּט, ווייל טראַץ איר ברוטאַליטעט און אכזריותדיקייט, האָבן מיר אַרויסגעפילט אין דער פּרימיטיווער נאַטור גוטסקייט, טרויער און בענקשאַפּט.

זי האָט געקענט לאַנג דערציילן וועגן איר ברודער וואָס איז געווען אַ גלח און מיר האָבן געקענט געדולדיק אויסהערן די דערציילונגען. זי איז געווען שטאַלץ מיטן ברודער. וועגן וואָס זי זאָל נישט רעדן, איז זי צוריקגעקומען צו דער טעמע. זי האָט זיך דעמאָלט געפילט העכער אין דער געזעלשאַפּטלעכער היעראַרכיע, זי האָט געזוכט אין די אויגן פון די צוהערער רעספעקט פאַר זיך און זי האָט אפשר געטראַכט, אַז מען איז איר מקנא מיטן גלח אין דער משפּחה.

מיר האָבן געלעבט דורך אַ וואַך אָדער צוויי — אין שרעק, ווייל אַנקאָ איז שוין נישט געווען צו אונדז אַזאַ האַרציקע ווי פריער. זי האָט שווייגנדיק געגעסן איר זופּ און זיך באַמיט נישט צו קוקן אויף אונדז אָדער אויפן קינד. דערנאָך איז זי אויפגעשפרונגען אויפן בעט און זי האָט לאַנג צו־נויפגערוקט איבער איר קאָפּ די ברעטלעך פון באַרבאַראַ גורסקאַס געלע־גער. דערביי האָט זי געמרקעט צו זיך אַליין: — זי צעשפרייט אומיסטן די ברעטלעך, די געמיינע שעלמע, אַז דאָס מיסט זאָל זיך שיטן אויף מיר. נאָך אַ געוויסער צייט איז דער אינצידענט פאַרגעסן געוואָרן און אַנדער קאָ האָט, פונקט ווי פריער, — באַאיינפלוסט פון אַן אינסטינקט, פון וועלכן זי האָט זיך נישט געקענט אָפגעבן קיין חשבון — געברענגט מאַ ציעקן זעמעלעך אָדער צוקערלעך.

יא, מען האָט געקענט מיינען, אַז דער אינצידענט איז פאַרגעסן גע־וואָרן. אַלצדינג האָט דערויף עדות געזאָגט. די טעג און נעכט זענען גע־פלאַסן באַרמאַל און גאַרנישט איז צעשטערט געוואָרן. און דאָך, האָב איך, צו מיינ איבעראַשונג אַיינמאַל געהערט ווי זי האָט ווידער געזאָגט:

— איך האָב זיך ליב, ווייל דו ביסט שוין, מיינ ליבער זשידעק.

**

שוין זייט עטלעכע וואַכן זענען די מענטשן פון אונדזער באַראַק געגאַנגען צום אָפּטריט אין דרויסן און מיר — צוזאַמען מיט זיי. די לאַ־טרינעס אין לאַגער זענען פאַרשלאַסן געוואָרן. מען האָט בשום־אופן נישט געקענט אויסלערנען די מענטשן, אַז אויף די ברעטלעך אין אָפּטריט זיצט מען, נישט מען שטייט. יעדן טאָג זענען די אַלע אָפּטריטן — אַזעלכע ווייסע און גלאַנצנדיקע אין טאָג פון אונדזער אַנקום — געוואָרן שרעקלעך פאַראומרייניקט. אומזיסט האָט זיך שמידט אויפגערעגט און געשאַלטן.

צום סוף האָט מען פאַרקלאַפט דעם אַריינגאַנג אין דער לאַטרינע מיט ברעטער.

אינעם אָפּטריט אין דרויסן איז געווען אַנדערש. די פאָדלאַגע איז געווען נאַס. די טירן האָבן זיך נישט צוגעמאַכט. עס זענען אַפילו נישט געווען קיין אָפּגעטיילטע ווענטלעך. איין לאַנגע אַפּצאַמונג האָט אָפּגעזונ־דערט די מענער־טייל פון דער פרויען־אָפּטיילונג.

שמידט האָט געהאַט אַ באַזונדערן אָפּטריט אין באַראַק. דער שליסל

איז געהאָנגען אויף אַ טשוואַק, לעבן אַריינגאַנג צו זיין צימער. דער אָפּ-
טריט איז געווען אויסשליסלעך פאַר אים, פאַר די צוויי וועכטערס, פאַרן
מאַגאַזין־אויפזעער ריינהאַלד און פאַר דער קעכין, פרוי לונד.

איז טאַקע אַך און וויי געווען צו דעם יעניקן, וואָס איז קראַנק גע-
ווען אויפן מאַגן אַדער פענכער און געמוזט לויפן אין אַ רעגנדיקער נאַכט
אין דרויסן אַרויס אין דער קאַלטער לאַטרינע. דאָס שטיקל ליכטל, וואָס
מען האָט געהאַלטן אין האַנט, איז אויסגעלאָשן געוואָרן ביים ערשטן בלאַז
פון ווינט און מען האָט געמוזט לויפן אין דער פינצטער, פאַלנדיק איבער
די חורבות פונעם פאַרברענטן באַראַק.

ערשט אין דעם אָפטריט האָט מען אָנגעצונדן אַ שוועבעלע און אַלע
מאָל איז דאָרט נאָך עמעצער געווען וואָס איז געשטאַנען אויפן ברעטל.
ווען מאַרישאַ איז קראַנק געוואָרן אויף בלוטיקער דיזענטעריע, איז
זי איזאַלירט געוואָרן אין קליינעם שטיבל, וואָס איז געווען באַשטימט
פאַר קראַנקע.

— דורכפאַלל — האָט געזאַגט שמידט — מאַריאַ האָט דורכפאַלל.
זי איז דאָרט אָפגעלעגן צוויי טעג מיט צוויי נעכט.

דערנאָך האָט דעם איזאַלירטן צימער באַקומען, דורך פראַטעקציע,
באַרבאַראַ גורסקאַ, אויסשליסליך פאַר זיך — ווי אַן אַרבעט־וואַרשטאַט.
גורסקאַ איז געווען פון פאָך אַ שניידערין. — נייען, נייען — האָט
זי געזאַגט — איך קאָן נייען פאַר שמידטס ווייב און פאַר די וועכטערס
ווייבער, אָבער איך האָב נישט קיין מאַשין און נישט קיין צימער.

דער פאַרליבטער וועכטער האַפמאַן האָט איר פון ערגעצווו פאַר-
שאַפט אַ האַנט־מאַשין צו נייען. שמידט האָט דערלויבט זי אַריינצושטעלן
אין דעם איזאַלאַציע־צימער און גורסקאַ האָט אין משך פון צוויי נעכט
אויפגענייט פאַר זיין ווייב אַ קלייד. דערנאָך האָט זי געמאַכט אַ בלוזע
פאַר דער פרוי פון וועכטער רעיריד און אַ נאַכט־העמד פאַר דער פרוי פון
וועכטער האַפמאַן.

צוויי וועכטערס זענען געווען. איינער איז געווען אויף דער וואַך ביי-
טאַג, דער צווייטער — ביינאַכט. זיי האָבן זיך געטוישט נאָך אַ געוויסער
צייט. דאָס זענען געווען קריג־אינוואַלדין אין דעם ראַנג פון קאַפראַלן.
יעדער פון זיי האָט אויף דער מלחמה פאַרלוירן איין האַנט. איינער האָט

געטראגן אַ שוואַרצע הענטשקע. דער צווייטער האָט געהאַט אַ צוגעטשע־פעטן קרוטשיק צו דער פראַטעזע.

רעיריך האָט געהאַט דעם צונאַמען „רעריש“ אָדער „הענטל“. רעריש האָט זיך אַלעמאַל אַרומגעדרייט איבערן באַראַק מיט אַ טעפל, אָדער אַ שיסל פאַר זוף אויפגעהאַנגען אויפן קרוטשיק.

ביידע זענען געווען יונגע מענטשן און האָבן זיך אָנשטענדיק אויפ־געפירט לגבי אונדז. צו די פליכטן פונעם טאַג־וועכטער האָט געהערט דאָס וואַכן לעבן טירל. ער האָט באַדאַרפט קאַנטראַלירן צי די וואַס גייען אַרויס אין שטאַט האָבן דעם צוגענייטן אות „פ“ צום אָנצוג. אין אַלגעמיין אָבער האָט מען זיך לייכט באַצויגן צו דער פאַראַרדענונג און זעלטן ווער עס האָט צוגענייט דעם בוכשטאַב. דער וועכטער האָט אויך קיינמאַל נישט געלייגט קיין אַכט דערויף.

דער נאַכט־וועכטער איז געזעסן אין שמידטס צימער, געהייצט דאָס אייוועלע מיט בריקעטן, אָדער קאַקס און אין פאַרשיידענע שעהן געוועקט מענטשן צו דער אַרבעט.

ווען גורסקא האָט שוין אויפגענייט די זאַכן פאַר די ווייבער פון די וועכטער און פאַר שמידטס ווייב, האָט זי זיך איינגעשאַפן צוויי ליילע־כער אין בלויע און ווייסע קראַטן און זי האָט פאַר זיך אויפגענייט אַ לאַנגן ביז דער ערד — ברייטן מאַדערנעם שלאַפראַק. נאָך דער אַרבעט איז זי אַרומגעגאַנגען אין דעם שלאַפראַק איבערן קאַרידאָר און אין קיך אַריין גע־גאַנגען נאָך איר פראָוואַנט. אויפן פּאַן פונעם פאַרוואַנצטן און פאַרלאַזטן באַראַק האָט די עלעגאַנץ אויסגעזען גראַטעסקמעסיק. טראַץ דעם האָט זי געוועקט קנאה אין די הערצער פון די יונגע פרויען און זי האָט מאַגנע־טיש צוגעצויגן די אויגן פון די מענער.

אויב גורסקא האָט גענייט דורך די נעכט — איז ווען איז זי גע־שלאַפן? זי איז געשלאַפן אַ שעה אָדער צוויי אויפן בעט, וואָס איז גע־שטאַנען אין דעם איזאָלירטן צימער — אַחוץ דעם איז זי געשלאַפן אין טראַמוויי און אין דער עלעקטרישער באַן, וואָס האָט זי געפירט צום אַרבעט־אַרט און צוריק פונעם אַרבעט־פלאַץ.

האָט טאַקע טיילמאַל געטראַפן, אַז זי איז אַריבערגעפאַרן די סטאַ־ציע, וווּ זי האָט באַדאַרפט אַראַפּשטייגן. אויפוועקנדיק זיך פלוצלינג צו־

ליבן שטויס, האָט זי געזען, אַז זי געפינט זיך ערגעץ ווייט אין אַ פּרעמ־
דער און אומבאַקאַנטער געגנט.

באַרבאַראַ גורסקאַ איז געווען פּריווילעגירט ביי די הויכע פענצטער,
וואָס מען האָט נישט געקענט זאַגן וועגן אונדז — אַליציאַ און מאַריאַ
מאַיעווסקאַ, די קיך־העלפּערינס.

שמידט האָט געשטשירעט מיט די ציין אין אַ שמייכל, ווען ער האָט
זיך געטראָפּן מיט גורסקאַ אין קאַרידאַר, געדענקענדיק וועגן קלייד, וואָס
זי האָט אויפגענייט פאַר זיין ווייב, אָבער ער האָט גרויזאַם געקנייטשט
זיינע ברעמען ווען ער האָט זיך באַגעגנט מיט אונדז.

— פאַרוואָס? — האָט זיך מאַרישיאַ געוונדערט — וואָס איז גע-
שען? פאַרוואָס איז פון אָנהייב געווען גוט און איצט איז שלעכט? צי
דאַרפן מיר אים נישט מיט עפעס אונטערקויפּן? געבן אים עפעס אַ גע-
שאַנק?

— אונטערקויפּן? — האָב איך געפרעגט אַ דערשראַקענע — געבן
אים כאַבאַר? פאַר אונטערקויפּן און כאַבאַר קענען מיר פאַרפוילט ווערן
אין תּפּיסה אויף וואָס וועט דעמאָלט זיין מיט אונדזער יינגעלע?

— מאַריאַ! — האָבן מיר דערהערט שמידטס שטים פון קאַרידאַר,
די שויבן האָבן אַ ציטער געטאַן פון זיין קול.

— ער רופּט מיך — האָט זי געזאַגט — איך גיי אין זיין קאַנצע-
לאַרע.

זי איז געגאַנגען און צוריקגעקומען נאָך עטלעכע מינוט.

— ווייסט וואָס ער האָט מיר געזאַגט? אַז פון מאַרגן אָן וועל איך
גיין צו דער אַרבעט אויפן גערליצער באַנהאַף, דער וועכטער וועט מיר
אויפוועקן האַלב נאָך דריי.

— פאַרוואָס אַזוי פּרי? ער וועקט דאָך אַלע האַלב נאָך פּיר?

— ווייל איך מוז פאַרן אויפן באַנהאַף אַ גאַנצע שעה צייט מיט אַ
געוויינלעכער באַן.

איך האָב מיך טרויעריק אַוועקגעזעצט אויפן געלעגער.

— האָב נישט קיין פאַרדראָס — האָט זי געזאַגט — אַזוי וועט זיין
בעסער, אין דער קיך וואַרפן מיר זיך צופּיל אין די אויגן, אַ סך זענען

אונדז מקנא, מיינענדיק גאָט ווייסט וויפל מיר געניסן דערפון. איך בין יונג און איך דאַרף גיין צו דער אַרבעט. די הויפט־זאַך איז, אַז דו זאָלסט דאָ פאַרבלייבן און קענען אַכטונג געבן אויפן קינד.

האַלב נאָך דריי אין מיטן דער נאַכט האָט זיך די טיר געעפנט און עס איז אַריינגעקומען דער וועכטער האָפּמאַן. ער האָט נישט אָנגעצונדן די עלעקטרישע ליכט אין צימער נאָר איבערגעלאָזט אָפּן די טיר צום קאַ-רידאַר. ער האָט זיך דערנענטערט צו מאַרישיאַס געלעגער און אַ טרייסל געטאָן מיטן קישן.

— אָפּשטעהען, מאַריאַ! — האָט ער שטיל געזאָגט, כדי נישט אופֿ-צוועקן די איבעריקע וואָס זענען געשלאָפּן — עס איז שוין האַלב נאָך דריי.

אַ צעטומלטע האָט זי זיך אַראָפּגערוקט פונעם אייבערשטן געלעגער, אָנגעטאָן די פּאַנטאַפּל, וואָס זענען געווען אינגאַנצן צעריסן. זי האָט נישט געהאַט קיין אַנדערע. גענומען אויף זיך דעם מאַנטל, אַ צו לייכטן פאַר די האַרבסטיקע קאַלטע נעכט; אָנגעשמירט אַ פאַר שטיקלעך ברויט מיט מאַרמעלאַד און עס איינגעוויקלט אין פּאַפּיר. זי איז אַריין אין דער קיך און געבראַכט אַ טעפעלע קאַווע. זייענדיק אָנגעטאָן צום אַרויסגיין, האָט זי זיך אַוועקגעזעצט ביים טיש און געגעסן.

זי האָט געזען אין דער טונקלקייט אונדזערע נעפלדיקע, שלאָפּנדיקע געשטאַלטן, אַנקאַס נאַקעטע ברוסטן, זאַפּיאַס אַראָפּגעהאַנגענע האַנט און לוצינאַס פּראָפּיל, וואָס האָט זיך שוואַך געצייכנט אויפן שוואַרצן פּאָן פון דער וואַנט.

דערנאָך איז זי אַרויס. אויפן לאַנגן, ליידיקן, שוואַך־באַלויכטענעם קאַרידאַר האָבן הויך אָפּגעקלונגען אירע שנעלע טריט. דורך דער האַלב־אָפּענער טיר פונעם איזאָלירטן צימערל האָט זי דערזען באַרבאַראַ גורס־קאַ, וואָס איז געזעסן ביי דער ניי־מאַשין און איבער איר — דאָס איבער־געבויגענע פנים פון דעם וועכטער האָפּמאַן, וואָס האָט אויסגעדריקט לייד.

אויפן הויף איז זי אַרומגערינגלט געוואָרן פון אַ פינצטערניש. זי האָט זיך פאַרייניקט מיט דער אָפּטיילונג, וואָס האָט געאַרבעט אויפן זעלבן באַנהאַף. פון היינט אָן וועט זי אַרבעטן „אויף גערליצע“.

עס האָט אָנגעהויבן צו פּאַלן אַ דינער רעגן. זי האָט אַראָפּגעבויגן

דעם קאפ, ווייל דער ווינט האט געבלאזן אין פנים אריין. זי האט שטארק קער ארומגעוויקלט דעם שאל אויפן האלדז. פארן אפטריט האט זיך א שוועבעלע אנגעצונדן — און פארלאשן.

**

וואס איז געשען מיט אונדזער וועכטער האפמאן? ער האט נישט געגעסן, ער איז נישט געשלאפן; אויף אונדזערע אויגן האט ער גענומען איינגיין, ווערן דארער פון טאג צו טאג. עס איז שוין פאר קיינעם נישט געווען קיין סוד, אז ער איז געווען פארליבט אין בארברא גורסקא.

צי האט ער זי נישט כסדר נאכגעפאלגט מיט זיינע אויגן? צי האט מען דען נישט געפילט, אז ער וואלט געגאנגען אין פייער אריין אויף איר מינדסטן ווונק? צי האט ער איר נישט געקושט די האנט אויף א גוטער נאכט... שוין בלויז אט דער ריטערלעכער זשעסט אויפן פאן פון דער באטריבטער ווירקלעכקייט האט געוויזן ווי שטארק ער איז געווען פאר ליבט... און דאך איז דאס געווען א טראגישע ליבע — ווייל אן איינ-זייטיקע.

מען האט איבעריקנס געקענט פארשטיין די טראגעדיע. ווען מען האט אים אראפגענומען די האנט, האט ער איבערגעלעבט א נערוונשאק, נאך וועלכן ער איז נאך נישט געקומען צום גלייכגעוויכט. ער איז געווען א קאליקע און ער האט געמיינט, אז אין די אויגן פון די פרויען האט ער קיין שום ווערט נישט.

און דאך האט ער געהאט א ווייב — א שיינע און א גוטמוטיקע — אין די ערשטע חדשים פון שוואנגערשאפט. זי פלעגט טיילמאל קומען צו אונדז אין באראק און דערנאך זענען זיי צוזאמען געגאנגען אהיים. זי האט שנעל באגריפן וואס דא קומט פאר. אין א קריגעריי האט זי אים געווארפן אין פנים אריין דאס נאכט-העמד, וואס גורסקא האט פאר איר אויפגענייט.

צי האט דער וועכטער האפמאן געוויסט דערפון, אז דער ציוויל גע-קליידטער דייטש, וואס פלעגט קומען אין טראנזיט-לאגער איז אריינגע-קומען אויך אין אונדזער באראק? ער האט געהאלטן אונטער זיין ארעם דעם זעלבן לייונטענעם בייטל מיט פראוויאנט, וואס איז געווען אזוי שווער צו באקומען אין יענע צייטן; פוטער, חזיר-פעטס, וורשט...

ווען ער איז געקומען, האָט גורסקא אָן אַ וואָרט זיך אָנגעטאָן אין מאַנטל און איז אַוועק מיט אים אין שטאָט אַריין.

אַבער פריער האָט זי מיט אַ שליסל געעפנט איר שענקל און פאַר־שלאָסן דאָרט די פעקלעך וואָס זענען געווען איינגעוויקלט אין פאַפיר. זי האָט איר שענקל פאַרמאַכט אויף אַ שלאָס, וואָס זי האָט געקויפט אויסן אַלעקסאַנדער־פלאַץ. זי האָט זיך אַרומגעקוקט איבערן צימער:

— צי איז דאָ די מאַלפע? — האָט זי געפרעגט מיט אַ שמייכל.

זי איז געווען די ערשטע וואָס האָט פאַרשלאָסן איר שאַנק, נאָך איר האָבן אויך אָנגעהויבן לוצינאַ און זאָפּיאַ צו פאַרשליסן זייער שענקל. פאַר וועמען? מיר האָבן געמיינט אַז פאַר אָנקאַ.

ערשט אַ סך שפעטער איז אונדז איינגעפאַלן אַז אפשר פאַרשליסן זיי די שענק פאַר אונדז. מיר האָבן געהאַט מיט זיך אַ קינד, אַ נישט־דערנערט קינד. אפשר האָבן זיי געמיינט, אַז מען קאָן קיינמאַל נישט וויסן צו וואָס פאַראַ מצב עס קאָן דערגיין אַ מוטער, וואָס וויל דערנערזן איר קינד...

זיי זענען געווען אויפּמערקזאַם און פאַרויכטיק.

באַרבאַראַ גורסקא האָט זיך נישט געוואַלט צופאַסן צו די ראַמען פון לאַגער־לעבן. זי איז געווען אַ פּראַקטישע פרוי און זי האָט באַשלאָסן צו־ריק צו געווינען — אויב נישט אַלץ — איז כמעט אַלץ, וואָס זי האָט געהאַט פאַרלוירן. זי האָט זיך שוין געקויפט אַ פּול־פעדער און שוין גע־האַט אַ נאַכט־העמד.

אין דער צייט האָט דער פאַרוואַלטער פון מאַגאַזין, ריינהאַלד, אַדער מאַזור, אונדז צוגעטיילט אַביסל זאַכן. יעדע פרוי האָט באַקומען אַ פאַר וואַרעמע אונטערוועש, דיקע ביינוולנע זאַקן און אַ ביינוועלן קלייד אין קראַטן, וואָס מען האָט געטראָגן אָנשטאַט אַ נאַכט־העמד. אַבער מאַרישיאַ האָט צופעליק פון אים געקריגן אַן אַמתדיק נאַכט־העמד אין ראַזאַ־קאַליר. זי האָט עס גלייך פאַרקויפט גורסקאַן פאַר אַ שטיקל פּוטער.

אַלע פרויען אין דעם באַראַק האָבן געטראָגן די לאַגער־וועש, אַ חוץ לאַטטאַ, אונדזער איבערזעצערין, וואָס האָט זיך געהאַלטן פאַר עפעס בע־סערס. מאַזור האָט אונדז אויך צוגעזאַגט אויף ווינטער שיך אויף היל־צערנע פּאָדעשוועס און הילצערנע שטעקשיך צו טראָגן אין לאַגער. אַבער דאָס אַלץ האָט נישט געהאַט קיין שייכות מיט לאַטטאַ... צי קאָן מען זיך

איבערהויפט פארשטעלן לאַטטאָ זאל גיין אויף הילצערנע פּאָדעשוועס?
לאַטטאָ האָט אַרויסגעהאַלפן שמידטן ביי די אויסצאלונגען. זי האָט
געמאַכט די רשימות און צענוזירט די בריוו, וועלכע זענען געקומען איז
לאַגער.

איינמאל איז צו אונדז אָנגעקומען אַ פעקל פון דער שווייץ — פון
דער שווייץ! — דאָס איז געווען אַן ענטפער פון לוציאַ הערש אויפן בריוו,
וואָס מיר האָבן אַרויסגעשיקט פון טראַנזיט־לאַגער. ווי גערירט זענען
מיר געווען! וואָס קאָן זיין אין דעם פעקל? אַזאַ קליין און לייכט פעקל.
מיר האָבן געמיינט, אַז טיי, ווייל וואָס אַנדערש האָט דאָרט געקענט זיין?
אונטערגעשריבן איז געווען נישט לוציאַ הערש און נישט איר טאַכ־
טער יאַאַנאַ, אונטערגעשריבן איז געווען לובינסקאָ — אַ געוויסע מאַריאַ
לובינסקאַ. מיר האָבן פאַרשטאַנען, אַז די פרוי הערש האָט אומיסטן, צו
ליב אונדזער זיכערקייט נישט אויפגעגעבן איר ריכטיקן נאָמען.

מיר האָבן געדרייט דאָס פעקל אויף אַלע זייטן. איידער מיר האָבן
עס אויפגעעפנט, האָבן מיר איבערגעקוקט יעדן אות, יעדן שטעמפל, דאָס
שנירל, פאַפיר, מאַרקעס... ווייל דאָס איז געווען די וועלט, וואָס איז צו
אונדז געקומען.

אין דעם פעקל איז געווען אַ זייגערל, אַ פרויען־האַנט־זייגערל, וואָס
האָט געלויכטן אין דער פינצטער. באַשטימט צו פאַרקויפן און מיט דעם
ציל איז עס אַרויסגעשיקט געוואָרן.

מיר האָבן דאָס זייגערל פאַרקויפט דער גורסקאַ פאַר אַ קילאַגראַם
פוטער און אַ קילאַגראַם חזיר־שמאַלץ. דערפאַר האָבן מיר געקענט דורך
אַ געוויסער צייט בעסער דערנערן מאַציעקן.

לאַטטאָ איז אַלט געווען פּערציק יאָר. זי איז געווען אַ דיקע, נישט
קיינ וויכע, מיט ברוינע האָר אויפן קאַפּ, גענוג שיין און גוטמוטיק. אַלע
אין באַראַק האָבן זיך באַמיט מיט איר גוט צו לעבן. ווען לוציאַ האָט
געקריגן אַ פעקל מיט עסן, האָט זי אַלע מאָל פאַר לאַטטאָן אַוועקגעלייגט
אַ ציבעלע.

לאַטטאָ האָט געלעבט מיט אַלעק, וואָס איז אַלט געווען אַכטאָונ־
צוואַנציק יאָר, אַ הויכער, שיינער און געזונטער מאַנצפאַרשוין. ער האָט
געאַרבעט אויף דער באַן. זי האָט געבעטן גאַט אַז די לאַגע זאל אייביק
דויערן — דער באַראַק, קאַרידאָר, דאָס געלעגער און אַלעק. כאַטש שמידט

האָט איר אַרויסגעוויזן אַ סך העפלעכקייט, האָט זי דאָך נישט געהאַט קיין באַזונדער צימער. אַ באַזונדער צימער אין באַראַק האָט געהאַט דער גרוזינער מיט דער יונגער מאַריאַ.

עס האָבן אָנגעהויבן אַרומצוגיין קלאַנגען, אַז באַרבאַראַ גורסקאַ האָט פאַרכישופט אַלעקן. ער האָט געאַרבעט אויפן זעלבן וואַרשעווער באַנהאַף און דאָרט האָבן זיי זיך אין געהיים געטראָפן.

די שוואַנגערנדיקע נאַטאַליאַ האָט וועגן דעם דערציילט אויפן אויער וואַצלאַוואַן, ווען זיי האָבן געשיילט אין דער קיך די קאַרטאַפּל. דער וועכטער רערייך האָט געזאָגט צו דער קעכין, פרוי לונד:

— איך פאַרזיכער אייך, אַז איך וואָלט מיך קיינמאַל נישט אונטער-געגעבן דעם צויבער פון דער פאַטאַלער פרוי...

ער איז אַרומגעגאַנגען איבער דער קיך און געפאַכעט מיט דער לאַ-גערשיסל, וואָס איז געווען אויפגעהאַנגען אויפן קרוטשיק פון דער פראַ-טעזע. די צווייטע האַנט איז געווען אַ פרייע. אָבער ער האָט ליב געהאַט זיך צו באַנוצן מיט דער קינסטלעכער האַנט: — מיין קאַלעגע — האָט ער געזאָגט — האָט זיך אָנגעטאָן אַן עלעגאַנטע הענטשקע, אָבער זי דינט אים גאַרנישט און מיין פראַטעזע אַרבעט פאַר מיר.

— וועגן וואָס רעדט רעריש? — האָט געפרעגט נאַטאַליאַ, וואָס האָט נישט פאַרשטאַנען קיין דייטש.

— דאָס און יענץ. — האָט איר פאַרטייטשט וואַצלאַוואַן.

— אד, דאָס הענטל... ער איז אַן אַנשטענדיקער — האָט געלאַכט נאַטאַליאַ.

אין דער צייט האָט זיך לאַטטאַ געפילט ווי אַ לייביכע, ביי וועלכער מען האָט צוגענומען דאָס קליינוואַרג. דורך איין נאַכט איז זי פּלוצלינג פאַרעלטערט געוואָרן. זי האָט מיט קיינעם נישט גערעדט. איינגעקאָר-טשעט, איינגעזונקען אין אירע געדאַנקען, האָט זי זיך געגרייט צום אָנ-גריף.

ווען לאַטטאַ האָט זיך דערנענטערט צו דער טיר פון דער קאַנצע-לאַריע, איז אַרויסגעלאָפן פון דאָרט די וויינענדיקע, שוואַנגערנדיקע פרוי פון וועכטער האַפּמאַן.

— די פוילישע צויג! — האָט זי כסדר איבערגעחזרט מיט אַ צערי-

סענער שטיק.

זי איז געקומען צו שמידטן זיך צו באקלאַנגן אויף באַרבאַראַ, צו דער-
צײלן וועגן איר אומגליק, וועגן איר איינזאַמקײט, וועגן דער גלייכגיל-
טיקײט פון איר מאַן, וואָס איז דאָ נישט לאַנג צוריק געווען אַזאַ העפּ-
לעכער און האַרציקער.

שמידט האָט אַ פאַרכמורעטער געשוויגן און באַטראַכט די לאַגע. ער
האַט שוין געהערט די קלאַנגען וועגן אַלעק מיט באַרבאַראַ. איידער לאַטטאַ
איז אַריינגעקומען, האָט ער באַוויזן צו מאַכן עטלעכע זופּן פונעם פלעשל
וואָס ער האָט געהאַלטן אין זײן שרייבטיש. ער האָט געטרונקען אין איינ-
זאַמקײט, ווייל ער האָט זיך מיט דעם אויסבאַהאַלטן פון אַנדערע.

דאָס צימער פון די פאַרפעלקער האָט זיך פאַרגעשטעלט זייער מאַד-
נע. עס איז באַשטאַנען אַזוי ווי פון צענדליקער קלייניקע אַפגעזונדערטע
הייזקעס, וועלכע זענען געווען ווי צוגעקלעפט צו זיך. די מענטשן, וואָס
האַבן דאָרט געווינט האָבן זיך פאַרוואַרט מיט פּוירטהאַנגען, פּוירטהענגלעך,
צי מיט שטיקלעך געבלומטע סחורה, מיט וועלכע זיי האָבן זיך אַפגעזונ-
דערט פון די שכנים, וועלנדיק אַזוי אַרום זיך שאַפן די אילוזיע פון אַ
פּריוואַט לעבן.

פאַר די זיך מאַטערנדיקע פאַרלעך, וועלכע האָבן געטרוימט וועגן
וואָס פאַראַ ס'זאָל גישט זײן אַפגעזונדערטן ביידל, איז באַרבאַראַ גורסקאַ,
וואָס האָט מיר-נישט, דיר-נישט, באַקומען אַ ליכטיק און ציכטיק צימערל
— געווען ווי אַ בײן אין האַלדז און דער אַביעקט פון אַ טויטלעכער קנאה.
און דאָך, ווען זי איז אין אַוונט געגאַנגען דורכן קאַרידאָר קלאַפנדיק
מיט די שטעקשיך, אַנגעטאַן אין דעם לאַנגן שלאַפּראַק, וואָס האָט גע-
גרייכט ביז צו דער ערד, מיט אַ קינסטלעכער בלום אין די שײן פאַרקעמ-
טע האַר — אַ ווייסע און סודותפולע, מיט אונטערגעהאַקטע אויגן פון
שלאַפּלאַזיקײט און מיטן סודותדיקן שמייכל אויף אירע ליפּן — האָבן
אַלע מענער זיך נאָך איר אומגעקוקט.

געהאַרכזאַם צום פּלויד, וואָס האָט פון איר עמאַנירט, שוואַכע און
פאַרכישופטע, האָבן זיי זיך נישט געוונדערט פאַרוואָס דער וועכטער
האַפּמאַן איז אַזוי שטערבלעך פאַרליבט אין איר.

**

דער הויף פון באַראַק איז געווען אַרומגעצוימט מיט שטעכלדראַט.

לעבן דעם טירל איז געשטאנען אַ בודקע. אין דער בודקע איז געזעסן דער וועכטער. ווייטער איז געווען אַ ברייט, נישט־פּאַראַקערט פעלד.

אויפן הויף זענען געלעגן הויפנס פון קוילן־בריקעטן און קאַקס. זיי זענען אַפילו געלעגן אויפן פעלד, הינטער די שטעכלדראַטן. קוקנדיק דע־רויף האָבן די מענטשן פון אונדזער באַראַק געזאָגט:

— מיר וועלן ווייניקסטנס ווינטער נישט געפרוירן ווערן.

דער וועג דורכן פעלד — אַ געוויינלעכער דאַרפישער וועג, נישט קיין גלייכער, פול מיט בלאַטע אין אַ רעגנדיקן טאָג — האָט געפירט צו דער גרונדזעלער גאַס, אַ שטאַטישע גאַס מיט הייזער, מיט אַ מיטן־וועג און אַ טראַמוויי, און ס'איז גלייך געווען די סטאַציע. פון דער סטאַציע זענען די מענטשן פון אונדזער לאַגער געפאַרן מיטן טראַמוויי צו זייערע אַר־בעט־פלעצער.

די אַוונטן זענען געוואָרן פריע און די נעכט — לאַנגע. ווען זיי זענען אַרויס צו דער אַרבעט איז געווען פינצטער און ווען זיי זענען צוריקגע־קומען פון דער אַרבעט איז געווען פינצטער. אַלץ איז געווען פאַרטונקלט. מען האָט לייכט געקענט זיך אַנשטויסן אויף עפעס און אומפאַלן. איינער פון אונדזערע אַרבעטער, אַן עלטערער מענטש מיטן נאַמען דעמבטשאַק, איז געפאַלן אונטער אַן אַנקומענדיקן טראַמוויי, וואָס האָט אים געגעבן אַזאַ קלאַפּ אין קאַפּ, אַז ער איז שוין נאָך דעם קיינמאַל נישט צוריקגע־קומען צו זיין קלאַרן פאַרשטאַנד.

אויב דאָס בלויע פאַרן צו דער אַרבעט איז געווען אַזוי געפערלעך, איז נאָך פיל געפערלעכער געווען די סאַמע אַרבעט, אין דער פינצטער־ניש, אויף די באַן־סטאַציעס ביי די לאַקאַמאַטיוון און ביי די רעלסן. זשע־לינסקאַ, וואָס האָט געאַרבעט אויף גערליצע ביים רייניקן די וואַגאַנען, איז אַרונטערגעפאַלן אונטער אַ לאַקאַמאַטיוו און איז דערהרגעט געוואָרן אויפן אַרט.

דאָס איז געווען אַ שטילע, רויקע און שוין נישט קיין יונגע פרוי. זי האָט געווינט אין אַ פאַרפאַלק־צימער מיט אַ זון, אַ באַן־באַמטן. אַלע האָבן באַדויערט דעם פאַל און דער זון האָט זיך שטאַרק מצער געווען. נאָך איר טויט איז געקומען אַן אויפפאַדערונג פאַר אַ באַן־אַרבעטערין און שמידט האָט טאַקע אויף איר אַרט באַשטימט מאַרישיאַ.

אויפן באנהאף אויף גערליצע האט זיך מאַרישיאַ געווענדט צו דער באַןקאַנצעלאַרע:

— איך וואָלט געוואָלט אייך בעטן מיר צו געבן אַרבעט אין אַ פאַר-
מאַכטן פּלאַץ. איך האָב מוראַ פאַר קעלט, ווייל איך האָב אָפּגעפרוירענע
הענט.

— און וואָס קענסטו? — האָט מען זי געפרעגט.

— איך רעד און שרייב אויף דייטש — האָט זי זיך אַביסל פאַר-
האַקט — איך האָב שטודירט אין אוניווערזיטעט — האָט זי צוגעגעבן.
— אַהאַ! — האָבן זיי זיך געוונדערט און זיך אָנגעהויבן צו איר
בעסער צוצוקוקן.

— מיר וועלן זען וואָס פאַראַ האַנטשריפט דו האָסט — האָבן זיי
געזאָגט.

זיי האָבן איר דיקטירט עטלעכע פּראָזן אויף דייטש. זי האָט עס
געלע און מיט אַ שיינער האַנטשריפט אָנגעשריבן.

— דו וועסט אַרבעטן ביי אונדז אין דער קאַנצעלאַרע, מאַריאַ —
האָבן זיי געזאָגט.

צומאָרגנס איז זי געגאַנגען צו דער אַרבעט אין מיינע פּאַנטאַפל
צון איך בין דעם טאָג געגאַנגען אין די הילצערנע לאַגער-שטעקשיך, וואָס
מען האָט אונדז צוגעטיילט. זי האָט געגעבן אירע שיך צו פאַריכטן מאַ-
רעיסקינ, וואָס האָט געאַרבעט ווי אַ שוסטער אויפן וואַרשעווער באַנהאָף,
וואו ער האָט פאַריכט די שיך פון די באַן-אַנגעשטעלטע.

ניין אַזייגער ביינאַכט האָט מאַדעיסקי צוריקגעברענגט מאַרישיאַס
שיך. ווען ער איז געשטאַנען אין דער טיר מיט אַזאַ אומדרייסטן שמייכל,
אונטערהוסטנדיק און קוקנדיק אין אַ זייט, האָבן מיר געהאַט געוויסנדיקס,
ווייל דורכן גאַנצן טאָג זענען מיר געווען אין שרעק, אַז ער וועט עמעצן
פאַרקויפן די שיך און מיר וועלן זיי שוין מער נישט זען.

— וואָס דאַרף איך אייך באַצאָלן? — האָט געפרעגט מאַרישיאַ מיט
אַ זיפּץ פון פאַרלייכטערונג.

— אַך, גאַרנישט — האָט ער געזאָגט — איך האָב גענומען די לע-
דער פון וואַרשטאַט.

— וויל איך כאַטש באַצאָלן פאַר אייער אַרבעט.

ער האָט אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט: — עס לוינט אַפילו נישט צו רעדן וועגן דעם. און דאָס האָב איך געברענגט פאַרן קליינעם.
ער האָט אַרויסגענומען פון זיין טאַש און נישט דרייסט דערלאַנגט מאַציעקן אַ קליינע פיגור פון בודדאָ, פון גרינעם מאַלאַכייט. ער האָט עס געוויס געפינען נישטערנדיק אין די רוינען פון אַ באַמבאַרדירט הויז.

ווען מאַדעיסקי וואָלט אַפילו גענומען פון מאַרישיאַ אַ פאַר מאַרק, איז וואָס וואָלט ער געקענט קויפן פאַר דעם געלט? — אַ גלאַז ביר, שיד-בענדלעך אָדער אַ טויך זיכער־שפילקעס. ער וואָלט אויך געקענט גיין צום פריזירער. די מענטשן פון אונדזער לאַגער זענען אַפט געגאַנגען צו אַ פריזירער.

די געשעפטן זענען געשטאַנען ליידיקע. עסן האָט מען באַקומען צו-געטיילט. אין דעם גרויסן וואַרענהאַוז אויף אַלעקסאַנדער־פלאַץ זענען, אַ חוץ קלייניקייטן, צו נייען, געווען אויך אַביסל ביכער און אַ גרויסער אויסוואַל פון גראַמאַפאָן־פלאַטן.

אַ מאַרקע, אַ דייטשישע פאַפיר־מאַרקע, איז נישט געווען אין יענער צייט קיין געלט. דאָס גאַנבאַרע געלט אין לאַנד זענען געווען — פאַפיר־ראַסן.

צווישן אונדזער באַראַק און דער גרונאַוער גאַס זענען געשטאַנען עט-לעכע צענדליק קליינע הילצערנע הייזקעס. דאָרט האָבן געווינט מענטשן פון די באַמבאַרדירטע הייזער.

— אַוסגעבאַמבט! — האָט געזאָגט דער וועכטער רעיריך — איך בין אַוּך אַוסגעבאַמבט!

— אַך, דער רעריש — האָט געלאַכט נאַטאַליאַ — ער איז אַן אַנ-שטענדיקער, דאָס הענטל.

איינע פון די קליינע הייזקעס האָט געהערט צו אַן עלטערער, אייב-זאַמער פרוי. איך בין צו איר איינמאַל געגאַנגען.

איך האָב געהאַט אין מיין טאַש צען פאַפיראַסן. מאַרישיאַ האָט זיי באַקומען פון זשוקאַווסקיין, מיט וועמען זי האָט אַמאַל געאַרבעט אין פעלד, ווען מיר זענען געווען אין טראַנזיט־לאַגער. ער האָט איר די פאַ-פיראַסן געגעבן אין פרייז וואָס ער האָט באַצאַלט.

איך האָב ביי דער פרוי געקויפט פאַר די צען פאַפיראַסן אַ פאַר וואַ-רעמע אונטערוועש פאַר מאַרישיאַ.

עס האָט איינמאַל פּאַסירט, אַז מיר האָבן צעבראַכן אַ לעפל. אונ-
דזער צינערנעם לאַגער-לעפל, מיט וועלכן מיר האָבן געגעסן די זופ.
מאַרישיאַ האָט פּאַרטשעפעט אויף דער גאַס אַ פּרעמדע דייטשקע
און געבעטן זי זאָל איר פּאַרקויפּן אַ לעפל:

— איך קאָן אין ערגעץ נישט קריגן צו קויפּן קיין לעפל — האָט זי
געזאָגט — און ווי אזוי קאָן מען לעבן אָן אַ לעפל?
די פּרוי האָט געגעבן אַ מאַך מיט דער האַנט און האָט זיך דערוויי-
טערט. אַבער נאָך אַ ווייל האָט זי זיך צוריקגעקערט, צוגעפירט מאַרי-
שיאַ צו איר וויינינג און איר געגעבן אַ לעפל.

— דאָ האַסטו, — האָט זי געזאָגט — איך שענק דיר דעם לעפל.
לעבן דער הייזקע פּון דער איינזאַמער פּרוי, ביי וועלכער איך האָב
געקויפט די אונטערוועש, האָט געוויינט אין אַ הילצערנעם ביידל אַ יונג
מיידל פּון דענעמאַרק. זי איז געקומען קיין בערלין פּאַר דער מלחמה און
זי האָט געאַרבעט אין די קאַפּע-הייזער ווי אַ קעלנערקע. עס איז איר גע-
גאַנגען זייער גוט — זי האָט שוין אַפילו געהאַט אַן אייגענעם וועלאַסי-
פּעד. איצט איז זי געווען אַ פּראַסטיטוטקע.

עס האָט מיך געוונדערט וואָס אירע שכנטעס, וועלכע האָבן געוויסט
וועגן איר אויפפירן זיך, האָבן איר אַרויסגעוויזן אַ סך פּריינטשאַפּט.
איך האָב ביי איר געקויפט אַ קורצע, רויטע ספּודניצע פּון דיקן וואָל,
וואָס זי האָט שוין נישט געטראָגן און באַצאַלט פּאַר איר אַכט פּאַפּיראַסן.
איך האָב עס געקויפט, ווייל מיר האָבן זיך גענייטיקט אין סחורה
אויף הויזן פּאַר מאַציעקן.

וואָס האָט מען נאָך געקענט קויפּן פּאַר דייטשישע מאַרקן אין יע-
נער צייט? — אַ קליינע, נישט געשמאַלצענע פּאַרציע זויערקרויט און אַ
בילעט אין אַ קינאַ.

עס זענען נאָך געווען אָפּן די קינאַס אין דעם באַמבאַרדירטן בערלין.
און איך בין אַפילו איינמאַל אין אַ זונטיק בייטאַג געגאַנגען מיט מאַציעקן
זען אַ ספּעציעלן פּילם פּאַר קינדער. די קינאַ-געביידע האָט זיך געפינען
אויף דער פּאַרשטאַט קעפּעניק אין אַ לאַנג הילצערן הויז. עס זענען דאָרט
געווען פּאַרזאַמלט עטלעכע הונדערט קינדער, וואָס זענען אַליין געקומען.
אין זאָל האָבן זיך געפינען זייער ווייניק דערוואַקסענע.

איך האָב מורא געהאַט לעבן די קינדער צו רעדן צו מאַציעקן אויף

פויליש. זיי האבן אפלאדירט יעדן דייטשישן זעלנער און יעדן האַרמאַט, וואָס האָט זיך באַוווּזן אויפן עקראַן.

מיר זענען צוריקגעגאַנגען דורך דער גרונאַווער גאַס צופּוס. די גאַס האָט געהאַט ברייטע טראַטואַרן און אַ מיט־וועג, דורך וועלכן עס איז געפאַרן אַ טראַמווויי. נישט אומעטום איז געווען פאַרבוט. דאָ און דאָרט האָט זיך נאָך געפונען אַ ליידיק פעלד אָדער אַן אַרומגעצוימטער גאַרטן. אַ סך רונירטע הייזער. אין די זייטן — אַנגעזאַמלטע הויפּנס ציגל, אַלטע טעפּ, שמאַטעס, שטיקלעך האַלץ און פאַרזשאַווערטע קאַנסערוון־פּושקעס. איך האָב דעמאָלט נישט געקענט גלייכגילטיק פאַרבייגיין לעבן אַזאַ קופּע. איך האָב געקוקט אויף יעדער ליידיקער פּושקע. דאָס איז מיר פאַר־בליבן נאָך דער רייזע מיטן טראַנספּאַרט, ווען מיר האָבן אַזוי שטאַרק באַגערט אַנצוואַרעמען אַ ביסל וואַסער אויף די סטאַציעס און נישט גע־האַט אין וואַס...

אויף דער גאַס איז געווען אַ נידעריקער בונקער מיט אַ פּלאַטשיקן דאָך. מען האָט געזאַגט, אַז ער איז אַזוי שטאַרק געבוט, אַז קיין שום באַמבע קאָן אים נישט צעשמעטערן. אין דעם בונקער זענען געווען עטלעכע הונדערט קאַבינעס, וואָס מען האָט פאַרדונגען. דאָרט זענען געקומען מען נעכטיקן מוטערס מיט קינדער, וואָס פּלעגן אינדערפרי צוריקגיין צו זיך אַהיים. פאַרנאַכט האָבן מיר נישט איינמאַל געזען דורך די פענצטער פון אונדזער באַראַק, ווי די מאַמעס האָבן געשטופּט די וועגעלעך מיט די קינדער צום בונקער.

אויף מיין זשאַקעט האָב איך געהאַט אַ צוגענייטן צייכן „פּ“, אַ געלן בוכשטאַב אויף אַ טונקעלן פּאַן — פּאַלין — אַ פּוילישע.

נישט אַלע אין אונדזער לאַגער האָבן צוגענייט דעם צייכן. אַ סך האָבן זיך געבונטעוועט קעגן דער פאַראַרדענונג. איך און מאַרישיאַ האָבן געטראָגן דעם צייכן צום לענגסטן. מיר האָבן זיך געפילט זיכערער אונטערן שוץ פונעם דייטלעכן געלן „פּ“. אויף די אַרבל פון אונדזערע מאַנטלען האָט מען נאָך געקענט זען די שפורן פונעם אַרעמבאַנד מיטן מגן־דוד, וואָס מיר האָבן געטראָגן אין געטאַ.

די ספּודניצע וואָס איך האָב געקויפט ביים דענישן מיידל, האָב איך פּונאַנדערגעטרעטעט און אויסגעוואַשן. דערנאָך האָב איך דערפון אויפּגע־נייט אַ פאַר הויזן פאַר מאַציעקן.

ער האָט נישט געוואָלט טראָגן קיין רויטע הייזלעך. אָבער מיר האָבן אים געזאָגט, אַז די פּראַנצויזישע סאַלדאַטן טראָגן דווקא הויזן פון דעם קאַליר. און אויב אַ פּראַנצויזישער סאַלדאַט טראָגט רויטע הויזן, מעג ער אױך...

דער אַרגומענט האָט אים איבערגעצייגט.

***

וױהיין האָט מען נאָך געקענט גיין? — אין זאָלאָגישן גאַרטן אויפן טירגאַרטן-באַנהאַף.
אַ געױסן זונטיק-טאָג איז מאַרישיאַ מיט מאַציעקן דאָרט אַהינגע-פאַרן. זיי האָבן באַצאָלט פאַרן אַריינגאַנג און באַטראַכט די חיות אין די שטייגן.

ער האָט נישט געהאַט קיין סך פאַרוויילונגען, אונדזער מאַציעק. איינמאָל איז ער געווען אין קינאַ און איינמאָל אין זאָלאָגישן גאַרטן. דאָס איז געווען אַלץ. און די אַנדערע קינדער אין באַראַק? עס זענען נישט געווען קיין קינדער אין זיין עלטער — אַדער יינגערע, אַדער עלטערע פון אים. אין דער צייט האָט ער זיך אָנגעהויבן צו חבֿרן מיט אַ דייטשיש יינגל. ער האָט געהייסן האַנס און איז אַלט געווען ניין יאָר. זיין מוטער האָט געווינט אין איינעם פון די הילצערנע הייזקעס לעבן דעם ביידל פונעם דענישן מיידל. דער פאַטער און דער עלטערער ברודער זענען געווען אויף דער מלחמה. די פרוי האָט געהאַט עטלעכע קינדער.

האַנס פלעגט קומען יעדן טאָג צו אונדז אין באַראַק נאָך די רעשט-לעך פון דער קיך. זיי האָבן געהאַדעוועט הינער און קראַליקעס. טיילמאָל פלעגט האַנס מיטברענגען מיט זיך אַ שוועסטערל אַדער אַ ברודערל.

ער האָט דערציילט, אַז ער גייט נישט רעגולער אין דער שול, ער גייט נאָר אויף צוויי שעה און נישט יעדן טאָג. פיל שולן זענען באַמ-באַרדירט געוואָרן און אַ סך לערער זענען געווען אויף דער מלחמה. דאָס איז געווען אַ רויק און אינטעליגענט יינגל. ער האָט זיך געשפילט מיט מאַציעקן און אַנדערע קינדער פון אונדזער באַראַק, כאַטש לויט די רע-גולאַמינען האָבן דייטשישע קינדער זיך נישט געטאַרט שפילן מיט די קינדער פון די לאַגערס.

איינמאָל האָט ער מאַציעקן געשאַנקען אַ שטיקל זייף — און אין

יענער צייט איז זיין געווען אן אומאפשאצבאר ארטיקל. אן אנדערש מאָל האָט ער — צו מאַרישיאַס דערשטוינונג — דערציילט וואָס עס האָט אָנגעגעבן דער ענגלישער ראַדיאָ.

דאָס איז געווען דעמאָלט, ווען אין אונדזער באַראַק, וואָס איז פול געווען מיט וואַנצן און פליי, האָבן זיך באַוויון לייז.

— לייז אין אונדזער באַראַק! — האָט געזאָגט לוצינאַ, אויסער זיך פון שרעק — די צוויי, וועלכע אַרבעטן אויפן שלעזינגער באַנהאַף האָבן פאַרלייזטע קליידער!

— מאַזור גיט אַרויס אין מאַגאַזין אַ רפואה קעגן לייז — האָט גע-
זאָגט זאַפּיאַ — יעדער קאָן עס קריגן... קעגן לייז אויף די קעפּ.

מיר האָבן אויך גענומען די מעדיצין. אַבער, אין דער צייט, ווען זיי האָבן זיך נישט געאיילט צו שמירן דערמיט די קעפּ, האָבן מיר עס כסדר גענוצט אין שרעק מיר זאָלן נישט פאַרלייזט ווערן. מיר האָבן דעריבער אויפגעוועקט דעם חשד, אַז מיר זענען אומריין.

עס האָט זיך אָנגעהויבן אַן אמתער שטורעם צוליב מאַציעקס האָר. ער האָט נאָך אַלץ געטראָגן לענגערע האָר, וואָס האָבן פאַרדעקט זיין שטערן און די אויערן.

— די גרויסע אויערן קענען אים נאָך פאַראַטן — האָט געזאָגט מאַ-
רישיאַ — עס איז בעסער זיי צו באַהאַלטן.

שמידט האָט זי אַריינגערופן אין דער קאַנצעלאַריע; — מאַריאַ! —
האָט ער אַ רעווע געטאָן — אויב דו וועסט נישט לאָזן אַפּשערן דיין זון,
וועל איך נעמען די שער און כ'וועל אים אַליין אַפּשערן, ער איז זיכער
פול מיט לייז!

— אַבער איך וואָש אים יעדן טאָג דעם קאָפּ און יעדע נאַכט שמיר
איך זיין קאָפּ מיט דער מעדיצין.

— דאָס איז דער בעסטער באַווייז, אַז ער איז פאַרלייזט. איך גיב
דיר צוויי טעג צייט, וואָס טוט זיך דאָ, דאַננערוועטער! פאַרוואָס איז ער
נישט אַפּגעשוירן ווי אַלע אַנדערע יינגלעך?

די ווערטער האָבן דעצידירט. אויב אַנדערע יינגלעך זענען געשוירן,
טאָר נישט אונדזער מאַציעק זיך אונטערשיידן. ער האָט באַדאַרפט אויס-
זען ווי אַלע אַנדערע. אפשר איז טאָקע זיין אַנדערשקייט געווען געפער-
לעכער ווי זיינע גרויסע אויערן.

מאַרישיאַ האָט געזאָגט:

— מאַרגן נאַכמיטיק, גלייך מאַרגן גיי מיט אים צו אַ פּריזירער. עס איז פאַראַן איינער אויף אונדזער גאַס לעבן דעם באַמבאַרדירטן הויז. צומאַרגנס בין איך מיט אים געגאַנגען און איך האָב דעם דייטשישן פּריזירער באַצאָלט מיט מאַרקן. ווען מאַרישיאַ איז צוריקגעקומען פון דער אַרבעט, האָט זי זיך צו אים צוגעקוקט און געזאָגט:

— ער האָט גאַרנישט אַזעלכע גרויסע אויערן און דאָס אַלץ איז גע-
ווען אומנייטיק.

זי איז צוריקגעקומען פון דער אַרבעט זעקס אַזייגער. אויב עס איז געווען אַן אַלאַרעם און אַ באַמבאַרדירונג, איז זי שפעטער צוריקגעקומען. דער גערליצער באַנהאַף וווּ זי האָט געאַרבעט און אויך אַנדערע באַנהאַפן זענען אָפט באַמבאַרדירט געוואָרן. דעמאָלט האָט מען איבערגעריסן די אַרבעט און נאָכן אַנגריף זיך צו איר צוריקגעקערט. טייל מאָל האָט זי, צוריקפאַרנדיק פון דער אַרבעט זיך געמוזט אויסבאַהאַלטן אין אַ פּרעמדן שוויַגרוב, אָדער אונטער אַ בריק. עס האָט אויך געטראַפן, אַז זי איז צו-
ליב די אַנגריפן צוריקגעקומען איינס אַזייגער אין מיטן דער נאַכט.

עס איז געווען אין אונדזער באַראַק איין אַרבעטער, וואָס האָט גע-
אַרבעט אויפן זעלביקן באַנהאַף. ער האָט געהייסן אַלפרעד טכוזשעווסקי. אין וואַרשע-פּראַגע אָט ער איבערגעלאָזט אַ פּרוי מיט צוויי קינדער.

אַפילו ווען ער האָט פּריער געענדיקט זיין אַרבעט און געמעגט זיין ווי הונגעריק און מיד, איז ער קיינמאָל נישט צוריקגעגאַנגען אַליין, נאָר געוואַרט אויף מאַרישיאַ. ער האָט נישט געוואָלט זי זאָל אַליין צוריק-
גיין אַהיים אין דער פינצטערניש. אַ נישט דרייסטער פון דער נאַטור, אַ פאַרנאכלעסיקטער און אַ שווייגנדיקער — האָט ער געלעבט מיט זיין היים, וואָס ער האָט געמוזט פאַרלאָזן און נאָך וועלכער ער האָט שטאַרק געבענקט.

זי האָט זיך מיט אים באַקענט אין אַ ליכטיקן זונטיקדיקן טאַג, ווען זי האָט צענומען און אַרויסגעשטעלט פאַרן באַראַק אונדזער צוויי-גאַרנדיק בעט. זי האָט געברענגט פון דער קיך צוויי טעפלעך הייס וואָסער און דערמיט באַגאַסן די ברעטלעך. אויף אַזאַ אופן האָט זי אומגעבראַכט די וואַנצן, וואָס זענען געווען פאַרשטעקט אין די ברעטער. ווען די ברעטער זענען טרוקן געוואָרן, האָט זי זיך נישט געקענט קיין עצה געבן מיטן צו-

ריקשטעלן די בעטן. טכוזשעווסקי האָט איר צוגעהאַלפּן און צוזאַמענגע-
שטעלט די געלעגערס אין צימער. דאָס איז געווען דער אָנהייב פון דער
באַקאַנטשאַפט.

**
*

— צי פאַרשטייסטו ווי וויכטיק עס איז וואָס דו אַרבעטסט אין דער
קינד? — האָט נישט איינמאַל צו מיר געזאָגט מאַרישיאַ — דו באַהאַלטסט
דאָך דאָס קינד אין שוין־גרוב. ווען דו וואַלסט נישט געאַרבעט אויפן אָרט,
וואַלט ער אַרומגעלאָפּן איבערן הויף און וואַלט צוזאַמענגעקליבן די קאָ-
לירטע צעלאַפּאַן־שטיקלעך פֿון די צינד־באַמבעס.

אין אונדזער שענקל זענען געשטאַנען אונדזערע צוויי האַנט־בייטלען
איינער לעבן דעם אַנדערן. דאָרט זענען געלעגן אונדזערע נייטיקסטע זאַכן
און בעת אַז אַנגריף פלעגן מיר זיי מיטנעמען מיט זיך אין שוין־גרוב אַריין.
— געדענק וועגן די בייטלען — האָט צו מיר געזאָגט מאַרישיאַ —
איך האָב געהערט, אַז אַ באַראַק איז פאַרברענט געוואָרן בעת אַ באַמבאָר-
דירונג, ווען די מענטשן זענען געווען ביי דער אַרבעט, דערנאָך האָבן זיי
נישט געהאט וואָס אָנצוטאָן.

דערפאַר האָב איך אַלעמאַל, ווען איך בין געגאַנגען אין געוועלב אַריין
נאָך מילך, אָנגעזאָגט מאַציעקן:

— עס קאָן זיין אַז אַנגריף, ווען איך בין נישטאַ. נעם מיט זיך מיט
אין שוין־גרוב כאַטש איין בייטל, עס זאָל זיך עפעס אָפּראַטעווען, אויב
דער באַראַק זאָל פאַרברענט ווערן.

ווען ס'איז איינמאַל ווירקלעך פאַרגעקומען אַ באַמבאָרדירונג און איך
בין נישט געווען אין דער היים, בין איך צוריקגעקומען אַ דערשראָקענע:
וואָס איז מיטן קינד? צי שטייט דער באַראַק אַ גאַנצער, צי איז ער נישט
פאַרברענט געוואָרן?

דער באַראַק איז געשטאַנען אַ גאַנצער. עטלעכע פרויען מיט קינדער
זענען טאַקע אַרויסגעגאַנגען פון שוין־גרוב. מאַציעק איז נישט געווען
צווישן זיי. ער איז אינגאַנצן נישט אַראָפּגעגאַנגען אין שוין־גרוב. ער איז
אַרומגעגאַנגען איבערן הויף און געטוליעט צו זיך דעם קליינעם פלושע-
נעם בער.

דעם בער האָט ער געקריגן, ווען ער איז נאָך געווען אַ פיצל קינד.
ער האָט זיך מיט אים קיינמאַל נישט צעשיידט. געהאַט אים אין געטאַ

און אויף דער אַרישער זייט. היות מיר זענען געווען אין יענע צייטן אבער־גלייביק, איז די שפּילצייג פאַר אונדז געווען ווי עפעס אַ מאַסקאַט: — „גיב מיר אַ גלעט מיטן בערל אויף גליק, ווייל איך גיי צו דער אַר־בעט“ — האָט געזאָגט מאַרישיאַ, ווען ס'קינד איז נאָך דעמאָלט נישט געשלאַפּן אין דער צייט פון איר אַוועקגיין.

— צי ביסטו געווען אין שוין־גרוב? צי האָסטו מיטגענומען די זאַכן? — האָב איך געפרעגט אַטעמלאַז.

— ניין, — האָט ער געענטפערט — אָבער כ'האָב דאָך מיטגענומען מיין בער, האָט אַלץ דאָך געמוזט זיין גוט...

ווען עס איז געווען אַן אַנגריף אין מיטן דער נאַכט, זענען נישט אַלע אַראָפּגעגאַנגען אין שוין־גרוב. טכוזשעווסקי איז קיינמאַל נישט אַראָפּגע־גאַנגען און זשולקאַווסקי אויך נישט.

קיינער האָט קיינמאַל נישט געזען דעם גרוזינער און אַפילו קוויאַט־קאַווסקי. ווייל אין אַלגעמיין זענען מענטשן געווען אַזוי מיד נאָך דער אַרבעט, אַז זיי האָבן בעסער געוואָלט שלאָפּן, און אפשר זענען זיי געווען איבערצייגט, אַז דער שוין־גרוב איז גאַרנישט ווערט געווען און דערפאַר זענען זיי נישט אַראָפּ.

פרויען מיט קינדער און פרויען מיט מענער האָבן זיך יאָ אויסבאַ־האַלטן אין די שוין־גרובנס.

טיילמאַל האָט געטראָפּן, אַז עס זענען געווען צוויי אַנגריפּן אין איין נאַכט, און אַפילו דריי. ביים דריטן מאַל זענען שוין די מידע מענטשן אינגאַנצן נישט אַראָפּגעגאַנגען. אומזיסט האָט דער וועכטער געשריגן, גע־קלאַפּט מיט די טירן און געטריבן אין די גרובנס...

מיר זענען צוליב מאַציעקן אַלע מאַל געגאַנגען זיך אויסבאַהאַלטן, אָבער מאַציעק האָט נישט געוואָלט אַראָפּגיין פון געלעגער. ער איז גע־שלאָפּן און בשום־אופן נישט געוואָלט אַראָפּגיין. דעמאָלט האָט אים מאַ־רישיאַ געשלאָגן. לעבן בעט איז געשטאַנען אַ שטעקן און מיטן שטעקן האָט זי אין פאַרצווייפּלונג אים געשלאָגן אין מיטן דער נאַכט, ווען פייער איז געפאַלן פון הימל, ווען אַלץ אַרום האָט געברענט, אַלץ וואָס עס האָט נאָך געקענט ברענען...

ענדלעך, וואַקלענדיק זיך אין דער פינצטער, פאַלנדיק און בלאַנדזשענ־דיק אינעם געדיכטן נעפל, וואָס די באַמבאַרדירער האָבן אַרונטערגעלאָזט

— טייל מאָל בעת אַ רעגן, טייל מאָל בעת אַ שטורעם, האָבן מיר ענדלעך דערגרייכט דעם שוין־גרוב. נאָך אַ האַלבער שעה זענען מיר צוריקגעגאַנגען כדי אַנטשלאָפֿן צו ווערן אויף אַ וויילע און אויפשטיין. מאַרישיאַ מיט אירע מיטאַרבעטער — האַלב נאָך דריי און אַנדערע — האַלב נאָך פיר פאַרטאַג.

— אופשטעען, אופשטעען, מאַריאַ! — האָט שטיל געוועקט דער וועכטער.

ווען דאָס איז געווען דער וועכטער רעיריך, איז ער גלייך אַרויסגעגאַנגען פֿון צימער; ווען — האַפּמאַן, ווען — האַפּמאַן — האָט ער זיך כאָטש אויף אַ מאַמענט פאַרהאַלטן, כדי אַ בליק צו טאָן אויפֿן ליידיקן געלעגער פֿון באַרבאַראַ גורסקאַ. ער האָט געטראַכט וועגן איר, זיך דער־מאַנט ווי זי פֿלעגט לאַנגזאַם אויסדרייען דעם קאַפּ צו אים און סודותפֿול שמייכלען..

גורסקאַ איז שוין נישט געווען אין אונדזער צימער און נישט אין דעם ליכטיקן און ריינעם איזאָלירטן צימער. זי איז אַריינגעפֿאַלן אין אומחן. מען האָט זי פאַרטריבן און אַריבערגעטראָגן אין אַן אַנדערן לאַגער אונטער בערלין. די איבערזעצערין לאַטטאַ האָט אַפּגעאַטעמט און די שוואַנגערנדיקע פֿרוי פֿון וועכטער האַפּמאַן — אויך.

שמידט האָט געשווירן אויף זיין ערע, אַז גורסקאַס פֿוס וועט מער נישט איבערטרעטן זיין לאַגער.

***

זונטיק האָט מען נישט געאַרבעט. זונטיק איז געווען דער ר־טאַג. כמעט קיינער איז נישט געגאַנגען אין שטאָט אַריין. מען איז מערסטנס געזעסן אין באַראַק. עטלעכע פֿרויען זענען געגאַנגען אין דער קירך. צווישן אַנדערע — מאַלינאַווסקאַ, אַ פֿרוי פֿון פּופּציק יאַר, וואָס האָט גערוימט די קאַנצעלאַריעס אין איינעם פֿון די באַנהאַפֿן. איר מאַן איז קראַנק געווען אויף די לונגען, און ער האָט פֿון צייט צו צייט געהאַט בלוט־שטורצן. ער האָט געאַרבעט ווי אַ שלאָסער אויפֿן באַנהאַפֿן. אָבער מערסטנטייל האָט ער זיך פֿאַרנומען מיט אויסאַרבעטן טעפּ און פּאַנען פֿון אַלומיניום. דער־נאָך האָט ער זיי פֿאַרקויפט די מענטשן אין באַראַק. איין טאַפּ האָט ער געשאַנקען מאַרישיאַן.

פֿרוי מאַלינאַווסקאַ איז רעגולער געגאַנגען יעדן זונטיק אין דער קירך.

די פרוי זשעלינסקא, איידער זי איז דערהרגעט געוואָרן דורכן לאַקאָמאַ-
טיוו, פלעגט אויך מיטגיין.

שמידטן האָט דאָס נישט אינטערעסירט.

— זונטיק דאַרפן אַלע שלאָפן פון אינדערפרי ביז ביינאַכט, כדי צו
קענען דערנאָך בעסער אַרבעטן — פלעגט ער זאָגן, און ער האָט געיאָגט
די מענטשן צו שלאָפן, נישט צו גיין אין דער קירך.

רעליגיע האָט קיינעם נישט אינטערעסירט און וועגן רעליגיעזע עני-
נים האָט קיינמאָל קיינער נישט גערעדט. קיינמאָל האָט מען אויך נישט
געזונגען צוזאַמען רעליגיעזע לידער. מאַרישיאַ האָט אויפגעהאַנגען איבער
איר געלעגער דאָס בילד פון דער הייליקער מוטער, אָבער זי האָט זיך
שנעל אַרומגעזען, אַז קיינער אויסער איר האָט נישט אויפגעהאַנגען קיין
בילד. נישט אַנקאַ, נישט לוצינאַ, און אַפילו נישט זאַפּיאַ. און אַזוי אַרום
איז זי געבליבן איינע אַליין אין באַראַק מיט אַ הייליק בילד.

אין אונדזער צימער איז נאָר איין אַנקאַ דורכגעשלאָפן דעם זונטיק.
די רעשט האָט געשמועסט. דאָס איז געווען דער טאַג צו פירן געשפרעכן,
פאַר וועלכע ס'איז נישט געווען קיין צייט אין די אַלע געוויינלעכע אַר-
בעט־טעג.

— גיב נאָר אַ טראַכט, — האָב איך געזאָגט, — דער בריוו איז אַנ-
געקומען צו לוציאַ הערש, כאַטש ער איז געווען אַדרעסירט אַן אַ פּאַסט-
מאַרקע. ווי אַזוי האָט זי אונדז אויסגעזוכט, ווען מיר האָבן נאָך דעמאָלט
נישט געוויסט אין וועלכן לאַגער מיר וועלן ווערן אַריבערגעטראָגן? מיר
האָבן נאָר געשריבן, אַז מיר געפינען זיך אין טראַנזיט־לאַגער.
און מאַרישיאַ ענטפּערט:

— מסתמא האָט אַן אַנטי־היטלעריסט געאַרבעט אויף דער פּאַסט.
ער האָט אַרויפגעקלעפט אַ מאַרקע און אַוועקגעשיקט דעם בריוו, אַדער ער
האָט אים דורכגעלאָזט אַן פּאַסט־מאַרקעס. און וועגן אונדזער אַדרעס האָט
זי זיך געקענט דערוויסן דורכן רויטן קרייץ. מיר האָבן דאָך אַנגעגעבן
אונדזער נאָמען און צונאָמען...

— אויב זי האָט געשיקט אַ פעקל, וועט זי אפשר אין קורצן אויך
שרייבן צו אונדז. איך האָב מורא פאַרן בריוו, ווייל לאַטטאַ וועט אים
לייענען. און לוציאַ הערש קאָן נאָך שרייבן וועגן עפעס, וואָס מיר באַ-
האַלטן אויס. זי קאָן, צום ביישפּיל, זיך פרעגן וועגן מיינע טעכטער און

איך דערצייל אלעמען, אז איך האָב געהאַט נאָר אַ זון, וואָס איז דער־
הרגעט געוואָרן.

לוצינאָ איז געזעסן אויף זאָפּיאָס בעט און פון אַ קאָלירט שטיקל שמאַ־
טע האָט זי זיך גענייט אַ בייטעלע. זי האָט געאַרבעט ביים רייניקן די
וואַגאַנען אויפן גרינאווער באַנהאַף און זי פלעגט פון דאָרט ברענגען פאַר־
שיידענע שמאַטעס. איר מומע האָט איר אין לעצטן פעקל געשיקט אַן
אַלט פוטערל און זי האָט עס טאַקע געטראָגן פון אינדערפרי אָן, ווייל עס
איז איר געווען קאַלט.

— אַך, לוצינאָ, צי וועל איך אַמאָל אויפהערן צו טראַכטן וועגן דעם?
— האָט אַ רוף געטאָן זאָפּיאָ זיך האַלטנדיק פאַרן קאַפּ.
— איר וועט זיך פאַרפייניקן צום טויט. יעדן טאָג וועגן דעם צו
דערציילן?

— לוצינאָ, איך פיל אז דאָס חיות גייט מיר אויס. אַ בייטעלע מיט
צירונג! פאַרוואָס? פאַרוואָס איז מיר איינגעפאַלן אַזאַ משוגעת אין קאַפּ,
אז איך זאָל אַריינוואַרפן אַ בייטל מיט צירונג אין אַ קעלער אַריין? צי
וועל איך נאָך אַמאָל אין מיין לעבן צוריקקומען אין דעם קעלער אויף דער
גראַניטשנאָ גאַס?

— עך, די דייטשן וואַלטן סיי ווי ביי אייך אַלצדינג צוגענומען. צי
האַבן זיי דען נישט צוגענומען ביי אַנדערע מענטשן זייגערלעך און צירונג?
— אפשר וואַלטן זיי צוגענומען און אפשר וואַלט זיך איינגעגעבן
און זיי וואַלטן נישט צוגענומען. דערפאַר טאַקע פאַרפייניק איך מיך, ווייל
איך ווייס נישט אויף געוויס...

פון צייט־צו־צייט האָט זיך לוצינאָ אָפגעריסן פון איר אַרבעט און
געקוקט אויף אַ פאַטאַגראַפיע, וואָס האָט געהערט צו זאָפּיאָן. די פאַטאַ־
גראַפיע איז געלעגן אויפן בעט. עס האָט מיט זיך פאַרגעשטעלט אַ בילד
אויפן בית־עולם; אַ דענקמאָל מיט אַ צלם און אַ דייטלעכע אויפשריפט:
"יאָן צענטקעוויטש". לעבן דעם דענקמאָל איז געשטאַנען זאָפּיאָ אַנגע־
טאָן אין שווערע טרויער־קליידער.

— דאָס איז מיין מאַנס דענקמאָל — האָט זאָפּיאָ גערן געוווּן דאָס
בילד — ביטע זייער, איר ווילט זען די פאַטאַגראַפיע?

טראָץ די מאַמענטן פון פאַרצווייפלונג צוליב דעם זעקל מיט צירונג,
איז, אין אַלגעמיין, זאָפּיאָ געווען אַ גאַנץ פיינע פרוי. זי האָט זיך גוט

דערנערט. אין די פרייע שעהן האָט זי גענייט קליידער און בלוזקעס פאַר די אוקראַינישע קעכינס פון אַנדערע לאַגערן. אַנשטאַט געלט האָט זי פון זיי באַקומען פּראָוויאַנט.

יעדן אָונט האָט זי אָפּגעשיילט קאַרטאַפּל אין דער לאַגער-שיסל, אַריינגעגאַסן וואַסער און צוגעלייגט אַביסל פעטס פון אַ בלעכערנער פּוּש-קע. זי האָט עס גוט צוגעדעקט מיט אַ צודעקל און אַוועקגעשטעלט אויפן אייזערן אייוועלע. די צוגעדעקטע שיסל איז אַזוי געשטאַנען די גאַנצע נאַכט און צומאַרנגס האָט זאָפּיאַ געגעסן די שפּייז און אויך געגעבן אַ ביסל לוצינאַן.

— עס שמעקט ווּנדערבאַר, דאָס וואָס איר קאַכט — האָט אַנקאַ געזאָגט, זיצנדיק איינגעקאַרטשעט אויף איר בעטל.

זאָפּיאַ האָט איר נישט געענטפּערט. זי האָט איר פאַראַכט מיטן גאַנצן האַרצן. מיר, דאָקעגן, האָבן געלעבט פּריינטלעך מיט אַנקאַן. צי האָט די פּריינטשאַפּט נישט אַרויסגערופן ביי דער קלוגער זאָפּיאַ קיין פאַרדאַכט?.. צום גליק האָבן מיר נישט געליטן צוליב קעלט. מיר האָבן געהייצט דאָס אייוועלע מיט קוילן-בריקעטן, וואָס מיר האָבן געברענגט פון הויף אין אַן עמער. ווען דאָס אייוועלע איז פאַרלאַשן געוואָרן, האָבן מיר גע-ברענגט פון דער קיך אָדער פון אַן אַנדער אייוועלע, רויטע, אַנגעגליטע שטיקלעך און מיר האָבן ווייטער געהייצט.

אין קיך, ביי די קעסלען, איז שוין געשטאַנען אַן אַנדערער אַרבע-טער. קאַנסטאַנטי איז שוין נישט געווען. דער נייער האָט געהייסן קאַ-טשינסקי. פעליקס קאַטשינסקי. און כאַטש ער האָט געהייסן פעליקס, האָט אים די פּרוי לונד גערופן יאַהאַן.

— יאַהאַן — האָט זי גערופן — יאַהאַן, שנעל, שנעל!

זונטיק האָבן מיר, זיצנדיק אויף די בעטן, געלאַכט דערפון און מיר האָבן זיך אַלעמאַל דערמאַנט וועגן איינעם און אומגעוויינלעכן מיטיק, וועלכן מען האָט פאַר אונדז אַמאַל אָפּגעקאַכט.

איינמאַל, און איינאונאיינציק מאַל, נישט לאַנג נאָך אונדזער אַנקור מען, האָט מען אונדז געגעבן אמתע ווינער שניצלס.

פאַרוואָס? קיינער האָט עס נישט געקענט אויסטייטשן. אפשר האָבן זיי זיך געריכט אויף אַ קאַמיסיע פון רויטן קרייץ און זיי האָבן זיך גע-וואַלט רעהאַביליטירן — אפשר האָבן זיי דערוואַרט געוויסע פּערזענלעכ-

קייטן פון די נייטראלע לענדער? — פאר אלעמען איז עס פארבליבן ווי א רעטעניש. אבער דורך לאנגע חדשים האבן מיר נישט אויפגעהערט צו רעדן וועגן דעם מיטיק, וואס איז געווען אן אמתע געשעעניש אין אונדזער לאגער־לעבן.

עס פלעגט אויך טרעפן, אז מיר האבן געקריגן צו מיטיק געפרעגלטע פלאנדערעס און ווי שטארק האבן אונדז געשמעקט די גרויסע, פלאכע פיש! די וואכעדיקע פארציעס, וואס מען האט אונדז צוגעטיילט, זענען געווען זייער קארגע, כמעט מיקראסקאפישע; אביסל וורשט, קעז, מארגא־רין און פאווידלע — וואס אן אמת — פון זייער א גוטער קוואליטעט, אבער ווי ווייניק!

דערצו נאך האט אונדזער קעכין, די פרוי לונד, איבערגעלאזט פון יעדער פארציע פאר זיך — און אפשר נישט נאר פאר זיך? — צען אדער צוואנציק גראם.

וועגן די זאכן האבן מיר געשמועסט זיצנדיק זונטיק אויף די בעטן. איינמאל האט מען אונדז געגעבן צו מיטיק — שלימאקעס. ים־שלי־מאקעס אין פערגאמין־טעפלעד. קיינער האט עס נישט געוואלט עסן. מען האט פראטעסטירט און פארלאנגט עפעס אנדערש. מענטשן זענען געגאנגען שלאפן הונגריקע. וואס וועט אלוזא זיין? שמידט וועט ארויסווארפן הונדערט פארציעס שלימאקעס אין מיסטקאסטן?

אין באראק איז געווען אן ארבעטער מיטן נאמען ווענגלישעווסקי. ער האט געווינט מיט א פרוי, וואס האט געהאט א טראגיש פנים — זי איז געווען ענלעך צו מארלענא דיטריך. זיי האבן געווינט אין איין ציי־מער מיט לאטטא און אלעק און זיי וואלטן געקענט א סך דערציילן וועגן די צייטן ווען אלעק האט זיך געטראפן מיט גורסקא אויפן ווארשעווער באנהאף.

צו דער דערשטוינונג פון גאנצן לאגער, האט ווענגלישעווסקי אויפ־געגעסן אלע נישט געריטע פארציעס פון די ים־שלימאקעס.

— איך האב ליב צו עסן — האט ער געזאגט קלאפנדיק זיך איבערן בויד. ער איז אלט געווען אן ערך פופציק יאר. אן אפגעלאזענער, א נישט־ראזירטער, א שמוציקער — איז ער אלעמאל ארומגעגאנגען איבערז בא־ראק אין מאנטל. אבער ער איז געווען א פריילעכער, האט זיך געוויצלט און געלאכט.

— לאַמיר זיך וועטן — האָט געזאָגט זשולקאווסקי צו קוויאַטקאוור־
סקין — ער וועט פלאַצן אָדער נישט פלאַצן?
אַלע האָבן געלאַכט קוקנדיק אויף ווענגלישעווסקין. אַלע, חוץ זיין
פרוי. זי האָט דעליקאַט געהאַלטן אין אירע פינגער אַ פאַפיראַס און אַרויס־
געלאָזט דעם רויך, צומאַכנדיק די מידע אויגן. זי האָט אים פאַראַכט פון
גאַנצן האַרצן.

* * *

זונטיק, ווען מען האָט נישט געאַרבעט, האָב איך מיך צום מערסטן
געערגערט. איך האָב אַלצדינג געזען אין שוואַרצע קאַלירן; כ'האָב נישט
געהאַט קיין האַפענונג און קיין גלויבן. כ'האָב געזאָגט:
— ס'קינד איז דורכגעגאַנגען דורך אַ פלעווריט אין געטאָ און אַ
שווערע שקאַרלאַטין אויף דער אַרישער זייט. און ווי אַזוי ווערט ער דער־
נערט? איין גלאַז מילך אַ טאָג און קיינמאַל נישט קיין שטיקל פלייש, אַן
איי, פרוכטן אָדער גרינסן...

— אָבער ער לעבט — האָט געזאָגט מאַרישיאַ.
דעמאָלט בין איך אַנטשוויגן געוואָרן. מיר האָבן געקוקט דורכן פענצ־
טער אויף מאַציעקו, וואָס איז געשטאַנען לעבן די שטעכלדראַטן. ער האָט
געטראָגן אַ בלוי היטל אויפן קאַפּ, אַ ברוין מענטעלע מיט אַ פלושענעם
קראַגן און פון אונטערן מאַנטל האָבן זיך אַרויסגעזען די רויטע הויזן, גע־
מאַכט פון דער ספּודניצע פונעם דענישן מיידל.

איך האָב דערציילט מאַרישיאַן וועגן דעם מיידל. ווען איך בין דורכ־
געגאַנגען לעבן די הילצערנע הייזקעס און כ'האָב אַריינגעקוקט אין איר
ביידל — איז זי אַלעמאַל געלעגן מיט עפעס אַ מאַן. דער מאַן איז גע־
שלאָפן און זי האָט געקוקט אין פענצטער און איך האָב אַלעמאַל געכאַפּט
איר בליק.

זי האָט געהאַט קורצע, בלאַנדע האַר. גלאַט פאַרקעמט און אַ בלייך,
שטיל און טרויעריק פנים. אירע באַוועגונגען זענען געווען לאַנגזאַמע,
נישט דרייסטע. זי איז געגאַנגען נאַכלעסיק אָנגעטאָן. געהייסן האָט זי
אינגעבאַרגאַ.

טייל מאַל האָב איך זי געזען ווי זי איז געזעסן אויף אַ באַנק לעבן
עמעצנס אַ הויז און רויק געשמועסט מיט עלטערע פרויען. די פרויען האָבן

קיינמאָל מיט קיין וואָרט נישט דערמאָנט וועגן דעם אַרט לעבן, וואָס זי האָט געפירט. זייער פריינטשאַפט צו איר איז געווען פשוט רירנדיק. — דו פאַרשווענדסט דיין געזונט. — האָבן זיי העכסטנס געזאָגט. איך האָב מיר עס אויסגעטייטשט אַזוי:

דאָס שרעקלעכע פעלד פון רוינען, וואָס ס'האָט מיט זיך פאַרגע־ שטעלט בערלין, האָט אויסגעגליכן אַלע קלאַסן און — דאָס אויפפירן זיך און דער אויסזען פון דעם מיידל זענען געווען אין אַ שאַרפן קאָנטראַסט מיט איר פראָפעסיע.

ווען אין אונדזער צימער האָבן זיך נישט געפינען לוצינאָ, זאָפיאַ אַדער אַנקאַ — האָבן מיר גערעדט וועגן באַרבאַראַ גורסקאַ.

— איך בין זיכער, אַז זי איז אַ ייִדישע — האָט מאַרישיאַ געזאָגט — אויב אַנקאַ האָט דערקענט, אַז מאַציעק איז אַ ייִדיש קינד, האָט זי אויך נישט געקענט מאַכן קיין טעות מיט גורסקאַ.

— אָבער זי קען דאָך נישט קיין וואָרט דייטש!

— זי מאַכט אפשר אַן אָנשטעל.

גורסקאַ האָט אונדז אינטריגירט. ווען איך האָב זי געטראָפן, האָב איך זי באַטראַכט. כ'האָב מיך צוגעהערט צו דער אינטאַנאַציע פון איר שטים, איך האָב באַטראַכט די אויסגעשטאַרטקייט פון אירע אויגן, איר גאַנג, אירע פלייצעס, אירע האַר, איך האָב זי אויפּמערקזאַם אַבסערווירט. ווען איך וואָלט געקענט, וואָלט איך מיך אַפילו אַריינגעגנבעט אין איר נשמה. צי האָט זי גערעדט פון שלאָף? צי האָט זי אַמאָל גערעדט פון היץ? צי האָט זי נישט אַרויסגערופן אַ נאַמען וואָס האָט געקענט אויפ־וועקן חשד?

עס זענען געווען טעג, ווען איך בין געווען איבערגעצייגט, אַז זי איז אַ ייִדישע — און ווידער אַן אַנדערש מאָל האָט זיך עס מיר אויסגעוויזן ווי אַן אוממעגלעכע זאַך.

איינמאָל אין אַן אַוונט, גייענדיק דורכן קאַרידאָר, האָב איך מיך פאַרהאַלטן פאַר דער פאַרמאַכטער טיר פון דער קאַנצעלאַריע. דאָס איז געווען אַ טאַג, ווען מען האָט אויסגעצאָלט. איך האָב דערהערט די אויפ־געהויבענע שטימעס פון שמידט און זאָפיאַ. זיי האָבן הויך גערעדט אויף דייטש.

אויף דייטש?... — זאפיא האט פשוט גערעדט יידיש — אזוי ווי עס רעדן די יידן פון די מזרח-געביטן.
 און שמידט? שמידט האט אפשר געטראכט ביי זיך, אז זי רעדט מיט א דיאלעקט. עס זענען דאך געווען צענדליקער דיאלעקטן און געוויסע דיאלעקטן האט מען זייער שווער פארשטאנען.
 איך אבער, שטייענדיק הינטער דער טיר, האב פארשטאנען יעדעס ווארט פון דער יידישער פרוי, וואס האט געטראגן ברילן. איך האב בלייבן שנעל באגריפן אז די קארטאפל אין דער שיסל, וואס זאפיא האט יעדן אונט געשטעלט אויפן הייסן אייוועלע און געבראטן דורך א גאנצער נאכט — דאס איז געווען טשאַלנט — דער טראַדיציאָנעלער יידישער טשאַלנט.

— און איר פאָטאָגראַפיע אויפן בית-עולם?
 אויפן דענקמאָל, אין אַ לענגלעכער ראַם, אַ מאַן מיט וואַנצעס; אַ גלאַנצנדיקער צלם איבער אַ גריכישער אורנע; די דאָטעס פון געבורט און טויט און דער אויפשריפט: „צום הייליקן אַנדענק. יאָן צענטקעוויטש“.
 דאָס איז געווען אַ געניאַלער טריק. די וויציקסטע מאַסקע פון אַלע וויצן. געוויס געקויפט גלייכצייטיק מיט די אַרישע פאַפירן פאַר גרויסע געלטער.

נישט איינמאָל האָבן מיר וועגן דעם גערעדט, זיצנדיק אויפן געלע-גער אין אַ זונטיק־טאָג.
 פון דערפאַרונג האָבן מיר געקענט פאַרשיידענע מאַסקעס, אַבער זאָפיאַס מאַסקע איז געווען שאַרפֿזיניקער פון אַלע. דאָס איז געווען אַן אמתער אוניקאַט און איז בלייב־שום־ספּק ווערט געווען די גרויסע געל-טער וואָס דאָס בילד האָט מסתמא אָפּגעקאַסט.

זאָפיאַ איז פאַר אונדז געוואָרן אין יענער צייט אַ נישט־אויסגעשעפֿטע טע טעמע. מיר האָבן מיט נייגער־יקייט געפאַרשט וואָס פאַראַ מעטאָדן זי באַנוצט און וואָס פאַראַ סטראַטעגיע זי ווענדט אַן שפּילנדיק איר ראַל. מיר האָבן געמאַסטן און געוויגן די באַוועגונגען, וואָס זענען אין אונדזער באַגריף געווען — פאַלשע, ווי אויך די, וועלכע האָבן באַוויזן אירע אייבי-פאַלן און אינטעליגענץ. די פריינטשאַפט מיט לוצינאַ איז געווען אַן שום צווייפל אַ גוטע טאַקטיק. אויפן פּאָן פון דער העל־האַריקער דאַרפישער פרוי, אין די שטראַלן פון אירע בלויע אויגן האָבן זיך די סעמיטישע מידות

פון זאפיאן — טאגירט. לוצינא איז געווען איר שילד און זאפיא האט געוואסט ווי אזוי זיך מיט דער שילד צו באדינען.

אין די אונטן האבן מיר געהערט אזעלכע געשפרעכן:

— לוצינא, צי שלאפט איר, לוצינא? איך האב מיך דערמאנט דעם חלום פון יענער נאכט און איך טראכט וואס קאן דאס באדייטן? — עס האט זיך מיר געחלומט אַ הויז — ווי אויף דער גראניטשנא גאס — פון וועלכן עס האבן זיך אַרויסגעצויגן מיין.

— מיין? — האט זיך לוצינא געוואונדערט — פון וואנען ווייסט איר, אז זיי האבן זיך אַרויסגעצויגן?

— ווייל זיי האבן געטראגן באַגאַזשן... און דער סטרוזש האט זיי געיאַגט מיט אַ לאַפעטע.

— אַ שריפה — האט געענטפערט לוצינא — נו, און וואס ווילט איר? דאס הויז אויף גראַניטשנא האבן געוויס די דייטשן פאַרברענט. דאס גריבלען זיך אין חלומות און דאס זוכן אין זיי אַ באַדייטונג; דאס פאַרשן און דרייען זיך דעם קאַפּ מיט חלומות, איז נישט געווען קיין ייִדישע מידה. דאס איז געווען כאַראַקטעריסטיש פאַרן פּוילישן קליינ־שטעטלדיקן קלאַס. און אויב זאפיאַ האט זיך מיט איר גאַנצן באַוואוסטזיין געגריבלט אין די חלומות און אויסגעטראַכט שדים און געשפענסטער פאַר לוצינא, זענען דאס אַלץ געווען גוטע טריקן, אַבער צי האט זי נישט איבערגעצויגן דאס שטריקל, אַרויסווייזנדיק אַזאַ גרויסע פאַראַכטונג צו אַנקאַן? זי האט זיך געמוזט פילן אויסערגעוויינלעך זיכער — צי נישט צופיל?

איך האב נישט איינמאַל געכאַפט אַנקאַס ביזע בליקן אין זאפיאַס ריכטונג און איך האב געהערט איר שפאַטישן געלעכטער נאך דעם ווי זאפיאַ האט דערציילט אַ מאַדנעם חלום.

דעם אונט, ווען די ליכט איז פאַרלאַשן געוואָרן, האט אַנקאַ — ווע־מענס קישן האט זיך געטראָפּן מיט מיין קישן — אויפגעהויבן איר קאַפּ און האט גענוג הויך געוואָרפן אין דער פינצטערניש פון צימער, צוויי שרעקלעכע זאַצן:

— זי איז אַ ייִדישע, זי איז רויזע פון גראַניטשנא גאס...
דאס איז געווען איר נקמה פאַר זאפיאַס פאַראַכטונג.

**

צו די מאלינאָווסקיס איז געקומען צופאַרן פון פוילן זייער טאַכטער יאָדוויגאַ. זי איז פרייוויליק געקומען צו אירע עלטערן אין דעם ספינד-לערספעלד, בערלין-קעפעניק-לאַגער, און דערפאַר טאַקע האָט זי גלייך גע-קריגן אַ גוטע אַרבעט אויף איינעם פון די באַנהאַפן.

זי האָט געאַרבעט אין דער אַפטיילונג פון פעקלעך, וווּ זי האָט גע-בונדן די שלעכט פאַרפאַקטע פעקלעך און טיילמאַל געבראַכט צו אירע עלטערן עפל און אַפילו זיסוואַרג.

יאָדוויגאַ איז אַלט געווען צוואַנציק יאָר. זי האָט געהאַט אַ שיינע, געשולטע שטים און זיך געפילט זעלבסט-זיכער.

פון דער גרויער לאַגער-דעקע האָט זי זיך אויפגענייט אַ ברייטן לויזן מאַנטל מיט אַ רונדן קראַגן און אַ מופקע פאַר די הענט. און פון די שטיק-לעך וואָס עס זענען פאַרבליבן, האָט זי זיך געמאַכט אַ בערעט אויפן קאַפּ. אויפן אַלעקסאַנדער-פלאַץ האָט זי זיך געקויפט אַ פעדער און צוגענייט צום בערעט.

דאָס איז געווען אַן עלעגאַנץ, וואָס אונדזער באַראַק, פול מיט וואַנצן און פליי, האָט געקענט פולשטענדיק אַפשאַצן. אַזוי אַנגעטאַן איז זי גע-גאַנגען צו דער אַרבעט און אַפילו אין דעם שוין-גרוב בעת אַ לופט-אַנגריף. זיי זענען אַלע מאל אַראַפגעגאַנגען אין שוין-גרוב. מאַלינאָווסקי מיט אַ שווערן רענצל, פרוי מאַלינאָווסקאַ מיטן בעטגעוואַנט און יאָדוויגאַ מיט איר מופקע. די מאַלינאָווסקיס זענען געווען די איינציקע אין באַראַק וואָס האָבן געהאַט בעטגעוואַנט.

— וואָס איז געשען, פרוי מאַלינאָווסקאַ? — האָב איך זי איינמאַל געפרעגט, ווען זי איז געלאָפן דורכן קאַרידאַר מיט אַ נאַסן האַנטעך אין דער האַנט.

— אַך, — האָט זי געזאָגט — מיין מאַן האָט געקריגן אַ בלוט-שטורץ פון די לונגען...

איך האָב מיך דערשראַקן, אַבער כ'האַב באַמערקט אַז סיי די פרוי, סיי די טאַכטער האָבן זיך דערמיט גאַרנישט שטאַרק איבערגענומען.

— ער פלעגט אין דער היים אויך האָבן בלוט-שטורצן — האָבן זיי געזאָגט.

איך האָב אַריינגעקוקט אין צימער, אין וועלכן ס'איז געלעגן מאַלי-

נאווסקי. ער איז אַלט געווען דרייאונזעכציק יאָר. ער האָט געהאַט גע- דיכטע גרויע האָר און גרויסע גרויע וואַנצעס — אַזוי האָבן מסתמא אַמאָל אויסגעזען די פּאָליאַקן. מען האָט זיך אים געקענט פּאַרשטעלן ווי ער טאַנצט אַ פּאַלאַנעז אין אַ פּוילישן נאַציאָנאַלן קאַסטיום מיט אַ שווערד ביי דער זייט. ער האָט אויסגעזען ווי אַ באַדינער אויפן קעניגלעכן הויף — ביי די שווערדן, בעכערס אָדער אין שטאַל.

איצט איז ער אָבער געלעגן אין אַ הילצערנעם באַראַק און זיינע אויגן פון אונטער די גרויע ברעמען האָבן געקוקט אין פענצטער, דורך וועלכן עס האָבן זיך געזען די שטעכלדראַטן. נאָך די דראַטן האָט זיך געצויגן אַ קאַנאַל און איבערן קאַנאַל זענען געשווומען שיפלעך.

טאַקע איצט איז דורכגעפּאַרן אַ שיפל מיטן קאַפיטאַן וואָס איז גע- זעסן ביי רודער און די וועש, וואָס האָט זיך געטרוקנט הינטער זיינע פּלייצעס. דאָס קליינע געלע הינטל איז שנעל אַרומגעלאָפּן איבערן דעק. אַ געוויסן טאָג איז צו אונדז אין לאַגער אָנגעקומען אַ נייע גרופּע באַן־אַנגעשטעלטע. און ווער איז געווען אין דער גרופּע? — קאַנראַד, דער שיינער קאַנראַד.

פון צייט־צו־צייט האָט יאָדוויגאַ פאַר אונדז געזונגען. אונדזער לאַ- גער האָט געהאַט די גרויסע פּריווילעגיע, וואָס עס האָט מיט אונדז נע- ווינט אַ זינגערין.

זי האָט געטרוימט וועגן רום, וועגן באַזיגן טויזנטער, וועגן אַ טרומף־ רייזע איבער די הויפטשטעט פון דער וועלט — זי האָט געזונגען נאָר אַפּערע־אַריעס. אַט דאָס קלוגע מיידל וואָס האָט ערנסט באַטראַכט דאָס לעבן און געקוקט אויף אַלץ און אַלעמען פון דער הויכקייט פון איר שטים — האָט מאַדנע נישט פּאַרשטאַנען ווי איר רעפּערטואַר האָט זיך נישט אַריינגעפּאַסט אין דער ווירקלעכקייט פון אונדזער באַראַק־לעבן. דעמאָלט ווען אַ געוויינלעך פּאַלקסליד, געזונגען מיט איר קלינגענדיקער שטים, וואַלט טיף געריירט די צוהערער. די גרויסע פרעמדע אַריעס מיט אומפּאַר- שטענדלעכע ווערטער זענען אַראַפּגעפּלאָסן פון די הערצער ווי רעגנ- וואַסער.

דאָך האָבן זיך אַלע צוגעהערט. באַצויבערט נישט פון די ווערטער און נישט פון דער מעלאָדיע — נאָר פונעם בלויון קלאַנג, פונעם בלויון מאַדולירן פון איר שטים.

ווען עס האָט זיך צום ערשטן מאל באַוויון קאַנראַד — ווען, אַן אַנ-
געשפּאַרטער אַן דער טיר האָט ער מיט איין גלאַנץ פון זיינע חוצפהדיקע
אויגן אַרומגענומען די אַרעמע שטוב מיט דער זינגענדיקער יאָדוויגאָ.
וואָס האָט זיך מיט איין האַנט צוגעהאַלטן ביים טאַפּלטן בעט — האָט
יאָדוויגאָ דערפילט אַז די ערד האָט זיך אַ וואַקל געטאָן אונטער אירע פיס.
זי האָט געוויסט אַז זי וועט פון דעם מאַמענט אַן נישט האָבן מער קיין רו.
זי האָט שוין מער נישט געוואַלט זינגען. זי איז אַנטשוויגן געוואָרן.

**

ווי זענען די צייטן פון דער ערשטער וואָך פון אונדזער אַנקומען אין
ספינדלערספעלד־לאַגער. ווען מען האָט אונדז אַלע צוגענומען צו עפעס
אַ ווייטער אומבאַקאַנטער פאַרשטאַט?
צו ערשט האָט מען אונדז געגעבן אַ דערלויבעניש אַרויסצופאַרן מחוץ
דעם דיסטריקט פון בערלין. מיר זענען געפאַרן מיט אַן עלעקטרישער באַן
און אונדזער לאַגער איז געבליבן אונטערן אויפזיכט פון דער קעכין, פרוי
לונד.

דאָרט איז געווען אַ סאַסנע־וואַלד און אין דעם וועלדל זענען געווען
אַ סך הילצערנע באַראַקן. אין איינעם פון זיי האָבן געוווינט איטאַליע־
נערינס. איך האָב געזען ווי זיי זענען דאָרט טומלדיק אַריינגעגאַנגען מיט
האַנטעכער אויף די אַקסלען — זיי זענען מסתמא צוריקגעגאַנגען פון באַד.
זיי האָבן הויך גערעדט איטאַליעניש.

דאָס איז זיכער געווען עפעס אַ טראַנזיט־לאַגער. און גלייכצייטיק
איז עס געווען אַ רעגיסטראַציע־פונקט. דאָ האָט מען אונדז פאַטאַגראַ־
פירט און פאַרשריבן. אַ גרויסער עולם האָט געוואַרט אויף דער ריי.

מיר האָבן דאָרט פאַרבראַכט אַ סך שעהן, אַן עסן. עס איז אַפילו
נישט געווען ווי זיך אַוועקצוזעצן. מיר האָבן זיך אַוועקגעזעצט אויף דער
ערד. אין גרויען שייטערן שטויב. קיין גראַז איז נישט געווען. יעדעס
פיצל גרינס איז צעטאַפּטשעט געוואָרן דורך די טויזנטער פיס.

ווען מיר זענען אַזוי געזעסן מידיע און שלעפעריקע, האָבן מיר פּלוצ־
לינג דערזען אַן אַפטיילונג פון מענטשן — בלויז מענער. זיי זענען גע-
גאַנגען מיט שנעלע זעלבנערישע טריט צו זעקס אָדער אַכט אין אַ ריי. ווען
זיי זענען דורכגעגאַנגען לעבן אונדז, האָבן מיר דערהערט:

— זיעלאַנקאַ, זיעלאַנקאַ, זיעלאַנקאַ!

דאָס האָט אויף אונדז געמאַכט אַ קאַלאַסאַלן איינדרוק. מיר האָבן זיך אָנגעשטויסן אַז מען האָט זיי צוגענומען פון זיעלאַנקאַ לעבן וואַרשע. און אַז זיי ווילן אונדז דאָס זאָגן, כדי מיר זאָלן וועגן דעם וויסן און גע־דענקען.

ווען עס זענען שוין אַריבער אַן ערך פון הונדערט — האָבן די אַנדער־רע רייצען געזאָגט:

— פּראַגאַ, פּראַגאַ, פּראַגאַ! — די זענען ווידער צוגענומען געוואָרן פון פּראַגע.

זיי האָבן זיך נישט געקענט פאַרהאַלטן כדי מיט אונדז צו ריידן. זיי זענען געפירט געוואָרן דורך דייטשן און זיי זענען געגאַנגען זייער שנעל. פונקט ווי דאָס וואַלט געווען אַ מיליטער־אַפטיילונג.

זיי האָבן געשטאַמט פון פאַרשיידענע קלאַסן. עס זענען געווען צווישן זיי מענטשן פּיי־געקליידטע און אָפּגעריסענע, אַרבעטער, סטודענטן, טרע־גער, באַאַמטע. מיר האָבן אַלע פאַרלוירן דעם מוט הערנדיק ווי זיי האָבן ריטמיש איבערגעחזרט:

— וואַווער, וואַווער, וואַווער!...

דערנאָך זענען מיר געגאַנגען אין דעם אַמט, וואָס האָט זיך געפינען אין איינעם פון די באַראַקן. דאָרט האָבן מיר אונטערגעשריבן אַ דעקלאַ־ראַציע, אַז מיר זענען געקומען פּרייוויליק. עס האָט עקזיסטירט אַ ספּע־ציעלער סטאַטוס פאַר די פּרייוויליקע און אויף דעם סמך האָבן מיר גע־נאָסן ספּעציעלע פּרייווילעגיעס.

פון וואָס זענען באַשטאַנען די פּרייווילעגיעס? — מיר זענען צוגע־טיילט געוואָרן צו אַן אַרבעט־לאַגער און נישט צו אַ קאַנצענטראַציע־לאַ־גער. מיר האָבן געהאַט די מעגלעכקייט פון פּרייער באַוועגונג אין דער זאַנע פון בערלין און געהאַט דאָס רעכט צו געניסן פון מעדיצינישער הילף.

בשעת דעם אונטערשרייבן די פאַפּירן זענען אַריינגעקומען עטלעכע איטאַליענישע זעלנער — נישט־ראַזירטע, אין זייער אַלטע אָפּגעטראַגענע מונדיך. זיי האָבן מסתמא געוואַלט וועגן עפעס זיך פּרעגן, ווייל זיי זע־נען געשטאַנען אין אַ פאַרלעגנהייט.

— וואס וואללען היער די איטאליענישע אפפען? — האט געפרעגט איינער פון די באאמטע.

די איטאליענישע זעלנער זענען שוין דעמאלט נישט געווען די אלי-אירטע. די באציונג צו זיי איז געווען ווי צו א שונא. איך האב זיי נישט איינמאל געטראפן הונגעריקע און שמוציקע אויף די גאסן פון בערלין. זיי פלעגן אויפהייבן פון דער ערד רעשטלעך פון אוועקגעווארפענע פאפיראסן און זיי האבן געזוכט רעשטלעך עסן צווישן די ריונגען.

נאך א סך שעהן שטיין אין דער זון און זיצן אינעם שטויב איז ענדלעך געקומען אויך די ריי אויף אונדז. מיט צוגעטשעפעטע נומערן אויף די בוזעמס האט מען אונדז פאטאגראפירט אין א קליין ביידל. צוליב מיד-קייט בין איך און מארישיא גארנישט געווען ענלעך צו זיך. מיר האבן אויף די בילדער אויסגעזען ווי טויטע.

קורץ נאך דעם האט מען אונדז געגעבן לעגיטימאציעס. וואס זענען גלייכצייטיק אויך געווען אַרבעט־ביכלעך. אויף דער ערשטער זייט איז געווען צוגעקלעפט די פאטאגראפיע אויף וועלכער צום דייטלעכסטן האבן זיך אנגעזען די נומערן. די נומערן האבן זיך גלייך געווארפן אין די אויגן.

**

נאך א געוויסער צייט האט מיר לאַטטאָ אָפּגעשטעלט אין קאַרידאָר; — פרוי מאיעווסקא, עס איז דא א בריוו פאר אייך — האט זי געזאגט. זי האט מיר געגעבן א פאסטקארטל אויף וועלכן עס איז געווען א שוויצארישע פאסטמארקע.

איך בין אריין אין צימער און פארמאכט די טיר נאך זיך. איך האב נישט געוואלט אז עמעצער זאל זען ווי טיף גערירט איך בין. אין דעם גאנצן באראק זענען מיר געווען די איינציקע וואס האבן נישט דערהאלטן קיין בריוו. נישט פון קיין משפחה און נישט פון קיין פריינד.

ווארשע איז געווען פארברענט, אבער אחוץ ווארשע האבן דאך עק־זיסטירט אנדערע שטעט און שטעטלעך אין פוילן, ווו דאס לעבן איז געפלאסן פריי. עמעצער האט ערגעצווו באדארפט זיך מיט אונדז אינטער־רעסירן. אויב קיינער האט זיך נישט אינטערעסירט מיט אונדז, האט געקענט אויף אונדז פאלן א חשד...

קיינער פון פוילן און פלוצלינג עמעצער פון דער שווייץ. וואס אז

אמת — פון אַ נייטראַלן לאַנד, אַבער ווער זענען מיר אייגנטלעך געווען, וואָס מען האָט צו אונדז געשריבן פון דער שווייץ? אונדזער באַגער איז געווען אויסצוגלייכן זיך, צעשמעלצן זיך מיטן גרויען המון — ווייל נישט יאָהאַן פון די קעסלען, נישט די מאַלינאַווסקיס און נישט לוצינאַ האָבן געקריגן בריוו פון אויסלאַנד.

דערפאַר האָט זיך מיר אויסגעוויזן, אַז לאַטטאַ האָט אויף מיר גע-קוקט אויף אַ ספּעציעלן אופן, ווען זי האָט מיר דערלאַנגט דאָס פּאַסט-קאַרטל. זי האָט צענזורירט די בריוו — דאָס האָט געהערט צו אירע פליכטן. זי האָט מיט דער גאַנצער זיכערקייט איבערגעלייענט דאָס קאַרטל און אפשר אַפילו ראַפּאָרטירט וועגן דעם אינהאַלט שמידטן.

דאָס קאַרטל איז געווען פון לוציאַ הערש, פון גענף; דער אונטער-שריפט — לובינסקאַ. די זעלבע לובינסקאַ, וואָס איז געווען אונטערגע-שריבן אויפן פעקל מיטן זייגערל.

— טייערע פרוי אַליציאַ — האָט זי געשריבן — ווי שטאַרק האָט מיך דערפרייט די ידיעה פון אייך. איר זענט געזונט, אַ דאַנקען גאַט. אַבער וואָס מאַכן אייערע טעכטער — ווייל איר האָט גאַרנישט דערמאַנט וועגן זיי...

טעכטער? כ'בין בלאַס געוואָרן.

אין יענע צייטן האָט יעדער ייד אויף אַרישע פּאַפירן געהאַט אַ צו-געגרייטע געשיכטע וועגן זיך. אַ לענגערע, צי אַ קורצערע, אַבער מער-וויי-ניק אַ קאַמפּליצירטע. מען האָט גוט געמוזט געדענקען די אייגענע גע-שיכטע, כדי זיך נישט צו פאַרפלאַנטערן אַדער מאַכן אַ טעות.

לויט מיינ געשיכטע האָב איך נישט געהאַט קיין שום טעכטער. איך בין געווען אַן אלמנה און מיינ זון, מיינ איינציקער זון איז אומגעקומען אויפן קריג. איך בין געווען מיט מיינ שנור און איר קינד.

אירענאַ און נינאַ האָבן נישט געקענט זיין מיינע טעכטער, ווייל יע-דע פון זיי האָט געהאַט אַ מעטריקע און אַ קענקאַרטע אויף אַן אַנדערן נאַמען. זיי האָבן נאָר געקענט זיין מיינע שוועסטערס קינדער. מאַרישיאַ האָט געהאַט אויף איר קענקאַרטע דעם זעלבן נאַמען וואָס איך. דערפאַר האָט זי געקענט זיין נאָר מיינ שנור, נישט מיינ טאַכטער.

אַלע אין לאַגער, מיט וועלכע מיר זענען געווען מער-ווייניק באַ-

פריינדט, האָבן גאַנץ גוט וועגן דעם געוויסט. לאַטטאָ האָט אויך וועגן דעם געוויסט...

דערפאַר איז פאַר אונדז יעדע קאַרעספּאָנדענץ געווען געפערלעך. די צווייטע זייט האָט נישט געקענט וויסן וועגן דעם — די צווייטע זייט האָט נישט געוויסט אין וואָס פאַראַ ליניע זיך צו האַלטן און האָט אונדז געקענט קאַמפּראַמיטירן און ברענגען שאַדן.

מיר האָבן געהאַט אונטער פּיאַטראַקאָוו אַ באַקאַנטע קריסטין, וואָס איז געווען דורך לאַנגע יאָרן באַפריינדט מיט אונדזער משפּחה. נישט איינמאַל האָבן מיר געוואַלט צו איר שרייבן און זיך נאָכפרעגן וועגן איר רענאָ און נינאַ, אָבער מיר האָבן מורא געהאַט צו שרייבן טאַקע צוליב די טעמים.

עס איז נישט געווען קיין שום צווייפל, אַז מיר האָבן זיך איצט גע- פינען אין לאַטטאָס הענט. לאַנגזאַם, לאַנגזאַם האָט זי איצט געקענט אַרויס- קריגן אונדזער סוד. מיט וואָס קענען מיר איר באַצאָלן פאַרן שווייגן?

איך האָב מיט זיך מיטגענומען פון וואַרשע מיין ווינטערמאַנטל. אַ ברוינער אויסגעפאַסטער מאַנטל, געמאַכט ביי אַ גוטן שניידער.

אין די קאַלטע טעג האָב איך — אַנגעטאַן אין דעם מאַנטל — גע- טראָגן פון הויף די קוילן-בריקעטן אין אַן עמער. לאַטטאָ איז געזעסן לעבן פענצטער און אַרויסגעקוקט. איך האָב מיך אַלעמאַל געטראָפּן מיט איר בליק.

— פרוי מאַיעווסקאַ, צי וואַלט איר מיר נישט פאַרקויפט אייער מאַנטל? — האָט זי געפרעגט.

— ניין! — האָב איך געענטפערט — איך קען נישט פאַרקויפן, ווייל איך וועל פאַרפרוירן ווערן אַז דעם מאַנטל.

אָבער וואָס וועט זיין ווען לאַטטאָ וועט זיך איצט פרעגן:

— פרוי מאַיעווסקאַ, איר ווילט נאָך אַלץ נישט פאַרקויפן אייער מאַנטל? — און זי וועט צוואַרפן אַ באַדייטנדיקן שמיכל?...

און איך? צי וועל איך איצט אויך זאָגן: „ניין, איך וועל פאַרפרוירן ווערן אַז דעם מאַנטל“? — ניין, איצט וועל איך עס שוין נישט זאָגן.

וועגן וואָס נאָך האָט געשריבן לוציאַ הערש?

אין אַוונט, ווען מאַרישיאַ איז צוריקגעקומען פון דער אַרבעט, האָבן

מיר באַטראַכט יעדעס וואָרט און יעדן אות. ווייל עס איז געווען נאָך עפעס אין דעם קאַרטל, וואָס האָט מיט אונדז טיף אַ טרייסל געטאָן.
 „אין גיכן וועט קומען אַ קאַמיסיע, וואָס וועט צונעמען קיין שווייץ די קינדער פון די לאַגערס. צי וואָלט איר געוואָלט, אַז מאַרישיאַס זון זאָל אַוועקפאַרן?...“

צי מיר וואָלטן געוואָלט? מיר האָבן זיך אים שוין פאַרגעשטעלט אין אונדזער פאַנטאַזיע, ווי ער זיצט ביי אַ טיש אין אַ שווייצאַרישער היים. פאַר אים שטייט אַ גלאַז מילך... זעמעלעך, פוטער, אייער, עפעל, שאַ-קאַלאַד...

זאָל ער פאַרן! וווּ איז די קאַמיסיע? מען דאַרף גלייך ענטפערן; מיר ווייל! מיר בעטן אייך וועגן דעם!

אונדזערע הערצער זענען געווען צו שטאַרק איבערפולט, אַז מיר זאָלן די ידיעה אויסבאַהאַלטן פון מאַציעקן. דערווייל אָבער האָט ער נישט גע-טאַרט וועגן דעם וויסן. דאָס זענען געווען אַזעלכע ווייטע פלענער...

פון דעסטוועגן האָבן מיר אים געזאָגט וועגן דעם. ער האָט זיך אי-בערגעשראַקן און געוויינט. ער האָט נישט געקענט פאַרטראַגן דעם גע-דאַנק — ער האָט מורא געהאַט פאַר דער צעשיידונג.

מיר האָבן איצט אויסגעמיטן לאַטטאַ. מיר האָבן אויף איר געקוקט מיט שרעק און אומזיכערקייט. יעדן טאַג, יעדן מאַמענט האָבן מיר דער-וואָרט דעם דונער.

אָבער עס זענען נישט געקומען קיין שום פאַלגן. לאַטטאַ האָט גע-שוויגן. אפשר האָט זי נישט באַמערקט? זי האָט אין דער זעלבער צייט שרעקלעך געליטן צוליב אַלעקס אומגעטריישאַפט; דערפאַר אפשר איז איר אַלץ געווען גלייכגילטיק.

גלייכגילטיק צו אַלעם איז אויך געווען די פרוי מיכאַלסקאַ, די שרעקלעך דיקע מוטער פון דער יונגער מאַריאַ, דעם גרוזיגערס געליבעטע. זי האָט זיך נישט איבערגענומען מיט גאַרנישט. אינטריגעס, ליבעס, אַדער קריגערייען זענען פון איר אַראַפגעשווומען ווי וואַסער, טעג און נעכט האָט זי געטראַכט נאָר פון איין זאַך: צוריקצופאַרן קיין פוילן. קייענדיק קנאַבל, צי שיילנדיק קאַרטאַפל פלעגט זי צו מיר ריידן מיט צוטרוי:

— איך בין אַ גוטבאַזיצערין, מיין משפּחה מאַכט באַמונגען אונדז

צו באַפרייען. און שוין נישט לאַנג וועלן מיר פאַרן אַהיים. איך און מיין טאַכטער.

פרוי מיכאַלסקאַ האָט גלייכצייטיק מיט מיר געקריגן אַ בריוו. זי האָט געהאַט אַ מאַדנעם נאַמען: אסתר.

— איר ווונדערט זיך? — האָט זי צו מיר גערעדט אין דער קיך — מיין מוטער האָט מיר געגעבן דעם נאַמען. אַזוי האָט זי געוואָלט. ביי אונדז זענען קינדער אויסגעשטאַרבן.

דער בריוו איז געווען פון פוילן; אַ רעקאַמענדירטער, פון איר מאַן. אין דעם בריוו איז געווען אַ דאַקומענט אַרויסגעגעבן דורך דער דייטשישער שער מאַכט. אויפן סמך פון דעם דאַקומענט קענען מיכאַלסקאַ עסטעראַ און איר טאַכטער מאַריאַ צוריקקומען אַהיים.

פרוי מיכאַלסקאַ האָט זיך נישט געקענט דערוואַרטן ביז פיר אַזייער גער, ווען מאַריאַ קומט צוריק פון דער אַרבעט. דערווייל האָט זי פאַר-פאַקט אירע זאַכן.

אַזייער פיר מיט דרייסיק האָט זי געשיקט נאָך איר דעם זעכצן יאַריקן יינגל, וואָס האָט געאַרבעט אויפן באַנהאַף אין דער שלאַסעריי צוזאַמען מיטן באַן-אַרבעטער מיללער.

— איר פאַרשטייט, פרוי מאַיעווסקאַ, איך האָב געמוזט נאָך איר שיקן, ווייל מיין פוס האָט נאָך נישט איבערגעטראָטן זייער שוועל.

נאָך דעם איז די טאַכטער זייער שנעל געקומען.

— מאַניושאַ, — האָט זי צו איר געזאָגט. זי איז געשטאַנען מיט אַן אויסגעצויגענער האַנט און דער בריוו האָט געציטערט צווישן אירע פינגער; זי האָט נישט געקענט כאַפן דעם אַטעם — עס איז דאָ אַ בריוו, מיר קענען מאַרגן אַהייםפאַרן!

— עס איז דאָ אַ בריוו? — האָט מאַריאַ געענטפערט און איז אַנט-שוויגן געוואָרן פאַר אַ לאַנגער ווייל...

— דו פאַר, מאַמעלע, ווייל דער פאַטער איז אַליין אינדערהיים, אָבער איך מוז פאַרבלייבן, איך וועל בלייבן...

— פרוי מאַיעווסקאַ, דאָס איז דער ערשטער מאַן אין איר לעבן. און דאָס איז אַ גרוזינער — ער האָט זי פאַרשיכורט. וויאָזוי קען איך אַוועק-פאַרן און זי דאָ איבערלאָזן? ער וועט זי קיינמאַל נישט באַפרייען.

מאַריאַ איז צוריקגעגאַנגען אין איר צימער. צוויי שיסלען מיט

זופ זענען געשטאנען אויפן טיש. דער גרוזינער האָט אויף איר געוואָרט. זיי האָבן געגעסן שווייגנדיק. קייננדיק דאָס ברויט האָט מאַריאַ געקוקט אויפן אַרעמען געלעגער. אויף די געמיינע לאַגער־שיסלען, אויף די היל־צערנע ווענט, אויפן פענצטער הינטער וועלכן עס איז געפאלן אַ דין רעגנדל און אויפן אַלטן און מיאוסן מאַן, וואָס האָט געפאַרשט דעם צופלוס און צוריקפלוס פון די געפילן אויף איר פנים. מיט יעדן נערוו האָט ער גע־פילט איר אויפֿרעגונג און כאַטש זי האָט גאַרנישט געזאָגט — האָט ער פאַרשטאַנען דעם קאַמף, וואָס איז פאַרגעקומען אין איר נשמה.

זיבן אַזייגער איז זי געקומען צו לויפן צו איר מוטער, זי האָט זי אַרומגענומען און אַוועקגעלייגט דעם קאַפּ אויף דער מוטערס אַרעם; — איך וועל פאַרן מיט דיר — האָט זי זיך אָפּגערופן — ווייל וואָס וואָרט דאָ אויף מיר?

— אַזוי איז זי מיט מיר געזעסן צוויי שעה, פרוי מאַיעווסקאַ, און זי האָט געלאַכט און געוויינט... ווייל זי איז נאָך אַ קינד. זי איז שטאַרק און גרויס, אָבער זי איז נאָך ווי אַ קינד. מיר האָבן גערעדט וועגן אונ־דזער היים, וועגן אונדזער הונט, וועגן די מענטשן פון אונדזער געגנט... איך וועל אַפילו נישט גיין נאָך מיינע זאַכן — האָט זי געזאָגט — איך וועל ביי דיר איבערויצן די גאַנצע נאַכט און אינדערפרי וועלן מיר פאַרן. ניין אַזייגער האָט זיך מאַריאַ אויפגעריסן פון בענקל:

— מיינע דאָקומענטן זענען געבליבן אין דער שאַנק! ווי אַזוי קען איך פאַרן אָן מיינע פאַפירן? איך וועל אַ שפרונג טאָן און באַלד צוריק־קומען. אַלע איבעריקע זאַכן וועל איך איבערלאָזן, ווייל זיי גייען מיך נישט אָן. אָבער ווי קען איך פאַרן אָן דאָקומענטן?

זי איז אַרויס פון באַראַק אויפן רעגן און איז אַריינגעפאלן צו זיך אין צימערל. זי האָט געעפנט די שאַנק, אַרויסגענומען די דאָקומענטן און זיי אַריינגעלייגט אין איר טאַש. אין דעם צימער איז געווען פינצטער און זי האָט געמיינט, אַז קיינער איז נישטאָ.

ווען זי האָט זיך אויסגעדרייט האָט זי אים באַמערקט. ער איז גע־שטאַנען ביים פענצטער און אַ קליינער שטראַל פון ליכט איז געפאלן אויף זיין פנים. ער האָט געהאַלטן אַראַפּגעלאָזן די אויגן און ער האָט אינגאַנצן אויף איר נישט געקוקט. אָבער די הענט! ביידע הענט האָט ער געהאַלטן אויסגעצויגן פאַר זיך...

זי איז שוין געשטאנען אויף דער שוועל ביי דער טיר מיט דער האנט אויף דער קליאמקע. און ווען זי האט דערזען די אויסגעצויגענע הענט, איז זי אין זיי אריינגעפאלן ווי אַ פייגעלע. צומאָרגנס איז פרוי מיכאַלסקאַ אַוועקגעפאַרן אַליין.

**

מאַרישיאַ איז יעדן טאָג געפאַרן צו דער אַרבעט אויף גערליצע. זי פלעגט אַרויסגיין פון דעם באַראַק אין אַ נעפלדיקער פינצטערער נאַכט און צוריקקומען אין אַוונט, ווען עס איז שוין אויך געווען פינצטער. די נאַכט האָט זי פאַרשלונגען און די נאַכט האָט זי צוריקגעבראַכט. אַבער וואָס זי האָט געטאָן בייטאָג, האָב איך נישט געוואוסט.

איך האָב מיר געמוזט איר וועלט אַליין אויסמאַלן, אַליין פאַרשטעלן און שאַפן זיך די אילוזיע אויפן גרונט פון אירע ווערטער און שילדע־רונגען. טייל מאָל האָט זי גערן און פיל דערציילט — טייל מאָל האָט זי אויסגעמיטן מיינע פראַגעס מיט שטילשווייגן.

איך האָב שוין געוואוסט, אַז דער הויפט פון דער סטאַציע האָט גע־הייסן קאַסקאַ; אַז ער האָט געשטאַמט פון אַן אַריסטאָקראַטישער עסט־רייכישער משפּחה. אַ רו־קער און געזעצטער מענטש. ער האָט קיינמאַל נישט אויפגעהויבן זיין קול. ער האָט באַהאַנדלט זיינע אונטערגעוואָרפע־נע און אַפילו די אויסלענדישע אַרבעטער אויף אַ העפלעכן אופן. אין אַלגעמיין איז ער געווען אַ מענטש, וואָס האָט געטאָן טובות — און אויב ער האָט געקענט עמעצן העלפן מיט אַן עצה אָדער אַ געפעליקייט, האָט ער עס גערן געטאָן.

אין דעם צימער, וווּ מאַרישיאַ האָט געאַרבעט, זענען געזעסן צוויי באַזאַמטע: מערויזיקי און ביטטער. זיי האָבן געפירט די בוכהאַלטעריע און זי האָט געציילט די אַרבעט־שעהן פון די מאַשיניסטן און באַהייצערס.

— צי זענען זיי צו דיר העפלעך? — האָב איך געפרעגט.

— יא. זיי זענען מיך מכבד מיט צוקערלעך און רופן מיך מאַריאַנגאַ;

— מאַריאַנגאַ וועט פאַרן מיטן ראַפּאַרט צו דער רייכס־באַן־צענטראַלע.

איז זי אַלזאָ געפאַרן. און די פון דער צענטראַלע האָבן איר גע־שטעלט מאַדנע פראַגעס: — זאָג נאָר — האָבן זיי גערעדט — וואָס פאַראַ זענען געווען די פּוילישע יידן? איז דאָס אמת אַז אַלע האָבן זיי גע־האַנדלט מיט וואַלוטע?

אָדער: — זאָג נאָר, וואָס איז דאָרט געשען אין פּוילן מיט די יידן?
פון די פּראָגעס האָט זי זיך אָנגעשטויסן, אַז די ידיעות וועגן דער
עקסטערמינאַציע פון יידן, זענען צו זיי דערגאַנגען. די פּראָגע האָט זיי
אינטערעסירט. זייער עקשנותדיק האַלטן זיך ביי דער טעמע, זייער עמ-
פּינדלעכקייט אויף דעם פּונקט, האָט וועגן דעם עדות געזאָגט. אָבער זי
האָט מורא געהאַט אונטערצוהאַלטן די געשפּרעכן, ווייל זי האָט נישט
געוואָסט צי זענען דאָס פּראָוואַקאַטאָרישע פּראָגעס, צי סתּם אַזוי צוליב
נייגעריקייט.

— איך האָב נישט געקענט קיין יידן, — האָט זי אויסמיידנדיק גע-
זאָגט. — איך האָב אַמאָל געהאַט אַ ייִדישע שול-חברטע, אָבער איך האָב
קיין יידן נישט געקענט און איך ווייס וועגן זיי גאַרנישט. — אַזוי האָט
זי געענטפּערט. יעדע קריסטין אויף איר אָרט וואָלט געקענט אַזוי ענטפּערן.
— איך האָב געגעבן ביטערן צוויי פּאַפּיראַסן און ער האָט מיר גע-
געבן אַ ציבעלע — האָט זי מיר איינמאָל געזאָגט.
און אַז אַנדערש מאָל:

— איך האָב עפעס געבראַכט פאַר מאַציעקן. ביטטער האָט מיר גע-
געבן אַ שטיקל קוכן, וואָס זיין פּרוי האָט געבאַקן. און ווייסט ווער זי
איז? — זי איז היטלערס קעכין.

— היטלערס קעכין? — מיין ווונדערן זיך איז געווען אַן אַ גרענעץ.
ביטטער און מערויזקי האָבן געוואָסט אַז מאַרישאַ האָט אַ זון און
אַ מוטער. ביטטער האָט איינגעוויקלט דעם קוכן אין דין פּאַפּיר, דערנאָך
איז אַ שטיקל צייטונג-פּאַפּיר און ער האָט עס אַריינגעלייגט דעם קוכן אין
איר אָפּגעטראָגענעם בייטל, לאַכנדיק אין זיך — ווייל איז עס דען נישט
געווען מאַדנע, אַז איר קינד וועט עסן אַ שטיקל קוכן, וואָס איז געבאַקן
געוואָרן דורך היטלערס קעכין?

— דו האָסט נישט קיין אַנונג, ווי שטאַלץ ער איז מיט זיין פּרוי.
ווען ער דערציילט וועגן איר... ווייזט זיך אויס, אַז ער קוקט מיט פּאַראַכ-
טונג נישט נאָר אויף מיר, נאָר אַפּילו אויף מערויזקי.

און וואָס האָב איך געוואָסט וועגן דעם מערויזקי? — כמעט גאַרנישט,
נאָר אויף אַזויפּיל, אַז ער האָט לאַנגע יאָרן געוואָנט מיט זיין ווייב נישט
ווייט פון פּוילן. אַז ער האָט נישט געהאַט קיין קינדער און ער האָט זייער
דערפון געליטן.

דער קאנטאקט אַלזאָ איז געווען אָנגעבונדן. ווען עס האָט גערעגנט און מאַרישיאַ איז געגאַנגען אין פּלאַכע, דינע פּאַנטאַפּל, האָט זי זיך גע-ווענדט צו ביטטערן:

— צי וואָלט איר מיר געהאַלפּן זיך צו פאַרשאַפּן אַ פּאַר קאַלאַשן, צי באַטן? איך וועל אייך באַצאָלן מיט פּאַפּיראַסן.

ער האָט איר געבראַכט די באַטן פון זיין ווייב, ווייל יענע האָט זיי שוין נישט געטראָגן. פּאַפּיראַסן האָט זי גענומען ביי זשולקאווסקי — ער האָט איר אַלע מאָל אָפּגעטראָטן פּאַפּיראַסן פאַרן קאַסטנפּרייז — און געגעבן ביטטערן אין אויסטויש פאַר די באַטן. די באַטן זענען געווען צו גרויס און שטאַרק אָפּגעטראָגן. מען האָט געזען, אַז זיי וועלן זיך שנעל צערייסן. מיר האָבן זיי באַטראַכט מיט גרויס נייגעריקייט. דאָס האָט גע-טראָגן פּריזער היטלערס קעכין און איצט — מאַרישיאַ. איז דאָס נישט געווען מאַדנע?

— וואָס טוטו דאָרט אויפן באַנהאַף? — האָב איך געפרעגט. טיילמאַל איז זי געווען אַן איבערזעצערין. זי האָט נישט געקענט קיין רוסיש אָדער אוקראַיניש, אָבער זי האָט פאַרשטאַנען וואָס יענע האָבן גערעדט און זי האָט געקענט איבערזעצן.
— מאַריאַנאַ! — האָט מען זי גערופן — קום אַהער און פאַרטייטשט וואָס עס רעדט די אוקראַינישע פּרוי!

אויפן באַנהאַף האָט מען געשולט די אוקראַינישע פּרויען צו זיין באַנהייצערינס. אַנצופילן אַ שווערע לאַפעטע מיט קוילן און זי אַרייבן וואַרפן אין לאַקאַמאַטיוו-קעסל. דאָס איז נישט געווען קיין אַרבעט פאַר פּרויען. האָט זיך טאַקע איינע צעבונטעוועט און אַ העכערן מייסטער גע-שפיגן אין פנים אַריין. זי האָט זיך געקלאַפּט אין די ברוסטן און מיט זשעסטן האָט זי געגעבן צו פאַרשטיין, אַז זי קען שוין נישט מער, אַז זי איז אינגאַנצן אויסגעשעפט פון די כוחות. דער מייסטער האָט איר דער-לאַנגט אַ פאַטש אין פנים — איין מאָל און נאָך אַמאָל. זי האָט זיך אַ וואַקל געטאַן און איז אומגעפאַלן. אָבער מען האָט זי אונטערגעהאַלטן און אַוועקגעשטעלט אויף די פּיס. זי האָט זיך גלייך באַרוקט אין איין מאָל-מענט. זי האָט זיך אַוועקגעדרייט און וואַקלענדיק זיך נאָך אויף די פּיס. האָט זי זיך אַרויפגעדראַפעט אויפן לאַקאַמאַטיוו און אָנגענומען די לאַ-פעטע...

זי האט אויך דערציילט, אז זי קען איינעם א פראנצויז אויף גערלי-צע, וואס היט טאקע די אוקראַנישע פרויען, וואָס רייניקן די וואַגאַנען. זיי האָבן נישט גוט אויסגעפירט זייער אַרבעט. צו לאַנגזאַם:

— דאָס איז דאָך סאַבאַטאַזש! — האָט געבורטשעט דער עלטערער מייסטער — שריי אויף זיי! — האָט ער אַ רעווע געטאָן. — שריי אויף די צויגן! וואָס איז דאָס? מען דאַרף דיך לערנען? פאַרוואָס שרייסטו נישט אויף זיי?

דעמאָלט האָט דער פראַנצויז — אַ קליינער, מאַגערער פראַוואַנסאַ-ליער געענטפערט: — מיר פראַנצויזן שרייען נישט אויף קיין פרויען. מאַרישיאַ האָט איבערגעזעצט זיינע ווערטער פאַרן מייסטער. אַן אַנדערן אַוונט האָט זי ווידער געברענגט אַ שטיקל קוכן איינגע-וויקלט אין אַ פאַפיר.

— דאָס איז פון אַן איטאַליענישן באַהייצער, וואָס אַרבעט צוזאַמען מיט מיר.

זי האָט אים צום ערשטן מאל געזען אין אַ קאַלטן, שנייענדיקן נאַכ-מיטאַג, ווען זיי זענען צוריקגעגאַנגען פון שוין־גרוב נאָך אַ באַמבאַרדיר-רונג. ער איז אַריינגעקומען אין דער קאַנצעלאַריע — אַ שוואַרצער פון סאַזשע און קוילן. ער האָט געשטאַמט פון הינטער מילאַן, פון באַרוף איז ער געווען אַ בעקער. ער האָט איר גלייך געזאָגט:

— אין מיין געבורטשטעטל בין איך געווען ווייס פון מעל; דאָ בין איך שוואַרץ פון קוילן.

ער האָט געבאַקן, קיינער זאָל נישט וויסן, פאַרשיידענע קיכלעך און דערנאָך האָט ער זיי פאַרקויפט אויף לינקס. און היינט האָט ער איר גע-שאַנקען אַ קיכל...

ווען עס האָבן זיך אַנגעהויבן רעגנס און שנייען האָט מאַרישיאַ וואָס אַן אמת געטראָגן די באָטן, אָבער זי האָט נישט געהאַט קיין וואַרעמען מאַנטל און נישט קיין גאַנצע שיד.

סטאַניסלאָו זשולקאווסקי האָט צוגעזאָגט, אז ער וועט זיך באַמען ערגעצווו צו שאַפן אַ וואַרעמען מאַנטל. ער האָט זיך אַרומגעדרייט אי-בער בערלין און געפירט געוויסע געשעפטן, וועגן וועלכע ער האָט נישט גערעדט דייטלעך. אין אַוונט האָט ער געבראַכט אַ מענערנישן האַרבסט-מאַנטל וועלכן ער האָט אָפּגעטראָטן מאַרישיאַ אין קאַסטנפרייז. ער האָט

ביי איר גארנישט געוואלט פארדינען, געדענקענדיק דעם טאג ווען זיי האבן צוזאמען אויסגעריסן די ווילדע גראָזן אויף אַ קרויטפעלד. פאָנטאַפּל איז אונדז געלונגען צו קויפן ביי דער פרוי לונד, אונדזער לאַגער־קעכין. דאָס זענען געווען שוואַרצע האַלבע שייך אויף פּלאַטשיקע אַפּפּאַסן, וועלכע עס האָבן געוויינלעך געטראָגן עלטערע דייטשקעס.

ווען עס איז פון פוילן אָנגעקומען אַ נייע גרופּע פון באַן־אַרבעטער, צווישן וועלכע עס האָט זיך געפינען דער שיינער קאַנראַד — האָט מען מער ווי אַ צענדליק פון דער דאָזיקער גרופּע געשיקט אויף גערליצע. צווישן זיי האָט זיך אויך געפינען אַנטאָניוק און זיין פרוי.

אַלע אין באַראַק האָבן געוואוסט, אַז מאַרישיאַ אַרבעט אין דער באַן־קאַנצעלאַריע. געוויסע מענטשן האָבן איר געבעטן זי זאָל זיך באַמיען זיי צו העלפן קריגן אונטערמען. אַנטאָניוקאָואַ האָט ביי איר געבעטן, אַז זי זאָל איר העלפן צו באַקומען אַרבעט אין די מאַגאַזינען.

— פרוי מאַיעווסקאַ — האָט זי צו איר הייס געשעפטשעט — פאַר מיר איז עס זייער וויכטיק, ווייל איך קען זיך נישט צופיל באַוועגן. איך האָב מיין פּוס אויף אַ טשוואַק.

זי האָט געמאַכט אַ באַוועגונג ווי זי וואַלט געוואַלט אויפהייבן דאָס קלייד און איר ווייזן דעם טשוואַק, אָבער זי האָט זיך פאַרהאַלטן. זי האָט געהאַט דעם טשוואַק אין דער קני אַדער אין היפט. טראַץ דעם האָט זי נאָר אַביסל אונטערגעהינקען. זי איז געווען אַ הויכע און שיינע פרוי, דער־ביי אַ קלוגע און ענערגישע. זי האָט געהאַסט יידן פונעם גאַנצן האַרצן. ווען זי האָט אָנגעהויבן צו ריידן אויף דער טעמע, האָט זי געקענט ריידן אָן אַ סוף.

אַדאַנק מאַרישיאַס פאַרמיטלונג האָט זי ווירקלעך געקריגן אַרבעט אין מאַגאַזין און דעמאָלט איז נישט געווען קיין גרענעץ צו איר דאַנק באַרקייט. זי האָט איינמאָל אַפילו געבראַכט פאַר מאַציעקן — ווען ער איז געווען קראַנק — אַ הויפן רייו אין אַ בייטעלע. דאָס איז געווען אין יענע צייטן אַן אומשאַצבאַרע זאַך.

מאַרישיאַ האָט זיך אויך באַמיט ביי דעם הויפט, קאַסקאַ, אַז מען זאָל געבן מונדירן פאַר אונדזערע באַן־אַרבעטער. און וואָס איז דערנאָך געשען? זיבן פון זיי זענען דערנאָך אַנטלאָפן צוריק קיין פוילן. ווען זיי האָבן געטראָגן די מונדירן איז זיי דאָס אַנטלויפן גאַנץ לייכט אָנגעקומען.

דאָס אַנטלויפן פון די באַן־אַרבעטער האָט בלייַשום־ספּק אין אַ גרוי־
סער מאַס אַ וואַקל געטאָן איר פּאַזיציע אין דער קאַנצעלאַריע. מען האָט
שוין צו איר נישט געהאַט דעם זעלבן צוטרוי וואָס פּריער.

אין אַ געוויסן טאָג האָט זיך באַוווּזן אין דער קאַנצעלאַריע אויף גער־
ליצע אַ מיידל, וואָס איז פּרייוויליק געקומען צו פּאַרן פון פּוילן.

זי איז געווען עלעגאַנט אַנגעטאָן און האָט געגעסן ברויט מיט חזיר־
שמאַלץ. זי האָט געהאַט אַ סך זאַכן אַנצוטאָן און אַ סך עסנוואַרג. אָבער
קיינ שום אַנונג נישט וועגן קאַנצעלאַריע־אַרבעט.

מאַרישיאַ האָט גלייך פּאַרשטאַנען, אַז דאָס מיידל איז געקומען כדי
צו פּאַרנעמען איר פּלאַץ. זי האָט זיך פּאַרלאָזט אויפן גורל. די מלחמה
האָט זיך דערנענטערט צו אַן ענד — דאָס האָט זיך געפילט אין דער
לופטן און אין דער וואָס אַמאָל שווערער אַטמאָספּער, וואָס האָט גע־
הערשט ביי דער אַרבעט.

זי האָט אַנגעהויבן לאַנגזאַם און געדולדיק אַרייַנצופירן דאָס מיידל
אין דער קאַנצעלאַריע־טעטיקייט. מאַרישיאַ האָט פון איר געקריגן ברויט
מיט שמאַלץ. דאָס מיידל האָט זי מכבד געווען מיט עסן, אָבער פּאַקטיש
איז דאָס געווען אַ בלויונג פאַר דער לערע.

ווער ווייסט? אפּשר טאַקע דערפאַר איז זי אימשטאַנד געווען אַר־
בערצוטראַגן די שווערע צייט? כמעט אַלע אונדזערע פּאַרציעס פון פעטס
און וורשט האָבן מיר אַוועקגעגעבן מאַציעקן. מיר האָבן געוואַלט ער זאָל
איבערהאַלטן. עס איז, דעם אמת געזאָגט, געווען אין דעם אַ געוויסער אומ־
זין — ווייל ווען מיר וואַלטן אומגעקומען פאַר אים, וואָס וואַלט מיט
אים געשען?

איינמאָל אין אַן אַוונט האָט מיר מאַרישיאַ געזאָגט.

— שוין נישט לאַנג וועט מען מיך באַזייטיקן פון מיין אַרבעט אין
דער קאַנצעלאַריע און מען וועט מיך אַריבערטראַגן ערגעץ אַנדערש.

— פאַרוואָס מיינסטו אַזוי? — האָב איך געפּרעגט.

— ווייל איך האָב שוין אויסגעלערנט דאָס מיידל טאָן די אַרבעט,
און צו איר האָט מען מער צוטרוי ווי צו מיר. זי איז געקומען אַליין, נישט
מיט קיינ טראַנספּאָרט, נאָר אַליין, פון איר גוטן ווילן.

און מען האָט ווירקלעך מאַרישיאַן אַריבערגעטראַגן אויף דער דריי־
פּלאַטפּאָרמע, צו דער דריי שייבע. זי האָט געפירט די לאַקאָמאָטיוון אויף

די ריכטיקע רעלסן. דאָס איז געווען אַן עלעקטרישע דריישייבע. אָבער נאָך אַ באַמבארדירונג איז אָפּט נישט געווען קיין עלעקטריש ליכט — דעמאָלט האָט זי געמוזט שטופּן די דריי־פּלאַטפּאַרמע צוזאַמען מיט די אַרבעטער.

**

איצט איז איר סטאַציע, איר פּונקט, געווען אַ קליינע הילצערנע בודקע צווישן אַ נעץ מיט רעלסן. טאָג און נאַכט האָט דאָרט געברענגט אַן אייזערן אייוועלע. ביים אייוועלע האָט זי געוואָרעמט אירע קאַלטע הענט — רויטע און געשוואָלענע. דאָ האָט זי געגעסן איר האָרט שטיקל ברויט, דין אָנגעשמירט מיט מאַרמעלאַד און געטרונקען שוואַרצע קאַווע פּון אַ פּלאַש.

אויף דעם אייוועלע האָט זי געקאַכט אין אַ בלעכערנער פּושקע — בראַקעס, וואָס זי האָט געברענגט מיט זיך פּון לאַגער. עס זענען לעבן איר געזעסן דייטשישע באַן־אַרבעטער און איינער פּון זיי האָט אייב־מאַל געזאָגט:

— מען דאַרף האָבן רעספּעקט און אָנערקענונג פאַר די אַליאירטע, ווייל זיי קעמפּן און קומען־אום כדי אונדז אַרויסצוציען פּון דעם דרעק. ער האָט געאַרבעט אויפּן באַנהאַף זיבנאונצוואַנציק יאָר. ער האָט גע־הייסן קראַיז.

— די מיטן שוויי־סטעמפל — האָט געזאָגט אַן אַנדערער — אַ, די מאַכן שוין אין די הויזן פּון שרעק!

ווען איך האָב, לויטן שטייגער פּון אַ מאַמע, זיך געקלאַגט איבער איר אַרבעט און באַדויערט וואָס זי איז נישט אין דער קאַנצעלאַריע. האָט זי געזאָגט:

— אָבער דאָ איז אינטערעסאַנטער, דאָ טרעף איך פאַרשיידענע מענטשן, און נאָך איין זאַך: אין דער קאַנצעלאַריע האָב איך געמוזט קעמפּן מיט מיין שלעפּעריקייט. דאָ בין איך אין אַ כסדרדיקער באַוועגונג... איינמאַל האָט זי אויף דער דריישייבע באַקומען אַ זעץ מיט דער קאַרבע פּון דער מאַשין. זי איז אַוועקגעפאַלן און געחלשט.

זי האָט באַקומען דעם זעץ אין שטערן צווישן די אויגן און אין דער ברוסט. זי איז געשטאַנען אויף דער דריי־פּלאַטפּאַרמע און האָט געשטופּט דעם לאַקאַמאַטיוו צוזאַמען מיט אַנדערע. דאָס איז געווען נאָך אַ באַמ־

בארדירונג און דאָס ליכט האָט נישט פונקציאָנירט. פלוצלינג איז צוריק־געקומען דאָס עלעקטרישע ליכט...
 מען האָט זי אַריינגעטראָגן אין דער קאַנצלעלאַריע. איר באַקאַנטער אַרבעטער, דער איטאַליענער פון הינטער מילאַן איז געווען דערביי ווען ס'איז מיט איר געשען דער אומגליקלעכער פּאַל. ער האָט געביילט זיינע הענט און איז געלאָפּן איבער דער פּלאַטפּאָרמע שרייענדיק:
 — באַרבאַרן, אַ באַרבאַרן! אַזאַ אַרבעט גיבן זיי פּרויען!
 אין אַוונט איז זי צוריקגעקומען אין באַראַק צוזאַמען מיט אַלפרעד טכוזשעווסקי.

**

יעדער אַרבעטער פון אונדזער לאַגער האָט געהאַט אַ פּאַרזיכערונג־פּונקט אַזוי ווי די דייטשן. אויב ער איז געווען קראַנק און האָט געהאַט איבער 38 גראַד היץ — איז ער געגאַנגען אין אַדלערס־האַל־לאַגער, וווּ עס האָט אַמטירט אַ דאַקטאָר, וואָס האָט אים באַפּרייט פון דער אַרבעט. ווען מאַרישיאַ האָט איינמאַל אין דער פינצטער זיך אויסגעדרייט אַ פּוס אויפן באַנהאַף, האָט מען איר געמאַכט אַ רענטגען־אויפּנאַמע.
 ווען עמעצער האָט זיך באַקלאַגט אויף די אויגן, האָט מען אים גע־שיקט אין דער אויגן־קליניק און ער האָט באַקומען ברילן אָן געלט.
 עס איז אויך געווען אַ דענטיסט, צו וועלכן מען איז נאָך דער אַרבעט זיך געגאַנגען היילן די ציין. מאַרישיאַ איז אויך צו אים אַ געוויסע צייט געגאַנגען, ווייל עס האָט איר וויי געטאָן אַ פּאָדערשטער צאַן.
 דער דענטיסט איז געווען אַ גוטמוטיקער מענטש און ער האָט ליב געהאַט אַמאַל זיך צו וויצלען:
 — וואָס איז געשען? — האָט ער געזאָגט — איז דאָס אמת אַז אַלע יידן אין פּוילן זענען פּלוצלינג געשטאַרבן? זיי זענען קראַנק געוואָרן אויף אַ שווערער גריפע און געשטאַרבן? אַזוי מיט אַמאַל? און אַלע צוזאַמען? ווי אַזוי האָט דאָס געקענט געשען? דערצייל מיר עפעס וועגן דעם...
 זי האָט געזאָגט, אַז זי האָט קיינמאַל קיין שום שייכות נישט געהאַט מיט יידן. זי האָט מיט יידן קיין שום געמיינזאַמס נישט געהאַט און זי ווייסט נישט, צי זיי לעבן, צי זיי זענען געשטאַרבן.
 זי האָט נישט געקענט פטור ווערן פון דעם דענטיסט. ער האָט נישט אויפגעהערט צו ריידן וועגן יידן.

עס זענען צו אים געקומען מערסטנטייל די עלטערע פרויען פון אונ-
דער לאַגער. ער האָט זיי אַרויסגעריסן די וואַרצלען פון די ציין.

— ער האָט מיר אַרויסגעריסן זעקס וואַרצלען, פרוי מאַיעווסקאַ, —
האָט מיר דערציילט כאַינאַצקאַ. זי האָט מיך שטאַרק צוגערעדט איך זאָל
צו אים גיין: — עס קאָסט גאַרנישט דאָס אַרויסרייסן, איך האָב נישט באַ-
צאָלט קיין גראַשן — האָט זי געזאָגט.

איינמאָל האָט פּאַסירט, אַז דער דעמבטשאַק האָט — וואַרטנדיק אין
דער פינצטער אויף דער סטאַציע — נישט באַמערקט דעם אַנקומענדיקן
טראַמוויי און ער האָט באַקומען אַ זעץ אין קאָפּ. מען האָט אים צוגענו-
מען אין שפיטאַל. צוויי חדשים האָט מען אים געהיילט. וואָס אַן אמת,
איז ער פון דאָרט אַרויס, אָבער אינגאַנצן ווי אַ געענדערטער. טיילמאָל
האָט ער געלאַכט און נישט געענטפערט צו דער זאך. ער האָט געהאַט אַ
טיפּן שראַם פונעם אויג ביז צום אויער — אָבער ער האָט דאָך געלעבט
און איז אַפילו געגאַנגען צו דער אַרבעט. אַלע האָבן געמיינט אַז ער וועט
שטאַרבן.

די לוטשאַקס האָבן געהאַט מיט זיך אַ בילד־שיינע טאַכטער וואָס איז
געווען אין פינפטן חודש פון שוואַנגערשאַפט. מען האָט זיך מיט איר
פאַרנומען און איבערגעריסן די שוואַנגערשאַפט. זי האָט גאַרנישט דער-
פאַר באַצאָלט.

אַן ענלעכע זאך האָט פּאַסירט מיט וועראַניקאַ, די וועלכע האָט גע-
לעבט מיט קוויאַטקאווסקי. זי האָט זיך געוואָלט איבערצייגן צי זי איז
נישט שוואַנגער און מיך געבעטן איך זאָל מיט איר גיין צו אַ גינעקאָלאָג.
ער האָט געווינט אויף קעפעניק.

— איך בעט אייך זייער, פרוי מאַיעווסקאַ! איך האָב מורא אַליין צו
גיין צו אים.

איך האָב זי גענומען אונטערן אַרעם און מיר זענען ביידע געגאַנגען
דורך דער גרינאַוער גאַס, אַראַפּגעבויגן די קעפּ אונטערן שאַרפּן ווינט,
וואָס האָט געבלאָזן. פּלוצלינג האָט זי זיך אַנגערופּן:

— איך וויל אייך עפעס זאָגן. אין עפעס זיך מודה זיין. קוויאַט-
קאווסקי איז נישט מיין מאַן. איך האָב אַ מאַן מיט צוויי קינדער אין
ברווינאַוו הינטער וואַרשע... מישפט מיך מיט חסד, פרוי מאַיעווסקאַ.

מען האָט געשמועסט אַז לוטשאַקס טאַכטער איז נישט פאַרהייראַט, אָבער צי האָט זיך עמעצער מיט דעם איבערגענומען? פונקט ווי רעלי- גיעזע פראַבלעמען האָבן נישט געהאַט קיין פלאַץ אין די ראַמען פון אונ- דזער באַראַקלעבן, אַזוי האָבן אויך ענינים אין שייכות מיט מאַראַל קיי- נעם נישט אינטערעסירט. די צופעליקע פאַרלעך האָבן אין אַלגעמיין גאַנץ רויק און מוסטערהאַפט געלעבט צווישן זיך, אַקצעפטירנדיק פון פאַרויס די זיכערקייט, אַז נאָכן קריג וועלן זיך זייערע וועגן פונאַנדער- גיין. דערפאַר האָבן מיך אַזוי געוונדערט און גערירט די פאַטעטישע ווער- טער פון וועראַניקאַ: „מישפט מיך מיט חסד“...

אויב אַ מיידל, אָדער אַ ווייבל איז טראַגאָדיק געוואָרן, האָט מען איר די שוואַנגערשאַפט איבערגעריסן. מען האָט אַפילו צו דעם דערמוטיקט. אָבער נאַטאַליאַ, וואָס האָט געאַרבעט מיט מיר אין דער קיך, איז געקו- רמען זייענדיק אין אַכטן חודש פון שוואַנגערשאַפט און זי איז געווען צו- זאַמען מיט איר מאַן. איר האָט מען צורו געלאָזט. זי האָט געבוירן דאָס קינד אין שפיטאַל און עס געברענגט אין באַראַק אַריין.

עס האָט איינמאַל אין מיטן דער נאַכט פאַסירט, אַז מאַציעק האָט פלוצלינג באַקומען אַן אַנטצינדונג אין אויער. ער האָט געקרעכצט און געוויינט פון ווייטיק. איך האָב אויפגענייט זעקעלעך פון די נאָזטיכלעך און מיר האָבן אים צוגעלייגט די זעקעלעך מיט הייסן זאַמד צום אויער. — מאַרגן וועל איך מיט אים גיין אין אַדלערס-האַף — האָב איך גע- זאָגט.

אונדזער אייוועלע איז פאַרלאַשן געוואָרן יענע נאַכט. אָבער עס האָט זיך געברענט דאָס אייוועלע אין שמידטס קאַנצעלאַריע, ווו עס האָט די- זשורירט דער וועכטער האַפמאַן. ער איז דאַרט געזעסן אויסציענדיק זיי- נע לאַנגע פיס און ער האָט געלייענט אַ דעטעקטיוו-מעשה.

ער טאַקע האָט געוואַרעמט די זעקעלעך און דורך דער גאַנצער נאַכט האָט ער יעדעס מאָל זיי געברענגט אין צימער אַריין.

— מאַריאַ — האָט ער געזאָגט — דאָ בין איך ווידער.

און מיר? מידע און פאַרצווייפלטע האָבן מיר אַנגענומען דעם גוטן אויסדרוק פון זיין האַרץ. גלייך ווי ער וואַלט אונדז דאָס שולדיק געווען — און איך ווייס אַפילו נישט צי מיר האָבן אים דערפאַר באַדאַנקט.

**

מער-ווייניק אין דער צייט האָט דער לאַגער-אַנפירער שמידט און זיין אונטערגעוואָרפֿענע, די לאַגער-קעכין פֿרוי לונד, אָנגעהויבן צו פֿאַר-פֿאַלגן אַליצאַ מאַיעווסקאַ.

ער האָט געהייסן מיך וועקן האַלב נאָך צוויי אינמיטן דער נאַכט, אַז איך זאָל מאַכן פייער אונטערן קעסל מיט קאַווע. ביז איצט האָט דאָס געטאָן יאָהאַן, איצט זאָל עס מאַיעווסקאַ טאָן...

— עך, — האָט ער געזאָגט, שפּאַצירנדיק איבער דער קיך און פֿאַר-ציענדיק זיינע גרויזאַמע ברעמען — די פֿרוי טויג צו גאַרנישט. זי קען אָפֿילו נישט מאַכן קיין פייער אונטערן קעסל. זאָל זי אויפהערן צו אַר-בעטן אין קיך! זאָל זי גיין אויפן באַנהאַף!

נאָך צוויי טעג בין איך שוין געווען אויפן באַנהאַף. אין די צייטן האָט מען זיך נישט געשפּילט אין קיין לאַנגע צערעמאָניעס. אויפן באַנ-האַף גרינאַו האָט מען מיר געגעבן אַ בעזעס און שמאַטעס. איך האָב צו-געקערט די פּלאַטפֿאַרמעס און געוואָשן טרעפּ און פענצטער.

איך האָב גערוימט די פּלאַטפֿאַרמעס אָנגעטאָן אין אַ ברוינעם עלע-גאַנטן מאַנטל פֿון אַ גוטן שניידער אין וואַרשע, אויף וועלכן עס האָט גע-וואָרפֿן אַן אויג די איבערזעצערין לאַטטאַ. אויפן מאַנטל איז געווען צו-גענייט אַ געלער בוכשטאַב „פּ“. די דייטשן האָבן זיך געווינדערט קוקנ-דיק אויף מיר.

כדי זיך אָנצוואַרעמען פּלעג איך אַריינגיין אין דער באַן-בדוקע, וווּ עס איז געשטאַנען אַן אייזערן אייוועלע. דאָרט האָב איך געגעסן מיין האָרט ברויט מיט מאַרמעלאַד און כ׳האַב מיר צוגעוואַרעמט אין אַ בלע-כערנער פּושקע די קאַווע וואָס איך האָב געברענגט אין אַ פּלעשל.

אויפן זעלבן באַנהאַף האָט געאַרבעט אַ יונג מיידל פֿון אונדזער באַ-ראַק מיטן נאָמען פעלאַגיאַ.

ווען עס איז אָנגעקומען די עלעקטרישע באַן האָט צו די פּליכטן פֿון פעלאַגיאַ געהערט דאָס אַרומגיין איבער די וואַגאַנען און קאַנטראָלירן צו עמעצער פֿון די פּאַסאַזשירן האָט נישט איבערגעלאָזט אַ רענצל, אַ פּעקל אָדער אַ שירעם. געפינענע זאַכן האָט זי באַדאַרפֿט אַוועקגעבן אין דער באַן-קאַנצלאַריע.

מיט פעלאַגיאַ בין איך אַמאָל געגאַנגען נאָך קוילן אין מאַגאַזין

אריין. נאך צוויי עמערס מיט קוילן. יעדע פון אונדז האָט געטראַגן אַז עמער.

ווען מיר האָבן אָנגענומען די קוילן און מיר זענען צוריקגעגאַנגען, האָט פעלאַגיאַ געטראָפֿן אַ באַקאַנטן און זי האָט זיך פֿאַרהאַלטן כדי מיט אים צו כאָפֿן אַ שמועס. איך האָב אויף איר געוואַרט פֿון דער ווייטנס. — צי ווייסט איר, וואָס ער האָט געזאָגט? — האָט זי זיך הויך צע־לאַכט — ער האָט געזאָגט אַז איר זענט אַ ייִדישע... וואָס רעדט איר דאָרט? — האָב איך געענטפֿערט — זי איז פֿון אונדזער לאַגער, איך קען זי שוין אַ סך חדשים!...

אַ שוידער האָט מיך אַרומגענומען און גלייכצייטיק האָב איך מיך נישט געקענט אַפֿוונדערן ווי דורכדרינגלעך דער מענטש איז געווען. ער האָט אַנטדעקט מיין סוד מיטן ערשטן בליק און פֿון דער ווייטנס. איך האָב מיר אַ טראַכט געטאָן, אַז ער האָט מסתמא די זעלבע פֿרימיטיווע גאַטור ווי אַנאַק, וואָס האָט אונדז גלייך דערקענט. נישט נאָר אונדז.

אַ קורצע צייט נאָך דעם האָט פעלאַגיאַ צוגעגנבעט אַ פעקל וואָל, וואָס עמעצער האָט איבערגעלאָזט אין דער באַן. די גנבה איז אַנטדעקט געוואָרן און מען האָט זי אוועקגעשיקט אין אַ שטראַפֿלאַָ. ער. מיר האָבן זי שוין מער נישט געזען.

פֿאַר יעדן סאַרט פֿון גנבה האָבן די דייטשן זייער שטרענג באַ־שטראַפֿט. טייל מאָל האָט מען אוועקגעשיקט אין שטראַפֿלאַָגער, אַבער טייל מאָל זענען אויך פֿאַרגעקומען קריגס־געריכטן. אין אַדלערסהאָף־לאַגער האָט מען אַמאָל אויפֿגעהאַנגען דריי מענטשן: צוויי פֿרויען און אַ מאַן. ביי אונדז אין לאַגער האָט מען געזאָגט, אַז דאָס האָט געמוזט זיין נישט אַביר־וואָס פֿאַראַ גנבה. עטלעכע נייעריקע זענען געגאַנגען אַנקוקן די אומגליקלעכע געהאַנגענע.

איצט בין איך אַליין געפֿאַרן אויפֿן באַנהאַף; אַליין געבראַכט די קוילן איינצהייצן דאָס אייוועלע אין דער בודקע. אַבער גייענדיק צום מאַגאַזין האָב איך אַלע מאָל מורא געהאַט אַז איך וועל טרעפֿן פעלאַגיאַס באַקאַנטן, וואָס האָט געהאַט אַזעלכע דורכדרינגלעכע אויגן.

ביים אייוועלע האָבן זיך געוואַרעמט באַן־אַנגעשטעלטע און פֿשוטע אַרבעטער. זיי זענען געקומען אויף אַ קורצע אָדער אויף אַ לאַנגערע ווייל. טייל מאָל כדי אַנצוואַרעמען די קאָווע און טייל מאָל נאָר אַנצוואַרעמען

די הענט. עס פלעגט אויך קומען אַ רוסישער אַרבעטער. אַ יונגער פון אַ יאַר צוואַנציק.

איך האָב גערעדט מיט אים אויף רוסיש. ער איז געווען פון סמאַ- לענסקער גובערניע, אַ זון פון אַ פויער.

— און דו ווער ביסט?

— איך בין אַ לערערין.

— אַ געבילדעטע פרוי — האָט ער אויסגערופן — און טראַגט קוילן? איך וועל דערויף נישט דערלויבן.

ער האָט אַ כאַפּ געטאַן דעם עמער און ער האָט פאַר מיר געטראַגן די קוילן פונעם מאַגאַזין.

אַלע דריי מינוט זענען אַפּגעגאַנגען די עלעקטרישע באַנען פון דער סטאַציע. זיי פלעגן זיך פאַרהאַלטן אַן גערויש. די טירן האָבן זיך אויטאָ- מאַטיש געעפנט און דער עולם, וואָס האָט געוואַרט אויף דער פּלאַטפּאָר- מע, האָט זיך אַריינגעזעצט אין דער באַן. נאָך דריי מינוט האָט די באַן געריט פון אַרט.

אויף די פּלאַטפּאָרמעס זענען פאַרבליבן נישט אויסגערויכערטע שטיקלעך פון פּאַפּיראַסן. קליינע יינגלעך האָבן זיך אויף זיי גלייך גע- וואָרפן. אַבער נישט בלויז דאָס קליינוואַרג — נאָר אויך די פּראַנציוזישע און איטאַליענישע געפּאַנגענע. אייניקע פון זיי פלעגט נאָך געלינגען אַרויפצוכאַפן זיך אויף דער באַן און אין משך פון די דריי מינוט צונויפ- קלייבן די רעשטלעך פון פּאַפּיראַסן פון די פּאָדלאַגעס אין די וואַגאַנען.

די פרויען, וואָס האָבן גערייניקט די באַנען, האָבן אַלע מאַל מיט זיך מיטגעבראַכט אין זעקעלעך אַביסל טאַבאַק פון די נישט-אויסגערויכערטע פּאַפּיראַסן. פון דעם טאַבאַק האָבן זיי געמאַכט נייע פּאַפּיראַסן, וואָס זע- נען אין דער צייט געווען ווי גאַנגבאַר געלט.

איינמאָל האָט מען מיך אַריינגערופן אין ביוּראָ. דאָס איז געווען אַ צוויי-צימערדיקע קאַנצעלאַריע און אין יעדן צימער איז געשטאַנען אַ הויכער קאַכל-אויבן.

דער באַאַמטער איז געזעסן ביים שרייבטיש און ער האָט קוים גע- וואָרפן אַ בליק אויף מיר: — מאַך פּיער אין ביידע אויבנס — האָט ער געזאַגט.

איך האָב געברענגט קליינע שטיקלעך האַלץ און אַן עמער מיט קוילן.

איך האָב אָנגעהויבן צו הייצן, אָבער דאָס פֿייער איז יעדע רגע פֿאַרלאָשן געוואָרן.

דער באַזאַמטער האָט אויפֿגעהויבן זיין קאָפּ פֿון הינטער דעם שרייב־טיש.

— וואָס ביסטו געווען פֿון באַרוף?

— אַ לערערין — האָב איך געענטפֿערט.

— און דו האָסט קיינמאָל נישט געמאַכט קיין פֿייער?

— קיינמאָל נישט.

מיין האַרץ האָט פֿון שרעק אָנגעהויבן צו צאַפֿלען אין מיר. וועט ער איצט אויף מיר שרייען? צי וועט ער קלאָפֿן מיט די פּויסטן אין טיש? ער איז אויפֿגעשטאַנען און ער האָט אַליין געמאַכט פֿייער אין אויוון. ער אַליין האָט איינגעהייצט ביידע אויוונס.

איך בין געשטאַנען און איך האָב אויף אים געקוקט. גאָט אין הימל! דאָס האָט געמוזט זיין אַ גוטער מענטש. יעדער צייכן פֿון מענטשלעכע געפֿילן — טאַקע אין יענע צייטן — האָט מיך טיף גערירט.

פיר אַזויגער, נאָכן פֿאַרענדיקן מיין אַרבעט, ווען כ'האַב מיך אַרייב־געזעצט אין טראַמוויי, זענען מיט מיר צוזאַמען אויך אַריין די פרויען פֿון אונדזער לאַגער, וואָס זענען צוריקגעפֿאַרן נאָכן רייניקן די וואַגאַנען. דער טראַמוויי איז געווען איבערגעפֿאַקט. מיר זענען אַלע געשטאַנען אָדער אין דורכגאַנג, אָדער צווישן די בענק. פֿלוצלינג האָט זיך אָן עלטערע דייטשקע אָנגערופן:

— שטייט־אויף, דייטשישע פרויען! זיי זענען מיד, זיי אַרבעטן פֿאַר

אונדז. לאַמיר זיי אַפֿטרעטן די ערטער!

אין איר שטים איז געווען אַזויפֿיל פֿאַטאָס, אַז צוויי צי דריי זענען אויפֿגעשטאַנען, אָבער מיר זענען געווען אַזוי פֿאַרגאַפֿט מיט דער אומגע־וויינלעכקייט פֿון דער געשעעניש, אַז מיר האָבן נישט געהאַט די דרייסט־קייט זיך אַוועקצוזעצן. דערצו נאָך, אַז לויטן געזעץ זענען מיר מחויב גע־ווען אַפֿצוטערעטן דאָס אַרט יעדן שטייענדיקן דייטש. אָדער דייטשקע.

דערנאָך האָבן מיר זיך דאָך אַוועקגעזעצט. אַ לאַנגע צייט האָבן מיר זיך געוונדערט און דערציילט וועגן דער אויסערגעוויינלעכער פֿאַסירונג. נאָך דריי וואָכן פֿון מיין אַרבעט אויף דער פֿרייער לופֿט — אויף רעגנס און ווינטן — בין איך געווען זיכער אַז איך וועל עס לענגער נישט

אויסהאלטן. צו דעם האָט מיך נאָך באַמרויקט די כסדרדיקע שרעק וועגן מאַציעקן. איך האָב געוויסט, אַז ער גייט נישט אַראָפּ אין שוין־גרוב בעת די לופט־אַנגריפן. און אַז אַ גאַנצן טאָג האָט ער נישט קיין ביסל וואַרעמס אין זיין מויל.

דעמאָלט טאַקע האָט מען מיך צוגעטיילט צו אַן אַנדערן באַנהאַף. אויף דעם באַנהאַף האָט צוגערוימט די קאַנצעלאַריעס די פּרוי מאַלינאָוו־סקאַ, די מוטער פון יאַדוויגאַ, דער זינגערין.

דעם ערשטן טאָג האָב איך איר געהאַלפן ביים רוימען. בעת אונדזער אַרבעט איז אונדז נאָכגעאַנגען טריט ביי טריט עפעס אַ האַלב־משוגענע מכשפה, וואָס האָט אונדז געצויגן ביי די אַרבל, געשטופט צו די טירן און גערעדט:

— קומט, קומט מיט מיר. איך וועל אייך ווייזן איין וואַגאַן אויף די בלינדע רעלסן. ווייסט איר ווער עס געפינט זיך דאָרט? דאָ זינד די פּופּען אָס פּראַנקרייך!
אַזוי האָט זי גערעדט.

— מאַדנע זאַכן קומען־פאַר אויף דעם באַנהאַף — האָט צו מיר שטיל געזאָגט פּרוי מאַלינאָוו־סקאַ.

אויפן צווייטן טאָג האָט מיך אַריינגערופן דער סטאַציע־אַנפירער. — ביי וואָס זאָל איך דיך באַשעפטיקן, מאַיעווסקאַ? מען האָט דיך צו מיר געשיקט און איך ווייס נישט וואָס מיט דיר צו טאָן... עס אַרבעט ביי אונדז אַ פּאַרטיע אוקראַ־נישע פּרויען... וועסט צוזאַמען מיט זיי דורכ־גראַבן דעם גאַרטן.

— הער שעף, — האָב איך געזאָגט, טראַכטנדיק וועגן מיינע אייני־ציקע שיד און הערנדיק דאָס קלאַפן פונעם רעגן אין די שויבן — צי קענט איר מיך נישט באַשעפטיקן ביי עפעס אַנדערש? איך קען פיר פרעמ־דע שפּראַכן...

— איך קען דיך נישט באַשעפטיקן ביי עפעס אַנדערש — האָט ער געזאָגט.

איך בין צוריקגעקומען דעם טאָג אינגאַנצן אויסגעשעפט. אין מיין גרויסער פּאַרצווייפלונג האָב איך באַשלאָסן עפעס אויפצוטאָן: איך וועל גיין אין דער צענטראַלע און זיך ווענדן צו דער העכסטער אינסטאַנץ פון דער רייכס־באַן.

גלייכצייטיק האָט מאַרישיאַ — אַן איבערגעשראַקענע צוליב מיין פיזישן און גייסטיקן צושטאַנד — אָנגעהויבן צו מאַכן באַמױנגען דורכן אַנפירער קאַסקאַ, אַז מען זאָל מיך צוריק אַריבערטראָגן אין לאַגער אַריין. שוין נישט אין דער קיך, נאָר ווי די לאַגער־פּראָוו: צו רוימען דעם לאַגער און זיך פאַרנעמען מיט די קינדער.

אַבער קען מען דען וויסן ווען עס וועט אָנקומען אַן ענטפּער? און איך האָב געפילט אַז איך גיי אויס. איך בין געווען קראַנק און דאָך האָב איך נישט געהאַט קיין היץ — לויטן געזעץ איז מיר נישט געקומען אַפילו קיין צוויי־טאָגיקער אַפרו. עס האָט מיך געשטאַכן אין די לונגען, אַבער קיין היץ איז נישט געווען. לויטן געזעץ בין איך געווען פעיק צו אַרבעט. די נאַכט, ליגנדיק אויף דער פּריטשע, האָב איך געקוקט אין פענצ־טער, וואָס איז געווען איבערגעשניטן מיטן שאַרפּן ווינקל פון אויבערשטן געלעגער. איך האָב געטראַכט: איך וועל זיכער אומקומען. וואָס וועט זיין מיט זיי?

דער געדאַנקט צו גיין אין דער באַך־צענטראַלע האָט מיך אינגאַנצן באַהערשט. דאָס איז געווען אַ משוגעת. און דאָך, געשטויסן פון אַ קראַפט, פון וועלכער איך האָב זיך נישט געקענט אָפּגעבן קיין חשבון, בין איך פאַרטאָג נישט געגאַנגען אויף מיין באַנהאַף, נאָר אַרויסגייענדיק פון באַ־ראַק, האָב איך זיך פאַרקערעוועט אין דער ריכטונג פון דער דייטשישער רייכס־באַן.

ווען כ'בין אַרויס פון באַראַק, האָב איך מיך אויף אַ ווייל אַוועקגע־שטעלט אויף דער בריק און זיך אָנגעלענט אַן דער באַלוסטראַדע. צי האָב איך מיך געקענט נישט פאַרהאַלטן?

גראַד איז דורכן וואַסער געשווומען אַ שיף. דער קאַפיטאַן מיט דער לולקע אין מויל לעבן רודער און דער צוזאַמענגעקאַרטשעטער הונט לעבן זיינע פיס. אויף די אויסגעצויגענע שנורן הינטערן קאַפיטאַנס פלייצעס האָבן געפלאַטערט אויפן ווינט די אויפגעהאַנגענע העמדער.

ווי האָט מיך תמיד גערירט און באַרויקט דאָס בילד. אפשר דערפאַר, ווייל די שיף איז געשווומען אין אַן אומבאַקאַנטער ריכטונג — און אפשר דערפאַר, ווייל אין דעם בילד איז געווען פאַעזיע, פשוטע און צוגענגלע־כע, וואָס האָט אַפעלירט צו אַלע באַטריבטע הערצער. אַ ריזיקע געביידע פון דער דייטשישער רייכס־באַן איז געשטאַנען

א נישט-בארירטע צווישן די אַרומיקע רוינען. קיין איין מאָל איז זי נישט געטראָפן געוואָרן פון קיין באַמבע.

איך האָב געטראַכט: אַט שטיי איך אויף אַ ווענדפונקט פון מיין לעבן. וועט זיך נישט איינגעבן, וועל איך אומקומען, ווייל איך וועל דאָך נישט אויסהאַלטן ביי דער אַרבעט אויף די באַנהאַפן — דאָס איז זיכער. איך האָב מיך פלוצלינג דערפילט אַזוי איינזאַם אין דעם גרויסן רוינירטן בערלין...

די טיר צום האָל איז געווען אָפן. אין דעם מאַמענט ווען איך בין אַריין, האָב איך דערזען די פלייצעס פון דעם פּאַרטיער, וואָס האָט זיך דערווייטערט. ער האָט מיך נישט באַמערקט.

אויף דער רעכטער זייט איז געווען אַ קאַנטאַר, וווּ ער איז געוויינט לעך געשטאַנען דער פּאַרטיער. אויף דער וואַנט איז געהאַנגען אַן אויפֿ-שריפט:

„פאַר אויסלענדער און לאַגער־מענטשן — איינטריט פאַרבאָטן.“

טרעפּ צום שטאַק. ווען איך בין געגאַנגען מיט די טרעפּ, האָב איך געטראַכט וועגן דעם בוכשטאַב „פ“ אויף מיין מאַנטל. אַ געלעד בוכ־שטאַב. איך האָב נישט געהאַט קיין רעכט אַריינצוגיין אין דער געביידע. מען וועט מיך אַרעסטירן און אפשר דערהרגענען... איך בין שטיין גע־בליבן פאַר אַ טיר מיט אַן אויפֿשריפט:

„אינספּעקטאָר דער דויטשען רייכסבאַן.“

איך האָב אַ קלאַפּ געטאַן אין דער טיר.

ביים שרייבטיש איז געזעסן אַ שיינער מאַן, אַ ברונעט פון אַ יאָר פינפֿאונפֿערציק. ווען איך בין אַריין, האָט ער אויפֿגעהויבן אויף מיר די אויגן:

— וואָס ווינשען זי זיך? — האָט ער געפרעגט.

— איך בין אַ פּוילישע פון באַן־לאַגער — האָב איך געזאָגט — איך אַרבעט אויף די באַנהאַפן, אָבער איך בין נישט בכוח אויסצופירן די אַרבעט. איצט בין איך צוגעטיילט צו גראַבן אַ גאַרטן. איך בין פון באַרוף אַ לערערין. איך רייך און איך שרייב פּראַנצויזיש, רוסיש, דייטש און פּויליש. צי וואָלט מען מיך נישט געקענט באַשעפטיקן ערגעץ אַנדערש וווּ? ער איז אויפֿגעשטאַנען פון הינטערן שרייבטיש און זיך דערנענטערט מיט אַ פאַר טריט. וואָס האָט ער זיך געטראַכט? איך בין פאַר אים גע־

שטאנען מיט אַ קלאַפּנדיק האַרץ, מיט אַ טונקל טיכל אויפן קאָפּ און מיטן
בוכשטאַב „פּ“ צוגענייט צום מאַנטל. איך האָב געזאָגט אַלצדינג, קיין
איין וואָרט מער וואָלט איך נישט געקענט צוגעבן...

ער וועט באַלד זיך פרעגן: „ווי אַזוי האָסטו זיך דאָ אַריינבאַקומען?
צײַ האָסטו נישט געזען דעם אויפּשריפט אויף דער וואָנט? וווּ איז געווען
דער פּאַרטיער? דער איינטריט איז דאָך פּאַרבאַטן — פּערשטאַנדען?“

איך האָב דערהערט אַ רויקע און העפלעכע שטים:
— צי וואָלט איר געוואָלט אַרבעטן ווי אַן איבערזעצערין? מעכטען
זי אַרבייטען אַלס דאַלמעטשערין?

— יאָ! — האָב איך געענטפּערט.

— גיט מיר אייער נאָמען און אַדרעס.

— אַליציאַ מאַיעווסקאַ, רייכסבאַן-לאַגער ספינדלערספעלד, קעפּע-
ניק, גרונאַוער שטראַסע 210.

— אַ דאַנק, דאָס איז אַלץ.

טיילמאַל האָט זיך מיר געטראָפּן בעת דעם קריג אַז איך האָב מיך
געריכט אויף עפעס שרעקלעכס, איך האָב מיך געריכט אויף אַ קאַטאַס-
טראַפּע... כ׳בין געווען זיכער, אַז איך וועל עפעס נישט אויסהאַלטן. אַז
געוויסע פּיינטלעכע כוחות וועלן מיך פּאַרניכטן און פּאַרטיליקן — און
דערנאָך האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז מיין שרעק איז געווען אַן אומזיסטע.
דאָס זעלבע האָט אויך דאָס מאַל פּאַסירט.

כ׳בין אַרויס פון צימער לאַנגזאַם, אַ טריט נאָך אַ טריט; האַלטנדיק
זיך פעסט אינעם פּאַרענטש בין איך אַראָפּ פון די טרעפּ. קיינער האָט
מיך נישט אַרויסגעיאָגט, קיינער האָט מיך נישט געהייסן אַרעסטירן. מען
האַט מיך אויסגעהערט. אָבער וואָס פּאַראַ אַנשטרענגונג דאָס איז געווען,
וואָס פּאַראַ שרעקלעכע שוואַכקייט אין די קני...

אין דעם האַל איז געשטאַנען דער פּאַרטיער און האָט מיט פּאַרווונ-
דערטע אויגן אויף מיר געקוקט. איך בין פּאַרבייגעאַנגען לעבן אים —
איינגעקוקט אין זיך, אַ גלייכגילטיקע און אַ ווייטע.

אָבער כ׳האַב מיך אַוועקגעזעצט. כ׳האַב מיך געמוזט אַוועקזעצן אויף
די רוינען פון אַ באַמבאַרדירט הויז, לעבן דעם טראַטוואַר. כ׳האַב אַרויס-
גענומען פון טאַש אַ שטיקל ברויט און כ׳האַב געגעסן דאָס ברויט וויי-
נענדיק...

**

דעם זעלבן טאָג, אַרום פינף אַזייגער, אין דער ריי נאָך זופ, האָט מאַרישיאַ געטראָפן דעם גרווינער. ער איז געשטאַנען פאַר איר האַלטנ-דיק צוויי טעלער: פאַר זיך און פאַר מאַריאַ.

זי האָט צו אים געזאָגט:

— עס גייט איבער די גרענעצן וויפל מיר ליידן לעצטנס צוליב שמידטן. מען וואַרפט מיין מוטער ווי אַ פילקע פון איין באַנהאַף אויף אַ צווייטן. און איך האָב אַזוי געוואַלט אַז זי זאָל בלייבן אין לאַגער.

ער האָט דערויף געענטפערט:

— שמידטן דאַרף מען עפעס געבן.

— וואָס רעדט איר? — האָט זי זיך אַנגערופן — מיר האָבן נישט איינמאַל וועגן דעם געטראַכט, אָבער מיר האָבן מורא געהאַט. אַז ער וועט אונדז הייסן אַרעסטירן פאַר כאַבאַר.

— ווי נאָווו איר זענט — האָט ער זיך צעלאַכט. — כמעט אַלע אין דעם באַראַק קויפן אים איבער. צי וואַלט איך געהאַט אַ באַזונדער צימער, ווען איך וואַלט דערפאַר נישט געצאָלט? און קוואַטקאָוסקי? ער האָט דאָך נאָך קיין איין טאָג נישט געאַרבעט. יעדעס מאָל ברענגען אים אונ-דזערע מענטשן עפעס צום אַנדענק.

— איך דאַנק אייך פונעם גאַנצן האַרצן, וואָס איר האָט עס מיר געזאָגט. איך באַדויער נאָר, וואָס איך האָב מיך אַזוי שפעט וועגן דעם דערווסט.

אין אַוונט האָב איך מאַרישיאַן געגעבן דאָס רינגל, וואָס איך האָב געהאַט נאָך מיין מוטער. זי איז אַרויס אין קאַרידאָר און געוואַרט אויף אַ מאַמענט ווען עס איז קיינער נישט געווען ביי שמידטן. דעמאָלט האָט זי אַ קלאַפ געטאָן אין טיר.

זי האָט געזאָגט גלייך, באַלד ווי זי איז אַריין, געזאָגט פראַסט און פשוט, אַז זי האָט אַ קלייניקייט וואָס זי וואַלט אים געוואַלט געבן צו געדענקען — „אַלס געדעכניסס" — פון אַליציאַ און מאַריאַ מאַיעווסקאַ און פון דעם קליינעם מאַיעווסקי — האָט זי מיט אַ שמייכל צוגעגעבן. זי האָט אַוועקגעלייגט פאַר אים אויפן טיש אַ גאַלדענעם רינג מיט פיר קליינע שמאַראַגדן און פיר דימענטן.

מיט א פרייען און נאכלעסיקן זשעסט האט ער גענומען דעם רינג אין זיין האנט.

— יא — האט ער געזאגט — דאס איז א שיינע קלייניקייט. איך וועל אייך האבן אין זינען.
— יא, יא מאריא, זא איסט עס.

שפעט אין אָוונט, ווען מיר אַלע זענען שוין געלעגן אויף אונדזערע פריטשעס — ווען די ליכט איז שוין פאַרלאָשן געוואָרן — האָבן מיר פלוצלינג דערהערט אַ טראַסק, אַ טומל, אַ קראַך. צי האָט אַ באַמבע אַ זעץ געטאָן אין באַראַק? — ניין. דאָס איז לוצינאַ צוזאַמען מיט איר געלעגער, מיט די צודעקן און צעבראַכענע ברעטער אַראָפּגעפאַלן אויף זאָפּיאַס פריטשע.

— געוואָלד! — האָט אַ געשריי געטאָן זאָפּיאַ — איך שטאַרב! איר שטים איז געווען דערשטיקט, מען האָט זי קוים געקענט הערן פון אונטערן געלעגער, אויף וועלכן עס איז געזעסן לוצינאַ. זי איז גע־בליבן זיצן גראַד אויף זאָפּיאַס קאַפּ. ס'גאַנצע געלעגער פון לוצינאַ איז געווען צעשמעטערט.

מיר האָבן זיך אַ וואַרף געטאָן און פון אונטערן אַראָפּגעפאַלענעם געלעגער מיט לוצינאַ, אַרויסגעשלעפט די אויף טויט איבערגעשראַקענע זאָפּיאַ.

— צי האָב איך נישט געזאָגט? האָב איך נישט געוואָרנט, אַז לור־צינאַ דרייט זיך צופיל? די ברעטער זענען נישט פון אייזן. נישט איינמאַל האָב איך געקוקט און זיך געוונדערט, אַז זיי קענען אויסהאַלטן אַזאַ לאַסט.

— פרוי זאָפּיאַ — האָט גערעדט לוצינאַ מיט טרערן אין די אויגן — איך בין נישט שולדיק, איך האָב אַליין צעקלאַפּטע זייטן.

— גוט, שוין גוט — האָט זאָפּיאַ געענטפערט — די נאַכט וועלן מיר שוין מוזן שלאָפן צוזאַמען.

זיי האָבן אַראָפּגעוואָרפן אויף דער פּאַדלאַגע לוצינאַס בעטגעוואַנט און זיך צוזאַמען געלייגט שלאָפן אויף זאָפּיאַס פריטשע. ביידע האָבן זיך אַרומגעבינדן די קעפּ מיט נאַסע האַנטעכער.

דריי מיט דרייסיק פאַרטאַג האָט זיך געעפנט די טיר און עס איז אַריינגעקומען דער וועכטער רעיריך, וועלכן מ'האַט אַ צונאַמען געגעבן

„ס'הענטל“. ער האָט זיך אָנגעשטויסן אויף לוצינאַס זאָכן און האָט אָנ־
געהויבן צו שעלטן:

— יעזוס דאָננערוועטטער! ווער שלאָפּט דאָ אויף דער פּאָדלאָגע?
ער האָט אַרויסגענומען פון טאַש דאָס עלעקטרישע לעמפל און באַ־
לויכטן דאָס צימער. שאָטנס האָבן אַ טאַנץ געטאַן אויף די ווענט. די לאַ־
גער־שיסל, וואָס האָט געהאַנגען אויפן קרוטשיק פון זיין קינסטלעכער
האַנט, האָט פּלוצלינג אַ קלינג געטאַן אין דער שטילקייט.
ער האָט דורכגעשפּרייזט דורך די זאָכן און זיך דערנענטערט צו
אונדזערע געלעגערס:

מאַריאַ — האָט ער געזאָגט — אויפשטיין!
ער האָט ווידער אָנגעצונדן זיין עלעקטריש לעמפל, באַלויכטן איר
בלאַס פנים און אַ קלינג געטאַן מיט דער שיסל ווי מיט אַ גלאָק.
מאַרישיאַ האָט זיך אויפגעזעצט און געווישט די אויגן.
רעיריך איז אַריינגעפאלן צום צווייטן מאָל: — אָופשטעען! — האָט
ער אַ רעיוע געטאַן.

מיר האָבן זיך אַלע אויפגעהויבן און געווישט די אויגן. די נאַקעטע
אַנקאַ, לוצינאַ, זאַפּיאַ און איד, די צעבראַכענע און צעווייטיקטע אַליציאַ.
כ'בין אַריין אין קיך און איד האָב געבראַכט פון קעסל, וואָס איז
אַלעמאַל געשטאַנען אויפן פייער, אַביסל וואַרעם וואַסער זיך צו וואַשן.
וויפל וואַרעם וואַסער איד האָב גענומען אַזוי פיל קאַלט וואַסער האָב איד
צוגעגאַסן צום קעסל. אַזוי האָט אונדז געלערנט פרוי לונד. איד האָב מיך
שטרענג געהאַלטן ביי דעם פּרינציפ און דאָך — האָט זי אויף מיר גע־
וואַרפן אַן אומפּריינטלעכן בליק.

איד האָב אָנגעגאַסן ס'וואַסער אין דער שיסל, וואָס מיר האָבן גע־
האַלטן אונטערן בעט און כ'האַב מיך אָפּגעוואַשן.

דערנאָך בין איד ווידער אַריין אין דער קיך. איד בין אַריין נאָך אַביסל
האַבער־קאַשע מיט מילך, וואָס כ'האַב גענומען פונעם לאַגער־פירער
שמידטס טעפל. דאָס איז געווען די פּאַרציע פאַר מאַציעקן. דאָס דאָזיקע
רעכט האָב איד געקויפט פאַרן פּרייז פון מיין מוטערס בראַש. וואָס איד
האַב געגעבן ווי אַ געשאַנק דער קעכין, פרוי לונד.

טראָץ דעם האָט זי דעם פּרימאַרגן געקוקט אויף מיר נישט פּריינט־

לעד.

איך האב אוועקגעשטעלט די זופ אין אונדזער צימער אויפן טישל לעבן די צעשניטענע שטיקלעך ברויט, וואָס האָבן באַדאַרפט סטאַיען פאַר מאַציעקן ביז אונדזער צוריקקומען. דערנאָך האָב איך צוגעלייגט צום איי־וועלע אַביסל קוילן־בריקעטן.

— ער וועט זיכער עסן אַ קאַלטע זופ — האָב איך אַ פאַרזאָרגט אַ טראַכט געטאָן — ער וועט זי נישט אַנוואַרעמען.
איך האָב שנעל איינגעוויקלט אין אַ צייטונג־פּאַפּיר מיין ברויט מיט מאַרמעלאַד, אַנגעגאַסן קאַווע אין דער פּלאַש אַרײַן, אַנגעטאָן דעם מאַנטל, גענומען דאָס טיכל אויפן קאַפּ און כ'בין אַרויס פון באַראַץ.
כ'בין אוועקגעפאַרן אויפן באַנהאַף.

**

דער זעכצניאַריקער מאַניוש, וועלכן די פרוי מיכאַלסקאַ האָט גע־שיקט צו איר טאַכטער, ווייל זי אַליין האָט נישט געוואָלט איבערטערעטן זייער שוועל, האָט נישט געהייסן אין דער אמתן מיללער. ביים פאַרשרייבן זיך, האָט דער באַן־אַנגעשטעלטער מיללער אַנגעגעבן, אַז דאָס איז זיין ברודער. עס איז אַפילו נישט געווען באַוווסט, צי מיללער איז דער אמתער נאָמען פון דעם באַן־אַנגעשטעלטן. עס קען זיין, אַז ער האָט זיך ספּעציעל אויסגעקליבן דעם נאָמען, וואָס קלינגט דייטשיש, כדי מען זאָל מיינען, אַז ער איז אַ פּאַלקסדייטש. קיינער האָט נישט געווסט וואָס פאַראַ געדאַנקען, וואָס פאַראַ פּלענער און פּראַיעקטן ער האָט געהאַט.

ער איז געווען אַ הויכער, שיינער און גוט־דערנערטער מאַן. ער האָט זיך פאַרנומען מיט מאַניושן. ביידע האָבן זיי געאַרבעט אין דער שלאַסע־ריי אויף גערליצע.

אַ געוויסן טאָג איז מיללער אַנטלאָפן. ער האָט זיך אַריינגעזעצט אין לאַקאַמאַטיוו, וואָס איז געפאַרן אין דער ריכטונג פון פּוילן און אַנטלאָפן. ער איז געווען אַנגעטאָן אין אַ נייעם מונדיר, וואָס מאַרישיאַ האָט זיך באַמיט צו קריגן פאַר אים. אפשר האָט ער איבערגעקויפט דעם מאַשיניסט און אפשר האָט ער אים גאַרנישט געגעבן. ער האָט קיינעם נישט דער־ציילט וועגן זיינע פּלענער — אַפילו נישט מאַניושן. ער איז אוועק אַ געוויסן פּרימאַרגן און שוין מער נישט צוריקגעקומען.

— אים איז נישט געווען שווער צו אַנטלויפן — האָבן גערעדט אונ־

דזערע מענטשן אין באַראַק — ער האָט געטראָגן אַ מונדיר פון אַ באַך
אַנגעשטעלטן. אָבער פאַרוואָס האָט ער נישט מיטגענומען מיט זיך מאַ-
ניושן?

דער בלאַנדער מאַניוש האָט זיך אַרומגעבלאָנקעט איבערן באַראַק אַ
פאַרלאָזענער און אַ פאַרנאַכלעסיקטער.
— אינגאַנצן ווי אַ פאַרבלאַנדזשעט שעפעלע — האָט געזאָגט די
פּרוי מאַלינאַווסקאַ.

— ווייסט איר צו וועמען ער איז ענלעך? — האָט געפרעגט יאָדווי-
גאַ, אויסנוצנדיק די מעגלעכקייט צו ריידן מיטן שיינעם קאַנראַד כאַטש
אַ ווייל — צו יאַנטעקו, דעם פאַרלאָזענעם יאַנטעק פון דער אָפּערע
האַלקאַ...

מענטשן האָבן געהערט ווי מאַניוש האָט געוויינט דורך די נעכט. ער
האָט געצויגן מיט דער נאַז, גערייניקט און געשנייצט די נאַז, זיך געדרייט
אויפן געלעגער.

— וויין נישט — האָבן זיי אים געזאָגט — מעגלעך אָו ער וועט
קומען נאָך דיר, אָדער ער וועט שיקן געלט און דו וועסט פאַרן צו אים.
אַזוי האָבן זיי גערעדט, כדי אים צו טרייסטן, אָבער זיי אליין האָבן
אין דעם נישט געגלייבט.
און נאָך האָבן זיי געזאָגט:

— מאַניוש, וואָס טרויערסטו אַזוי? ער איז דאָך נישט געשטאַרבן,
ער לעבט. און אַז ער לעבט — וועט ער זיך אַפרופן.
און נאָך:

— איז ער דען געווען דיין ברודער, צי דיין קרוב? דאָס איז דאָך גע-
ווען אַ פּרעמדער מענטש...

ער האָט זיך צוגעהערט, אָבער די ווערטער זענען צו אים נישט דער-
גאַנגען. ער איז געוואָרן וואָס אַמאָל דאַרער און טרויעריקער און אַפילו
אויפגעהערט צו גיין צו דער אַרבעט.

אין דעצעמבער איז שוין געוואָרן פינצטער פיר אַזייגער נאָך מיטאַג.
אין דער צייט האָט מאַניוש פאַרלאָזט דעם באַראַק. איך בין גע-
שטאַנען אַנגעשפּאַרט אַן דער טיר און איך האָב געזען ווי ער האָט זיך
דערווייטערט טריט ביי טריט.

אויף דער בריק איז ער שטיין געבליבן אַ ווייל — צי האָט ער דען

געקענט נישט בלייבן שטיין? גראָד דעמאָלט איז דורכן קאָנאל געשווי-
מען די באַקאָנטע שיף. דער קאָפיטאָן מיט דער לולקע, דער צונויפגע-
קאָרטשעטער הונט און די פליענדיקע העמדער אויפן ווינט...

איך האָב געמיינט, אַז דאָס בילד וועט אים איינשטילן און באַ-
רויִקן: ער וועט אַביסל וויינען און צוריקקומען. אָבער ער האָט זיך פאַר-
קערעוועט אין דער זייט פון פעלד. געגאַנגען פאַרויס, שטעלנדיק מיט
אַנשטרענגונג די נישט גלייכע טריט.

— מאַניוש! — האָט אים נאָכגערוּפן די פרוי מאַלינאַווסקאַ.
ער האָט נישט געהערט. ער איז געגאַנגען דורכן פעלד אין דער קווער
און ער איז געוואָרן וואָס אַמאָל קלענער און וואָס אַמאָל האָט מען אים
אַלץ ווייניקער אָנגעזען.
עס האָט אָנגעהויבן צו פאַלן אַ דינער רעגן און דערנאָך אַ נאַסער
שניי — און מאַניוש איז צעשווימען געוואָרן אין דעם גרויען נעפל...

**

אין מיטן טאָג איז אָנגעקומען אַ בריוו, מיט אַ שטעמפל. מיט אַ סך
שטעמפלען. דער בריוו פון דער צענטראַלע פון דער דייטשישער רייכס-
באַן — צום לאַגער־פירער שמידט. רעקאָמענדירט, וויכטיק, געהיים.
„אַליציאַ מאַיעווסקאַ... אויפן שלעזינגער באַנהאַף... אַלס דאַלמע-
טשערין...“

זעקס אַזייגער, ווען כ׳בין פאַרבייגעגאַנגען דעם קאַרידאַר, האָב איך
געטראָפן שמידטן. ער איז געגאַנגען מיט שנעלע טריט און דאָס הינטל
סטרופי איז אים נאָכגעלאָפן.

— פרוי אַליס! — האָט ער זיך צו מיר געווענדט — ביטע, קומט
אַריין צו מיר אין דער קאַנצעלאַריע.

אַזוי ער ווי די קעכין האָבן מיד אַלע מאָל גערופן „פראַו אַליס“.
אַפילו אין דער צייט ווען זיי האָבן זיך צו מיר צום מיינסטן געטשעפעט,
האָבן זיי צו מיר אַנדערש נישט גערעדט. יונגע פרויען האָט מען גערופן
ביי זייערע ערשטע נעמען און מען האָט צו זיי גערעדט פער דו: „מאַריאַ“
האָט גערופן דער וועכטער — שטיי אויף!“

דער וועכטער רעיריך מיטן צונאַמען „הענטל“ האָט, ווענדנדיק זיך

צו מיר, מיך גערופן „יונגע פראַו“ — פון וואָס איך האָב געלאַכט, אָבער איך האָב גלייכצייטיק אויך געקענט אָפּשאַצן די העפּלעכקייט.

איך האָב געוווּסט, אַז נאָכן דערהאַלטן דעם רינג וועט שמידט ענ-דערן זיין שטעלונג צו מיר און וועט זיך מער נישט דערלויבן אויף קיין שום גראַבקיין אָדער בייסנדיקע באַמערקונגען קעגן מיר.

אָבער איך בין אין יענער צייט געווען אַזוי עמפינדלעך, אַזוי אויס-געמאַטערט פון דער אַרבעט איבער מיינע כוחות, אז איך בין אַריין אין זיין קאַנצעלאַריע מיט אַ פאַרחלשט האַרץ, מיט אַ געפיל פון אומזיכער-קייט און מורא.

— פראַו אַליס, — האָט ער געזאָגט — איך האָב דערהאַלטן אַ בריוו. פון מאַנטיק אָן וועט איר אַרבעטן אויפן שלעזינגער באַנהאַף ווי אַ דאַלמעטשערין.

דער בריוו איז אַנגעקומען אומדערוואַרט שניעל, נאָך עטלעכע טעג. שמידט האָט גוטמוטיק געשמייכלט, ער איז געווען צופרידן. ער האָט גע-פויקט אויפן טיש מיט די פינגער פון דער געזונטער האַנט, דעמאָלט ווען די צווייטע, די טרוקענע, האָט געהאַנגען אָן לעבן.

ער איז געווען צופרידן — און דאָך איז דאָס איבערטראַגן מיך אינ-גאַנצן נישט געווען זיין פאַרדינסט. דאָס איז געווען דער ענטפער אויף מיין פאַרצווייפלטן שריט, וועגן וועלכן ער האָט דאָך גאַרנישט געוווּסט. אָבער עס האָט זיך גראַד אַזוי צונויפגעלייגט, אַז עס האָט געקענט אויס-זען ווי ער אַליין האָט אויסגעצויבערט דאָס אַוואַנסירן.

ער האָט אויף מיר געקוקט אויף אַזא אופן ווי מיר וואָלטן געהאַט אַ געמיינזאַמען סוד — עפעס אַ סעקרעט פון וועלכן נאָר מיר ביידע ווייסן. איך האָב מורא געהאַט, אַז ער וועט זיך אויפשטעלן פון דער שטול און וועט מיר פון גרויס נחת אַ קלאַפּ געבן אין דער פלייצע. איך האָב גע-וווּסט אַז זיין גוטע שטימונג שטאַמט פון דעם וואָס די מאַיעווסקיס האָבן ענדלעך פאַרשטאַנען אין וואָס פאַראַ ליניע זיך צו האַלטן.

ער האָט גענוג לאַנג געדולדעט די מאַיעווסקיס. דער דייעטש מיטן גאַלדענעם גאַלאַן אויפן היטל, וואָס האָט אונדז אַהערגעפירט אין לאַגער, האָט אים זיכער געזאָגט, אַז ער האָט פון אונדז באַקומען אַ פרעזענט. צי וואָלט ער דען אונדז צוגעטיילט צו דער קיך-אַרבעט, ווען ער וואָלט פון דעם נישט געוווּסט?

מיר האָבן יענעם געגעבן אַ פּרעזענט — האָט ער זיך אויך אַוודאי געריכט צו קריגן... מיר האָבן קיין אַנונג נישט געהאַט ווי פּאַפּולער כאָט באַר איז געווען צווישן די דייטשן. מיר האָבן זיך נישט געקענט פאַר־שטעלן, אַז שמידט וואָלט אימשטאַנד געווען צו נעמען כאָבאַר. און טאַקע דערפאַר, וואָס ער האָט עס נישט געקריגן, האָט ער אַרויסגעוואָרפּן פּון באַראַק צוערשט איין מאַיעווסקאַ, דערנאָך די צווייטע.

— יאַ, יאַ פּראָו אַליס — האָט ער געזאָגט — זאָ איסט עס.

איך בין צוריקגעגאַנגען אין מיין צימער. כ׳האַב זיך אַוועקגעזעצט אויף מיין געלעגער און זיך פאַרטראַכט. אַ שווייגנדיקע בין איך לאַנג געזעסן מיט אַנגעשטעלטע אויגן אויפן פענצטער, וואָס איז געווען באַ־דעקט מיט שוואַרץ פּאַפּיר — אַ טויבע און גלייכגילטיקע צו אַליץ. די אַנשטרענגונג איז געווען צו גרויס. איך האָב מיר געקויפט דעם גוטן גורל מיטן פּרייז פּון אַ גרויסן פאַרלוסט פּון מיינע כּוחות. אין מיין גאַנצן אַר־גאַניזם האָט זיך נישט געפּינען קיין איין קעמערל אין וועלכן עס זאָל זיין פּלאַץ פאַר פּרייז.

דערנאָך האָב איך מיך מיט גרויס שוועריקייט אויפגעהויבן און שלעפּנדיק די פּיס האָב איך געעפּנט די טיר.

עטלעכע קינדער זענען מיט אַ הילכיקן קלאַנג געלאָפּן איבערן קאַ־רידאַר. צווישן זיי איז אויך געווען אונדזער קליינער מאַציעק. ער האָט געטראָגן די רויטע הויזן צו וועלכע ער האָט זיך שוין געהאַט צוגעוויינט. דער באַראַק איז געשטאַנען אויף קורצע סלופּעס און אונטער דער פּאַדלאַגע איז געווען אַ ליידיקער פּלאַץ. דערפאַר האָט דאָס טופּען מיט די פּיס פּון די קינדער געוועקט טויזנטער עכאַס, וואָס האָבן, אַפּשלאַנג־דיק זיך אָן די ווענט, געמאַכט אַן אומבאַשרייבלעכן גערויש. מענטשן האָבן זיך באַקלאַגט אויף די אַרומלויפּענישן. אַבער עס האָבן נישט געהאַלפּן קיין שום דראָנגען — נישט מיט גוטן און נישט מיט בייזן. די קינדער, וואָס האָבן געבענקט נאָך אַביסל פאַרוויילונג, האָבן געוואָלט דווקא הויך טופּען מיט די פּיס.

איך האָב פאַרהאַלטן מאַציעקן:

— לייג זיך היינט פּריער — האָב איך אים געזאָגט — שלאַף זיך אויס, ווייל די נאַכט קען ווידער זיין אַ לופּט־אַנגריף. איך בין אַריין אין קיך און כ׳האַב גענומען פאַר אים פּון קעסל

אביסל וואסער זיך צו וואשן. די קעכין, פרוי לונד, האט געפרעגלט פאר שמידטן קארטאפּל-לאַטקעס און די שוואַנגערנדיקע נאַטאַליאַ האַט גע- ריבן די קארטאפּל אויף אַ ריבאייזן.

געדענקענדיק אירע קרומע בליקן און די נישט-פריינטלעכע פונקען אין אירע אויגן — האָב איך מיך גלייך פאַרקערעוועט צום אַרויסגאַנג. אָבער זי האַט מיך פאַרהאַלטן:

— איך וועל דיך נישט אַפּלאַזן, פּראָו אַליס — האַט זי געזאָגט — איר מוזט פאַרווכן אַ שטיקל קאַרטאפּל-פּלעצל.

עס איז געווען אין אירע ווערטער, אין דער טאָנאַציע פון איר שטים — די זעלבע גוטמוטיקייט וואָס עס האַט אַרויסגעוויזן שמידט. איך האָב אַ טראַכט געטאָן: איז דאָס מעגלעך, אַז זי האַט שוין דערהאַלטן דעם באַפּעל פון אויבן, אַז זי זאָל זיך באַציען צו אונדז אַנדערש?

איך האָב דערפּילט, אַז עפּעס האַט זיך אָפּגעשפּילט הינטער אונ- דערע פּלייצעס, עפּעס האַט זיך אָן צווייפּל געענדערט — די שנאה איז אָפּגעשטעלט געוואָרן.

דאָס אַלץ איז געשען נאָר אַדאַנק דעם פינגערל, מיט וועלכן עס איז מיר געווען אַזוי שווער זיך צו שיידן...

**

מיר האָבן זיך נאָך רעכט נישט באַוויזן צו לייגן שלאָפּן, — זאָפּיאַ האַט נאָר-וואָס אַוועקגעשטעלט איר טשאַלנט אויפן אייוועלע, לוצינאַ האַט נאָך נישט פאַרענדיקט איר דערציילונג וועגן דער מומע פון סקער- ניצוויץ. — ווען מיר האָבן דערהערט דעם גאַנג אין קאַרידאָר. דאָס איז געווען דער סיגנאַל אויף אַן אַלאַרעם און מען האַט באַדאַרפט ווי צום שנעלסטן אַראָפּגיין אין שוצגרוב אַריין.

עס איז געווען ניין אַזייגער, אפשר אַביסל שפּעטער. אין דרויסן איז געווען אַ גאַס-רעגן און עס האַט זיך אונדז נישט געגלוסט צו פאַרלאָזן דאָס וואַרעמע געלעגער. אָבער ווען מיר האָבן דערהערט גאַנץ נאַענט דאָס רוישן פון אַעראַפּלאַנען און ווייטע אויפרייסן פון די באַמבעס, זענען מיר אַרויסגעשפּרונגען פון די בעטן.

מעצעער האַט אַ רוף געטאָן אין קאַרידאָר: — מען באַמבאַרדירט די באַן-ליניעס! אַ צווייטער האַט זיך אָפּגערופּן: — אַ באַמבע איז געפּאַלן

אין קאַנאַל אַרײַן! און נאָך אײַנער: — עס ברענט אַ הויז הינטערן פעלד!
— אַבער ווי אַזוי קען מען אַרויסגיין אין אַזאַ גאַס־רעגן?
און אפשר טאַקע דערפאַר, וואָס עס האָט געגאַסן אַ שלאַגס־רעגן,
האַט אַ פּאַניק אַרומגעכאַפט די מענטשן.

כמעט אַלע האָבן זיך געוואָרפן אין שווצגרוב און ווייניק ווער עס איז
פאַרבליבן אין דרויסן. אַבער קײנעם האָט זיך נישט געוואַלט גיין אין אַזאַ
מבול אין אונדזער שווצגרוב אַרײַן — אַלע האָבן זיך אויסבאַהאַלטן גאָר
ערגעץ אַנדערש.

גלייך לעבן דעם באַראַק איז געווען אַ קליינער קעלער באַוואַקסן מיט
גראַזן. די טרעפּ זענען שוין פון לאַנג געווען פאַרפּוילט — אַראַפּגיין האָט
מען נאָר געקענט דורך אַ לײַמיק שטעגל. קיין טירל איז אינעווייניק נישט
געווען און דער רעגן האָט זיך אַרײַנבאַקומען דורכן אײַנגעבויענעם שטעגל.
ווען די מענטשן האָבן דערהערט דאָס רוישן פון די אַוויאַנען גלייך
איבער די קעפּ — האָבן זיי זיך געוואָרפן אין דעם קעלער. אין אַ שרעק־
לעכער ענגשאַפּט, אַקסל לעבן אַקסל, זענען זיי געשטאַנען אין דעם וואַ־
סער. די איבערגעשראַקענע קינדער האָבן הויך געוויינט.

אין באַראַק איז געווען אַ שלאַסער, שוין נישט קיין יונגער מענטש.
ער האָט געוויינט מיט אַ פּרוי, וואָס האָט געאַרבעט ביים רײַניקן די וואַ־
גאַנען. ער האָט געהייסן ציסקאַ און זי — באַשיאַ. זי איז אין דער צײַט
געווען קראַנק אויף אַ רויז אויפן פּוס.

מיר האָבן פּלוצלינג דערזען דעם שלאַסער, וואָס האָט געטראָגן אויף
זײַנע פּלייצעס די קראַנקע באַשיאַ. ער האָט זי אַראַפּגעטראָגן אין קעלער,
וואָס איז געווען איבערפּולט מיט וואַסער, און ווען ער איז אַזוי גענאָג־
גען אונטערן שלאַקס־רעגן, האָט ער זיך אַ גליטש געטאַן אויפן לײַמיקן
שטעגל — ער איז אומגעפאַלן און באַשיאַ האָט זיך פון זײַנע פּלייצעס
אַראַפּגעקײקלט אין דער בלאַטע.

דאָס איז געווען אײַנער פון די גרעסטע לופט־אַנגריפן אויף בערלין.
אַרום און אַרום האָט געברענט און דער רויך איז געשוומען נידעריק אַיִ־
בערן האַרײַזאַנט.

מאַרשיאַ איז צוריקגעקומען צוויי אַזײַגער פאַרטאַג. די רעלסן אויף
גערליצע זענען געווען צעשטערט און זי האָט געמוזט גיין צופּוס זיבעצן
קילאַמעטער.

— א גליק וואָס איך האָב געהאַט אין מיין בייטל אָביסל צוקער —
האַט זי געזאָגט — און טכוזשעווסקי איז געווען מיט מיר...
— צי וועט זיך ס'קינד נישט פאַרקילן? — האָט זי אַ פאַרזאָרגטע
געפרעגט. ער איז שוין געלעגן אויף דער פּריטשע, אַרומגעוויקלט מיט די
דעקעס און זיינע נאַסע שייך און זאַקן האָבן זיך געטרונקט לעבן אייוועלע.
— אויב עס וועט זיין נאָך אַן אַנגריף וואָס וועלן מיר דעמאָלט טאָן?
וואָס וועט ער אַנטאָן? די נאַסע שייך? ער האָט דאָך נישט קיין אַנדערע...
מיר זענען ביידע געזעסן לעבן אים און זיך צוגעהערט צו זיין אַטעם.
דאָס קינד איז געווען די זאָרג און דער אינהאַלט פון אונדזער יעדער רגע.
דער אינהאַלט פון אונדזערע געשפרעכן, די סיבה פון אונדזער פיין, דער
אימפולס פון אונדזערע האַפענונגען און ווילן איבערצולעבן. צי זענען מיר
נישט אַראָפּגעגאַנגען אין שוואַרוב הויפטזעכלעך צוליב אים?
פאַר אונדז האָט דאָס לעבן נישט געהאַט קיין שום ווערט. איבעריקנס
איז פאַר קיין שום אויסבאַהאַלטענעם ייִד אין יענע צייטן נישט געווען
שרעקלעך דער טויט פון אַ באַמבע. ייִדן האָבן זיך דערפאַר נישט געאיילט
אַראָפּצוגיין אין די שוואַרובנס. ווי גוט האָבן מיר פאַרשטאַנען די מענטשן
פון אונדזער באַראַק, וואָס זענען אויך נישט אַרונטערעגאַנגען, כדי זיך
אויסצובאַהאַלטן. און מיר האָבן אַפילו אין אונדזערע הערצער חושד גע-
ווען, אַז דאָס זענען ייִדן, וואָס האָבן געבראַכט מיט זיך די דאָזיקע גע-
ווינהייט פון דער אַרישער זייט אין וואַרשע.
דאָ אין בערלין האָבן מיר אַלצדינג געמאַסטן לויט דער מאָס פונעם
קינד. און טאַקע צוליב דעם האָט מאַרישיאַס און מיין לעבן געהאַט אַ
גרויסן באַטייט. אויב מיר זענען געווען צוויי — האָט ער געהאַט
טאַפּלטע שאַנסן דורכצולעבן. דערפאַר האָבן איך מיט אַזאַ אַנשטרענגונג
געקעמפט, ווען איך האָב געזען אַז מיין לעבן איז באַדראַט. ס'האַט זיך
נישט געהאַנדלט וועגן מיר — דאָס איז זיין יונג לעבן געווען באַדראַט.
— איך האָב נישט באַוויזן דיר צו דערציילן. עס איז אַנגעקומען אַ
בריוו פון דער רייכס-באַן-צענטראַלע. מען טראַגט מיך איבער אויפן שלע-
זינגער-באַנהאָף, וווּ איך וועל זיין אַן איבערזעצערין.

זי האָט לייכטער אָפּגעאַטעמט. עס איז בליי-שום-ספּק געווען אַ זיג.
אַבער — נאָר אַ האַלבער זיג. טיף אין איר האַרצן האָט זי באַגערט, אַז
איך זאָל זיין באַשעפטיקט ביי אונדז אין באַראַק, דעמאָלט וואָלט איך

נישט פֿאַרלוירן אַזוי פּיל כּוחות און ענערגיע אויפן פֿאַרן אין די קעלטן און אין די שלעכטע וועטערן, און כּוואַלט געקענט אַכטונג געבן אויף מאַציעקן — וואָס איז געווען דאָס וויכטיקסטע. זי האָט זיך פֿאַרטראַכט.

— איך וועל מאַרגן איבערריידן מיט שמידטן — האָט זי געזאָגט — איך וועל אים בעטן, ער זאָל זיך ווענדן צו דער מאַכט, אַז עס איז אים נייטיק אַ לאַגער־פּרוי. מיר וועלן זען ווי אַזוי ער וועט אונדז אָפּצאָלן פֿאַרן פּינגערל.

מיר האָבן דעם געשפּרעך געפּירט גאַנץ שטיל, ווי צום שטילסטן, קיינער זאָל נישט הערן.

צומאָרגנס איז געווען זונטיק. דער טאָג פון רייניקן און וואַשן די פֿאַדלאַגעס. נישט די גאַנצע פֿאַדלאַגע נאָר דער טייל וואָס איז געווען לעבן אונדזערע געלעגערס. די פֿאַדלאַגעס אין די צימערן זענען געווען צעטיילט אויף אַזוי פּיל טיילן, וויפּל עס זענען געווען טאַפּלטע געלעגערס.

אונדזער פֿאַדלאַגע איז צעטיילט געווען אויף דריי חלקים. מיר האָבן קיינמאָל נישט געהאַט קיין יאָ און ניין מיט לוצינאָ און זאַפּיאָ. יעדן זונטיק האָט לוצינאָ רונק געשייערט צוויי מעטער פון דער פֿאַדלאַגע וואָס האָבן באַלאַנגט צו איר און צו זאַפּיאָ. זאַפּיאָ איז געווען באַפּרייט פון דער אַרבעט. איבעריקנס די לאַנגזאַמע און קאַלטע לוצינאָ איז געווען אין יעדער הינזיכט דער בעל־חוב פון זאַפּיאָ. צי האָט זי זיך נישט געעצהט מיט איר ביי יעדער געלעגנהייט? צי האָט זי נישט געגעסן יעדן טאָג זאַפּיאָ טשאַלנט?

יעדן זונטיק האָט מאַרישיאַ געשייערט די צוויי מעטער פון דער פֿאַדלאַגע, וואָס האָט באַלאַנגט צו אונדז. קיינער האָט זיך נישט געווינט דערט. זי איז געווען מיין שנור און זי האָט געטאַן די אַרבעט פֿאַר זיך און פֿאַר מיר.

גאָר אַנדערש איז געווען מיט אַנקאַ און באַרבאַראַ גורסקאַ אין דער צייט ווען זי האָט נאָך געווינט מיט אונדז.

אַנקאַ האָט זיך באַקלאַגט:

— די כּאַלערע דרייט זיך אויף איר פּריטשע. זי צעשפּרייט אומיסטן די ברעטער פון איר געלעגער, וואַרפט שטויב און שטרוי אומעטום אַרום

זיך... אויב די שקאפע שמוציקט, דארף זי רייניקן די צוויי מעטער פאד-
לאגע, נישט אזוי?

זי האט די ווערטער ארויסגערעדט מיט אן אויפגעהויעבענער שטים
און זיך געווענדט צו לוצינא, צו זאפיא, צו מיר, פונקט ווי זי וואלט אונדז
גענומען פאר עדות: — נישט אזוי? — האט זי געפרעגט, און מיר האבן
נישט געוויסט וואס אויף דעם צו ענטפערן, ווייל גורסקא איז געווען אין
צימער און די ווערטער זענען טאקע געווען געשיקט אויף איר אדרעס.
אבער גורסקא האט געהאט איר אופן פון אומגיין זיך מיט אנקא —
זי האט געשוויגן, נישט געענטפערט קיין ווארט.

כמעט יעדן טאג איז אויסגעבראכן א קריגעריי וועגן דער פאדלאגע
צווישן אנקא און גורסקא.

אונדזער קליין יינגעלע, וואס האט געצייכנט ביים טיש, אדער בא-
קוט די מאפעס, וואס זענען געווען אויסגעשניטן פון די צייטונגען —
האט געהערט געמיינע ווערטער, וואס אנקא האט גערעדט, ארומקוקנדיק
זיך גרויזאם — און נישט איינמאל האט זיך איר בליק נישט-וויילנדיק
טאקע פארהאלטן אויף אים. דעמאלט פלעגט ער בלאס ווערן, ווייל ער
האט נישט געקענט פארטרעגן קיין קריגעריי. אפילו ווען ער איז נאך
געווען א פיצעלע — האט ער אלעמאל געוויינט בעת א קריגעריי.

דערנאך ווען עס איז שוין געווען שטיל און רוין, האט ער — פירנ-
דיק מיט די פינגער זיינע איבער די מאפעס — אויסגערעכנט, שטעט,
טייכן און בערג. ער האט געוויסט וואס פארא פאזיציעס עס פארנעמט
דאס צוריקגעצויגענע דייטשישע מיליטער; ער האט געקענט די נעמען
פון די קעמפנדיקע גענעראלן פון ביידע צדדים. ער האט געוויסט וואס
פארא אויפגעגען עס געפינען זיך און ווי אזוי זיי הייסן.

ער האט צופיל געוויסט, ער איז געווען צו אינטעליגענט — וואס
דאס אליין האט שוין געקענט ארויסרופן א חשד.

די איינגעקארטשעטע אנקא אויפן בענקל האט געקוקט מיט באגייס-
טערונג אויף זיינע פינגער, וואס האבן געצייכנט די גרענעצן פון פראנק-
רייך — און ווען ער האט אויפגעהויבן די אויגן — האט זי צו אים גע-
שמיכלט אויף איר טיפישן באצויבערנדיקן אופן.

ווען בארבארא גורסקא איז פאריאגט געווארן פון אונדזער לאגער,

האַט איר בעט פאַרנומען יאָדוויגאַ. די זינגערין האָט אויך נישט געוואָלט וואַשן דאָס שטיקל פּאָדלאַגע.

— פאַרוואָס? — האָט געפרעגט אַנקאַ, בליצנדיק מיט די אויגן.

— ווייל איך שמוציק נישט אָן. איך בין נישטאָ דעם גאַנצן טאַג...

איך שלאָף נאָר דאָ.

— אַהאַ! הייסט עס, אַזוי איז עס? וועל איך אויך נישט וואַשן די

פּאָדלאַגע.

אַבער זי האָט נישט אויפגעהויבן איר שטים. זי האָט נישט געשאַלטן.

זי האָט געהאַט רעספּעקט פאַר יאָדוויגאַס טאַלאַנט.

דער רעזולטאַט איז געווען, אַז קיינער האָט נישט געוואָלט וואַשן

דאָס שטיקל פּאָדלאַגע — נישט אַנקאַ, נישט גורסקאַ, נישט יאָדוויגאַ.

מאָדנע האָבן אויסגעזען די שמוציקע און פאַרבלאַטיקטע ברעטער צווישן

די אַרומיקע ריינע. צום סוף האָט מאַרישיאַ נישט קענענדיק פאַרטראַגן

דעם ברוד, געשייערט אויך דאָס שטיקל פּאָדלאַגע.

אין דער צייט האָבן מיר געשריבן צו לוציאַ הערש און איר געענט-

פערט אויף דער פּראַגע, וואָס זי האָט אונדז געשטעלט: „צי וואָלט איר

געוואָלט אַז אייער קינד זאָל קענען אַרויספאַרן אין דער שווייץ? ווייל עס

דאַרף אַנקומען אַ ספּעציעלע קאַמיסיע“...

וויפל קאַמפּליצירטע האַפענונגען האָבן אין זיך פאַרמאַגט די דאָזיקע

ווערטער! אַפילו אין דער קעגנוואָרט פון מאַציעקן האָבן מיר גערעדט און

געטרוימט אויפן קול, כדי אים צוצוגעבן חשק, אַבער אומזיסט זענען גע-

ווען אונדזערע באַמוזונגען. ער האָט נישט געוואָלט פאַרן.

נאָך אַ געוויסער צייט, ווען מיר האָבן זיך אַפּגעקילט, האָבן מיר עס

אַנגעהויבן צו באַטראַכטן אַנדערש. נאָך וועלכע קינדער קומט צו פאַרן אַ

קאַמיסיע? מסתמא נאָך אַזעלכע וואָס עס איז זיי שלעכט אין די לאַגערס.

צוואָס ציען אויף זיך די אויפּמערקזאַמקייט? פאַרוואָס האָט גראַד אונ-

דזער קינד באַדאַרפט פאַרן אין דער שווייץ? — צי וואָלט עס נישט געווען

פאַרדעכטיק?

לאַנגזאַם, לאַנגזאַם, אונטערן איינפלוס פון אונדזערע נאַכטראַכטע-

נישן זענען אונדזערע האַפענונגען איינגעשרומפן און פאַרוויאַנעט געוואָרן

ווי פלאַנצן אונטער אַ פּראַסט.

„טייערע פריינדן — האָבן מיר ענדלעך געענטפערט — מיר דאַנקען

האַרציק פאַרן געדענקען אונדז. דער קליינער האָט גוטע דערנערונג און
עס פעלט אים גאַרנישט..."

**

אין דער קאַנצעלאַריע אויפן שלעזישן באַנהאַף — פונקט ווי אין
יעדער קאַנצעלאַריע — איז אין מיטן צימער געשטאַנען אַן אייזערן איי-
וועלע, וואָס מען האָט געהייצט מיט קוילן־בריקעטן. זיבן אַזייגער אינ-
דערפרי, אין אַ פּראַסטיקן דעצעמבער־טאָג, בין איך צום ערשטן מאל צו-
געגאַנגען צום אייוועלע כדי אַנצוואַרעמען מיינע פּאַרפּרוירענע הענט.
איך האָב אויסגעצויגן מיינע ביידע הענט איבער דער צעגליטער פּליטע.
אַלע דריי באַאַמטע האָבן געקוקט אויף מיר.

זיי זענען געזעסן לעבן די שרייבטישן, איינער לעבן פענצטער, דער
צווייטער — אויף דער רעכטער זייט פון צימער און דער דריטער — אויף
דער לינקער זייט. אויפן שרייבטיש לעבן פענצטער איז געשטאַנען אַ ראַ-
דיאַ. אויף אַ קליין טישל — אַ שרייבמאַשין.

באַלד ביי מיין אַנקומען האָבן זיי צו מיר געזאָגט:

— דו ביסט פון וואַרשע? זאָג אונדז נאָר, מיר האָבן געהערט, אַז
דאָרט האָבן געברענט גאַנצע גאַסן, אַ הויז לעבן אַ הויז. איז דאָס אמת אַז
די דייטשן האָבן אונטערגעצונדן וואַרשע?
איך האָב געשוויגן.

— זי האָט מורא — האָבן זיי געזאָגט. — האָב נישט קיין מורא
פאַר אונדז. דו מעגסט אונדז גאַנץ דרייסט זאָגן דעם אמת. קיינער וועט
זיך אַחוץ אונדז נישט דערוויסן.

— די דייטשן האָבן אונטערגעצונדן וואַרשע — האָב איך געזאָגט.
— יאָ, יאָ, דאָס איז זייער טרויעריק. אָבער דיר, אַליציאַ מאַיעווסקאַ,
וועט ביי אונדז אויפן באַנהאַף זיין גוט. מיר וועלן דיך רעספעקטירן. מיר
וועלן דיר ווייזן דעם מאַגאַזין, מיר וועלן דיך אויסלערנען צו שרייבן אויף
דער מאַשין.

עפעס מאַדנע דייטשן.

אַ דייטשישע באַאַמטין, וואָס האָט געאַרבעט אין אַ דערבייאַקן ציי-
מער, האָט זיך ביי מיר אויך געפרעגט וועגן דעם ברענענדיקן וואַרשע. זי
האַט אומבאַדינגט געוואָלט וויסן ווער ס'האַט געמאַכט די שריפּות; די
דייטשן, צי די רוסן?

יעדעס מאָל זענען געקומען אין דער קאַנצעלאַריע אַרבעטער: רוסן, פראַנצויזן און פּאָלאַקן. איך האָב איבערגעזעצט אויף דייטש זייערע רייד און פאַרקערט. איך האָב איבערגעזעצט אויף זייערע שפראַכן וואָס עס האָבן גערעדט די באַאַמטע. די אַרבעט האָט מיך אַמוזירט. דאָס איז אייגנטלעך נישט געווען קיין שום אַרבעט.

איינס דרייסיק בייטאָג האָבן זיי אָנגעשטעלט דעם ראַדיאָ און אַלע דריי האָבן זיך פאַרזאַמלט לעבן אים. קאָפּ לעבן קאָפּ, אַקסל לעבן אַקסל. די באַאַמטין פונעם צווייטן צימער איז אויך געקומען צו לויפן. זי האָט זיך אַוועקגעזעצט מיט די דריי מענער לעבן ראַדיאָ און זיך מיט אויפֿ־מערקזאַמקייט צוגעהערט צו דער שטילער און סודותפולער אוידיציע.

איך האָב בשעת־מעשה געקלאַפט אויף דער מאַשין, צוליב איבונג, עפעס אַ דייטשיש געדיכט.

— דאָס איז אַן ענגלישע סטאַציע, דאָס רעדט לאַנדאָן — האָט גע־זאָגט דער אָנפירער פון באַנהאַף, קוקנדיק אויף מיר אויפֿמערקזאַם — אַבער אַליציאַ וועט דאָך אונדז נישט פאַרמסרן; אמת, אַליציאַ? איך האָב אַ שמייכל געטאַן. די ווערטער האָבן מיך זייער גערירט, זיי זענען אַרויסגעזאָגט געוואָרן אין אַזאַ פאַרלעגנהייט, פונקט ווי ער וואָלט זיך פאַרענטפערט און געבעטן דיסקרעציע. נישט געפאַדערט, נאָר טאַקע געבעטן.

מיר געפינען זיך צווישן דער ציווילער באַפעלקערונג פון בערלין — האָב איך געטראַכט — און איך זע צייכנס פון הומאַניטאַרע געפילן פאַר די לאַגער־מענטשן. מיט וואָס קען זיך דאָס פאַרטייטשן? צי איז עס אויך געווען אַזוי מיט צוויי צי מיט דריי יאָר צוריק?

אַ דייטשקע — די אייגנטימערין פון אַ קליינעם שענק אויף דער גרינאַווער גאַס, צו וועלכער מיר פלעגן טייל מאַל אַריינגיין נאָך אַ גלאַז ביר — האָט זיך מיט אַ סך מיטגעפיל צוגעהערט צו אונדזערע געשיכ־טעס. דאָס דייטשישע יינגעלע, וואָס האָט זיך געשפילט מיט מאַציעקן; דער באַאַמטער, וואָס האָט פאַר מיר איינגעהייצט די אויוונס; די עלטער־רע פרוי אין טראַמוויי וואָס האָט גערופן אַז מ'זאָל אָפטרעטן די פלעצער פאַר די מידע אַרבעטערנים — און איצט די פריינטלעכע ווערטער פונעם באַנהאַף־אָנפירער — דאָס אַלץ האָט געקענט אויפֿטייען, אויפוועקן אין אונדז אַ לאַנג אומבאַקאַנט פאַרבאַרגן געפיל פון אַ שטיקל טרייסט.

צי איז עס נישט געווען דער סוף פון דער מלחמה — וואָס מען האָט געפילט אין דער לופטן — וואָס האָט זיך דערנענטערט — וואָס איז שוין נאָענט?

טיילמאָל האָט מאַרישיאַ דערציילט וועגן בעטטערן, דעם מאָן פון היטלערס קעכין. וואָס אַן אמת האָט שוין מאַרישיאַ איצט גישט געצאָר-בעט אין דער קאַנצעלאַריע, נאָר ביי דער דריישייבע — אָבער זי האָט אים פון צייט צו צייט געזען.

— ער לעשט זיך אויס — האָט זי געזאָגט — ער ווערט פאַרלאָשן מיט יעדן טאָג. ער גייט אויס ווי אַ פלאַם פון אַ לאַמפּ, וואָס מען זעטיקט נישט מיט קיין הייך־מאַטעריאַל...

— ניין, — האָט שפּאַסיק איבערגעחזרט דער אָנפירער פון באַנהאַף — זייט רוניק, חברים, זי וועט אונדז נישט פאַרמסרן, די אַליציאַ פון וואַרשע.

איך האָב מיך איצט אָנגעהויבן צו אינטערעסירן מיט זייער באַציונג צו די אַרבעטער. כ'האָב געמיינט, אַז אפשר וועלן זיי זיין אין באַצוג צו די אַרבעטער מילדער, אָדער אַפילו מער צוגעלאָזן.

דערווייל אָבער זענען זיי פאַרבליבן מיט דער זעלבער שטייפער אַפּי-ציעלקייט ווי ביז איצט. ענערגיש און אַנטשיידן האָבן זיי געטאָדלט יעדער פאַרלעצונג. אין דער קעגנוואַרט פון פאַרשיידנשפּראַכיקע אַרבעטער, וואָס זענען טעגלעך דורכגעאַנגען דורך דער קאַנצעלאַריע, האָבן זיי — נישט מיט קיין זשעסט, נישט מיט קיין אויסדרוק פון פנים, נישט מיט קיין איין וואָרט — נישט פאַראַטן זייערע געדאַנקען.

דערפאַר האָב איך מיך געוונדערט, אַז פאַר מיר, פאַר איינער פון אַזוי פיל פון זייערע אַרבעטערינס — האָבן זיי גלייך דעם ערשטן טאָג אויפגעדעקט זייערע קאָרטן.

איך האָב עס מיר פאַרטייטשט, אַז דאָס איז געווען אַ טיף געהיים געפיל, פונקט ווי עס האָט געהאַט אַנקאַ, ווען זי האָט געטראָפּן, אַז מאַ-ציעק איז אַ יידיש קינד. זיי האָבן דערפילט אַז איך וואָלט זיי בשום־אופן נישט געקענט פאַראַטן, קיינמאָל אין לעבן נישט — און אַז זיי מעגן מיר פאַרטריען אַן שום צווייפל. כאַטש דער גלויבן אין מיר האָט נישט גע-האַט קיין שום גרונט און קיין שום פונדאַמענט.

**

נאך אכט טעג איז אָנגעקומען אַ בריוו צום לאַגער־פירער שמידט, מיט אַ שטעמפל, מיט אַ סך שטעמפלען.

דאָס איז געווען אַן ענטפער אויף דער ביטע, וואָס עס האָט אַרויס־געשיקט דער אָנפירער פון גערליצער באַנהאַף, קאָסקאַ, צו וועמען מאַר־שיאַ האָט זיך געווענדט.

אַבער אַ מאַדנע זאך איז געשען. קאָסקאַ האָט אין זיין ביטע פאַר־דרייט אונדזערע נעמען. די ביטע איז אָנערקענט געוואָרן, אַבער נישט פאַר אַליציאַ. מאַריאַ מאַיעווסקאַ איז באַשטימט געוואָרן ווי די לאַגער־פּרוי פאַר אונדזער באַראַק.

— אפשר איבערלאָזן אַזוי ווי עס איז — האָב איך געזאָגט — און נישט אויסבעסערן דעם פעלער? דו פאַרסט אַזוי ווייט צו דיין אַרבעט, דאָ וואַלסטו זיך געקענט פאַרנעמען מיט מאַציעקן בעסער ווי איך. און איך וועל בלייבן אויף מיין באַנהאַף — מען באַהאַנדלט מיך דאָרט ווי אַ גלייכע און זיי שענקען מיר אַן אומבאַגרענעצטן צוטרוי...

זי האָט זיך פאַרטראַכט.

— אַבער איך בין יונג — האָט זי געזאָגט נאָך אַ מאַמענט, — עס וואַלט געווען אויפפאַלנדיק אַז איך זאָל אַרבעטן אין באַראַק. איבעריקנס, דאָס איז דאָך נאָר אַ טעות, ווייל דאָ האָט זיך געהאַנדלט וועגן דיר, נישט וועגן מיר. דאָס איז אַ טעות וואָס מוז ווערן אויסגעבעסערט.

מען האָט דעם טעות פאַרבעסערט. דערצו נאָך אַז שמידט האָט, נאָך אַ געשפרעך מיט מאַרישיאַ, אַליין געשריבן דעם בריוו צו דער אַנט־שפּרעכנדיקער מאַכט, אַז מען זאָל אים צוטיילן אַליציאַ מאַיעווסקאַ ווי אַ לאַגער־פּרוי אין זיין לאַגער.

איך בין נישט געווען קיין יונגע פּרוי און קיינעם האָט אַזאַ ענדערונג נישט געווינדערט.

בין איך אַלזאָ געוואָרן אַ לאַגער־פּרוי און איך האָב מיך שנעל איינ־געשפּאַנט אין מיינע נייע פליכטן.

יעדן פּרימאַרגן אַרום זעקס בין איך — מיטן עמער, בעזעם און שמאַטעס — געגאַנגען אין וואַשצימער. כ'האַב דאָרט געוואָשן די פּאַד־לאַגע און גערייניקט די אָפּטריטן, אויב זיי זענען נאָר נישט געווען פאַר־קלאַפט מיט ברעטער.

דערנאך בין איך געפארן נאך מילך צוזאמען מיט דער פערציניארי קער יאשיא, וואס האט מיר געהאלפן טראגן די בלעכערנע קאנען מיט מילך.

איך האב גערוימט שמידטס צימער. ביז איצט האט עס געטאן יאשיא. — אבער איך האב א פארדאכט — האט ער געזאגט — אז זי האט ליין. פון היינט אן וועט איר ביי מיר רוימען, פרוי אליס.

א געוויסן טאג, ווען איך האב געבראכט טליענדיקע רויטע שטיקלעך קוילן פון קיך, כדי איינצוהייצן זיין אייוועלע — האב איך געטראפן די פרוי שמידט, וואס איז געזעסן לעבן שרייבטיש. מען האט וועגן איר דערציילט, אז זי איז געבוירן געווארן אין לאדזש און קען ריידן פויליש. איך האב צופעליק א בליק געווארפן אויף איר האנט — זי האט געטראגן אויף איר פינגער מיין מוטערס רינג.

זי האט געשוואנגערט, די יונגע טונקלהאריקע פרוי. פאר איר איז געשטאנען א שאכטל מיט טאבאק. זי האט געמאכט פאפיראסן. דאס רינגל אויף איר פינגער האט געגלאנצט און געפינקלט.

דאס שייערן דעם לאנגן קארידאר, וואס האט איינגעטיילט דעם באראק אויף צוויי העלפטן, האט אויך געהערט צו מיר. דעם קארידאר האט מען נאך קיינמאל נישט גערייניקט, אבער פאר דעם וויינאכטן-יום טוב האב איך עס באדארפט טאן.

איין אוונט האב איך מיך גענומען צו דער שווערער ארבעט. כ'האב געברענגט אן עמער מיט וואסער, א בארשט און א שמאטע און אנגעהויבן צו שייערן די פאדלאגע. מארישיא איז ארויסגעלאפן פון צימער און האט ביי מיר צוגענומען די בארשט און זיך אליין גענומען צו דער ארבעט. ווען זי איז מיד געווארן האט אנטאניוקאווא גענומען די בארשט און נאך איר — יאשיא, לוצינא און אפילו אנקא. די בארשט מיט דער שמאטע האבן געוואנדערט פון האנט צו האנט — ביז דער גאנצער קארידאר איז אפגערייניקט געווארן.

צו מיר האט אויך געהערט די אויפזיכט איבער אכט קינדער. אייגנט לעך זענען שוין געווען ניין קינדער, ווייל נאטאליא האט אינצווישן גע- בורן א קינד, אבער זי האט זיך אליין פארנומען מיט איר קינד, ארבעטנ- דיק גלייכצייטיק אין דער קיך.

יאשיא, קאזיא און מיעטשיא — דריי טעכטער פון פאוולאווסקא.

וואָס האָט גערייניקט די וואַגאַנען; אַלעשיאַ, די טאַכטער פֿון כאַינאַצקאַ, ביי וועלכער דער דענטיסט האָט אַרויסגעריסן צוועלף וואַרצלען; די צוויי־יאַריקע קאַשיאַ און דריי קליינע יינגלעך: מאַציעק, לעשעק און טאַמעק — דאָס זענען געווען די קינדער מיט וועלכע איך האָב מיך פֿאַרנומען.

איך בין אַראָפּגעגאַנגען מיט די קינדער אין שווצגרוב ווען עס איז געווען אַן אַנגריף; עלף אַזייגער האָב איך זיי אין קיך געגעבן צו טעפֿ־לעך מילך; אין אַ זוניקן טאַג האָב איך זיי געפירט שפּאַצירן מיטן ברעג פֿון קאַנאַל ביז צום אַדלערס־האַף־לאַגער.

טייל מאָל זענען מיר געגאַנגען אין דער קווער דורכן פעלד ביז צו דער באַן־ליניע; טייל מאָל זענען מיר געגאַנגען בלויז צו דער בריק און דאָרט געשטאַנען אַ לאַנגע צייט, קוקנדיק אויף די דורכפֿאַרנדיקע שיפלעך. די מיידלעך האָבן זיך געהאַלטן ביי די הענט און געזונגען:

אַ פּלאַם פֿון אַ פּייער — אַ פעלד מיט שטיינער
 מיין שיינע חתונה וועט נישט זען קיינער.
 ווייל מיין חתונה וועט אין אויסלאַנד זיין
 און אויף מיין חתונה זיבן מלכים וועלן זיין.
 זיבן מלכים וועלן טאַנצן אין אַ גאַלאַפּ
 און דעם קראַנץ בלומען פֿאַרבעסערן אויף מיין קאַפּ.

אין רעגנדיקע טעג האָב איך די קינדער פֿאַרזאַמלט ביי אונדז אין צימער. זיי האָבן געצייכנט, געזונגען און אַפילו געטאַנצט. איך האָב זיי דערציילט געשיכטעס פֿון די פּוילישע קעניגן, זיי געלערנט אַריטמעטיק און געשמעסט מיט זיי וועגן פּייגל, חיות און פּלאַנצן.

יאַשיאַ האָט אָפּגעהיט דאָס עסן פֿון אירע שוועסטער און אַלעשיאַ. לעשעקס עסן האָט זיך געפינען אויף דער שאַנק אין דעם צימער פֿון די פֿאַרפעלקער. יעדעס מאָל האָב איך אים געגעבן אַ שטיקל ברויט אָנגע־שמירט מיט חזיר־שמאַלץ. די מוטערס פֿון טאַמעק און דער קליינער קאַ־שיאַ האָבן געאַרבעט אין דער קיך — האָבן זיי דעריבער אַליין געקענט טראַכטן וועגן דער דערנערונג פֿון זייערע קינדער.

דער טרויעריקער וועכטער האַפּמאַן האָט פֿאַטאַגראַפירט די קינדער און געשאַנקען די מוטערס די פֿאַטאַגראַפיעס. ער האָט אויך פֿאַטאַגראַ־

פירט דעם באַראַק מיטן שטעכלדראַט אַרום אים און ער האָט געגעבן יעדן איינעם, ווער עס האָט אים געבעטן, אַזאַ בילד צום אַנדענק.
אַזוי זענען דורכגעאַנגען די טעג ביז די מוטערס זענען צוריקגע-
קומען פון דער אַרבעט.

אין דער צייט האָב איך צום אַרויסגיין געטראָגן שייך אויף הילצער-
נע פּאַדעשוועס, וואָס מיר האָבן באַקומען צוגעטיילט פונעם מאַגאַזין-אַנ-
פירער מיטן צונאַמען מאָזור. און ביים אַרומגיין אין לאַגער — ווייסע
הילצערנע שטעקשיך. איך האָב הויך געקלאַפּט מיט די שטעקשיך, ווען
איך האָב געטראָגן די עמערס מיט וואַסער און גערוימט די אַפּטריטן אין
דעם שוואַכן שייך פון טאַג, וואָס האָט זיך אַריינבאַקומען דורך די מוטנע
שויבן.

איך האָב אַרומגעבונדן מיין קאַפּ מיט אַ טונקל טיכל און דעם סווע-
טער מיטן שוואַרצן זשאַקעט, וואָס איך האָב געטראָגן אויף זיך, האָב איך
אַרומגעבונדן מיט אַ ברייטן בלויען פאַרטעך.
עס איז נישט פאַרביי קיין טאַג, קיין איין שעה, איך זאַל נישט בעת
דער אַרבעט טראַכטן וועגן די ווערטער פון אַנאַ ביאַלקאָוסקאַ:
— דו האָסט גאַרנישט איבערגעלעבט, אַליציאַ. דו ווייסט פון גאַר-
נישט. איך בין געווען אין אַ לאַגער און כ'האַב גערייניקט אַפּטריטן...

**
*

צוויי טעג פאַר וויינאַכט איז יאַהאַן, דער וואָס האָט געמאַכט פייער
אונטערן קעסל און געהאַלפן פרוי לונד, געגאַנגען אין סאַסנע-וועלדל אונ-
טער אַדלערסהאַף און האָט געבראַכט אַ וויינאַכט-בוים.

ערב די וויינאַכטן האָט מען דעם בוים אויסגעפּוצט מיט קאַלירטע
פאַפּירלעך, גאַלדענע פּליטערלעך און אַפילו מיט צוקערלעך און ניס. מען
האַט אים אַוועקגעשטעלט אינעם צימער פאַר פאַרפעלקער. אַלע טאַפּלטע
בעטלעך זענען געוואָרן אַוועקגערוקט אין אַ זייט. אַרום דעם בוים איז
געבליבן אַ פּרייער פּלאַץ באַשטימט אויף טענץ.

דער מאַגאַזין-אַנפירער ריינהאַלד האָט גערעדט פּויליש ווי אַ פּויער,
מיט אַ פרעמדן אַקצענט. ער איז, ווי מען האָט געזאָגט, געבוירן געוואָרן
אין דער געגנט פון די מאָזורער בלאַטעס. ער האָט ליב געהאַט וועגן דעם

צו דערציילן אונדזערע אַרבעטער און דערפאַר האָט מען אים, ווי שוין דערמאָנט, געגעבן אַ צונאַמען — מאָזור.

מאָזור האָט געבראַכט פון שטאָט אַ גראַמאַפאָן און אים אַוועקגע־שטעלט אויפן קיכבענקל, וואָס איז אַרומגעדעקט געוואָרן מיט אַ ריינע שמאַטע.

דעם טאָג האָט יעדער איינער געקריגן אַן איי. מיר האָבן גלייך אין דעם יום־טובדיקן אַוונט אָפגעקאַכט איין איי פאַר מאַציעקן.

אַלע האָבן זיך פאַרזאַמלט לעבן דעם וויינאַכט־בוים. אַלע אָפגעוואָשן און אָנגעטאָן אינעם בעסטן וואָס יעדער האָט פאַרמאַגט. מען האָט געזונ־גען די וויינאַכט־לידער, מען האָט געזונגען „הייליקע נאַכט“ און יעדער איינער איז געווען גערירט — ווייל כאַטש דאָס איז געווען אַ דייטשיש ליד, האָט מען געטראַכט וועגן דער היים און וועגן דער משפּחה וואָס איז דאָרט פאַרבליבן.

מאָזור, וועגן וועלכן מען האָט גערעדט, אַז ער איז די „גרויע עמי־נענין“ פונעם לאַגער, דעם לאַגערס אויג און אויער — צו וועמען מ'האָט נישט געהאַט קיין צוטרוי, כאַטש ער האָט גערעדט פּויליש — איז גע־שטאַנען צווישן צוויי באַן־אַרבעטער, האַלטנדיק זיינע הענט אויף זייע־רע אַקסלען. אַ הויכער, אַ מאַגערער און אַ שיינער — אַלע מאַל ציוויל געקליידט — האָט ער דעם אַוונט דעמאָנסטראַטיוו אַרויסגעוויזן פריינט־שאַפט צו אַלע.

דערנאָך האָט יאָדוויגאַ מאַלינאַווסקאַ געזונגען אַן אָפּערן־אַריע. און ווען איר שטים האָט מיט אַ ברייטן רעזאָנאַנס זיך צעגאַסן איבערן באַ־ראַק — איז געקומען שמידט מיט זיין הינטל און זיך אַוועקגעשטעלט לעבן דער טיר און געשמייכלט אויף זיין שטייגער.

יעדער וואָס האָט אים געזען, האָט זיך געקענט אַנשטויסן אַז ער האָט שוין אַ זופּ געטאָן פונעם פּלעשל.

מען האָט אין ערגעץ נישט געזען קיין בראַנפן און דאָך איז יאָהאַן געווען שיכור. ווען יאָדוויגאַ האָט געענדיקט זינגען, האָט מען אָנגע־שטעלט דעם גראַמאַפאָן און יאָהאַן האָט דער ערשטער אָנגעהויבן צו טאַנצן מיט אונדזער קעכין, דער פרוי לונד. ער האָט געעפנט דעם באַל און נאָך אים האָבן זיך אויך אַנדערע אַ לאַז געטאָן אין טאַנץ.

אָד, איז דאָס געווען אַ טענצער פון גאַטס גענאָד דער יאָהאַן פונעם

קעסל — גרוי ווי אן אַקס און גרינג ווי אַ פעדער. זיין האַנט, זיינע פינגער!
דער קליינער פינגער שטיפעריש אויפגעהויבן. זיין פנים איז געווען
פאַרכמורעט און פאַרביסן; זיין קאַפּ באַהאַלטן אין די אַקסלען; די אויגן
תאווהדיקע און ווילדע. און דאָך האָט ער די פרוי לונד געהאַלטן אַזוי
דעליקאַט, פונקט ווי זי וואָלט געווען אַ ליליע־בלום...

אַבער וואָס האָט זי געוואָסט — צי האָט זי זיך אויף דעם דערקענט,
די דייטשישע קעכין, וועלכע ער האָט געהאַלטן אין זיינע אַרעמס?
אַלץ איז אַוועק אין אַ טאַנץ — דער גרוינער מיט דער יונגער מאַ-
ריאַ, מאַזור מיט לוצינאַ, דער שלאָסער ציסקאַ מיט באַשיאַ, ווענגלישעווע-
סקי מיט זיין פרוי, וואָס איז געווען ענלעך צו מאַרלענאַ דיטריך, אַלעק
מיט לאַטטאַ, און די פאַרליבטע יאַדוויגאַ אין די אַרעמס פונעם שיינעם
קאַנראַד...

צווישן די טאַנצנדיקע פאַרלעך האָט זיך געדרייט דער טרויעריקער
וועכטער האַפּמאַן; שמידט האָט זיך באַלד פאַרמאַכט אין זיין צימער און
זיך מער נישט באַוווּן.

צוועלף אַזייגער האָט יאַהאַן, פולשטענדיק אַ שיכורער, קושנדיק די
הענט פון דער פרוי מאַלינאַווסקאַ, געוויינט: — „מאַמעלע, מאַמעלע!“...
— און זיין טאַכטער, די פופצנאַריקע צעצילקאַ האָט אין דערבייאַקן צי-
מער געזונגען איר באַליבט לידל:

„הויטע ניכט אַרבייטען
די מאַשין קאַפּוט
אַלעקסאַנדער־פּלאַץ
אַלעס, אַלעס, גוט.“

פּלוצלינג האָט זיך געעפנט די טיר פון איר צימער און אויף דער
שוועל האָט זיך באַוווּן שמידט. ער איז געווען שיכור. ער האָט אַרויס-
גענומען פון זיין טאַש דעם רעוואָלווער און אויסגעשאָסן אין סופּיט. די
מיידלעך וואָס זענען שוין געשלאָפּן האָבן זיך אויפגעוועקט מיט אַ געשריי.
צעצילקאַ איז געווען די גרעסטע חוצפהניצע פון אַלע מיידלעך אין
בערלין. זי האָט אַרויסגעריסן פון זיין האַנט דעם רעוואָלווער און דער-
נאָך האָט זי אים נאָך דערלאָנגט איבערן קאַפּ מיט דער שיסל פון וועל-
כער זי האָט געגעסן זופּ.

— דו גראַססער שוויין! — האָט זי געזאָגט, ווען ער האָט איר גע-

וואָלט אַ קוש טאָן. און זי האָט אים מיטן גאַנצן כוח אַ זעץ געטאָן מיט איר פויסט אין זיין בויך. צום סוף האָט זי אים אַרויסגעוואָרפֿן פון צימער און ער איז אַריינגעפאַלן גלייך אין די אַרעמס פונעם דורכגייענדיקן וועכטער.

צומאָרגנס האָט ער גאַרנישט געדענקט און ער האָט קיין שום טענות נישט געהאַט צו צעצילקאָ. ער איז געווען דער זעלבער וואָס אַלע מאָל.

***

אין דער צייט האָב איך שרעקלעך געבענקט נאָך מיינע טעכטער. איך האָב אָפילו נישט געוויסט צי זיי לעבן. נישט געהאַט קיין שום ידיעה פון זיי אין דער צייט פון אויפשטאַנד. מען האָט ביי אונדז אין באַראַק געזאָגט, אַז אין וואַרשע זענען אומגעקומען 250 טויזנט מענטשן בעתן אויפשטאַנד — מעגלעך אַז קרובים און פריינט האָבן וועגן דעם געשריבן. איך בין נישט געשלאָפֿן דורך די נעכט. איך האָב געזיפצט און גע־וויינט. כ'האָב געזאָגט צו מאַרישיאַ:

— אפשר אַנשרייבן צו דער פרוי זשעראַמסקאַ? אפשר ריזיקירן?
דאָס איז געווען אַ פוילישע פרוי, וואָס איז אַ סך יאָרן באַפריינדט געווען מיט אונדזער משפּחה. איך האָב געטראַכט אַז אויב מיינע טעכטער לעבן וואָלטן זיי אויך צו איר געשריבן.
אַבער מיר האָבן מורא געהאַט צו שרייבן צו איר. די פרוי זשע־ראַמסקאַ האָט נישט געוויסט אונדזער לאַגע און זי האָט נאָך געקענט מיט איר ענטפער אונדז פאַרשיטן.

אין אונדזער היפער־עמפינדלעכער פאַנטאַזיע האָבן מיר אין אַלעם איבערגעטריבן. מיר האָבן זיך געראַנגלט און געקעמפט מיט אונדזער באַ־גער צו שרייבן. אַבער צום סוף האָבן מיר דאָך יאָ אַנגעשריבן צו איר אַ בריוו.

„טייערע פרוי מאַריאַ! צי ווייסט איר נישט וואָס עס איז געשען מיט מיינע שוועסטערס טעכטער אַניעלאַ גאַלאַגאַווסקאַ און יאַדוויגאַ טאָ־קאַרסקאַ? אויב עס זענען דאָ פון זיי וואָס פאַראַ נישט ידיעות, בעטן מיר זייער איר זאָלט אונדז שרייבן“...

נאָך אַ געוויסער צייט האָבן מיר דערהאַלטן אַן ענטפער:
„היינט האָב איך דערהאַלטן דאָס דריטע קאַרטל פון יאַדוויגאַ טאָ־

קארסקא. זי ווענדט זיך צו מיר שוין דאָס דריטע מאל נאָך אינפארמאָ-
ציעס, נישט פארלירנדיק די האַפענונג, אַז דורך מיין פאַרמיטלונג וועט
זי געפינען איר משפּחה. זי ווייסט וועגן אַניעלאַ. לויט ווי זי שרייבט,
אַרבעט אַניעלאַ אין שפיטאַל אויף אַקענטשע. זיי האָבן זיך שוין ביידע
געפינען, זיי באַמרויִקן זיך וועגן אייך. איך שרייב צו איר ווידער...”

דערנאָך איז אַנגעקומען אַ קאַרטל פון נינאַ, מיט דער דאַטע פונעם
11טן יאַנואַר 1945:

„מיינע ליבע! איך ווייס אַליין נישט וואָס איך דאַרף פּריער טאָן —
צי פּרייען זיך, צי זיך באַמרויִקן וועגן אייך... עס ווילט זיך מיר נישט
גלייבן, אַז איר זענט אין בערלין. מאַמענטנווייז ווייזט זיך מיר אויס ווי
עס וואָלט געווען אַ חלום... איך גיב אייך אויף אַניעלאַס אַדרעס: שפּי-
טאַל נומער 2, באַראַק, פּרושקאַוו, הינטער וואַרשע.”

אויף אַזאַ אופן האָב איך געפינען אירענאַ און נינאַ. איך בין אַרומ-
געגאַנגען אַ גליקלעכע איבערן באַראַק. וואָס איך זאַל נישט האָבן געטאָן
אין דער צייט — צי איך האָב געטראָגן די שווערע קאַנען מיט מילך, צי
אַן עמער מיט קאַס, צי איך האָב געשייערט די פּאַדלאַגעס — האָב איך
נישט אויפּגעהערט צו טראַכטן וועגן זיי. און דאָך האָב איך אין דעם
ערשטן אויגנבליק, ווען עס איז אַנגעקומען די ידיעה, אַז זיי לעבן —
נישט דערפילט מער ווי אַן אומבאַגרענעצטע מידיקייט. איך האָב נישט
געהאַט קיין כוח זיך צו פּרייען. די נאַכאַנאַנדיקע זאַרג וועגן זיי איז גע-
זוען צו שטאַרק.

ערשט נאָך עטלעכע שעה איז געקומען די אַנטשפּאַנונג. מיין נשמה
האַט, ווי אַ צונויפּגעדרייטע פּרוזשינע, לאַנגזאַם זיך אויפּגעוויקלט און
האַט געשלינגען די גליקלעכע בשורה.

***

ווען איך האָב געאַרבעט אויפן גרינאַו-באַנהאַף, וווּ איך האָב געריי-
ניקט די סטאַציע, האָב איך איינמאַל געזען אַ דורכפאַרנדיקן צוג. דאָס
האַט מיט מיר אַ טרייסל געטאָן.

עס איז געווען זייער פּרי. די זון איז נאָך נישט אויפּגעגאַנגען. אַרום
און אַרום איז געווען נעפּלידיק און גרוי. אין די הימלען איז נאָך געשוויר-
מען די לבנה און די שטערן האָבן געפינקלט.

פלוצלינג האָט זיך דורכגערוקט אַ צוג אויף איינעם פון די פּעראָנען אַזוי ווי אַ געשפּענסט. ער איז באַשטאַנען פון בלוז פּיר־וואַגאַנען. אין די אַפּענע טירן און טיפּער אינעווייניק האָב איך געזען זיצנדיקע און שטייענדיקע פּרויען.

דאָס איז געווען אַ טראַנספּאָרט וואָס מען האָט ערגעצווו געפירט, אַבער דאָס אויסזען פון די פּרויען, זייערע פּנימער, זייערע שטריכן זענען מיר געווען באַקאַנט... דאָס זענען געווען יידישע פּרויען! אפשר יידישע פּרויען פון אונגאַרן און אפשר אַנדערע. זיי האָבן זיך צוזאַמענגעשטויסן מיט מיר, אויסגעמיטן און פאַרשווינדן אָן אַ וואָרט און אָן אַ צייכן.

איך בין געשטאַנען לאַנג אויפן אָרט — מיטן בעזעם אין איין האַנט און מיטן הילצערנעם מיסטקעסטל אין דער צווייטער — און איך האָב געקוקט ווי די באַן האָט זיך דערווייטערט...

אין דער העלפט פון יאַנאַר, ווען אין האָב שוין פון לאַנג געאַר־בעט אין באַראַק ווי אַ לאַגער־פּרוי און כ'האַב שוין באַדאַרפט פון לאַנג אַרויסוואַרפן פון מיין זכרון אַלצדינג וואָס האָט פאַסירט אויפן גרינאַר־באַנהאַף — דווקא איצט האָב איך כסדר געטראַכט וועגן די יידישע פּרויען. ווייל מען האָט אַנגעהויבן צו שמועסן וועגן ריזיקע טראַנספּאָרטן פון אונ־גאַרישע יידן וואָס מען האָט געפירט קיין אַשוויענטשים.

אַנקא האָט דערציילט:

— איך האָב געהערט, אַז איצט קען מען אין אַשוויענטשים קריגן עפל, מאַראַנצן און ציטריגען — וויפל ס'האַרץ גלוסט...
לוצינאַ האָט צוגעגעבן:

— און איך האָב געהערט, אַז פאַר גראַשנס, פאַר נישטיקע גראַשנס קען מען דאָרט קויפן זיידענע קליידער, הערלעכע וועש און אַפילו פוטערס. זאַפּיאַ האָט זיך נישט אַנגערופן מיט קיין וואָרט. זי האָט נאָר פּלוצ־לינג אויפגעהויבן איר קאַפּ אויף איר אייגענעם שטייגער און דאָס ליכט פון דעם לאַמפּ האָט זיך אַפּגעשפּאַלטן אין די גלעזער פון אירע ברילן. פונקט ווי מיר האָט זי גאַנץ גוט געוויסט וואָס עס האָט זיך געטאָן אין אַשוויענטשים.

ביז דעמאָלט האָט מען קיינמאַל נישט גערעדט וועגן יידן אין אונ־דזער באַראַק. מיטן אויסנאַם פון אַנטאַניוקאַוואַ, וואָס וואַלט זיך געלאָזט שעכטן צוליב מאַרישיאַ, איז דאָס וואָרט "ייד" נישט געפאַלן פון קיין

שום מויל. און מיטן אויסנאם פון אנקא, וואָס האָט אין כעס איינמאַל געזאָגט אויף גורסקא; זשידאוויצא; אויף זאַפּיאַ — רויזא פון גראַניטשנאַ גאָס און אויף מאַציעק מיט ליבע — „דו מיין ליבער זשידעק“.

קיינער האָט נישט גערעדט וועגן יידן און זיי זענען דאָך געקומען פון וואַרשע, וווּ זיי האָבן אין משך פון דריי וואָכן געזען די שרעקלעכע שריפות אין דער יידישער געגנט.

פאַרוואָס? צי איז דאָס געווען אַ שטילער אַפּמאַך?

און אפשר האָבן זיי געגלייבט אַז די דייטשן האָבן פאַרברענענדיק דאָס געטאָ, אַפּגעווישט און פאַרניכטעט אַלע יידן — דערפאַר מעגן זיי שוין די יידן אַרויסוואַרפן פון זייער זכרון?...

איז טאַקע אַנקאָס אַנרופן זיך, אַדער לוצינאַס באַמערקונג און די אַנדערע דערציילונגען וועגן טראַנספּאַרטן מיט יידן — געווען פאַר אונדז אַזוי ווי אַ צוריקגעקומענע כוואַליע פון אונדזער איינגעשלאַפּענעם, פאַר-שטילטן אומגליק.

דאָס ראַד האָט זיך אַ וואַקל געטאַן, און אַט האָבן מיר זיך געפּיי-ניקט, געמאַטערט און אויסגעאַנגען צום צווייטן מאַל.

אין דער צייט האָבן זיך גערוקט פאַרויס און איך ווידער פאַרלוירן מיינע טעכטער, עס האָט זיך מיר געדאַכט אַז עפעס אַ ריזיקער מויער, אַ וואַנט פון דער ערד ביז צום הימל האָט מיך אַפּגעטיילט פון זיי.

איך האָב געהאַט אין מיינע הענט דריי פּאַסטקאַרטלעך פון נינאַ און איינס — פון פרוי זשעראַמסקאַ. דאָס איז געווען דער בילאַנס פון אונ-דזער קאַרעספּאַנדענץ. דאָס שפּייזפעקל, וואָס גינאַ האָט אונדז אַרויסגע-שיקט, האָבן מיר שוין נישט באַוויון צו דערהאַלטן. דווקא אין דער צייט, וואַלט אַ שפּייזפעקל געהאַט פאַר אונדז אַ גרויסע באַדייטונג.

וואָס מער עס האָט זיך גערוקט די צייט — איז דאָס עסן אין באַ-ראַק געוואָרן ערגער. מיר האָבן געקריגן וואָס אַמאַל ווייניקער קאַרטאַפּל צו מיטאַג, דאָס ברויט איז געווען אַלט און פאַרשימלט און די זופּ — שיטער און אַן שום פעטס.

אַלע זענען מאַגער געוואָרן און מען איז געפאַלן פון די כוחות. אַ גרויסער פּאַס פון געזאַלצענע הערינגלעך האָט אונדזערע מענטשן פון באַראַק צוריקגעשטעלט אויף די פּיס. ווער עס האָט נאָר געוואַלט האָט

געקענט פאר ביליקע געלטער זיך איינקויפן די הערינג אפילו א פאר קילאָ. מיר האָבן זיי געוויקט אין וואַסער אַ גאַנצן מעת־לעת. די הערינג־לעך זענען געווען פעטע און געשמאַקע, אָבער זיי האָבן זיך שנעל געענ־דיקט און יעדער האָט באַדויערט פאַרוואַס ער האָט נישט געקויפט מער. כדי זיך צו פאַרוואַרן מיט פראַוויאַנט האָבן די מענטשן פון אונ־דזער לאַגער זיך באַמיט צו קריגן דערלויבענישן אַרויסצופאַרן אין די געגנטן אַרום בערלין. זיי האָבן מיט זיך מיטגענומען זאַכן אויסצוטוישן אויף עסנוואַרג. זיי האָבן צוריקגעבראַכט קאַרטאַפּל, אַרבעס, קאַשע און טייל מאַל אַפילו חזיר־שמאַלץ.

עס איז געווען פאַרבאַטן אַריינצופירן פראַוויאַנט אינעם לאַגער, אָבער די וועכטערס האָבן דערויף געקוקט דורך די פינגער.

די פרוי פאַשקאַווסקאַ האָט איינמאַל געברענגט אַ שטיק פלייש פון אַ פאַרברענטער יאַטקע. די וועלכע האָבן געאַרבעט אויף די באַנהאַפן האָבן טייל מאַל געברענגט קאַרן פון די באַמבאַרדירטע וואַגאַנען, וואַס זענען געוואָרן פאַרברענט. די צעשאַטעגע קערנדלעך זענען געווען טונקל, ענדלעך צו געברענטער קאַווע.

אין באַראַק האָבן זיך באַוויזן האַנט־מילעכלעך ענדלעך צו קאַווע־מילן, אין וועלכע מען האָט די קערנדלעך געמאַלן און דערנאָך געקאַכט אויף אַ קליין קוילן־אייוועלע מיט עטלעכע פייערקעס, וואַס איז געשטאַנען נישט ווייט פון דער קיך. מיר האָבן אויך געקויפט אַביסל קערנדלעך.

פון צייט צו צייט איז געקומען צו פאַרן אַ לאַסט־אויטאָ און האָט אַראַפּגעוואַרפן אויף דער ערד אַ הויפן מייערן און בוראַקעס. איידער מען האָט זיי אַראַפּגעטראַגן אין קעלער אַריין, האָבן די מענטשן אַ העלפט אַרויסגעגנבעט און אַפּגעקאַכט אויפן אייוועלע אָדער זיי האָבן עס אויפ־געגעסן רוערהייט.

אין דער קריטישער צייט, ווען נישט קיין פאַפיראַסן — נאָר ברויט האָט שוין פאַרטורעטן געלט — האָט איינער פון אונדזערע מענטשן גע־קויפט פאַר אַ לאַבן ברויט אַ נייעם האַרבסט־מאַנטל פאַר זיין וון.

מיר האָבן געהאַט אין לאַגער אַ שוסטער. ער האָט געהייסן קוטשינ־סקי. מען האָט אים צוגעטיילט ווערקצייג, אַביסל לעדער און גומענע שטיקלעך פון אויטאָמאָביל־רעדער; ער האָט זיך איינגעאַרדנט אַ ווערק־שטאַט און געלאַטעט שיד.

כאַטש עס איז געווען פאַרבאַטן, האָט ער גענומען ברויט פאַר פאַר-
ריכטן די שידך. מען האָט געזאָגט אַז ער האָט דערפאַר געגעבן בעסערע
סחורה. איך האָב דערפון געוווּסט און ווען ער האָט באַדאַרפט צוקלאַפּן
גומענע זוילן צו מיינע שידך, האָב איך אים שטילערהייט געברענגט אונ-
טער מיין פאַרטעך אַ שטיקל ברויט פון מיין פאַרציע.

דעמאָלט איז אָנגעקומען אַ טראַנספּאָרט מיט מענטשן פון אַשויענ-
טשים — ס'רוב פרויען און קינדער. מען האָט זיי איינגעאַרדנט אין די
באַראַקן פון דער „טאָדט“־אַרגאַניזאַציע, נישט ווייט פון אונדזער לאַ-
גער. מען האָט דערציילט, אַז זיי גייען אַרום איבער די מיסטקאָסטנס און
קלויבן צונויף די שאַלעכץ פון קאַרטאָפּל. מיר האָבן זיי געזען פון דער
ווייטנס, ווען זיי האָבן אויפגעהאַנגען זייערע אויסגעוואַשענע וועש אויף
די שטעכלדראַטן.

היות די רוסן האָבן זיך כסדר גערוקט פאַרויס, האָבן די דייטשן אָנ-
געהויבן צו עוואַקוירן די באַדראַטע לאַגערס. די וועלכע מען האָט גע-
בראַכט צו אונדז, האָבן נישט געהאַט קיין גענוג פּראַוויאַנט. אויב אין
אונדזער אַרבעט־לאַגער איז געווען אַזוי שלעכט, היינט ווי איז שוין גע-
ווען ביי זיי?

— צי ווייסט איר וואָס ס'איז געשען? — די נאַכט האָט מען צוגע-
גנבעט ביי די אומגליקלעכע זייער גאַנצע וועש, וואָס זיי האָבן אויפגע-
האַנגען אויף די דראַטן. בלויז שמאַטעס. און וועמען האָט זיך דאָס גע-
קענט פאַרגלויסטן צוצוגנבענען?

ווען די עוואַקוירטע פרויען האָבן זיך דערוויסט אַז מיר זענען פון
פוילן, האָבן זיי אָנגעהויבן צו קומען אין אונדזער באַראַק. זיי האָבן אינדז
דערציילט פון דער צוגעגנבעטער וועש.

איבעריקנס, נישט נאָר פון דעם.

— די ייִדישקעס האָבן אונדז געפאַטשט איבערן פנים -- האָבן זיי
דערציילט — זיי זענען געווען די אויפזעערינס אין אונדזערע קאַמערן.
און די, וועלכע האָבן געאַרבעט אין דער קיך האָבן געגנבעט און פאַר-
קויפט דאָס צוגעגנבעטע.

— זיי האָבן אייך געפאַטשט אין פנים? — האָט געשריגן אין אַ
ווילדן כעס אַנטאַניוקאוואַ — אַ! זיי זענען די ערגסטע! איך וואַלט קיינ-

מאָל קיין יידן נישט געגעבן קיין קריש ברויט אָדער אַ טראָפּן וואַסער, אַ ווי איך האָס זיי!

מיר האָבן געהערט די ווערטער, ווייל זי האָט געשריגן אויפן גאַנצן קאַרידאָר. מיר האָבן אויך געהערט וואָס עס האָט געוועדט יענע פּרוי.

דעמאָלט טאַקע, אין די קריטישע טעג, איז צו אונדז אָנגעקומען אַ פעקל מיט שפּייז פון רויטן קרייץ — אויך דורך דער פאַרמיטלונג פון ליציאַ הערש.

מיט ציטערנדיקע הענט האָבן מיר געעפנט דאָס פעקל. אַ זעקעלע מיט צוקער, אַ זעקעלע מיט געטרוקנטע סוכאַרעס און צוויי פּלאַכע שאַכט־לען מיט פּיש־קאַנסערוון.

איין שאַכטל האָט מאַרישיאַ גלייך געגעבן שמידטן ווי אַ פּרעזענט. זי האָט עס אים דערלאָנגט אַ טריומפּירנדיקע און אים געבעטן ער זאָל עס אָננעמען ווי אַן אַנדענק פון דער משפּחה מאַיעווסקי.

זי האָט געעפנט דאָס צווייטע שאַכטל. דערנאָך האָט זי צעשניטן אויף קליינע שטיקלעך אַ האַלבן ברויט פון אונדזער פאַרציע — אַט דאָס ברויט, וואָס איז געוואָרן ווי געלט — און האָט עס אָנגעשמירט מיט די פּיש־קאַנסערוון. זי איז אַרומגעגאַנגען איבערן באַראַק און מכבד געווען אַלע וויפל עס האָט געסטאַיעט. מיר אַליין האָבן אַפּילו נישט פאַרזוכט די קאַנסערוון.

— איך האָב נישט געקענט אַנדערש האַנדלען. האָסט געהערט וואָס עס האָט דערציילט די עוואַקוירטע? — זי האָט אַלע אָנגעצונדן מיט שנאה און האָס צו יידן, אפשר וועלן זיי איצט אָנהייבן זיך בעסער צוצוקוקן — וואָס קען מען וויסן?

דערווייל האָבן די רוסן אַלץ מער זיך גערוקט פאַרויס אויף די פּראַנטן.

פאַרויסזעענדיק אַ הונגערציט און אין שרעק פאַרן קינדס לעבן — האָבן מיר אָנגעהויבן צו זאַמלען פּראָוויאַנט. אין גרונט גענומען האָט מען דאָס עסן, וואָס מיר האָבן געזאַמלט, אַפּילו נישט געקענט אַנרופן פּראָוויאַנט; טרוקענע שטיקלעך ברויט — צי האָבן מיר זיך אַליין נישט באַגנבעט? — אַביסל פאַרברענטע קערנדלעך, אַ בייטעלע מיט צוקער, אַ בייטעלע מיט אַרבעס...

איצט האָבן מיר קודם־כל מיטגענומען מיט זיך אין שוצגרוב אַריין

דעם ווערטפולן פראוויאנט. מיר האָבן אים געהיטן ווי אַן אויג אין קאַפּ. דאָס זעלבע, איבעריקנס, האָבן געטאָן לוצינאַ, זאָפּיאַ און אַנקאַ. זיי האָבן שוין נישט אַראָפּגענומען מיט זיך אין שוואַגרוב די פעקלעך מיט קליידער, זיי האָבן מיטגענומען דעם פראוויאנט.

— פרוי מאַיעווסקאַ, — האָבן זיי געבעטן, — ווען עס וואָלט אויס-געבראַכן אַ פייער און דער באַראַק וואָלט זיך אָנגעצונדן — וואַרפט צו-ערשט אַרויס דורכן פענצטער די פעקלעך וואָס שטייען פון אויבן...

זיי זענען קיינמאָל נישט געווען זיכער, ווען זיי זענען געפאָרן צו דער אַרבעט, אַז זיי וועלן — צוריקקומענדיק — טרעפן דעם באַראַק אַ גאַנצן. צי איז נישט פאַרברענט געוואָרן דורך אַ צינד-באַמבע דער באַראַק פון די איטאַליענער, וואָס איז געשטאַנען נאָענט פון אונדזערן? צי זענען מיר דען נישט געגאַנגען אויף די רוינען פון דעם באַראַק?

עס איז שוין געווען מערץ און עס האָט זיך דערנענטערט דער פריי-לינג. קליינינקע לילאַ-בלימעלעך האָבן זיך געשאַקלט אויפן ווינט צווישן די פאַרברענטע ברעטער און דורך די רוינען האָבן זיך דורכגעשלאָגן גראָזן און ווילדע פלאַנצן. קוקנדיק אויף דעם ווידערגעבורט פון דער ערד, האָבן איך געטראַכט: צי איז דער באַראַק פון די איטאַליענער פאַרברענט געוואָרן אין דער נאַכט, צי בייטאַג? צי איז קיינער אין אים נישט פאַר-בליבן? און אפשר האָבן עטלעכע, מידע נאָך דער אַרבעט, נישט געוואָלט אַרויסגיין אין שוואַגרוב און זענען אומגעקומען?

**

מיר האָבן אויך געהאַט אַ שניידער אין אונדזער באַראַק. ער האָט געהייסן קאַזוב.

לויט מיר איז קאַזוב געווען אַ סודותפולער מענטש. יונג, הויך, גוט אָנגעטאָן. ער האָט געהאַט סעמיטישע שטריכן פון פנים און ער האָט נישט געקענט קיין איין וואָרט דייטש.

— איך קען נישט און פאַרשטיי נישט קיין איין וואָרט אויף דייטש — האָט ער געזאָגט.

באַרבאַראַ גורסקאַ פלעגט אויך אַזוי ריידן: — איך קען קיין איין וואָרט דייטש נישט. גאַרנישט.

ער האָט געווינט אינעם קליינעם צימערל צוזאַמען מיטן שוסטער

קוטשינסקי. איינער האָט געלאָטעט שיד, דער צווייטער האָט גענייט און געפרעסט מיט אַ פּרעסאייזן אויף קוילן. ער האָט כסדר געטראָגן דעם פינגערהוט אויפן פינגער און די נאָדל־פּאָדעם אין דער קלאַפּע פון זיין רעקל.

ער האָט אויפגענייט פאַר אונדזער קעכין, די פרוי לונד, אַ פאַר הויזן. זי איז אַרומגעגאַנגען אין די הויזן איבער דער קיך און דער גאַנג צער באַראַק האָט זי באַווונדערט.

טייל מאָל האָב איך געקוקט אויף דעם שניידער קאַזוב און כ'האַב מיר געטראַכט: אפשר איז ער אַ ייד? — ער האָט זיך געקויפט אַרישע פּאַפּירן מיט אַזאַ פשוטן נאָמען.

ער האָט טאַקע געקענט זיין אַ שניידער פון באַרוף און ער האָט געקענט ריידן פּויליש גאַנץ גוט. אָבער מעגלעך, אַז ער האָט נאָך בעסער גערעדט יידיש, און ווען ער וואָלט אָנגעהויבן צו ריידן דייטש — וואָלט ער נאָך געקענט בלי־שום־ספק פאַרמישן די דייטישישע ווערטער מיט יידי־שע און ער וואָלט זיך אין אַזאַ פּאַלאַטן.

צי איז דען מיט באַרבאַראַ גורסקאַ נישט געווען אַן ענלעכער פּאַל? גאַנץ מעגלעך, אַז אויך איר מוטערשפּראַך איז געווען יידיש — דערפאַר האָט זי זיך נישט מודה געווען אַז זי קען דייטש.

נישט אַלעמען האָט געקענט אַזוי געלינגען ווי זאַפּיאַ. נישט יעדער האָט געהאַט איר דרייַסטקייט און איר זעלבסטזיכערקייט. נישט יעדער וואָלט געוואָגט צו ריידן מיט שמידטן אויף יידיש ווי זי האָט עס געטאָן.

אויב קאַזוב איז געווען אַ ייד, האָט ער גלענצנדיק געשפּילט זיין ראַל. ער איז געווען אָנגעטאָן אין אַ ברוינעם האַרבסט־מאַנטל מיט בריי־טע אַקסלען אויסגעפּולטע מיט וואַטע און אַ גרינעם הוט אויפן קאַפּ. ער האָט גלייך פון אָנהייב נישט געאַרבעט אויף קיין שום באַנהאַף. מאַזור האָט זיך באַמיט און אים פאַרשאַפט אַ ניימאַשין און אַ פּרעסאייזן. ער האָט איבערגעניצט עוועט פאַר די וועכטערס זייערע הויזן, איבערגעמאַכט זייערע אנצוגן און פאַריכט די מונדירן.

טייל מאָל האָט מען אים אויך אָנפאַרטרויט אַנדערע פּונקציעס. איינ־מאַל האָט ער געבראַכט פון אַדלערס־האַף אַ וואָגן מיט בוראַקעס.

קאַזוב איז אַלע מאָל געווען אין אַ גוטער שטימונג, אָבער מיט קיי־נעם האָט ער זיך נישט באַפּריינדעט נענטער. ער האָט נישט געהאַט קיין

שום פראוויזארישע פרוי, וואס דאס אליין איז שוין אויך געווען מאַדנע... אויב עס זענען ביי אונדז אין לאַגער געווען אויסבאַהאַלטענע יידישע פרויען, האָבן זיך אויך געקענט געפינען יידישע מענער. מיר האָבן איצט אַבסערווירט דעם קאַזוב, פונקט ווי פריער — גורסקאָן. אויב ער האָט מיט עמעצן גערעדט און מיר זענען געווען נאָענט — האָבן מיר זיך צוגעהערט צו דער מאַדולאַציע פון זיין שטים. מיר האָבן געהערט ווי אַזוי ער אַקצענטירט די ווערטער, געשטעלט די פראַגעס און ווי אַזוי ער האָט געענטפערט.

מיר האָבן אַבסערווירט זיין אַרט גיין, די זשעסטן פון זיינע הענט, אַפילו זיין אויפפירן זיך בעת די לופט־אַטאַקעס.

ער פלעגט אַלע מאַל אַראָפּגיין אין שוצגרוב אַנגעטאָן אינעם עלע־גאַנטן מאַנטל, גרינעם הוט און מיטן רענצל אין דער האַנט. ער איז גע־ווען איינער פון די ערשטע. אין קעלער איז ער געשטאַנען אַנגעשפּאַרט אַן אַ סלופּ וואָס האָט אונטערגעהאַלטן דעם באַלקן און ער האָט גערוועזן גערויכערט פאַפּיראַסן. מיר האָבן געטראַכט קוקנדיק אויף אים: אפשר וויל ער פאַר יעדן פרייז ראַטעווען זיין לעבן, ווען ער האָט שוין אַזוי פיל דורכגעמאַכט...

מיט דער צייט, וואָס איז געגאַנגען פאַרויס, האָט מען אויפגעהערט צו מאַכן אַלאַרמען, ווייל עס איז געווען אַ פערמאַנענטער אַלאַרעם. מען האָט פּלוצלינג געהערט דאָס רוישן פון אַוויאָנען און דאָס קראַכן פון די באַמבעס וואָס זענען געפאַלן פון הימל.

אויב דאָס איז געשען אין מיטן דער נאַכט און אַפילו בייטאָג — און שמידט איז געווען אין לאַגער — האָט ער מיטגענומען מיט זיך דעם ראַדיאָ אין שוצגרוב אַרײַן. מיר האָבן זיך צוגעהערט צום שיפּר, נישט וויסנדיק אינגאַנצן וועגן דער לאַגע אין וועלכער מיר האָבן זיך געפינען. מיר האָבן נאָר געוויסט אַז בערלין איז איינגעטיילט אין קוואַדראַטן און דער ראַדיאָ האָט מודיע געווען אין וועלכן פּלאַץ און סעקטאָר עס געפינען זיך די באַמבאַרדיר־אַעראַפּלאַנען.

געוויינלעך האָט שמידט נישט גענעכטיקט אין לאַגער. אַזיגער אַכט אין אַוונט פלעגט ער צוריקגיין צו זיין ווייב און איבערלאָזן דעם באַראַק אונטער דער אויפזיכט פון די וועכטערס.

ווען ער איז געגאַנגען דורכן קאַרידאָר אין דער ריכטונג צום אַרויס־

גאנג מיט אַ גוט אָנגעשטאַפּטן פּאַרטפּעל אונטערן אַרעם — האָבן די פּאַרבייגענדיקע מענטשן צו זיך געשמייכלט, ווייזנדיק מיט אַ פינטל פון אויג אויף זיין פּאַרטפּעל. האַלב ניין איז מען אַריין אין זיין צימער און מ'האַט אָנגעשטעלט דעם ראַדיאָ. מען האָט געכאַפּט פון לאַנדאָן די פּוילישע אוידיציע.

מיט דער גאַנצער זיכערקייט האָט וועגן דעם געוויסט די קעכין, פרוי לונד, און דער וועכטער, וואָס איז געזעסן מיט איר אין קיך. און אפּשר זענען זיי טאַקע ספּעציעל אין דער שעה נישט אַריינגעגאַנגען אין דער קאַנצעלאַריע. עס איז אַפילו מעגלעך אַז שמידט אַליין האָט אויך גע־וויסט וועגן דעם — און אפּשר אויך מאַזור, וועגן וועלכן מען האָט גע־זאָגט, אַז ער איז דאָס אויג און אויער פון אונדזער לאַגער...

אַבער מען האָט געשוויגן. די צייטן זענען געווען אַזעלכע, אַז זיי האָבן געמוזט שווייגן. מען האָט אַפילו אַרויסגעפילט אַז זיי שטרעבן נושאַחן צו זיין, צו געווינען די סימפּאַטיע, די פּריינטשאַפּט...

ווייל ווי ווייט זענען געווען די רוסן? עס איז געווען באַוויסט אַז זיי מאַרשירן אויף בערלין. און פון מערב האָבן זיך דערנענטערט די אַמע־ריקאַנער מיט די ענגלענדער.

די מענטשן אין באַראַק האָבן אויפגעהויבן דעם קאַפּ. אומגעהויער ווייט האָבן זיך אויסגעוויזן די טעג, ווען מען האָט געגלעט שמידטס הינטל און געצערטלט דער קיכנס קאַץ.

אין דער צייט איז פּלוצלינג צוריקגעקומען באַרבאַראַ גורסקאַ. זי איז צוריקגעקומען אין לאַגער מיט אַ רענצל און אַ דעק איבערגעהאַנגען אויף איר אַקסל. עס איז געווען שפּעט אין דער נאַכט. שמידט האָט זי נישט געקענט אין אַזאַ שעה אַרויסוואַרפּן. איז זי אַלזאַ פּאַרבלין.

— די כּאַלערע איז ווידער געקומען — האָט געזאָגט אַנקאַ. — אַבער איר געלעגער אין אונדזער צימער איז שוין פון לאַנג געווען פּאַרנומען דורך יאָדוויגאַ די זינגערין. וואָס זשע וועט זיין מיט באַרבאַראַ?

עס האָט זיך נאָך געפּינען איין פּריי געלעגער אינעם צימער, ווי עס זענען געווען מוטערס מיט קינדער און די חוצפּהדיקע ציצילקאַ, יאָהאַנס טאַכטער. דאָס איז געווען דאָס צום מערסטן פּאַרוואַנצטע צימער פונעם גאַנצן באַראַק. דאָרט האָט זיך באַרבאַראַ איינגעאַרדנט.

שמידט האָט נישט געוואָלט שלום־מאַכן מיט איר צוריקקומען. ער

האָט מורא געהאַט, אַז עס וועט זיך ווידער אָנהייבן צו טומלען אין באַ-
ראַק, און באַשלאָסן צו האַנדלען ענערגיש.

עס זענען דעמאָלט געגאַנגען טראַנספּאָרטן קיין ערפורט. עס האָט
אויסגעזען אַז מען האָט דעם נישט-פּראָדוקטיוון עלעמענט געשיקט צו
מערב. מיט דעם צוג האָט ער אויך מיטגעשיקט באַרבאַראַ גורסקאַ, זשול-
קאַווסקי, צו וועמענס פּאַרדינסטן ער האָט נישט געהאַט קיין צוטרוי, און
נאָך עטלעכע — ווי ער האָט געזאָגט — טויגעניכצן און פּוילנצער, וועל-
כע האָבן זיך תּמיד אַרויסגעדרייט פון דער אַרבעט און מעגלעך גאַר, אַז
זיי האָבן אים נישט געוואָלט צאָלן קיין כאַבאַר. און אַ מאַדנע זאַך — צו
דעם טראַנספּאָרט האָט זיך פּרייוויליק געמאַלדן דער גרוזינער מיט מאַריאַ.
— וואָס? — איר פּאַרט קיין ערפורט?!

יא. זיי זענען געפּאַרן קיין ערפורט, אָבער זיי וועלן זיך באַמזען צו
פּאַרן ווייטער, אין אַ קליין שטעטל אויף דער שווייצאַרישער גרענעץ. אין
וואָסער ס'זאָל נישט זיין גרענעץ-שטעטל, כדי זיך פון דאָרט אַריינצו-
באַקומען אין דער שווייץ.

— מיר האָבן נישט קיין סודות פאַר אייך — האָט געזאָגט דער גרו-
זינער — אַזאַ פּלאַן האָבן מיר.

ער האָט געטראָגן אַ רוקזאַק אויף די פּלייצעס און אַ שטעקן אין
דער האַנט. ער האָט זיך אויסגעדרייט און איז אַוועק אינעם גרויען בעפל
פון דעם פּרימאַרגן. די זון איז נאָך נישט אויפגעגאַנגען. מיר האָבן זיך
נאַר-וואָס אומגעקערט פונעם שוצגרוב. מאַריאַ איז געגאַנגען מיט צוויי
טריט נאָך אים — אַ געהאַרכזאַמע און אַ שווייגנדיקע.

**

אין די ערשטע טעג פון אַפּריל, ווען איך בין צוריקגעגאַנגען מיט אַ
קאַז מילך פון דער גרינאַווער גאַס — האָב איך דערזען וולאַסאַווס אַרמיי.
איך האָב אַוועקגעשטעלט די קאַז מיט מילך אויפן טראַטאָר און זיך
צוגעקוקט צו דער פּאַרבייגייענדיקער פּראַצעסיע.

וולאַסאַוו איז געפּאַרן אין אַ קאַרעטע. ער איז געווען פּראַכטפול אַנ-
געטאַן. ער האָט געטראָגן אַ הויך סאַמעטן היטל פון רויטן קאַליר און אַ
הערלעך פוטער. מיר האָט זיך אויסגעוויזן אַז איך בין אין אַ טעאַטער און
איך קוק אויף דער בינע. אַזוי האָט מסתּמא אויסגעזען פּוגאַטשאַוו —

ער איז אויך געפאָרן אין אַ קאַרעטע, אַרומגערינגלט מיט קאַזאַקן. אין דער האַנט האָט ער געהאַלטן אַ פּאַן.

די דייטשישע צייטונגען האָבן אָנגעהויבן אַ טרעוואַגע: — פּאַרטיידיקט יעדעס שטיקל ערד! — האָבן זיי גערופּן — דייטשיש פּאַלק! די רוסן זענען באַנדיטן און פּאַרגוואַלדיקער! דאָס זענען הונען!

אַבער די טויט־מידע באַפעלקערונג האָט נישט געגלייבט די צייטונג־געז: — גרויל־פּראָפּאַגאַנדע — האָבן זיי געזאָגט — מיר גלייבן נישט. די צייטונגען פּאַרשפּרייטן אומיסטן אַזעלכע ידיעות.

איינמאַל האָט דורך דער גרינאַוער גאַס דורכמאַרשירט מיליטער אויף וועלכן אַלע האָבן געקוקט מיט נייגעריקייט — און ווען זיי האָבן אַוועקגעדרייט די קעפּ — האָבן אַלע שמייכלענדיק זיך אַפילו אַמוזירט. מען האָט גאַנץ פּריי חווק געמאַכט פון דעם מאַדנע מיליטער.

דאָס איז געווען דער לאַנדשטורעם פונעם עלטסטן יאַרגאַנג. יעדער פון די זעלנער איז אַלט געווען איבער זעכציק יאַר. אָנגעטאָן זענען זיי געווען אין אַלטע, אַפּגעבלאַקעוועטע, שלעכט־צוגעפּאַסטע מונדירן. דאָס איז נישט געווען קיין מיליטער — דאָס איז געווען אַ גראַטעסק.

זיי האָבן אָנגעהויבן צו בויען טראַנשייען לענגאויס דער גרינאַוער גאַס — אין די גערטנער, הינטער די פּאַרצוימונגען און אויף די נישט־פּאַרמויערטע פּלעצער.

אין פּרימאַרן האָבן מיר זיך אויפגעוועקט — די זון איז נאָך נישט אויפגעגאַנגען, עס איז געווען גרוי און נעפלדיק — ווען מיר האָבן דער־זען דעם לאַנדשטורעם לעבן אונדזער באַראַק. אייניקע דיקע, אַנדערע מאַ־גערע, אייניקע מיט וואַנצעס, אַנדערע מיט גלאַטע פּנימער — און אַלע אַלטע.

זיי האָבן אויסגעגראָבן לאַנגע טראַנשייען הינטער די דראַטן און טי־פע גרובנס לענגאויס דעם וועג, מיט וועלכן אונדזערע מענטשן זענען גע־גאַנגען צו דער אַרבעט. גלייך דעם ערשטן אַוונט איז באַרבאַראַ גורסקאַ אַריינגעפּאַלן אין גרוב, ווייל זי איז דעם טאַג צוריקגעקומען שפּעט און עס איז נישט געווען קיין ליכט. זי איז געשטאַנען אין דעם גרוב מער ווי אַ שעה צייט, ביז עס איז ענדלעך עמעצער פּאַרבייגעגאַנגען דורך דעם וועג און ער האָט איר געהאַלפּן זיך אַרויסצובאַקומען פון דאָרט.

באַרבאַראַ איז שוין ווידער צוריקגעקומען אין אונדזער לאַגער. זי האָט איבערגעקויפט אָדער פאַרכישופט דעם קאַנדוקטאָר און פון העלפט וועג קיין ערפורט איז זי צוריק געקומען צו פאַרן. איצט האָט שוין שמידט אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט. דער גאַנג פון פאַסירונגען האָט צונישט געמאַכט זיין קאַמף מיט דער פרוי.

און אַזוי האָבן די זעלנער פון לאַנדשטורעם אויסגעגראָבן טיפע טראַנשייען לענגאויס דעם וועג, וואָס האָט געפירט צו דער גרינאווער גאַס און איז די גרובן וואָס זיי האָבן געמאַכט אין פעלד הינטערן דראַטצאַם, האָבן זיי אַריינגעשטעלט הילצערנע קוקלעס, וואָס האָבן מיט זיך פאַר-געשטעלט זעלנער מיט היטלען. פון די גרובנס האָבן זיך אַרויסגעזען נאָר די קעפּ.

טייל מאָל זענען זיי געקומען צו אונדז אין באַראַק — אין וואַשי-מער, כדי זיך אָפצווואַשן די הענט: — „הע־הע!“ — האָבן זיי געלאַכט צו אונדז. זיי זענען געווען באַריידעוודיק, זיי האָבן פאַרשטאַנען אונדזער לאַגע און אַרויסגעוויזן רחמנות צו אונדז: — „יא, יא — האָבן זיי גע-זאָגט — שוין נישט לאַנג און איר וועט צוריקפאַרן אַהיים. אַללעס איסט דרעק.“

טייל מאָל האָט מען געזען עטלעכע מיט פאַנצער־פויסטן. זיי זענען אַראַפּ אין די גרובנס און דערנאָך האָט זיך באַוויזן אַ האַנט, וואָס האָט גרויזאַם געדראַט מיט דער פאַנצער־פויסט.

פון די צוגרייטונגען, מאַנעוורעס און איבונגען האָבן מיר זיך אָנגע-שטויסן, אַז די רוסן זענען שוין נאָענט און שוין נישט לאַנג וועלן מיר דערהערן דאָס דונערן פון האַרמאַטן. עס וועט זיך אָנהייבן די באַלאַגע-רונג און צי קען מען דען וויסן ווי לאַנג דאָס וועט דויערן?

איך האָב מיך אָנגעהויבן צו ערגערן. וואָס וועט זיין אויב די רוסן וועלן קומען און מאַרישיאַ וועט זיין ביי דער אַרבעט? און אפשר וועלן די רוסן אייננעמען די פאַרשטאַט קעפעניק, און גערליץ וועט זיין אַפּ-געשניטן? די געדאַנקען האָבן אונדז געפייניקט. מיר האָבן מורא געהאַט פאַר פונאַדערטיילונג און צעשיידונג. ווי אַזוי קען מען דאָס אויסמיידן? אונדזערע מענטשן, וואָס זענען צוריקגעקומען פון פאַרשיידענע באַנ-האַפּן, האָבן יעדעס מאָל דערציילט עפעס נייעס. מיר האָבן שוין לאַנג געהערט פון סאַבאַטאַזשן. נישט אַלע מאָל זענען די וואַגאַנען מיט קאָרן

פארניכטעט געוואָרן דורך באַמבעס. איצט אָבער, אין די לעצטע טעג, זענען די סאָבאַטאַזשן פאַרשטאַרקט געוואָרן און האָבן אָנגענומען אַ נישט געהערטן ביז איצט מאַסשטאַב.

— זאָג, וואָס וועט זיין — האָב איך כסדר גערעדט — זאָג, וואָס וועט זיין, אויב דיין באַנהאַף וועט ווערן אָפּגעשניטן?
— איך וועל שוין דערפילן — האָט זי געענטפערט. — עס האַנדלט זיך נאָר אין דעם, אַז מ'זאָל עס אין דער צייט דערפילן. איך האָב קיינמאַל נישט גענומען קיין קראַנקייט־אורלויב, כמעט קיינמאַל נישט. נאָר איינ־מאַל בלויז — ווען איך האָב מיר אויסגעלענקט דעם פּוס. אַפילו ווען די דריישיבע האָט מיר אַ זעץ־געטאָן בין איך צומאַרגנס געגאַנגען אַרבעטן, און טאַקע איצט, ווען עס וועט אַנקומען דער ריכטיקער מאַמענט, וועל איך זאָגן, אַז איך בין קראַנק.

— יאָ, אָבער ווען?

— ווען מיר וועלן דערהערן די האַרמאַטן.

מאַרישיאַס אַרבעט אויפן באַנהאַף האָט געהאַט די גינסטיקע זייט, וואָס זי האָט דאָרט געהאַט די מעגלעכקייט אָנצובינדן קאַנטאַקטן און קויפן עפעס צו עסן. כמעט יעדן טאָג האָבן מיר געגעסן אַ וואַסערדיקע זופּ פון ריבן. שוין פון לאַנג האָט מען צו אונדזער עסן נישט צוגעגעבן קיין פעטס, און מיר האָבן געוואַלט אומבאַדינגט זיך פאַרזאָרגן מיט אַביסל פעטס אין פאַל פון אַ באַלאַגערונג.

— דער איטאַליענער — האָט געזאָגט מאַרישיאַ — דער בעקער פון הינטער מילאָן, דער וואָס האָט מיר געברענגט אַ שטיקל קוכן, קען מיר פאַרקויפן אַ קילאַ חזיר־שמאַלץ און אַ פלאַש אייל פאַר אַ גאַלדן זייגערל. איך האָב אים געזאָגט, אַז ער זאָל צו אונדז קומען.

איך האָב נאָך געהאַט אַ גאַלדן זייגערל, וואָס איז געווען אַריינגע־גייט אין וואַטענעם אַקסל פון מיין ווינטער־מאַנטל.

אין אָונט איז ער געקומען. ער האָט זיך אַוועקגעזעצט אויף אונ־דזער בעט און אַרויסגענומען פון אונטערן מאַנטל אַפער אַן איינגעוויקלט פּעקל. איך האָב אים געגעבן דאָס זייגערל.

דאָס שמאַלץ איז געווען געל און טוכלע; פאַרן אייל האָט ער נישט גאַראַנטירט: — מעגלעך אַז ער איז פאַרגיפטעט — האָט ער געזאָגט.

— אָבער ער האָט עס געזאָגט, נישט באַהאַלטן פאַר אונדז — האָט

באמערקט מאַרישיאַ ווען ער האָט זיך געזענגט און איז אַוועק — דאָס איז אַן אַנשטענדיקער מענטש. ער האָט דאָך געקענט גאַרנישט זאָגן. מיר וועלן מוזן זיין פאַרזיכטיק מיטן אייל.

דאָס שמאַלץ און די פלאַש מיט אייל איינגעוויקלט אין מאַציעקס העמד, האָבן מיר אַריינגעלייגט אין בייטל. מיר האָבן געהיטן דעם בייטל ווי אַן אויג אין קאַפּ. אויפן וועג צום שווצגרוב, אַנשטויסנדיק זיך אין דער פינצטער אַן אַ שטיין, צי אַ קופּע זאַמד, אָדער גליטשנדיק זיך אַראָפּ אויפן ליימענעם שטעגל אין קעלער אַראָפּ — האָבן מיר קראַמפּהאַפּטיק געדריקט דעם בייטל — כדי נישט צעברעכן, גאָט באַהיט, די פלאַש מיט אייל.

און דאָך, האָב איך באַדויערט דאָס זייגערל. דאָס איז געווען אַן אַנדער דענק נאָך מיין מוטער.

איך האָב געוויסט, אַז דאָס זענען געווען צייטן, ווען מען האָט אַלץ געמאַסטן מיט אַנדערע מאַסן. ווערטן האָבן געביטן זייערע פרייזן און דער געוויינלעכער גאַנג פון געשעענישן איז איבערגעאַנדערשט גע-וואָרן נישט לויט דעם ווי מ'האַט זיך פאַרגענומען. פאַרוואָס זשע האָב איך עס באַדויערט? צי האָב איך פאַרהאַנדלט דאָס זייגערל צוזאַמען מיטן געדעכעניש? — ניין, די דערינערונגען זענען געבליבן ביי מיר, כאַטש אַנעם אַנדענק.

עס האָט זיך אויסגעוויזן, אַז זיי זענען פאַרבליבן ביי מיר. אָבער צי וועלן זיי נישט אָפּשטאַרבן, אויב עס וועט זיי נישט לעבעדיק מאַכן אַ מיט ניסים געראַטעוועטע זאַך פון די צייטן וואָס וועלן זיך שוין מער נישט אומקערן?

אַלץ איינס וואָס פאַראַ זאָך — אַ פינגערל, אַ זייגערל, אַ בראַש אָבי וואָס — נאָר עפעס וואָס האָט געבונדן מיט דער פאַרגאַנגענהייט; וואָס איז געווען אַ בריק צווישן דעם נאַכאַנאַנדיקן אומעטיקן היינט און בע-סערן טאַג וואָס איז פאַריבער.

**

אין אַ געוויסן רעגנדיקן נאַכמיטאַג, אין דער צווייטער העלפט פון אַפּריל, האָבן מיר דערהערט דעם געקנאַל פון די האַרמאַטן. — דאָס קלאַפט מען אויפן אַלעקסאַנדער פלאַץ — האָבן געזאָגט די וואָס האָבן געאַרבעט אויף יענעם באַנהאַף.

— אויב אזוי — האָט געזאָגט מאַרישיאַ — וועל איך מאַרגן גיין צום דאָקטאָר. דער מאַמענט איז געקומען.

זי איז געגאָנגען אין דעם אַדלערס־האַף־לאַגער צום דאָקטאָר, וואָס האָט דאָרט אַמטירט. זי האָט אים געזאָגט, אַז זי ליידיט פֿון שמערצן אין רוקנביין און זי קען נישט אַרבעטן. — ביז איצט האָב איך קיינמאָל נישט דורכגעלאָזט קיין אַרבעט.

ער האָט איר אונטערגעזוכט און געגעבן צוויי וואַכן אורלויב. מיר האָבן גליקלעכע אָפּגעאַטעמט, זייענדיק זיכער, אַז אין משך פֿון צוויי וואַכן וועלן די רוסן פֿאַרנעמען בערלין.

אין דער צייט האָט אויסגעזען ווי די דייטשן וואַלטן אינגאַנצן פֿאַר־לויפֿן די קעפּ. זיי האָבן אָנגעהויבן איבערצופֿירן אויפֿן פעלד — צווישן אונדזער באַראַק און דעם שווצגרוב — אַ ריזיקע צאָל ברעטער און סל־פעס. זיי האָבן אַראָפּגעבראַכט פֿון אַדלערס־האַף אַרבעטער — מוזיקאַנטן מיט בערד.

— וואָס גייט איר בויען? — האָבן מיר געפרעגט.

— באַראַקן, אַ סך נייע באַראַקן. די מענטשן פֿון אַדלערס־האַף וועלן זיך דאָ אַריבערטראַגן.

— איר וועט זיך דאָ אַריבערטראַגן? די רוסן זענען דאָך אזוי נאַענט... מען הערט שוין דאָס קלאַפֿן פֿון האַרמאַטן. אין אַ וואַך צוויי וועלן זיי אַריין קיין בערלין!...

— זיי וועלן אַריין, פֿרוי מאַיעווסקאַ, מיר וועלן אַפֿילו נישט וויסן ווען. אין אַ געוויסן טאָג וועלן מיר זיי זען. — האָט געזאָגט די פֿרוי מאַ־לינאַווסקאַ, טראַגנדיק איר בעטגעוואַנט אין גרוב אַריין.

אונדזער לעבן איז אין דער צייט געווען אַ כסדרדיקע וואַנדערונג פֿון באַראַק אין קעלער אַריין. שוין נישט קיין וואַנדערונג, נאָר אַ געלויף אין איילעניש, אין מידיקייט און הונגער. אַ סך פֿון די מענטשן האָבן זייע־רע זאָכן איבערגעלאָזט אין שווצגרוב.

די טעג און נעכט זענען געווען ענלעך צו זיך. מיר האָבן שוין נישט רעאַגירט אויף די אויפֿטרייסלונגען און דעטאָנאַציעס. נאָך די נעכט, וואָס מיר האָבן פֿאַרבראַכט אין קעלער, האָבן מיר זיך דורכגעשלאָגן דורכן געפֿל אין בלאַסן שיין פֿון פֿרימאַרגן, שלעפֿנדיק די מידע פֿיס. מיר זע־

נען צוריקגעגאנגען אין באַראַק. שטייט ער נאָך? — האָבן מיר געטראַכט פאַרזאָרגטע. יא, טראַץ אַלעמען, איז ער נאָך געשטאַנען.

אַבער עס זענען שוין מיט אונדז נישט געווען — נישט קיין וועכ־טער, נישט שמידט און נישט מאַזור. פון דער גאַנצער אַנפירערשאַפט איז פאַרבליבן נאָר די קעכין, פרוי לונד. און קיינער איז שוין נישט געגאַנגען צו דער אַרבעט.

— קיין ערפורט — האָט אונדז געעצהט שמידט ביים פאַרלאָזן אונדז — עוואַקוירט אייך קיין ערפורט.

אונטערן אַרעם פון זיין געזונטער האַנט האָט ער געהאַלטן דעם ראַד־דיאַפּאַראַט. ער האָט נישט פאַרגעסן מיטצונעמען מיט זיך דעם ראַדיאָ און דעם פאַרטפעל. דאָס הינטל האָט ער נישט מיטגענומען; דאָס הינטל איז פאַרבליבן אין לאַגער.

דעם וועכטער רעיריך האָט מען שוין נישט געזען זייט עטלעכע טעג. — אַ, — האָט מען געזאָגט — רעיריך איז נישטאַ. רעיריך האָט געמאַכט אַ ויברח.

אַנדערע האָבן געפרעגט: — און וווּ איז מאַזור? — מאַזור האָט אויך געמאַכט ויברח.

פּלוצלינג האָט זיך באַוויזן דער וועכטער האַפּמאַן און ער האָט פאַר־בראַכט מיט אונדז אין שווצגרוב אַ גאַנצע נאַכט. ער איז געווען ציוויל אַנגעטאַן, אין אַ לאַנגן שוואַרצן מאַנטל מיט אַ געוויינלעך היטל אויפן קאַפּ. זייער אויסטערליש און אַרעם האָט ער דערין אויסגעזען. דאָס איז שוין נישט געווען קיין מאַכט. עס איז נישט באַוווּסט געווען פאַרוואַס ער איז געקומען. וואָס פאַראַ אימפּולס האָט אים געפירט.

נישט באַוווּסט געווען? — באַרבאַראַ גורסקאַ איז דאָך שוין ווידער געווען אין באַראַק — און ער איז פאַראורטיילט געוואָרן אויף דעם, אַז ער זאָל זיך דרייען אין איר קרייז ווי אַ פּלאַטערל אַרום אַ פייער.

אַ נידערגעשלאַגענער צוליב די געשעענישן פון די לעצטע טעג — ענלעך צו אַ שאַטן — האָט ער אַפילו מיט איר נישט גערעדט, נישט גע־קוקט צומאַל אין איר זייט. פאַר אים איז געווען גענוג, אַז ער האָט גע־קענט אַטעמען מיט דער זעלבער לופט וואָס זי.

ווען עס וואַלטן אַפילו נישט געווען קיין אַנדערע אַנדייטונגען, וואַלטן מיר קוקנדיק אויף אים, אויך געוווּסט אַז דער גורל פון בערלין איז אַ

געחַתמעטער. אונדזערע מענטשן האָבן אים געזאָגט אַז שמידט האָט זיך אָפּגעטראָגן.

— ער האָט מיטגענומען מיט זיך דעם ראַדיאָ און אַז דעם ראַדיאָ וועלן מיר נישט קענען הערן דעם שיפּר, מיר וועלן נישט קענען וויסן וווּ עס געפינען זיך די באַמבע־וואַרפּערס — האָבן זיי געלאַכט. — דרעק! — האָט ער דערויף געענטפּערט.

קאָזוב האָט אים געגעבן אַ פּאַפּיראַס. איצט, אינעם מוטנעם שיין פּונעם פּאַרטונקלטן לעמפל, האָט גיכער קאָזוב אויסגעזען צו זיין — די מאַכט. קאָזוב און יאַהאַן פּונעם קעסל, דער שוואַרצער הייצער פּאַזשינסקי, דער שיינער קאַנראַד... דער ציוויל געקליידטער וועכטער האָט אויסגעזען ווי אַ בעטלער.

אַבער זיי האָבן נישט געפילט צו אים קיין האָס. זיי וואָלטן אים נישט געטאָן קיין שום שלעכטס.

פּאַרטאַג, ווען עס האָט אָנגעהויבן ליכטיק צו ווערן, איז ער געגאַנגן גען דורכן פעלד אויף דער גרינאווער גאַס און מיר האָבן אים שוין מער נישט געזען.

היות עס איז געווען אַ געפּאַר, אַז בעת די כּסדרדיקע באַמבאַרדירונגן גען וועט דער באַראַק זיך אָנצינדן, האָט מען אַראַפּגעטראָגן אין קעלער אַריין דעם אָנגעזאַמלטן פּראָוויאַנט פּון לאַגער־מאַגאַזין. די מענטשן האָבן אויך אַראַפּגעטראָגן אין שווצגרוב די וואַליזעס און די זעק מיט קליידער. דאָס אַלץ איז געלעגן אָנגעפּאַקט אין די ווינקלען. טעג און נעכט האָט מען איצט פּאַרבראַכט אין קעלער. דער באַראַק איז געשטאַנען עלנט, פּאַרלאַזן, ענלעך צו אַ פּויגלנעסט פּון וואַנען מען האָט אַרויסגענומען די קליינע. קיין איין לאַנדשטורמיסט האָט זיך נישט געפינען אין די אויס־געגראַבענע טראַנשייען און גרובנס.

**

דעם 25סטן אַפּריל, פּאַרטאַג, איז דער שלאַסער דיקסאַ צוגעגאַנגען צום הינטערשטן אַרויסגאַנג, וועלכן מען האָט כּמעט קיינמאַל נישט באַנוצט. ער איז גלייך צוריקגעקומען.

— אַ סאָויעטישער זעלנער שטייט לעבן דעם אַריינגאַנג — האָט ער געזאָגט.

עס איז דאָרט ווירקלעך געשטאַנען אַ זעלנער אין אַ פּוטערנעם היטל, אַנגעשפּאַרט אָן זיין ביקס. ער האָט נישט גערעדט קיין וואָרט, ער איז נאָר געשטאַנען. ער האָט געקוקט אויף אונדז — און מיר אויף אים.

און שוין איז עמעצער אַרויס אויפן פעלד און נאָך אים אַנדערע. נאָך אַ קורצער צייט זענען זיי צוריקגעקומען און האָבן געמאַלדן, אַז לעבן באַראַק שטייען לאַסט-אויטאָס און אַרום זיי דרייען זיך סאָוויעטי-שע סאָלדאַטן.

— זיי האָבן אונדז געגעבן סאַכאַרין און אַ פּושקע מיט לאַקס — האָבן זיי דערציילט.

אַן אומגעהייערע פּרייד איז געווען אין זייערע שטימען: — עס איז געשען! זיי זענען דאָ!

אין גרונט האָבן די מענטשן מורא געהאַט פאַרן דעצידירנדיקן מאַ-מענט: דעם אַריינמאַרש פון סאָוויעטישן מיליטער.

אפּשר וועלן זיי אָנהייבן צו שיסן צו אונדז, איידער מיר וועלן זיי זאָגן ווער מיר זענען? אפּשר וועלן זיי מיט גראַנאַטן צעשמעטערן אונ-דזער קעלער, חושד זייענדיק אַז דאָס באַהאַלט זיך אויס דאָס דייטשישע מיליטער?...

אַ פּרייד האָט צעשפּאַרט די ברוסט! — דער זעלנער וועלכער איז געשטאַנען אין שווצגרוב — אַ שיקלדיקער, אַ פרעמדער, אַ פאַרוואַקסע-נער, אין אַ דיקן וואַטענעם רעקל און וואַרעמע הענטשקעס — האָט גע-שמייכלט צו אונדז.

זענען זיי הייסט עס דאָ! עס איז געשען! און מיר לעבן! אַ, גליקלע-כע שעה!!! מיט וואָס קען מען דאָס באַצייכענען?

עפעס האָט מען דאָך געמוזט טאָן כדי צו געבן אַן אָפּפּלוס דער וויל-דער פּרייד! עפעס האָט מען געמוזט טאָן כדי צו מאַניפעסטירן דעם האָס צו די דייטשן! מיר האָבן פּלוצלינג דערהערט דאָס בילן און וואַיען פון אַ הונט — דאָס האָבן זיי דערהרגעט שמידטס הינטל.

דערנאָך איז פאַרבייגעלאָפּן דורכן לאַנגן קאַרידאָר אין קעלער זי קאַץ מיטצי. זיי האָבן זיך אויף איר געוואָרפּן.

זיי האָבן אַרויסגעשלעפּט פּונעם קעלער דורכן ליימיקן שטעג די זעק מיט מעל און קאַשע, וואָס מען האָט דאָרט אַראַפּגעטראָגן פּונעם מאַגאַ-זין. זיי האָבן געקאַפּעט די זעק, געמאַכט לעכער מיט די שטיוויל און ווען

עס האָט זיך אָנגעהויבן צו שיטן דאָס מעל מיטן ווייסן שטראָם און די פּעדלדיקע קאַשע האָט זיך אויך אַ שיט געטאָן — האָבן זיי געשריגן:
— מיר האָבן אַזאַ שיינע קאַשע קיינמאָל נישט געזען פאַר די אויגן!
די קעכין, פרוי לונד, איז געשטאַנען לעבן די געעפנטע זעק — אַ פאַרעלטערטע, אַ ציטערנדיקע און דערשראָקענע.
— צי האָט איר נישט געזען דאָס קעצל מיטצי? — האָט זי יעדן איינעם געפרעגט.

די פּאַזשינסקאַ האָט געזאָגט: — ניין, כ'האַב נישט געזען. — און דער פּאַזשינסקיס מאַן האָט צוגעגעבן: — זאָל עס פאַרכאַפט ווערן און פּגורן.

— נעמט! האָט געזאָגט די קעכין, ווי נישט מיט איר שטימ, ווייזנ־דיק אויף דער קאַשע — נעמט וויפל איינער וויל!
אַבער קיינער האָט נישט גענומען.

— אַהיים! — האָט מען געהערט שרייען — קיין וואַרשע!
זיי האָבן געשריגן ווי קינדער, וואָס האָבן זיך איינגעשפּאַרט. מען האָט געקענט מיינען, אַז וואַרשע ליגט גלייך, נאָך דער באַן־סטאַציע, אָדער אויף דער צווייטער זייט פון קאַנאַל.

— פרוי אַליס — האָט געזאָגט די קעכין — מען האָט דערהרגעט מיין קאַץ... — פון אירע אויגן זענען געפלאָסן טרערן.

אייניקע זענען געגאַנגען לענגאויס די הילצערנע הייזקעס, וווּ עס האָבן געוווינט די אויסבאַמבאַרדירטע דייטשן — און זיי האָבן געבראַכט קליינע האַנט־וועגעלעך. אַנגעלאָדן אויף די וועגעלעך זייערע זאַכן און שוין זענען זיי געגאַנגען אויפן וועג קיין וואַרשע, גלייך פון אַרט, נישט פאַרלירנדיק קיין מינוט צייט.

אַזוי איז אַרויס נאַטאַליאַ, די פרוי פון באַן־אַנגעשטעלטן, וואָס האָט געאַרבעט אין קיד און ערשט נישט לאַנג געבוירן אַ קינד. זי האָט דאָס קינד טאַקע אַרױפגעלייגט אויפן וועגעלע, וואָס זי האָט צוגענומען ביי אַ דייטשקע.

צוזאַמען מיט איר איז געגאַנגען וואַצלאַוואַ מיטן מאַן און זון. די נאַוואַקאָווסקיס מיט לעשעק, קוטשינסקי מיט קאַזוב, נאָך זיי — יאַהאַן מיט זיין טאַכטער צעצילקאַ און ווענגלישעווסקי מיט זיין פרוי, וואָס איז געווען ענלעך צו מאַרעלענאַ דיטריך.

זיי האָבן צוגענומען ביי די דייטשקעס נישט נאָר די וועגעלעך, נאָר אויך הינער. זיי האָבן עס אָפגעקאָכט אויף שנעל אין דער קיך און מיט־גענומען אין וועג אַרײן.

אײן גאָט האָט געוווּסט וואָס אַלץ זיי האָבן נאָך צוגענומען ביי די דייטשקעס. די פרוי מאַטושעווסקאַ האָט צוגענומען אַ ריזיקע ליאַלקע און זי האָט עס געוווּזן אַלעמען. די ליאַלקע איז געווען פרעכטיק אָנגעטאָן — אין אַ הוט, פּאַנטאַפּל און אַ ראָזע קלייד — און זי איז געווען גרויס ווי אַן אײן־יאָריק קינד. קײנער האָט קײנמאַל נישט געזען עפעס אַזוינס. זיי זענען אַוועקגעגאַנגען אין קליינע גרופּעס, צו אַכט מענטשן, צו צוועלף. די רוסישע זעלנער זענען געשטאַנען אַרום און אַרום און האָבן זיך שווייגנדיק צוגעקוקט.

צי זענען דאָס געווען רוסי? דאָס זענען געווען עפעס מאַדנע מענטשן. זיי האָבן געהאַט אויסגעשטאַרצטע קינען, שיפע קאַלמיקישע אויגן און געלע פּנימער. פון הינטערן באַראַק האָבן זיך באַוווּזן שליטנס אײנגע־שפּאַנטע אין עטלעכע צענדליק הינט. לעבן זיי איז געלאָפּן אײנער מיט מאַנגאַלישע שטריכן פון פּנים, אָנגעטאָן אין אַ וואַרעמען שעפּסענעס פּורטער. דאָס איז אַ לאַפּלאַנדער — האָב איך מיך פאַרווונדערט. לאַפּלאַנד איז צו אונדז געקומען! איך האָב לאַנג נאָכגעקוקט נאָך דעם געשפּאַן. ער האָט זיך פאַרקערעוועט צו דער בריק, פון וועלכער איך האָב אַזוי פּיל מאַל געקוקט אויף די שווימענדיקע שיפלעך...

— פרוי אַליס, — האָט געזאָגט די קעכין, מיך אָנעמענדיק פאַר דער האַנט, — אַ, פרוי אַליס, נעמט מיך מיט זיך מיט!

זי האָט זיך געוואַקלט אויף די פּיס און געבראַכן די הענט, אָבער קײנער האָט אויף איר נישט געלייגט קיין שום אַכט. זי איז אַרײנגעגאַנגען אין באַראַק און אַרויסגעגאַנגען — אַ פרעמדע, אַ צעווייטיקטע און אײנזאַמע.

דער באַראַק איז געווען צעשמעטערט, אָבער ער איז געשטאַנען. עס האָבן זיך דאָרט געדרייט די זעלנער און אונדזערע מענטשן.

לוצינאַ און זאַפּיאַ זענען שוין אַוועק, אַנקאַ האָט זיך געגרייט צום אַוועקגיין. זי האָט אַרײנגעברענגט אין צימער אַ טאָפּ מיט אַן אָפּגעקאַכט טע הון; — איך האָב צוגעגנבעט צוויי הינער — האָט זי געזאָגט. זי

האַט חנוודיק אַ שמיכל געטאָן צו מאַציעקן, אים אָנגעגאַסן אַ שיטעלע
 יויך און אים געגעבן אַ שטיקל פלייש האַרט ווי אַ שטיין.

— איד האָב אויך צוגענומען אַ וועגעלע אויף זאַכן ביי אַ דייטשקע
 — האָט זי נאָך צוגעגעבן — און איד גיי שוין!

אין באַראַק איז נאָך געווען אַלפרעד טכוזשעווסקי. מאַרישאַ האָט
 אים אַרויסגערופן אין קאַרידאָר.

— ווען גייט איר?

— מאַרגן, זיבן אַזייגער אינדערפרי — האָט ער געזאָגט. — איד

האַב אַ וועלאַסיפעד.

— מיר וואַלטן גערן מיט אייך געגאַנגען — האָט זי געזאָגט.

— גוט! אָבער דאָ קענט איר נישט נעכטיקן.

— פאַרוואָס?

— ווייל זיי זענען אַלע שיכור.

— וועלן מיר גיין צו דער דייטשקע, צו דער פרוי אולריך, וואָס
 וווינט אין דער קליינער הייזקע. מאַרגן אינדערפרי וועלן מיר זיך טרעפן.

אויף אַ שטח פון עטלעכע הונדערט טריט פון אונדזער באַראַק האָט
 אַן אָפטיילונג פון דייטשישע זעלנער איבערגעלאָזט עטלעכע צענדליק
 וועלאַסיפעדן.

עמעצער האָט וועגן דעם געגעבן צו וויסן — און אונדזערע מענטשן
 האָבן זיך אויף זיי אַ וואַרף געטאָן. טכוזשעווסקי האָט פאַרכאַפט איינעם,
 דאָס איז געווען אַן אומשאַצבאַר באַוועגונג־קראַפט אין יענער צייט, קיין
 שום אַנדערע זאָך האָט ער פון די דייטשן נישט גענומען.

**

עס האָט אונדז אַרומגענומען אַ פּלוצימדיקע שרעק פאַר די סאַויע־
 טישע סאַלדאַטן. מיר האָבן באַשלאָסן גלייך צו פאַרלאָזן דעם באַראַק. מיר
 האָבן מיטגענומען מיט זיך דעם בייטל מיטן פּראַוויאַנט, דעם אייל, שמאַלץ
 און די סוכאַרעס. די אַרבעט און דעם פאַרברענטן קאַרן האָבן מיר איבער־
 געלאָזט אין שענקל. מיר האָבן מיטגענומען מיט זיך עטלעכע דעקעס,
 כדי דערמיט צו באַצאָלן דער דייטשקע פאַרן שלאָפן. ווען מיר זענען אַזוי
 געלאָפן דורכן קאַרידאָר איז מאַרישאַ אַריינגעפאַלן אין אַ לאַך, אויפגע־
 ריסן פון אַ שראַפּנעל. איר רעכטער פּוס איז שטעקן געבליבן אינעם לאַך.

— האסט צעבראכן דעם פוס? — האב איך א געשריי געטאן.

— ניין!

כ'האב מיר געטראכט — און ווען זי וואלט טאקע צעבראכן א פוס, דערצו אין אזא מאמענט? פארן בלויזן געדאנק האב איך א ציטער געטאן. פארן באראק זענען געשטאנען די מאלינאווסקיס מיט זייער טאכטער יאדוויגא, וואס האט נאך אלץ געטראגן איר בערעט מיטן פעדער און די מופקע.

— איר פארבלייבט נאך? — האבן מיר געפרעגט.

— יא! — האבן זיי געזאגט. — מיר וואלטן געוואלט אריבערגיין

אויף דער ענגלישער זייט און זיך נישט אומקערן קיין ווארשע.

מיר האבן זיי געזאגט, אז מיר גייען צו דער פרוי אולריך און מיר וועלן ביי איר נעכטיקן. ווען מיר זענען אזוי געגאנגען צום טירל, אגגע- האנגען מיט די בייטלען און דעקעס — האבן מיר געזען א סאוועטישן אפיציר אויף א פערד. דאס טויער איז געשטאנען אפן. איבערן טויער איז געווען א דאך פון ברעטער. כדי אריינצופארן האט דער רייטנדיקער גע- דארפט אראפבייגן נאך דעם קאפ. דער אפיציר האט זעט אויס נישט גע- וואלטן בייגן זיין קאפ. ער האט צעשמעטערט דאס טויער מיטן דאך. אין דעם מאמענט האבן מיר פארשטאנען וואס דאס הייסט נצחון.

אויף א באנק פאר דער הייזקע פון דער דייטשקע איז געזעסן דאס דענישע מיידל אינגעבאראג. דערזענדיק אונדז איז זי צוגעגאנגען און האט אויסגעצויגן פארויס ביידע הענט. אויף יעדן פינגער פון אירע ביידע הענט האבן געשיינט גאלדענע פינגערלעך.

— דאס האבן זיי מיר געגעבן — האט זי געזאגט.

זי האט אונדז אריינגעפירט אין איר הילצערנעם ביידל. דאָרט איז

געשטאנען איינגעוויקלט א גרויסער פּערסישער טעפּיך.

— דאס האבן זיי מיר אויך געגעבן — האט זי געזאגט — זיי טראגן

מיר צו אלץ, וואס זיי נעמען צו ביי אנדערע.

זי האט טרויעריק געשמייכלט.

— פרוי אולריך — האבן מיר געזאגט צו דער דייטשקע — צי קע-

נען מיר ביי אייך נעכטיקן? מיר וועלן אייך שענקען צוויי דעקעס.

זי האט א שאַקל געטאן מיטן קאפ און אונדז געוויזן א בעט, אויף

וועלכן ס'איז געלעגן א באַרג מיט דעקעס.

— מיר קענען נישט מיט עפעס אנדערש באַצאָלן — האָבן מיר גע-
זאָגט.

— לייגט אייך אויפן בעט, איך גיי שלאָפן אין קעלער. צוויי האַלענ-
דישע מענער נעכטיקן דאָרט אויך — האָט זי געזאָגט.

די האַלענדערס האָבן געווינט ביי איר. עס האָט אונדז געוונדערט
וואָס זיי שלאָפן אין קעלער.

ווען עס איז פינצטער געוואָרן, האָבן מיר אָנגעצונדן אַ ליכטל. מיר
האָבן אָנגעהויבן איבערצולייגן די דעקעס און גרייטן אַ געלעגער פאַר
דער נאַכט. פּלוצלינג האָט זיך דערהערט אַ קלאָפן אין פענצטער.

— פרוי מאַיעווסקאַ! — האָבן מיר דערהערט יאָדוויגאַ מאַלינאָווס-
קאַס שטים — באַלד אינדערפרי גייען מיר קיין וואַרשע, מיר האָבן גע-
ביטן דעם פּלאַן. מיר גייען מאַרגן באַלד אינדערפרי. שרעקלעכע זאַכן
קומען פאַר.

— און וווּ נעכטיקט איר היינט?

— היינט? אין ערגעץ נישט. מיר וועלן איבערויצן די נאַכט אין
עפעס אַ לאַך.

איך האָב מיך געוונדערט וואָס זיי גייען אין מיטן דער נאַכט.

— איר האָט נישט קיין מורא אַרומצוגיין אין דער פינצטער?

— מיר זענען אַנטלאָפן פון דער הייזקע וווּ מיר האָבן געזאָלט נעכ-
טיקן.

אַרום ניין אַזייגער האָט זיך געעפנט די טיר און עס זענען אַריין
צוויי סאָוועטישע אָפיצירן. איינער פון זיי האָט געהאַט צעשויבערטע
האַר, דאָס היטל האָט ער געהאַט פאַרשאַרט אויף הינטן און אין דער
האַנט האָט ער געהאַלטן אַ ליידיקע פּלאַש. ער איז געווען שיכור און ער
האָט זיך גלייך אויסגעצויגן אויפן בעט.

דער צווייטער האָט זיך אַוועקגעזעצט לעבן טיש און אונדז געפרעגט
ווער מיר זענען און וואָס מיר טוען דאָ. איך האָב אים געזאָגט אויף רו-
סיש אַז מיר זענען פּוילישע פּונעם לאַגער הינטער די דראַטן, מיר ווילן
דאָ איבערנעכטיקן און אין דער פרי וועלן מיר גיין קיין וואַרשע.

דערווייל האָט זיך דער צווייטער אויפגעהויבן, צוגעגאַנגען צו מאַ-
רישיאַ און איר געזאָגט זי זאָל מיט אים אַרויסגיין. זי האָט זיך פאַרווונג-

דערט: — איך בין א פוילישע. מיר האבן אויף אייך געווארט ווי אויף דערלייזער, איך בעט אייך, לאזט מיך צורו.

ער האט זיך נישט צוגעהערט צו אירע רייד. ער האט איר דער-לאנגט מאציעקס מאנטעלע וואס איז געלעגן אויף דער שטול. ער איז גע-ווען אזוי שיכור אז ער האט זיך געוואקלט אויף די פיס. זי האט זיך גע-ווענדט צום אנדערן:

— זאגט איר אים! פארטייטשט איר אים!

ער האט א דריי געטאן מיטן קאפ:

— איך וועל מיר מיט אים נישט געבן קיין עצה, ער האט צופיל אויסגעטרינקען. כ'וועל גיין און עמעצן רופן.

ער איז אוועק און די טיר האט זיך נאך אים פארמאכט.

דערווייל האט דער ערשטער ארויסגענומען א רעוואלווער און אים צוגעלייגט צו מארישאס קאפ. אין דער צווייטער האנט האט ער די גאנ-צע צייט געהאלטן מאציעקס מאנטעלע. דאס איבערגעשראקענע קינד האט אנגעהויבן צו וויינען.

עס האט מיך ארומגעכאפט א מורא. איך בין ארויס אויף דער פינצ-טערער גאס און כ'האב אנגעהויבן צו רופן הילף.

עס איז גראד דורכגעגאנגען א פאטרויל. צוויי זעלנער מיט אן אפי-ציר. איך האב אנגעכאפט דעם אפיציר ביים ארבל און אים געצויגן צו דער הייזקע. איך האב צו אים גערעדט רוסיש. ער איז גלייך מיט מיר גע-לאפן ווונדערנדיק זיך אז איך רייד מיט זיין שפראך.

ווען ער איז אריין אין צימער, איז יענער ארויסגעשפרונגען דורכן פענצטער און פארשווונדן אין דער פינצטערניש פון דער נאכט.

— פוילישע? — האט געזאגט דער אפיציר — איז פארוואס טראגט איר נישט אייערע צייכנס?

— מיר האבן נישט געוואסט, אז מען דארף טראגן.

— פארשטייט דאך — האט ער געזאגט — זיי זענען פארשיכורט מיטן זיג, דערפאר זענען זיי ווילד.

ביים געזעגענען זיך האט ער סאלוטירט.

נאך א פאר מינוט איז אריינגעקומען איינער פון די האלענדישע מענער. ער איז געווען בלאס און איבערגעשראקן.
— וואס איז געשען? — האט ער געפרעגט.

— נעמט אונדז מיט זיך מיט אין קעלער — האָט געזאָגט מאַרישיאַ.
מיר האָבן איבערגעלאָזט אַן אָפּענע טיר מיט אַלע אונדזערע זאַכן
אויפן טיש, אָפילו דעם לעדערנעם בייטל מיט אונדזערע דאַקומענטן און
אַביסל געלט.

דער קעלער איז געווען מיט דריי טריט ווייטער. דער ריכטיקער שוּצ־
גרוב האָט זיך געפינען אונטערן קעלער. דער האַלענדער האָט אויפגע־
הויבן אַ קלאַפּע און מיר זענען איינער נאָכן צווייטן אַריינגעשפרונגען
דורך דער עפענונג אינעם אונטערערדישן לאַך, וווּ עס זענען געווען פּו־
נאַנדערגעלייגט קישנס און פּערענעס.

קיינער האָט זיך נישט אָנגערופן מיט קיין וואָרט. מיר האָבן מורא
געהאַט זיך אַ ריר צו טאָן. פון דער הייך זענען צו אונדז דערגאַנגען די
טריט פון אַריינגייענדיקע און אַרויסגייענדיקע זעלנער פון דער הייזקע.
מיר האָבן אָפילו געהערט געשפּרעכן איבער אונדזערע קעפּ.

— טשטאַ עטאַ? — האָט איינער געפּרעגט.

— עטאַ טשולאַנטשיק קאַקאי טאַ...

— נאַדאַ פּאַסמאַטריעט — האָט געזאָגט דער ערשטער.

ווי האָבן אונדזערע הערצער געקלאַפּט, ווען זיי זענען אַריין אין קע־
לער. צום גליק האָבן זיי נישט געפינען די קלאַפּע.

ווען עס איז געוואָרן טאַג, איז די דייטשקע אַרויס די ערשטע. נאָך
איר זענען אַרויס די האַלענדער — זיי האָבן אונדז דערלאָנגט די הענט
און געהאַלפן זיך אַרויסצובאַקומען פונעם גרוב.

מיר זענען שטיין געבליבן אין דער טיר פון דער הייזקע אויסער זיך
פון שרעק. אַלצדינג פון די שענק און שופּלאַדן איז געלעגן אויף דער ערד.
מיר האָבן אָנגעהויבן צו זאַמלען אונדזערע זאַכן; דאָ האָב איך געפינען אַ
פּאַר זאַקן, אויף אַן אַנדער אָרט — מאַציעקס העמדל. דער לעדערנער
בייטל איז געלעגן אונטערן טיש. די דאַקומענטן זענען געבליבן, אָבער זיי
האָבן צוגענומען דאָס געלט, אַ שערעלע און די שטיקלעך צוקער וואָס
מיר האָבן געהאַט. איך האָב געפינען דעם שמאַלץ, די פּלאַש מיט אייל
און די סוכאַרעס.

די גאַנצע נאַכט אין קעלער האָבן מיר געטראַכט וועגן טכוּזשעווסקי.
ער האָט געזאָגט אַז ער וועט גיין אין וועג אַריין זיבן אינדערפּרי —

אבער צי האָט ער נישט געענדערט זיין פלאַן? אפשר איז ער שוין נישטאָ
אינעם באַראַק? אפשר איז ער נאָך נעכטן אַרויס?

זעקס אַזייגער בין איך געלאָפן אין לאַגער אַריין. אויפן לאַץ פון מיין
זשאַקעט האָב איך צוגענייט אַ שלייף פון רויטן און ווייסן באַנד, וואָס מיר
האָבן געפינען צווישן די צעוואַרפענע זאַכן ביי דער פרוי אולריך. אויפן
וועג האָב איך קיינעם נישט געטראָפן.

לעבן באַראַק זענען געשטאַנען ריזיקע לאַסט־אויטאָס און עס האָבן
זיך אַרומגעדרייט אַ סך שיכורע זעלנער, אַ גאַנצע מחנה.

איז דאָס געווען מיליטער? רעגולער רוסיש מיליטער? — ניין. דאָס
איז געווען אַזיע, דאָס זענען געווען די סטעפעס... אַזעלכע שבטים פון
וועלכע איך האָב דעם נאָמען נישט געקענט; שיפע אויגן, אויסגעשטאַרצ־
טע קינבאַקן, פלאַטשיקע נעז. נאָר די אַפיצירן זענען געווען רוסישע. דער
שטאַם פון מיליטער איז באַשטאַנען פון אַזיאַטישע פעלקער.

טכוזשעווסקי איז געשטאַנען לעבן זיין פריטשע און ער האָט גע־
פאַקט דאָס רענצל.

— מיר גייען מיט אייך קיין וואַרשע — האָב איך געזאָגט. — מיר
וואַרטן אויף אייך אין פרוי אולריכס הייזקע. איך בין געקומען כדי אייך
דאָס צו זאָגן.

— גוט! — האָט ער געענטפערט — זיבן אַזייגער וועל איך זיין
ביים טירל.

— פרוי מאַיעווסקאַ, אונדזערע מענטשן האָבן איבערגעלאָזט אַ סך
סוכאַרעס, אפשר וועלן זיי אייך צונוצקומען?

— ניין! — האָב איך געענטפערט — מיר האָבן אונדזערע אייגע־
נע סוכאַרעס. מיר וואַלטן סיי־ווי נישט געקענט אַזוי פיל טראָגן מיט זיך.
ער איז געווען אַנגעטאָן צו זיין רייזע קיין וואַרשע ווי דער לעצטער
בעטלער. אין אַ צעריסענעם, שמוציקן, אויסגעלאַנצטן סוועטער איז שײ־
פע פאַסן; צעפליקטע הויזן און אויסגעדרייטע אַלטע שיד. איך וועל וועגן
דעם זאָגן מאַרישאַן — האָב איך אַ טראַכט געטאָן. מיר מוזן זיך אויך
אויף אַזאַ אופן אַנטאָן, כדי נישט צו ציען קיין אויפּמערקזאַמקייט אויף
זיך.

איך בין נאָך אַריינגעלאָפן אין אונדזער צימער און כ׳האָב מיטגענו־

מען צוויי פארטעכער, וואָס מיר האָבן געטראָגן ביים רייניקן. מיר וועלן דאָס אַנטאָן אויפן וועג — האָב איך געטראַכט.

טכוזשעווסקי האָט מיך באַגלייט ביז צום לאַגער־טירל. איך האָב פון דערווייטנס געזען ווי מאַרישיאַ און מאַציעק זענען געשטאַנען פאַר דער הייזקע.

ווען כ'בין געווען אויף דער בריק, האָב איך דערפילט אַ שוואַכקייט אין די קני. כ'האָב מיך אַוועקגעזעצט אויפן זאַמד ביים ראַנד פון וועג און כ'בין אַזוי געזעסן דורך אַ מאַמענט מיטן קאַפּ אַנגעשפאַרט אויפן בעטאַנענעם סלופּ, קוקנדיק אויפן וואַסער אין קאַנאַל...

פונקט זיבן אַזייגער איז טכוזשעווסקי געווען לעבן טירל. ער האָט געהאַט אַ וועלאַסיפעד מיטן צוגעטשעפעטן רענצל.

מאַרישיאַ האָט אים אַרויסגעטראָגן אַ טעפעלע הייסע קאווע און אַ סוכאַרע אַנגעשמירט מיט שמאַלץ. ער האָט עס אויפגעגעסן שטייענדי־קערהייט און זיך גלייך גענומען צום צובינדן אונדזערע האַנטבייטלען צום וועלאַסיפעד.

די טיכלעך אויפן קאַפּ און די פאַרטעכער האָבן אונדז געמאַכט אויס־זען ווי דאַרפישע ווייבער. מיר האָבן זיך אויך גלייך אָפגערעדט אַז מיר זענען אַ משפחה. מיר האָבן זיך אַזוי אָפגערעדט צוליב אַ שטאַרקערע זיי־כערקייט: טכוזשעווסקי וועט זיין מאַרישיאַס מאַן, מאַציעק זייער זון און איך די מוטער.

מיר זענען נאָך אויף אַ מאַמענט אַריין אין דער הייזקע. מיר האָבן זיך געזעגנט מיט דער פרוי אולריך און מיט די צוויי האַלענדישע מענער. איינער פון זיי איז נאָך אונדז אַרויסגעלאָפן. ער האָט געשאַנקען מאַרי־שיאַ אַ גרויע דעקע אין ראַזע קעסטעלעך.

— נעמט דאָס מיט — האָט ער געזאָגט — עס וועט איך צונויץ קומען פאַרן קליינעם.

פאַרבייגייענדיק דעם הילצערנעם ביידל, האָט איך אַ קלאַפּ געטאָן אין פענצטער. דאָס איז געווען אַ זיי־געזונט פאַר אינגעבאַראַג.

דערנאָך האָבן מיר זיך געלאָזט אין וועג אַריין.

זיבעטע טייל

דער וועג צוריק

מיר גייען מיטן פעלד צו דער גרינאווער גאס. א מענטש וואס קוקט פון דער זייט זעט: א מאן, א ווייב, זייער קינד און מוטער. אלע פיר אַרעם אַנגעטאָן, מידע און בלאַסע. זייער גאַנץ אייגנטום איז אַ רענצל און אַ פאַר פעקלעך, וואָס זענען צוגעבונדן צום וועלאָסיפעד. די מוטער טראָגט אַ מאַנטל, אַריבערגעוואָרפן אויפן אַקסל; ס'ווייב האַלט דאָס קינד ביי דער האַנט; דער מאַן גייט דער ערשטער און שטופט דעם וועלאָסיפעד פאַרויס.

אויף דער לינקער זייט פון זייערע קליידער זענען צוגענייט ווייס־רויטע שלייפן. דאָס זענען לאַגער־מענטשן, וואָס קערן זיך אום צוריק צו זייער לאַנד — יעדער פאַרשטייט דאָס.

און אזוי גייען זיי דורך דער גאָס. אַ שרעקלעכער שטורעם איז אויפן וועג דורכגעאַנגען און איבערגעלאָזט נאָך זיך שטרוי, רוינען, קלומפיקע ערד און אַ צעלעכערטן אַספאַלט, דערהרגעטע פּערד, און די טויטע — אינגאַנצן פאַרשוואַרצט־געוואָרענע קערפּערס פון די דייטשישע זעלנער. דאָס סאָויעטישע מיליטער רוקט זיך פאַרויס צופּוס און אויף פּערד, שלעפּנדיק נאָך זיך אומענדלעכע טאַבאָרן.

טייל מאַל פאַרט פאַרביי אַ קאָוואַלעריסט אויפן טראַטוואַר. טייל מאַל פאַרשטעלט אונדז דעם וועג אַ פאַרברענטער טאַנק, אַדער מען מוז אַרומ־גיין אַ טיפן גרוב וווּ עס האָט אויפגעריסן אַ באַמבע.

דאָ געפינט זיך אַ שווצגרוב, אין וועלכן עס האָבן זיך אויסבאהאַלטן פון די לופט־אַטאָקעס דייטשישע מוטערס מיט קליינע קינדער, פיריהונ־דערט יונגע מוטערס האָבן דאַרט געהאַט זייערע קאַבינעס. די סאָויעטי־שע זעלנער האָבן זיך — האָט מען דערציילט — אַריינגעריסן אינעם שווצגרוב און פאַרגוואַלדיקט די מוטערס.

און וווּ איז דאָס געוועלעב וווּ איך האָב געקויפט מילך פאַרן לאַגער?

— די טיר צעשמעטערט, דאָס געשעפט צעראַבעוועט — מען זעט נישט קיינעם אין אים.

קיינ איין דייטשישע פרוי זעט מען נישט אין דעם אַפּריל-פּרימאַרגן, קיינ איין מיידל. אַלע זענען אויסבאַהאַלטן אין די קעלערס, אויף די בוי-דעמס און אין אומדערגרייכבאַרע באַהעלטענישן.

די זעלנער גייען אַריין אין די וווינונגען און ראַבירן. זיי נעמען צו טעפּיכער, פּוטערס, מעבל און לאַדן עס אָן אויף די לאַסט-אויטאָס. קייטן פון לאַסט-אויטאָס מיט טעפּיכער און מעבל ציען זיך פון בערלין.

ווען די טעפּיכער און מעבל וואַלטן געקענט ריידן — ווער ווייסט? אפשר וואַלטן זיי דערציילט אַז זיי שטאַמען פון ייִדישע הייזער און קערן זיך צוריק אום?

ווען מיר גייען אַזוי ווייטער מיט דער ברייטער און שיטער-פאַרמוי-ערטער גאַס, זעען מיר, אַז פון פאַרשיידענע שמאַלע געסלעך — אַזוי ווי קליינע טייכלעך לויפן צום טייך — שטראָמען גרופּעס מענטשן; גרעסע-רע און קלענערע. מען פאַרייניקט זיך און מען גייט אין דער זעלבער ריכ-טונג: אויף מזרח.

כמעט אַלע שלעפּן וועגעלעך, און אויף זיי — פעקלעך. זיי ריידן רוסיש, אוקראַיניש, איטאַליעניש, פּראַנצויזיש און פּויליש. זיי טראָגן פאַרשיידענע קאַלירן פון שלייפּן אין די לאַצן.

אויף די קרייצוועגן פון די גאַסן שטייען סאַויעטישע זעלנער און רעגולירן די באַוועגונג. נידעריקע און פעסטע מיט פּנימער אַפּגעברענט פון זון און ווינט.

די לאַגער-מענטשן קוקן דערשטוינטע אויף די ריזיקע פּלאַקאַטן, אויף די פאַרטרעטן פון סטאַלין, אויף די אויפּשריפטן און לאַזונגען. יעדע פאַר צענדליק טריט — אַ פּלאַקאַט. אויף איינעם זע איך אַ חיה מיט אויסגעשטאַרצטע ציין און אונטער דעם אָן אויפּשריפט.

„מיר וועלן דערהרגענען די חיה אין איר באַהעלטעניש!

דאָס ינגעלע וואָס האַלט זיין מוטער ביי דער האַנט, איז רויק און שטיל. ער פּרעגט נישט, ער רעדט נישט, ער ווונדערט זיך נישט. אויף אונדז וואַרט נאָך אַן אומבאַקאַנטער וועג, נעכט וואָס מען ווייסט נישט וווּ מען וועט זיי פאַרברענגען, לאַנגע וואַנדערונגען צופּוס דורך די פּוס-

טע וועגן — אין רעגנס, פרימאָרגנדיקע פרעסטלעך, וואָס נעמען דורך יעדן אבר — ער טראַכט גאַרנישט וועגן דעם אַלעם.
 דאָס איז נישט קיין קינד — דאָס יונגל וואָס גייט איבער די גאַסן פון בערלין. דאָס איז אַ וואַנדער־חבר.
 אַפילו דאָס טויטע קערפּערל פון אַ זויגקינד, וואָס ליגט אונטערן פלויט, — איבערגעלאָזט אויפן וועג דורך אַן אומגליקלעכע מאַמע, — מאַכט נישט אויף אים קיין איינדרוק. ער ווייזט אויס צו זיין פאַרזונקען אין די געדאַנקען — גלייכגילטיק צו אַלץ וואָס עס טוט זיך אַרום.
 פונקט אַזוי איז אַלפּרעד טכוזשעווסקי. מיט אַ געלאַסענעם גלייכן טריט פירט ער זיין אַנגעלאָדענעם וועלאַסיפּעד. ער גייט און שווייגט.
 דאָס שווייגנדיקע וואַנדערן האָט זיינע טיף־פאַרוואַרצלטע סיבות. מיר זענען אַפּגעשוואַכט און מיד. די שלאַפּלאַזע נעכט און די האַסטיקע געשעענישן פון די לעצטע צוויי טעג וואָס האָבן אַריינגעברענגט אַן איי־בערקערעניש אין אונדזער לאַגער־לעבן, האָבן אונדז צוגענומען די כוחות. אפשר פילן מיר אומבאַווסטזיניק, אַז אויב מיר וועלן שווייגן — וועלן אונדז די כוחות קלעקן אויף לענגער, ווייל אין אַזעלכע אומשטענדן מאַַ טערט אַלץ אויס — אַפילו אַ וואָרט וואָס גייט אַרויס פון מויל.

***

בערלין פאַרמאַגט אַ סך באַן־סטאַציעס, זאַנעס און פאַרשטעט. פון איין זאַנע צו דער צווייטער פאַרט מען מיט אַ באַן. נישט קיין ווונדער, אַז נאָך עטלעכע שעה וואַנדערן, וואָס איז איבערגעריסן געוואָרן מיט אַפּטן אַפרו — האָבן מיר זיך נאָך אַלץ געפינען אין בערלין. עס האָט זיך אויסגעוויזן אַז מיר וועלן קיינמאַל נישט אַרויס פון דעם פאַרכישופּטן קרייז.

ווען מיר האָבן אַנגעטראָפּן אויף אַ ברונעם, אַדער אַ קראַן מיט וואַַ סער לעבן אַ הויז — האָבן מיר זיך אַפּגערוט. דעמאַלט האָט מאַרישיאַ געגעבן מאַציעקן אַ סוכאַרע מיט חזיר־שמאַלץ, דערנאָך טכוזשעווסקי וואָס איז געווען דער קאַפיטאַן פון אונדזער קאַראַוואַן.
 מיר האָבן געגעסן די סוכאַרעס און געטרונקען דאָס וואַסער ווי ביי אַ רעליגיעזן צערעמאָניאַל. מיר האָבן גערוט אויפן ברעג פון אַ טראַטואַר, ביי אַ שטיינערן מויערל אַדער אויף אַ גרויען איבערגעקערטן בוים.

דערנאך זענען מיר געגאנגען ווייטער אן א ווארט. מיר האבן גער-
קענט די מאַס פון צייט. אינסטינקטיוו האבן מיר געפילט ווען מען דאַרף
זיך אויפהייבן און גיין פאַרויס. טכוזשעווסקי — אן אַ היטל, מיט צע-
שויערטע, שוין לאַנג נישט געשוירענע בלאַנדע האַר — האַט געשטופט
דעם וועלאַסיפעד און זיך נישט אומגעקוקט אויף צוריק. און מיר — נאָך
אים — מיט צוטרוי, דיסציפלינירט, פאַרקוקט אין זיין פאַרשטויבטן קאַפּ.
אַלטע מענער וואָס זענען געזעסן אויף די טרעפלעך, אַלטע פרויען
אַנגעטאַן אין ברייטע פאַרטעכער, האַבן אונדז נאָכגעקוקט, פינטלענדיק
אין דער זון מיט די פאַרטערטע אויגן — ביז מיר זענען פאַרשווינדן.

נאָך אונדז און פאַר אונדז זענען געגאנגען אַנדערע, גרופנווייז —
צו פופצן, אַדער צען מענטשן. אַלע האַבן געטראַכט נאָר פון איין זאַך:
נישט מאַכן קיין טעות אין דער ריכטונג, נישט פאַרבלאַנדזשעט צו ווערן,
גיין מיטן ריכטיקן וועג, וואָס פירט אַהיים.

אונדזער גרופע איז געווען די קלענסטע — אינגאַנצן פיר פערזאָן.
מיר האַבן באַגערט נאָר איין זאַך: נישט צו פאַרבלאַנדזשען אין דער נעץ
פון די וועגן און גיין מיטן ריכטיקן שלאַך וואָס פירט אויף אַהיים. כאַטש
פון אונדז פיר האַט נאָר דער איינציקער טכוזשעווסקי געהאַט אַ היים —
ווייל וו איז געווען אונדזער היים?

עס זענען פאַרבייגעפאַרן לאַנגע שוורן פון מיליטערישע אויטאָס.
מיר האַבן שוין נישט געהאַט קיין כוח צו גיין און באַשלאָסן צו פרווון
אונדזער מזל.

ווען עס איז אַנגעפאַרן אַ דזשיפּ מיט צוויי סאָויעטישע זעלנער —
האַבן מיר אויפגעוויבן אונדזערע הענט. זיי האַבן זיך פאַרהאַלטן. מיר
האַבן זיך אַרויפגעזעצט פון הינטן און אַרויפגעשלעפט דעם וועלאַסיפעד.
— מען דאַרף זיי באַצאָלן — האַב איך געזאָגט. איך האַב געהאַט
אַריינגענייט אין מיין קלייד אַ דין גאַלדן קייטעלע פון אַ זייגער.
כ׳האַב אין מיטן דער רייזע אַרויסגעצויגן דאָס קייטל פונעם קלייד.
— איך וויל זיי געבן נאָר אַ טייל — האַב איך געזאָגט — מיר האַבן
נישט קיין געלט.

מיר האַבן נישט געהאַט קיין צווענגל, אַדער אַ העקל, אַדער אַ שער
— טכוזשעווסקי האַט דאָס קייטל איבערגעביסן מיט זיינע ציין.

זיי זענען פאַרפאַרן צו עפעס אַ זומערפלאַץ און געבליבן שטיין.
 — ווייטער פאַרן מיר נישט — האָבן זיי געזאָגט.
 דעמאָלט האָב איך זיי געגעבן דעם טייל פונעם גאַלדענעם קייטל:
 — נעמט דאָס פון אונדז — האָב איך געזאָגט — דערפאַר וואָס איר
 האָט אונדז אונטערגעפירט.

לאַכנדיק האָבן זיי זיך אַמוזירט מיטן קייטל ווי מיט אַ שפילעכל.
 דעמאָלט האָבן מיר פאַרשטאַנען אַז זיי האָבן זיך נישט גערעכט אויף
 קיין שום באַלוינונג. די חדשים, וואָס מיר האָבן פאַרבראַכט אינעם לאַ-
 גער האָבן אונדז אויסגעלערנט, אַז מען דאַרף צאָלן פאַר יעדער טובה און
 אַפילו גלייכגילטיקייט. לאַנגזאַם האָבן מיר זיך אַנגעהויבן איבערצושטעלן
 אויף אַן אַנדערן אופן פון טראַכטן. אַפילו איצט, נאָך דער באַפריינונג
 האָבן מיר נישט געקענט גלייבן אין אַ נישט-באַצאָלטער פריינטלעכקייט.
 מיר זענען איצט געגאַנגען אויף אַ ברייטער אַספאַלטירטער גאַס.
 אויף ביידע זייטע — פאַרצאַמונגען. הינטער די פאַרצאַמונגען — ווילעס
 און גערטנער.

פלוצלינג האָבן זיך פאַר אונדז באַוויזן צוויי סאָויעטישע זעלנער
 מיט ביקסן. זיי האָבן אונדז פאַרהאַלטן און אַן אַ וואָרט צו זאָגן, האָבן זיי
 צוגענומען דעם וועלאַסיפעד און אַראָפּגעוואָרפן אויף דער ערד דאָס רענצל
 מיט די פעקלעך.

מישנדיק ווערטער רוסישע מיט פּוילישע, האָט מאַרישיאַ געבעטן:
 — נעמט נישט צו ביי אונדז דעם וועלאַסיפעד. דאָס איז אַלץ וואָס
 מיר פאַרמאַגן. דאָס איז מיין מאַן און דאָס איז אונדזער קינד און די מור-
 טער. מיר האָבן נישט קיין היים...

— מיר האָבן אַ באַפעל צו רעקוויזירן וועלאַסיפעדן — האָבן זיי גע-
 זאָגט — אָבער גאָט איז מיט אייך, גייט ווייטער.

פאַרויסזעענדיק אַז עס קען ווידער עפעס אַזוינס פאַסירן, האָט טכר-
 זשעוויסקי אַראָפּגענומען פון וועלאַסיפעד עטלעכע טיילן כדי עס זאָל
 אויסזען ווי ער וואָלט קאַליע געוואָרן — ער האָט אים צענומען.

* * *

אויפן הימל האָט אַ שיינ געטאַן אַ שטערן. אַרום אונדז איז געווען

א געדיכטע טונקלקייט, אונטער אונדז — א שמאל שטעגל, רעכטס און לינקס — פונאנדערגעשפרייטע פוסטע פעלדער.

פון צייט צו צייט האבן מיר געזען א סטאדע קי וואס די סאוועטי-שע זעלנער האבן געטריבן. דאס זענען געווען שווארץ-ווייסע האלענדישע קי, וואס מען האט צוגענומען ביי די דייטשן.

פאר אונדז און נאך אונדז — אזוי ווי אן ענדלאזער קאראוואן פון מוראשקעס: הונדערטער און טויזנטער מענטשן פון די לאגערס — מען נער און פרויען וואס האבן געשלעפט וועגעלעך מיט זייער האב-און-גוטס. אייניקע מידע האבן אראפגעווארפן די זאכן. מיר האבן געזען אויפן וועג ליגנדיקע קעפ פון ניימאשינען, מאנטלען, קישנס, קליידער, וועש, גאנצע וואליזעס, וואס מען האט אוועקגעווארפן אין פעלד. דאס זענען געוויס געווען צוגערויבטע זאכן פון די דייטשישע היימען, פארלאזטע דורך די איינוואוינער, און ווען די זאכן זענען געווארן צו שווער צו שלעפן, האט מען אן א געפיל פון באדויערן זיי אוועקגעווארפן.

מיר האבן געטראגן אלטע און אפגעריבענע קליידער, טכוזשעווסקי אויך — מעגלעך אז ער האט נישט געהאט קיין שום בעסערע אין זיין אפ-געקראכענער פיבערנער וואליזע. מיר האבן זיך געקענט איבערטאן פון קאפ ביז פיס אין די קליידער, וואס האבן נישט געהאט קיין באלעכטאים. אבער מיר האבן דאס נישט געטאן צוליב אונטערבאווסטיזניקע סיבות וואס האבן אונדז טיף דורכגעדרונגען. מיר האבן געגלייבט אז די דייטשישע זאכן וואלטן אונדז קיין גליק נישט געבראכט. דער זעלבער סוג-געסטיע האט זיך אויך טכוזשעווסקי אונטערגעגעבן.

מיר האבן מיט נייגעריקייט געקוקט אויף די אוקראינישע פרויען, וואס זענען פארבייגעגאנגען אין רייכע קאראקולענע מאנטלען — אויך אנגעראבירטע פון די דייטשישע היימען.

דאס זענען יידישע פוטערס — האבן מיר צו זיך געוונקען — וואס גייען צוריק אויף מזרח...

און דאך, ווען איך האב אויפן וועג געזען א שירעם — האב איך נישט געקענט ביישטיין דעם נסיון. דער שירעם איז געווען אן אלטער און אפגעריבענער, אבער פאר אונדז האט ער באטייט א גאנצער אוצר.

עס איז געווען סוף אפריל — די צייט פון רעגנס. אזוי ווי מיט נסים איז דער היינטיקער טאג געווען אן א וואלקן אויפן הימל. אבער

יעדע ווייל האָט געקענט געשען אָן ענדערונג אין וועטער; אַ שטורעם מיט אַ גאָס־רעגן, אַ האַגל צי אַ וואַלקן־בראָך און דעמאָלט וואַלט אונדז צונויץ געקומען אַפילו אַזאָ שירעם.

צווישן די זאַכן, וואָס זענען געלעגן פאַרלאָזן אויפן וועג, האָבן מיר זיך אויך אָנגעשטויסן אויף אַ האַנט־וועגעלע. עמעצער האָט עס אַוועק־געוואָרפֿן — אפשר האָט ער געפינען אַ בעסערס, דאָס וועגעלע איז גע־ווען באַשעדיקט. אָבער מען האָט עס געקענט פאַריכטן. טכוזשעווסקי האָט געהאַט ביי זיך אין טאַש טשוועקעס. ער האָט זיי אַריינגעהאַקט מיט אַ שטייך.

מיר האָבן אַוועקגעלייגט אויפן וועגעלע די זאַכן, וואָס מיר האָבן געטראָגן אין די הענט, מיין ברוינעם ווינטער־מאַנטל און דעם שירעם. מאַרישיאַ האָט אָנגעכאַפט פאַרן דישעל און איך מיט מאַציעקן האָבן גע־טופּט פון הינטן.

אַזוי האָבן מיר זיך כסדר גערוקט פאַרויס קיין וואַרשע. די נאַכט איז שוין צוגעפאַלן, אָבער עס זענען געווען אַ סך מענטשן אויפן וועג. אייני־קע האָבן זיך אויסגעלייגט אַ נאַכטלעגער אונטער אַ בוים. אַנדערע זענען געגאַנגען פאַרויס. נאָך אַנדערע — מער מידע — זענען געבליבן הינטער אונדז.

— צי וועט דאָס האַנט־וועגעלע אונדז נישט שטערן אין וועג? — האָט געפרעגט מאַרישיאַ — דער דזשיפּ וואָס האָט אונדז געפירט וואַלט אונדז זיכער נישט אויפגענומען צוזאַמען מיטן וועגעלע. איז נישט בעסער עס אַוועקצווואַרפֿן?

זי האָט גערעדט מיט אַ מאַגאַטאַנער שטים, איינגעקוקט אין טכני־זשעווסקיס פלייצע.

— אַוועקוואַרפֿן קענען מיר אַלע מאָל — האָט ער געזאָגט. — זאָל עס אונדז נאָך דערווייל דינען.

עס איז שוין געווען אינגאַנצן פינצטער, ווען מיר זענען אָנגעקומען אין אַ דאָרף. מיר זענען געגאַנגען נאָך אַ סטאַדע קי — גלייך אין שטאַל אַריין.

די שטאַל איז געווען באַדעקט מיט אַ בעטאַנענער פאַדלאַגע אויף וועלכער עס איז געווען צעוואַרפֿן שטרוי.

דאָס האָט פּרִיער געדינט ווי אַ שפייכלער פאַר סעטשקע און פאַשע

פאר פ. הינטער דער פארצאמונג זענען געשטאנען די קי און מען האט פון דארט געהערט דאס קלינגען פון די קייטן און דאס ווארטשען און בורטשען פון די בהמות.

אויף דער ערד זענען שוין געלעגן און געשלאפן א סך וואנדערער, אויסגעמאטערטע ווי מיר פונעם לאנגן מארש. טכוזשעווסקי האט צוזאם מעגענומען א הויפן שטרוי אין א ווינקל, האט אוועקגעשטעלט דעם ווע-לאסיפעד לעבן זיך און אים צוגעדעקט מיט שטרוי. ער האט אויך ארוב-טערגענומען די זאכן פונעם וועגעלע און אוועקגעלייגט לעבן זיך. מיר האבן זיך צוגעגרייט צום שלאפן.

מארישיא האט, שרעקנדיק זיך פאר דער קעלט וואס האט געצויגן פון דער פאדלאגע, געמאכט פאר מאציעקן א געלעגער אויפן וועגעלע. זי האט אים אונטערגעלייגט א דעקע מיטן מאנטל, אבער ער האט בשום אופן נישט געוואלט שלאפן אויפן וועגעלע. ער האט מורא געהאט, אז ווען ער וועט שלאפן וועט אים עמעצער ארויספירן צוזאמען מיטן וועגעלע. ווען עס איז געווארן ליכטיק זענען מיר אויפגעשטאנען פון די פאד-לאגעס. די זעלנער האבן גראד געמאלקן די קי. מיר האבן געהערט זייערע געשרייען: — סטאי — האבן זיי געשריגן — עי מאשקא, סטאי פא-טישע!

עס האט זיך אונדז געוואלדיק פארגלוסט צו כאפן א טרונק מילך. אנגעשפארט אן דעם טויער פון דער שטאל איז געשטאנען א זעל-נער, א מיטליאריקער, פון א ריזיקן וווקס, מיט א שעפסן היטל אויפן קאפ. — צי וואלט איך געקענט קריגן אביסל מילך? — האט געפרעגט מארישיא — מיר האבן א קינד מיט זיך.

— פארוואס נישט? — האט ער געענטפערט — גיי אריין אין שטאל, מעלק אויס א קו און נעם מילך וויפל דו ווילסט. — אלפרעד — האט זי א רוף געטאן טכוזשעווסקין — איך וועל א זוך טאן אויפן הויף א שיסל, אדער א טעפל, מיר וועלן אויסמעלקן א קו, וועלן מיר האבן אביסל מילך.

ער איז צו איר צוגעגאנגען — א צעשויערטער, מיט שטרוי אין זיינע האר, א שמוציקער און ציטערנדיקער פון קעלט. — מארישיא — האט ער געזאגט אומאנטשלאסן, ווי דאס ווארט וואלט מיט שווערקייט ארויס פון זיין מויל; זי גענומען פארן ארבל און

געזאגט שטיל: — איך האָב קיינמאָל נישט געמאָלקן קיין קו, וואָס וועלן מיר טאָן?

זי האָט אַרויסגענומען פון איר טאַש אַ פאַפּיראַס — דער זעלנער האָט איר דערלאָנגט פּייער — און זי האָט זיך פאַרצויגן מיטן רויך. זי האָט געקוקט מיט האַלב־פאַרמאַכטע אויגן אויף דער מאַרגן־דעמערונג וואָס האָט זיך גערויטלט איבערן דאַך פון דער שטאַל.

טכוזשעווסקי איז געשטאַנען לעבן איר אומבאַהאַלפן און רירנדיק אין דער ראַל פונעם מאַן — דער ראַל מיט וועלכער ער האָט זיך נישט געקענט קיין עצה געבן. ער איז געווען אַ שלעכטער אַקטיאָר. דער אויס־דרוק פון זיין פנים איז געווען צעמישט און ער האָט זיך זייער לייכט פאַרלוירן.

אַ סאָויעטישער זעלנער, וואָס איז געשטאַנען דערלעבן, מיט אַ גרויען קאַפּ און אַ דאַר פנים ענלעך צו אַ רויבפויגל, האָט גערויכערט אַ פאַפּיראַס און פון אַ זייט געקוקט אויפן אומגעוויינלעכן פאַרל.

— דאָס איז דיין מאַן? — האָט ער געפרעגט און געשוויגן אַ ווייל — מיר דאַכט זיך, אַז ער איז נישט דיין מאַן. ער — אַן אַרבעטער, דו — אַן אינטעליגענטקע... אָבער וואָס אינטערעסירט דאָס מיך? — נו, אַלזאָ — האָט זי שאַרף אַ זאָג געטאָן, כדי איבערצורייסן דאָס געפערלעכע געשפרעך — איך גיי מעלקן די קו.

זי האָט זיך ביי עמעצן געבאַרגט אַן עמאַלירטע שיסל און זיך אַוועקגעזעצט אויף אַ בענקעלע לעבן דער קו. זי האָט אַ צי געטאָן פאַר די אייטער איינמאַל און אַ צווייט מאַל... ווען די קו האָט אַ מעקע געטאָן, האָט זי זיך איבערגעשראַקן און פאַרגאַסן דאָס ביסל מילך וואָס זי האָט שוין געהאַט אויסגעמאַלקן.

זעענדיק אַז עס וועט גאַרנישט דערפון אַרויסקומען, האָט זי אין דער קעשענע אַ זוך געטאָן דעם לעצטן פאַפּיראַס און אים דערלאָנגט דעם זעלנער, וואָס האָט דערלעבן געמאַלקן אַ קו. זי האָט אים געבעטן און ער האָט איר געגעבן די מילך פון זיין עמער.

טויט־דאַרשטיקע האָבן מיר געטרונקען די מילך גלייך פון דער שיסל — איינער נאָכן אַנדערן. מיר האָבן דערפילט אַז נייע כוחות זענען אין אונדז אַריין.

די זעלנער האָבן אונדז געגעבן מיליטערישן שוואַרצן ברויט. אויפן

הויף האָבן זיי געקאָכט הינער אין אַ עמער. איך האָב ביי זיי געבעטן אַ שטיקל פֿאַרן „רעביאַנאַק“. דער עמער איז געשטאַנען אויף אַן אימפּראַ-וויזירטן אויוון פון ציגל — און דער רויך, צוגלייך מיט די פּונקען, האָבן זיך געטראָגן און געקרייזלט אויף דער גאַנצער ברייטקייט פון הויף.

מיר האָבן אַרומגעבונדן די קעפּ מיט די טיכלעך, אַראָפּגערוקט זיי טיף אויף די אויגן און געגאַנגען. דאָס וועגעלע האָט זיך אַ קלעטער גע-טאָן מיט אַ געפּילדער. די שלעכט-צוגעפּעסטיקטע רעדער האָבן זיך אויס-געקרימט. טכוזשעווסקי איז מיטן וועלאַסיפּעד געגאַנגען פֿאַרויס; נאָך אים מאַרישיאַ ביים דיזשעל און איך מיט מאַציעקן פון הינטן. מיר האָבן געהיט דעם אייל, ער זאָל זיך נישט אויסגיסן און די סוכאַרעס — זיי זאָלן נישט פֿאַרלוירן גיין.

די סוכאַרעס זענען געווען אונדזער כסדרדיקע און שטענדיקע זאָרג. מיר האָבן זיי געבראַכט קיין פּוילן...

מיר זענען אַרויס אויפן וועג. באַלד האָט זיך באַוויזן אַ בריק — דאָס וועגעלע האָט פֿאַרנדיק אָפּגעקלונגען מיט אַן עכאַ. גלייך ביי דער בריק איז געשטאַנען דעם בירגערמייסטערס ווילע.

הויפּנס מיט קליידער און וועש זענען געלעגן צווישן די קוסטעס אין גאַרטן וואָס האָט אַרומגערינגלט די ווילע. צעבראַכענע פֿאַרצעלאַן, קריש-טאַלענע וואַזאַנען, בלויע דעלפּינס... מיר האָבן געטרעטן אויף וואַלענע סוועטערס. מיר האָבן אויפּגעהויבן אַ לעפל באַדעקט מיט שטויב, אַ קליין טעלערל און אַ שטיקל קאַלירטע שמאַטע און עס אַרויפּגעלייגט אויפן וועגעלע ווי סימבאַלישע טראַפּייען. דערנאָך זענען מיר פֿאַר אַ לאַנגע צייט געגאַנגען מיטן שאַסיי. אויפן וועג האָבן מיר געזען ריזיקע פּלאַקאַטן מיט סטאַלינס פֿאַרטרעט. מיר זענען פֿאַרביי אַ קליינעם בית-עולם און מיר האָבן געקוקט אויף די שפיציקע מצבות פון די געפּאַלענע סאַויע-טישע זעלנער.

פֿאַר אונדז און נאָך אונדז האָבן געקלעטערט וועגעלעך. און אין איין מאַמענט זענען מיר געוואָרן איינגעשפּאַנט, איינגעפרעסט אינעם מוראַש-קע-וועג. מיר זענען געוואָרן איינס פון די טויזנטער פֿאַרבונדענע קייטע-לעך אין דער אומענדלעכער באַוועגלעכער טאַשמע.

נאָך עטלעכע שעה זענען מיר שטיין געבליבן אומאַנטשלאַסענע; פּונעם שאַסיי איז ביי אַ קרייצוועג דורכן פעלד געגאַנגען אַ זאַמדיקער

שליאך. אייניקע זענען געגאנגען גלייך מיטן שאַסיי און אַנדערע האַבן זיך פאַרקערעוועט אין פעלד.

— דאָס איז אַ פאַרקירצטער וועג — האָט מען געזאָגט — מיט קנאַפע דריי קילאָמעטער ווינציקער. דער וועג פירט אַרויס אויפן זעל-ביקן שאַסיי.

— אַי, צי האָט איר נישט קיין טעות? — האָבן געוואָרנט אַנדערע — איז דען נישט בעסער צו גיין מיטן גלייכן וועג?

וואָס האָט אונדז געצווונגען אויסצוקלייבן דעם כלומרשט קירצערן וועג? צי איז דאָס געווען אַ וועג?

— דאָס איז געווען די סאַכאַראַ! אונדזער ביז איצטיקע וואַנדערונג איז געווען אַ קלייניקייט אין פאַרגלייך מיט די עטלעכע קילאָמעטער צע-ברעקלטע, טיפע זאַמדן.

דאָס שטופּן דעם וועלאַסיפעד און וועגעלע האָט אונדז פאַרשאַפט געברענטע צרות. דאָס וועגעלע איז יעדע מינוט קאַלע געוואָרן, און טכור זשעווסקי האָט כסדר געמוזט אַריינקלאַפּן טשוועקעס און בינדן מיט שוורן. ער איז אויפגעשטאַנען פון דער אַרבעט אַ פאַרשוויצטער, געאַטעמט שנעל און שווער.. אויפן פעלד זענען אונדזערע זאַכן איצט אַפטער אַרונטער-געפאַלן. אויפן וועג איז נישט געווען קיין שום בוים, קיין שום קוסט, כדי זיך אַביסל אַפצורוען אין דער הייסער מיטאַג-שעה.

פאַרוואָס האָבן מיר נישט אַוועקגעוואָרפן אונדזערע זאַכן, כדי זיך צו פאַרלייכטערן דעם וועג, פונקט ווי אַנדערע האָבן עס געטאַן? מיר האָבן דאָך געהאַט בלוז אַלטע שמאַטעס מיט זיך. טכוזשעווסקיס צונויפ-געלייגט רעקל, וואָס איז געווען צוגעבונדן צום וועלאַסיפעד, איז דאָך אויך געווען אַן אַלטע שמאַטע.

אַזא געדאַנק איז אונדז אַפילו נישט געקומען אין קאַפּ אַריין. מיר זענען צו די שמאַטעס געווען צוגעבונדן, ווייל די זאַכן האָבן מיר געהאַט מיטגענומען פון דער היים. אַזוי פיל מאַל האָבן מיר די זאַכן אַראַפגע-טראָגן אין שוצגרוב... מיר האָבן נישט געהאַט קיין כוח זיך מיט זיי צו צעשיידן.

אַרום און אַרום איז אַ וויסטעניש. מען זעט נישט קיין אַקעראַייזן. אַ סטאַדע קראַען דרייט זיך איבער אונדזערע קעפּ און פאַלט ווייך אַראַפּ אויפן פעלד. מיטן זאַמדיקן וועג גייען נישט קיין סך מענטשן און דער

שטח צווישן די גרופעס איז אַ גרעסערער. טייל מאָל ווייזט זיך אויס אַז די וואָס גייען הינטער אונדז, וועלן זיך צוריקציען און די וואָס גייען פאַר אונדז וועלן אפשר זיין שטאַרקער פון אונדז און וועלן גיכער דערגיין צום ציל. דעמאָלט וועלן מיר בלייבן אַליין אויפן וועג.

צי וועט דער וועג זיך אַמאָל ענדיקן? ער וועט זיך מסתמא קיינמאָל נישט ענדיקן און מיר וועלן דאָ אַוועקשטאַרבן פון גרויס אַנשטרענגונג... אין אַ געוויסן מאָמענט — ווען מיר האָבן זיך אויפגעהויבן אויף אַ בערגל — האָבן מיר פון דערווייטנס דערזען אַ לאַנגע ריי טאַפּאַלן-ביי-מער. די מענטשן וואָס זענען געגאַנגען פאַר אונדז האָבן געמאַכט צו אונדז צייכנס: — „דאָס איז דער שאַסיי — האָבן זיי גערופן — דער שאַסיי!“

דאָס וועגעלע האָט זיך ווידער אַ קלעטער געטאַן פאַרויס. מיר האָבן שוין געזען אַ ציל פאַר זיך. מאַרשישאַ, אַ פאַרשטויבטע, איז שוין געגאַנגן גען איינגעבויגן אין דרייען און איך מיט מאַציעקן האָבן זיך שוין קוים נאַכגעשלעפט פון הינטן.

פּלוצלינג איז געשען אַן אומדערוואַרטע זאַך: מאַציעק, וואָס איז אַלע מאָל געווען אַזאַ געוועצטער און רויקער, און מוטיק איבערגעטראָגן אַלע שוועריקייטן — איז איצט געווען בייז. ער האָט מיך אַוועקגעיאָגט, ער האָט אַליין געוואָלט שטופן דאָס וועגעלע.

איז דאָס געווען אַ קאַפּריז? און אפשר האָט ער געזען מיין מידיקייט און מיך געוואָלט שווינען. אָבער ער האָט נישט געוואוסט ווי אַזוי אַרויס-צווייזן זיין געפיל אויף אַן אַנדערן אופן?

ענדלעך, ענדלעך האָבן מיר דערגרייכט אַ ציל.

אַ גרויסער דייטשישער דאָרף. קיין ציווילע באַפעלקערונג זעט מען נישט. נאָר לעבן איין הויז האָב איך באַמערקט ווי עס איז געזעסן אויף דער באַנק אַ גאָר אַלט פּאַרל. זיי האָבן פאַר קיינעם נישט קיין מורא גע-האַט. זייער אַלטקייט איז געווען זייער שווצברעט.

אין יעדן הויז זענען די טירן און פענצטער געווען ברייט געעפנט. אַרום און אַרום פול מיט סאָויעטישע סאָלדאַטן און סאָלדאַטקעס. אויף אַ הילצערנעם שטאַנג — אַ צוגעקלאַפט ברעטל. אויפן ברעטל איז מיט ריזיקע אותיות אויפגעשריבן דער נייער נאָמען פונעם דאָרף: פּאַולאַוואַ. דער דאָרף איז געלעגן לעבן דעם זאַמדיקן זייטנוועג, אָבער גלייך

לעבן דאָרף איז געווען דער הויפטוועג. מיר האָבן געטרונקען וואָסער פון נעם ברונעם, גלייך פון עמער און זיך אַוועקגעזעצט ביים וועג, קעגנאיבער דעם ברעט מיט דער אויפשריפט „פּאַוּלֶאַוּאַ“. יעדער האָט אָפּגעגעסן זיין שטיקל ברויט מיט שמאַלץ. אַביסל זיך אָפּגערוט זענען מיר איצט געגאַנגען ווייטער.

איבערן וועג האָבן זיך געצויגן קאַלומנעס. דאָרפישע וואָגנס גע- שפּאַנט צו צוויי קליינע שטאַרקע פּערדלעך. די וואָגנס — מערסטנס ליי- דיקע — זענען געפאַרן צוריק פון דער זייט פון פּראָנט.

אויף די וועגענער זענען געזעסן באַבערדיקטע פּויערים. זיי האָבן געטראָגן אויף די קעפּ וואַלענע אַדער פּוטערנע היטלען מיט אויערן־באַ- שיצער און וואַרעמע מאַנטלען. מיר האָבן געקוקט אויף זיי מיט אַ געפיל פון בענקשאַפט.

— פּאַטערל — האָב איך געבעטן איינעם פון זיי — מיר זענען מיד און אייער וואָגן איז ליידיק. נעמט אונדז מיט אַ שטיק וועג, מיר בעטן אייך זייער.

ער איז איינגעגאַנגען: — שנעלער! שנעלער! — האָט ער געזאָגט — איילט אייך צו!...

אין איין מאָמענט, אין איין אויגנבליק האָבן מיר זיך אַרויפּגעדראַ- פּעט אויפן וואָגן. מיר האָבן זיך אַוועקגעזעצט אויפן שטרוי צוזאַמען מיטן וועלאַסיפּעד און אונדזער וועגעלע.

ווען די פּערד האָבן גערירט פון אַרט, האָבן מיר נישט געהאַט קיין כּוח צו רייזן. מיר זענען געזעסן איינגעהויקערט און געדרעמלט. די זון מיטן בלויען הימל, די פּליענדיקע פייגל, די פּונאַנדערגעשפּרייטע פּעל- דער — קיין שום זאַך האָט פאַר אונדז נישט עקזיסטירט.

עס פּלעגט טרעפּן, אַז די פּערד האָבן זיך פּלוצלינג פאַרהאַלטן. נישט וויסנדיק פאַרוואָס האָט זיך געמאַכט, אַז דער שוּנר פון די וועגענער האָט געמוזט בלייבן שטיין אויף אַן אַרט. דעמאַלט האָבן מיר געעפּנט די אויגן.

אָך, זיצן אַזוי אויפן הויפּן שטרוי ביז עק וועלט. זאָל זיך די וועלט דרייען, אַבער אַן אונדז, אַן אונדזער אַנטייל. ווייל וואָס און וועמען זע- נען מיר נייטיק? צי זענען מיר נישט געווען אַ פאַרלוירענער אָפּפאַל אויף די אומענדלעכע וועגן פון דער פּרעמדער ערד?

שוין אַזוי לאַנג און אויף אַזאַ דורכגעטריבענעם אופּן קעמפּן מיר

פארן לעבן — איז ווען ענדלעך, ווו איז ענדלעך דער סוף פון דעם קאמף?
 און טראץ דעם אלעם, טראץ דער מידיקייט — ביים אקאמפאניאָ-
 מענט פונעם טרייסלענדיקן וואָגן און קלאַפּנדיקע קאָפיטעס — האָבן זיך
 אונדז געחלומט פיר ווענט, אַ דאָך איבערן קאָפּ און פיר ווענט... אַן
 אייגן ווינקל, אַ לעצטער האָפּן, אַ בעט און אַ שאַנק; אַ טיש און אַ שטול.
 און איין פענצטער און אַ שטילקייט הינטערן פענצטער... אַן אייגן טעפל
 אויף אַן אייגן פייער, אַ רויטער פּלאַם, איבער וועלכן מען קען אין די
 ווינטערנעכט דערוואַרעמען די געפרוירענע הענט. און וואָס נאָך? — אַ
 טעפעלע מיט פוטער, אַ גלאַז מיט מילך, אַ לאָבן ברויט און אַ שאַכטל
 מיט צוקער... דאָרף מען דען נאָך מער?

איך האָב אויפגעוויבן מיינע אויגן אויף טכוזשעווסקי. כ'האָב מיר
 אָפּגעגעבן אַ חשבון אַז כאַטש ער איז געווען אַ מענטש מיט אַ שוואַכן
 ווילן, אַן שום איניציאַטיוו — האָט זיך געלאָזט מיטרייסן מיט די גע-
 שעענישן ווי די בלעטער אינעם ווינט — איז ער דאָך געווען פאַר אונדז
 אַ באַשיצער און אַ חבר. ער האָט געטיילט אונדזער מאָלצייט, געדערעמלט
 אַ מידער לעבן אונדזער זייט און געטרונקען וואַסער פונעם זעלבן ברונעם
 וואָס מיר.

און ווען ער וואַלט געוואוסט? ווען ער וואַלט זיך דערוואוסט דעם אמת
 וועגן אונדז? וואָס וואַלט דאָן געווען? איך האָב מיר אַליין געענטפערט:
 גאַרנישט וואַלט געווען. איך בין געווען זיכער, אַז ער וואַלט אויף אַ
 האָר נישט געענדערט זיין האַנדלונג און באַצונג צו אונדז. ער וואַלט
 געבליבן דער זעלבער ווי געווען.

**
 *

אין אַ פאַרנאַכטיקער שעה, ווען די זון איז אונטערגעגאַנגען, זענען
 מיר אַריינגעפאַרן אין דער פאַרשטאַט פון לאַנדסבערג. האַלטנדיק זיך
 קוים אויף די פאַרחלשטע פיס, זענען מיר צוגעגאַנגען צו אַן איינשטאַ-
 קיק הויז, וואָס איז געשטאַנען אויף אַ שמאַלער גאַס, נישט ווייט פונעם
 וועג.

עפעס אַ מאָן איז געזעסן ביים פענצטער. ער האָט אויסגעזען ווי ער
 וואַלט זיך אָפּגערוט נאָך אַ טאַג פון שווערער אַרבעט.
 — צי וואַלטן מיר דאָ געקענט ערגעץ נישט ווייט איבערנעכטיקן?
 — האָבן מיר געפרעגט אויף דייטש.

ער איז אַלט געווען ביי די פּערציק. ער האָט געטראָגן וואַנצעס און זיינע האָר זענען געווען פאַרקעמט אויף אַרויף.

ער האָט אויף אונדז געקוקט. מיר זענען געשטאַנען לעבן אַ נידע־ריקן גאַרטן־פּלויט — מידע, פאַרשטויבטע און שמוציקע. ער האָט באַ־מערקט די רויט־ווייסע שלייפּן אויף אונדזערע קליידער און זיך אַנגע־רופן אויף פּויליש:

— איבערנעכטיקן? — ער האָט געמאַכט אַ קרייז מיט דער האַנט — ווייניק האָט איר דאָ ליידיקע הייזער?

די הייזער אויף דער צווייטער זייט גאַס האָבן געמאַכט דעם איינ־דרוק ווי עס וואָלט ווירקלעך קיינער דאָרט נישט געוווינט. אויף אַלע היי־זער האָבן געפּלאַטערט ווייסע פענער. דערלעבן האָט זיך נישט געדרייט נישט קיין פּרוי, קיין קינד, אַפילו נישט קיין הונט.

— איר קענט איבערנעכטיקן אין יעדן הויז, ווייל אַלע זענען אַפּן און ליידיק. אָבער זעלנער קענען אייך אין דער נאַכט באַומרויקן. ביים ראַנד פון גאַס איז פאַראַן אַ געל הויז. דאָרט וווינען דייטשקעס, וואָס זע־נען אויסגעזינדלט געוואָרן פון בעסאַראַביע. ביי זיי קענט איר איבער־נעכטיקן.

זעענדיק אַז מיר שטייען נאָך אַליץ אַנהאַלטנדיק זיך ביים פּלויט — האָט ער צוגעגעבן:

— איך בין דער בירגערמייסטער. עס וווינט ביי מיר אַ סאַוויעטי־שער פּאַלקאַוויק. אויב איר וועט קומען מאַרגן אינדערפרי, וועט איר קריגן אַ שיסל זופּ פון זיין קיך.

איצט האָבן מיר באַדאַרפט אַוועקגיין. מיר האָבן געהאַט פאַר זיך אַ פּערספעקטיוו פון אַ שיסל זופּ און מיר האָבן געוויסט וווּ צו קריגן אַ נאַכטלעגער.

דאָס געלע הויז איז געשטאַנען ביים עק פון דער גאַס אַרומגערינגלט מיט אַ גאַרטן. פון דער גרינער געדיכטקייט האָט זיך אויסגעטיילט אַ שטיקל מויער מיט אַ קוימען אויף אַ רויטן דאַך. אין דעם מאַמענט איז דאָס געווען אונדזער צילפונקט און דאָך האָבן מיר זיך נישט גערירט פון אַרט.

די זון איז שוין פאַרגאַנגען און צוזאַמען מיט דער קעלט, וואָס האָט דורכגעדרונגען די ביינער, האָט אונדז איבערגעוועלטטיקט אַזאַ מידקייט.

אז מיר האבן זיך אוועקגעזעצט אויף דער ערד — דארט וווּ מיר זענען גע-
שטאנען. ערשט ווען עס איז צוגעפאלן די נאכט, האבן מיר זיך אויפגע-
הויבן און געגאנגען לענגאויס דער גאס...

מיר האבן געקלאפט אין דער טיר פונעם געלן הויז, אבער קיינער
האט אונדז נישט געעפנט. היות עס איז וואָס אמאל פינצטערער געוואָרן
— האָבן מיר אליין געעפנט די טיר.

אין דעם צימער מיט צוויי פענצטער איז געשטאנען אַ לאַנגער טיש
ביי וועלכן עס זענען געזעסן אַ דרייסיק פרויען מיט קינדער. דער טיש
האָט זיך געפינען לעבן די פענצטער. אַ ליכטל האָט געברענט אין אַ בלע-
כענער פושקע פון קאָנסערוון, אויף די פּאָדלאַגעס איז געווען פּונאַנדער-
געוואָרפן שטרוי, אויף וועלכן עס זענען געלעגן דעקעס און מאַנטלען.
דורך דער אַפענער טיר האָט מען געזען אַ צווייט צימער אויך איבערגע-
פולט מיט שטרוי.

— צי קענען מיר ביי אייך איבערנעכטיקן? — האָבן מיר זיך גע-
פרעגט אויף דייטש.

— נעכטיקט איבער — האָט געענטפערט אַ געלהאַריקע פרוי.
זיי האָבן געגעסן וועטשערע. די מוטערס האָבן געהאַלטן די קינד-
דער אויף די קני און זיי געקאַרמעט.

אויף אַ טאַץ זענען געלעגן צעשניטענע שטיקלעך שוואַרץ ברויט.
אין מיטן טיש איז געשטאנען אַ גרויסער טאַפּ מיט קאַשע אָדער קאַרטאַפּל.
די געלהאַריקע פרוי האָט זיך אויפגעהויבן פון דער באַנק און נאָך
איר איז אויפגעשטאנען אַ צווייטע מיט אַ קינד אויף דער האַנט.

זי איז אַלט געווען העכסטנס אַכצן יאָר און איז שוין געווען אַ מו-
טער. איר פנים איז געווען נאָך קינדיש. זי האָט זיך באַוועגט מיט אַן
אומבאַשרייבליכען רייץ.

די אַלע פרויען זענען געווען דאַרפיש אַנגעטאַן אין אויסגעפאַסטע
וועסטלעך און לאַנגע, ברייטע קליידער. זיי זענען געווען פאַרמערקעס פון
די דייטשישע קאַלאַניעס, וואָס די דייטשן האָבן עוואַקוירט. זיי האָבן גע-
רעדט רוסיש פונקט אַזוי גוט ווי דייטש.

— דאָ, אין דעם ווינקל אויפן שטרוי קענט איר איבערנעכטיקן —
האָט אונדז געזאָגט די געלהאַריקע פרוי. זי האָט אונדז אַריינגעפירט אי-
נעם צווייטן צימער און אַנגעוויזן אויף אַ ווינקל.

איך האָב זי פאַרהאַלטן ביים אַרבל: — זאָגט מיר — האָב איך גע-
פרעגט — ווי קען זיך באַשיצן אזאָ שיינהייט? ווי אַזוי איז דאָס מעג-
לעך אַז מען האָט זי נאָך נישט אַוועקגערויבט?

— מיר באַהאַלטן זי אויס און היטן זי אָפּ ווי אַן אויג אין קאַפּ —
האָט זי געענטפערט. — זי גייט קיינמאָל נישט אַרויס פון דער היים.
ווען עמעצער קומט אַריין, באַהאַלט זי זיך גלייך. און די טיר עפנט מיין
שוויגער.

זי האָט אַנגעוויזן אויף אַן אַלטיטשקע, וואָס איז געזעסן ביים טיש.
זי איז אַלט געווען ווייניקסטנס אַכציק יאָר און האָט אויסגעזען ווי אַ
מכשפה.

מיר האָבן זיך אַוועקגעלייגט אויפן שטרוי מיט די דעקעס און מאַנט-
לען. מיר זענען גלייך אַנטשלאָפן געוואָרן.

צוויי אַזייגער אין מיטן דער נאַכט האָט אונדז אויפגעוועקט אַ גע-
רויש פון אַן אויטאָ און גלייך נאָך דעם האָבן מיר דערהערט אַ שטאַרקן
קלאָפן אין דער טיר.

אין בלאַסן שיינן פון דער לבנה האָט איך דערזען ווי די אַלטיטשקע,
וואָס איז געווען ענלעך צו אַ מכשפה, האָט זיך צוגעשלעפט אויף די היל-
צערנע שטעקשיך צו דער טיר.

איך האָב דערהערט אַ שטים: — נישט מורא האָבן, נישט מורא
האַבן...

און נאָך אַ ווייל ווידער: — זדראַסטווויטיע! דאָ זענען פאַראַן, זאָגט
מען, פריילעכע דאַמאַטשקעס...

די געלהאַריקע פרוי, וואָס איז געשלאָפן לעבן אונדז, האָט זיך אַ
ריס געטאַן פון דער פאַדלאָגע, אָבער דער אַפיציר איז שוין געגאַנגען איי-
בער דער וווינונג און געלויבטן אין די ווינקלען מיט אַן עלעקטריש לעמפל.
אין דער צווייטער האַנט האָט ער געהאַלטן אַ רעוואָלווער.

— גאָט איז מיט אייך! — האָט געזאָגט די פרוי — קיין שום דאָ-
מאַטשקעס זענען דאָ נישטאָ. בלויז אַלטע און קינדער.

— גוט, שוין גוט — האָט ער געענטפערט. — כ'בין נאָר אַזוי זיך
אַריין אויף אַ רגע, כ'בין שיכור.

ער האָט אויסגעשאַסן צוויי מאָל אין סופיט און איז אַרויס.

— שלאפט — האט געזאגט די פרוי — מיר זענען שוין דערצו צור-
געווינט.

זי האט אויפגעקנעפלט איר קאמזויל און האט זיך א קראץ געטאן
איבער דער נאקעטער ברוסט, ווייל דאס שטרוי איז געווען איבערגעפולט
מיט פליי. זי האט זיך צוגעדעקט מיט א שמאטע, אַוועקגעדרייט זיך אויף
א זייט און געזאגט:

— אונדזער שיינהייט און אַלע יינגערע פרויען נעכטיקן אויפן בוי-
דעם, צו וועלכן מען קריכט אַרויף דורך אַ לייטער צו דער עפענונג אין
סופיט פון קאַרידאָר. דעם לייטער באַהאַלטן מיר אונטערן שטרוי.

ווען די זון איז אויפגעגאַנגען האָבן מיר זיך אויפגעהויבן פון דער
פאַדלאַגע און אַנגעהויבן רייניקן אונדזערע קליידער, וואָס זענען פול גע-
ווען מיט שטרוי. די אַלטע „מכשפה“ האָט זיך אַוועקגעשטעלט ביי דער
טיר און געקוקט ווי מיר האָבן אויסגעלייגט אונדזערע זאַכן אויפן ווע-
געלע, אפשר האָט זי נישט געהאַט קיין צוטרוי און מורא געהאַט, אַז מיר
וועלן צוגעבענען אַ טעפל אָדער אַ שמאַטע. זי איז געשטאַנען אין שיינ
פון די ערשטע זונשטראַלן, שאַקלענדיק מיטן קאַפּ און קייענדיק די קאַרע
פון ברויט אין איר ציינלאַז מויל.

ווי נאָר מיר האָבן גערירט אין וועג — טכוזשעווסקי דער ערשטער,
מאַרישיאַ מיטן וועגעלע נאָך אים און איך מיט מאַציעקן ביים סוף —
איז צוגעטראָטן צו אונדז אַ זעלנער און ער האָט אַוועקגעלייגט זיין האַנט
אויפן וועלאַסיפעד.

— דאָס דאַרפן מיר האָבן — האָט ער געזאָגט — איך רעקוויזיר
דעם וועלאַסיפעד.

מיר האָבן שוין געהאַט דערפאַרונג אין דער הינזיכט. ברעכנדיק די
הענט, האָבן מיר זיך געבעטן ביים זעלנער, ער זאָל אויף אונדז רחמנות
האַבן און נישט אַוועקנעמען אונדזער איינציקן אוצר. די טעאַטראַלישע
פאַרצווייפּלונג האָט אַלעמאַל געווירקט. טכוזשעווסקי האָט אין אַזעלכע
פאַלן קיינמאַל קיין וואָרט נישט גערעדט. ער איז געשטאַנען מיט אַן
אַראַפּגעבויגענעם קאַפּ, אַראַפּגעלאַזענע אויגן — אַ מאַלטרעטירטער און
אומגליקלעכער...

— געלויבט צו גאַט, וואָס דאָס מאַל איז אויך געלונגען — האָט ער
געזאָגט.

מיר זענען שטיין געבליבן לעבן דעם בירגערמייסטערס הויז. דער וועלאַסיפעד איז געבליבן אונטער אונדזער אויפזיכט און טכוזשעווסקי איז אריין אין קיך. ער האָט געבעטן ביי דער באַלעבאַסטע די זופּ, וואָס מען האָט אונדז מיט אַ טאַג פּרײַער צוגעזאַגט.

ער האָט געברענגט די זופּ אין אַ גרויסער עמאַלירטער שיסל. די זופּ איז געווען געקאַכט אויף שעפּסנפלייש און עס זענען אין איר געשווומען שטיקלעך פעטס.

דערלעבן איז געווען אַ ווײַונג צו וועלכער מען איז אַרײַן דורך דריי טרעפלעך. טכוזשעווסקי האָט אַוועקגעשטעלט די שיסל מיט זופּ אויף דעם העכסטן טרעפל. דורך אַ מאַמענט האָט זיך מיר אויסגעוויזן, אַז ער האָט אַוועקגעשטעלט עסן פאַרן הונט. אַזוי האָט עס אויסגעזען.

מיר האָבן זיך אויסגעזעצט אַרום דער שיסל. געגעסן די זופּ איינער נאָכן אַנדערן. דער איינאיינציקער לעפל איז איבערגעגאַנגען פון האַנט צו האַנט. דאָס איז געווען אַן אמתע נאַרהאַפטיקע זופּ, אַ הייסע און פּע-טע, וואָס האָט אונדז אַנגעפילט מיט נייע כוחות, מיט ניי לעבן.

— גענוג — האָט געזאָגט מאַרישיאַ — ווייל מיר וועלן קראַנק ווערן און שטאַרבן. מען טאַר נישט עסן קיין פעטע פאַטראַוועס מיט אַ הונ-געריקן מאַגן.

דער בירגערמייסטער איז געשטאַנען און האָט זיך מיט אויפּמערק-זאַמקייט צו אונדז צוגעקוקט: — וואָס זענט איר פון באַרוף? — האָט ער געפרעגט.

טכוזשעווסקי האָט געענטפערט דער ערשטער:

— איך האָב געאַרבעט אין וואַרשע אין אַ פאַבריק פון פּרעציזע אינסטרומענטן. ביי די דייטשן האָב איך געאַרבעט אויף דער באַן.

— און מיר זענען שניידערינס — האָט געזאָגט מאַרישיאַ.

— שניידערינס? — האָט ער זיך דערפרייט. — הערט, וואָס איך וועל אייך זאָגן: בלייבט דאָ אין דער שטאָט, אין לאַנדסבערג. איך וועל אייך געבן אַ ווײַונג אין דעם שענסטן געמויערטן הויז מיט מעבל און בעטגעוואָנט, נאָך די דייטשן.

— גיין! — האָבן מיר געזאָגט. — מיר קענען בשום־אופן דאָס נישט טאָן. מיר האָבן אַ משפּחה אין וואַרשע — ברידער און שוועסטער.

— שוועסטער און ברידער? טאָ ברענגט זיי דאָ אַריבער. זיי וועלן דאָ האָבן אַלץ וואָס דאָס האַרץ גלוסט!

— מיר וועלן עס איבערטראַכטן — האָט טריב געענטפערט טכור זשעווסקי. ער האָט זיך אויפגעשטעלט פון די טרעפּ, גענומען די שיסל און איז צוגעגאַנגען באַדאַנקען דער באַלעבאַסטע. זי איז געשטאַנען אויף דער שוועל. פּערצן יונגע מיידלעך האָבן צוגעקערט די גאַס.

זעענדיק אַז מיר קוקן זיך צו צו די מיידלעך, האָט זי געזאָגט:
— דאָס זענען פאַרגוואַלדיקטע און אַנגעשטעקטע מיידלעך. זיי זע-
נען געווען אין שפיטאַל און אַ סאַויעטישע דאָקטאָרקע האָט זיי אויס-
געהיילט. איצט זענען זיי צוריקגעקומען צו דער אַרבעט.

אַלע מיידלעך האָבן געהאַט גלייכגילטיקע און מידע פּנימער. זיי האָבן געזונגען עפעס אַ טאַנגאָ. די אַרבעט איז צוגעגאַנגען פּויל. זייערע באַוועגונגען זענען געווען שווערע און לאַנגזאַמע.

אונדזערע געדאַנקען האָבן זיך בליץ שנעל צוריקגעקערט צו די גע-
טאַצייטן. עס האָבן זיך אונדז דערמאַנט די מחנות יידן, וואָס האָבן אָפּ-
געקערט דעם שניי אויף די גאַסן...

און דאָך, נישט קוקנדיק אויף אַלץ האָבן זיך אונדזערע אויגן אָנגע-
פילט מיט טרערן, ווען מיר האָבן געקוקט ווי אַזוי מען האָט דערנידע-
ריקט דעם ווייבלעכן מין. עס זענען צווישן זיי געווען פּופּצניעריקע מייד-
לעך. צום שרעקלעכסטן איז געווען דאָס ליד וואָס זיי האָבן געזונגען אַן
פּרייד.

— ניין, — האָבן מיר געזאָגט, — מיר קענען בשום-אופן נישט
פאַרלייבן. מען וואָרט אויף אונדז אין וואַרשע. אפשר וועלן מיר דאָ
אַמאָל צוריקקומען צוזאַמען מיט דער משפּחה.

מיר האָבן אָנגעהויבן שנעל צו ברענגען אין אַרדענונג אונדזערע זאַכן
אויפן וועגעלע. פּונקט ווי מיר וואַלטן מורא געהאַט אַז דער בירגערמייס-
טער וועט אונדז בגוואַלד פאַרהאַלטן. פּלוצלינג איז דורכן וועג דורכגע-
פאַרן אַ לאַסט-אויטאָ. מיר האָבן אויפגעהויבן די הענט כדי אים צו פאַר-
האַלטן. ער איז שטיין געבליבן און איינער פון די זעלנער איז אַראָפּגע-
שפּרונגען.

— פּירט אונדז צו אַ שטיקל וועג — האָבן מיר געבעטן.
— מיר קענען נישט — האָט ער געענטפערט — ס'איז פאַרבאַטן.

— פארוואס? פירט אונדז כאטש א שטיקל וועג.
 — מיר פירן מתים — האָט ער געזאָגט. — עס איז פאַרבאָטן, דאָס
 איז שוין אזאָ געזעץ.
 ער האָט אַרויסגענומען פון זיין טאַש אַ פאַפּיראַס און דער בירגער־
 מייסטער האָט אים געגעבן פּייער. ער האָט פאַרויכערט, אַרויפגעשפרונגען
 אויפן לאַסט־וואָגן און זיי זענען אַוועקגעפאַרן.
 דער בירגערמייסטער האָט אונדז נישט פאַרהאַלטן.
 — זאָל אייך גאָט פירן — האָט ער געזאָגט און אַ שאַקל געטאָן מיטן
 קאַפּ צום געזעגענען זיך.
 דאָס וועגעלע האָט אַ סקריפע געטאָן און מיר זענען ווידער געגאַנגן
 גען דורכן שטעגל לעבן שאַסיי אין דער זעלבער אַרדענונג וואָס פּריער.
 — מאַציעקל — האָט געזאָגט מאַרישיאַ — וואַרף עפעס אַראָפּ פון
 זיך אויף גליק. אפשר האַסטו עפעס אין טאַש?
 — איך האָב אַ בלייפעדער — האָט ער געזאָגט.
 — וואַרף אַוועק די בלייפעדער. אפשר וועלן מיר דערפאַר היינט
 מצליח זיין.
 ער איז אויף אַ רגע שטיין געבליבן, אַרויסגענומען פון זיין טאַש אַ
 בלייפעדער און ער האָט אים אַוועקגעוואַרפן הינטער זיך.
 מיר זענען געגאַנגען. אונדזערע טריט זענען געווען ריטמיש און גע־
 מאַסטן. נישט צו שנעלע, אָבער אויך נישט קיין צו לאַנגזאַמע. מיר האָבן
 געשוויגן. יעדער פון אונדז איז פאַרזונקען געווען אין געדאַנקען. אונטער־
 באַווסטזיניק האָבן מיר געשווינט אונדזערע כוחות וואָס האָבן אין אונדז
 אַזוי שוואַך געטלעט.
 אויפן דריטן צי פערטן קילאָמעטער איז דאָס וועגעלע געוואָרן צע־
 בראַכן.
 — עס איז קאַליע געוואָרן — האָט געזאָגט טכוזשעווסקי — שוין
 אוממעגלעך עס צו פאַריכטן.
 ער האָט דאָס וועגעלע אַריינגעוואַרפן אין רינשטאַק און אַט איז עס
 געלעגן מיט די רעדער אַרויף פונקט ווי דעמאַלט ווען מיר האָבן עס גע־
 פינען.
 טכוזשעווסקי האָט צוגעבונדן דעם בייטל מיט עסן צו זיין וועלאַסי־
 פעד און די רעשט האָבן מיר איינגעטיילט צווישן זיך.

די זון האט געווארעמט, עס איז געווען כמעט מיטאג-צייט. אונדז איז שווער געווען צו טראגן אפילו אזא קליינע לאסט. יעדעס מאל האבן מיר זיך געמוזט אוועקזעצן און אביסל אפרוען. דערביי האבן מיר כסדר געהאפט, אז עס וועט דורכפארן עפעס א לאסטוואגן וואס וועט אונדז צופירן א שטיקל וועג.

דערווייל זענען מיר געווען אליין צווישן די ענדלאזע פעלדער, פול מיט גרינסן וואס האבן זיך געריסן צום לעבן. פאר אונדזערע אויגן האט זיך געצויגן דער לאנגער שטרייף פונעם שאסיי, וואס איז פארלוירן גע- גאנגען אין דער פערספעקטיוו. הינטער אונדז — די ליידיקע שטאט לאנדסבערג.

פלוצלינג האט אונדז ארומגענומען אן אומרו צוליב דער ארומיקער שטילקייט און פוסטקייט. מיר האבן זיך געפינען אין א צענטער פון א ריזיקן ראד, אין וועלכן עס איז אויסגעלאשן געווארן יעדער פונק פון לעבן. מיר האבן אנגעשטעלט די אויערן און קיין שום קלאנג איז נישט דערגאנגען צו אונדז. ס'איז בכלל איצט גארנישט דערגאנגען צו אונדזער באווסטזיין — אחוצן טשוויטשערן פון די פייגל און זשומען פון די פליגן.

— צי גייען מיר מיטן ריכטיקן וועג? — האט געזאגט דער נידער- געשלאגענער טכוזשעווסקי — צי בלאנדזשען מיר נישט? שוין א לאנגע צייט ווי קיינער איז נישט דורכגעפארן און מען זעט נישט קיין שום בא- וועגונג אויף דעם וועג.

ער האט פארהאלטן דעם וועלאסיפעד און זיך אויפמערקזאם אומגע- קוקט אויף אלע זייטן. כ'האב א טראכט געטאן; ווען עס וואלט אונדז אויף דעם פלאץ פארכאפט א שטורעם מיט דונערן און בליצן — ווו וואלטן מיר זיך אויסבאהאלטן?

— און אפשר איז דאס צעבראכענע וועגעלע געווען אן אנצוהערע- ניש — האב איך געזאגט. — אפשר איז עס געווען א ווארענונג כדי נישט צו גיין ווייטער?

אין דעם מאמענט האט יעדער פון אונדז א טראכט געטאן וועגן א שיסל זופ. צי דארף מען נישט צוריקגיין קיין לאנדסבערג? אין דער פאר- צווייפלונג און נישט-אנטשלאסנקייט האבן מיר געדענקט וועגן דער זופ און וועגן דעם שטרוי אויף דער פאדלאגע, ווו מען וואלט געקענט נאך א נאכט איבערנעכטיקן...

עס איז קיין צווייפל נישט געווען, און דעם וועגעלעך, וואָס איז דאָך געווען אַ געוויסער אַנשפּאַר, האָבן מיר זיך אַ וואַקל געטאַן. איך האָב אַ פּאַרזאָרגטע געקוקט אויפן קינד.

אין די מינוטן פון נישט-אַנטשלאַסנקייט, אין די מינוטן פון איינ-ברעכן זיך — האָב איך אַלעמאַל געקוקט אויף מאַציעקן.

צי איז ער דען נישט געווען די גלייכע פּערטע פּערזאָן אין אונדזער גרופּע? צי האָבן אים דען נישט געדראָט די זעלבע געפּאַרן? צי האָט ער נישט געקעמפּט מיט דער מידיקייט? צי האָט ער נישט געלעכצט נאָך אַ וואַרעם ביסל עסן? צי האָט אים נישט, פּונקט ווי אונדז, אַרומגענומען אַ פּלוצימדיקער אומרו צוליב דער אומזיכערקייט אין דער פּרעמדער וועלט?

טאָ זאָל ער זיך אויך אַרויסזאָגן. איך האָב געוואַרט אויף זיינע ווער-טער, אויף אַ באַקלאַנג זיך, אויף אַ פּאַרלאַנג, אויף אַ קאַפּריז ענדלעך — אַבער קיינמאַל נישט, קיינמאַל האָב איך — אַחוץ אַ שאַרפּן זשעסט, און אויסדרוק פון אומגעדולד אויף זיין פנים און אַ שווייגנדיקע דערוואַר-טונג — עפּעס אַנדערש ביי אים נישט געזען.

ווען מיר זענען אזוי געשטאַנען צעבראַכענע, נישט וויסנדיק וואָס צו טאָן — צי גיין פּאַרויס, צי גיין אויף צוריק — האָט זיך פּלוצלינג דערהערט אַ קלאַפּן פון רעדער און פון אַ זייטיקן וועג איז אויפן שאַסיי אַרויסגעפּאַרן אַ דאָרפישער וואַגן איינגעשפּאַנט אין אַ פּערד.

— נעמט אונדז מיט, באַלעבאַס! מיר האָבן פּאַרבלאַנדזשעט!

ער האָט אונדז צוריקגעפירט קיין לאַנדסבערג און אַראַפּגעלאָזט אויפן זעלבן פּלאַץ פון וועלכן מיר האָבן דעם זעלביקן טאַג אַנגעהויבן אונדזער וואַנדערוועג — פּאַרן הויז פון דעם בירגערמייסטער.

גראַד איז אין דער צייט געשטאַנען דאָרט אַ ריזיקער לאַסט-אויטאָ אַנגעלאָדן מיט גומענע רעדער. אַ באַרג פון גומענע רעדער און אונטער זיי — ביקסן.

— צי פּאַרט איר אין דער ריכטונג פון וואַרשע? — האָבן מיר גע-פּרעגט.

— יאָ, מיר פּאַרן אין דער ריכטונג — האָבן זיי געענטפּערט.

— צי וועט איר אונדז מיטנעמען?

— צי וועט איר זיך קענען אַרויפּדראַפּען אויף די רעדער?

צי מיר וועלן קענען? ס'קינד האָט זיך אַרויפּגעדראַפּעט אין איין

רגע, אבער די מוטער — וואָס וועט זיין מיט דער מוטער? אַלפרעד!
האַלט דאָס קינד, ווייל עס וועט אַריינפאַלן אין לאָך!

דערנאָך האָט זיך אַרויפגעקליבן טכוזשעווסקי, שלעפנדיק מיט זיך
דעם וועלאַסיפעד — שנעל און געשיקט, ווייל דאָס איז דאָך געווען אַן
אויסערגעוויינלעכע געלעגנהייט. ער האָט דערלאָנגט די האַנט מאַרישיאַן
און זיי האָבן זיך ביידע אַוועקגעזעצט אויף אַ גומענעם ראָד, ענדלעך —
די מוטער. אַך, אַפילו די מוטער האָט אַרויפגעקלעטערט שנעל און גע-
שיקט — דער שאַפער זאל אַמאָל נישט חרטה האָבן.

דער בירגערמייסטער האָט געקוקט דורכן פענצטער. ער האָט אונדז
געזען ווי מיר זענען אַראָפּ פון דער דאַרפישער פּור און ווי מיר האָבן זיך
אַרויפגעדראַפּעט אויפן אָנגעלאָדענעם לאַסט-אויטאָ.

ער האָט אָנגעהויבן עפעס צו אונדז צו ריידן און צו מאַכן מיט די
הענט, אַבער מיר האָבן שוין זיינע ווערטער נישט געהערט. אפשר האָט
ער געוואָלט אונדז צוריידן, אַז מיר זאָלן בלייבן אַדער אונדז איבעראַשן
מיט אַ נייעם פאַרשלאַג.

— צי וואָלטו געקענט עפעס אַוועקוואַרפן, מאַציעק? — האָט גע-
פרעגט מאַרישיאַ — צי האָסטו נאָך עפעס אַן אוצר אין דיין טאַש?
— איך האָב אַ סטאַטועטקע — האָט ער געזאָגט — וואָס עס האָט
מיר געשאַנקען מאַדעיסקי.

— אַך, וואַרף זי אַוועק — האָט מאַרישיאַ געבעטן — וועסט זען אַז
דאָס וועט אונדז ברענגען גליק!

ער האָט אַרויסגענומען פון זיין טאַש די סטאַטועטקע פון גרינעם
שטיין, וואָס מאַדעיסקי האָט געפינען אין די רוינען פון אַ באַמבאַרדירט
הויז — און עס אַרויסגעוואַרפן הינטער זיך אינעם שטויב. ער האָט זיך
אַפילו נישט אומגעקוקט. מען האָט נישט געטאַרט זיך אומקוקן. ווי עס
זאל נישט זיין, האָט די שפּיל — אַדער דער כּישוף — אונדז צוגעגעבן
מוט. און גאַנץ באַשטימט האָט עס צוגעגעבן זיכערקייט און צוטרוי דעם
מידן קינד.

דער לאַסטוואַגן האָט גערירט פון אַרט. אין די ערשטע מינוטן האָט
זיך אונדז אויסגעוויזן, אַז דער באַרג מיט די גומענע רעדער וועט צוזאַ-
מען מיט אונדז זיך אַראַפּגליטשן און מיר וועלן אַריינפאַלן אין די גרי-
בער. די צוויי סאָויעטישע זעלנער וואָס זיצן פון פאַרנט וועלן עס אַפילו

נישט באַמערקן. די רעדער האָבן זיך געטרייסלט און געהוידעט אונטער אונדז. מיר האָבן געהאַט דעם איינדרוק, אַז נאָר אַדאַנק אונדזער מאַסע האַלטן זיי זיך אויפן אָרט.

מיט אַ גרויסער שנעלקייט זענען מיר פאַרבייגעפאַרן די זעלבע גיטער, די זעלבע גערטנער, וואָס מיר האָבן דערקענט פונעם פרימאַרגנ-דיקן וואַנדערן. דער זעלביקער הונט איז אַרויסגעשפרונגען פון דער בור דע. דער ברונעם, פון וועלכן מיר האָבן געטרינקען וואָסער האָט אַ בליץ געטאַן און איז פאַרשווונדן הינטער די צווייגן פון די ביימער. דער עמער איז נאָך געשטאַנען אויף דעם זעלבן אָרט...

דערנאָך האָבן מיר נאָך אַמאָל געזען דאָס צעבראַכענע וועגעלע, וואָס טכוזשעווסקי האָט אַריינגעוואָרפן אין גרוב — אינעם זוניקן פאַרבייג פונעם שאַסיי אויף וועלכן מיר זענען געשטאַנען אומאַנטשלאָסענע צו-הערנדיק זיך צו דער שטילקייט און איינקוקנדיק זיך אין דער וויסטעניש. אינעם זאַמדיקן וועג אויפן פעלד אויף וועלכן עס האָט זיך באַוויזן דאָס מאַגערע פערדל וואָס האָט געשלעפט דעם קלאַפנדיקן וואַגן. מיטאַמאָל האָט זיך טכוזשעווסקי אָנגערופן:

— סוף-כל-סוף זענען מיר געאַנגען מיטן ריכטיקן וועג און אפשר האָט מען גאַרנישט באַדאַרפט זיך צוריקקערן. דער זעלבער לאַסט-אויטאָ וואַלט אונדז מיטגענומען.

— דאָס איז נישט זיכער. — האָב איך געזאָגט. — אַ פאַרנדיקער לאַסט-אויטאָ וואַלט זיך אפשר גאַרנישט אָפּגעשטעלט. פאַרן הויז פונעם בירגערמייסטער איז ער געשטאַנען אויף אַן אָרט און מיר האָבן געקענט בעטן דעם שאַפער.

דערנאָך זענען מיר אַנטשוויגן געוואָרן. מיט שוועריקייט איז אונדז אָנגעקומען צו עפענען דאָס מויל און נישט גערן האָבן מיר אַרויסגערעדט אַ וואָרט. מידע און הונגעריקע האָבן מיר שלעפּעריק געשאַקלט מיט די קעפּ. אונדזערע אויערן זענען געווען פול מיטן וואַיענדיקן ווינט. מיר זען נען כסדר אויפגעשפרונגען, אויפגעוועקט זיך פון באַטויבונג און פאַר-ווונדערט זיך אַרומגעקוקט.

מיר האָבן איצט געזען אויף די פעלדער צעשמעטערטע טאַנקן און גרויסע גריבער פון באַמבעס. דאָ איז געווען די שלאַכט — האָבן מיר אַ טראַכט געטאַן גערירטע.

דערנאך זענען מיר דורך א הילצערנער בריק אריינגעפארן אין א פארברענטער שטאט. א שטאט — א געשפענסט. עס האט אויסגעזען ווי דארט וואלט זיך נישט געפינען קיין איין איינווינער. פון איין עק ביזן אנדערן — פארברענטע הייזער.

— ווי הייסט די שטאט?

— קאסטרין — האט געענטפערט דער שאפער.

— דאס איז טאקע די שטאט ווו עס האט געווינט די שוועסטער פון

אונדזער לאגער־קעכין. וועגן דער שטאט פלעגט זי אפט דערציילן.

די זון האט זיך א בייג געטאן צו מערב ווען מיר זענען שטיין גע-

בליבן אויפן מארקפלאץ. צווישן די לאסט־אויטאס איז געשטאנען א וואגן

— גרייט אוועקצופארן. עטלעכע זעלנער האבן נאך געלאדן קאסטנס און

דעקעס.

— ווהין פארט איר?

— קיין פאזנאן — האבן זיי געענטפערט.

מיר האבן זיך געווארפן אויפן טענדער ווי וועלף אויף רויב. אין

איין רגע האבן מיר איבערגעטראגן אונדזערע פעקלעך, א שפרונג געטאן

אויף די רעדער. טכוזשעווסקי האט אריבערגעווארפן דאס רענצל מיטן

וועלאסיפעד, אבער ער האט נישט באוויזן ארויפצוגיין. דער אויטא האט

גערירט פון ארט און ער איז פארבליבן אנגעטשעפעט פון הינטן. מען

האט נאר געזען זיין שרעקלעך איבערגעשראקן פנים און זיינע צוויי הענט.

וואס האבן ספאזמאטיש געדריקט די קלאפע פונעם אויטא.

— מיין מאן! מיין מאן! — האט מארישיא אויסגעשריגן. זי

האט זיך א ריס געטאן פון ארט, וואקלענדיק זיך און פאכענדיק מיט די

הענט — האט זי געמאכט א פאר טריט, אנדערגעקניט און אים אנגע-

כאפט פאר די צוויי הענט.

— שטיין בלייבן! שטיין בלייבן! — האט געשריגן מאציעק. ער

איז געווען ווייס ווי קרייד און זיך צעוויינט. ער האט נישט געקענט מאכן

קיין אַנשטעל. אפילו אין דאזיקן טראגישן מאמענט, האט ער נישט גע-

קענט ארויסזאגן דאס ווארט „פאטער“. „מיין פאטער — האט ער בא-

דארפט רופן — ראטעוועט מיין פאטער!“

ענדלעך האט איין זעלנער א כאפ געטאן טכוזשעווסקין פארן קאפ.

א צווייטער פאר די הענט און זיי האבן אים אריינגעשלעפט אין וואגן.

ער איז אנדערגעפאלן ווי א שטיק געפעק, אבער ער האט זיך שנעל אויפגעהויבן און זיך אוועקגעזעצט לעבן מארישיא.

דערנאך האט אנגעהויבן פאלן א דין רעגנדל. איך האב געעפנט איי-בער מאציעקס קאפ דעם שירעם, וואס כ'האב געפינען אין פעלד. איצט איז ער מיר צונוץ געקומען צום ערשטן מאל.

טכוזשעווסקי איז געזעסן א גלייכגילטיקער אויף א קאסטן ארומ-נעמענדיק מיט די הענט זיינע קני. די טראפנס רעגן זענען אראפגעשווי-מען פון זיין פנים ווי גרויסע טרערן.

די זעלבער האבן זיך איינגעוויקלט אין דעקעס. איינער פון זיי האט זיך אויפגעהויבן, גענומען מארישיאן פאר דער האנט, אוועקגעזעצט לעבן זיך און זי ארומגעדעקט מיט זיין דעקע.

דעמאלט האבן זיי אנגעהויבן צו זינגען. אונטערן שטילן קלאנג פון נעם דריבענעם רעגן, אונטערן געטראסק פון די רעדער, אונטערן קלאפן פון אונדזערע הערצער, אין דער דעמערונג וואס איז וואס אמאל געדיכ-טער געווארן...

דער „געראי“ (העלד), וואס איז געזעסן לעבן מארישיא איז געווען דער „זאפיעוואלא“ פונעם כאר. ער האט געהאט א ריינע, קלינגענדיקע און טרוימענדיקע שטים.

דערנאך האט ער געזונגען אליין. א טיפע פארבענקטקייט איז גע-לעגן אין דאזיקן איינזאמען געזאנג — צו די ווייטע פעלדער, צו דער נעפלדיקער נאכט און אפשר גאר צו דער פרוי וואס איז געזעסן לעבן אים. דער טרוימף פון יוגנט, די פרייד פון נצחון, די בענקשאפט נאך ליי-בע און דער צער נאך דער פארגייענדיקער רגע...

— און ווהיין וועט איר גיין, מיר זענען שוין נישט ווייט פון פאז-נאן? ווו וועט איר נעכטיקן? — האט פלוצלינג געפרעגט וואסיל — דער זינגער.

— מיר האבן קרובים אין פאזנאן — האט געענטפערט מארישיא.
— אבער איר קענט נישט גיין ביינאכט איבער די גאסן, עס איז שוין נאך דער פאליציי־שעה. פארט צו אונדז אין די קאזארמעס, איר וועט נעכטיקן אין דער קאזארמע.

— אין דער קאזארמע? ניין, מיר וועלן איבערנעכטיקן אין דער פאז-

ליצייגעביידע. לאַזט אונדז אַראָפּ לעבן דער פּאַליציי, מיר בעטן אייך זייער.

— עך, איר נאַראַנים! — האָט ער געזאָגט. — ביי אונדז אין דער קאַזאַרמע איז פריילעך. מען שפילט אויף דער גאַרמאַשקע, מען טרינקט בראַנפן, מען טאַנצט. מיר זינגען און זענען פריילעך אין דער קאַזאַרמע. איר וועט אויך גוט פאַרברענגען צוזאַמען מיט אונדז.
— ניין...

— נו לאַדנאַ, לאַדנאַ, דוראַטשקי — האָט ער געזאָגט.
מיר זענען אַריינגעפאַרן אין די פּעריפּעריעס פון פּוילן פאַר 12 אַזיי-
גער ביינאַכט. דער וואָגן האָט זיך פּלוצלינג פאַרהאַלטן אויף אַ פּוסטער
גאַס, פיל גערטנער אַרומגעצאַמטע מיט הויכע פאַרקאַנעס.
— נו, גייט אַראָפּ — האָבן זיי געזאָגט — ווייטער קענט איר נישט
פאַרן. עס איז אונדז פאַרבאַטן צו פירן ציווילע לייט.
זיי האָבן אַרויסגעוואָרפן נאָך אונדז די פּעקלעך און טכוזשעווסקיס
רענצל. זיי האָבן אים אויך געהאַלפן אַרונטערנעמען דעם וועלאָסיפּעד.
— אַ דאַנק, — האָבן מיר געזאָגט, — ספּאַסיבאַ געראַי!
מיר זענען אַ געוויסע צייט נאָך געשטאַנען און זיך איינגעהערט. זיי
זענען שוין אַוועקגעפאַרן, זיי זענען שוין פאַרשווונדן אין דער פינצטער-
ניש פון דער נאַכט.

**

ווען מיר זענען אַזוי געשטאַנען פאַרלוירענע אויפן וועג, נישט וויסנ-
דיק וווּהין צו גיין — צעטרייסלטע פונעם לאַנגן פאַרן און דעזאַריענטיר-
טע צוליב דער פינצטערניש — האָבן זיך פּלוצלינג באַוויזן צוויי פּאַלי-
ציאַנטן. צוויי פּוילישע פּאַליציאַנטן האָבן אונדז געלויכטן אין די אויגן
מיט אַן עלעקטריש לעמפל.
— און וואָס איז דאָס? וואָס זענען דאָס פאַראַ פּייגל? — האָט איי-
נער געפּרעגט.
און דער צווייטער: — פון וואָנען האָט איר זיך דאָ גענומען? פון
הימל אַראָפּגעפאַלן?
זיי האָבן מיט חשד געקוקט אויף אונדזער געפּעק וואָס מיר האָבן צו-
זאַמענגעקליבן אין דער פינצטער.
— גנבים צי וואָס? וואָס זענען דאָס פאַראַ זאָכן און וועמענס זע-

נען זיי? צי וויסט איר נישט, אז עס איז שוין לאַנג נאָך דער פּאָליציי-
שעה? עס קומט אייך דערפאַר צו אַרעסטירן.

זיי האָבן אונדז נישט געלאָזט קומען צום וואַרט. מיר האָבן נישט
געוואָסט ווי אַזוי זיי צו טיטולירן און ווי אַזוי זיי צו מילדערן.

— הער אינספּעקטאָר, — האָט זיך ענדלעך אָפּגערוּפּן טכוּזשעווסקי,
— מיר פּאַרן פּון בערלין, פּון אַ לאַגער. מיר זענען מיט אַ ווייל צוריק
געקומען, די זעלנער האָבן אונדז פּון דעם טענדער אַרונטערגעזעצט אויפן
וועג.

— קומט אין דער פּאָליציי — האָבן זיי געזאָגט — מיר וועלן קאַנ-
טראָלירן אייערע דאָקומענטן.

עס האָט אונדז געוואַנדערט פּאַרוואָס מען האָט אונדז מיט אַזאַ אומ-
צוטרוי און אַזוי שאַרף אויפגענומען אויף דער פּוילישער ערד. דער קריג
האָט זיך דאָך שוין פּאַר אונדז געענדיקט. צי זענען מיר אויס ווי באַנדיט?
צי גייט מען אַרויס אויף אַ באַנדיטישע עקספּעדיציע מיט אַ קינד און
מיט צוויי פּרויען וואָס שלעפּן קוים די פּיס?

— צי איז ווייט צום פּאָליציי-אַמט? — פּרעגן מיר.

— נישט ווייט, גלייך הינטערן ראַג.

מיר געפּינען זיך שוין אינעם פּאָליציי-אַמט; אינעם קאַרידאָר, וואָס
איז דורכגעדרונגען מיט טאַבאַקרויך, שטייט אַ הילצערנע באַנק. מיר
זעצן זיך אַוועק.

— דאָקומענטן! — זאָגן זיי צו אונדז. מיר זוכן איבער די טאַשן
און מיר דערלאַנגען די וואַרשעווער קענקאַרטעס און די לאַגער-פּאַפּירן.

זיי נעמען עס מיט זיך. מיר בלייבן אַליין און גרייטן זיך צו נעכ-
טיקן. די דעק אויף דער פּאַדלאַגע איז פּאַר טכוּזשעווסקי, מאַרישאַ מיטן
קינד, זיי לייגן די מאַנטלען אונטער די קעפּ און ווערן גלייך אַנטשלאַפּן.

פאַר מיר האָבן זיי איבערגעלאָזט די באַנק. איך זיך; דערנאָך לייג
איך מיך אַוועק. אָבער כּי קען לאַנג נישט אַנטשלאַפּן ווערן. איד קוק אויף
די ווענט, אויפן פענצטער, הינטער וועלכן עס רוישן די צווייגן פּון די
ביימער, אויף דער טיר, אויפן סופּיט, אויפן גאַנצן ווינקל, וואָס איז אַזוי
קאַלט און נישט גאַסטפּריינטלעך. און איך טראַכט: פּאַרוואָס זענען מיר
זיך נישט מודה אַז מיר זענען יידן? פּאַרוואָס וואַרפּן מיר נישט אַראָפּ
די מאַסקע? — עס זענען דאָך שוין נישטאָ קיין דייטשן?

דער קריג האָט זיך געענדיקט און דאָך איז אונדז אָפּילו אין זינען
נישט געקומען צו זאָגן ווער מיר זענען אויף אַן אמת. נישט נאָר די טאָ-
וועטישע זעלנער האָבן מיר נישט געזאָגט, נישט די פּאָליציאַנטן — נאָר
אָפּילו טכוזשעווסקין אויך נישט...

איך ליג אויף דער האַרטער באַנק. ערגעץ אין אַ דערבייאַיקן הויף
קרייען די הענער, עס בילן הינט. אַ פּיף פון אַ באַן רייסט איבער די
נאַכטיקע שטילקייט און איך קוק נאָך כסדר אין דער צוקונפט, וואָס ווייזט
זיך מיר אויס אין דעם מאַמענט צו זיין מיט אַזוי פּיל זאָרג, ווי דער קריג
וואַלט זיך פאַר אונדז אינגאַנצן נישט געענדיקט...

זעקס אַזייגער אינדערפרי עפנט זיך אויף אַ טיר פונעם דערבייאַיקן
צימער און עס קומט אַריין אַ יונגער מענטש, ציוויל אַנגעטאָן. אָפּגעבן-
דיק מיר און מאַרישיאַן די דאָקומענטן זאָגט ער:

— צי זענט איר נישט אַמאָל קיין זשידוועטשקעס?

אָד! — האָבן מיר אַ טראַכט געטאָן — דאָס איז דאָך אַן אַגענט פון
די נישט-ווייטע צייטן. פונקט אַזוי האָבן אויסגעזען די „שמעקערס“ אויף
דער כלאַדנאַ-גאַס אין וואַרשע. צוליב זיין באַשעפטיקונג האָט ער אַזאַ
געניט און געאיבט אויג אַז קיינער קען זיך פון אים נישט אויסבאַהאַלטן.
מאַרישיאַ גיט זיך אַ רייס אויף פון דער פּאָדלאָגע.

— ווער? מיר? צי זענט איר פון זינען אַראָפּ? מיר — יידישע?

איצט האָט זיך אויך טכוזשעווסקי אַוועקגעשטעלט אויף זיינע פּיס
און ס'קינד איז אויך אויפגעשטאַנען.

— מאַרישקאַ! — האָט רויק געזאָגט טכוזשעווסקי — לייג נישט
קיין אַכט אויף דעם וואָס ער רעדט...

פון וואַנען די אויפּרעגונג? פאַרוואָס האָט זי זיך אַזוי דענערווירט?
— דאָס איז די דערינערונג פון יענע צייטן. זי האָט רעאַגירט אויף אַזאַ
אופן ווי דער קריג וואַלט נאָך אַנגעהאַלטן.
זי האָט פאַרבעסערט אירע קליידער, אַרויסגענומען אַ קעמעלע און
זיך פאַרקעמט די האַר.

— צי קענען מיר נאָך זיצן אַ פאַר מינוט? מיר האָבן גאַרנישט גע-
געסן פון נעכטן בייטאָג.

— איר קענט — האָט געענטפערט דער ציווילער.
ער איז געשטאַנען פאַר אונדז מיט די הענט אין די קעשענעס, מיט

א פאפיראס אין מויל און מיט אן איראנישן אויסדרוק אויף זיין פנים. ער האט געקוקט אויף אונדז, ער האט קיין איין ווארט נישט געגלייבט מאַר רישיאַן און זיך גאַנץ אָפּן אַמוזירט אויף אונדזער חשבון.

מיר האָבן אַרויסגענומען דאָס שוואַרצע ברויט, וואָס עס האָבן אונדז געגעבן די זעלנער — און מיט טכוזשעווסקיס מעסערל האָבן מיר פאַר יעדן פון אונדז אָפּגעשניטן אַ שטיקל ברויט מיט שמאַלץ. דאָס ערשטע שטיקל האָט זי דערלאָנגט טכוזשעווסקין.

— עס! — האָט געזאָגט מאַרישיאַ און האָט אויף אים וואַרעם אַ קוק געטאַן.

דערנאָך זענען מיר אַרויס פון פּאַליציי־אַמט און זיך פאַרקערעוועט צו דער באַזסטאַציע. מיר האָבן באַשלאָסן צו פאַרן קיין קראַקע, ווייל מיר האָבן דאָרט געהאַט דעם אַדרעס פון דער פרוי פרומיקאַוואַ, ביי וועל־כער עס האָט אַמאַל געווינט ניגאַ. זי האָט נאָך באַוויזן אין אירע בריוו צו אונדז אין לאַגער אַריין, אויפצוגעבן דעם אַדרעס.

„ביי דער פרוי פרומיק וועט איר זיך דערוויסן וווּ איך בין“ — האָט זי געשריבן.

— דאָ, אין פּאַזנאַן וועלן מיר זיך צעשיידן — האָבן מיר געזאָגט צו טכוזשעווסקין — איר וועט פאַרן קיין וואַרשע און מיר — קיין קראַקע. ער האָט נאָך אַלץ געפירט זיין וועלאַסיפעד. ער איז געגאַנגען פאַר־רויס אין אונדזער גרופע — פונקט אַזוי ווי אויף די דייטשישע וועגן און שאַסייען.

אויף יעדן טריט האָבן מיר געטראָפּן סאַויעטישע זעלנער און זעל־נערקעס, גרויסע לאַסט־וואַגנס זענען געפאַרן אין פאַרשיידענע ריכטונגן. די שטאַט האָט געמאַכט דעם איינדרוק פון אַ מיליטערישן לאַגער. אין אַ געוויסן מאַמענט האָט מאַרישיאַ אַ בליק געטאַן אויף אַ שילדל, וואָס איז געהאַנגען פאַר איינעם פון די הייזער און זי האָט אויסגערופּן:

— דאָ וווינט דאַקטאָר סטאַבראַווסקי, ער האָט געהיילט מאַציעקן ווען ער איז קראַנק געווען אויף שקאַרלאַטין. מיר וועלן גיין צו אים.

איך און טכוזשעווסקי האָבן זיך אוועקגעזעצט אויף אַ באַנק און זי איז, אַננעמענדיק מאַציעקן פאַר דער האַנט, אַריין אין טויער פון דעם הויז, ווען זיי זענען אַרויף אויף די טרעפּ — האָבן זיי זיך אויף אַ רגע צוגעזעצט אויפן פענצטער צווישן דעם ערשטן און צווייטן שטאַק.

— מאציעקל — האָט זי געזאָגט — צי האָסטו שוין גאַרנישט מער אַוועקצווואַרפן אויף גליק? מיר זענען נאָך נישט צוגעפאַרן (זי האָט גע-
וואָלט זאָגן „אַהיים“, אָבער זי האָט זיך פאַרהאַקט), אונדזער וואַנדערן
האָט זיך נאָך נישט געענדיקט.

— איך האָב אַ שאַכטל פון פאַרבן — האָט ער געזאָגט.
— וואַרף עס אַוועק. מיר וועלן דערפאַר גיכער פאַרפאַרן קיין קראַקע.
— איך וועל עס איבערלאָזן אויפן פענצטער — האָט ער געזאָגט.
ער האָט נישט געוואָלט אַוועקוואַרפן דאָס שאַכטל. דאָס איז געווען זיין
לעצט שפּילצייג, וואָס איז אים וואַרשיינלעך געווען טייער.

ער האָט אַוועקגעשטעלט דאָס שאַכטל אויפן פענצטער.
— נו, און וואָס? — האָבן מיר זיך געפרעגט ווען זיי זענען צוריק-
געקומען — האָסט געטראָפן דעם דאָקטאָר סטאַבראַוסקי?
— ער איז אַוועקגעפאַרן — האָט זי געענטפערט — אָבער מיר האָבן
געטראָפן זיין פרוי. זי האָט אונדז געגעבן פּרישטיק און דריי האַרטע
אייער אויפן וועג.

מיר זענען געגאַנגען ווייטער. יעדעס מאָל האָבן מיר ביי די דורכ-
גייער געפרעגט דעם וועג און ענדלעך זענען מיר אָנגעקומען צו דער באַך-
סטאַציע.

— דאָ וועלן מיר זיך געזעגענען — האָט געזאָגט טכוזשעווסקי —
ווייל איר וועט גיין אויף אַן אַנדער פּלאַטפאָרמע און איך — אויף אַן
אַנדערע.

מיר האָבן זיך האַרציק געזענגט.

— ווען איך וועל זיין אין וואַרשע, וועל איך אייך גאַנץ זיכער באַ-
זוכן — האָט מאַרישיאַ געזאָגט, פאַרשרייבנדיק זיין אַדרעס.

מיר זענען געגאַנגען זוכן אונדזער פּלאַטפאָרמע, דורכשטופנדיק זיך
צווישן אַ מחנה מענטשן. אין אַ געוויסן מאָמענט האָבן מיר באַמערקט
טכוזשעווסקי, וואָס איז געלאָפן צו אונדז מיטן רענצל אין דער האַנט.
ער איז געווען בלאָס און אַטעמלאָז. דער שווייס איז אים גערונען פּו-
נעם פנים.

— וואָס איז געשען? — האָבן מיר געפרעגט.

— ווען מיר האָבן זיך צעשיידט — האָט ער געזאָגט, כאַפּנדיק דעם

אַטעם — זענען צו מיר צוגעקומען צוויי סאָויעטן און האָבן ביי מיר צו-גענומען דעם וועלאַסיפעד.

— אַ, ווען איך וואָלט געווען דערביי, — האָט געזאָגט מאַרישיאַ, קוים איינהאַלטנדיק די טרערן, — וואָלט איך אויך דאָס מאָל אויסגעוויינט פאַר אייך דעם וועלאַסיפעד.

דער צוג פּאַזנאַן-קראַקווו איז שוין געשטאַנען אויף די רעלסן. ער איז געווען אַזוי אַנגעפּאַקט, אַזוי איבערפּולט, אַז עס איז אוממעגלעך גע-ווען זיך אַריינצובאַקומען אין וואַגאַן, ווען מיר וואָלטן אָפּילו געוואָלט אַריין דורכן פענצטער. מיר זענען טרויעריקע אַרומגעגאַנגען איבער דער פּלאַטפּאַרמע מיט אַ ווייטיק אין האַרץ און מיט אַ פעסטער איבערציי-גונג, אַז אין אַ ווייל אַרום וועט די באַן רירן פּון אַרט און מיר וועלן בלייבן פּונקט ווי הונדערטער אַנדערע, וועלכע מיר האָבן געזען זיצנדיקע אויף די רענצלעך און געפּעק — רעזיגנירטע און פּאַסיווע.

אַזוי האָבן מיר זיך גערוקט פּון אַ וואַגאַן צו אַ וואַגאַן ביזן סאַמע לאַקאַמאַטיוו. פּאַרן לאַקאַמאַטיוו איז געווען אַ פּאַסטוואַגאַן און אַ באַ-גאַזש-וואַגאַן. דער מאַשיניסט איז געשטאַנען אויף דער פּלאַטפּאַרמע. מיר זענען צו אים צוגעגאַנגען.

— מיר מוזן אומבאַדינגט נאָך היינט פּאַרן קיין קראַקווו — האָבן מיר געזאָגט. — מיר בעטן אייך, אַרדנט אונדז איין וווּ ס'זאָל נישט זיין און — פאַר אַ שטיקל גאַלד.

— אַנז ווייזט נאָר דאָס שטיקל גאַלד — האָט ער גלייך געענטפּערט. איך האָב אַרויסגענומען פּון טאַש אַ שטיקל פּון דער קייט, וואָס טכוזשעווסקי האָט איבערגעביסן מיט זיינע ציין — און איך האָב עס אים געוויזן צוזאַמענגעוויקלט אויף דער האַנט.

ער האָט זיך נישט געשפּילט אין קיין שום צערעמאַניעס, ער האָט זיך נישט אַריינגעלאָזט אין וויכוחים, נישט געמאַכט קיין אַנשטעל פּון אַ באַליידיקטן. ער איז נישטער צוגעטראַטן צום ענין, ער האָט אַנגענומען דאָס קייטל מיט צוויי פינגער, באַטראַכט עס און שנעל אַריינגעלייגט אין זיין וועסטל-קעשענע.

— איך וועל אייך איינאַרדענען אינעם באַגאַזש-וואַגאַן — האָט ער געזאָגט. — עס איז דאָרט פּול מיט מענטשן, אָבער אפשר וועט איר זיך נאָך דאָרט אַריינקריגן און וועט נישט דערשטיקט ווערן.

ער האָט אונדו צוגעהאַלפן אַרױפצוגײן אויף די הויכע טרעפּלעך און אַרײנגעוואָרפן אונדזער געפּעק. אין דעם איבערגעפּולטן וואַגאָן מיט קאַסטנס, קופּערטס און מענטשן האָבן מיר זיך דורכגעשטופּט אין אַ ווינקל און זיך אַוועקגעזעצט אויף דער פּאַדלאַגע פּאַרשאַרנדיק די פּיס אונטער זיך.

דער וואַגאָן איז געווען כמעט דער זעלבער, ווי יענער מיט וועלכן מיר זענען אַוועק פון וואַרשע אין דער אומבאַקאַנטער ריכטונג. פונקט ווי דעמאָלט זענען דאָ אויך די מענטשן געזעסן און געלעגן אין אַן אומ- באַשרײבלעכער ענגשאַפּט. דער חילוק איז נאָר באַשטאַנען אין דעם, וואָס איצט זענען מיר געפּאַרן צוריק. און דער ראַד האָט זיך אַ קייקל געטאַן.

מיר זענען אַנגעקומען קיין קראַקע פּאַרטאַג. ערשט פּאַרטאַג, ווייל לאַנגע שעהן זענען מיר געשטאַנען אויף די זײטיקע רעלסן, וואַרטנדיק ביז עס וועלן דורכפּאַרן די מיליטערישע טראַנספּאַרטן.

עס איז שוין געווען די מאַרגן־דעמערונג. אין דער גרויער טריבקייע פונעם אויפּוואַכנדיקן טאַג האָבן די שטערן געגלאַנצט און די לבנה איז געשווומען צווישן די וואַלקנס. עס האָט נאָך געהערשט די פּאַליצײ־שעה — מען האָט נאָך נישט געטאַרט גיין איבער דער שטאַט. מיר האָבן גע- מוזט זיצן אין וואַרטציער אויפן וואַקזאַל עטלעכע שעה.

זיבן אַזײגער האָבן מיר פּאַרלאָזט דעם וואַקזאַל. שלעפּנדיק די מידע פּיס האָבן מיר זיך לאַנגזאַם גערוקט פּאַרויס. מענטשן האָבן זיך אומגע- קוקט אויף אונדו, געבליבן שטיין און געפרעגט:

— פון וואַנען זענט איר?

— מיר קומען צוריק פון לאַגער.

— פון וואָס פּאַראַ לאַגער?

— פון בערלין.

— פון בערלין? מען האָט נאָך קיינעם נישט געטראַפּן וואָס איז צו-

ריקגעקומען פון בערלין. בערלין איז דאָך באַלאַגערט און איז נאָך נישט געפּאַלן.

— אַבער אונדזער לאַגער איז געווען אין דער פּאַרשטאַט קעפּעניק

און די רוסן האָבן שוין אײנגענומען די פּאַרשטאַט.

— ווי לאַנג זענט איר געווען אין וועג?

— דריי טעג און דריי נעכט.

זיי האָבן אונדז נישט געגלייבט. מיר האָבן דאָס דערקענט אין זייערע אויגן.

איך האָב אַרויסגענומען פון בייטל און זיי געוויזן אַ שטיקל שמאַ-טע — דער אות "פ" אויף אַ געלן פּאַן — וועלן זיי אונדז איצטער גלייבן?

אַ מאַדנע זאָך: דער אומצוטרוי פון די מענטשן האָט אויך אונדז אַנגעהויבן אַנצושטעקן. צי קומען מיר ווירקלעך צוריק פון בערלין? צי איז דאָס מעגלעך? וואָס פאַראַ דאָטע האָבן מיר היינט? דעם 29סטן אַפּריל. דריי נעכט האָבן מיר פאַרבראַכט אין וועג. איין נאַכט אינעם קעלער פון דער דייטשקע, און דעם 25סטן פאַרטאָג האָבן די רוסן גענומען קעפעניק... אָבער צי איז דאָס אַלץ אויף אַן אמת געשען? — און אויב יאָ — טאָ וווּ זענען איצט די מענטשן פון אונדזער לאַגער? אויף וועלכע שאַ-סייען וואַלגערן זיי זיך?

— צי גייען מיר גוט אויף דער זיגמונט־אויגוסט גאַס? — פרעגן מיר.

— יאָ, גוט. גייט גלייך און דערנאָך אויף רעכטס.

— אויב אַפילו מיר וועלן געפינען די פרוי פרומיק — האָב איך געזאָגט — וועט זי סייוויסיי אונדז נישט אַריינלאָזן אין שטוב אַריין. — פאַרוואָס? — פרעגט מאַרישיאַ.

— זי וועט מורא האָבן אַז מיר זענען פאַרלייזיקט, ווייל מענטשן פון אַ לאַגער קענען האָבן לייז.

— אָבער פרעגן זיך וועלן מיר קענען. מיר וועלן בלייבן שטיין אויף דער שוועל און זיך פרעגן וועגן נינאַ.

צי איז דאָס זיגמונט־אויגוסט גאַס? — יאָ, דאָס איז די גאַס, און דער נומער 5? — עס געפינט זיך דער נומער 5. און די וויינינג נומער 1. מיר קלינגען ביי דער טיר און עס עפנט אונדז די פרוי פרומיקאָוואַ.

— איך בין די מוטער פון יאָדוויגאַ טאַקאַרסקאַ, — זאָג איך. — וואָס האָט ביי אייך געוויינט. און דאָס איז איר שוועסטער. מיר קומען צוריק פון לאַגער. צי האָט איר אַ ידיעה פון יאָדזשיאַ?

מיר שטייען אויף דער שוועל. מיר זאָגן אַפילו נישט אַז מיר קומען צוריק פון בערלין — ווייל מיר ווייסן, אַז זי וועט אונדז נישט גלייבן.

— יאָדזשיאַ איז אין וואַרשע. זי וויינט אין פּראַגע אויף דער סטאַ-

לאוואַגאַס. זי אַרבעט אין מיניסטעריום. איר שוועסטער איז אויך אין וואַרשע. זי וווינט אויף נאַרבוטאַגאַס. אָבער ביטע, קומט אַריין, קומט אַריין! לייגט אייך צו און רוט אייך אויס! איך וועל אייך באַלד געבן הייסע טיי.

איך טרעט איבער די שוועל פון דער היים. איך קוק אויף דער פרוי, וואָס האָט אַמאָל צוגעטוליעט מיין טאַכטער — און איך טראַכט אַ טיף גערירטע: און אפשר האָט זיך דאָך, טראַץ אַלעמען, דער קריג אויך פאַר אונדז געענדיקט?...?

(ס ו ף)

דאס פילישע יידנטום

ביכערסעריע פון דעם צענטראל-פארבאנד פון פוילישע יידן
אין ארגענטינע
רעדאקטאר: מאַרק טורקאָוו

פאַרלאַג-לייטער: אברהם מיטלבערג

ביז איצט דערשינען:

(אויספאַרקויפט)	1) מאַרק טורקאָוו — מלכה אַוויאַני דערציילט...
(אויספאַרקויפט)	2) ה. ד. נאַמבערג — י. ל. פּרץ
(אויספאַרקויפט)	3) וו. גראַסמאַן-וויערניק — טרעבלינקע
(אויספאַרקויפט)	4) פּרץ גראַנאַטשטיין — מיין חרוב שטעטל סאַקאַלאָוו
(אויספאַרקויפט)	5) ישראל טאַבאַקסבלאַט — חורבן לאַדזש
(אויספאַרקויפט)	6) זרובבל — באַרג חורבן
(אויספאַרקויפט)	7) אלחנן צייטלין — אין אַ ליטעראַרישער שטוב
(אויספאַרקויפט)	8) ד״ר ה. שאַשקעס — פּוילן — 1946
(אויספאַרקויפט)	9) ז. סעגאַלאָוויטש — טעאָמאַצקע 13
(אויספאַרקויפט)	10) מ. נודעלמאַן — געלעכטער דורך טרערן
(אויספאַרקויפט)	11) ד״ר מאיר באַלאַבאַן — די יידן־שטאַט לובלין
(אויספאַרקויפט)	12) ישראל אפרת — היימלאַזע יידן
(אויספאַרקויפט)	13) ד״ר יעקב שאַצקי — אין שאַטן פון עבר
(אויספאַרקויפט)	14) דוד פלינקער — אַ הויז אויף גזשיבאָוו
(אויספאַרקויפט)	15) ד״ר הלל זיידמאַן — טאַגבוך פון וואַרשעווער געמאַ
(אויספאַרקויפט)	16) זאַמלונג פון דאַקומענטן — קינדער-מאַרטיראַלאַגיע
(אויספאַרקויפט)	17) חיים גראַדע — פּליטים
(אויספאַרקויפט)	18) ש. קאַטשערגינסקי — פאַרטיזאַנער גייען!...
(אויספאַרקויפט)	19) פּרידע זרובבל — נע ונד
(אויספאַרקויפט)	20) מרדכי שטריגלער — מאַידאַנעק
(אויספאַרקויפט)	21) יעקב לעשצינסקי — אויפן ראַנד פון אַפּגרונט
(אויספאַרקויפט)	22) ז. סעגאַלאָוויטש — געברענטע טריט
(אויספאַרקויפט)	23) אברהם טייטלבוים — וואַרשעווער הייף
(אויספאַרקויפט)	24) טאַניאַ פּוקס — אַ וואַנדערונג איבער אַקופּירטע געביטן
(אויספאַרקויפט)	25) ש. ל. שניידערמאַן — צווישן שרעק און האַפענונג
(אויספאַרקויפט)	26) לעאַ פּינקלשטיין — מגילת פּוילן
(אויספאַרקויפט)	27) יאַנאַס טורקאָוו — אַזוי איז עס געווען... (חורבן וואַרשע)
(אויספאַרקויפט)	28) ש. איזבאַן — „אומלעגאַלע“ יידן שפּאַלטן ימען
(אויספאַרקויפט)	29) יעקב פּאַט — הענעך
(אויספאַרקויפט)	30) ד״ר י. קערמיש — דער אויפּשטאַנד אין וואַרשעווער געמאַ

- 31) שמחה פאליאקיעוויטש — א טאג אין טרעבלינקע
 (אויספארקויפט) 32) מרדכי שטריגלער — אין די פאבריקן פון טויט
 33) אברהם נחתומי — אין שאַטן פון דורות
 (אויספארקויפט) 34) יחיאל לערער — מײן היים
 35) יוסף וואַלף — ליינענדיק פרצן...
 36) צפורה קאַצענעלסאָן-נאַכומאַו — יצחק קאַצענעלסאָן
 37) י. הירשהויט — פּינצטערע נעכט אין פּאַוויאַק
 38) נחום סאַקאַלאָו — פּערזענלעכקייטן
 39) רחל קאַרן — היים און היימלאַזיקייט (לידער)
 40) א. אלמי — מאַמענטן פון אַ לעבן
 (אויספארקויפט) 41) מנשה אונגער — פּשיסכע און קאַצק
 42) מ. בורשטיין — איבער די חורבות פון פּלוינע
 (אויספארקויפט) 43) מ. קיפּניס — הונדערט פּאַלקס-לידער
 (אויספארקויפט) 44) ז. סעגאַלאָוויטש — מײנע זיבן יאָר אין תּל-אביב
 (אויספארקויפט) 45) ד״ר ח. שאַשקעס — אַ וועלט וואָס איז פּאַרביי...
 (אויספארקויפט) 46) שלמה וואַגאַ — חורבן טשענסטאַכאָו
 47) אברהם זאַק — יאָרן אין וואַנדער (לידער)
 (אויספארקויפט) 48) ש. איזבאַן — פּאַמיליע קאַרפּ (49-48)
 (פרעמירט דורכן צבײַקעסעל-ליטעראַטור-פּאַנד, מעקסיקע 1950)
 50) ד״ר א. מוקדוני — מײנע באַגעגענישן (זכּרונות)
 (אויספארקויפט) 51) ר. שושנה קאַהאַן — אין פּייער און פּלאַמען
 52) י. י. טרונק — די יידישע פּראָזע אין פּוילן
 (אויספארקויפט) 53) יאַנאַס טורקאַוו — אין קאַמף פּאַרן לעבן
 54) יצחק פּערלאָוו — די מענטשן פון „עקזאָדוס 1947“ (ראַמאַן)
 55) פּנחס בײַבערג — שבת-יוֹם-טובֿדיקע יידן
 56) 57-58) שלום אַש — פּעטערבורג — וואַרשע — מאַסקווע
 59) ד״ר פּיליפּ פּרידמאַן — אַשוויענטשײם
 60) ב. ראָזען — טלאַמאַצקע 13
 61) 62-61) דוד פּלינקער — אין שטורעם (ראַמאַן)
 63) יאַנוש קאַרטשאַק — משהלען, יאַסעלען, ישראליקנען
 64) 65-64) מרדכי שטריגלער — „ווערק צע“
 (פרעמירט דורכן האַפּערלייב ליטעראַטור-פּאַנד בײם יידישן קולטור-קאָנגרעס, בוענאָס-אַײִרעס, 1951)
 66) חיים גראַדע — שײן פון פּאַרלאַשענע שטערן
 67) רבקה קוויאַטקאַווסקאַ — פון לאַגער אין לאַגער
 68) יואל מאַסטבוים — מײנע שטורמישע יאָרן. (זכּרונות)
 69) אליהו טראַצקי — גלות דײַטשלאַנד
 (אויספארקויפט) 70) ד״ר י. שאַצקי — קולטור-געשיכטע פון דער השכלה
 (אויספארקויפט) 71) נחמן מײזיל — געווען אַמאַל אַ לעבן...
 (אויספארקויפט) 72) י. טרונק — סײַמכע פּלאַכטע פון נאַרקאָווע
 (פרעמירט דורכן צבײַקעסעל-פּאַנד, מעקסיקע, 1951)

- 73) יהודה עלבערג — אונטער קופערנע הימלען (אויספארקויפט)
 (פרעמירט דורכן ליטעראטור־פּאָנד אין סאַן־פּאַולאָ, בראַזיל, 1951)
- 74) ד״ר א. מוקדוני — אויסלאַנד
- 75) זיגמונט טורקאָוו — פראַגמענטן פון מיין לעבן
- 76) יהושע פערלע — יידן פון אַ גאַנץ יאָר
 (פרעמירט מיט דער פּרין־פרעמיע פון יידישן פענקלוב אין פּוילן
 און ליטעראטור־פרעמיע פון „בונד“ אין פּוילן, וואַרשע, 1937)
- 77) יעקב לעשציןסקי — ערב חורבן
- 78) דניאל טשאַרני — ווילנע
- 79) ז. סעגאלאָוויטש — דער לעצטער לאַדזשער ראַמאַן
 (אויספארקויפט)
- 80) יזכור־בוך — בעלכאַטאָוו
- 81) מ. י. שעליובסקי — אויף אַ פולער וואָך
- 82—83) יצחק פערלאָוו — דער צוריקגעקומענער (ראַמאַן)
- 84) יוסף אַקרוטני — דאָס בוך פון די עלנטע
- 85—86) מרדכי שטריגלער — גדרות
 (אויספארקויפט)
- 87) ד״ר יוסף טענענבוים — גאַליציע — מיין אַלטע היים
- 88) זלמן שזר — שטערן פאַרטאַג (זכרונות)
- 89) משה דוד גיסער — דאָס געזאַנג פון אַ לעבן
 (אויספארקויפט)
- 90) ז. י. אנכי — ר' אבא און אַנדערע כתבים
- 91—92) עמנואל רינגעלבלום — קאַפּיטלען געשיכטע
- 93) שמעון האַראַנטשיק — אין גערויש פון מאַשינען (ראַמאַן)
- 94) גרשם באַדער — מינע זכרונות (קראַקע)
- 95—96) יאַנאַס טורקאָוו — פאַרלאַשענע שטערן
 (אויספארקויפט)
 (פרעמירט דורכן צבי קעסטל ליטעראטור־פּאָנד, מעקסיקע 1954).
- 97—98) אַלטער קאַצינזע — שטאַרקע און שוואַכע (ראַמאַן)
- 99) פּועה ראַקאָווסקי — זכרונות פון אַ יידישער רעוואָלוציאָנערין
- 100) מאַרק טורקאָוו — די לעצטע פון אַ גרויסן דור
- 101) י. הירשהויט — יידישע נאַפּט־מאַגנאַטן
 (פרעמירט דורכן מרדכי־סטאַליאַר־ליטעראטור־פּאָנד, ביי „די אידישע
 צייטונג“, בוענאָס־איירעס, 1955).
- 102) משה זאַנשיין — יידיש וואַרשע
- 103) פ. מינץ (אַלעקסאַנדער) — די געשיכטע פון אַ פאַלשער אילוזיע
- 104) י. י. טרונק — די וועלט איז פול מיט נסים (ראַמאַן)
- 105—106—107) מיכאל באַרוויטש — אַרישע פאַפּירן
 (פרעמירט דורכן ניימאַן־פּאָנד, פאַריז, 1958).
- 108—109) מרדכי שטריגלער — געאַרעמט מיטן ווינט (ראַמאַן)
- 110—111) ד״ר א. מוקדוני — וואַרשע און לאַדזש
 (פרעמירט דורכן האַפּער־לייב ליטעראטור־פּאָנד, ניו־יאָרק, 1956).
- 112) ברוך האַגער — מלכות חסידות
 (פרעמירט דורכן מרדכי־סטאַליאַר־ליטעראטור־פּאָנד, בוענאָס־איירעס, 1956).
- 113) ב. שעפּנער — נאָוואָליפּיע 7
 (אויספארקויפט)

- (114) פּנחס שטיינזאָקס — ייִדן צום געדענקטן
 (115) ק. צעטניק — דאָס הויז פון ליאַלקעס
 (116) מאַקס וויינרייך — פון ביידע זייטן פּלויט
 (117) אליעזר וויזל — און די וועלט האָט געשוויגן
 (118) ש. בערלינסקי — ירושה
 (פרעמירט דורכן ייִדישן קולטור־קאָנגרעס, ניו־יאָרק, 1957)
 (119) ד״ר יוסף טענענבוים — צווישן מלחמה און שלום
 (120) יוסף אַקרונגי — סוף קאַפּיטל
 (121) זיגמונט טורקאָוו — טעאָטער־זכרונות פון אַ שטורמישער צייט
 (122) בער י. ראָזען — פּאַרטערטן
 (123) אברהם טענענבוים־אָרזי — לאַדזש און אירע ייִדן
 (124—125) משה קאַגאַנאוויטש — די מלחמה פון ייִדישע פּאַרטיזאַנע, אין מזרח־אײראָפּע
 (126—127) אברהם זאָק — קנעכט זענען מיר געווען
 (פרעמירט דורך דער באַריס טראַוויטש־פרעמיע, ניו־יאָרק, 1957)
 (128) יעקב גלאַטשטיין — ווען יאַש איז געפּאָרן
 (129—130) דוד פּלינקער — נייע צייטן (ראַמאַן)
 (פרעמירט דורך דער מרדכי סטאַליאַר־פרעמיע, בוענאַסי־אײרעס, 1958)
 (131) משה יודל שעליובסקי — אין דער וועלט אַרײַן
 (פרעמירט דורך דער האַפּער־לייב־פרעמיע, ניו־יאָרק, 1958)
 (132) ד״ר יצחק שוואַרבאַרט — צווישן ביידע וועלט־מלחמות
 (133) לעאַן לענעמאַן — דער חשבון בלייבט אָפּ
 (134) שלמה פּראַנק — טאַג־בוך פון לאַדזשער געטאָ
 (135) מ. באַקאַלטשוק — זכרונות פון אַ ייִדישן פּאַרטיזאַן
 (136) פּנחס וועלנער — אין יענע טעג
 (137) אלימלך ראָק — זכרונות פון אַ ייִדישן האַנטווערקער־טווער
 (138) הירש אַבראַמאָוויטש — פּאַרשוונדענע געשטאַלטן
 (139) ב. טערקעל — זכרונות פון דער מלחמה־צײַט
 (140) י. ל. וואַלאַן — פּוילישע ייִדן (ראַמאַן)
 (141—142) נ. שמן — דאָס געזאַנג פון חסידות
 (143—144) צבי כהן — שטורמישע דורות (ראַמאַן)
 (145) יאַנאַס טורקאָוו — נאָך דער באַפּרייאַונג
 (146) העלענאַ שערעשעווסקאַ — צווישן צלם און מזחז

עס דרוקט זיך און דערשיינט בקרוב:

- ראובן בן־שם — פּוילן ברענט...
 פּנחס שטיינזאָקס — ייִדישע מאַמעס צום געדענקטן
 דוד זאַוידאָוויטש — קונסט־געשיכטע פון שולן אין פּוילן
 שלמה בריינסקי — זשעליכאָווער מענטשן
 שלמה פּריזאַמענט — בראַדער זינגער

פרעסע־שטימען וועגן דער ביכער־סעריע

דאָס פּוילישע יידנטום

א. גאלאמב שרייבט וועגן דעם בוך פון הירש אבראמאָוויטש
„פאַרשוונדענע געשטאַלטן“ (דער וועג, מעקסיקע, 28סטער פעברואַר
1959):

פון פאַרשיידענע קרייזן און פון אַ פאַר דורות טאַקע. דאָס זענען יידן וואָס האָבן ווילנע געגעבן אַ נאָמען פאַר אַן עיר ואם בישראל. געווען פאַרשטייט זיך מערער. אָבער דאָס איז ווילנע. מיט עטלעכע פון זיי בין איך אויך פערזענלעך געווען גאַר נאָ־ענט באַפריינדעט פערזענלעך. אָבער איך וויל זיך דאָ נישט אַפּשטעלן אויף די ביאַגראַפיעס. עס האָט אָבער אויף מיר פון די באַשרייבונגען אַ שמעק געטאָן מיט ווילנע. דער שרייבער גופא — אויך אַ ליטוואַק — שרייבט דאָכט זיך קאַלט, איינגעהאַלטן, אַן דעם טעמפּעראַמענט פון אַ פּוילישן יידן, און דאָך גיט עס אַ צי ביים האַרצן — דאָס איז געווען ווילנע.

זאָל דאָ פאַרבייגייענדיק געזאָגט ווערן נאָך עפעס: אָט די „ווילנער“ טיפּיש פיינע יידן באַשטעטיקן פאַר מיר דעם כלל. אַז... ווילנע ווי אויך אַלע אַנדערע גרויסע שטעט האָבן בלויו געזאַמלט דאָס וואָס קליינע שטעטלעך האָבן געזייט און געהאַדע־וועט. דאָס רוב פון די, מיט וועמען ווילנע שטאַלצירט, זענען געקומען

מיין חשובער בן־עיר וואָס איז אַ סך מער ווילנער איידער איך — דער וואַנדערער — בין דאָס געווען, פריינד הירש אבראמאָוויטש, האָט מיר צוגעשיקט אַ וויכטיקע מתנה — זיין לעצט דערשינענעם בוך „פאַר־שוונדענע געשטאַלטן“, וואָס איך האָב געלייענט מיט אַן אמתן אינטע־רעס. איך האָב אין ווילנע געקענט דעם מחבר ווי דעם דירעקטאָר פון איינציקאַרטיקער שול „הילף דורך אַרבעט“. ווילנע האָט זיך אויך אַזאַ מין שול געקענט פאַרגינען — אויס־לערנען יידישע בחורים און מיידלעך אַ פאַך און אַרגאַניזירן נאָך דעם אויך זייער אַרבעט. פריינד אבראמאָוויטש איז די גאַנצע צען יאָר פון מיין זיין אין ווילנע, געווען דער דירעקטאָר פון דער שול. צופעליק איז ער פאַר דער מלחמה געווען אין אַמעריקע און אַדאַנק דעם געוואָרן געראַטעוועט.

דאָס איצטיקע בוך זיינס באַשטייט פון עטלעכע טיילן. צום אָנהייב קו־מען באַשרייבונגען פון די אַמאָליקע געשטאַלטן — זיבן און צוואַנציק ווילנער טיפּן, ווילנער באַרימטע יידן

באליבט און געשעצט... פאָר אַ טייל פון יענע פאַרטייקעמפער איז עס גע- ווען אַ פּאַליטישע שול (חיים ווייצ- מען, בער באַראַכאָוו, וולאַדעק און אַנדערע), אַ גרויסער טייל פון די דיסקוסיעספּעציאַליסטן זענען פאַר- לוירן געוואָרן. אזוי אויך אַט דער קאַ- ליאַ טעפּער. ער איז אַוועק קיין אַמע- ריקע. נאָך דער רעוואָלוציע איז ער געפאַרן קיין רוסלאַנד. אין יאָר 1921 ווען איך בין געקומען פון רוסלאַנד, האָב איך אים געטראָפּן אין ווילנע. ער האָט זיך אויך דעמאָלט געצאָצ- קעט מיט אויסטערלישע צולהכעיס- געדאַנקען וועגן ליטעראַטור וכדומה. שפּעטער איז ער ווידער אַוועק קיין רוסלאַנד, און מען האָט דערציילט, אַז ער האָט זיך דאַרטן... געשמדט און געוואָרן אַ פּראָוואַסלאָוונער גלח. מאַלע וואָס אַ פיפּיקער ייד קען אָפּ- טאָן ווען ער וויל זיין און גילטן פאַר אַן אַריגינאַל און אויסטערלישן מענ- טשן. צי עס איז אמת צי נישט, ווייס איך נישט. אָבער דער קלאַנג אַליין איז שוין כאַראַקטעריסטיש פאַר אַזאַ מין קאַליאַ טעפּער.

אין דריטן טייל דערציילט אונדו אַבראַמאָוויטש וועגן די אַנשטרענגונג- גען פון יידן אין פּוילן צו פּראַדוק- טיוויזירן די ייִדישע יוגנט. דעם פּאָך קען דער שרייבער פון זיין אייגענער דערפאַרונג אין משך פון לאַנגע יאָרן. זייער אינטערעסאַנט איז פאַר מיר געווען דער פּערטער טייל וועגן דעם ייִדישן ליטווישן שטעטל. דאָ קומט צום אָנהייב אַ מאַנגאָראַפּיע וועגן דעם שרייבערס שטעטל (וויסאַקע דוואָר). אונדזער ליטעראַטור איז פול

קיין ווילנע פון קליינע שטעטלעך. די אויספירן וואָס איך מאַך פון דעם כלל זענען אָהער נישט שייך.

דער צווייטער טייל פון בוך באַ- שטייט פון זיבן באַזונדערע מעמואַרן. איך וועל זיי דאָ אַנרופּן: פון הירש לעקערט צייטן, אין אַ צאַרישער תּפּי- סה, ייִדישע גימנאַזיעס אַן פּראַצענטן, חיים ווייצמאַן און קאַליאַ טעפּער אין אַ היסטאָרישער דעבאַטע, איך ווער אַ מיליציאַנער, די דייטשן אין דער ערשטער וועלט-מלחמה און אין די אַפּריל-טעג 1919.

איטלעכער פון די מעמואַרן איז אַ שטיק ייִדישע געשיכטע, וואָס האָט אַן אינטערעס ווייט נישט בלויז פאַר פּאַכמענער. איך וועל דאָ זיך עט- וואָס אָפּשטעלן אויף איין קליינעם קאַפיטל. די דיסקוסיע פון חיים ווייצ- מאַן מיט קאַליאַ טעפּער, ווער איז געווען דער לעצטער? איך גלייב קוים אַז עמעצער פון די ליינער האָט גע- הערט איצט דעם נאָמען. עס שמעקט מיט דעם אָנהייב פון יאָרהונדערט, עס איז די צייט פון אידעאָלאָגישע ריכטונגען, ווען פאַרטייען זענען ביי יידן געבוירן געוואָרן, ווען מען האָט דיסקוטירט און געפירט וואַרט-קאַמפּן צווישן די פאַרטייען. האָט זיך דע- מאַלט אין בונד אויסגעצייכנט ווי אַ שאַרפּער, אייגנאַרטיקער דיסקוטאַנט, און אַ שאַרפּזיניקער קעמפּער, אַ ניי- דעריקער, דראַבער קאַליאַ טעפּער, און אַזאַ איינער וואָס קען אויף אומ- לעגאַלע, פאַרבאַרגענע מיטינגען און פאַרזאַמלונגען ריידן לאַנגע שעהן און „שניידן די קעגנער ווי אין קרויט“ זענען אין יענע צייטן געווען

אז עס איז דא וואס צו וויסן, וואס צו לערנען.

נישט ווייניקער וויסן ווייזט ארויס אַבראַמאָוויטש אין דעם קאַפּיטל „דאַרפּישע ייִדישע פּרנסות אין ליִטע“. מיט איין וואָרט, יעדער וואָס וויל קענען דאָס ייִדישע לעבן אין ליטע קען אָן דעם בוך פון פּריינט הירש אַבראַמאָוויטש נישט אויסקר מען. עס פאַרשטייט זיך, מען קען דאָס דורותדיקע ייִדישע לעבן אין דעם לאַנד ליטע אין איין בוך נישט אויס־שעפּן, אפילו אין אַ צענדליק ביכער אויך נישט. ס'איז דאָך אַ דורותדיק איינגעפונדעוועט לעבן פון גאַנצע יאָרהונדערטער. דאָס קליינע לענדל ליטע איז זייער גרויס אין דער ייִדישער געשיכטע. דאָ האָט זיך אויסגעאַרבעט אַ ספּעציפּישער טיפּ ייד מיט אַ ספּעציפּישן דיאַלעקט און אויסשפּראַך, דאָ האָט זיך אויסגעאַרבעט אַ גאַנצע אייגנאַרטיקע ייִדישע קולטור און טיפּ מענטש מיט אָן אייגנאַרטיקן כאַראַקטער, שטייגער און פּסיכיק. יעדער צושטייער צו דער מסיכתא „ליטווישע יידן“ איז פאַר אונדז ווערטפול. און דאָס בוך פון פּריינד הירש אַבראַמאָוויטש איז אַבי יעקטיווערלעך געשריבן, אַפּגעהיט ווי נאָר אַ ליטוואַק קען זיין. עס קומט אים אַ בפּירושער יישר כוח פאַר זיין היפּשן צושטייער צו אונדזער „ליט־וואַקלאַגאַנע“.

מיט אונדזער שטעטל. אונדזער קול־טור איז דאָך דורך און דורך שטעטל. אָבער מיין פּריינד אַבראַמאָוויטש האָט אונדז געגעבן אַן אַביעקטיוו וויסנשאַפטלעכע אָפּהאַנדלונג וועגן דעם שטעטל און אַלע זייטן פון זיין לעבן. און ער קען זייער גוט דאָס שטעטל, אַלע פּרטים פון דעם ייִדישן לעבן אין שטעטל. דאָ האָט דער חשו־בער קאַלטער ליטוואַק אפילו באַוויזן אַז ער פאַרמאָגט אויך גוטמוטיקן הומאַר אין זיין באַשרייבן די „אַרע־מע און פּריילעכע“ פון שטעטל. עס איז אַפט צו באַוונדערן וויפּל הומאַר און סאַטירע עס האָט פאַרמאָגט דאָס אַרעמע ייִדישע שטעטל! ווען מען פאַרגלייכט דעם רייכן פּאַלקלאַר פון דעם אַרעמען שטעטל מיט דעם אַרע־מען גייסט פון אונדזערע רייכע שטעט, זעט מען ערשט קלאַר אַרויס די טיפּע קולטור פון שטעטל.

איבערהויפּט האָט מיך פּריינד אַבראַמאָוויטש פאַרווונדערט מיט זיין גראַנדיעזן וויסן די ייִדישע מאַכלים אין שטעטל, וואָס ער ווייזט אַרויס אין דעם קאַפּיטל „אכילות ביי יידן אין ליטע“. דאָס איז פשוט אָן אוצר, און ווי קומט עס צו אַ מאַן, אָן אינ־טעליגענט, אַ לערער, אַ סטודענט, וואָס האָט אַזוי פיל יאָרן פאַרבאַכט ווייט פון שטעטל, ווי קומט עס צו אים אַזאַ גענויער וויסן פון דער ייִדי־שער קיך. און עס ווייזט זיך אַרויס

**Este libro se terminó
de imprimir el día 23
de julio de 1959, en
los Talleres Gráficos
JULIO KAUFMAN,
S.R.L., Av. Corrientes
Nº 1976, Buenos Ai-
res, Rep. Argentina.**

COLECCION
"EL JUDAISMO POLACO"

DIRECTOR:
MARC TURKOW

DIRECCION ADMINISTRATIVA:
ABRAHAM MITELBERG

Volumen 146

Copyright by
HELENA SZERESZEWSKA, Israel

IMPRESO EN LA ARGENTINA
PRINTED IN ARGENTINA

Hecho el depósito que marca la Ley

The publication of this volume was made possible
by a grant from the Cultural Fund of the Con-
ference on Jewish Material Claims Against
Germany.

HELENA SZERESZEWSKA

**ENTRE LA CRUZ
Y LA MEZUZA**

Editado por la
Unión Central Israelita Polaca en la Argentina
Buenos Aires, 1959